

પ્રમુખ શ્રીપાલકાસ લખાનાઈ જેઠાઈ
મત્રી, શ્રી એનસાહિત્ય પ્રમુખન સમિતિ
અમદાવાદ

આવૃત્તિ જોઈ એ ૧૯૩૮

એ રૂપિયા

મુદ્રક લખાનાઈ રાજાનાઈ જેઠાઈ
નવલખન મુદ્રણાલય અમદાવાદ

ઉપોદ્ધાત

ચાતુર્માસને ટાકણે જ શ્રીમદ્ભગવતીસૂત્રનો આ છાયાનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરતા આનંદ થાય છે આઠ મહિના ન્યુવી સયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા કરતા સાધુભગવતો વિહર્યા હોય, તે ચાતુર્માસને કારણે એક ઠેકાણે સ્થિત થતા, પામેનો શ્રાવકવર્ગ તેમના સત્સંગનો લાભ લેવા ઉત્સુક થાય જ સામાન્ય રીતે પશ્ચુસણના પર્વ દરમ્યાન શ્રીરૂપસૂત્રનું પારાયણ થાય છે પરંતુ સળગ ચાતુર્માસ દરમ્યાન તો શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકવર્ગ શ્રીમદ્ભગવતીસૂત્રનું જ પાઠયણ કરાવવાને ઉત્સુક રહે છે જે સૂત્રમા કેવળજ્ઞાનીને ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નોનો જ સીધો સમાવેશ થતો હોય, તે સૂત્રનું શ્રવણ સાધુભગવતોને મુખે ચાતુર્માસ દરમ્યાન સામળવાનો લોભ સ્વાભાવિક જ હોય કેવળજ્ઞાનીના એક એક ગોલને ભારોભાર મુવર્ણ જેવો કીમતી ગણી, ધનિકવર્ગ ભગવતીસૂત્રના એક એક પ્રશ્ને સોનાનાણુ કે ચાદીનાણુ ચડાવે છે અલખત એ કદિ અત્યારે તો ભગવતીસૂત્રના

પાગલપણની આપકતામાં વિશ્વરૂપ જન્મી છે કારણુ કે ફરે
પ્રથમ હિપર રોકડ નાણ મુકવાનું હોય તો ૧૩૮ સત્રમાં
હિપર મુકવા માટે કેટલું બધું નાણ જોઈએ

મૂળ બમવતીમુતનો મૂળ પાદ નાથે સુ દસ વિન્નુત
અનુવાદ ચાગ ખામ્યા આત્મી અમાલિ આ મગ્ધા તરકયી
ન । પદી મુસો છે તથા તેના મળમ અનુવાદક પાંતિ
મેચરદામજીએ આખા મુતની વિદ્વતાભરી વિન્નુત સમાધાનના
આથા ખાતી સ આતમ્ય હિમેરી છે એ લે અત્રે તો આ
હાથાનુવાદ પૂરતુ ૮ મોકુ માલુ કહેવાનું છે

બમવતીમુતના ગીત તામ આખ્યામગ્ધામિ હિપ થી
મુચિત થાય છે તમ આ આખુ સુવ પ્રભો અને તેની
આખ્યાઓ એટલ વિન્નુત હિપરોપ છે એ પ્રથમ
દુન્યાગઓમાં મુખ્ય તા બમવાન મહાવીરના પદસિખ્ય
મોતમ મુજીતિ જ છે બમવાનના મીઝ શિખોમાથી કાઈ
વાર માકરિપુત્ર, કાઈ વાર રોકડ કેઈ વાર અમિશ્રુતિ, કાઈ વાર
વાયુશ્રુતિ તથા કાઈ વાર મહિતપુત્ર દેખા ? છે અન્વતીચિંકો
એટલે કે અન્ન મગ્ધામીઓ પશુ કેઈ કેઈ વાર વિવાદ
હવે કે કેઈ માજતમા તકા રગ્યા આવી ચ ? છે
તથા મમકાલીન મુદ થો કે માત્રો અને બમતી જેવી
અવિકાઓ પશુ આવીને પ્રભો પૂછી જાય છે પરંતુ એક
ગીત કહી શકાય કે આખો પ્રથમ મોતમ અને મહાવીરના
મવાલ ત્યાં ૫ ૮ છે તે એટલ મુખી કે એક વખત તે

• એ બધાનાં સ્થલો માટે જુઓ શ્રીમદ્બમવતીમુત
(વિદ્યાપીઠ) ખંડ ૪; પરિચિદ ૪ અને પાન ૫૮, ૬૮૩.

માઁદિપુત્રે પ્રજ્ઞેલા પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે 'હે ગૌતમ' એવું સંબોધન મહાવીરશ્રવામીને એ ત્રયકાર દ્વારા બેસે છે * અક્ષયગત, ડીડાડાગને તેની કઈકે માડવાળ ડગ્વી પડે છે, પરંતુ તાત્પર્ય એ છે કે પ્રશ્નકર્તાઓમા મુખ્યત્વે ગૌતમ જ છે એ પ્રશ્નો કોઈક જ વાર કોઈ અન્યતીર્થિકનું મતવ્ય નાભગીને શકારૂપે ઢિભા થયેલા હોય છે, આકી તો. જુદા જુદા પ્રશ્નો પ્રશ્નકર્તાના મુખમા મટીને ઉત્તરરૂપે જ ત્રયનો વિષય ગ્જૂ ડગ્વાનો ત્રયકર્તાનો ધગદો હોય એવું જ સર્વત્ર લાગ્યા દરે છે એ પ્રશ્નોની ગ્જૂઆતમા વિષયનો કે દલીલનો ડગો જ ક્રમ રાખવામા આવ્યો નથી કોઈ કોઈ વાર એક જ ઉદ્દેશકમા ભિન્ન ભિન્ન વિષયને લગતા પ્રશ્નો મડવામા આવ્યા છે મૂળ ઉદ્દેશકોનો વિભાગ પણ કશા ક્રમને કારણે કરવામા આવ્યો હોય, કે એક જ અથગે કે એક જ પ્રમગે કરવામા આવેલા પ્રશ્નોના સગ્રહરૂપ હોય, એમ જરાય નથી ડીડાડાગ તો એક પ્રશ્ન પછી આવતા બીજા પ્રશ્નને અને એક ઉદ્દેશક પછી આવતા બીજા ઉદ્દેશકને કે એક શતક પછી આવતા બીજા શતકને વિષયના કે દલીલના કોઈક મગધથી જોડી આપવા હમેશ મુજબ પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ એ પ્રતીતિડાગક થતો જ નથી

કોઈ કોઈ વાર એ પ્રશ્નો જ કે એ પ્રશ્નોનો વિષય એવડાઈ જાય છે કે તેવડાઈ જાય છે, અને ઘણી વાર તો તેના જવાબમા બીજા કોઈ ઉપાગમાથી કે પછીના આચાર્યના ત્રયમાથી અમુક ભાગ કે આખા ને આખા

યદરથુ ભોઈ દેવા એવુ જ કહી મૂક્યુ દોષ છ એ રીત
 તે બીજા પ્રશ્નોમાં લેવાના બાજો પૂરેપૂરા સિતારીત જ
 આખો મથ હપાવવામા આવે તો અત્યારે છ તે કરતા
 મૂળ મથનું કદ કેટલું વધી નય બનવતીમૂલ સિવાયો કે
 પ્રત્યક્ષના જેવા અન્ય આચાર સચિત મથો કરતા પશુપ
 પ્રાચીન કહેવાય, પરંતુ વસંતીમાં બ્યારે દેવર્ષિગણિ વનરેએ
 (ઈ સ ૪૫૪) જ્યાં મથોનો પાઠ નક્કી કર્યો ત્યારે અમુક
 અમુક પ્રશ્નોના જવાબો પછીના પ્રશ્નોમાં વધુ વિસ્તારથી
 કે નવચિત રીતે રજૂ થયેલા જોઈને તે મથોમાથી તે
 ત્વામા નમજી દેવા એમ કહીને મૂળ મથના પાઠ પ ના
 મથો, એ પડતા મૂકેલો પાઠ કોલો કોલો ન વિષ અત્યારે
 આવજી કમ્પના ન કરી શકોએ. મામાન્ય રીત બી-કુવા
 કે નમર-પરોતના વજોતોતી બાજતમા તો અંમમથમાં
 અમુક એક જાતનું ચણુન રક્ષા કરી ન પ્રમાણે બધે નમજી
 થવું એવી પદ્ધતિ સ્વીકારવામા આવી છ પરંતુ સિદ્ધાંત કે
 ચર્ચોની મુખ્ય માન્યતા મુખ્ય મથત આ રીત પછીના
 પ્રશ્નો સિવાય જીવનપરો કરી મૂકવા એ વનુ અમુક ખાત
 ન નેત્રોમા કે બ્યારે જ્યાં મથોનો વિસ્તર કેમ કરીને જાપી
 નક્કા કરી કોલો અન આખો વનુ એક વખતનું માર કેમ
 રીતે પતરી દેવી, એવી મનોવૃત્તિમા બસે દાન્ય દાન્ય પરંતુ
 થોઅનાની દૃષ્ટિએ તેવા નઈએ તો તે ઠીક નથી / સામનુ
 બનવતીમુજમાં એ રીત ક્યા ક્યા પ્રશ્નોમાથી તે પ્રમાણે

ઉતારા કરી લેવાના કહ્યા છે, તેની વિગતવાર નોંધ વિદ્યાપીઠ પ્રકાશિત ચતુર્થખંડને અંતે આપેલી છે. આ માળામા તે બધા ગ્રંથોનો અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થવાનો જ છે, એટલે આ ગ્રંથમા તે બધા ભાગોનું પુનરાવર્તન ડ્યુ નથી છતાં ભગવતીસૂત્રમા અમુક અમુક વિષયોની ચર્ચા જ નથી એવું ન લાગે, તે માટે તે પ્રશ્નો તો કાયમ રાખ્યા છે, અને તેના જવાબો પણ તેને ગ્રંથોમાથી દૂઝાવીને આપ્યા છે તથા નીચે આપેા જવાબ કયા ગ્રંથમાથી મમજી લેવો એ નોંધ્યું પણ છે. ડતા સામાન્ય વૃત્તિ તો એ જ રહી છે કે, તેવા ભાગો પડતા જ મૂકવા.

આટલું તો તે ગ્રંથની ગ્યનાના અરૂપ વિષે હવે તેના વિષય અને પ્રયોજન ઉપર આવીએ. નદીસૂત્ર તેમ જ સમવાયાગ અને અથળે ન્યા ભગવતીસૂત્રના વિષયનું વર્ણન કરેલું છે,* ત્યાં તેની એક મુખ્ય વિશેષતા ખાસ તારવેલી જણાય છે. બીજા વળા વિષયો તો બધા અગોમા એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ આ વિશેષતા માત્ર ભગવતીસૂત્ર માટે જ ડહેલી છે, અને તે તેની ‘બુદ્ધિવર્ધકતા’ આ વસ્તુ જગ વિગતથી સમજાએ.

આપણે શ્રીમદ્ રાજયદ્રને અનુસરીને શાસ્ત્રગ્રંથોના એ વિભાગ પાડીએ, તો એક વિભાગ ઉપદેશગ્રંથોનો થાય, અને બીજા સિદ્ધાંતગ્રંથોનો થાય. ઉપદેશગ્રંથોમા સામાન્ય રીતે મનુષ્યોમા વિવેક વૈરાગ્યાદિ શિપજે એવી સર્વધર્મસાધાગણુ આગતો ચર્ચેલી હોય, તથા એ ગ્રંથો ગમે તે ધર્મનો

વાચ્ય વાચ્યે તે વધુ ને ન મુદ્દસાઈથી સુમળ્ય તથા
સ્વીકાર થાજ નોદધમનો પૂરખપદ મધ એ જાતના
ખાત મધ કહી શકાય. જીતામાં ઉપદેશવિભાગને ઠેર
ઠેર સિદ્ધાંતવિભાગ જારી ન હો અને તેથી જ દરે
મીતામાંથી ચૂની કાઢ્યા આકા હાપવાની રૂઢિ વધતી
જાય છે. તેમજ મધિમા ઉત્તરાખ્યનને તે જાતનો મધ કહી
શકાય. પણ તેમાં પછીથી સિદ્ધાંતવિભાગ ઉમેરીને તે
મધને ઉપદેશમધ એવા રૂબા આપ્યો. તથી એ
અર્થમાં વધુ ન તતરીએ તા પણ એટલું મહેલ સમજાઈ
જાય કે દરેક ધર્મમાં એવા ઉપદેશમધો હોય છે કે જે સર્વ
ધર્મના તેમ જ ન જ ધર્મના મવસામાન્ય સમાજ માટે
ઉપયોગી હોય છે.

પરંતુ સિદ્ધાંતમધિનું નમ નવી. તે મધિ તે તે
ધર્મનો. તે કે તે ધર્મનો અખ્યય કર્યા છમ્મજારો જ
વાચવા-અમજવા મથત કરી શકે. તેમજ સ્વર્ણમિત્રમમુજ
ન મકારનું છે. સામાન્ય મમુજાય તેનો નિલ પાદ કરે છે
તથા રોજ પાદ કન્વાતા ક્ષિત્ત જેવા ગુટકાના આકારે તેને
પ્રકાશકો પ્રમિલ પણ કરે છે. પરંતુ અન્વધર્મો તે પુત્તકમાં
જે પાત પણ આગળ ન વધી શકે.

તા કવ આપણે વિચારીએ કે બજવતીસૂત્ર જે મે
વિભાગમાંથી કયા વિભાગમાં મુકાય તે ઉપદેશમધ તે નવી
તે કારણ કે તેમાં ઉપદેશાત્મ બાત નહયો જ છે તથા
તટલો બાત પણ ઉપદેશાપે નથી. પણ તેની ખાખ આસિયત
કે જે દરેક રહી વળવવાની છે તે અનુમાર તે રજૂ કરવામાં
આવેલા છે. આ અનુવામાં સાધનખદ તરીકે જે બાત

રજ્ઞ કર્યો છે, તેમા ભગવતીસૂત્રનું ઉપદેશાત્મક તમામ વસ્તુ આવી ગયું છે એમ કહી શકાય ચારિત્રખંડમા થોડો ઘણો ઉપદેશભાગ અલગત આવે છે, પણ તે એક અલગ વિભાગ જ છે એ સાધનખંડ જોતા જ જણાશે કે, એ રીતે રજ્ઞ ડગેલી વસ્તુને ઉપદેશરૂપ ન કહી શકાય ઉપગત, પ્રકરણના નામ અદલીને તેમ જ અમુક ભાગો ટૂંકાવીને કે વિસ્તારીને તે વિભાગને સુવાચ્ય ડગવા પ્રયત્ન કર્યો છે, છતાં તેનું મૂળ રૂપ તો તરત જ દેખાઈ આવે તેવું છે

એ જ પ્રમાણે પછીના સિદ્ધાંતખંડ ઉપર નજર કરતા જણાશે કે, તેમા અથકર્તાની સિદ્ધાંતો રજ્ઞ ડરવાની સહેજ પણ વૃત્તિ નથી પ્રત્યક્ષકર્તા સિદ્ધાંતો તો અધા જાણીને જ બેઠેલા છે, એટલે તે રીતનો પ્રત્ન જ તે કરતા નથી કોઈ કોઈ આગતમા શકા હોય, તો આખા ઉત્તરને જ પ્રત્નરૂપે તે પોતે જ મોકે છે, જેથી જવાબ આપનારને તો માત્ર ‘હા’ જ કહેવાનું હોય’ અલગત આ અનુવાદમા તો વાચકને મરણતા થાય તે માટે સિદ્ધાંતને લગતી બીજી ઘણી આખતો ‘વિવર્ણ’ એવા મથાળા નીચે, કે યોગ્ય કોસ કે અવતરણચિહ્નોમાં અન્ય અથોમાથી લઈને શરૂઆતમા મૂકી છે, જેથી તેને અગેના પ્રત્યોત્તર કોઈક પણ સમજમા આવે પરંતુ એકદમ રીતે જોતા લાગ્યા વિના ગૂંઠે નહીં કે અથકારનો ઉદ્દેશ સિદ્ધાંત રજ્ઞ કંઈકનો છે જ નહીં ‘સિદ્ધાંતખંડ’નો જીવ, પગમાણ, અન્તિદાય એમ કોઈ પણ વિભાગ જોતા એ વસ્તુ જણાઈ આવશે તો પછી અથકર્તાનો ધગદો ગો છે ?

અથકારે એમ સ્વીકારી લીધું છે કે, વાચક જૈન સિદ્ધાંતોને તેમની સૂક્ષ્મા સૂક્ષ્મ વિગતોથી જાણે છે ગૌતમ જેવા ગણધર્મને

પ્રમત્તી તરીકે મૂકીને લેણે એ જ વસ્તુ મુશ્કિત કરી છે
 ગણપરને કાંઈ સિદ્ધાંતની પ્રાથમિક જામનો મારે સકા દાખ
 / નહિ તેને લો સિદ્ધાંતના કુટ માર્ગોની કે સિદ્ધાંત ન કવી
 સકાય તેવી છવનની અન્ય જામનોની સકા કે ગિર્યાસ્ય
 દાખ કુલકલપક મા મહેલ નજર કેવરતા જ એ વસ્તુની
 પ્રતીતિ થી એ કે મુમુક્ષુ મણુપર કેવલ્યાની મુરુન આવા
 જ પ્રમો પૂછે શુ એમ ત્યાં તરત પ્રમ થમે, અને તેથી જ
 ન ખડુ નામ નાણીનેધનિ કુલકલપક આપ્યું છે
 તથા એ એ રીતે તુરો તારવી જનામ્મો છે અસ્તુ લો
 પડી આ પ્રથમ પ્રયોજન અને વિષય શુ છે ?

આખા મથ તેજા જા એવો નિષ્કલ કરવાનું મન
 થાય છે કે આ મથ ગણિતાનુયોગ કેગિનો મથ છે
 એટલે કે આખા સિદ્ધાંત નથી પણ સિદ્ધાંતનું મણિત છે
 એ ને કે જેમ આપણે મણિતનો દાખમા મપ્પા જા
 ન ખરો છે કે નહિ એ જણવા તાજો મેળવીએ છીએ તેમ
 આ મથમાં સિદ્ધાંતના શુદ્ધ શુદ્ધ રીત તાજો મેળવ્યા જ
 તે તાજો જ્વાળા કાંઈ બૂધ પકડવા મારે નથી મેળ થો
 પરંતુ સિદ્ધાંતની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થાય, તેની સુત્રિયક્રિત કનાય
 અને ખાતાદિથી પરવાયો માફ અપરિમલ્લી માધુન બુદ્ધિ
 કમવાનું એક નિર્દોષ તેમ જ પવિત્ર માધન મળ્યા મ્હ
 એ જ આ મથનો હેતુ થાએ છે જુદમમવલ ખાતાદિથી
 પચારેલા સાધુને મુક્તિ રોકવાના નિર્દોષ સાધન તરીકે
 ભિકાર વાટે જતા અને આવતા જાસ છપર જતિ રાખવાનું
 કલ્પતા તેના જેવું જ આ સાધન પણ છે મથમાં કે
 ફેર જાવના તે બાજો છપરથી જણામે કે એ વસ્તુ

અથર્કર્તાએ કેવી સચોટ રીતે પાર પાડી છે સામાન્ય
 શ્રાવક સમુદાય આગળ આ સૂત્રનું જે પારાયણ થાય છે, તે
 ઉપગ્રથી તો કાઠિ એમ જ માની જોડે છે, આ અથ કાઠિ
 લોકપ્રિય ઉપદેશઅથ હશે પરંતુ મને લાગે છે કે આ અથ
 ‘અવ્ય’ – સાભળવાનો અથ તો છે જ નહિ જેને આખો
 અથ અને તેનો વિષય હરથ છે, તે પણ આ અથ બીજાને
 મોઝે સાભળીને સાથે ચાલી ન શકે કારણ કે આમાં તો
 એક એક વસ્તુ જાતે ગણવાની છે તેમાં સાભળવાનું કે
 સમજવાનું કશું નથી એટલે જ એવો અથ શ્રવણ અને
 પાઘાયણ માટે પમદ કરવામાં ગો હેતુ હશે તે સમજાતું નથી
 હદાય કેવળજ્ઞાનીને પ્રૂછેલા અનેક પ્રશ્નોના કેવળજ્ઞાનીએ
 સ્વમુખે આપેલા ઉત્તરો તેમાં છે, તે હેતુથી પુણ્યદષ્ટિએ
 કેવળજ્ઞાનીના ઉચ્ચારેલા વચનોનું પાઘાયણ કરવાનો ઇર્શ્યો
 હોય તો જુદી વાત

એટલે જ પહેલી વાર ઉપદેશઅથ ધારીને આ અથ
 વાચવાનું શરૂ કરનાર થોડે જ દૂર જઈને અટકી પડે છે.
 મઝાય છે અને હટાળે છે, પરંતુ બ્યારે તેની ગણિતની
 હમરતોની ખાસિયત તેને સમજવા લાગે છે, અને તેમાં તે
 એકાગ્ર થાય છે, ત્યારે તેને ધાર્યા કરતા જુદી તરેહનો અ
 ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જ આ અથ જૂના કાવ્ય-
 શાસ્ત્રીઓના ગ્રંથમાં કહીએ તો, ‘નાલિકેરમમાકાર’ છે
 ઉપરનું કહણ પડે બેઠો, તો પગી અદ્ધ અમૃતરસ વિદ્યમાન
 છે, બાકી તો ઝાંચીની ચોટલી જ છે, જેમાં નથી ચાદ,
 નથી ગંધ, નથી રસ, કે નથી સ્પર્શ, અથવા તો દાત અને
 માણુ તોડે તેવું કાચલું જ છે.

આ અનુવાનમાં જે ખડો પાડવા છે તે ગ્રંથસ્થ રીતે
 ૧ પાડવા છે ચાલિતખડમાં મિહાંતખડનું વસ્તુ ન જ
 આવે, કે મિહાંતખડમાં માધનખડનું વસ્તુ ન આવે એમ
 જાતે ૧ નરિં નમ ૧ નારકખડ દેવખડ ૧ અન્યજીવ
 ખડના મિહાંતખડમાં ન નામ તેા ગીર્જાનું ચુ દાવડો પરતુ
 આ રીતનું જનર વર્મા કન્યુ પસું વાચકને તથા અભ્યાસીને
 સુખમાની મર્ષ થડે મહિતખડ અને કુદસખડ એ બે
 ખડ ના આ મજની ખામિયન વાચકના પાનમાં આવે તે
 દિગ્દિએ ૧ કુદસ તાન્વ્યા છે બાકી તે બે ખડનું વસ્તુ
 ના અન્ય ખડોમાં મમા તથ તેવું જ છે

અક વાચકના અર્થોથી ૧ પરી દીધે છટકેા આ
 મજ પ્રાથમિક અભ્યાસી માર નથી ૧ આ માળાના
 અન્ય ત્વ મજોનું જે મુતિયુક્ત ગાન છે તથા
 ન વાચકનું જે મજો ત્વ મજોનું વિચારો છે તેવા
 અભ્યાસી ૧ આ મજો મજો સહે કે તેનો અભ્યાસ
 વર્ષ સહે આ મજો પ્રાથમિક અભ્યાસીની તસ્થિતની
 દિગ્દિ દીકા-દિપ્તિયુક્તી નરજ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા એ
 નો નિરજક ૧ જાન છે કારણ કે અભ્યાસી કરી જમલ
 ૧ કરી નાખીએ તેા ૧ એ હેતુ પાર થડે અને તેા પણ
 આ જ માળાના અન્ય મજોના વસ્તુનું આ મજમા
 મુનગવતન કરતુ એ સમય અને કન્યો નિરજક અપ કરવા
 ત્વ કહેવાય તેા પણ મિહાંતના માહિતમાર અભ્યાસીને
 તે તે વિમતની વાદ વેવચવવા પૂતી નોંધે તેા ઠેર ઠેર વેરી
 જ છે તેમ જ મજની સજ્જાતમાં વિમુત વિવ લેા ઉમેરો

અનુક્રમણિકા

ઉપોદ્ધાત

૩

ખંડ ૧ લો

સાધન-ખંડ

મ ગલાયરણ	૩
૧ સત્સગનો મહિમા	૫
૨ ધર્મજ્ઞાનનું મૂળ	૧૬
૩ જ્ઞાન અને ક્રિયા	૩૦
૪ ક્રિયા અને બધ	૩૪
૫ વેદના અને નિર્જરા	૪૬
૬ જીવોનું ભારેપણ અને અલ્પાયુષીપણું	૫૧
૭ સાધુ	૫૪
૮ શિક્ષા	૬૬
૯ કયું પાપ લાગે?	૧૦૩
૧૦ સાધકોની વિવિધ શક્તિઓ	૧૧૭
૧૧ કર્મ અને ભોગ	૧૩૧
૧૨ પ્રત્યાખ્યાન	૧૩૫

૧૩ આસોવના પ્રાચિન જન તપ	૧૮૮
૧૪ કેટલીક બાબતો	૧૫૮
બાબત ૧૫૪ થી ૧૫૯; પ્રત્યક્ષ ૧૫૫; બાબત ૧૫૮; કપિ-પરિવ્રજ-પ્રતિધાન ૧૫૯; પરિવ્રજ ૧૬૧; નિષ્ક્રિય ૧૬૩;	
૧૫ પરવૃત્તિ	૧૬૬

અંક ૨ બો

આર્ય-અંક

૧ આર્ય કૃત્તિ	૧૭૮
૨ દેવસાગર કૃત્તિ	૧૮૮
૩ અમુરશાન અમર	૧૯૭
૪ પ્રાચિન ગદ્ય કૃત્તિ	૨૧
૫ શિવસાગર	૨૮
૬ સુદર્શન ચૈત્ય	૩૨
૭ મનસુક	૩૨
૮ અરવી માનિ	૪૫
૯ વરદાસ સાગર	૫૬
૧૦ અનંત દેવ	૬૭
૧૧ અનુક આર્ય	૭૭
૧૨ પ્રાચિન આર્ય	૮૭
૧૩ નાનો અતિમુક્ત	૯૬
૧૪ કેટલા ગિરિ સિંહ મરો	૧૦૭
૧૫. મોતમને અવસાન	૧૪૬
૧૬ મહાસિંહાસન સંપ્રદાય	૧૫૧
૧૭ દેવનારા આર્ય	૧૬૬
૧૮ અપ્રાચિ	૧૭૨
૧૯ રોમલ	૨૦૭

ખંડ ૩ જો

સિદ્ધાન્ત-ખંડ

૧ દ્રવ્યવિભાગ

૧ દ્રવ્યો ૩૦૯

૨ જીવવિભાગ

૧ જીવ ૩૧૪

૨ જીવના જ્ઞાન ૩૧૯

પ્રમાણ ૩૩૭

૩ જીવોનું વર્ગીકરણ ૩૩૮

છ વર્ગ ૩૩૮, ૧૪ પ્રકારના સંસારી જીવો ૩૫૦

૪ જીવો અને શરીર ૩૫૪

પાચ શરીર ૩૫૪, પાચ ઇન્દ્રિયો ૩૫૯

૫ જીવ અને ભાષા-મન-કાય ૩૬૨

ભાષા ૩૬૨, મન ૩૬૬, કાય ૩૬૬

૬ જીવને લગતી કેટલીક બાબતો ૩૬૭

અધિકરણ ૩૬૭, વેદક ૩૬૯, કરણ ૩૭૦, સંજ્ઞા

૩૭૨, ભાવો ૩૭૨, લબ્ધિ ૩૭૬, યોગ ૩૮૪, કષાય,

૩૮૭, વેદના ૩૮૮, ઉપયોગ ૩૯૨

૭ જીવ અને લેશ્યા ૩૯૩

૮ જીવના મરણ, જન્મ અને મોક્ષ ૪૦૮

મરણ ૪૦૮, ગતિ ૪૦૯, ચોત્તી ૪૧૪, ગર્ભવાસ

૪૧૬, મોક્ષ ૪૨૪

૯ જીવ વિષે પરચૂરણ વિગતો ૪૨૯

૩ કર્મવિભાગ

૧ આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ ૪૫૨

૨ કર્મ અને તેની ત્રિયતિ ૪૫૭

૩. કમને જાણનારા	૪૫૬
૪. કર્મો વિશે કેટલીક વિચારો	૪૬૧

૬. પુસ્તકવિભાગ

૧. પુસ્તક	૪૮૩
-----------	-----

૭. અસ્તિકાયા અને ઠાણવિભાગ

૧. અસ્તિકાયા	૪૮૨
૨. ઠાણ	૪૮૫

૮. દોહાવિભાગ

૧. દોહા	૪૭૭
૨. દોહાનો અર્થ	૪૮૫
૩. દોહાની નિષ્ઠિ	૪૮૧
૪. કમ અને જામ અર્થ	૪૫૮

૯. પરપૂરણવિભાગ

૧. જાણુ જાણુ કહેવાય	૫૧૭
૨. કેટલા મતો છે ?	૫૭
૩. તુલના પ્રકાર	૫૭૧
૪. પરપૂરણ જાણતો	૫૭૭

અ. ૬. ૪ થી

અન્યલીલિકા-અ. ૬

એક સાથે એક જ વેદ દોષ ૫ ક) કમ પ્રમાણે
 જ વેદના ન જાણનારે ૫૮૪) જાણી નહીં દુષ્ટ જ
 નથી ૫૮૫) એક જાણ ૫૮૬) કેવલજ્ઞાની જાણે ૫૮૭)
 ૫૮૮) ૫૮૯) નવરત્નો જેવા જાણીને ૩૪ ૫૯૦)
 મિત્રાદિનું વિપરીત જ્ઞાન ૫૯૧) નારક થી ૫૯૨)
 મુખદુષ્ટ જેવાની મનસુ નથી ૫૯૩) નિશા એ સુખમ
 છે ૫૯૪) અષ્ટવિ સિદ્ધાંત ૫૯૫) અસ્તિકાયાનો
 સિદ્ધાંત ૫૯૬) અક સાથે બે કિંવા ન દોષ ૫૯૭

ખંડ ૫ મો

વિજ્ઞાન-ખંડ

૧ ખગોળ	૬૦૧
સૂર્ય ૬૦૧, ચંદ્ર ૬૦૬, ગ્રહણ ૬૦૬, અખવાળુ - અધારું ૬૦૯, તમસ્કાય ૬૧૧, કૃષ્ણરાત્રિ ૬૧૩	
૨ ભૂગોળ	૬૧૫
ઋતુઓ ૬૧૫, વાયુઓ ૬૧૬, ભરતીઓટ ૬૧૭, વૃષ્ટિ ૬૧૮, દિશાઓ ૬૧૯	
૩ ઓષધિ	૬૨૩
૪ ગતિ અને બધ	૬૩૨
૫ પરચૂરણ	૬૪૧
આશીવિષો ૬૪૧, દીવો ૬૪૨, સ્વપ્ન ૬૪૩, રગ ૬૪૬, ગબ્દ ૬૪૭.	

ખંડ ૬ કો

ગણિત-ખંડ

૧ પ્રવેશનકતુ ગણિત	૬૫૧
૨ તાશિઓ	૬૫૮

ખંડ ૭ મો

કુતૂહલ-ખંડ

૧ વિવિધ પ્રશ્નો	૬૭૨
-----------------	-----

ખંડ ૮ મો

દેવ-ખંડ

૧ સામાન્ય કથન	૬૭૯
દેવોના પ્રકાર ૬૭૯; દેવોની સ્થિતિ ૬૮૧, દેવોના આવાસ ૬૮૩, દેવોની વધધટ ૬૮૬, દેવોનો	

વિષયભેદ ૧૬૧; દેવોની ભાષા ૧૬૪; દેવોની શક્તિ
૧૬૫; દેવ મરીને ક્યાં જાય ૧૬૭; દેવ વગેરે ક્યાંથી
જાવે ૧૬૮; દેવની શરમ ૧૬૯

૧ વિસેષ કથન

૭૧૪

સવનવાસી દેવો ૭૧૪; વૈભવિનો જન્મ

જ ૬ ૯ મી

નાશક-જ ૬

૧ સામાન્ય કથન

૭૩૫

જ ૬ ૧૦ મી

અન્યકથન-જ ૬

૧ પૃથ્વીશ્વરિશ્વરિ કથનો

૭૫૭

દેવકર્તુ સ્તવન

૭૫૭

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૧ લો

સાધન-ખંડ

સત્સંગનો મહિમા

જૂના વખતની વાત છે તુગિડા^૧ નગરીમા તે વખતે ઘણા જૈન ગૃહસ્થો ગહેતા હતા તેઓ અઢળક ધનવાળા અને મુસપત્ત હતા તેઓ ધીરધાર કરીને તેમ જ ડળા-હુન્નરમા પૈમા રોકીને આજીવિકા ચલાવતા હતા તેઓ જીવ શુ, અજીવ શુ વગેરે ધર્મસિદ્ધાંતોના જાણકાર હતા, તેમને પાપ-પુણ્યનો ખ્યાલ હતો, શાથી પાપકર્મ બધાય છે, કેવી રીતે તેને રોકી શકાય, કેવી રીતે તેને ખખેરી નાખી શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાથી કર્મ શુભ છે કે અશુભ છે, તેમ જ જીવનવ્યવહારના વિવિધ સાધનોમાથી કયા સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધું તેઓ સમજતા હતા તેઓ દોષ પણ કાર્યમા બીજાની આશા ઉપર નિર્ભર ન હતા, તથા

---

૧ એક જૂના ગાંધેવાસ મુજબ તે નગરી પાટલિપુત્ર (પટણા) થી ૧૦ કોડ (માક) દૂર હતી

કુર્મી આજ્ઞા જાવ તેવા ન હતા. તેન સિદ્ધાંતમાં તેઓ
એવા ચુસ્ત હતા કે દેવ વગેરે આવીન મને તુલ્યા તેમને
ભાવાવે તો પણ તેઓ ચત્રે નહીં તેઓને જાન સિદ્ધાંતમાં
વર્જવેશ તત્ત્વો આજ્ઞા રહ્યા ન હતી કે તમા જાણવેશ
આચાર આજ્ઞા વિચિત્રિત્ત્વા ન હતી તેઓએ સામ્યાધ્યન
કરી તેના જાણને નિર્ણય કર્યો હતો તમા તેન સિદ્ધાંત
જગ હાડેદાસ પ્રેમ વ્યાપેશો હોવાથી તમા એમ કહતા
કે આ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ કે પરમાર્થરૂપ હ માટે જ
અનર્થરૂપ છે

તેઓની ઉત્તરનાને કારણ તેઓના કરવાજાઓના આમજા
હમેશા કીચા / રહ્યા અને તેમના આમજા જ્ઞારે-તમારે
જાણી જોવાઓના એ કરવાવાળા જ હોવા તેઓ એવા
પાવિત્ર આરિજવાળા હતા કે કોઈના અનુરૂપમાં તેઓ જા
તા કેઈને કમી રહ્યા / આવતી નહાતી તેઓ જન
અર્થમાં જાણવેશ મન અપરિચિત્ત અને અજ્ઞાનરૂપી
શીલવનો ^૧ મર્ણોદિત્યજેશમાં / પ્રવૃત્તિ કરવી બોત્રોપબોમની
વસ્તુઓની મર્યાદા જાણવી અને પ્રવેશન વિનયો અધ્યમવ્યાપાર
તમામવે, — એ કી જાણવેશ રામદેવશિષી વિરમવાડી
વિરમજ્ઞાન પાપકમ ત્યાજવાના નિશ્ચય રી પ્રત્યાજ્ઞાજાવત
ઔદ્ય આદ્ય, અમાસ જન પૂનમે ઉપવાસ, પ્રાણચર્યાસન,
વગેરે કી પોષકવ્રત તમા અમલુ-સાધુને જન-પાન,
વસ્ત્ર-પાન વગેરે આપવાડી અતિશય વિશામ ^૨ જન જરાજર

૧. એટલે કે અમલુવેશ.

૨. એ જાણા વેતોના વિરતવારે જન ન મારે જાણે જા
માજનું ચામતાજ પુનઃ, પા ૧૦૫૪

આચરતા હતા, તથા ત્રિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને ભાવિત^૧ કરતા વિહરતા હતા.

તે અગ્સામા, મહાવીરની પહેલાના જૈન તીર્થંકર પાર્શ્વનાથના^૨ શિષ્ય ૫૦૦ સાધુભગવતો, વિચરતા વિચરતા તુગિડામા આવી પહોચ્યા, અને યોગ્ય સ્થળ શોધીને ઊતર્યા તેઓ જાતિ, કુલ, યજ્ઞ, રૂપ, વિનય, જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર-યુક્ત હતા, લક્ષ્મણ, નમ્ર, ઓજસ્વી,^૩ તેજસ્વી, પ્રતાપી અને કીર્તિમાન હતા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, નિદ્રા, ઇદ્રિયો, મકટો તથા વિદ્વોને^૪ છતનાગ હતા, છવવાની દરકાર વિનાના હતા, મરણની ખીડ વિનાના હતા, તથા જ્ઞાનાદિની આગતમા મહાભડારૂપ^૫ હતા તેઓ તપસ્વી હતા, ગુણુવત હતા, નિર્દોષ ભિક્ષાચર્યાથી છવનારા હતા, અને સુપ્રતી હતા વળી તેઓ નિઃપ્રધાન, નિઃચયપ્રધાન, ક્ષમા-મુક્તિ-વિદ્યા-મત્ર-વેદ-અલ્પચર્યા નય^૬-નિયમ-અત્ય-પવિત્રતા તથા સુખુદ્ધિથી યુક્ત,

૧ વાસિત કરવું, એકાગ્ર કરવું, ચિતન કરવું વગેરે સામગ્ર અર્થોમા તે શબ્દ જૈન સાહિત્યમા વારવાર વપરાય છે.

૨. તેમની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ આ માળાનું 'અતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા ૧૩૧.

૩ મનની સ્થિરતા-અડગવૃત્તિ-વાળા.

૪ મૂળમા તેમને માટે જૈન પારિભાષિક 'પરિપક્વ' શબ્દ છે તેને માટે જુઓ આગળ આ ખંડમા તે નામનું પ્રકરણ.

૫ મૂળમા તેને માટે 'કુત્રિકાપણ' શબ્દ છે, એટલે કે, ત્રણે લોન્ની વસ્તુઓ જ્યાંથી મળી ગઈ તેની દુકાન.

૬ વસ્તુને જોવાના અનેક દૃષ્ટિબિંદુઓમાથી કોઈ પણ એક બધા દૃષ્ટિબિંદુઓનો સમન્વય કરનાર પુરુષ 'નયણ' હોવાય.

મુદિત્તુ દેવુડપ નવ કુવેના મિત્ર તપના કળની આકાશી
વિનાના અમચળ નવમરત, માધુષખામાં લીન તથા દોષગદિન
પ્રમોત્તરવાળા હતા.

તઓના આ-મળી વાત ટૂંક મમમર્મ આખા ગામમાં
સવત્ર કેલર્મ મર્મ પેલા જીન મદમ્મો પખુ ને વાત માંભમી
મર્મિત્તુ કદવા સાન્ના કે લ આમરિ' એવા માધુષખતોનું
નામ કે ગોત્ર પણ આપણે કાન પડી નવ તોપણ મોકુ ફળ
છ નો પછી તઓની સામે ત્વાથી તેઓના વદવાથી અને
તઓના એવા કવવાથી નો કેટલું અધિક કમ્પાણ પ્રાપ્ત થાય ?
વળી આમ ગુરુ કદેશ એક પણ આપ અને સુધામિક
વચન નાભળવાથી અતિ સામ થાય છે તો પછી તેવો બલો
અથ માંભળવાથી થતા સામની તો વાત જ ગી કરવી ?
માટે ચાલો આપણે ત્વા જર્મિ અને તેમના વદન કરી
તેમની પર્યુષસ્તા કરીએ' એમ કરવું આપણને બી ન ભવમાં
પ વ ભલની પેઠે દિવિષ છેમરુષ મુક્તિષ તથા પરપરાએ
કમ્પાણુષ થશે'.

આમ વિચારી તઓ પોતપોતાન ઘેર ગયા ઘેર જર્મિ
જ્ઞાન કરી ગોત્રોપીનુ પૂજન કરી કોતુક અને મમસકષક
પ્રાપ્તિ કરી તથા જહાર જવને મોઝ માંમલિક શુદ્ધ વચોત

૧ મૂલમા તેનો પશ્ચિમીયિક મન્ન નિદાન ૭

૨ મૂલ દે દેવાનુપ્રિય

૩ રાત્રે આવેલા કુન્દમાદિના નિવાસુ જર્મિ તેમજ શુદ્ધ
શુદ્ધને જર્મિ કરાવી વિલકખારણુ, તથા સરસવ પદ્મી વરેરે
મોત્રિક વ તઓનું દસન વરેરે કિયાએ.

ઉત્તમતાપૂર્વક પહેરી, તેઓ ઘેરથી નીકળી એક ઠેકાણે ભેગા થયા, અને પછી પુષ્પવતી ચૈત્ય,^૧ કે જ્યાં પેલા સાધુઓ ઊતર્યા હતા, ત્યાં આવ્યા પાસે પહોંચતા જ તેઓએ પોતાની પામેનાં બધા મયિત્ત દ્રવ્યો કોરે મૂક્યા, અયિત્ત દ્રવ્યો જ માથે રાખ્યા, જેસને જનોઈની પેડે વીટાવ્યો,^૨ તથા તે સાધુઓ દષ્ટિએ પડતા જ હાથ જોડ્યા અને મનને એકાગ્ર કર્યું. આ પ્રમાણે નજીક જઈ, તેઓએ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તેમની મન-વાણી-કાયાથી પર્યુપાસના કરી

પેલા સાધુ ભગવતોએ પણ વણા લોકોને આવ્યા જોઈ, ચાર મહાવ્રતવાળા^૩ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો તેનું શ્રવણ કરી, લોઝમમુદાય હર્ષિત તથા મતુષ્ઠ થઈ, તેમની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, ‘તમે ફીક કહ્યું, આવું કથન બીજા વડે અસંભવિત છે,’ એમ કહી, તેમને નમન કરી, પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો

ત્યાર બાદ પેલા જૈન ગૃહસ્થોએ પણ તેમની પ્રદક્ષિણા વગેરે કરીને તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું

“હે ભગવન્! મયમનુ શું કળ છે? તથા તપનુ શું કળ છે?”

૧ કોઈ દેવનું સ્થાનક-મંદિર

૨ તેને ‘એકગાટિક-ઉત્તરાસગ’ કહે છે

૩ પાર્શ્વનાથના વખતમાં પાંચમાં અક્ષયત્રયંસ્રવતનો અપરિ-ગ્રહમાં જ સમાવેશ કરી લેવામાં આવતો દારણકે, સ્રીને પરિગ્રહનો જ એક ભાગ ગણવામાં આવતો એ સંબંધી તે સમયમાં જ ચાલેલી ચર્ચા માટે જુઓ આ માળાનું ‘અતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પાનું ૧૩૪

પેલા સાધુ ભગવતોએ જવાબ આપ્યો. “હે ભાઈ” તમથી નવાં કંઈ બધાંતા બહુ છે અને તપથી પૂર્વે મધ્યેનાં કંઈ દૂર થાય છે.”

આ માંભણી પેલા મુદ્ધોએ પૂછ્યું કે. અને માંભણ્યા પ્રમાણે મધ્યથી દેવભોક્તી પ્રાપ્તિ થાય છે અને દેવ થવાય છે તનુ શું?”

ત્યારે તે સાધુએએ જવાબ આપ્યો. “સરથ જવરજામા અત્યરેલા તપથી, મરથ જવરજામા પાછેલા મધ્યથી મુત્યુ પહેલા બધા કંઈનો નાશ ન કરી શકવાથી કે નાજ સુખમ હોવા છતાં અંતરમા રહેલી આસક્તિથી મુક્તિને નહો દેવપણુ પ્રાપ્ત થાય છે એ વાત સાચી છે માટે અને કહી છે અમારા અભિમાનથી કહી નથી.”

આ જવાબ માંભણી પેલા જૈન મહરથો સતુટ તથા દર્શિત થયા અને બીજા પણુ ફેરલાક પ્રમો પૂછી, તથા પ્રશ્નિણા-વહનાદિ કરી પોતપોતાને અગ્રે પાછા રહી

૧ જવરજામા જમણુ ભગવાન મહાવીર શિષ્યસમુદાયને માથે રેરતા રેરતા ચાલજી નમરમાં આવી પહોંચ્યા અને

૧ એ કિવાને જૈન પરિણાયામા જવગાન (અર્ધ-સદ્ ૬૩) કહ છે

૨ આ જવાબ મુજમા મહિકપુત્ર મેધિક અન દર્શિત અને હરથય એ મારે અગ્રે અગ્રેલા છે; અને ફરે જવાબમાયે એક એક જગા દૂરો દૂરો કહા છે

૩ જોરપાલિક સૂત્ર મા અણુઆ પ્રમાણે ૧૪ • સાધુ તથા ૩ મા રીએ સાથે.

તે નગરના ઈશાનખૂણામા આવેલા ‘ગુણશિલક’ ચૈલમા જિતયા તે ભગવાન ધર્મના^૧ ‘આદિકર્તા’ હતા, ‘તીર્થક’ હતા, અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વયં તત્ત્વબોધ પામેલા હતા, પુરુષોમા શ્રેષ્ઠ હતા, સકલ લોકમા શ્રેષ્ઠ હતા, સમગ્ર જગતના નાથ, પ્રદીપરૂપ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનારા, જ્ઞાનરૂપી નેત્ર આપનારા, માર્ગપ્રદર્શક, શરણરૂપ, ધર્મદેશક, ધર્મસારથિ, ધર્મચક્રવર્તી, કેવલજ્ઞાની,^૨ શઠતારહિત, રાગદ્વેષને જીતનાર જિન, સકલ તત્ત્વના જ્ઞાતા, જાતે બુદ્ધ અને મુક્ત હોઈ અન્યને બોધ તેમ જ મુક્તિ અપાવનારા, સર્વજ, અને સર્વદર્શી હતા, તથા શિવ (કલ્યાણરૂપ), અચલ, રોગરહિત^૩, અનત^૪, અક્ષય, વ્યાપાધરહિત, અને પુનરાવૃત્તિ રહિત એવા સિદ્ધગતિ નામના મ્થાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા^૫ હતા

તે અરસામા ભગવાનના મોટા શિષ્ય ઇદ્રભૂતિ^૬ નામના સાધુ સયમ અને તપ આચરતા તેમની સાથે જ કરતા હતા તે સાડાસાત હાથ જિંચા હતા, તેમનો શારીરિક બાધો ઉગ્ર

૧ ‘આચારાગાદિ ગાત્રમા કહેલ ધર્મના’-ટીકા

૨ અબ્બસિત, તેમજ વ્યવધાનયુક્ત પદાર્થોને પણ જાણનાર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તથા દર્શનવાળા

૩ રોગના કારણરૂપ ગરીર અને મનનો મુખ્ય સ્થિતિમા અભાવ હોવાથી

૪ અનત પદાર્થ વિષયક જ્ઞાનસ્વરૂપ

૫ આ ઇચ્છા જામનારૂપે જાણવાની નથી, તેમને હવે વિદેહમુક્તિ બાધી હતી, જેટલો જ તેનો અર્થ છે

૬ તેમની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ આ માળાનું ‘અતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા ૩, ૨૪૦, ૨૬૨

તેમ જ અંતિમ ફેટીનું ધ્યાન સાધી સકાય તેવો હતો.^૧
 તેમનો વજુ કમોગીના પક્ષરા ઉપર પડેલી માનાની રેખા મમલ
 જોઈ હતો તે ઉપ તપસવી હતા ધોઈ બહારથી હતા, ધ્યાનગત
 હતા સ્ત્રીસ્ત્રી પરવા તેમ જ દાપગીપ વિનાના હતા, તપવિગીપથી
 તેમને અનેક યોગ્ય પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં રહ્યા પદાર્થોનું દેહન
 ક્રિયામાં સમજાવેલી તે તેજવાણા — તેજોતેજ્યા પ્રાપ્ત થઈ હતી
 નીર્વિકારીને જામમલાની પણ પડેલાં ઉપદેશ્યા ૧૪ પૂર
 મલોનાર તે જામકાર હતા ઉદ્ધિવ કે મનની સક્રિયતા વિના જ
 બમે તે કાળના અને મમે તે ક્ષત્રના રી પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવાની
 સક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી.^૨ તેમ જ મનવાર્તા પ્રાણીઓના
 મન પણ તે જોઈ શકતા હતા.^૩ તેમને સકળ જ્યોત્સનાઓનું
 જ્ઞાન હતું, જાણવા સામજવા યોગ્ય શબ્દોને સુસંગત રીતે
 બોલવાનો તમના આભાસ હતો. તેમને કેવળજ્ઞાન થવાનું જ
 જાણી હતું.

તે જોતમ છદ્મભૂતિએ ત વખતે ૭ દેહો ઉપાસ કરેલો
 હતા તન્ન પાત્શુન દિવસ પહોંચી પોદુધીમાં^૪ તેમણે આધ્યાય

૧ તે જાણિત્રે જોઈ પરિજાપામાં વજુ-પક્ષ-નિરાજ-સહનન
 હોઈ છે તેની વિચિત્ર માટે જુઓ જા માણાનું અંતિમ ઉપદેશ
 પુસ્તક પા. ૧૫૪ ટિ. ૧.

૨ તે જાણે વિષ વજુ માદિવી માટે જુઓ જા માણાનું
 મજમમમ પુસ્તક પા. ૭.

૩ પરિજાપામાં તેને જાણિત્રે દર્શિત છે છે.

૪ પરિજાપામાં તેને મનપવવ દર્શિત છે છે.

૫ પોદુધી બિરો દિવસ કે રાત્રેના યોગ્ય જાગ્ર વિશિષ્ટ માટે
 જુઓ જા માણાનું અંતિમ ઉપદેશ પુસ્તક પા. ૧૫૬ ટિ. ૧.

કર્યો, બીજી પૌરુષીમા ધ્યાન કર્યું, અને ત્રીજી પૌરુષીમા શારીરિક તથા માનસિક ચપળતા રહિત થઈને તમણે પોતાની મુહપત્તી^૧ તપાસી લીધી તથા વામણે અને વસ્ત્રો સાફ કર્યા પછી તે વાસણે લઈને તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને તેમને નમન કરીને તેમની પાસેથી ઉચ્ચ-નીચ-મધ્યમ કુળોમા વિધિપૂર્વક ભિક્ષા માટે જવાની પરવાનગી માગી પરવાનગી મળતા તે શારીરિક અને માનસિક ઉતાવળને છોડી દઈ, અસબ્રાત ચિત્તે, તથા ધૂસરા જેટલે દૂરથી આગળની જમીન જેતા જેતા ભિક્ષા સેવા રાજગૃહ નગરમા ગયા.

ત્યા કરતા કરતા તેમણે તુગિકાના જૈન ગૃહસ્થોને પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સાથે થયેલી વાતચીત સાંભળી તે સાંભળીને તે બાળતમા તેમને સશય અને કુતૂહલ થયું તેથી તેનો ખુલાસો મેળવવાની ઇચ્છાથી, જેઈતી ભિક્ષા મેળવીને તેઓ ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા ત્યા આવ્યા બાદ જવા-આવવામા થયેલ દોષોનું તથા ભિક્ષા સેતા લાગેલા દોષોનું ચિંતન તથા ડબ્બલાત કરી લીધા, અને લાવેલા અન્નપાન મહાવીર ભગવાનને બતાવ્યા ત્યારબાદ તેમને પોતાને બોલો થયેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, ‘એ સાધુઓએ આપેલો જવાબ સાચો છે ? તેઓ એવા પ્રકારનો જવાબ દેવા સમર્થ છે ? વિપરીત જ્ઞાન વિનાના છે ? સારી પ્રવૃત્તિવાળા છે ? અભ્યામીઓ છે ? તથા વિગેષ જ્ઞાની છે ?’

૧. શાસોન્ધાસથી અન્ય જીવજ તુને ઈન્દ્ર ન થાય તે માટે જૈનસાધુઓ મો ઉપર જે પદો બાંધે છે તે

ત્યારે મહાવીર ભગવાને જવાન આપ્યો કે હં જોતમ' તે સાધુઓએ સાચુ જ કહ્યું છે તેઓ એવા પ્રકારનો જવાન જેવા સમય છે તેઓ વિપરીત જ્ઞાન વિનાના સારી પ્રવૃત્તિવાળા, અભ્યસી તેમ જ વિદ્યેશ્વાની છે અને હું એને પણ એમ જ કહું છું, તથા નવ્યર્ણુ છું

હવે જોતમે ભગવાનને પૂછ્યું

હે ભગવન્' તેણે પ્રકારના ધર્મણુ કે આઠધ્વની પુરુષોત્તમ કરનાર મનુષ્યને શું રજ મળે ?

૭ — હે જોતમ' સન્નિવૃત્તિની પુરુષોત્તમનું રજ ધર્મણુ છે

પ્ર — હે ભગવન્' ધર્મણુ શું રજ છે ?

૭ — હે જોતમ' ધર્મણુ રજ જ્ઞાન છે

પ્ર — હે ભગવન્' જ્ઞાનનું શું રજ છે ?

૭ — હે જોતમ' જ્ઞાનનું રજ વિજ્ઞાન^૧ છે

પ્ર — હે ભગવન્' વિજ્ઞાનનું શું રજ છે ?

૭ — હે જોતમ' વિજ્ઞાનનું રજ પ્રત્યાખ્યાન^૨ છે

પ્ર — હે ભગવન્' પ્રત્યાખ્યાનનું શું રજ છે ?

૭ — હે જોતમ' પ્રત્યાખ્યાનનું રજ સત્યમ છે

પ્ર — હે ભગવન્' સત્યમનું શું રજ છે ?

૭ — હે જોતમ' સત્યમથી પાપકર્મનું દારો^૩ બંધ

થાય છે

૧ આ વસ્તુ દેવ ૭ આ વસ્તુ કૃષ્ણદેવ ૭ — મિત્ર વિવેકજ્ઞાન

૨ પાપથી અટકાવ પાપના ત્યાગનો નિવૃત્તિ કરવો છે.

૩ મૂલના આધાર ૭

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! પાપકર્મના દ્વારો બંધ થવાથી શુ થાય છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તેમ થવાથી તપાચરણ શક્ય અને છે

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તપાચરણનુ શુ ફળ છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તપાચરણથી આત્માનો કર્મકળી મેલ

સાફ થાય છે

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તેમ થવાથી શુ થાગ છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તેમ થવાથી સર્વ પ્રકારના કાચિક, માનસિક અને વાચિક વ્યાપારોનો નિરોધ થાય છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે નિરોધથી શુ થાય છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તે નિરોધથી મિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે

ગાથા

ઉપાસના-શ્રવણ-જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-પ્રત્યાખ્યાન-સયમ,

અનાસ્રવ-તપ-કર્મનાશ-અક્રિયપણુ-સિદ્ધિ

— શતક ૨, ઉદ્દેશક, ૫

ધર્મજ્ઞાનનું મૂળ

૧

ભગવાન મહાવીર રાજસૂદનમર્યાં ત્રુષ્ટિસકચૈત્યમો
જનમો હતા તે વખતે એક દિવસ ધમઠણા વગેરે પત્ની મથા
પછી તેમના પદચિહ્ન ઔતમ પોતાના મનમાં રુકા બની
જરાથી ભગવાન પાસે જ્ઞાતિને પૂછવા લાગ્યા.

મ —હે ભગવન! કેવલજ્ઞાની પાસેથી કે તેના માવક
પાનથી કે તેના ઉપાસક વસ્ત્રથી? સાંભળ્યા વિના જીવને
કેવલજ્ઞાનીએ કહેલા ધમનું જ્ઞાન થાય?

જી —હે ઔતમ! ઠાઈ જીવને થાય અને ઠાઈ જીવો
ન થાય.

---

૧ મૂળમાં કેવલજ્ઞાનીના પાસિલ પાસેથી તેમજ તે
પાસિલના માથા કે ઉપાસક પાસેથી એવડ વધારે ૭ શ્રેક
કેમણે જાણેલ તથા ઉપાસિલ ખજી સમજ સેવાના છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તેનું શુ કારણ

ઉ૦—હે ગૌતમ ! જે જીવે જ્ઞાનને આવગણ કરનાર કર્મનો^૧ કાર્ઠક અશે ક્ષય તેમ જ અન્ય અશે ઉપશમ કર્યો હોય^૨, તે જીવને કાર્ઠની પાસેથી સાભળ્યા વિના પણ કેવલીએ કહેલા ધર્મનું જ્ઞાન થાય પરંતુ જે જીવના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ નથી થયો, તે જીવને કેવલી વગેરેની પાસેથી સાભળ્યા વિના ધર્મનું જ્ઞાન ન થાય

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કેવલી વગેરે પાસેથી ધર્મ સાભળ્યા વિના કાર્ઠ જીવ શુદ્ધ બોધિ એટલે કે સમ્યગ્દર્શન અથવા સમ્યક્ત્વ^૩ પ્રાપ્ત કરી શકે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! જે જીવે દર્શનાવરણીય^૪ અર્થાત્ દર્શનમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ કર્યો છે, તે જીવ કેવલી વગેરે પાસેથી ધર્મ સાભળ્યા વિના પણ શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે, અને તેમ ન કરનારો જીવ કેવલી વગેરે પાસેથી સાભળ્યા વિના ન પ્રાપ્ત કરે

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કેવલી વગેરે પાસેથી ધર્મ સાભળ્યા વિના કાર્ઠ પણ જીવ સુડ એટલે કે દીક્ષિત થઈને, ગૃહવાસ ત્યજી પ્રવ્રજ્યાને સ્વીકારે ?

૧ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૧

૨ ઉદયમા આવેલા અગ્નિનો ક્ષય; અને બાકીનાનો ઉપશમ.

૩ અર્થાત્ સત્યની પ્રતીતિ, હેય કે ઉપાદેય તત્ત્વના યથાર્થ વિવેચની અભિરુચિ, તથા તેના બળથી હૃત્પત્ત થતી ધર્મતત્ત્વનિષ્ઠા

૪ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૧

પ્ર — હં જોતમ! જે જીવે આરિત્રિયા અતરાપશૂત
આરિત્રિત્રવસ્થીય કર્મોનો^૧ ક્ષયોપશમ કર્યો છે તે જીવ જેવલી
વજેરે પાસેથી ધમ સાબળ્યા વિના પણ મુ મધનિ મૃદવાસ
તજ પ્રવચ્ચા સ્વીકારે પરંતુ જે જીવે તેમ નથી કર્યું તે
જેવલી વજેરે પાસેથી સાબળ્યા વિના તેમ ન કરે.

તે જ પ્રમાણે શુદ્ધ અક્ષયવવામ ધારણ કરવાની
આમતમા પણ ગણવું.

પ્ર — હં ભગવન્! જેવલી વજેરે પાસેથી ધમ સાબળ્યા
વિના કેઈ જીવ શુદ્ધ સયમ આસરી શકે?

ઉ — હં જોતમ! જે જીવ આરિત્રિ વિષ વીચ અજવા
પગકમ કરવામાં અતરાજ કરનાર^૨ વીર્ષાન્તરામ કર્મોનો
ક્ષયોપશમ કર્યો હોય, તે જેવલી વજેરે પાસેથી સાબળ્યા વિના
પણ શુદ્ધ સયમ આસરી શકે પરંતુ જે જીવે તેમ નથી કર્યું
તે તેમ ન કરી શકે.

તે જ પ્રમાણ અધ્યવસાનાવસ્થીય (ભાવઆરિત્રાવસ્થીય)
કર્મોનો ક્ષયોપશમ કરે તો જેવલી વજેરે પાસેથી ધમ સાબળ્યા
વિના પણ જીવ શુદ્ધ સવર^૩ વડે આસવનિરોધ કરે તથા મતિ,
મુન, અવધિ અને મન પચવ જ્ઞાનન^૪ આવરણ કરનારા કર્મોનો
ક્ષયોપશમ કરીને ન તે જાનો પણ પ્રાપ્ત કરી શકે.

પ્ર — હં ભગવન્! જેવલી વજેરે પાસેથી સાબળ્યા વિના
કેઈ જીવ જેવધ્યાન પ્રાપ્ત કરી શકે?

૧ જુષ્ઠ પ્રકરણને અંતે દિ. નં. ૧

૨ જુષ્ઠ પ્રકરણને અંતે દિ. નં. ૨

૩ જુષ્ઠ પ્રકરણને અંતે દિ. નં. ૩

ઉ૦—હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાનાવગણીય કર્મોનો ક્ષય કરનાર જીવ કેવલી વગેરે પાસેથી સાબળ્યા વિના પણ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે

નિગતર છ છ ટકના ઉપવાસનુ તપ કરનાર, તથા મર્યાદાની મામે ઊંચા હાથ રાખી તાપ તપનાર પુરુષ પ્રકૃતિના ભદ્રપણાથી, પ્રકૃતિના ઉપશાતપણાથી, ક્રોધ-માન-માયા-ક્ષોભ ઘણા ઓછા થયેલા હોવાથી, અત્યંત માર્દવ-નમ્રતાને પ્રાપ્ત થયેલા હોવાથી, આલીનપણાથી, ભદ્રપણાથી અને વિનીત-પણાથી, કોઈક દિવસ શુભ અધ્યવસાય, શુદ્ધ પરિણામ, અને શુદ્ધ ચિત્ત^૧ યુક્ત બનીને (તથા તથાગ્રંથ કર્મોનો ક્ષયોપશમ કરીને) ઈહા, અપોહ, માર્ગણા અને ગવેપણા કરતાં કરતા એક પ્રકારનું દિવ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તેને ‘વિભગજ્ઞાન’ કહે છે તેને પ્રતાપે તે આગળના અગમ્યાતમા ભાગથી માહીને વધારેમા વધારે અમખ્યેય હજાર યોજનો નેટલા ક્ષેત્રમા આવેલા તમામ મૂર્ત દ્રવ્યોને — કર્મધારી જીવો^૨ તેમજ ખીજા અજીવ પદાર્થોને — નેઈ શકે છે તે રીતે તે, પાપ ડી, હિમાદિ પ્રવૃત્તિયુક્ત, પગ્ગિહયુક્ત અને સકલેશને પ્રાપ્ત થયેલા જીવોને પણ જાણે છે અને શુદ્ધ ચિત્તવાળા જીવોને પણ જાણે છે તે ઉપરથી તે સાચા ધર્મનો વિવેક પ્રાપ્ત કરી, તેના ઉપર રુચિ કરે છે, ચારિત્રનો સ્વીકાર કરે છે, તથા લિંગ

૧ મૂળ ‘લેશ્યા’-મનોવૃત્તિ છે

૨ કર્મયુક્ત જીવ મૂર્ત જેવો બની ગયેલો હોય છે, કારણ તેના ઉપરના કર્મોના મૂર્ત હોય છે

૩ સાચા ધર્મનો (જૈન સાધુનો) વેશ

પાઠ્ય કરે છે પણ તેનું જિજ્ઞાસીયકરણ થીલું થતું
 નથી છે મધ્યસ્થીયક વધતું નથી છે અને અને ત
 પૂરેપૂરો મધ્યસ્થી જતી નથી છે પણ તેનું વિભિન્નગતન
 અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે તેને તેજોસ્થિતિ પદ્ધતિમાં અને
 શુદ્ધસ્થિતિ એવી ત્રણ વિશુદ્ધ સ્થિતિઓ છે જે દાખ પણ કૃષ્ણ વચ્ચે
 અશુદ્ધ સ્થિતિઓ ન હોય તેના સરીએ જાય પણ ઉત્કૃષ્ટ
 પ્રકારનો એકમે કે જ્ઞાનો થોડો વજન-કાલ-નાશ્ય-સદનત
 જે દોષ તેની અર્થ જોતામાં જોઈ શકાય હાય
 હાય, જી ઉપર જ્યાં વા જણાતી હોય, તે પુરુષસરી જે
 હાય જી કે નપુસકને તે વસ્તુ સમવિત નથી તેને કંઈ
 જન્ય મનિજ્ઞાન, મુદ્ધાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન
 હાય ત્યાં કોઈ માન, માયા અને શોભ પણ મ તથાન ૫

૧ મિથ્યા માન્યવાચન - દોષાજ્ઞ તેથી ભલું તે
 સમજાવીપણ

૨ જ્યાં મુખી પરિવર્તનમાં સાચી જાણ પ્રાપ્ત નથી થઈ
 ત્યાં મુખીના ઉદ્દિવજન્ય વચ્ચે જાણે પણ અજ્ઞાન જે કહેવાય છે
 મન્ય કે તે જ્યાં જાણેને ઉપયોગ સંસારિક વાસનાઓની
 પુજિમાં જે વાળ છે પરંતુ મોક્ષાભિપ્રય આપવા તે જ્યાં
 જાણેને ઉપયોગ સમજાવતી પુજિમાં જે વતો દોષાજી ને જ્યાં
 જાણે છે વિભિન્નજ્ઞાન એટલે અવધિજ્ઞાન, તેથી ભલું
 તે અવધિજ્ઞાન

૩ જુઓ પ્રશ્નને જાતે દિ ન ૪

૪ જે પ્રશ્નના સારીરિક આધાર વજન માટે જુઓ આ
 માન્ય જાતિ ઉપરે છે પુસ્તક પા. ૧૪૬ દિ ન ૧

૫ જુઓ પ્રશ્નને જાતે દિ ન ૫

કોટીના એટલે કે કાઈકે સખલન અને માલિન્ય કરનાર ન હોય, પરંતુ સર્વવિરતિનો પ્રતિગ્રહ કરનાર ન હોય અને તેના અધ્યવસાયો પણ પ્રશન્ત ન હોય તેના તે પ્રશન્ત અધ્યવસાયો વધતા વધતા તે પુરુષ અનત નાગ્નના ભવોયી પોતાના આત્માને વિમુક્ત કરે છે, અનત પશુપક્ષીના ભવોયી પોતાની જાતને વિમુક્ત કરે છે, અને અનત દેવભવોયી આત્માને વિમુક્ત કરે છે. પછી તે પેલા હળવા પ્રકારના ક્રોધ-માન-માયા-સોભનો પણ ક્ષય કરે છે, પાત્ર પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરે છે, નવ પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય કરે છે, પાત્ર પ્રકારના અતગાય-કર્મનો તથા મોહનીયકર્મનો ક્ષય કરે છે, અને એમ કરીને કર્મજ્ઞને વિષેરી નાખનાર અપૂર્વકરણમા* પ્રવેશ કરે છે. પછી તેને અનત, અનુત્તર, વ્યાગ્રાધરહિત, આવરણ-ગ્રહિત, સર્વ પદાર્થને ગ્રહણ કરનાર, પ્રતિપૂર્ણ તથા શ્રેષ્ઠ એવું ક્વલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તેવો ક્વલજ્ઞાની ક્વલીએ કહેલ ધર્મનો ઉપદેશ કરે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! એ વાત યોગ્ય નથી તે માત્ર ઉદાહરણ કહે, અથવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે, પરંતુ ધર્મોપદેશ ન કરે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે કોઈને દીક્ષા આપે ?

પ્ર૦—હે ગૌતમ ! એ વાત યોગ્ય નથી તે (અમુકની પામેથી દીક્ષા લેા એટલે) ઉપદેશ આપે.

* પરિણામશુદ્ધિ—ચિત્તશુદ્ધિ થતા થતા સંસારી જીવને પહેલીવાર પ્રાપ્ત થતું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન.

પ્ર — હે ભગવન્ ! તે કેવલજ્ઞાની નિઃ કામ અને સર્વ ક્રિયાનો અંત કરે ?

ઉ — હે જીતમ ! તે કેવલજ્ઞાની નિઃ કામ અને સર્વ ક્રિયાનો અંત કરે.

તેના કેવલજ્ઞાની શિષ્યશ્લોકમાં^૧ પણ મનવ ઇન્દ્રિયશ્લોકમાં^૨ પણ ન બંધે છે અને નિઃકામકામાં પણ ન બંધે છે નિઃકામશ્લોકમાં તો તે પદ્મ કમભૂમિઆમાં^૩ જ દાખ

પ્ર — હે ભગવન્ ! તેના કુરુષો એક નમથે કે ના દાખ ?

ઉ — હે જીતમ ! તેના કુરુષો એકાગ્રમાં એકા એક બે, ત્રણ અને વધારેમાં વધારે દશ દેખ.

૨

પ્ર — હે ભગવન્ ! કેવલી વજ્રે પાસેથી ધમ માંભળનારો જીવ ઉપર પ્રભાણે ધમજાનથી મારીને કેવળ નાન વજ્રે પ્રાપ્ત કરે ?

ઉ — હે જીતમ ! કેવલી વજ્રે પાસેથી ધમ સાંભળનારો જીવ પણ જાનાન્નિ આવરણ કરનાર નમ જ

૧ સજ્જાપાતિ, નિક્કારાતિ, વધાપાતિ અને માસ્ત્રવત નામી રૂપવૈવાહિક પદ્યોમાં.

૨ અરોહ્યશ્લોકમાંજિમાં કે ગુહામાં.

૩ એમાં મિત્રાભાઈને બચુનાર અને તન્ને કપરેક કરનાર વીરકો પેલા થઈ શકે તે કમ ભૂમિ શ્લેષમાં, જ્યાં ના માયાનું અર્થિતમ ઉપદેશ પ્રગટ પદ ૨૬૧ કિ ન ૨.

અતઃપ્રથમ કર્મોનો ક્ષમોપગમ કે ક્ષય પ્રાપ્ત કરે, તો જ તે
અધુ પ્રાપ્ત કરે, નહીં તો ન જ કરે

તેના પુરુષને નિરતર આહ આહ ટુટના^૧ ઉપવાસનુ
તપ કરતાં કરતા પ્રકૃતિની ભડતાથી તેમજ માર્ગની
ગવેપણા ડગતા ડગતા અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તે
અવધિજ્ઞાન વડે તે આગળના અસમ્યક્તામા ભાગથી માડીને
વધારેમા વધારે અસોકને વિષે સોઝપ્રમાણ અસમ્યક ખડોતે
જાણે છે અને જુએ છે^૧ તે હયે લેશ્યાવાળો હોઈ શકે^૧ છે,
તે સ્ત્રી પણ હોઈ શકે કે પુરુષ પણ, તેને મન પર્યાવજ્ઞાન
પણ હોઈ શકે છે, તેને મન્વલ્લન પ્રાપ્તિના ચારે ક્ષાયો હોય,
માન-માયા-સોભ એ ત્રણ હોય, માયા-સોભ એ બે હોય
કે એકસો સોભક્ષાય પણ હોય તે જાની કેવલીએ કહેલા
ધર્મનો ઉપદેશ કરી શકે છે, અને બીજાને દીક્ષા પણ આપી
શકે છે, તેના શિષ્યો અને પ્રશિષ્યો પણ દીક્ષા આપી શકે
છ, તથા તે પણ મિદ્ધ થાય છે, અને તેના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો
પણ મિદ્ધ થાય છે તેવા પુરુષો એક મમયે ઓછામા ઓછા
એક, બે કે ત્રણ હોય, અને વધારેમા વધારે ૧૦૮ હોય

—શતક ૯, ઉદે૦ ૩૧

૧ આગળ જણાવેલા ‘અશ્વત્થાકેવલ્લજ્ઞાની’ કરતા આનુ
તપ આદ્ય છે તેના અવધિજ્ઞાનનુ ક્ષેત્ર પણ મોટું છે, તે હયે
લેશ્યાવાળો હોઈ શકે છે, છતાં કેવલજ્ઞાનીના ઉપદેશને પ્રતાપે
પ્રગતિ સાધી શકે છે, તેમ જ સ્ત્રીશરીરે પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ
કરી શકે છે તેને મન પર્યાવજ્ઞાન વધારે હોય છે, તેના ક્ષાયો
ઓછા હોય છે, તેવાની સમ્યા પણ વધારે હોય છે, તથા તે
અન્યને ઉપદેશ-દીક્ષાદિ પણ આપી શકે છે

ટિપ્પણો

૫૫ આ અધ્યવનતા મુખ્યત્વે એ નિયમ દર્શાવે છે કે ધર્મ અને મુક્તિ એ સર્વ વાલા કે સંપ્રદાયની વચ્ચે નથી પરંતુ તેના મુખ્ય આધાર આંતરિક શુદ્ધિ ઉપર છે. માત્ર જૈન જ મુક્ત સર્વ શકે કે માત્ર જૈન જ માત્રા ધર્મ પણ છે એમ કહેવા કરતાં ૭ સર્વ આંતરિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે તે નાસ્તિક ધર્મ નણીને મુક્ત સર્વ શકે છે તથા સાચો ધર્મ જ્યોત્સ્નાયો પણ એ આંતરિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી કરતા તેા મુક્તિ પણ પ્રાપ્ત નથી કરતા — એમ કહેવું જ ચોખ્ખું છે.

આ પ્રકરણમાં ધણા જૈન પરિભાષિક શબ્દો આવ્યા છે. ભગવતીસૂત્રમાં પોતામાં જ આમજ-પાછળ એમાંના ધણાખરાનું વિમ્ભત્તર વચ્ચે આવે છે તથા આ ટિપ્પણોમાં માત્ર માત્રાજ દર્શાવ્યાં આપી છે.

ટિપ્પણ નં ૧

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ

કપાલાદિપૂર્વકે કરાતો મન વાળ્મીકામાંની પ્રગતિથી જીવમાં કમરજ દાખલ થાય છે તે દાખલ થવાની ક્રિયાને તમજ નેત્ર નિમિત્તને આશ્રય કહે છે. એ કર્મજન જીવમાં દાખલ થવા બાદ જીવતાં જુદા જુદા અધ્યવસાયો અનુસાર તેમાં જુદા જુદા સ્વભાવો નિર્મીલ થાય છે. જેમકે જ્ઞાનને આવરણ કરવાનો વગેરે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના અધ્યક્ષોનો નીચે પ્રમાણે અણ્ણત્વમાં આવે છે.

૧. જ્ઞાન, જ્ઞાતી અને જ્ઞાનર્થ સાધનો પ્રત્યે દેવ ધામજી કરવો [પ્રદેશ]

૨ કોઈ કોઈ પૂછે અગર જ્ઞાનનું કોઈ સાધન માગે, ત્યારે પોતાની પાસે ને હોવા છતાં કલુપિત ભાવે એમ કહેવું કે હું નથી બાણતો [નિહવ]

૩ જ્ઞાન પાકું ર્થો પછી કોઈ ગ્રાહક અધિકારી મળે ત્યારે ન આપવાની કલુપિત વૃત્તિ [માત્સર્ય]

૪ કોઈને જ્ઞાન મેળવવામા કલુપિત ભાવે અડચણ ડગવી [અતરાય]

૫ કોઈ જ્ઞાન આપતો હોય ત્યારે તેનો નિષેધ ડગવો [આમાદન]

૬ કોઈએ વાળખી કહ્યું હોય છતાં પોતાની અવળી મતિને લીધે અયુક્ત ભાસવાથી તેના દોષો પ્રગટ કરવા [ઉપધાત]

દર્શનમોહનીય કર્મના બંધહેતુઓ

૧ કેવળજ્ઞાનીના અસત્ય દોષોને પ્રગટ કરવા

૨ શાસ્ત્રના ખોટા દોષો દ્વેષબુદ્ધિથી બતાવવા.

૩ સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા રૂપ ચાર પ્રકારના મધના મિથ્યા દોષો પ્રકટ કરવા

૪ અહિંસાદિ ધર્મના ખોટા દોષો બતાવવા

૫ દેવોની નિંદા કરવી

ચારિત્રમોહનીય કર્મના બંધહેતુઓ

૧ કપાયને વશ થઈ અનેક તુચ્છ પ્રવૃત્તિઓ કરવી [કપાયમોહનીય]

૨ સત્ય ધર્મનો, તથા ગરીબ કે દીનનો ઉપહાસ કરવો — વગેરે હામ્યની વૃત્તિઓ રાખવી [હામ્યમોહનીય]

૩ ત્રિવિધ કાલક્રાન્તિ ચક્રવર્તી રૂપે વનનિવર્તનાદિભ્ય
અમૃતમેઘા ગચ્છતી [રતિમેઘાદનીય]

શ્રી રૂપે ભક્તિની ઉપ નિર્ણય દર્શાવતી ભાગવત કથા
વચરે [અગ્નિમાદનીય]

૪ પાત્ર ગાઠાનુસાર રૂપે અને શ્રી રૂપ ગાઠાનુસાર રૂપે
[શ્રીકૃષ્ણાદનીય]

૧ પોત સુ અને શ્રીરૂપ રૂપે ગચ્છતી [અમૃતમેઘાદનીય]

૨ દિવસ ક્રિયા અને રાત્રી ક્રિયાની વચ્ચે
[શ્રીકૃષ્ણાદનીય]

૩-૪-૫ જાતિઓ રોમ રૂપે નિર્ણયે ચાલે છે
નૃપત્ય નિર્ણયે રોમ મર્યાદા રોગચાળા [આવડ પા ૧૨૪
નૃપત્ય ૩૪૬]

અત્રાપ્ય કથના બેધેરેતુચ્ચિત

કાલ ન કર્મ દવામાં દવામાં એક વાર ભાગવતમાં
અનેક વાર ભાગવતમાં અને નામધ્ય દારવવામાં અત્રાપ્ય
તમા કથા [કાલાત્રાપ્ય સાત્તાત્રાપ્ય ભાગાત્રાપ્ય ઉપ
ભાગાત્રાપ્ય અને રીશાત્રાપ્ય]

દિવ્યવર્ણ ન ૧

ભાગવત-સંવર

૧ જે પ્રકૃતિઓથી કમળપત્ર થાય તે ભાગવત કથામાં
ન પ્રમાણ ૨ જે પ્રકૃતિઓથી કમળપત્ર થતું થાય [ન ૩]
૩ સર્વ કહેવાય તથા કમળ આરિય વચરે કર્મ કર્મ
પ્રકૃતિઓથી સર્વ સિદ્ધ થાય છે તેની વિમલો ખરો શુભો આ
ભાગાનું અંતિમ ઉપદેશ પુસ્તક પા ૪૬ દિ ન ૩

ટિપ્પણ નં ૩

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે ૧ મતિજ્ઞાન — એટલે કે ઇન્દ્રિયજન્યજ્ઞાન ૨ શ્રુતજ્ઞાન — એટલે કે જે જ્ઞાનમા શબ્દ-અર્થનો મળધ ભાસિત થાય છે, અને જે મતિજ્ઞાનની પડી થાય છે જેમકે 'જલ' શબ્દ સાભળીને તે પાણીવાચક છે એવું જાણવું, અથવા પાણી દેખીને તેને જલ શબ્દના અર્થરૂપ વિચારવું તે — શ્રુતજ્ઞાન અર્થાત્ જે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયજન્ય અને મનોજન્ય હોવા છતાં શબ્દોત્તેષ સહિત હોય તે શ્રુતજ્ઞાન બીજી રીતે કહીએ તો જૈનધર્મના ૧૨ અગ્રથો (મુખ્ય શાસ્ત્રથો) તેમ જ તે સિવાયના બીજા આગમ ગ્રંથોથી થતું જ્ઞાન તે શ્રુતજ્ઞાન

૩ અવાધજ્ઞાન — એટલે કે મન - ઇન્દ્રિયોની મહાયતા વિના જ આત્માની ચોખ્ખતાને બળે જ થતું વધારેમા વધારે ક્ષોકપ્રમાણ અસખ્યાત ખડાને જોવાની ચોખ્ખતાવાળું મર્ત દ્રવ્યોનું જ્ઞાન

૪ મન પર્યાવજ્ઞાન — એટલે કે મનુષ્યક્ષેત્રમા આવેલા મનરૂપ બનેલા પુદ્ગલોનું જ્ઞાન અર્થાત્ બીજાના મનનું જ્ઞાન. આત્મા પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પરંતુ ડર્મોના આવરણને લીધે તેની શક્તિઓ ઢકાઈ ગયેલી છે પરંતુ 'ન્યારે તે આવરણો એક પડી એક દૂર થતા જાય છે, ત્યારે તે તે જ્ઞાન પ્રગટે છે ઉપર જણાવેલા ચારે જ્ઞાન ગમે તેટલા શુદ્ધ હોય છતાં ચેતનાશક્તિના અપૂર્ણ વિકાસરૂપે હોવાથી એક પણ વસ્તુના સમગ્ર ભાવોને જાણવામા અમમર્થ હોય છે. બધી વસ્તુઓના સંપૂર્ણ ભાવોને ગ્રહણ કરી શકે તે જ્ઞાન જ

પણ કહવાય એનું જ નામ કેવળજ્ઞાન છે એ જ્ઞાન
અનન્યસક્રિયાના સંપૂર્ણ વિકાસ વખતે પ્રગટ થાય છે તેથી જ
એવી વસ્તુ તરીકે અથવા એવા બાવ પણ નથી કે જે એની
દાગ પ્રત્યક્ષ ન નક્કી થકાય

દિગ્દર્શન ૪ :

હેસ્થા

જે દ્વારા કર્મની સાથે આત્મા સ્થિત થાય (સ્થિત) /
તે જ્ઞાના કહવાય પ્રથમ એ છે કે હેસ્થા એ સામગ્રી કે
જ્ઞાતિરૂપ છે કે અજ્ઞાતરૂપ છે? પ્રજાપત્યસૂત્રની દીકામાં
શ્રીમદ્ભગવદ્ગિરિએ જણાવ્યું છે કે હેસ્થા એ અજ્ઞાતરૂપ છે—
પરમાત્મનમૂહરૂપ છે જેમ દક્ષિણેશ્વરન નિદ્રાને કિતેજે છે
તેમ હેસ્થાના એ પરમાત્મનો કયાયોદ્યના કિતેજક છે અર્થાત્
જુધી આપણામાં જરા પણ કાર્યાત્મિક વૃત્તિ વિદ્યમાન હોય
છ ત્યાં સુધી તેને એ હેસ્થાનાં અવસ્થા રોકા આપે છે અર્થાત્
એ અવસ્થાનું કામ ઉદ્દેશ્ય કયાયને ઉત્તરજન કે રોકા
આપવાનું છે પરંતુ કાર્યાવૃત્તિ જ અમૂળ નાશ પામે તો
પછી તે હેસ્થાના અવસ્થા રોકા હોય તો પણ અસ્તવ કયાયને
પેદા નથી કરતાં. એ હેસ્થા અવસ્થાના માનસિક વાચિક અને
કાચિક પરમાત્મજોડની નતન્ય / છે તેમના છે મુખ્ય પ્રકાર
કે કૃષ્ણ નીચ, કાપેત તેજ પદ્ય અને શુદ્ધ તેમના
પ્રથમ ત્રણ અશુદ્ધ અને પછીના ત્રણ શુદ્ધ છે તેમના
જુદા જુદા વણ રસ અથ વચ્ચેની માહિતી તેમ જ કર્મ
હેસ્થાવાળા મનુષ્યની કર્મ વૃત્તિ હોય તેમજ કર્મ વૃત્તિવાળાને
કર્મ હેસ્થા પ્રાપ્ત થાય વચ્ચેના વણ ન મળે જુઓ આ

માળાનુ 'અતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક પા ૨૩૩-૪૩, તથા આ
ત્રથમા જ 'સિદ્ધાંતખંડ'મા જીવવિભાગમા એ નામનો વિભાગ
દિગ્વિજય નં. ૫

કપાયોની ક્રોધીઓ

ક્રોધાદિ ચાર કપાયોની તીવ્રતાના ચાર પ્રકાર ગતાવાય
છે જે ક્રોધાદિ એટલા તીવ્ર હોય, જેથી જીવને અનતકાળ
સસારમા ભટકવું પડે, તે 'અનતાનુગ્રાધી' કહેવાય જે ક્રોધાદિ
વિગતિ (સાગવૃત્તિ)નો પ્રતિગ્રાધ કરવા પૂરતા જ તીવ્ર હોય,
તે 'અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય જે ક્રોધાદિ અમુક અંગે
જ વિગતિ થવા દે, માત્ર સર્વવિરતિ ન થવા દે, તે
'પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય અને જે ક્રોધાદિની તીવ્રતા
મર્વાવિગતિનો પ્રતિગ્રાધ કરવા જેટલી નહીં, પણ તેમા માત્ર
અખલન કે માલિન્ય કરવા જેટલી જ હોય, તે 'સન્નલન'
કહેવાય

જ્ઞાન અને ક્રિયા

૧

જોતમ—હં ભગવન કોઈ માણસ એવું મત લે કે
 “કવેશ્વી હું સવ પ્રાણી સવ જીવો સવ જીવો અને મવ
 સત્ત્વેન્દ્રિય હિંસારી ત્યામ કરું છું તો તેનું તે મત મુખત
 કરવાય કે મુખત કરવાય ?

મહાવીર—હં જોતમ ! તેનું ન મત કરાવ મુખત હોય
 કે ના મુખત પણ હોય.

જો —હં ભગવન ! એનું શું કારણ ?

મ —એ પ્રમાણે મત સેનારત આ જીવ છે આ
 અજીવ છે આ જન (જમમ) જીવ છે આ અધાર જીવ
 છે એવું જ્ઞાન ન હોય તો તેનું તે મત મુખત ન કરવાય,
 પણ મુખત કરવાય. જો જીવ અજીવનું જ્ઞાન નથી, તે જીવ-
 હિંમા ન કરવાનું મત લે તો તે સત્ય બાધા નથી બોલતો.
 પરંતુ અસત્ય બાધા બોલે છે તે અસત્યવાદી પ્રુત.

સર્વ ભૂત-પ્રાણોમા મન-વાણી-કાયાથી કે જાતે કરવું, ખીજા પાસે ડગવવું, કે કરનારને અનુમતિ આપવી — એ ત્રણે પ્રકારે સયમથી રહિત છે, વિરતિથી રહિત છે, એકાત હિંસા ડગનાર તથા એકાત અજ્ઞ છે પરંતુ જેને જીવ વગેરેનું જ્ઞાન છે, તે તેમની હિંસા ત કરવાનું વ્રત લે, તો તેનું જ વ્રત સુવ્રત છે, તથા તે સર્વ ભૂતપ્રાણોમા અંધી રીતે સયત, વિરત, પાપકર્મ વિનાનો, કર્મબંધ વિનાનો, મવરયુક્ત, એકાત અહિંસક તથા પડિત છે

— શતક ૭, ઉદ્દે ૨

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! કેટલાક અન્ય અપ્રદાયીઓ એમ કહે છે કે, શીલ જ શ્રેય છે, ખીજા કહે છે કે, શ્રુત-એટલે કે જ્ઞાન જ શ્રેય છે, અને ત્રીજા કહે છે કે અન્યોન્ય નિર્ગપેક્ષ શીલ અને શ્રુત શ્રેય છે તો હે ભગવન્ ! તેમનું કહેવું બરાબર છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે લોકોનું કહેવું મિથ્યા છે માગ મત પ્રમાણે ચાર પ્રકારના પુરુષો હોય છે ૧ કેટલાક શીલસપન્ન છે, પણ શ્રુતસપન્ન નથી ૨ કેટલાક શ્રુતસપન્ન છે પણ શીલસપન્ન નથી ૩ કેટલાક શીલસપન્ન છે અને શ્રુતસપન્ન પણ છે ગ્યારે ૪ કેટલાક શીલસપન્ન નથી તેમ શ્રુતસપન્ન પણ નથી તેમા જે પ્રથમ પ્રકારનો પુરુષ છે, તે શીલવાન છે પણ શ્રુતવાન નથી તે ઉપરત (પાપાદિથી નિવૃત્ત) છે, પણ ધર્મને જાણતો નથી તે પુરુષ અંશત આરાધક^૧

૧ આરાધક એટલે આગ્નિઃ, વર્ષા, અને વિરાધઃ એટલે નામ્નિઃ, વિધર્મા

છે બીજીને પુરુષ શીક્ષવાળો નથી પણ મુનવાળો
 છ તે પુરુષ અનુપરત (પાપથી અનિરુદ્ધ) હતા ધર્મને
 જાણે છે તે પુરુષ અસત વિરાધક છે ત્રીજીને પુરુષ
 મીક્ષવાળો છે અને મુનવાળો પણ છે તે (પાપથી) ઉપગત
 છ અને ધર્મને જાણે છે તે સર્વાંગી આરાધક છે અને ૭
 ચાલો પુરુષ છે તે ગીહથી અને મુતથી રહિત છે તે
 પાપથી ઉપસ્ત નથી અને ધર્મથી અજાત છે તે પુરુષ
 મર્વામિ વિરાધક છે

૫ —હે ભગવન્ ! આરાધના કેટલા પ્રકારની છે ?

૬ —૬ જોતમ આરાધના ત્રણ પ્રકારની છે ૧

ગાનારાધના ઇશનારાધના અને આગ્નિરાધના^૧ તે દરેકના
 પાછા ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જમન્ય એવા ત્રણ ત્રણ પ્રકાર છે
 જે છવ્વે ઉત્કૃષ્ટ ગાનારાધના હોય, તેને ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ
 ઇશનારાધના હોય, જે છવ્વે ઉત્કૃષ્ટ ઇશનારાધના હોય, તેને
 ઉત્કૃષ્ટ, જમન્ય અને મધ્યમ ગાનારાધના હોય.

તેનો જ સમય ઉત્કૃષ્ટ ગાનારાધના અને ઉત્કૃષ્ટ
 આગ્નિરાધનાનો છે જેને ઉત્કૃષ્ટ ઇશનારાધના હોય તેને

૧ ગાનારાધના બિંદુએ થામ્ય હોયે એ વચન વિનય તથા અરે
 અનિર્જન, તથા સુન્દરોદ અર્થભેદ કે હલચલોદ ન કરવા તે
 રમવાચાર બિંદુએ નિન્દાભિન્ન વિશ્વાસિવા વિર્ભિચિકિન્સ્યા
 અમુદાસિત્યા સમાનધર્મોએના વૃણમા રજિ કરવી તેમને વિર
 કરવા તેમના ઉપર ન સરવા શાખની અને ધમ પ્રચાર કરવા તે
 આગિત્રાચાર બિંદુએ પાચ સમિતિભિ અને ત્રણ સુષ્ટિભિ એ પ્રમાણે
 આઠ થોડા — આપારથી શુદ્ધ રહેવું તે.

ઉત્કૃષ્ટ, જ્વન્ય અને મધ્યમ ચારિત્રારાધના હોય તથા જેને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના હોય, તેને અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોય

ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનાવાળા જીવોમાથી કેટલાક તે ભવે જ સિદ્ધ થાય, અને સર્વ દુ ખેનો નાશ કરે, કેટલાક એ ભવે સિદ્ધ થાય અને કેટલાક કલ્પોપપન્ન દેવલોકમા^૧ અથવા કલ્પાતીત દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય

ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનાવાળાઓનુ પણ તેમ જ જાણુવુ

ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાવાળાઓનુ પણ તેમ જ જાણુવુ, પરંતુ દેવલોકમા તેઓ કલ્પાતીત વર્ગમા જ ઉત્પન્ન થાય

જ્ઞાનની મધ્યમ આરાધનાવાળા એ ભવ પછી સિદ્ધ થાય, પણ ત્રીજા ભવને અતિક્રમે નહી

મધ્યમ દર્શનારાધનાવાળા, તેમજ મધ્યમ ચારિત્રારાધનાવાળાનુ પણ તેમ જ જાણુવુ.

જ્વન્ય જ્ઞાનારાધનાવાળામાથી કેટલાક ત્રીજે ભવે સિદ્ધ થાય, પણ સાત-આઠ ભવથી વધારે ન કરે તે જ પ્રમાણે જ્વન્ય દર્શનારાધના અને ચારિત્રારાધનાનુ પણ જાણુવુ

—શતક ૮, ઉદ્દે ૧૦

૧ વૈમાનિક દેવોના એ વર્ગોમાનો એક સૌધર્મ, ઐશાન, માનત્કુમાર, માહે ઠ, બ્રહ્મલોક, લાતક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત પ્રાણુત, આરણુ, અને અચ્યુત એ ૧૨ કલ્પ અથવા સ્વર્ગ કલ્પોપન્ન કહેવાય છે તે સિવાયનો બીજો વર્ગ કલ્પાતીત કહેવાય છે તેમા, ઐવેયકના હેઠેના, મધ્યમ અને ઉપરના, અને દરેકના નીચેના, મધ્યમ અને ઉપરના એમ કુલ નવ પ્રકાર છે, વિજય, વૈજય ત, જય ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાંચ અનુત્તર દેવલોક કહેવાય છે કારણકે, તેમની પછી સિદ્ધસ્થાન જ છે

ક્રિયા અને બધ

તે સમયની વાત છે ભગવાન મહાવીર કરતા કરતા
રાત્રિનૃહમાં આવેલા હતા. ત્યાં ધર્મકથા પૂરી કરે બધા
લોકો ચેરાર્ધ ગયા બાદ તેમના છાં મણુપર^૧ મહિતપુત્ર તેમની
પાંખે જાતી પૂજવા સામ્યા

૧ મહાવીરસ્વામીના ૧૧ પદ્ધતિઓ મણુપર મહેવાતા; કાસ્તુરે
મહાવીર ભગવાને પાવાના વિસ્તૃત સાધુસમુદાયને જાણ સુધા
બોલે — સમુદો—મા ભવસ્થિત કરી, એક એક મણુપરના નિવત્તમા
મૂર્તિમાં હતે. તે અગિયારે મિત્રો પ્રથમ રાજવાજા બાદલો
હતા; તથા એક રાજ વખતે એકત્ર રવા હતા. તે દરેકને મનમાં
એક એક સંકલ્પ હતે. તેનું નિરાકરણ મહાવીર ભગવાને ભગવાની
તે બધા તેમના સ્થિતિ રવા હતા. મહિતપુત્રને બધા અને મેલ
સળધી સંગત હતે. આનંદવક વિષુદ્ધિમાં જન્માન્વા પ્રમાણે
તે પદ યે વર્ષે સાધુ રવા હતા, અને મનવચિરિત આનંદવક
સીદ્ધમાં જન્માન્વા પ્રમાણે તે ૧૫ વર્ષે સાધુ રવા હતા. પહેલી
વચ્ચના પ્રમાણે તેમનું આયુષ્ય ૮૩ વર્ષનું થાય, અને બીજા
પ્રમાણે ૬૫ વર્ષનું થાય.

મહિતપુત્ર — હે ભગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલા પ્રકારની છે ?

મન — હે મહિતપુત્ર ! ક્રિયાઓ પાંચ પ્રકારની છે તે

આ પ્રમાણે (૧) કાયિકી — એટલે કે શરીરમાં કે શરીર દ્વારા થયેલી ક્રિયા (૨) આધિકરણિકી — જે દ્વારા આત્મા નરેન્દ્ર વગેરે દુર્ગતિઓમાં જવાનો અધિકારી થાય તે ‘અધિકરણ’ એટલે કે એક જાતનું અનુષ્ઠાન, અથવા અધિકરણ એટલે હિંસાદિના સાધનરૂપ ચક્ર, તરવાર વગેરે બહારની વસ્તુ તે અધિકરણમાં કે અધિકરણ દ્વારા થયેલી ક્રિયા (૩) પ્રાદેપિકી — એટલે કે મત્સરરૂપ નિમિત્તને લઈને કે મત્સર દ્વારા થયેલી ક્રિયા, અથવા મત્સરરૂપ ક્રિયા (૪) પારિતાપનિકી — એટલે કે પશ્ચાત્તાપને લઈને, કે પરિતાપ દ્વારા થયેલી ક્રિયા, અથવા પશ્ચાત્તાપરૂપ ક્રિયા અને (૫) પ્રાણાતિપાત — પ્રાણોને આત્માથી જુદા પાડવા તે પ્રાણાતિપાત તેને લગતી ક્રિયા અથવા પ્રાણાતિપાતરૂપ ક્રિયા

તે દરેકના પાછા બે પ્રકાર છે

૧ કાયિકી ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે અનુપરત-એટલે કે ત્યાગવૃત્તિ વિનાના પ્રાણીની ‘અનુપરતકાયિક્રિયા,’ અને વિગતિવાળા પણ પ્રમાદથી દુષ્પ્રયુક્ત બનેલા પ્રાણીની ‘દુષ્પ્રયુક્તકાયિક્રિયા’

૨ આધિકરણિકી ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે વધાદિ માટે જાળ વગેરેના જુદા જુદા ભાગોને ભેડીને એક યત્ર તૈયાર કરવું, કે કોઈ પદાર્થમાં ઝેર મેળવીને એક

૧ સ્મૃતિ બંધ થવામાં દારણરૂપ ચેષ્ટા આ પ્રશ્નાત્તર ગત-૮, ૩૬૦ ૪ માં પણ છે

નિમિત્ત પદાથ બનાવવો તે સચોટભાવ ક્રિયા સચોટભાવ-
ધિકરણક્રિયા કહેવાય છે અને તત્ત્વાદ્ય નસ્યી વગેરે સચોટની
બનાવટ (નિવર્તન) તે નિવર્તનધિકરણક્રિયા કહેવાય છે

૩ પ્રાપ્તિ ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે પોતા
ઉપર અને પોતા તથા બીજા ઉપર દેવ દ્વારા કરેલી ક્રિયા કે
દેવપ ક્રિયા તે જીવપ્રાદેશી ક્રિયા અને અજીવ ઉપર
દેવદ્વારા કરેલી ક્રિયા કે અજીવ ઉપર કરેલી દેવપ ક્રિયા
તે અજીવપ્રાદેશી ક્રિયા

૪-૫ માર્ગિતાપનિકા અને પ્રાણપ્રતિપાત ક્રિયાના બે બે
પ્રકારો તે 'અવક્રમ્ત' દ્વારા કરેલી કે 'અચક્ષુર' દ્વારા કરાવેલી
એ પ્રમાણે છે

મઝિ —હે ભગવન્' અમણ્નિમ્મ થેને ક્રિયા હોય ?

મ —હા મઝિપુત્ર હોય પ્રમાદને લીધે અને ચોમ
એટલે કે સગીચાલિ પ્રવૃત્તિને^૧ નિમિત્તે અમણ્નિમ્મ નિર્મથેને
પણ ક્રિયા હોય છે

મ —હે ભગવન્' દેહધારી વમ જ નાપારયુક્ત જીવ
હમેઠાં કપવાની બળવાની ચાક્ષવાની ક્ષોભ પામવાની
પ્રમળતાપૂવક પ્રેરવાની ભયમવાની સંક્રામવાની કે
પ્રસારવાની વગેરે ક્રિયાઓ ક્યાં કરે છે ?

જ —હા મઝિપુત્ર' જીવ હમેઠાં તે બધી ક્રિયાઓ
કરી કરે છે

૧ માત્ર સરીરના કલતબદનથી—માર્ગમાં હાલવા અથવાથી
મળી

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! જ્યાં સુધી જીવ હંમેશાં તે પ્રમાણે ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે, ત્યાં સુધી તે મુક્ત થાય ?

ઉ૦—ના મહિતપુત્ર ! એ વાત બગાડતી નથી સક્રિય જીવની મુક્તિ ન થાય

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

ઉ૦—હે મહિતપુત્ર ! જ્યાં સુધી જીવ ક્રિયા કર્યા કરે છે, ત્યાં સુધી તે અન્ય જીવોને ઉપદ્રવ (આરભ) કર્યા કરે છે, તેમના નાશનો મકલ્પ (સરભ) કર્યા કરે છે, તેમને દુઃખ ઉપજાવે છે (સમારભ), તથા એ રીતે ઘણા ભૂતપ્રાણોને દુઃખ પમાડવામાં, શોક કરાવવામાં, ઝુરાવવામાં, ટિપાવવામાં, પિટાવવામાં, ત્રાન પમાડવામાં, અને પરિતાપ ઝગાવવામાં કારણભૂત થાય છે હે મહિતપુત્ર ! તે કારણથી કલું છે કે, સક્રિય જીવની મુક્તિ સભવતી નથી

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! જીવ નિષ્ક્રિય હોઈ શકે ?

ઉ૦—હા મહિતપુત્ર ! જીવ નિષ્ક્રિય હોઈ શકે યોગ- (પ્રવૃત્તિ) નિરોધ કરી, શુક્લધ્યાનથી^૧ શૈલેશી (શૈલ જેવી નિશ્ચલ) દશા^૨ પ્રાપ્ત કરનાર જીવ નિષ્ક્રિય હોય છે તેવો જીવ આગભાદિ ક્રિયાઓ ન કરતો હોવાથી તેવો જીવની મુક્તિ થાય છે

જેમ કોઈ પુરુષ સૂઝા ઘાસના પૂજાને અગ્નિમાં નાખે તો તે તરત જ બળી જાય કે નહીં ?

૧ તે ધ્યાનના ચાર પ્રકારોની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું ‘યોગશાસ્ત્ર’ પુસ્તક, પા ૧૨૭

૨ તેના વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું ‘અતિમ હપદેશ’ પુસ્તક, પા ૧૬૨

હા બળી નામ.

વળા કેઈ પુરુષ પાણીના ટીપાને તપેલા જોડાના કડામાં ઉપર નાખે તો તે ટીપું તરત જ નાશ પામી નામ કે નહિ ?

હા તે નાશ પામી નામ.

વળા કેઈ પાણીથી ભરેલો પેરા હોય, તેમાં કેઈ પુરુષ સેકડો નાનાં કાણાં વાળી એક હોદી દાખલ કરે તો તે નાવ પાણીથી પૂરેપૂરી બગઈ નામ કે નહિ ?

હા, બગઈ નામ.

પરંતુ કેઈ પુરુષ તે નાવનાં બધાં કાણાં પૂરી કે બન તેમાંનું બધું પાણી ઉમેચી નાખે તો તે નાવ શીઘ્ર ઉપર આવે કે નહિ ?

હા તરત જ આવે.

હં મંડિતપુત્ર ! તે પ્રમાણે શુક્રસંધ્યાનગ્ની અગ્નિ વડે જન્મપ્રમાણ પૂર્વે બધામેક્ષાં બધા કર્મો બળી નામ કે તેમ જ તે જન્મ બધી રીતે આત્મામાં પ્રતિસલીન હોવાથી તેમ જ સાવધાનતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતો હોવાથી તથા મન વાણી અને કાયાનુ રક્ષણ કરતો હોવાથી, તેનામાં નવું કર્મ દાખલ પણ થતું નથી. તેથી તે પુરુષ મુક્ત થાય છે એ વાત સાચી છે કે શરીર કાયમ છે ત્યાં સુધી ઘોડીમણી સારીરિકાદિ ક્રિયાઓ થવાની જ છેવટે આંખ પટપટાવવા જેવી ક્રિયા તો થવાની જ અને ક્રિયા થઈ એટલે કર્મબંધન પણ થવાનું નથી પરંતુ તેવા સમયે અન્યારતી તેથી બધી ક્રિયાઓથી બધાં કર્મ પ્રથમ કાણે અદ્રમાણ પડે જાય છે બીજો સમયે તેનું ફળ બોગવાઈ નામ છે

(તે કળ પણ સુખરૂપ હોય છે, દુ ખરૂપ નહિ) અને ત્રીજે સમયે તે આત્માથી છુટ્ટ પડી જાય છે એ રીતે તે તરત જ અકર્મરૂપ થઈ જાય છે એ ક્રિયાને ઐર્યાપથિકી^૧ ક્રિયા કહે છે

—શતક ૩, ઉદે૦ ૩

૨

ગૌતમ — હે ભગવન્ 'ઉપયોગ' એટલે કે આત્મ-જાગૃતિ—સાવધાનતા સિવાય ગમનાદિ, તેમ જ ગ્રહણાદિ, ક્રિયાઓ કરનારા સાધુને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે કે સાપરાયિકી^૧ ?

મહાવીર—હે ગૌતમ ! ઐર્યાપથિકી ન લાગે, પણ સાપરાયિકી લાગે કારણકે, જેના ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ વ્યુચ્છિન્ન થયા હોય તેને જ ઐર્યાપથિકી ક્રિયા હોય, પણ જેના ક્રોધાદિ ક્ષીણ ન થયા હોય તેને સાપરાયિકી ક્રિયા જ હોય સૂત્રને અનુસારે વર્તતા સાધુને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે છે, અને સૂત્રવિરુદ્ધ વર્તનારને સાપરાયિકી લાગે છે

—શતક ૭, ઉદે૦ ૧, તથા ૭

૩

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કષાયભાવમા (વીચિમાર્ગમા) ગહીને આગળ રહેલા રૂપોને જ્ઞેતા, પાછળના રૂપોને જ્ઞેતા,

૧ ઐર્યાપથિકી એકલે કે સયમપૂર્વક માર્ગે આલતા સાબુથી થતી આવશ્યક શારીરિક ક્રિયાઓ તેથી જલદી, અસયમીની ક્રિયાઓ સાપરાયિકી ગ્રહેવાય છે, કારણ કે તેઓ આત્માનો મીઠો સંપંરાય—ધાત—કરે છે

પરમેના રૂપેને જ્ઞેતા તથા જિએના અને નીચેના રૂપેને જ્ઞેતા સદૃશ (સવસ્થુકા) સાધુને ઐશ્વર્યશિક્ષા ક્રિયા હાજે કે માંપરાશિક્ષા ?

મ — હે ઔતમ ! તેને સાપરાશિક્ષા ક્રિયા હાજે. કાગ્જકે જ્ઞેતા ક્રોધ, માન, માયા અને મોહ ક્ષીણ થયા હોય તો જ ઐશ્વર્યશિક્ષા ક્રિયા હાજે, બાકીના ૧ સાપરાશિક્ષા / હાજે.

— સતક ૧ છેકે ૨

૪

બૌ — હે ભગવન્ ! બધ કંઈકા પ્રકારના છે ?

મ — હે ઔતમ ! બધ ને પ્રકારનો છે ઐશ્વર્યશિક્ષા અને માંપરાશિક્ષા

પ્ર — હે ભગવન્ ઐશ્વર્યશિક્ષા બધ નારકે તિર્દમ મનુષ્ય કે દેવમાંથી કેણ કેણ બાધે ?

ઉ — હે ઔતમ ! નારકે પણ ન બાધે તિર્દમ પણ ન બાધે, અને દેવ પણ ન બાધે પરંતુ મનુષ્ય સ્ત્રી કે પુરુષ માંથી સક

પ્ર — હે ભગવન્ તે ઐશ્વર્યશિક્ષા કમ થુ સ્ત્રી બાધે પુરુષ બાધે નપુસક બાધે કે નોત્તી નોપુરુષ નોનપુસક બાધે ?

ઉ — હે ઔતમ આ ન બાધે પુરુષ ન બાધે કે નપુસક વચેરે પણ ન બાધે પરંતુ વેદવિરહિત ક્રિયા બાધે

---

૧ વેદ સદૃશ સ્ત્રી પુરુષ અદિના અનલિપ્ત શાસ્ત્ર મમાદિ વિપર.

અલખત તે વેદરહિત જીવ પૂર્વે સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુસક હોય
 પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સાપરાયિક કર્મ કાણુ કાણુ બાધે ?
 ઉ૦—હે ગૌતમ ! નૈરયિક (નારક) પણ બાધે,
 તિર્યચ પણ બાધે, તિર્યચ સ્ત્રી પણ બાધે, મનુષ્ય પણ બાધે,
 મનુષ્ય સ્ત્રી પણ બાધે, દેવ પણ બાધે, દેવી પણ બાધે,
 વેદ્યુક્ત પણ બાધે અને વેદરહિત પણ બાધે
 શતક ૮, ઉદે૦ ૮

૫

તે કાળની વાત છે એક વખત શ્રમણ ભગવાન
 મહાવીર વણા શિષ્યાદિ પરિવાર માથે રાજગૃહ નગરમા
 ગુણશિલક ચૈત્ય આગળ ઊતર્યા હતા ત્યાથી થોડે દૂર
 કેટલાક અન્યતીર્થિકા^૧ રહેતા હતા તેઓએ એક વખત
 ભગવાન મહાવીરના અધિરો^૨ પાસે આવીને કહ્યું કે, ‘હે
 આર્યો ! તમે અસયમી છો, અવિરત છો, પાપી છો, અને
 અત્યત બાલ-અજ છો !’

ત્યારે તે અધિર ભગવતોએ તેમને પૂછ્યું, ‘હે આર્યો !
 અમે કયા કારણથી અસયમી વગેરે છીએ ?’

ત્યારે તે અન્યતીર્થિકાએ તેમને કહ્યું કે, ‘હે આર્યો !
 તમે આવજ્ઞ કર્યા કરો છો, અને આવજ્ઞ કરતી વખતે
 અવશ્ય પૃથ્વીજીવોને દબાવો છો, હણો છો, પાદભિઘાત
 કરો છો, સઘર્ષિત કરો છો, સહત કરો છો, અર્શિત કરો
 છો, પગ્ગિતાપિત કરો છો, કલાત કરો છો, અને તેઓને મારો

૧ અન્યના તીર્થને - સ પ્રદાયને - અનુસરનારા

૨ વૃક્ષ કે-વડીલ સાધુઓ

પદ્મનેનાં રૂપોને જોતા, તથા જિએના અને નીચના રૂપોને જોતા સદૃશ (સવસ્થુકત) સાધુને ઐર્ષ્યાપશિકા ક્રિયા લાગે કે આંપરાશિકા ।

મ — હે ઐતમ ! તેને સાંપરાશિકા ક્રિયા લાગે કે છોકે જોના ક્રોધ, માન, માયા, અને શેષ શીલુ થવા લાગે તેને જ ઐર્ષ્યાપશિકા ક્રિયા લાગે બાકીનાને સાંપરાશિકા જ લાગે

—શ્લોક ૧ છંદ ૨

૪

ઐ — હ ભગવન્ ! બધે કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ — હ ઐતમ ! બધે બે પ્રકારનો છે ઐર્ષ્યાપશિકા અને આંપરાશિકા

પ્ર — હ ભગવન્ ! ઐર્ષ્યાપશિકા બધે નાગક તિર્થચ મનુષ્ય કે દેવઆદિ કોણ કોણ બાધે ?

હ — હે ઐતમ ! નારક પણ ન બાધે તિર્થચ પણ ન બાધે અને દેવ પણ ન બાધે પરંતુ મનુષ્ય જી કે પુરુષ બાધી થાય

પ્ર — હ ભગવન્ તે ઐર્ષ્યાપશિકા કઈ રૂ ઈ બાધે પુરુષ બાધે નપુસક બાધે કે નોઆ નોપુરુષ નેનપુસક બાધે ?

હ — હ ઐતમ આ ન બાધે પુરુષ ન બાધે કે નપુસક વગેરે પણ ન બાધે, પરંતુ વેદચરિત છવે બાધે.

---

૧ વેદ બાધે જી પુરુષ બાધેના ગ્વલતિને યોગ્ય મત્યાદિ વિગત

અલબત્ત તે વેદરહિત જીવ પૂર્વે સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુસક હોય
 પ્ર૦—હે ભગવન ! સાપરાયિક કર્મ કોણ કોણ બાધે ?
 ઉ૦—હે ગૌતમ ! નૈરયિક (નારક) પણ બાધે,
 તિર્યચ પણ બાધે, તિર્યચ સ્ત્રી પણ બાધે, મનુષ્ય પણ બાધે,
 મનુષ્ય સ્ત્રી પણ બાધે, દેવ પણ બાધે, દેવી પણ બાધે,
 વેદયુક્ત પણ બાધે અને વેદરહિત પણ બાધે

શતક ૮, ઉદ્દે૦ ૮

૫

તે કાળની વાત છે એક વખત શ્રમણ ભગવાન
 મહાવીર વણા શિષ્યાદિ પરિવાર માથે રાજગૃહ નગરમા
 ગુણશિલક ચૈત્ય આગળ ઊતર્યા હતા ત્યાંથી થોડે દૂર
 કેટલાક અન્યતીર્થિકા^૧ ગ્રહેતા હતા તેઓએ એક વખત
 ભગવાન મહાવીરના અધિરો^૨ પાસે આવીને કહ્યું કે, ‘હે
 આર્યો !’ તમે અસયમી છો, અવિરત છો, પાપી છો, અને
 અત્યત બાલ-અજ્ઞ છો ।’

ત્યારે તે અધિર ભગવતોએ તેમને પૂછ્યું, ‘હે આર્યો !
 અમે કયા કાળથી અસયમી વગેરે છીએ ?’

ત્યારે તે અન્યતીર્થિકાએ તેમને કહ્યું કે, ‘હે આર્યો !
 તમે આવજ્ઞ કર્યા કરો છો, અને આવજ્ઞ કરતી વખતે
 અવશ્ય પૃથ્વીજીવોને દબાવો છો, હણો છો, પાદાભિઘાત
 કરો છો, સર્વર્પિત કરો છો, સહત કરો છો, અર્પિત કરો
 છો, પરિતાપિત કરો છો, ક્લાત કરો છો, અને તેઓને મારો

૧ અન્યના તીર્થને - સપ્રદાયને - અનુસરનારા

૨ વૃક્ષ કે-વડીલ સાધુઓ

હો! માટે તમે જગ્ગ અમરમી અવિગ્ન, પાપી અને અત્યંત બાક - અપ્ત હો!

ત્યારે તે રથવિર ભગવતોએ તેમને જવાબ આપ્યો. હ આશીર્વાદ! જામે નિઃપ્રયોજન આવ ન કર્યા કરતા નથી પરંતુ કાળને - એટલે કે શરીરના મધ્યમામણિ કાળને આશરીને કે ચોમન - એટલે કે બીમારની મેવા વગેરે વ્યાપારોને આશરીને, કે જાતને - એટલે કે પાણી વેળા વગેરેના મર્યાદાસ્થ સત્ત્વ એટલે કે સંયમન આશરીને તથા સંયેતન દેશ છોડીને અસંયેતન દેશ દ્વારા જ આવન્ન કરીએ છીએ તેથી જામે શ્રવણ સા કરતા નથી પરંતુ હે આશીર્વાદ! તમે પોતે જ અમરમી અવિરત પાપી અને અત્યંત બાક - અપ્ત હો

ત્યારે તે અન્વતીશિક્ષાએ તે રથવિરોને પૂછ્યું હે આશીર્વાદ! કયા કારણથી જામે અમરમી વગેરે છીએ?

તે રથવિર ભગવતોએ જવાબ આપ્યો. હે આશીર્વાદ! તમે તો સંયમણિના ખ્યાલ રાખ્યા વિના જ (ત્વરાથી તેમજ વાદનાઈ વડે) આવન્ન કરો છો એટલે તમે અવચ્ચ રૂઢી વગેરે શ્રેણી દિશા કરો છો તેથી તમે અમરમી વગેરે છો.

— સતક ૮ શ્લોક ૭ તથા ૮

— સતક ૧૮ શ્લોક ૮

૬

રાજગૃહ નમરના પ્રસંગ છે

મૌતમ—હે ભગવત! સામે તમ જ બાણ્યને મહાના ધૂસરા જેટલી આમળ-આમળની જમીનને જોઈ એઈને આમળના સંયમી અનગારના પગ નીચે અગ્નિચુલ દહીંનું

બચ્ચુ, બતકનુ બચ્ચુ કે કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ^૧ આવી જાય અને
મરણ પામે, તો હે ભગવન્' તે અનગારને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા
લાગે કે સાપરાયિકી લાગે ?

મહાવીર—હે ગૌતમ ! તેને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે.
પણ સાપરાયિકી ન લાગે

ગૌ—હે ભગવન્' એમ શાથી ?

મ—હે ગૌતમ ! જેના ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ
નષ્ટ થયા હોય, તેને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે સૂત્રને અનુસારે
વર્તતા સાધુને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા જ લાગે છે મૃત્ર વિરુદ્ધ વર્ત-
નારને તેમ જ ક્રોધાદિયુક્ત સાધુને જ સાપરાયિકી ક્રિયા લાગે

—શતક ૧૮, ઉદ્દે ૯

૭

જેમ કોઈ અણુવાપરેલુ, કે વાપરીને પણ ધોયેલુ, કે
શાળ ઉપરથી તાબુ જ ઉતારેલુ વસ્ત્ર અચ્છ હોય છે, પગંતુ
તે વસ્ત્ર ક્રમે ક્રમે વપરાશમા આવે છે ત્યારે તેને સર્વ
બાબુએથી રજ ચોટે છે, અને કાલાન્તરે તે વસ્ત્ર મમોતા
જેવુ મેલુ અને દુર્ગંધી થઈ જાય છે, તેમ મહાકર્મવાળા,
મહાક્રિયાવાળા, મહાપાપવાળા અને મહાવેદનાવાળા જીવને
સર્વ બાબુએથી કર્મરજ આવીને ચોટે છે, અને તે જીવ
હમેશા દુઃખપણે, દુર્વાર્ણપણે, દુર્ગંધપણે, દૂગ્ધપણે,
દુસ્પર્શપણે, અનિષ્ટપણે, અસુદ્ધપણે, અગ્રિયપણે, અશુભપણે,
અમનોજપણે^૨, અમનોભ્યપણે^૩, અનીગિસતપણે, અકાક્ષિતપણે,

૧ મૂળ : કુલિગચ્છાય-ક્રીડી જેવો સૂક્ષ્મ જીવ.

૨ મનને ન લાવવુ તે

૩ મન દ્વારા સંભારતા પણ જે ન રહે તે.

હો! માટે તમે જરૂર અમરબી અવિરત, પાપી અને અત્યંત બાધ - બધા હો!

ત્યારે તે અધિર ભગવતોએ તેમને જવાબ આપ્યો છે આથી! અમે નિષ્પ્રયોજન આવ ન કમી કરતા નથી પરંતુ કાપને - એટલે કે શરીરના મધ્યમાદિ કાપને આશરીને, કે ચોમને - એટલે કે બીમારની સેવા વગેરે આપારને આશરીને કે ઝાતને - એટલે કે પાણીથી વગેરેના સુરક્ષણ સત્ત્વ એટલે કે સવમને આશરીને તથા નયેતન દેશ છેદીને અયેતન દેશ દ્વારા જ આવ-જા કરીએ છીએ. તેથી અમે શ્રવણ કરતા નથી. પરંતુ હે આથી! તમે પોતે જ અમરબી, અવિરત, પાપી અને અત્યંત બાધ - બધા હો!

ત્યારે તે અન્યતીર્થિકાએ તે સ્થવિરોને કહ્યું છે આથી! કયા કારણથી અમે અમરબી વગેરે છીએ!

તે અધિર ભગવતોએ જવાબ આપ્યો છે આથી! તમે તો સવમાદિના ખાધ રાખ્યા વિના જ (ત્વરાથી તેમજ વાદનાદિ વગેરે) આવ-જા કરો છો એટલે તમે અવસ્થા પૃથ્વી વગેરે શ્રવણી દિશા કરો છો તથા તમે અમરબી વગેરે છો.

— શ્લોક ૮ ઉદે ૭ તથા ૮

— શ્લોક ૧૮ ઉદે ૮

૬

ગાજમુદ નમરના પ્રસંગ છે

નોનમ—હે ભગવત! સામે તેમ જ જાણુએ ગામના ધૂમરા જેટલી આમળ-આમળની જમીનને જોઈ જોઈને ગામના મરબી અનમામના પત્ર નીચે આમળના ફેફડીનું

બચ્ચુ, બતકનુ બચ્ચુ કે કોઈ સૂક્ષ્મ જીવ^૧ આવી જાય અને મરણ પામે, તો હે ભગવન્^૨ તે અનગાગને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે કે સાપરાયિકી લાગે ?

મહાવીર—હે ગૌતમ ! તેને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે પણ સાપરાયિકી ન લાગે

ગૌં—હે ભગવન્^૩ એમ શાથી ?

મં—હે ગૌતમ ! જેના ક્રોધ, માન, માયા, અને ક્ષોભ નષ્ટ થયા હોય, તેને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગે સૂત્રને અનુમારે વર્તતા સાધુને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા જ લાગે છે મૃત્ર વિરુદ્ધ વર્તનાગને તેમ જ ક્રોધાદિયુક્ત સાધુને જ સાપરાયિકી ક્રિયા લાગે
—શતક ૧૮, ઉદ્દે ૮

૭

જેમ કોઈ અણુવાપરેલુ, કે વાપરીને પણ ધોયેલુ, કે શાળ ઉપરથી તાળુ જ ઉતારેલુ વસ્ત્ર ચ્ચ હોય છે, પરંતુ તે વસ્ત્ર ક્રમે ક્રમે વપરાશમા આવે છે ત્યારે તેને સર્વ બાળુએથી ગ્જ ચોટે છે, અને કાલાન્તરે તે વસ્ત્ર મમોતા જેવુ મેલુ અને દુર્ગંધી થઈ જાય છે, તેમ મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાપાપવાળા અને મહાવેદનાવાળા જીવને સર્વ બાળુએથી કર્મરજ આવીને ચોટે છે, અને તે જીવ હમેશા દુઃપપણે, દુર્વાણપણે, દુર્ગંધપણે, દૂરસપણે, દુસ્પર્શપણે, અનિષ્ટપણે, અસુદરપણે, અપ્રિયપણે, અશુભપણે, અમનોજપણે^૨, અમનોમ્યપણે^૩, અનીષિતપણે, અકાક્ષિતપણે,

૧ મૂળ : કુલિ ગચ્છાય-કીડી જેવો સૂક્ષ્મ જીવ.

૨ મનને ન ભાવવું તે

૩ મન દ્વારા સંભારતા પણ જે ન રહે તે.

જપ-તપણે? અમુખપણે કે ખપણે અને અમુખપણે વારવાર
રિશ્તમે છે

પરંતુ ૭મ કોઈ મેલું વસ્ત્ર હોય તેને કમે કમે શુદ્ધ
સ્વામા આવડુ હોય તથા શુદ્ધ પાણીથી ધોવામાં આવતું
હોય તો તેને કાચેયો મેલું ક્રિષ્ણ નો જાણ છે તેમ અપ
કમવાળા, અપ ક્રિષ્ણવાળા અપ પાપવાળા અને અપ
વેદનાવાળા જીવના કમપૂરજસો ઉતાર્તા જાણ છે એટલેતાં નય છે
વિશ્વસ પામતા જાણ છે તથા અને સમન્તપણે નાણ પામે છે
અને તેનો આદમા હમેશા નિરતર મુશ્કેલપણે સુવશ્કુપણે
અને મુખપણે વારવાર રિશ્તમે છે

ગૌ — હે ભગવન્! અને ને મેલ ચોર છે તે પુરુષ
પ્રયત્નથી ચાટ છે કે આભાવિક રીતે ચોર છે?

મ — હે ગૌતમ! તે પ્રયત્નથી પણ ચોર છે અને
આભાવિકપણે પણ ચોર છે

ગૌ — તે પ્રમાણે જીવને ૭ કર્મરજ ચોર છે તે
૬ પ્રયત્નથી અને આભાવિકપણે એમ બંને રીતે ચોર છે?

મ — હે ગૌતમ! જીવને ને કર્મરજ ચોર છે તે
૫ પ્રયત્નથી ચોર છે પણ આભાવિક રીતે નથી ચોરતી
જીવેના આપાર તથા પ્રકારના છે મનોઆપાર, વચનઆપાર
અને કાપઆપાર એ તથા પ્રકારના આપારો વડે જીવેને
કર્મોપચય થાય છે

ગૌ — હે ભગવન્! વસ્ત્રને ને પૂરજસોનો ઉપચય
થાય છે તે સદિ સ્થિત છે સદિ અનંત છે અનાદિ સાત
છે કે અનાદિ અનંત છે?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે ઉપચય સાદિ સાત જ છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે પ્રમાણે જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાત છે, સાદિ અનત છે, અનાદિ સાત છે, કે અનાદિ અનત છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કેટલાક જીવોનો કર્મોપચય સાદિ સાત છે, કેટલાકનો અનાદિ સાત છે, અને કેટલાકનો અનાદિ અનત છે, પણ જીવોનો કર્મોપચય સાદિ અનત નથી

ગૌ૦—તે કેવી રીતે ?

મ૦—ઐર્યાપથિક^૧ કર્મ બાધનારનો કર્મોપચય સાદિ સાત^૧ છે, ભવસિદ્ધિક^૨ જીવનો કર્મોપચય અનાદિ સાત છે, અને અભવસિદ્ધિકોનો કર્મોપચય અનાદિ અનત છે

—શતક ૬, ઉદે૦ ૩

---

૧ ઐર્યાપથિક ક્રિયા ક્ષાયરહિતને જ સભવી શકે છે. ક્ષાયરહિતતા પ્રાપ્ત થયા બાદ જ ઐર્યાપથિક બંધ સભવતો હોવાથી તે સાદિ છે બાકી, જીવ-કર્મનો સબંધ તો અનાદિ છે

૨ મોક્ષ પામવાને યોગ્ય-ભવ્ય અભવ્ય એટલે જોઓ કદી પણ મોક્ષ પામવાના નથી તેઓ

૫

વેદના અને નિર્જરા

૧

વેદના? એટલે કર્મફળરૂપે મુખ્યદુષ્ટાદિ ગ્રામ થવાં તે અને નિર્જરા એટલે કર્મનું ફળ ભોગવર્થ નતાં તેનું આત્માગ્રામી ખરી પડવું તે.

મોતમ—હે ભગવાન ને મદાવેદનાવાણાં હોય તે મદાનિ / રાવાણાં પણ હોય ? અને મદાવેદનાવાળાં તથા અમ્ભવેદનાવાળાં પ્રસન્ન નિર્જરાવાણાં કુલ જ મોતમ કહેવાય કે કેમ ?

મ — હા મોતમ

---

૧ વેદનાની ભાવનામાં મરિતપુત્રે પૃથ્વી પ્રસન્ના અવાજમાં (—ઇતક ડ હરે ડ) મદાનોર ભગવાને અધ્યાન્યુ ડ કે પહેલાં કિંવા ત્યાં અને પછી તેના ફરફરે વેદના થાય, પહેલાં વેદના અને પછી કિંવા એમ નથી

ગૌં—હે ભગવન્ ! છટ્ટી અને સાતમી નરકભૂમિઓમાં નૈરયિકા મોટી વેદનાવાળા છે, પરંતુ તેથી તે શ્રમણનિર્ગથો ક્રૂતા મોટી નિર્જરાવાળા છે ખરા ?

મં—ના ગૌતમ ! તે વાત બરાબર નથી

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેમ શાથી કહો છો ?

મં—હે ગૌતમ ! કોઈ એ વસ્ત્રો હોય તેમાંથી એક દર્મના (કાદવ)ના રંગથી રંગાયેલું હોય, અને ખીજી ખજન (મેસ કમળા)ના રંગથી રંગાયેલું હોય તે એમાંથી કયું વસ્ત્ર મહાકષ્ટે ઘોઈ શકાય તેવું, કાઢી મટાડી શકાય તેવું, તેમ જ ચળગાટ કે ચિતરામણ કરી શકાય તેવું કહેવાય ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! કદર્મથી રંગેલું મહાકષ્ટે ઘોઈ શકાય તેવું કહેવાય

મં—હે ગૌતમ ! એ જ પ્રમાણે નૈરયિકાના પાપકર્મ ગાઢ, ચીકણા, નિલષ્ટ, તથા ખિલીભૂત છે, તેથી તેઓ ગાઢ વેદના ભોગવતા હોવા છતાં મોટી નિર્જરાવાળા નથી કે મોટા પર્યાવસાન (નિર્વાણરૂપ કળ) વાળા નથી

વળી, જેમ એરણ ઉપર મોટા અવાજથી નિરતર ઉપગઉપરી વણના પ્રહાર કરવામાં આવે તોપણ તેના રજકણ છૂટા પડી જતા નથી, તેમ નૈરયિકાના પાપકર્મો ગાઢ હોવાથી બહુ વેદના થવા છતાં મોટા પ્રમાણમાં ખરી જતા નથી

અર્થાત્ સામાન્ય રીતે મોટી વેદનાવાળો જીવ મોટી નિર્જરાવાળો હોય છે પરંતુ ઉપર જણાવ્યું તેમ નારકી જીવોના પાપકર્મ દુર્વિશોદ્ય હોવાથી મોટી વેદનાવાળા હોય છે, પણ મોટી નિર્જરાવાળા નથી હોતા તેમ જ શ્રેષ્ઠ

ખાનમાં રિશત યથેચ્છા મેત્રી મોગી નિજરાવાત્રો દોવા હતા
મોગી વેદનાવાત્રો નથી દોતે.

જેમ ખજાનના રમયી રમાયેલું વસ્ત્ર સદેશાઈથી ઘેર્ધ
સકાય છે તેમ અમલુનિમ્ન મોનાં કમો (તપાદિયી) શિષિત
ઐતલ મહાવિપાકવાળા સદા વિનાત્યાં તથા વિપરિણામવાળાં
હરી નાખેલાં હાવાથી ઋદ્ધિ રૂઝ બર્ધ જામ છે તેથી ધોગીબખી
વેદના ભોગવવાનું ભોગવવા છતાં તે અમલુનિમ્નથી મોટી
નિજરાવાળા અને મોટા પદવમાન (નિર્વાણુજન) વાળા
દોષ છે જેમ કાઈ પુરુષ ખાસના મૂકા પૂજાને અમિત્ત દુઃખે
અને તે શીઘ્ર જળી જાય, કે કાઈ પુરુષ ધનધનના મોડાના
ત્રેણા ઉપર પાણીની ટીપુ મૂકે અને તે વિષ્વમ ખામી નમ,
તે પ્રમાણુ દે મોતમ અમલુનિમ્ન મોનાં કમો નહિ જેની
વેદના હોવા છતાં શીઘ્ર તેમ જ મોટા પ્રમાણુમા નદ બર્ધ
જામ છે

— સુત ૧ ઉદે ૧

૨

રાજચુક નમરનો પ્રમજ છે

મોતમ — હે ભગવન્ નિત્યભોજી અમલુનિમ્ન જ
જેટલું કમ ખપાવે તેટલું કમ નરમિક છવો નરકમાં એક
વરમે અનેક વરમે કે એ વરમે ખપાવો ?

મ — હે મોતમ એ વાત જરાજર નથી

મો — હે ભગવન્ શુભભક્ત (આર દકનો એક
ઉપવાસ) કરનાર અમલુનિમ્ન જેટલું કમ ખપાવે, તેટલું કમ

નૈરયિક એક નગ્ન માં વગ્ને, અનેક માં વગ્ને, કે હજાર વગ્ને ખપાવે ? — ના

એ ઉપવામ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે, તેટલું નૈરયિક એક હજાર વગ્ને, અનેક હજાર વગ્ને કે એક લાખ વગ્ને ખપાવે ? — ના

ત્રણ ઉપવામ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે, તેટલું નૈરયિક એક લાખ વગ્ને, અનેક લાખ વગ્ને કે એક ટગેડ વગ્ને ખપાવે ? — ના

ચાર ઉપવામ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે તેટલું કર્મ નૈરયિક એક કરોડ વગ્ને, અનેક કરોડ વગ્ને કે ડાટાડાટી વગ્ને ખપાવે ? — ના

ગૌં — હે ભગવન્ ! એ પ્રમાણે આપ શા હેતુથી જો છો ?

મં — હે ગૌતમ ! કાઈ ઘરડો, જર્જરિત શરીરવાળો, ઢીલા અને વળિયાવાળા ગાત્રવાળો, પડી ગયેલા દાતવાળો, તથા ગરમી, તગસ, દુઃખ, સૂઝ, દુર્ગંધતા અને માનસિક ક્લેશવાળો પુરુષ મોટા કાશળ વૃક્ષની સૂકી, ગાડોવાળી, ચીકણી, વાકી અને નિરાધાર રહેલી ગડેરી ઉપર બુકા પરચુ વડે પ્રહાર કરે, તો ગમે તેટલા મોટા હુકા ડરવા છતાં તેના મોટા મોટા કકડા પણ ન કરી શકે, તે પ્રમાણે નૈરયિકાએ પોતાના પાપકર્મો ગાઢ ડર્યા છે, તથા ચીકણા કર્યા છે, તેથી તેઓ અત્યંત વેદના અનુભવવા છતાં, નિર્જરા અને નિર્વાણરૂપ દ્વંધવાળા થતા નથી પરંતુ કાઈ તરુણ, બલવાન, મેધાવી, અને નિપુણ કારીગર પુરુષ મોટા શીમળાની લીલી, જટા વિનાની, ગાંઠો વિનાની, ચીકાશ વિનાની, મીઠી અને

ખાનમાં થિત થયેલા એમી મોગી નિજગુલાઓ દાવા ૫નાં
મોટી વેડનાવાઓ નથી દોનો.

એમ ખજનતા રમથી ગાએલું વચ્ચ મહેલાઈથી ધાઈ
શકાય છે તેમ મમલુનિમ્મ શેના કમો (તપાઈથી) સિમિય
એટલે મ વિપાકવાળા સત્તા વિનાનાં તથા ચિપસ્તિઆમવાળા
કરી નાએલા હાવાની આ દૂર થઈ નય છે તેથી શેડીપણી
વેદના ભોમવવાન ભોમવવા ખતાં તે મમલુનિમ્મથી મોગી
નિજરાવાળા અને મોટા ૫૫ વસાન (નિર્વાણુજી) વાળા
હોય છે એમ કોઈ પુરુષ પાસના મુકા પૂજાને અગ્નિમા ફરે
અને તે શીખ જથી નય કે કોઈ પુરુષ મમમતા હોડાના
જાળા ઉપર પાણીનું ટીપુ મૂકે અને તે વિપ્વસ પામી નય
ત પ્રમાણુ હ મોતમ મમલુનિમ્મ શેનાં કમો નહિ જેવી
વેદના હોવા ખત શીખ તેમ જ મોટા પ્રમાણુમા નય થઈ
જાય છે

— સુત્ર ૧ ઉદે ૧

૨

રા ૧૪૬ નમરનો પ્રસંગ છે

મોતમ — હે ભગવન્ નિવ્વમોહી? મમલુનિમ્મ જ
જેટલું કર્યું અપાવે, તેટલું કરમ નૈરમિક છવો નરકમાં એક
વરમે અનેક વરસે કે આ વરમે અપાવે?

મ — હે મોતમ એ વાત જરાજર નથી.

જો — હે ભગવન્ અતુર્થમકત (મારે ટકનો એક
ઉપવાસ) કરનાર મમલુનિમ્મ જેટલું કરમ અપાવે તેટલું કર્યું

નૈરયિક જીવો નરકમાં મો વરમે, અનેક મો વરમે, કે હજાર વરમે ખપાવે ? — ના

મે ઉપવાસ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે, તેટલું નૈરયિક એક હજાર વરમે, અનેક હજાર વરમે કે એક લાખ વરમે ખપાવે ? — ના

ત્રણ ઉપવાસ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે, તેટલું નૈરયિક એક લાખ વરમે, અનેક લાખ વરમે કે એક કરોડ વરમે ખપાવે ? — ના

ચાર ઉપવાસ કરનારો શ્રમણ જેટલું કર્મ ખપાવે તેટલું કર્મ નૈરયિક એક કરોડ વરમે, અનેક કરોડ વરમે કે કોટાકોટી વરમે ખપાવે ? — ના

ગૌં — હે ભગવન્ ! એ પ્રમાણે આપ શા હેતુથી કહ્યો છો ?

મં — હે ગૌતમ ! કોઈ વરડો, જર્જરિત શરીરવાળો, ઢીલા અને વળિયાવાળા ગાત્રવાળો, પડી ગયેલા દાતવાળો, તથા ગરમી, તરસ, દુઃખ, ભૂખ, દુર્ગંધતા અને માનસિક ક્લેશવાળો પુરુષ મોટા કાશબ વૃક્ષની સૂકી, ગાંઠોવાળી, ચીકણી, વાકી અને નિરાધાર રહેલી ગડેરી ઉપર બુકા પરશુ વડે પ્રહાર કરે, તો ગમે તેટલા મોટા હુકાર કરવા છતાં તેના મોટા મોટા કંકડા પણ ન કરી શકે, તે પ્રમાણે નૈરયિકાએ પોતાના પાપકર્મો ગાઢ કર્યાં છે, તથા ચીકણા કર્યાં છે, તેથી તેઓ અત્યંત વેદના અનુભવવા છતાં, નિર્જરા અને નિર્વાણરૂપ ક્ષણવાળા થતા નથી પરંતુ કોઈ તરુણ, બલવાન, મેઘાવી, અને નિપુણ કારીગર પુરુષ મોટા શીમળાની લીલી, જટા વિનાની, ગાંઠો વિનાની, ચીકાશ વિનાની, સીધી અને

આપાસ્વામી મરેરી જીવર તીલજી કુદાના વડે પ્રકાર કરે તે
 તે પુરુષ મોટા મોટા વૃક્ષાર ન કરવા છતાં મોટાં મોટાં શાકિયા
 શાકે છે તે પ્રમાણે હે જીવમ ! મમજનિર્મલિએ પોતાના
 કર્મોને સ્પૃશ્, સિચિષ્ તથા નિષ્ક્રિય કરેલા છે, તેથી તે શીખ
 / નાશ પામે છે અને તેઓ નિર્વૃક્ષપી મહાશયવાળા
 થાય છે

— સુત્ર ૧૧ છે ૪

વડે, તથા શ્રમણ-બ્રાહ્મણને નિર્જીવ તથા નિર્દોષ જ્ઞાનપાનાદિ પદાર્થો આપવા વડે

ગૌં— હે ભગવન્ ! જીવો અશુભ રીતે લાખો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ કેવી રીતે બાધે છે ?

મં— હે ગૌતમ ! હિંસા કરીને, ખોટું બોલીને તથા શ્રમણબ્રાહ્મણની હીલના^૧, નિંદા, ફજેતી, ગર્હા કે અપમાન કરીને તથા તેને અમનોજ (સ્વરૂપથી ખરાબ — અપ્રિય) અન્નપાનાદિ આપીને જીવો અશુભ રીતે લાખો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ બાધે છે

ગૌં— હે ભગવન્ ! જીવો શુભ પ્રકારે લાખો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ કેવી રીતે બાધે છે ?

મં— હે ગૌતમ ! પ્રાણોને ન મારીને, ખોટું ન બોલીને તથા શ્રમણ-બ્રાહ્મણને વદનોપાસનાદિપૂર્વક મનોજ તથા પ્રીતિજાગ્રદ અન્નપાનાદિ આપીને જીવો શુભ દીર્ઘાયુષ બાધે છે

—શતક ૫, ઉદ્દે. ૬

---

૧ ‘હીલના — એટલે તેની જાતિ વગેરે ઉધાડી પાડીને ઝરેલી નિંદા, ‘નિંદા’ એટલે મન વડે કરેલી નિંદા, ‘ફજેતી’ એટલે દોષસમક્ષ ઝરેલી નિંદા, ‘ગર્હા’ એટલે તેની પોતાની સામે કરેલી નિંદા, અને ‘અપમાન’ એટલે તેને આવતો-જતો જોઈ લેવા ન થવું વગેરે

મ — હ ગૌતમ ઉપર જાણવેશ દિસાદિ અદ્ય^૧ પાપ થાનોનો ત્યાગ કરવાથી જીવ ગીમ્મ હસકાવણું પ્રાપ્ત કરે છે

એ જ રીતે દિસાદિ અદ્યાર પાપથ્યાનો ન ત્યાગનારનો મસાર વધે છે સામેય થાય છે તથા તે મંમારમાં અમ્મા કરે છે પરંતુ તેમથી નિવૃત્ત થનારનો સસાર થયે છે દ્રુત થાય છે અને તે સસારને જોળાથી જાળ છે

હજવાપણું, સસારને પટાડવો, સસારને દ્રુત કરવો અને મસારને જોળાવો એ ચાર પ્રયત્ન છે તથા બારેપણું, સસારનું વધારવો, સસારને સામે કરવો અને સસારમાં બમણું એ અપ્રયત્ન છે

— સુત્ર ૧ ઉદે ૬

૨

ગૌતમ — હે ભગવન^૧ જીવો થોડું જીવવાનું કારણભૂત કમ કેવી રીતે બાધે છે ?

મ — હે ગૌતમ ! તણુ સ્થાનો વડે જીવો થોડું જીવવાનું કારણભૂત કમ બાધે છે દિસા વડે અસત્ય વાણી વડે, તથા અમણુ-આઘણુને સજીવ તથા સદોષ^૨ અનપાનાદિ આપવા વડે

જો — હે ભગવન ! જીવો ધર્મો કાળ જીવવાનું કારણભૂત કમ કેવી રીતે બાધે છે ?

મ — હે ગૌતમ ! તણુ સ્થાનો વડે જીવો ધર્મો કાળ જીવવાનું કારણભૂત કમ બાધે છે અદિસા વડે, સત્ય વાણી

વડે, તથા શ્રમણ-બ્રાહ્મણને નિર્જીવ તથા નિર્દોષ જ્ઞાનપાનાદિ પદાર્થો આપવા વડે

ગૌં— હે ભગવન્ ! જીવો અશુભ રીતે લાભો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ કેવી રીતે બાધે છે ?

મં— હે ગૌતમ ! હિંસા કરીને, ખોટું બોલીને તથા શ્રમણ-બ્રાહ્મણની કીલના^૧, નિંદા, ક્ષેતી, ગર્હા કે અપમાન કરીને તથા તેને અમનોજ (સ્વરૂપથી ખરાબ — અગ્રિય) અન્નપાનાદિ આપીને જીવો અશુભ રીતે લાભો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ બાધે છે

ગૌં— હે ભગવન્ ! જીવો શુભ પ્રકારે લાભો કાળ જીવવાના કારણભૂત કર્મ કેવી રીતે બાધે છે ?

મં— હે ગૌતમ ! પ્રાણોને ન મારીને, ખોટું ન બોલીને તથા શ્રમણ-બ્રાહ્મણને વદનોપાસનાદિપૂર્વક મનોજ તથા ઐતિહાસિક અન્નપાનાદિ આપીને જીવો શુભ દીર્ઘાયુષ બાધે છે

—શતક ૫, ઉદ્દે ૬

૧ ‘હીલના’ — એટલે તેની નતિ વગેરે ઉઘાડી પાડીને કુટેલી નિંદા, ‘નિંદા’ એટલે મન વડે કરેલી નિંદા, ‘ક્ષેતી’ એટલે લોચસમક્ષ કરેલી નિંદા, ‘ગર્હા’ એટલે તેની પોતાની સામે કરેલી નિંદા, અને ‘અપમાન’ એટલે તેને આવતો-જતો જોઈ ભલા ન થતું વગેરે

૭

સાધુ

૧

મીતમ—હે અમરન^૧ ! જે આ અમણનિર્મલ^૨ આમપણે —
પાપકમરહિતપણે વિહરે છે તેઓ કેના મુખને^૩ અતિક્રમે છે ?
અર્થાત્ તેમનું મુખ કેનાથી અડિવાણુ છે ?

મ —૪ મીતમ ! એક મામની દીક્ષાવાળો^૫ એટલે કે
દીક્ષા લીધે એક માસ થયેા હોય તેવો અમણનિર્મલ^૬
વખત્યતર દેવાના મુખને અતિક્રમે છે એ મામની દીક્ષાવાળો
અમણ અસુરક્રમાર મિલાવતા બચનવામી દેવાના મુખને
અતિક્રમે છે તથા મામની દીક્ષાવાળો અમણ અમુકક્રમાર
દેવાના મુખને અતિક્રમે છે આર મામની દીક્ષાવાળો અમણ
મરો નક્ષત્રા અને તારાકષ બોલિતક દેવાના મુખને અતિક્રમે

૧ મુખ : વિશેષસ્થા

૨ નૂલ દીક્ષાપર્વાવવાલો

છે, પાચ માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ ળ્યોતિષ્કના ૪૬, ળ્યોતિષ્કના રાજ ચદ્ર અને સૂર્યના સુખને અતિક્રમે છે, ૭ માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ સૌધર્મ અને ઈશાનવાસી દેવોના સુખને અતિક્રમે છે, સાત માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ સાનતકુમાર અને માહેન્દ્ર દેવોના, આઠ માસની દીક્ષાવાળો ખલ્લસોકવાસી અને લાતક દેવોના, નવ માસની દીક્ષાવાળો આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત દેવોના, અગિયાર માસની દીક્ષાવાળો ઐવેયક દેવોના તથા બાર માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણનિર્ઘ્રથ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોના સુખને અતિક્રમે છે ત્યારબાદ તે શુદ્ધતર પરિણામવાળો થઈને મિદ્ધ થાય છે તથા સર્વ દુખોનો અંત કરે છે

—શતક ૧૪, ઉદ્દે ૯

૨

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! નિર્ઘ્રથોના કેટલા પ્રકાર છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નિર્ઘ્રથો પાચ પ્રકારના કલ્પા છે

૧ પુલાક ‘એટલે કે જે સાધુ સયમવાન હોવા છતાં, તથા વીતરાગપ્રણીત આગમથી કદી ચલિત ન થતા હોવા છતાં, દોષ વડે સયમને, પુલાકની પેઠે — નિસાર ધાન્યના કણુની પેઠે — કાઈક અસાર કરે છે, અથવા તેમા પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરતા નથી તે’ ૧

૧ આ તથા પછીની બધી ગવતરણુમા મૂકેલી વ્યાખ્યાઓ મૂળની નથી

પુણ્યાના પાપ પ્રકાર છે અમન દુષ્ટાદિથી ગાનન દ્વિત કરે તે ગાનપુણ્ય શકા આદિથી સમ્યક્ત્વન દ્વિત કરે તે દસનપુણ્ય અદિસાદિ ગુણોની વિરાખનાથી મારિત્વને દ્વિત કરે તે મારિત્વપુણ્ય નિષ્કામ્ય અન્ય સંપ્રદાયનું સિમ્મ ખાસ્ય કરે ન સિમ્મપુણ્ય અને ને અકસ્મિત — સેવવા અધાઅ દોષોને મનથી સેવે તે વધાસુદમપુણ્ય

૨ જનુસ એટલે કે મિત્ર વધુવાળા, અઘીત ને સાધુઓ સરીર અને ઉપકરણ સુસાન્નિત રાખવાના પ્રવલ્નવાળા હોય જ્ઞાતિ અને દીર્ઘિ આદના હોય, મુખધીસ હોય, સસંગ — પરિવારમુક્ત — હોય તથા અતિમારાદિદોષોમુક્ત મારિત્વવાળા હોય ત.

જનુસ સાધુઓના પ્રાય પ્રકાર છે સરીરાદિની સેવા સાધુને અધોઅ છે એમ જાણવા છતાં તેવા પ્રકારનો દોષ મવે તે આધોઅજનુસ અનુષ્ઠાતા તે દોષ સેવે તે અનાધોઅ જનુસ મારિત્વના અદિમાદિ ગુણો વડે સજત હોય તે સજત જનુસ તેથી બિજ તે અસજતજનુસ અને આખ-મુખન માફ રાખનાર વધાસુદમજનુસ

૩ કુશીસ એટલે કે દોષના સંજયથી નેનું સીય કુત્સિત — મહિન વધુ છે તે તેમાં વધુ નેઓ ઇદિયોને વસવર્તી હોઈ ઉત્તરગુણોની વિરાખના કરે તે પ્રતિસેવના-કુશીસ કહેવાય છે અને નેઓ તીવ્ર કપાઓ કદી વસ ન

૧ અદિ સા સત્ત્વ અધીય જ્ઞાનવ અપરિચ્છ અને શરીરોભવત્વાય બે નુજ ગુણો છે અને નિર્દોષ ચિક્ષાવર્ધ વહુઅના વાસ્ય-સ વા-અકાવ વમેરોનો ત્વાય અરજાન અને અશ્વવત્વાય બે ઉપર ગુણો છે

થતા માત્ર મદ કષાયને કચારેક વશ થાય, તે ‘કષાયકુશીલ’ કહેવાય છે

તેમા પ્રતિમેવનાકુશીલના પાચ પ્રકાર છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને લિંગ-સાધુવેશ-એનાથી ઉપજીવિડા કરનાર અનુક્રમે જ્ઞાનપ્રતિમેવનાકુશીલ, દર્શન૦, ચારિત્ર૦, અને લિંગ-પ્રતિમેવનાકુશીલ કહેવાય છે, અને ‘આ તપસ્વી છે’ એવી પ્રશંસાથી જે ખુશ થાય, તે યથાસૂક્ષ્મકુશીલ કહેવાય છે

કષાયકુશીલના પાચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે જ્ઞાન, દર્શન અને લિંગ-સાધુવેશ-નો ક્રોધ, માનાદિ કષાયમા ઉપયોગ કરે, તે અનુક્રમે જ્ઞાનકષાયકુશીલ, દર્શનકષાયકુશીલ, અને લિંગ કષાયકુશીલ કહેવાય છે કષાયથી જે શાપ આપે તે ચારિત્રકષાયકુશીલ અને જે માત્ર મનથી ક્રોધાદિને સેવે તે યથાસૂક્ષ્મકુશીલ કહેવાય છે ૧

૪ નિર્ગ્રંથ ‘એટલે કે ગ્રંથ — મોહનીયકર્મથી રહિત એવો સાધુ તેનામા રાગદ્વેષનો અત્યંત અભાવ છે, તથા સર્વજપણુ પ્રાપ્ત થવાને પણુ હવે તેને અતર્મુહૂર્ત નેટલી જ વાર છે’ તે અતર્મુહૂર્તના પ્રથમ સમયમા વર્તમાન સાધુ ‘પ્રથમસમય નિર્ગ્રંથ’ કહેવાય છે, અને બાકીના સમયમા વર્તમાન ‘અપ્રથમસમય નિર્ગ્રંથ’ કહેવાય છે એમ ચરમ સમયમા વર્તમાન ‘ચરમસમય નિર્ગ્રંથ’, અને બાકીના

૧ બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે, કષાયો વડે જ્ઞાનાદિનો વિરાધક તે જ્ઞાનાદિકષાયકુશીલ કહેવાય છે

૨ નવ સમયથી માડી બે ઘડીથી કાઠિ આછા — એટલામાથી કાઠિ પણુ કાળ અતર્મુહૂર્ત કહેવાય સમય એ કાળનો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ અંગ છે

સમયમાં વર્તમાન અચરમસમય નિર્મલ કહેવાય છે
મામાન્ત પ્રથમાદિ સમયની વિવક્ષા મિત્રાત્મો નિમન્ત્ર
'વચાસુકમ નિર્મલ કહેવાય છે એમ નિર્મલના પાંચ
પ્રકાર છે

૫. આતક એટલે કે સમગ્ર પાતી કમનું
શાસન કસ્વાથી આત — શુદ્ધ ધર્મેષ તથા જેને સવશત્ર પ્રાપ્ત
થયુ છે તે માધુ

તેના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે સગીર કે કામ-માપાગ
રહિત આતક તે અપ્રજ્ઞી આતક દોષરહિત વિશુદ્ધ
ચારિત્રવાળો તે અસુખસ સ્વાતક ધાત્રી-કમ રહિત તે
અકમાસ આતક સશુદ્ધ જ્ઞાન અને દશનને ધારનાર તે
અરિદ્ધ-ગિન-કેવલી અને કમનપરરહિત તે અપરિગ્રાહી ૨

— સતક ૨૫ ઉદેશક ૧

૩

૧૦ — 'દ ભગવત્' સર્વમીએના કેટલા પ્રકાર છે ?

અ — 'દે ગૌતમ' સર્વમીએના પાંચ પ્રકાર છે તે
આ પ્રમાણે ૧ સામાયિક મનન, ૨ હ્રોષમ્બાપનીય

૧ ના માના સુષોનો સીધો માત કરનારા જ્ઞાનાવરજીવાદિ
આર કમ પાતી કહેવાય છે; ભાજીના રેહનીવાદિ આર અધાતી
કહેવાય છે સુષો પા. ૧૨૫ કપર દિ. ૧ ૧ માં અધાનેહો આર.

૨ ના ભાષા સાધુએનો મૂલમા પાછો સંજ્ઞા, સુજ્ઞ, વગેરે
નનક રીતે વિચાર કરવામા આવેલા છે તે માટે સુષો આ
પ્રકરણને નવે દિપ્તિ ન ૧

મયત, ૩ પરિહારવિશુદ્ધિમયત, ૪ મૂલમસપરાયસયત અને ૫ યથાખ્યાતસયત

૧ સામાયિક સયત સમભાવમા ગહેવા માટે બધી અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓના ત્યાગપૂર્વક ચાર મહાવ્રતરૂપ પ્રધાન ધર્મને મન, વચન, કાયાથી ત્રિવિધે જે પાળે, તે સામાયિક સયત કહેવાય તેના બે પ્રકાર છે (૧) ઈત્વરિક એટલે કે અદ્વકાલિક અતિચારયુક્ત થવાથી દીક્ષાપર્યાયને છેદી કરી મહાવ્રત આપવાથી જેનું મયતપણું છિન્ન થાય તે (૨) અને નિરતિચાર એટલે કે જીવનપર્યાંત જેનું ચારિત્ર અખડ રહે છે તે

૨ છેદોપસ્થાપનીય સયત પૂર્વના દીક્ષાપર્યાયનો છેદ કરી જે પોતાના આત્માને પાત્ર મહાવ્રતરૂપ ધર્મમા આપે, તે 'છેદોપસ્થાપનીય સયત' કહેવાય તેના બે પ્રકાર છે - (૧) સાતિચાર એટલે કે, અતિચારયુક્ત થવાથી દીક્ષાપર્યાય છેદી કરી મહાવ્રત આપવા પગ્યા હોય તેવો (૨) અને નિગતિચાર એટલે કે પ્રથમ દીક્ષિત સાધુને તથા પાશ્વનાથના તીર્થથી મહાવીરના તીર્થમા પ્રવેશ કરનાર સાધુને કરી મહાવ્રત આપવા પગ્યા હોય તે *

૩ પરિહારવિશુદ્ધિક સયત પાત્ર મહાવ્રતરૂપ અને ઉત્તમોત્તમ ધર્મને ત્રિવિધે મન-વચન-કાયાથી પાળતો અમુક પ્રકારનું તપ કરે, તે 'પરિહારવિશુદ્ધિક સયત' કહેવાય.

---

* છેદોપસ્થાપનીય સાધુ પ્રથમ તીર્થ કર અને પશ્ચિમ તીર્થ કરના તીર્થમા જ હોય છે

તેના બે પ્રકાર છે (૧) નિર્વિજ્ઞમાનક એટલે કે તપ કરનાર,
અને (૨) નિર્વિજ્ઞાનિક એટલે કે સેવાચારી કરનાર.*

૪ સુદ્ધમપરામ સત્ત્વ ગેર્ભા કૌષ્ઠ આદિ કામ
ઉદ્ધમાન નથી હોતા રક્ત મોખનો અંત અતિ સૂક્ષ્મપણે કૌષ્ઠ
છ, તે સુદ્ધમસ પરામમન તેના બે પ્રકાર છે
(૧) મહિષશ્વમાનક એટલે કે ઉપશમમણીયી નીચે ૪ તો
(૨) અને વિમુખ્યમાનક એટલે કે ઉપશમમેળી કે અપકમેળી
ઉપર ચડે.

૫ વચાખ્યાત મનત ગેર્ભા કૌષ્ઠ પશુ કપાલ ઉદ્ધમાન
નથી હોતો તે વચાખ્યાત મનત કંઈવાળ તેના બે પ્રકાર
: (૧) ઉચાચારી એટલે કે જોને હસ્ત કેવલજ્ઞાન થયું નથી
તો ( ) અત કેવલી એટલે કે જોને જ્ઞાનજ્ઞાન થયું છે તે

* તે વચમા જ્યુક સંજ્ઞાના સાધુઓ મજ્જમાથી નીકળી વપ
અગીચર કરે છે; તેમા વારા રૂપી એક સુદ્ધમાને જો છે જીવ
જ્યુક વપ કરે છે અને જીવ જ્યુક સેવા કરે છે વિવત મારે
જ્યુક આ માધ્યમ અતિમ કપરેલ પુસ્તક પા ૧૧૭ નો ક
ત ૧ આ મજમા જ જીવ સિદ્ધાંતજડમાં જ્યવિજ્ઞાનમાં પ્રકરણ
૧મા ૭મા ક્રમિકાઓ વિધાન

૧ અતિ સુધ્ધિ કે વિજ્ઞાન ૧૪ પાસરીન્દ્ર-કે એ
સુદ્ધમાને કહેવાય છે તેમા ૧૧ અને ૧૨ સુદ્ધમાને પદોક્તિઓ
જ્યવ્ય કહેવાય છે; ૫મી ૧૩મા સુદ્ધમાનમા તેને સપ્તપદ્ય પ્રાપ્ત
અ ૧૪ માંને અતિ સરીરજાત થતા તેને વિરોધક્રમિ પ્રાપ્ત થાય છે
જ્યુક આ માધ્યમ અતિમ કપરેલ પુસ્તક પા ૧૩૨, દિન ૧૧
૧મા આ મજમા ત્રીજા સિદ્ધાંતજડમાં જ્યવિજ્ઞાનમાં પ્રકરણ
૭ને અતિ દિ ન ૧

જેને દર્શનમોહનીય કર્મનો મર્વથા હાય હોય પણ
ચાગ્રિમોહનીયનો હાય અથવા ઉપશાંતિ હોય, તે હ્રદય-
અને મોહના આત્યંતિક અભાવને લીધે વીતરાગદશા પ્રગટવા
માથે પ્રાપ્ત થતા સર્વજ્ઞપણાયુક્ત તે દેવલી^૧

—શતક ૨૫, ઉદ્દે ૭

૪

મ૦—હે ગૌતમ ! લાવવ (ઓઝી ઉપાધિવાળા હોવા-
પણુ), અદ્યેષ્ટા, અમૂર્છા, અનાસક્તિ અને અપ્રતિબદ્ધતા
(મોહનો અભાવ) એ પાંચ વાના શ્રમણુમાધુ માટે સારા છે

વળી હે ગૌતમ ! અક્રોધીપણુ, અમાનીપણુ, અકપટીપણુ,
અને અક્ષોભીપણુ એ ચાર વાના પણુ શ્રમણુસાધુ માટે
સારા છે

વળી હે ગૌતમ ! રાગદ્વેષ ક્ષીણ થયા પછી શ્રમણુ-
સાધુ અતઙ્ગ અને અતિમ શરીરવાળો થાય, તથા પૂર્વની
અવસ્થામા બહુ મોહવાળો થઈને વિહાર કરે તો પણ પછી
સંવૃત્ત^૨ થઈને મરણુ પામે, તો પછી સિદ્ધ થાય, બુદ્ધ થાય,
મુક્ત થાય, નિર્વાણુ પામે અને સર્વ દુઃખનો નાશ પ્રાપ્ત કરે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૯

૧ આ સયતોને માટે પણુ મૂળમા પુલાહ, બહુશાક્તિની જે
અનેક વિચારણાદ્વારો છે તેનો નમૂનો પુલાહાદિ માટેના દ્વારોમ
વાચકને જોવા મળ્યો છે તેથી તેમને અહીં ઉતાર્યા નથી

૨ સંવૃત્ત એટલે આશ્રવદ્વાર—કર્મા આવવાના માર્ગને—
અર્થાત્ પાપપ્રવૃત્તિઓને રોકનાર

રહ્યું હતો પ્રસન્ન છે

જીતમ—હે ભગવન્! અસદૃશ અનમાર (માધુ) સિદ્ધ થાય શુદ્ધ થાય મુક્ત થાય નિર્વૃણ થાય અને સર્વ કુ એનો અંત કરે?

મ —હે જીતમ! એ વાત જરૂર નથી.

જી —હે ભગવન્! તે ક્યા કારણથી?

મ —હે જીતમ! અમૃત અનમાર આધુઅ મિત્રામની? ભાડીની સાથે કર્મપ્રકૃતિઓ સિમિષપણે જાણે જોય તને માઠ જાનવાળી કરે છે જે પ્રકૃતિઓ મોડા સમયની સ્થિતિવાળી હોય તેઓને લાંબાકાળની સ્થિતિવાળી કહેવનો આરમ્ભ કરે છે મંદ અનુભાવવાળી—હીન રસવાળી પ્રકૃતિઓને માઠ રસવાળી કરે છે અને મોડા પ્રદેશવાળાં કર્મફળના પરિમાણવાળી પ્રકૃતિઓને ઘણા પ્રદેશવાળાં કર્મફળનાં પરિમાણવાળી કરે છે. અસાતાવેદનીય એવું કે કુ અપૂર્વક

૧ એ ભગવાન શાસ્ત્ર આધુઅનો ત્રીજો ભાગ વધે ભાડી સ્થેવા જેક ન વળત ભાગ અંતમુક્તમને વિષે આધુઅકમ જાણ છે માટે શાસ્ત્ર અપ્રકૃતિ હતી.

૨ પાશુપત કર્મની મન-વાણી-કાચની પ્રવૃત્તિ બદલે કે જાતને મરણે કમ પરમાણુએ કમયા જાણ છે તે વળતે તેમા આર જાણે નિર્માણ થાય છે. ૧ જ્ઞાનને અદૃશ કરવાનો મુળમુળ અનુભવાવશ્યો વન? સ્વભાવ— પ્રકૃતિભાવ; (૨) તે સ્વભાવથી અમુક સમય મુખી અમુક ન થવાની અવશ્યતા— સ્થિતિભાવ (૩) વીનવા મંદવા અધિષ્ઠાણે કલાતુલ્ય કરાવનારી વિશેષતાઓ— અનુભવભાવ; અને (૪) સ્વભાવ દીક તે

અનુભવવાના કર્મને વાગ્વાર એકદુ કરે છે, તથા અનાદિ, અનંત, દીર્ઘ માર્ગવાળા, તથા ચાર ગતિવાળા સનાગરણ્ય વિષે પર્યટન કરે છે

પરંતુ મનુષ્ય અનગાર તેથી શિલ્પ કરીને મિદ્ધ થાય છે, તથા મર્વ દુ ખોનો અંત કરે છે

—શત્ ૧, ઉદે ૧

૬

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌતમ—હે ભગવન્ ' જોણે સસારને રોક્યો નથી, જોણે સસારના પ્રપચોને નિરોધ્યા નથી, જેનો સસાર, ક્ષીણ થયો નથી, જેનો સસાર છેદાયો નથી, જે કૃતાર્થ નથી, અને જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયું નથી, એવો માધુ ભલે પછી તે નિર્દોષ અને સ્વીકારવા યોગ્ય અન્નપાન જ^૧ ખાનારો હોય, તે કરીને શીઘ્ર પશુ-મનુષ્યાદિમા જન્મવાગ્ધ અવસ્થાને પામે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે કરીને શીઘ્ર તેવી અવસ્થાને પામે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે નિર્ગ્રંથના છવને કયા શબ્દથી બોલાવાય ?

મં—હે ગૌતમ ! તે નિર્ગ્રંથનો છવ શ્વાસનિશ્વાસ લે છે માટે 'પ્રાણ' કહેવાય, થવાના સ્વભાવવાળો છે—થયો છે

પરમાણુઓનું અમુક પરિમાણમા વહેંચાઈ જવું — 'પ્રદેગખધ' આ ચારમાથી પહેલો અને છેલ્લો યોગ એટલે કે પ્રવૃત્તિને આભારી છે, અને ખીન્ને તથા ત્રીન્ને રાગદ્વેષાદિ કષાયને આભારી છે કર્મપ્રકૃતિઓ તથા તેમના હેતુઓ માટે જુઓ પા ૨૪, ટિ ૧

૧ મૂળમા 'મૃતાદિ' - મૃત = નિર્જીવ વસ્તુ ખાનાર.

જામ છે અને થસે—માટે જૂત કહેવાય, જીવ છે અને જીવપણાને તથા આયુરક્રમને અનુભવે છે માટે જીવ કહેવાય શુભાશુભ કર્મોવડે સંબંધ છે માટે સત્ત્વ કહેવાય કડવા ખાટા વગેરે રસોને ભણે છે માટે વિષ્ણુ કહેવાય તથા સુખ દુઃખાદિ અનુભવે છે માટે બેદ કહેવાય

પરંતુ જે નિર્મલ સંસારને શોકથી છે તેના પ્રપન્ન શોકથી છે તથા જેનું કામ સમાપ્ત થયેલ કામની પેઠે પૂણ્ણ થયું છે તેવો નિર્દોષ અજપાન ખાનારો નિર્મલ હરીને મનુષ્યપણું વગેરે ભાવોને પામતો નથી તેના જીવ સિદ્ધ કહેવાય, જીવ કહેવાય મુક્ત કહેવાય પારમત કહેવાય એક પદ્મચિંતી બીજો એમ અનુક્રમે સંસારના પારને પામેલો પરપરામત કહેવાય, તથા પરિનિવૃત્ત અતૃપ્ત અને સર્વદુઃખપ્રવીણ કહેવાય.

છતક ૨ કહે ૧

૭

રાજસુદનમરતો પ્રસન્ન છે

જોતમ — હે ભગવન્ અસંવત, અવિરત તથા જોણે પાપક્રમ દમ્પ્યા નથી અત વર્ણ્યા નથી તેવો જીવ અર્હીથી અર્હીને પરબોધ્યા દેવ જાય છે

મ — હે જોતમ તેના કેદબાક દેવ જાય છે અને કેદબાક દેવ નથી થતા

જો — હે ભગવન્, તેનું શું કારણ?

મ — હે જોતમ જે જીવો મામ, નમર, રાજાની વગેરેમાં પરાણ સુખનારસ અદ્યક્ષ ગીત-કૃષ્ણ, ડાંસ મચ્છર

વગેરેના દુષ્ક્રમ મહત્ત્વ કરે છે. વગણે જ્ઞાનસાગ, વગેરે, ગ્ન, મેલ તથા ઢાલવતી થતા પગિદાહનો ક્લેશ થોડો. વા વધારે વખત મહત્ત્વ કરે છે, તેઓ તે પ્રકારના અકામ^૧ તપ-ક્લેશ વડે મૃત્યુકાળે મરીને વાનવ્યતર દેવલોકના ઘાઈ પણ લોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

હે ગૌતમ! અહીં જેમ પુષ્પ, પદ્મવ, લતા, ફલ વગેરેવાળું અગોક, આળા, કમુડા વગેરેનું વન ઘણી ગોળા વડે અતીવ ગોભતું હોય છે, તેમ વાનવ્યતર દેવોના ન્યાનો અતીવ ગોભતા હોય છે. ત્યાંના દેવદેવીની ઓછામા ઓછી સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની હોય છે અને વધારેમા વધારે પદ્મોપમ^૨ વર્ષ જેટલી હોય છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે. ૧

૮

રાજગૃહ નગરનો પ્રમુખ છે

ગૌં—હે ભગવન્! અહિંત મયમવાળા કે અખહિંત મયમવાળા, તાપસો, પરિવ્રાજકો, આજીવિકો, અને શ્રદ્ધાબ્રહ્મ વેપધારકો વગેરે સાધુઓ દેવપણુ પામવાને યોગ્ય હોય, તો કોની ઉત્પત્તિ કયા થાય છે?

મં—હે ગૌતમ! મયમ રાહત અને દેવપણુ પામવાને યોગ્ય જીવો એટલે કે શ્રમણના ગુણુ ધારણુ કરનારા, તથા શ્રમણનો આચાર, અનુદાન, તથા બાહ્ય વેપ ધારણુ કરનારા

૧ કર્મક્ષયની-નિર્જરાની કામનાથી કરેલું નહીં, એવું

૨ તેની ગણતરી માટે આ મયમા જુઓ બીજો ચારિત્રખંડ, સુદર્શન શેઠની કથા

મિત્રા દિગ્ધોઃ કમર્મા કમ ભવનવાસીર્મા અને વધારેમા વધારે
 કૃપાના પ્રેવેષક દેવલોકર્મા ઉત્પન્ન થાય છે દીક્ષા લીધી
 સામ્યી જેમનું ચારિત્ર અમમ છે તેવા અખડિત
 મંથમવાળાઓ^૧ કમમા કમ સૌધમકર્મમા અને વધારેમા
 વધારે સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય છે તેમનાથી
 ઊંચકા એટલે કે ખડિત મંથમવાળાઓ કમમા કમ
 ભવનવાસીમા અને વધારેમા વધારે સૌધમકર્મમા ઉત્પન્ન
 થાય છે શ્રીકાગ કથો ત્વાસ્થી જેઓનો દેશવિરતિર
 પરિજ્ઞાત અખડિત છે તેવા અખડિત—મંથમામંથમો^૨
 કમર્મા કમ સૌધમકર્મમા અને વધારેમા વધારે અચ્યુતકર્મમા
 ઉત્પન્ન થાય છે તેમનાથી ઊંચકા ખડિત—સુધમાસુધમો
 કમમા કમ ભવનવાસીમા અને વધારેમા વધારે જ્યોતિષિકમા
 ઉત્પન્ન થાય છે મરજી વિના થતી અકામ નિજ સવાળા
 (પરાયું તપ સહે છે તેવા) કમમા કમ ભવનવાસીર્મા અને
 વધારેમા વધારે વાનવ્યનરમા ઉત્પન્ન થાય છે માછીના
 (હવે પછી અણુવેશા) : અધાની કમર્મા કમ ઉત્પત્તિ
 ભવનવાસીર્મા છે અને વધારેમા વધારે નીચે પ્રમાણે છે

૧ સન્નિવૃત્ત કથાવના સ્થામધ્યથી તેઓમા થોડા માથાદિ
 દોષ સજાવે છે; પણ તેઓએ ચારિત્ર્યે કૃપાત કમો નથી -ગીકા

૨ વિરતિ એટલે વિરમવું તે; હિ સ્યદિ પાપિમાથી અચલ
 નિવૃત્ત થવું તે દેશવિરતિ એમને જ નમ હવેાની હિ સા ન
 કરવી એવો નિયમ સેનાર સ્વદ્ અહિંસા પ્રતિજ્ઞા છે તેને
 સુધમાસુધમો પણ કહેવાય, કારણ કે જ નમ હવેાની
 અહિંસાની દૃષ્ટિએ તે સુધમા છે અને અન્ન હવેાની હિ સાની
 દૃષ્ટિએ તે અસુધમા છે

તાપમો એટલે કે ખરી પડેલા પાદડા વગેરેનો ઉપભોગ કરનારા
(મદ તપસ્વીઓ) ન્યોતિપિક્ષમા, એષ્ટા, ચાળા વગેરે કરનાર
દાર્પિકો મૌધર્મકલ્પમા, ધાડની ભિક્ષાથી જીવનારા ત્રિન્દીઓ
(અરુપરિત્રાજકો)^૧ બ્રહ્મલોકકલ્પમા, જ્ઞાન, જાની, સાધુ
વગેરેની નિદા કરનારા કિલ્કિપિકો^૨ લાતડકલ્પમા, દેશવિરતિ
ધાગણ કરનાર ગાય ઘોડો વગેરે તિર્યચો સહસ્રારકલ્પમા,
આજીવન મપ્રદાયના ગોશાલક-શિષ્યો તથા મત્રાદિનો પ્રયોગ^૩
કરનાર આભિયોગિકો અચ્યુતકલ્પમા અને દર્શનબ્રહ્મ વેપ-
ધાર્ગો ઉપરના ગ્રેવેયકમા ઉત્પન્ન થાય છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

૯

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! એકાત્યાલ એટલે કે મિથ્યાદષ્ટિ
જીવ અથવા વિરતિ વિનાનો જીવ કોનું (કઈ ગતિનું)
આયુષ્યકર્મ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! પોતાના મોટા-નાના કાર્યો અનુસાર
નૈગયિકનું, તિર્યચનું, મનુષ્યનું અને દેવનું પણ બાધે

૧ અથવા ચરકો એટલે કુષ્ઠાટકાદિ (લગોટિયા ?) અને
પરિત્રાજકો એટલે કપિલ મુનિના શિષ્યો

૨ જુઓ ચારિત્રજ ડમા જમાલિની કથાનો હપસહાર

૩ કૌતુક એટલે સંભાગ્યાદિ માટે રનાન બતાવવા, ભૂતીકર્મ
એટલે તાવવાળા વગેરેને ભૂતિ દેવી, સ્વપ્નવિદ્યા ઇત્યાદિ

ઔ —હે ભગવન્ ! એકાતપડિત^૧ મનુષ્ય કઈ ગતિને
ચાએ આનુષ્યકમ બાધે ?

મ —હં યોતમ ! તે તો કદાચ આનુષ્યકમ ન પણ^૨
બાધે અને બાધે તો દેવનું જ બાધે.

ઔ —હે ભગવન્ તેનું શું કારણ ?

મ —હે યોતમ ! સર્વ એકાતપડિત મનુષ્યની માત્ર
બે મતિઓ કહી છે (૧) અતક્રિયા એટલે કે નિવાણુ — મોક્ષ
અને (૨) કલ્પ — અનુત્તર — સુધીના દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ.

ઔ —હે ભગવન્ ! બાધપડિત^૩ મનુષ્ય આનુષ્ય બાધે ?

મ —હે યોતમ ! દેવનું

ઔ —હે ભગવન્ તેનું શું કારણ ?

મ —હં યોતમ ! બાધપડિત મનુષ્ય મમણુ કે બાઘણુ
પામેથી એક પણ પાર્થિક અને આય વચન સાંભળી તથા તેનું
અવધારણુ કરી ફેટલીક પ્રવૃત્તિથી (સ્પૃહ દિસાદિકથી) અટકે
છ અને ફેટલીકથી (દિસાદિમાત્રથી) નથી અટકતો. ફેટલીકનો
પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ત્યાગ (પ્રત્યાખ્યાન) કરે છ અને ફેટલીકનો
નરી કરતો આમ ફેટલીક પ્રવૃત્તિથી અટકવાને લીધે તેમ જ
ફેટલીકનો ત્યાગ કરવાને લીધે તે નૈરશિકાદિન આનુષ્ય નથી
બાધતા પરંતુ દેવનું આનુષ્ય બાધી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

— સતક ૧ ઉરે ૮

૧. રીક્ષા રાના જાણના પ્રમાણે તેનો અર્થ સાધુ થાય છે.

૨. આજે જન વાણુજ ધીકયાજ અને પ્રજા મિલનીયનો કાલ
થયા બાદ.

૩. મિલે છે માત્ર —રી ૮

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં ૧

હવે પુલાક વગેરે પાંચનો વેદ વગેરેની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે છે

૧ તમા પુલાકને વેદ હોય છે, પરંતુ દાર્દ્રી સ્ત્રીને પુલાકલગ્નિય હોતી નથી તથા પુલાકલગ્નિયવાળો, પુરુષ કે પુરુષપુત્ર (કૃત્રિમ રીતે થયેલો) હોય છે બકુશ પણ વેદયુક્ત હોય છે, પરંતુ સ્ત્રી, પુરુષ કે કૃત્રિમપુત્ર એ ત્રણે બકુશ દાર્દ્રી શંકે છે. તથા જ પ્રતિભવનાકર્મીલનું જાગવું કપાય-કર્મીલ પણ વેદમહિત હોય તો ત્રણે વેદવાળો હોય, પરંતુ વેદમહિત હોય ત્યારે ઉપશાત અને ક્ષીણ વેદવાળો દાર્દ્રી શંકે નિર્ગ્રંથ વેદમહિત જ હોય પરંતુ તે ઉપશાતવેદ કે ક્ષીણવેદ એમ બંને પ્રકારનો હોય આતક તો વેદમહિત તેમ જ ક્ષીણવેદ જ હોય

૨ હવે ગગની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે છે પુલાક, બકુશ અને કુર્મીલ ગગમહિત હોય નિર્ગ્રંથ ગગમહિત હોય, પરંતુ ઉપશાતકપાય કે ક્ષીણકપાય પણ હોય આતક તો ગગમહિત તેમ જ ક્ષીણકપાય જ હોય

૩ હવે ડાપની અપેક્ષાએ પુલાકાદિનો વિચાર કરવામા આવે છે 'અમુક પ્રકારના અમુક વસ્ત્ર પરિધાન કરવા' વગેરે દશ કલ્પો-આચારોનું પાલન પહેલા અને છેલ્લા

તીથ કરના સમયમા આવરમક હોય છે (ચિત્તકલ્પ). મધ્યમ
ભાવીસ તીથ કરના સાધુઓને તે આચારોનું પાલન આવરમક
નથી (અસ્થિતકલ્પ) પુષ્કાલથી માઠીને સ્નાતક સુધીના વર્ષો
સ્થિતકલ્પમા પણ હોય અને અસ્થિતકલ્પમાં પણ હોય
જિનકલ્પ^૧ અધિરકલ્પ અને કલ્પાતીતતાની અપેલાએ
વિચારીએ તો ખુશાક અધિરકલ્પમા હોય બહુશ જિનકલ્પ
અને અધિરકલ્પમા હોય પ્રતિસેવનાકુલીયન પણ તેમ જ
જાણુવુ, કપાયકુલીસ જિનકલ્પમા હોય અધિરકલ્પમાં હોય અને
કલ્પાતીત પણ હોય નિમ્ન જ અને સ્નાતક કલ્પાતીત / હોય.

૪ સમય અથવા ચારિત્રના પાત્ર પ્રકાર છે : ?
પદ્ધતિવહેલી મુનિદીક્ષા ભવતમા આવે છે તે સામાયિક મધ્યમ
પ્રથમ દીક્ષા સીધા મા શાસ્ત્રાભ્યાસ મા વિશિષ્ટ શુદ્ધિ
આતર ક લીધેલી દીક્ષામા દોષાપત્તિ થવાથી તેનો છંદ કરી
? નવેસર દીક્ષા આપવામા આવે તે છંદોપચ્ચાપન મધ્યમ
અમુક ખાસ તથા કરવારે મરુઓ પરિહાર-ત્યાગ કરી વિશુદ્ધિ
પ્રાપ્ત કરવાકપ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર જેમા કોપાદિ
કરામે ઉદ્ધમાન ન હોય પણ હોતોનો અશ અતિ સૂચકપણું
હોય તે મુક્તમસપરાય ચારિત્ર તથા જેમા કેઈ પણ કરાય
ઉદ્ધમાન નથી / હોના તે વચ્ચાખ્યાત ચારિત્ર, પુષાક
બહુશ અને પ્રતિસેવનાકુલીસ સામાયિક અને છંદોપચ્ચાપનીયમાં
તોય કરાયકુલીય વચ્ચાખ્યાત નિવાયન સપ્તમેમાં હોય,
તથા નિર્મલ અને નાતક વચ્ચાખ્યાત મધ્યમાં હોય.

૧ જિનકલ્પ એ ૩ કુલ અતિ ૬૬૬ આચાર છે

૨ તેના ન્યાય મારે મુખ્ય જાતજ ખા. ૧ નો ૧

૫ હવે સયમની પ્રતિસેવના^૧-ખડની અપેક્ષાએ તેમનો વિચાર કરવામા આવે છે

પુલાક પ્રતિસેવક જ હોય, તે મૂલગુણનો પ્રતિસેવક હોય ત્યારે પાપ આસ્રવ (પાપ મહાવ્રતથી ક્ષિપ્ત પાપ મહાપાપ) માના કોઈ એક આસ્રવને સેવે, અને ઉત્તરગુણની વિગધના કરે ત્યારે દશ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાથી^૨ કોઈ એક પ્રત્યાખ્યાનને વિરાધે બકુશ મૂલગુણનો વિગધક નહોય, ઉત્તરગુણની વિરાધના વખતે તે દશમાથી એક પ્રત્યાખ્યાનને વિરાધે પ્રતિસેવનાકુશીલનુ પુલાક જેવુ જ જાણુવુ કપાયકુશીલ, નિર્ઘ્રથ અને ગ્નાતક વિરાધક હોય જ નહી

૬ હવે પાપ જાનોની^૩ અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે છે

પુલાક બે જાનોમા કે ત્રણ જાનોમા હોય બેમા હોય ત્યારે મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનમા હોય, અને ત્રણમા હોય ત્યારે મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમા હોય

એ જ પ્રમાણે બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલનુ જાણુવુ. કપાયકુશીલ બે, ત્રણ, અથવા ચાર જ્ઞાનમા પણ હોય બેમા હોય ત્યારે મતિ અને શ્રુતમા હોય, ત્રણમા હોય ત્યારે મતિ

૧ સન્નિવલન કપાયના ઉદયથી સયમવિરુદ્ધ આચરણ તે પ્રતિસેવના સર્વવિરતિનો પ્રતિબધ કરવા જેટલી નહીં, પણ તેમા અખલન અને માલિન્ય કરવા જેટલી નીવ્રતાવાળા કપાય સન્નિવલન કહેવાય જુઓ પા. ૨૯

૨ જુઓ આ પ્રથમ ખડમા પ્રત્યાખ્યાન નામનુ ૧૨મુ પ્રકરણ

૩ જુઓ આગળ પા. ૨૭, ટિ ન ૩

શત અને અવધિમાં હોય ચારમાં હોય ત્યારે મતિ, મુત અવધિ અને મનપર્યાવસ્થાનમાં હોય એ પ્રમાણે જ નિમ્ન થનું પણ જાણવું આતક માન જિવજ્ઞાનમાં હોય.

૭ હવે મન અથવા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે

પ્રથમ ઓછામાં ઓછું નવમા પૂર્વમથની ત્રીજી ખાસાત વનુ મુધી બણે, અને વધારેમાં વધારે એકાદશી નવ મુળેને બણે. જકુશ ઓછામાં ઓછું આઠ પ્રવચનમાતા* મુધી અને વધારેમાં વધારે દસ પૂર્વે મુધી બણે એ જ પ્રમાણે પ્રતિભેવનાકુશીલ પણ જાણવો. કયામકુશીલ ઓછામાં ઓછું આઠ પ્રવચનમાતા મુધી અને વધારેમાં વધારે ૧૪ પૂર્વે મુધી બણે એ ૮ પ્રમાણે નિમ્ન થનું જાણવું આતક (સવન હાવાથી) મુતરદિત હોય.

૮ હવે ત્રીજીની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે પ્રથમ જકુશ અને પ્રતિભેવનાકુશીલ એ હમેશાં ત્રીજી કરના શાસ્ત્રમાં હોય છે પરંતુ કયામકુશીલ નિમ્ન થ અને નાતક તો ત્રીજીમાં પણ હોય અને અતીથમાં પણ હોય અતીથમાં હોય ત્યારે ત ત્રીજી કર પણ હોય કે પ્રત્યેક કુશ પણ હોય.

* નેનપદમ ના અભારે હુમ કર્ક મથેલા મનાવા બુના ૧૪ મથો બુબો આ માથાનું મથમપદમ પુસ્તક પા. ૭

૧ પાંચ સમિતિ અને વણ સમિતિ એ આઠ પ્રવચનમાતા હોવાય છે બુબો અતિમ કપરોય પા. ૧૩૩ ૪

૨ મુતુ વિના ધાવાની મેલે જ જ્ઞાન પામીશો. બુબો આ માથાનું અતિમ કપરોય પુસ્તક પા. ૪૫, ઠિ ન ૧

૯ હવે સિગની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામા આવે છે
'સિગ એટલે ચિહ્ન તે ભાવ અને દ્રવ્ય એમ બે પ્રકારનું
છે ચાગ્રિગુણ એ ભાવસિગ, અને વિશિષ્ટ વેશ આદિ
આદ્ય સ્વરૂપ તે દ્રવ્યસિગ' પાસે નિર્ગ્રંથો ભાવસિગની
અપેક્ષાએ સ્વસિગમા (માધુપણમા) હોય, પરંતુ દ્રવ્યસિગની
અપેક્ષાએ સ્વસિગમા હોય કે ગૃહસ્થસિગમા પણ હોય

૧૦ હવે પાત્ર શરીરોની* દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામા
આવે છે પુલાક ઔદાગિક, તેજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ
ગરીમા હોય ગદુશ તે ત્રણ ગરીમા હોય અથવા
ઔદાગિક, વૈક્રિય, તેજસ અને કાર્મણ એમ ચારમા પણ
હોય એ પ્રમાણે પ્રતિભેદનાકુશીલનું જાણવું કપાયકુશીલ
ઉપર જણાવેલા ત્રણ તેમ જ ચાર, તથા આહારક સાથેના
પાત્ર શરીરમા પણ હોય નિર્ગ્રંથ અને આતડને પુલાકની
પેઠે જાણવા

૧૧ હવે ભૂમિની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે
છે પુલાક જન્મથી તેમ જ ચાગ્રિભાવથી અસ્તિત્વની

* બહાર દેખાતું સ્વરૂપ ગરીર, તે 'ઔદારિ-', આવેલા
આહારાદિને પચાવવામા અને નીપિમા કારણભૂત થતું ગરીર તે
'તેજસ', હવે આવેલો કર્મસમૂહ તે 'કાર્મણ' ગરીર, નાનું —
મોટું — પાતળું — જડું — એમ અનેકવિધ રૂપોને — વિક્રિયાને
— ધારણ કરી ગકે તે 'વૈક્રિય' [દેવ વગેરેને તે જન્મથી પ્રાપ્ત હોય
છે, પણ મનુષ્યોને તપ વગેરેની શક્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે], ચૌદ
પૂર્વામ્નેષો જાણનાર મુનિથી જ રચી ગકાતું 'આહારક' ગરીર
જાઈ જ ના પડતા અન્ય ક્ષેત્રમા રહેલા સર્વજ્ઞ પાસે જવા તેઓ તેને
હૃતપન્ત કરે છે, તે હાથ જેટલું નાનું હોય છે

અપેક્ષાએ^૧ કમભૂમિમાં જરૂર હોય (કારણકે તેને દેવ પણ મદરી — ઉપાદી જઈ રહે નહિ.) બહુજ પણ જ મ આત ચારિત્રભાવથી અસ્તિત્વની અપેક્ષાએ કમભૂમિમાં જ હોય પરંતુ મદરણની અપેક્ષાએ અકમભૂમિમાં પણ હોય એ પ્રમાણ પછીનાઓનું પણ જણવું

૧૦ દ્વે કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે ૬ કાળ ત્રણ પ્રકારના છે મુખ્ય-વીર્યોદિની અપેક્ષાએ મડનો ઉત્સર્પિણી કાળ મુખ્યરીશોદિની અપેક્ષાએ જિતગ્નો અવસર્પિણી કાળ અને નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણી કાળ બરત અને અસ્વતર^૨ ક્ષેત્રમાં પદ્મના એ પ્રકારનો કાળ ૬ અને મદાવિરહ^૩ તથા દેમવતાદિ^૪ ક્ષેત્રમાં નીળ પ્રકારનો કાળ છે

૧ મારણકે અકમભૂમિમાં ૭ પત્ર મથેલામાં ચારિત્ર ન મથવે

૨ ૭માં મિત્રભાઈને અપુનાય અને તેનો વપરેસ કરનાર ત્રીસ જા પેદા થઈ રહે તે કમભૂમિ કહેવાય અજુદીપ પ્રાતઃજાગ અને અપો સુ કરીપ (૧ ધિના સમુદ્રા સુધે) બેઠેલા મનુષ્યલોક કહેવાય ૭ અજુ વને કીધાને સારના નામનાં અસ્ત વનને છાત છાત કરોમાં વડાની નામવામાં આવ્યા ૭ અજુ કરના પ્રાતઃજાગમાં જમણાં ફરો ૭ અને અર્ધપ્રગટમાં જમણેડમાં ૭ તેમાંથી પાંચ અસ્તકેરા પાંચ નરવત અને પાંચ વિરેદ એ કમભૂમિમાં ૭ પાંચ દેમવતા પાંચ દેવરવન, પાંચ રમ્મક પાંચ હરિવન પાંચ દેવગુ અને પાંચ જનરગુ એ ત્રીસ અકમભૂમિમાં ૭ દેવગુ અને જનરગુ એ વિરેદના ન જાને ૭ પણ તે અકમભૂમિમાં ૭

અવસર્પિણીના ગુપમગુપમા, ગુપમા, ગુપમદુપમા
દુપમગુપમા દુપમા, અને દુપમદુપમા એમ છ આગ —
વિભાગ છે * ઉત્તર્પિણીના (કમમા) તેથી ઝલટા ૭ આગ છે

નોઉત્તર્પિણી-નોઅવમર્પિણી કાળમા ગુપમગુપમાનો
સમાન કાળ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુમા^૧ હોય છે ગુપમાનો
મમાન કાળ હરિવર્ષ અને ગમ્યક ક્ષેત્રમા હોય છે ગુપમ-
દુપમાનો મમાન કાળ હિમવત અને ઐગ્ન્યવત ક્ષેત્રમા તથા
દુપમગુપમાનો મમાન કાળ મહાવિદેહમા હોય છે

પુલાક ત્રણે કાળમા હોય છે અવમર્પિણીમા પુલાક
જન્મની અપેક્ષાએ ત્રીજા અને ચોથા આરામા જ હોય.
અને ચારિત્રભાવથી અમિતત્વની અપેક્ષાએ ત્રીજા, ચોથા
અને પાચમા આરામા પણ હોય તેમા જે ચોથા આગમા
જન્મ્યો હોય, તેનું પાચમા આરામા ચાગિત્ર્યભાવથી
અમિતત્વ હોય ત્રીજા અને ચોથા આરામા જન્મ અને

* આગળ ચારિત્રખંડમા સુદર્શન ગેઠની કથામા જણાવેલ
'સાગર' વર્ષોને હિસાબે અવસર્પિણી અને ઉત્તર્પિણી એ દરેક ૧૦×(૧
કરોડ×૧ કરોડ) સાગર વર્ષના બનેલા છે અવસર્પિણીના છ
આરામ માપ આ પ્રમાણે છે

પ્રથમ આરો = ૪×(૧ કરોડ×૧ કરોડ) સાગર વર્ષ
બીજો આરો = ૩×("   )   "
ત્રીજો   " = ૨×("   )   "
ચોથો   " = ૧×("   )   " , એછા ૪૨૦૦૦ વર્ષ
પાચમો   " = ૨૧૦૦૦ વર્ષ
છઠ્ઠો   " = ૨૧૦૦૦ વર્ષ

૧ જુઓ પાન ૭૪, નોંધ ૨

સદ્ભાવ બને હોય. ઉત્સર્પિણીમાં તે પીંગલ ત્રીજા અને ચોથા
આગે જ મથી હોય તેમાં પીંગલ આગને બંને તે જ એ અને
ત્રી ન આરામાં તે ચારિત્રીની વીકાર કરે ત્રી ન અને ચોથામાં
તે જ મ અને ચારિત્ર બનેથી હોય ચારિત્રની અપેક્ષાએ
ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જ હોય કમ કે તે જ આરામાં
ચારિત્રની પ્રતિપત્તિ હોય છ પુષ્પાક નોઉત્સર્પિણી-નો-
અવસર્પિણી કાળે હોય તો જ મ અને ચારિત્રની અપેક્ષાએ
દુ રમચુમાં મમ્મન કાળે હોય બહુજ અવસર્પિણી અને
ઉત્સર્પિણી એ બે કાળે જ હોય અવસર્પિણીમાં જ મ
અન ચારિત્રની અપેક્ષાએ પહેલા બે આરામાં ન હોય
ત્રી ન ચોથા અને પાચમા આરામાં હોય પણ છઠામાં કી
ન હોય સદરણની અપેક્ષાએ તે કોઈ પણ કાળે હોય
ઉત્સર્પિણી કાળમાં હોય તો બધુ પુષ્પાકની પેઠે જાણવું
પરંતુ સદરણની અપેક્ષાએ કોઈ પણ કાળે હોય એમ
જાણવું નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણી કાળે હોય તો પણ
બધુ પુષ્પાકની પેઠે જાણવું પણ સદરણને અપેક્ષી કોઈ
પણ કાળે હોય એમ જાણવું બહુશની પેઠે જ પ્રતિસેવના
દુશીસ અન કાપકુશીસને પણ જાણવા નિર્મલ અને
નાતકને પુષ્પાકની પેઠે જાણવા પરંતુ સદરણની અપેક્ષાએ
ત્યો મવ કાળે હોય એમ જાણવું

(૧૩) હવે ત્રિતીની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે
પુષ્પાક મરણ પામીને દેવગતિમાં જાય, ત્યાં પણ વૈમાનિક
દરોમાં જ બેપ૨ અને તે પણ નીચામાં નીચે સૌખ્ય
કુપમાં જન જિવામાં જિએ સદસાર કર્યામાં

બકુશનુ પણ એ પ્રમાણે જ જાણવું તદ્વાત એટલો કે તે ઊંચામા ઊંચે અચ્યુત કલ્પમા ઉત્પન્ન થાય પ્રતિસેવના-કુશીલને બકુશ જેવો જ જાણવો કપાયકુશીલને પુલાઁ જેવો જાણવો, તદ્વાત એ કે તે ઊંચામા ઊંચે અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય. નિર્ગ્રંથનુ પણ એ પ્રમાણે જાણવું, પણ તે માત્ર અનુત્તર વિમાનમા જ ઉત્પન્ન થાય સ્નાતઁ તો મરણ પામીને સિદ્ધગતિએ જ જાય.

પુલાકે જે સયમની અવિરાધના સાચવી હોય તો તે ઇદ્ર, સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશ, કે લોકપાલ થાય, પણ અહર્મિદ્ર^૧ ન થાય વિરાધના જ કરી હોય તો ભવનપતિ વગેરે કોઈ પણ દેવમા ઉત્પન્ન થાય. એ પ્રમાણે બકુશ અને પ્રતિસેવના-કુશીલનુ જાણવું કપાયકુશીલે સયમની વિરાધના ન કરી હોય તો તે ઇદ્રથી માડીને અહર્મિદ્ર પણ થાય, અને વિરાધના કરી હોય તો ભવનવાસી વગેરે કોઈ દેવપણે ઉત્પન્ન થાય નિર્ગ્રંથ અવિરાધનાને આશરીને અહર્મિદ્ર જ થાય, અને વિરાધનાને આશરીને ભવનવાસી વગેરે કોઈ પણ દેવમા ઉત્પન્ન થાય.

---

૧ દેવોમા પણ સ્વામી-સેવક ઽત્યાદિ ભાવો છે ઇદ્ર એ સ્વામી છે, ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવો મંત્રી અથવા પુરોહિત જેવા છે તેઓ સામાનિક પણ ઝહેવાય છે આત્મરક્ષઁ દેવો રાત્ર વડે રક્ષા કરે છે, લોકપાલ મરહદની રક્ષા કરે છે, અનીક દેવો સૈનિકનુ કે સેનાપતિનુ, આભિયોગ્ય દેવો નાસનુ, અને દિદિવપિક દેવો અત્યજનુ કામ કરે છે ઇં હપરના દેવલોકોમા સ્વામીસેવકભાવ નથી, બધા 'અહર્મિદ્ર'—પોતાને ઇદ્ર જેવા જ માને છે.

દેવસોકમા પુષ્પાકની નિધિતિ ઓછામાં ઓછી બેથી નવ
પદ્મોપમ^૧ સુધીની (પદ્મોપમપૃષ્ઠત્વ) અને વધારેમાં વધારે
૧૮ માત્રોપમની છે. બકુલની તે જ પ્રમાણે છે પણ વધારેમાં
વધારે ૨૨ માત્રોપમની છે. પ્રતિસેવનાકુશીલનું તેમ જ
મમજ્જુ કપાલકુશીલની તે જ પ્રમાણે, પણ વધારેમાં વધાર
૩૩ સાત્રોપમ, તથા નિર્મલની ૩૩ માત્રોપમ જ
થિતિ છે.

૧૪ હવે સપ્તમજ્ઞાન એટલે કે મારિત્રની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના
વત્તાઓપણને લીધે થતા બદોની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં
આવે છે. મારિત્રમોહનીવના ક્ષોપસમ અનેક પ્રકારનો
હોનાથી પુષ્પાકથી માહીત કલાપકુશીલ સુધીનાના મમમજ્ઞાનો
અમખ્યાત છે. નિમ્ન થને એક જ મમમજ્ઞાન છે. કારણકે
કલાપના ક્ષય કે ક્ષપસમ એક જ પ્રકારનો હોવાથી તેની
શુદ્ધિ પણ એક જ પ્રકારની છે. એ પ્રમાણે આતક વિષ
પણ જણવું.

નિમ્ન થ અને આતકનું મમમજ્ઞાન એક જ છે. પુષ્પાકના
તથી અસખ્યાતગણ છે. બકુલના તેથી પણ અસખ્યાત-
મણા છે. પ્રતિસેવનાકુશીલના તેથી પણ અસખ્યાતમણા
અને કલાપકુશીલના તેથી પણ અનતગણ છે.

ઉક્ત સપ્તમજ્ઞાનામાથી સૌથી ઓછા સ્થાનો પુષ્પાક
અને કલાપકુશીલના હોય છે. એ બને અમખ્યાત સપ્તમજ્ઞાન
નુપી સાથે ૧ વખે જાય છે ત્યારમા પુષ્પાક એટલે છે
૪૦ કલાપકુશીલ એકલો ત્યારમા અમખ્યાત સ્થાન સુધી

સાથે જ વધ્યે જાય છે, ત્યારપછી અસખ્યાત સયમસ્થાનો સુધી કપાયકુશીલ, પ્રતિસેવનાકુશીલ અને બકુશ એકસાથે વધ્યે - જાય છે, ત્યારબાદ બકુશ અટકે છે ત્યારબાદ અસખ્યાત સ્થાન સુધી ચડી પ્રતિસેવનાકુશીલ અટકે છે, અને ત્યાર પછી અસખ્યાત સ્થાન સુધી ચડી કપાયકુશીલ અટકે છે ત્યારપછી આગળ નિર્ઘ્રથ અને સ્નાતક એક જ સયમસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે 'ઉક્ત-સ્થાનો અસખ્યાત હોવા છતાં તે દરેકમા પૂર્વ કરતા પછીના સયમસ્થાનોની શુદ્ધિ અનતાનતગણી માનવામા આવી છે'

એક પુલાક બીજા પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ હીન^૧ હોય, તુલ્ય હોય કે અધિક હોય પુલાક બકુશના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ અનતગણો હીન છે એ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલના પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ અનતગણો હીન છે તે જ પ્રમાણે નિર્ઘ્રથ અને સ્નાતકની અપેક્ષાએ પણ જાણુવું પુલાક જેમ પુલાકના સંજ્ઞાતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ છ સ્થાન પતિત છે, તેમ કપાયકુશીલની સાથે પણ 'છ સ્થાન પતિત જાણવે

બકુશ પુલાકના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ અનતગણો અધિક છે બકુશ બકુશના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ હીન હોય, તુલ્ય હોય કે અધિક હોય હીન હોય તો છ સ્થાન પતિત

---

૧ હીન હોય તો અનત ભાગ હીન હોય, અસખ્ય ભાગ હીન હોય, સખ્યાત ભાગ હીન હોય, સખ્યાતગણો હીન હોય, અસખ્યાતગણો હીન હોય અને અનતગણો હીન હોય તે જ પ્રમાણે અધિકત્વ પણ ૬ રીતે જાણવું

દેશ. તે જ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકૃષીકર્તા અને ક્યામકૃષીકર્તા સાથે
પણ નણવું નિમિષ અને આતકર્થી તો તે કીન જ છે
પ્રતિસેવનાકૃષીકર્તા પણ બહુ પ્રમાણે જ નણવું
ક્યામકૃષીકર્તા પણ એ પ્રમાણે જ નણવું પણ
પુલાક કરતા બહુ અધિક જ ક્ષતી હતો, તેનું બહુ
ક્યામકૃષીકર્તા કીન વૃક્ષ અને અધિક કહેવો કીન કામ
ત્યારે જ આન પતિત હોય

નિર્મલ કૃષાકર્થી માત્ર ક્યામકૃષીકર્તા ચારિત્રપદ્ધતિની
અપેક્ષાએ અનતત્રણા અધિક છે પરંતુ અન્ય નિમિષના
સજાતીય ચારિત્રપદ્ધતિની અપેક્ષાએ વધુ છે એ પ્રમાણે
સ્નાતકની અપેક્ષાએ પણ નણવું

તે પ્રમાણ આતકર્તા પણ નણવું

પુલાક અને ક્યામકૃષીકર્તા ત્યજ્ય (ઓછામાં ઓછા)
ચારિત્રપદ્ધતિ પર પર વૃક્ષ છે અને ગૌધી થોડા છે તેથી
કૃષાકર્તા ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) ચારિત્રપદ્ધતિ અનતત્રણા છે
તેથી બહુ અને પ્રતિસેવનાકૃષીકર્તા નમ્ય ચારિત્રપદ્ધતિ
અનતત્રણા છે અને પર પર વૃક્ષ છે તેથી બહુના ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રપદ્ધતિ અનતત્રણા છે તેથી પ્રતિસેવનાકૃષીકર્તા ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રપદ્ધતિ અનતત્રણા છે તેથી ક્યામકૃષીકર્તા ઉત્કૃષ્ટ
ચારિત્રપદ્ધતિ અનતત્રણા છે તેથી નિમિષ અને સ્નાતક એ
બંનેના નહીં નમ્ય-નહીં ઉત્કૃષ્ટ એવા અચારિત્રપદ્ધતિ
અનતત્રણા અને પરંપર વૃક્ષ છે

૧૫. કૃષાકર્થી નિર્મલ મુખીનાઓ કામ-અન-વચનના
વાચ — બાપારો મુખ છે પરંતુ સ્નાતક તો અધોગી હોય
તેમ જ અધોગી પણ હોય.

૧૬ પુલાકથી સ્નાતક સુધીના સાકાર તેમ જ અનાકાર ઉપયોગવાળા^૧ છે

૧૭ પુલાકથી માડીને કપાયકુશીલ સુધીના કપાયયુક્ત જ હોય છે, પરંતુ કપાયકુશીલ સિવાયના બધાને ક્રોધ, માન, માયા અને ક્ષોભ એ ચારે કપાય હોય છે, બ્યારે કપાયકુશીલને સન્વલન પ્રકારના ચાર, ત્રણ (ક્રોધ વિનાના), બે (ક્રોધ અને માન વિનાના) કે એક (ક્ષોભ) કપાય હોય છે

નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતક કપાયરહિત જ હોય, પરંતુ નિર્ગ્રંથ ઉપશાતકપાય તેમ જ ક્ષીણકપાય પણ હોય, બ્યારે સ્નાતક તો ક્ષીણકપાય જ હોય

૧૮ પુલાકથી માડીને નિર્ગ્રંથ સુધીના લેશ્યાયુક્ત જ હોય છે પણ પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલને તેજ, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણ જ લેશ્યા હોય છે, બ્યારે કપાયકુશીલને છયે લેશ્યા હોય છે, તથા નિર્ગ્રંથને એક શુક્લલેશ્યા જ હોય છે સ્નાતક તો લેશ્યાવાળો તેમ જ લેશ્યારહિત પણ હોય લેશ્યાવાળો હોય તો એક પરમશુક્લ લેશ્યાવાળો^૨ જ હોય

૧ જીવનો બોધરૂપ વ્યાપાર તે ઉપયોગ તેના સાકાર અને નિરાકાર એવા બે ભેદ છે જે બોધ ગ્રાહ્ય વસ્તુને વિશેષરૂપે જાણે તે સાકાર ઉપયોગ, અને જે બોધ ગ્રાહ્ય વસ્તુને સામાન્ય રૂપે જાણે તે નિરાકાર ઉપયોગ સાકારને જ્ઞાન અથવા સવિકલ્પક બોધ પણ કહે છે, તથા નિરાકારને દર્શન અથવા નિર્વિકલ્પક બોધ કહે છે

૨. શુક્લધ્યાનના ત્રીણ ભેદ સમયે એક પરમ શુક્લલેશ્યા હોય, અને અન્યદા શુક્લલેશ્યા હોય, પરંતુ તે પણ ઇતર જીવની શુક્લલેશ્યાની અપેક્ષાએ તો પરમશુક્લ લેશ્યા જ હોય

૧૬ પુષ્પાકૃતી ક્યાપકૃતીસ સુધીના વધના પરિણામવાળા પશુ હોય, ધટતા પરિણામવાળા પશુ હોય તથા ચિર પરિણામવાળા પશુ હોય. નિર્મલ અને આનંદ ધટતા પરિણામવાળા ન હોય.

પુષ્પાક્રોધાભ્યા ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અંતમુદ્ધત સુધી વધતા પરિણામવાળો કે ધટતા પરિણામવાળો હોઈ શકે અને ક્રોધાભ્યા ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે સાત સમય સુધી સ્થિર પરિણામવાળો હોઈ શકે

(પુષ્પાકપણામાં મરણ મળવતું નથી તેથી તેનો વધમાન સમય ક્યામ વડે નાશિત થાય જ્યારે મકુટાગ્નિ તો મરણથી પણ વર્ધમાન પરિણામ નાશિત થાય. મરણ મળે પુષ્પાક ક્યાપકૃતીસત્વાદિરૂપે પરિણમે છે)

નિર્મલ ક્રોધાભ્યા ઓછું અને વધારેમાં વધારે અંતમુદ્ધત સુધી વધતા પરિણામવાળો હોય (કેવળજ્ઞાન જિજ્ઞાસુ ત્યારે જ તેનું વધતું પરિણામ જાહેર) તથા ક્રોધાભ્યા ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અંતમુદ્ધત સુધી તે ચિર પરિણામવાળો હોય. (ક્રોધાભ્યા ઓછો એક સમય મરણને કારણે સમયે છે)

આત્મક્રોધાભ્યા ઓછું અને વધારેમાં વધારે અંતમુદ્ધત સુધી વધતા પરિણામવાળો હોય, (કેમકે કૈલેશી અવસ્થામાં વધમાન પરિણામ અંતમુદ્ધત સુધી હોય) તથા ક્રોધાભ્યા ઓછું અંતમુદ્ધત અને વધારેમાં વધારે કાર્ષ્ણિક (જાડ વરસ) ન્યૂન પૂર્વકોટી વય સુધી તે સ્થિર પરિણામવાળો હોય. (કેમકે કેવલજ્ઞાન થતા પછી અંતમુદ્ધત સુધી ચિર પરિણામવાળો થઈને કૈલેશી સ્વીકારે ત્યારે અંતમુદ્ધત અને

પૂર્વકોટી આયુષવાળા પુરુષને જન્મથી ઓછામા ઓછા નવ વર્ષ ગયા પછી કેવલજ્ઞાન ઊપજે, પછી તે નવ વગસ ન્યૂન પૂર્વકોટી વર્ષ સુધી સ્થિત પશિણામવાળો થઈને શૈલેશી સુધી વિહરે શૈલેશીમા તે વર્ધમાન પશિણામવાળો હોય)

૨૦ પુલાહ આયુષ સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓને^૧ બાધે (કેમકે પુલાહને આયુષ્યનો બધ થતો નથી, તેને યોગ્ય અધ્યવસાયસ્થાનકો જ તેને નથી) બકુશ અને પ્રતિસેવના-કુશીલ આયુષ્ય સિવાયની માત્ર બાધે કે આયુષ્યમહિત આકેય બાધે કપાયકુશીલ ઉપર જણાવેલી સાત કે આઠ બાધે તેમ જ આયુષ્ય અને મોહનીય સિવાયની છ પણ બાધે [આયુષ્યનો બધ અપ્રમત્ત (સાતમા) ગુણુન્ધાન^૨ સુધી જ હોય છે તેથી કપાયકુશીલ સૂક્ષ્મમ પરાય (દશમા) ગુણુન્ધાનકે આયુષ્ય ન બાધે, તેમજ મોહનીયને બાદરકપાયોદયના અભાવથી ન બાધે, માટે છ] નિર્ગ્રંથને તો બધહેતુઓમા

૧ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ, નામ (ગતિ), ગોત્ર, અને અતરાય — એમ કર્મની આઠ પ્રકૃતિઓ છે વિગત માટે જુઓ આ માળાનુ ‘અતિમહાપદેરા’ પુસ્તક પા ૨૨૬

૨ મોહનીયકર્મ ઓછુ થતુ જાય, તેમ તેમ આત્માના સહજ ગુણો ઉપરથી આવરણ ઓછુ થવાથી કે નાશ પામવાથી તે ખોતાના સહજસ્વરૂપે પ્રગટે છે, તે શુદ્ધિની ૧૪ પાયરીઓ સ્વીકારેલી છે, તે દરેક ગુણુન્ધાન કહેવાય છે તે દરેકમા આત્માની સ્થિતિ અમુક શુદ્ધિ કે અશુદ્ધિવાળી હોય છે વિગતવાર વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનુ ‘અતિમહાપદેરા’ પુસ્તક, પા ૧૭૨

માત્ર મોઝનો જ મહાત્મ્ય દોષ છે તેથી મોઝનિમિત્ત માત્ર વેદનીયકર્મ બાધે. આનકનું પણ તેમ જ નાણું પરંતુ અમોઝી (૧૪ મા) મુલ્યસ્થાનકે મોઝદેવનો અભાવ હોવાથી તે એક પણ ન બાધે.

પુલાકથી ક્યાપકુશીલ મુધીના આદે કર્મપ્રકૃતિએને અનુભવે છે નિમ્ન મોહનીય સિવાયની માત્રને અને સ્નાતક વેદનીય આમુપ, નામ અને જોત એ ચારને.

પુલાક આમુપ અને વેદનીય સિવાયની છ ક્રમ પ્રકૃતિએને^૧ છોડે^૨ છે મકુલ (આમુપ સિવાયની) આત આઠ કે (આમુપ, વેદનીય સિવાય) છ ને છોડે છે એવું જ પ્રતિસેવનાકુશીલનું સમજવું. ક્યાપકુશીલ ઉપર અધ્યાત્મિક માત્ર, આઠ કે છ ઉપર્યત (આમુપ, વેદનીય તથા મોહનીય સિવાયની) પાચને પણ છોડે છે નિમ્ન જ (ઉપર ત્યાગેલી) પાચને કે નામ અને જોત એ બેને છોડે છે સ્નાતક નામ અને જોત એ બેને છોડે કે ન પણ છોડે^૩

૨૧ પુલાક પુલાકપણ ત્યાગીને ક્યાપકુશીલપણ કે અમયતપણ પામે. જકુલ મકુલપણ છોડીને પ્રતિસેવનાકુશીલપણ ક્યાપકુશીલપણ, અસયમ કે સયમાસયમ પામે. પ્રતિસેવનાકુશીલ પ્રતિસેવનાકુશીલપણ છોડીને જકુલપણ

૧ નહીં તેમજ પત્ર એ એ પ્રકૃતિએ નથી છોડાય તે તે પૂને છોડીને જ પુલાક જકુલપણ પામવામા આવે તે દોષ છે એમ સમજવું સ્નાતક સંબંધી અવસ્થામાં ન્યામધાત્ર કર્મના છોડેક છે છોડેકુ એટલે અવિધ્યાકર્મના જ કુલ અપવાદ કર્મને કરણવિરોધથી જે થી દાવી નત્યારે જ મોઝવવામા નાથી કેવું

કપાયકુશીલપણુ, અમયમ કે મયમામયમ પામે કપાયકુશીલ
કપાયકુશીલપણુ સાગીને પુલાકપણુ, ગકુશપણુ, પ્રતિમેવના-
કુશીલપણુ, નિર્ગ્રથપણુ, અમયમ કે મયમામયમ પામે
નિર્ગ્રથ નિર્ગ્રથપણુ છોડીને કપાયકુશીલપણુ, આતકપણુ કે
અસયમ પામે? આતક આતકપણુ છોડીને સિદ્ધગતિ
જ પામે

૨૨ પુલાક આહારગદિની અનાસક્તિ (નોસજા)થી યુક્ત
છે, અને ગકુશ, પ્રતિમેવનાકુશીલ તથા કપાયકુશીલ
આહારગદિની આસક્તિ (સજા)થી યુક્ત છે તેમ અયુક્ત પણ
છે આતક અને નિર્ગ્રથ પુલાકની પેઠે (નોસજા
યુક્ત) જાણવા

૨૩ પુલાકથી માડીને નિર્ગ્રથ સુધી આહારકર હોય

૧ ઉપશમનિર્ગ્રથશ્રેણીથી પડતો સદ્ધાય - કપાયકુશીલ યાય,
અને શ્રેણીના ગિખરે મરણ પામી દેવપણે ઉત્પન્ન થતો
અમયત યાય

૨ આહાર એટલે સ્થૂલ ગરીરને પોષક આહારરૂપે સ્થૂલ
પુદ્ગલો ગ્રહણ કરવા તે અનાહારક દશા, મર્યા બાદ મુક્ત
થનાર જીવને હોય છે, કારણ કે તે સૂક્ષ્મ સ્થૂલ બધા ગરીરોથી
રહિત હોય છે, અથવા તે મર્યા બાદ જે અથવા ત્રણ વાકવાળી
ગતિથી અન્ય જન્મસ્થાને જનાર જીવને હોય છે, કારણકે તે
ગતિવાળા જીવોનો પહેલો સમય ત્યક્ત શરીર દ્વારા કરેલા
આહારનો અને અતિમ સમય ઉત્પત્તિમ્થાનમાં લીધેલા આહારનો
છે, પરંતુ એ પ્રથમ તથા અતિમ જે સમયો છોડીને વચ્ચેના કાલ
આહારશૂન્ય હોય છે એક વાક સુધી જતા એક સમય નય
જે જીવને જે અથવા ત્રણ વાક વળવાના હોય છે તેને અનાહાર
સમય હોય છે

છે અનાદારક નથી હોતા. સ્નાતક કેવલિસમુદ્ધાતના ત્રી ન ચોથા અને પાંચમા સમયમાં અને અષોઢી અવ ઘામા અનાદારક છે અને તે સિવાય અન્યત્ર આદારક પણ છે

૨૪ પુષાકને ઝોછામા ઝોપું એક અને વધારેમાં વધારે ત્રણ ભવમકલ્પ હોય. (એક ભવમાં જ પુષાક ઘડીને કલાશકુશીલપણાદિ અન્ય કોઈ પણ સમતપશ્ચુને એક વાર કે અનેક વાર તે ભવમાં કે અન્ય ભવમા પામીને તે મિલક શાય, અને વધારેમાં વધારે—દેવાદિભવ વડે અતરિત ત્રણ ભવ સુધી પુષાકપણ પામે) બકુરને ઝોછામા ઝોપું ૧ અને વધારેમાં વધારે આઠ ભવમકલ્પ હોય. (કારણ કે છત્રુષ્પણે આઠ ભવ સુધી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ શાય છે) પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કલાશકુશીલ સન્ધે પણ તેમ જ ભણવું નિમ્નવનું પુષાકની પેઠે ભણવું સ્નાતકને એક જ ભવ હોય.

૨૫. પુષાકને એક ભવમા ચારિત્રના પન્નિષ્ઠામ (ચારિત્રપ્રાપ્તિ—આકય) ઝોછામાં ઝોછા એક અને વધારેમાં વધારે ત્રણ હોય. બકુરને ઝોછામાં ઝોછા એક અને વધારેમાં વધારે અસોઢી માફીને નવમેા સુધી હોય એ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કલાશકુશીલ સન્ધે પણ ભણવું નિમ્નવને એક ભવમા ઝોછામાં ઝોછો એક અને વધારેમાં વધારે ને હોય. સ્નાતકને એક ભવમા એક જ હોય.

પુષાકને અનેક ભવમા ઝોછામાં ઝોછા ને અને વધારેમાં વધારે સાત આકય હોય. (ને = એક ભવમાં એક અને બીજા ભવમાં બીજો. પુષાકપણ વધારેમાં વધારે ત્રણ

ભવમા હોય, તેમા એક ભવમા વધારેમા વધારે ત્રણ આકર્ષ હોય એટલે પ્રથમ ભવમા એક અને બીજા બેમા ત્રણ ત્રણ મળી સાત આકર્ષ)

બકુશને અનેક ભવમા ઓછામા ઓછા બે અને વધારેમા વધારે બે હજારથી નવ હજાર સુધી આકર્ષ હોય (બકુશને વધારેમા વધારે આઠ ભવ હોય, અને પ્રત્યેક ભવમા વધારેમા વધારે નવસો આકર્ષ હોય, એટલે નવસોને આઠે ગુણતા સાત હજાર અને બસો થાય) એ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલનુ પણ જાણવું

નિર્ગ્રથને અનેક ભવમા ઓછામા ઓછા બે અને વધારેમા વધારે પાંચ આકર્ષ હોય (નિર્ગ્રથને વધારેમા વધારે ત્રણ ભવ હોય તેમના પ્રથમ ભવમા બે આકર્ષ, બીજામા બે અને ત્રીજામા એક [ક્ષપકનિર્ગ્રથપણાનો], એમ સાત) આતકને અનેક ભવમા એક પણ આકર્ષ નથી

૨૬ પુલાક કાળની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછો અને વધારેમા વધારે અતર્મુહર્ત સુધી રહે (કારણ કે પુલાક-પણાને પ્રાપ્ત થયેલો ન્યા સુધી અતર્મુહર્ત પુરુ ન થાય ત્યા સુધી મરે નહી, તેમ પડે પણ નહી) બકુશ કાળની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછો એક સમય અને વધારેમા વધારે કાઠક ન્યૂન પૂર્વકાટી વર્ષ સુધી રહે (કારણ કે બકુશને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયા પછી તુરત જ મરણનો સભવ છે, તેથી ઓછામા ઓછો એક સમય કહ્યો, અને પૂર્વકાટી વર્ષ આયુષવાળો આઠ વગસને અને ચારિત્ર ગ્રહણ કરે, તે અપેક્ષાએ કાઠક ન્યૂન પૂર્વકાટી) તેવું જ પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કષાયકુશીલનુ જાણવું

નિમ્ન ચ ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અત્યુદ્ધત સુધી રહે સ્નાતક ઓછામાં ઓછો અત્યુદ્ધત અને વધારેમાં વધારે કાર્મિક ન્યૂન પૂર્વકારી વા રહે

પુષ્કાકો ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અત્યુદ્ધત સુધી રહે (એકના અત્ય સમયે બીજો પુષ્કાકપણ જામે એ રીતે ઓછામાં ઓછો એક સમય, અને પુષ્કાકો એક સમયે વધારેમાં વધારે એ હજારથી નવહજાર સુધી હોય. એમ, તેઓ ધણા હોવા છતાં તેઓનો કાળ અત્યુદ્ધત ૧૭ ફેબ્રુઆરી અનેક પુષ્કાકોની સ્થિતિનું અત્યુદ્ધત એક પુષ્કાકની સ્થિતિના અત્યુદ્ધતથી મોડું છે) જકુસીથી કાલકુસીસો સુધીના મત્ર કાળ રહે નિમ્ન થો પુષ્કાક જેવા નવજવા અને આતકો જકુસો જેવા નવજવા.

૨૭ પુષ્કાકને કાળથી ઓછામાં ઓછું અત્યુદ્ધત અત વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું અત? હોય. કાળથી અનંત અવમર્ષિણી-ઉત્તમર્ષિણીનું અતર હોય અને દ્વેષથી કાર્મિક ન્યૂન આપાદ પુરુષધરણ્યતનુ^૧ અતર હોય. એ પ્રમાણે નિમ્ન^૨ સુધી નવજવા આતકને કાળનું અતર નથી.

પુષ્કાકોને ઓછામાં ઓછું એક સમય અને વધારેમાં વધારે અજ્ઞાન વર્ણોનું અતર હોય. જકુસીથી કાલકુસીસો સુધીનાં અતર નથી. નિમ્ન થોને ઓછામાં ઓછો એક

૧ પુરુષધરણ્યતનુ બિરહે રોહ પ્રાણી અકાશના પ્રત્યેક પ્રશેષી મત્સ્ય ચામતો મત્સ્ય વડે એટલા મત્ર સમગ્ર હોઈને અગ્નિ કરે તેટલા કાલે ફેરવી પુરુષધરણ્યતનુ થાય.

સમય અને વધારેમા વધારે ૭ માસનુ અતર હોય સ્નાતકો બકુશો જેવા જાણુવા

૨૮ પુલાકને વેદના, કપાય અને મારણાતિક^૧ એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોય છે બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલને વેદનાથી તૈજન સુધીના પાય^૨ સમુદ્ધાત હોય છે કપાયકુશીલને વેદનાથી આહારક સુધીના ૭ હોય છે નિર્ગ્રથને એક પણ સમુદ્ધાત નથી સ્નાતકને એક કેવલિસમુદ્ધાત હોય

૨૯ પુલાકથી માડીને નિર્ગ્રથ સુધીનાઓ લોકના અસખ્યાતમા ભાગમા રહે સ્નાતક કેવલિસમુદ્ધાત અવન્ધામા શરીરસ્થ કે દડકપાટાવન્ધામા હોય ત્યારે લોકના અસખ્યાતમા ભાગમાં રહે, મથાનાવન્ધામા તેણે લોકનો ઘણો ભાગ વ્યાપ્ત કર્યો હોવાથી અને થોડો ભાગ અવ્યાપ્ત હોવાથી તે લોકના અસખ્યાતા ભાગમા હોય, અને સમગ્ર લોક વ્યાપ્ત કરે ત્યારે સપૂર્ણ લોકમા હોય

સ્પર્શનાને અવગાહના પ્રમાણે જ જાણવી

૩૦ પુલાકથી માડીને કપાયકુશીલ સુધીના ક્ષાયોપશમિક

૧ પુલાકપણામા મરણ હોતુ નથી, પણ મરણસમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થયા બાદ કપાયકુશીલત્વાદિપ પરિણામના સદ્ભાવમા પુલાકનુ મરણ થાય છે

૨ સમુદ્ધાતોના વર્ણન માટે જુઓ આગળ ટિપ્પણ

ભાવમાં હોય. નિમ્ન ય ઔપચારિક ભાવમાં હોય અથવા
શાધિકમાં પણ હોય. સ્નાતક શાધિકમાં જ હોય.

૩૧. એક સમયે તદ્દાજ પુષ્કાલપલ્લુ પ્રાપ્ત કરતા
પુષ્કાલિની અપેક્ષાએ પુષ્કાલ કદાચ હોય કે ન હોય. હોય
તો જોતામાં જોતા એક બે કે ત્રણ હોય અને વધારેમાં
વધારે બસોથી નવસો હોય. પૂર્વે પુષ્કાલપલ્લુને પામેલા
પુષ્કાલિની અપેક્ષાએ એક સમયે કદાચ પુષ્કાલ હોય કે ન
હોય. હોય તો જોતામાં જોતા એક બે કે ત્રણ હોય અને
વધારેમાં વધારે બે હજારથી નવ હજાર સુધી હોય.

એક સમયે તદ્દાજ બકુલપલ્લુ પ્રાપ્ત કરતા બકુલી તે
પ્રારના પુષ્કાલ જેવા ભણવા અને પૂર્વે બકુલપલ્લુ પામેલા
બકુલી જોતામાં જોતા અને વધારેમાં વધારે બેથી નવ
કોટીસત સુધી હોય. તેવું ૪ પ્રતિસેવનાકુલીસનું ભણવું.

એક સમયે તદ્દાજ કપાલકુલીસપલ્લુ પ્રાપ્ત કરનારા
કદાચ હોય કે ન હોય. હોય તો જોતામાં જોતા અને
વધારેમાં વધારે બે હજારથી નવ હજાર હોય. પૂર્વે જ્યેષ્ઠા
કપાલકુલીસોની અપેક્ષાએ જોતામાં જોતા અને વધારેમાં
વધારે બેથી નવ કોટી સહસ્ર હોય.

૧ કમના સૌપરતમથી થતા જીવના જાનો ક્ષાયોપરતમિક
હોવાય (જેવા કે મતિજ્ઞાન સ્વદ્જ્ઞાન વગેરે જાનો) કમના
કપરતમથી પ્રાપ્ત થતા જાનો ઔપરતમિક હોવાય (જેવા કે
સમ્બંધત શાધિક). અને કમના ક્ષયથી પ્રવર થતા જાનો ક્ષાયિક
હોવાય (જેવા કે સ્વદ્જ્ઞાનાદિ) જીવના કુલ જાનો પાંચ ૭
તેમની વિચિત્ર વગેરે માટે બુદ્ધિ અઠ ૩ વિ ૨, ૩ ૧, ૪ ૫-૬.

૨ બૌદ્ધેશિક (સાધુને ઉદ્ધારીને કરેલું બિશ્વામ ન હેતું તે વચ્ચે ૨૨ તીથ કરના સમયમાં તો જોને ઉદ્ધારીને કયું હાથ જોને જ અકલ્પ્ય બાકીનાને કલ્પ્ય.)

૩ સખાતર પિંડ (જો ત્યાં ઉતારો કયો હાથ તેનું બિશ્વામ ન હેતું તે.)

૪ રાજપિંડ (પહેલા અને છઠ્ઠા તીથ કરના વખતમાં રાજ ઉપર્યંત મેનાપતિ ડુરોહિત વગેરે રાજપુરુષોનો પિંડ ન હેતો તે.)

૫ કૃતિકમ (વડીલ વગેરેના કમથી પરસ્પર બદનાદિ કમ્યા તે)

૬ વ્રતકલ્પ (પહેલા અને છઠ્ઠા તીથ કરના સમયમાં પાંચ વ્રત બાકીનામાં સ્વચ્છવ્ય વિનાનાં ચાર,

૭ કલ્પ (જ્યેષ્ઠ વચ્ચાર.)

૮ પ્રતિકમલ્પ (પ્રથમ અને છઠ્ઠા તીથ કરના સમયમાં તો હમેશ અવસ્થ કરવાનું બાકીનામાં તો હોય જ્યાં હોય ભારે.)

૯ માસકલ્પ (વર્ષા સિવાય અન્ય ઋતુમાં એક ઠેકાણે એક માસથી વધારે ન રહેતું તે પહેલા અને છઠ્ઠા તીથ કરના સમયમાં જ)

૧૦ પશુવધા (પહેલા અને છઠ્ઠાના સમયમાં વર્ષાકાળ પડતા વધારેમાં વધારે ચાર માસ એક ઠેકાણે રહેતું તે.)

દિપવલ્લ ન ૩ :

આઠ સમુદ્ધારો

સમુદ્ધાર એટલું [સમ્-એકમેક થતું-ચરણ-પ્રમજતા-પૂવક હનન] એકમેક થવાપૂર્વક પ્રમજતાવડે હનન. 'ભ

દર્શનમાં આત્માના પણ અણુઓ-પ્રદેશો માનવામાં આવ્યા છે, પણ તે પ્રદેશો કોઈ પણ પ્રકારે જુદા જુદા થઈ શકતા નથી તેઓનો એકબીજા સાથેનો સબ્ધ અકૃત્રિમ અને અવિનશ્વર છે તે આત્મપ્રદેશોમાં સક્રિયશક્તિ અને વિકાસશક્તિ છે જેમ દીવાનો પ્રકાશ આખા ઓરડામાં પણ ફેલાઈ શકે, અને તેના ઉપર ફૂંક દાકીએ નો તેટલા ભાગમાં પણ સક્રિય શકે તેમ આત્માને જે શરીર પ્રાપ્ત થાય તે પ્રમાણે તે લાભો પહોંચા થાય છે કેટલીક વાર કેટલાક કારણોને લઈને આત્મા પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી બહાર પણ પ્રસરાવે છે, તથા પાછા સક્રિય લે છે તેને સમુદ્ધવાત કહે છે જેમ કોઈ પક્ષીની પાખ ઉપર ખૂબ ધૂળ ચડી ગઈ હોય, ત્યારે તે પક્ષી પોતાની પાખોને પહોંચા કરી તેના ઉપરની ધૂળ ખખેરી નાખે છે, તેમ આત્મા પોતા ઉપર ચડેલ કર્મના અણુઓને ખખેરવા આ સમુદ્ધવાતક્રિયા કરે છે

૧ જ્યારે કોઈ જીવ વેદનાથી રિખાય છે, ત્યારે અનતાનત કર્મસ્કંધોથી વીટાયેલા પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી બહારના ભાગમાં પણ પ્રસરાવે છે તે પ્રદેશો શરીરના પોલાણોમાં તથા લબાઈ અને પહોળાઈમાં શરીર નેટલી જગામાં વ્યાપીને રહે છે એક અતર્મુહૂર્ત સુધી તે પ્રકારે જીવ રહે છે તેટલા કાળમાં તે અશાતાવેદનીય કર્મના વણા પુહ્નગોને— (જે કર્મપુહ્નગોનો રસ બીજે વખતે અનુભવમાં આવનાર છે, તેને પણ ઉદીરણાકરણ વડે ખેંચીને વેદી લે છે), પોતા ઉપરથી ખખેરી નાખે છે એ ક્રિયા ‘વેદનાસમુદ્ધવાત’ કહેવાય છે

૨ તે જ પ્રમાણે કપાલના ઉદયથી ધેરાઈ જઈ કપાલકમના પુજ્યોને ખેતવી નાખે, ત્યારે કપાલસમુદ્ધાત થાય.

૩ તે ૧ પ્રમાણે વામુ આમુખ્યનું અતમુદ્ધત બાકી રહે ત્યારે શરીર કરતા બોહામાં બોહી આંત્રણના અસખ્યેય ખાત્ર જોટલી મોગી અને વધારેમાં વધારે અસખ્યેય મોજન મોટી જગામાં વ્યાપીને અતમુદ્ધતમાં આમુખ્યકમનાં અંગેક પુજ્યોને ખેતવી નાખે ત્યારે મરણસમુદ્ધાત કહેવાય.

૪ દેવ નારકી પવન અને કેટલાક મનુષ્ય તથા પચેદ્રિય તિર્થંત્રોમાં ૩૫ કેસવાની શક્તિ હોય છે તે પ્રમાણે તે શક્તિથી તે ખેતાના પ્રદેશોને શરીર જોટલા પહોળા બાકી પશુ સખ્યેય મોજન લાગ્યા કાના આકારમાં બહાર પ્રસરાવી જોને છર્ચને શરીરનું સૌંદર્ય હીણુ વજેરે થયું હોય તે પુજ્યોને અતમુદ્ધતમાં ખખેરી નાખી જોને છર્ચને શરીર ધારે તેવું કરી શકાય તેવાં સુખ પુજ્યો હો છે અને લાંબુ દૂર સુદર વજેરે ૩૫ ધારણ કરે છે તે ક્રિયા વૈક્રમસમુદ્ધાત કહેવાય.

૫ તપશ્ચા કરતાં તપશ્વીઓને જોય અનેક વિશૂતિઓ મળે છે તેમ અનેક જામ વજેરેને બાળી નાખવાને મમજ તેજોલેસ્થા નામની વિશૂતિ પણ મળે છે તે તેજોલેસ્થા ત્યારે ઊડવામાં આવે ત્યારે તૈજસસમુદ્ધાત થાય છે.

૬ ચૌદ પૂવ જાણનારો મુનિ અન્ય ક્ષેત્રમાં રહેલા તીથ કરને શક્યો ઉત્તર પૂજ્યા જે નાનું શરીર ધારણ કરે છે તે આદારક^૧ શરીર કહેવાય છે તે કરતી વખતે આદારક

અમુદ્ધવાત' કરીને પોતાના આત્મા ઉપરના આહારક શરીર-
નામકર્મના પુદ્ગલો વિખેરવામા આવે છે

૭ જેને કેવળજ્ઞાન હોય તે જ કેવલિસમુદ્ધવાત^૧ કરી
શકે છે તેનો વખત આઠ સમયનો છે તેટલા વખતમાં
તે પોતાના ઉપર રહેલા આયુષ્ય સિવાયનાં ત્રણ અઘાતી^૨
કર્મના પુદ્ગલો ખેરવી નાખે છે

આ સાતમાના પહેલા ચાર નૈરયિકોને હોય છે,
અસુરકુમાર વગેરે દેવોને પહેલા પાત્ર હોય છે, વાયુ-
શ્રવ સિવાય બીજા એકેદ્રિય અને વિકલેદ્રિય (જે ઇન્દ્રિય
વગેરે) શ્રવોને પહેલા ત્રણ હોય છે, વાયુકાયને પહેલા ચાર
હોય છે, પચ્ચેદ્રિય તિર્યચોને પહેલા પાત્ર હોય છે,
છદ્મચોને^૩ પહેલા છ હોય છે અને છેલ્લો સાતમો કેવળ-
જ્ઞાનીને હોય છે

—શતક ૨, ઉદ્દે ૨

૧ વિશેષ માટે જુઓ આ માળાનુ 'યોગશાસ્ત્ર' પુસ્તક,
પા ૧૩૩, ૪

૨ વેદનીય, નામ અને ગોત્ર

૩ જુઓ આગળ પાનુ ૬૦, નોંધ ૧.

૮

ભિક્ષા

૧

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ઔતમ—હે ભગવન્ ! ઉત્તમ અમણુ ના બ્રાહ્મણને નિર્જીવ અને દોષરહિત અન્નપાનાદિ વગેરે સત્કારના અમણો પાસકરને શો બાળ માય ?

મ —હે ઔતમ ઉત્તમ અમણુ ના બ્રાહ્મણને અન્નપાનાદિથી સત્કારતો અમણોપાસક તે અમણુ ના બ્રાહ્મણને સમાધિ ઉત્પન્ન કરે છે અને સમાધિ ઉત્પન્ન કરનાર આવક તે સમાધિ પ્રાપ્ત કરે છે

ઔ —હે ભગવન્ ! તેમ કરનારો અમણોપાસક શેનો ત્યાગ કરે ?

મ —હે ઔતમ ! જીવિતનો (એટલે કે જીવનનિવાહના કારણસૂત અન્નપાનિનો) ત્યાગ કરે કુત્સર્ગ વસ્તુનો ત્યાગ

કરે, દુર્લભ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે, બોધિનો અનુભવ કરે, ત્યાર પછી સિદ્ધ થાય, અને સર્વ દુખનો અંત કરે

—શતક ૭, ઉદે ૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઉત્તમ શ્રમણુ યા બ્રાહ્મણુને નિર્જીવ અને નિર્દોષ અન્નાદિ વડે સત્કારતા શ્રમણોપાસકને શુ (કલ) થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! નરી નિર્જરા થાય, પણ પાપકર્મ ન થાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઉત્તમ શ્રમણુ યા બ્રાહ્મણુને સજીવ અને મદોષ અન્નપાનાદિ આપતા શ્રમણોપાસકને શુ થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! ઘણી નિર્જરા થાય, અને અત્યંત અદ્ય પાપકર્મ થાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! વિરતિરહિત, તથા પાપકર્મને ન રોકનારા અને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ન ત્યાગનારા અસયમી સાધુને સજીવ કે નિર્જીવ, નિર્દોષ કે મદોષ અન્નપાનાદિ આપતા શ્રમણોપાસકને શુ થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! નર્યુ પાપકર્મ થાય, પણ નિર્જરા જરા પણ ન થાય

—શતક ૮, ઉદે ૬

૨

ગૃહસ્થને ઘેર આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી દાખલ થયેલા નિર્ગ્રંથને કોઈ ગૃહસ્થ બે પિંડ આપે અને કહે કે, ‘એક તમે ખાંને અને બીજો સ્થવિરોને આપજો’ પછી તે નિર્ગ્રંથ તે બે પિંડ ગ્રહણ કરે અને સ્થવિરોની ગાંધ

કરે, તપસ્ય કરતાં આં સ્થવિરેને શુભે ત્યાં જ તે પિંડ તેમને
આવે, જો સ્થવિરે ન જડે તો તે પિંડ પોતે ખાધ નહિ
જાને યીજાને આવે નહિ પણ એકાંત — જપરજવર વિનાનું
નિશ્ચય સ્થળ જોઈને તેને સાફ કરી ત્યાં નાખી દે

એ પ્રમાણે પણ, માર અને હસ પિંડનું
તથા ખાવ વગેરેનું પણ સમજાવું

—શ્લોક ૮ ઉદે ૧

૩

રાજચુક નમરનો પ્રસન્ન છે

મૌતમ—હે ભગવન્! અમારોપસહિત ધૂમરોપસહિત
અન સર્વોપનાદોષ વડે કુષ્ટ પાનભોજનનો સૌ અથ છે ?

મ —હે મૌતમ! કોઈ નિર્મલ સાધુ ના સાખી
નિશ્ચય અને નિર્દોષ અનપાનાદિ મહત્ત્વ કરી તેમ જ મુર્ચ્છા,
શુન્ધ અને આસક્ત થઈને આહાર કરે તો હે મૌતમ
એ અમારોપસહિત પાનભોજન કહેવાય. જો તેને અત્યંત
અપ્રીતિપૂર્વક તથા દોષથી ખિન્ન થઈને ખાધ-પીએ તો હે
મૌતમ! એ ધૂમરોપસહિત પાનભોજન કહેવાય અને કોઈ
સાધુ ના સાખી આહારને મહત્ત્વ કરી તેમાં સ્વાદ ઉત્પન્ન
કરના યીજા પદાર્થ સાથે સર્વોપ કરી તેનું ભોજન કરે તો
હે મૌતમ એ સર્વોપનાદોષ વડે કુષ્ટ પાનભોજન કહેવાય.

એ અપાથી બિચરું કરવું, એ તે દોષથી રહિત
પાનભોજન છે

મૌ —હે ભગવન્! હેતુતિક્રાન્ત, કાચાતિક્રાન્ત,
માર્ગાતિક્રાન્ત, અને પ્રમાણાતિક્રાન્ત પાનભોજન એટલે શું ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કેઈ સાધુ નિર્દોષ પાનભોજનને સૂર્ય
 ઊગ્યા પહેલા ગ્રહણ કરી, સૂર્ય ઊગ્યા પછી ખાય, તો હે
 ગૌતમ ! તે ક્ષેત્રાતિકાન્ત ભોજન કહેવાય, અથવા પહેલા પહોરમાં
 ગ્રહણ કરી, છેલ્લા પહોર સુધી રાખીને પછી ખાય તો તે
 કાલાતિકાન્ત પાનભોજન કહેવાય, વળી કૂકડીના ઈંડા જેટલા
 ઊંચી વધારે કાળિયા જેટલું ખાય, તો તે પ્રમાણાતિકાન્ત
 પાનભોજન કહેવાય, કૂકડીના ઈંડા જેટલા આઠ કાળિયા
 ખાય તો તે અલ્પાહાર કહેવાય, ૧૨ કાળિયા ખાય તો
 કાષ્ઠક ન્યૂન અર્ધ ઊણોદરી કહેવાય, ૧૬ કાળિયા ખાય તો
 અર્ધાહાર કહેવાય, ૨૪ કાળિયા ખાય તો ઊનોદરિકા કહેવાય,
 અને ઊંચી કાળિયા ખાય તો પ્રમાણસર ભોજન કહેવાય તેથી
 એક પણ કાળિયો ઓછો કરનાર સાધુ ‘પ્રકામરમભોજ’
 એટલે કે ‘અત્યંત મધુરાદિ રસનો ભોક્તા’ ન કહેવાય

હે ગૌતમ ! કેઈ સાધુ યા સાધ્વી, જે પોતે શસ્ત્ર અને
 મુશલાદિગ્રહિત હોય, તેમ પુષ્પમાલા અને ચંદનના વિક્ષેપન-
 રહિત હોય, તે સાધુ યા સાધ્વી, કૃમ્યાદિ જતુરહિત, નિર્જીવ,
 સાધુને માટે તૈયાર નહિ કરેલ-કરાવેલ, નહિ મકલ્પેલ,
 આમત્રણ દીધા વિનાનો, નહિ ખરીદેલ, અનુદિષ્ટ,*
 નવકોટીવિરુદ્ધ^૧, ભિક્ષાના ૪૨ દોષોથી^૨ રહિત, ઉપર

* પહેલેથી તૈયાર કરેલ આહારને સાધુને હૃદયે દહી-
 ગોળ વગેરેથી ગ્વાદું ન કરેલો

૧ હણ્ણુ, હણ્ણાવણું, હણ્ણુતાને અનુમતિ આપવી, રાધણ્ણુ,
 રાધાવણ્ણુ, રાધતાને અનુમતિ આપવી, ખરીદણ્ણુ, ખરીદાવણ્ણુ અને
 ખરીદ કરતાને અનુમતિ આપવી — એ નવ કોટીઓ વિનાનો

૨ જુઓ આ માળાનું ‘યોગશાસ્ત્ર’ પુસ્તક પા ૧૪૭

જાણવેલા અંગાર-ધૂમ-સંબોજના ડોળોથી રહિત આહાર,
 મુગમુર કે ચપચપ શબ્દ કયો વિના, જલ્દી ઉનાવળથી નહિ કે
 આહારના કોઈ ભાગને પડતો મૂક્યા વિના, ગાડાની ખરીને
 તેણે બેજલ્લુ જોઈએ કે વણ ઉપર લેખ કરવો જોઈએ એવી
 ભાવનાથી, કેવળ સમયના નિર્વાહ ખર્ચે તથા માત્ર
 જાણુજાણુ પણ કયો વિના સીધા દરમાં પેમે તેમ
 ગ્વાહ માટે મોઝા ફેરવ્યા વિના ખાધ તો તે આહાર
 શરમાતીત — એટલે કે અસિ વગેરે નાશક વસ્તુ — શબ —
 ઉપરથી કિતરેલો શબપરિણામિત એટલે કે અસિ વગેરે
 શબથી નિષ્ક્રવ કરાવેલો એવિત એટલે કે એજાના
 દોષથી? રહિત 'એવિત' એટલે કે વિમેષત એજા દોષથી
 ગદિત તથા સામુદાયિક — એટલે કે જુદે જુદે ડેકાએથી
 માગીને મેળવેલો આહાર કહેવાય.

— શતક ૭ ક્રે ૧

૪

રાજમુદ નગરના પ્રસન્ન છે

જોતમ—હે ભગવત! સાધુને ખ્યાલમાં રાખી તૈયાર
 કરેલા આહારો? ખાનારો અમણુ નિર્મલ થુ કરે છે?

મ — હે જોતમ! તેવા આહારને ખાતો અમણુનિર્મલ
 આધુઅ સિવાયની તથા પેમે બંધને બાંધેલી માત

૧ ઉપર જણાવેલા ૪૧ શોધામંત્રના શબ્દોમાં ૧ શોધા-
 જુઓ આ ધાવાનું 'ધિવશ્યજ' પુસ્તક ખા. ૧૫૦

૨ તેને પશ્ચિમમાં અપાજ્ઞ શોધથી ક્ષિતિ આહાર કહે છે

કયું પાપ લાગે ?

૧

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! હરણોથી આજીવિકા ચલાવનાર, હરણોનો શિકારી વન-જંગલમાં મૃગના વધ માટે ખાડા અને જાળ રચે, તો તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મન્—હે ગૌતમ ! જ્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધારણ કરે છે, અને મૃગને આધતો નથી, તથા મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાયિકી, આધિકરણિકી^૧ અને પ્રાદેષિકી^૨ એ ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો છે, જ્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધરી રાખે છે અને મૃગને આધે છે, પણ મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી અને પારિતાપનિકી^૩ એ ચાર ક્રિયાઓ વાળો છે, અને જ્યારે તે જાળ ધારણ કરી રાખી, મૃગને આધી, મૃગને મારે, ત્યારે તે

૧ જાળ વગેરે અધિકરણ-શસ્ત્રનો પ્રયોગ કરવારૂં થી

૨ મનમાં પ્રદેષ વારણ કરવારૂં થી

૩ પરિતાપ આપવારૂં થી

મરણ પામે, તો તે ધર્મનો આરાધક નથી પરંતુ જે કલા પ્રમાણે કરીને જ મરણ પામે તો તે આરાધક છે તે જ પ્રમાણે, સાધુ મટે ખરીદેલું બોજન, સાધુ મટે રાખી મોકેલું બોજન, ભૂકો ચર્મ મચેલા લાડવનો સાધુ મટે લાડવો વાગેલું વગેરે (રચિત) બોજન જ મધ્યમાં સાધુના નિર્વાહ મટે તૈયાર કરેલ સદાચરનો આહાર, દુકાળ વખતે માધુ મટે અપેક્ષ સદાચરનો આહાર દુર્દિન — વરમાદ આવતો હોય ત્યારે સાધુ મટે તૈયાર કરેલા આહાર (વાદસિકા-ભક્ત) રામીની નીરોમતાને અર્થે કિશ્કિને દેવા તૈયાર કરેલો આહાર, જેન ત્યાં ઉતારો ક્યો હોય તેના ધર્મના જ આહાર (સુખાતર પિંડ) અને રાત્રિપિંડ એ બધી જાતના આહાર મટે પણ જાયું.

—અનુક્ર ૫ શ્લોક ૬

ડરાતી હોય તે પણ કરાઈ જ કહેવાય', એ ન્યાયે પેલા પારધીએ મૃગને માર્યો જ છે એટલો વિશેષ છે કે, મરનાર છ માસની અદર મરે, તો મરનાર પુરુષ પાચે ક્રિયાઓનાજો થાય, પણ છ માસ પછી મરે તો પારિતાપનિકી સુધીની ચાર ક્રિયાઓવાજો જ થાય, પ્રાણવધ રૂપી પાચમી ક્રિયા તેને ન લાગે

— શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચડાવી આકાશમા ફેંકે, પછી તે બાણ આકાશમા અનેક પ્રાણોને, ભૂતોને, જીવોને, અને સત્ત્વોને હણે, તો હે ભગવન્ ! તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે પુરુષને પાચે ક્રિયાઓ લાગે છે વળી જે જીવોના શરીર દ્વારા તે ધનુષ્ય બન્યું છે તે જીવોને પણ પાચે ક્રિયાઓ લાગે છે ધનુષ્યની પીઠને, દોરીને અને નારુને પણ પાચ, તથા બાણ, શર, પત્ર (પીંછા), અને નારુને પણ પાચ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પછી તે બાણ આકાશમાથી પોતાના ભારેપણાને લીધે નીચે પડવા માટે અને તે વખતે માર્ગમા આવતા પ્રાણોને હણે, ત્યારે તે પુરુષને કેટલી ક્રિયા લાગે ?

મં—ત્યારે તે પુરુષને પારિતાપનિકી સુધીની ચાર ક્રિયાઓ લાગે, જે જીવોના શરીરનું ધનુષ્ય બનેલું છે, તે

ઉપરની ચાર ઉપરાત પ્રાણુતિપાત^૧ ક્રિયા મળ્યને પામ ક્રિયા વાળો થાય છે

ગૌ —હે ભગવન્^૧ કોઈ પુરુષ વન-જમલમ્મ તરણા બેસા કરી તેમ આમ મૂકે તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય ?

મ —હે યૌતમ^૧ બધા મુધી તરણુનિ બેસા કરે ત્યાં મુધી તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો છે આમ મૂકે ત્યારે ચાર ક્રિયાઓવાળો છે અને બાકે ત્યારે પાંચ ક્રિયાઓવાળો થાય છે

ગૌ —હે ભગવન્^૧ હરણોધા આજ્ઞવિકા ચલાવનાર શિકારી વન-જમલમ્મ કોઈ દરણુને મારવા બાણ ફેંકે તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો થાય ?

મ —હે યૌતમ બધા મુધી તે બાણ ફેંકે છે ત્યાં મુધી તે ત્રણ ક્રિયા વાળો છે મૂચને વીધે છે ત્યાં મુધી ચાર ક્રિયાવાળો છે અને મૂચન મારે છે ત્યારે પાંચ ક્રિયાવાળો થાય છે

ગૌ —કોઈ પારધી મૂચને મારવા બાણ બુદ્ધ ઉપર ચાલી ઠાન મુધી ખેંચે તેવામાં તેનો શત્રુ બાવી તેનું માણુ તસ્વારથી કાપી નામે પરગુ પેલા બાણ છટકી પેલા મૂચન વીધે તો પેલા શત્રુને મૂચની હત્યા પણ સાચે કે પારધીની જ ?

મ —મૂચની હત્યા પેલા પારધીને / સાચે છે પેલા શત્રુને તો પારધીની જ હત્યા સાચે, કારણ કે જે વસ્તુ

ડગતી હોય તે પણ કરાઈ જ કહેવાય', એ ન્યાયે મેલા પાગ્ધીએ મૃગને માર્યો જ છે એટલો વિશેષ છે કે, મરનાર ૭ માસની અદર મરે, તો મરનાર પુરુષ પાચે ક્રિયાઓવાળો થાય, પણ છ માસ પછી મરે તો પારિતાપનિકી સુધીની ચાર ક્રિયાઓવાળો જ થાય, પ્રાણવધ રૂપી પાચમી ક્રિયા તેને ન લાગે

— શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાઈ પુરુષ ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચડાવી આકાશમા કે કે, પછી તે બાણ આકાશમા અનેક પ્રાણોને, ભૂતોને, જીવોને, અને સત્ત્વોને હણે, તો હે ભગવન્ ! તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે પુરુષને પાચે ક્રિયાઓ લાગે છે વળી જે જીવોના શરીર દ્વારા તે ધનુષ્ય બન્યું છે તે જીવોને પણ પાચે ક્રિયાઓ લાગે છે ધનુષ્યની પીઠને, દોરીને અને નારુને પણ પાચ, તથા બાણ, શર, પત્ર (પીંછા), અને નારુને પણ પાચ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પછી તે બાણ આકાશમાથી પોતાના ભારેપણાને લીધે નીચે પડવા માડે અને તે વખતે માર્ગમા આવતા પ્રાણોને હણે, સારે તે પુરુષને કેટલી ક્રિયા લાગે ?

મં—સારે તે પુરુષને પારિતાપનિકી સુધીની ચાર ક્રિયાઓ લાગે, જે જીવોના શરીરનું ધનુષ્ય બનેલું છે, તે

છવોને પણ ચાર, ધનુષ્યની ઠીક ડોરી અને નારુને ચાર, પરતુ બાણ, સર, પત્ર દસ અને નારુને પાંચ કિયાઓ હાથે છે તથા તે નીચે પડ્યા બાણના અવગ્રહમાં ? છવો છે ત છવોને પણ પાંચ કિયાઓ હાથે છે ?

ચતક ૫ ઉદે :

૩

૧ બામરા ફેડવા અને માત કરવામાં સ્વયં રત ગર્હવુ અને ખીમતની એવી પ્રવૃત્તિ જોઈ ખુલ્લુ થવું તે આરંભ ક્રિયા
૨ જે ક્રિયા પરિબલતા નાશ ન થવા દેવાને માટે કરવામાં આવે તે પારિમલિકી ૩ શાન-દશન આદિ બાબનોર્મા

૧ દેશ-આધાર.

૨ ઠીકામાંથી ગા—જે છવના ગરીરના ધનુષ્યાદિ બન્યા છે તે છવને પણ કિયાઓ હાથે તા સિદ્ધ-મુક્ત છવોનાં ગરીરથી પણ અજ્ઞતામાં કાઈ દિસાદિ થવી હોય; તો તેમને પણ પાપકમ હાથવાળા પ્રસન્ન આવશે; વળી, પાત્ર ૪ વધેરે પદાર્થો છવરમાના હેતુરૂપ હોવાથી ન પદાર્થો જે છવના ગરીરથી બનેલા છે તે છવને પુરવઠા કમ પણ પ્રાપ્ત થઈ જશે.

મમાધાન—કમ બધા હમેશા અવિરત પરિણામથી (એટલે કે પાપબ્યાપારમ્યથી ન વિરમવાથી) થાય છે જ્યાં સુધી છવે પ્રવિજ્ઞાનનું દિસાદિને ત્યાગ નથી કર્યો ત્યાં સુધી તેના સગીરાદિથી અવગ્રહ તેણે રથિય થવું વધેરેથી થતાં પાપ તેને હાનિતા બ રહેવાના; પરંતુ સિદ્ધાને તો અવિરત પરિણામ ન હોવાથી તેમને કમલ થ નથી થતો; વળી પાત્ર ૪ વધેરે એમના ગરીરથી બનેલાં છે ત છવોમાં પુરવઠાનું કાણુ વિવેક વધેરે ન હોવાથી તેમને પુરવઠાનું નથી થતો. વધુ માટે જુઓ આ માળાનું શ્રીસત્જગદ્દેવો વિચારસત્તો પુસ્તક પા. ૧૧૨.

ખીજીને ઠગવા તે 'માયા ક્રિયા', ૪ મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષે, અનદ્વન્દ્વ પ્રવૃત્તિ કરવા—કંરાવવામા પડેલા માણસને 'તુ ફીક કરે છે' ઇત્યાદિ કહી, પ્રશસા આદિ દ્વારા તેને મિથ્યાત્વમા વધારે દબ કરવો, એ 'મિથ્યાદર્શન ક્રિયા', અને સયમવાતી કર્મના પ્રભાવને કારણે પાપવ્યાપારથી નિવૃત્ત ન થવું, તે 'અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા'

ગૌં—હે ભગવન્ ! કરિયાણાનો વેપાર કરતા કોઈ ગૃહસ્થનુ કોઈ માણસ તે કરિયાણુ ચોરી જાય, પછી તે કરિયાણાની તપાસ કરનાર તે ગૃહસ્થને કઈ ક્રિયા લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! આરભિકી, પારિગ્રહિકી, માયા-પ્રત્યયિકી, અને અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા લાગે, મિથ્યાદર્શન-પ્રત્યયિકી કદાચ લાગે અને કદાચ ન લાગે^૧ વસ્તુ જડયા પછી તે બધી ક્રિયાઓ પ્રતનુ થઈ જાય છે ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! કરિયાણુ વેચતા ગૃહસ્થનુ કરિયાણુ કોઈ ખરીદ કરનારે ખરીદ્યુ, તથા તેને માટે બાનુ આપ્યુ પણ હજુ તે કરિયાણુ લઈ જવાયુ નથી, પણ વેચનારને ત્યા જ છે તો તે વેચનાર ગૃહસ્થને તે કરિયાણાથી શુ આરભિકી વગેરે પાપ ક્રિયા લાગે ? તેમ જ તે ખરીદનારને તે પાપ ક્રિયાઓ લાગે ?

૧ 'જ્યારે ગૃહસ્થ મિથ્યાદષ્ટિ હોય ત્યારે લાગે, અને સમ્યગ્દષ્ટિ હોય ત્યારે ન લાગે' —ટીકા

૨ 'કારણ કે ચોરાયેલી વસ્તુ હાથ આવતા તે ગૃહસ્થ શોધવાના પ્રયત્નથી અટકેલો હોય છે, તેથી તે ક્રિયાઓ કદાચ લાગી પાપ છે' —ટીકા

મ — હે જીતમ ! વેચનાર શુદ્ધરથને બાજીની ચાર સાંજે અને પાંચમી મિથ્યાદશનપ્રત્યક્ષિકા કદાચ સાંજે અને કદાચ ન સાંજે ? ખરીદ કરનારને તે બધી કિંયાઓ પ્રતનુ હોય છે પરંતુ તે કશિયાણું ખરીદનાર પોતાને ત્યાં કોઈ ભય ત્યારે વેચી બિયટું મને છે એટલે કે વેચનારને પ્રતનુ હોય છે અને ખરીદનારને મોગા કપમા હોય છે

જો — હે ભગવન્ ! કશિયાણું વેચનાર શુદ્ધરથનું કશિયાણું કોઈ ખરીદનાર ખરીદ કરે પરંતુ તેની કિંમત દ્રશ્ય તેને આપી ન હોય તો ખરીદ કરનારને તે ધનથી કેવી કિંયાઓ સાંજે અને વેચનારને તે ધનથી કેવી કિંયાઓ સાંજે ?

મ — હે જીતમ ! ઉપર પ્રમાણે ખરીદનારને મોટા કપમા સાંજે અને વેચનારને મોટા પ્રમાણમા સાંજે

જો — હે ભગવન્ ! તેની કિંમત આપી દીધા પછી શું થાય ?

મ — હે જીતમ ! વેચનારને મોટા પ્રમાણમા અને ખરીદનારને મોટા પ્રમાણમા સાંજે

— સતક ૫ ઉદે ૬

૬

જો — મમણના ઉપામવમા રહીને સામાયિક મત આજ્ઞવરનાર મમણોપાસક શુદ્ધ થને ઐર્ષાપણિકા કિંયા સાંજે કે આપિરાણિકા ?

મ — હે જીતમ ! ઐર્ષાપણિકા ન સાંજે પણ આપિરાણિકા સાંજે કારણ કે તે આવકનો આદમા દ્રશ્ય

કપાયના સાધનોયુક્ત છે, તેથી તેને સાપગાયિકી લાગે કપાયરહિત પુરુષને જ માત્ર યોગ એટલે કે પ્રવૃત્તિના નિમિત્તથી ઐર્યાપાત્રકી ક્રિયા લાગે

ગૌ—હે ભગવન્ ! કોઈ શ્રાવકે જંગમ જીવેનો વધ ન કરવાનું વ્રત લીધું હોય, પણ પૃથ્વીકાય જીવેનો વધ ન કરવાનું વ્રત ન લીધું હોય, તે ગૃહસ્થ પૃથ્વીને ખોદતા કોઈ જંગમ જીવની હિંસા કરે, તો તેને પોતાના વ્રતમા અતિયાગ-દોષ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! એ વસ્તુ બરાબર નથી કારણકે શ્રાવક કોઈ તેનો વધ કરવા પ્રવૃત્તિ કરેનો નથી ૧

તેમ જ વનસ્પતિના વધનો નિયમ લેનાર પૃથ્વી ખોદતા કોઈ વૃક્ષના મૂળને છેદી નાખે, તો પણ તેને દોષ નથી

—શતક ૭, ઉદ્દે ૧

૫

રાજગૃહ નગરમા અન્યતીર્થિક કાક્ષોદાયી પ્રશ્ન પૂછે છે કાક્ષોદાયી હે ભગવન્ ! જે પુરુષોમાથી એક પુરુષ અગ્નિ મળગાવે, અને બીજો તેને ઓલવે, તે બેમાથી કયો મહાપાતકવાળો અને કયો અદ્ય પાતકવાળો કહેવાય ?

મં—હે કાક્ષોદાયિ ! તે બેમાથી જે ઓલવે છે તે અદ્ય પાતકવાળો છે, અને જે મળગાવે છે, તે મહાપાતકવાળો

---

૧ સામાન્ય રીતે અશત વિરતિ વ્રત લેનાર શ્રાવકને સંકલ્પપૂર્વક કરેલ હિંસાના ત્યાગનું વ્રત હોય છે તેથી જેની હિંસાનો નિયમ હોય તેની હિંસા કરવા સંકલ્પપૂર્વક જ્યાં સુધી તે પ્રવૃત્તિ ન કરે, ત્યાં સુધી તેને તે વ્રતમા દોષ લાગતો નથી..

૯ કારણે જ અગ્નિ સળગાવે છે તે તો ધણા પૃથ્વીકાષેનો નાશ કરે છે એવા અગ્નિકાષે નાશ કરે છે ધણા વાયુકાષેનો નાશ કરે છે ધણા વનસ્પતિકાષેનો નાશ કરે છે અને ધણા ત્રસ(જમમ)કાષેનો નાશ કરે છે પરંતુ ? પુરુષ અગ્નિ જોશથી નામે છે તે એવા પૃથ્વીકાષેનો, એવા જલકાષેનો એવા વાયુકાષેનો એવા વનસ્પતિકાષેનો એવા ત્રસકાષેનો અને વધારે અગ્નિકાષેનો નાશ કરે છે તેથી જે કાસોદાસિ' સળગાવનાર કરતા જોશવનાર અત્યંત પાતકવાળો છે

—શ્લોક ૭ ઉદે ૧

૬

જોતમ—હું ભગવન્ કોઈ નિર્મલ મિત્ર મારે ચુકરચના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો હોય ત્યાં તેનાથી કોઈ દોષ થઈ જાય તે વખતે તેના મનમાં એમ થાય કે હું અહીંયા જ આ કાશનું આગ્રોચન (અપ્રસાદ) કરી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ તપનો સ્વીકાર કરું ત્યાર પછી સ્થવિરો પાસે ત્હને વિધિસર આગ્રોચનાદિ કરીશ એમ વિચારી તે નિર્મલ સ્થવિરોની પાસે જવા નીકળે પણ ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાં તે સ્થવિરો વાતાદિ દોષના પ્રકોપથી મૂક થઈ જાય — અજોત પ્રાયશ્ચિત્ત ન આપી શકે તો તે નિર્મલ આરાધક છે કે વિરાધક ?

મ —હું જોતમ તે આરાધક છે વિરાધક નથી. તે પ્રમાણે પહોંચતા પહેલાં તે નિમ્ન થ જ મૂક થઈ જાય કે તે સ્થવિરો મૃત્યુ પામે કે તે નિમ્ન થ મૃત્યુ પામે વગેરે પ્રસંગોમાં પણ તેમ જ નિમ્ન થ

ગૌં—હે ભગવન્ ! એમ આપ શાથી કહો છો ?

મં—હે ગૌતમ ! જેમ કાઈ પુરુષ બિન વગેરેના બે ત્રણ કે વધારે કકડા કરી, તેને અગ્નિમા નાખે, તો હે ગૌતમ ! તે છેદાતા છેદાયેલુ, અગ્નિમા નખાતા નખાયેલુ, કે બળતા બળેલુ એમ કહેવાય કે નહિ ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેમ કહેવાય

મં— હે ગૌતમ ! તે પ્રમાણે આરાધના માટે તૈયાર થયેલો તે નિર્ઘ્રથ આરાધક છે, વિરાધક નથી

—શતઃ ૮, ઉદ્દે ૬

૭

ગજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! કાઈ પુરુષ, પુરુષનો ધાત કરતા શુ પુરુષનો જ ધાત કરે કે પુરુષ સિવાય બીજા જીવોનો પણ ધાત કરે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે અન્ય જીવોનો પણ ધાત કરે તે ધાત કરનારના મનમા તો એમ છે કે, ‘હું એક પુરુષને હણુ છું’ પણ તે એક પુરુષને હણતા બીજા અનેક જીવોને હણે છે તેથી એમ કહ્યું કે, અન્ય જીવોને પણ હણે

તે જ પ્રમાણે ઋષિને હણનારો અનત જીવોને હણે છે [કારણકે, ઋષિ જીવતો હોય તો અનેક પ્રાણીઓને જ્ઞાન આપે, અને તેઓ મોક્ષે જાય, મુક્ત જીવો તો અનત જીવોના આહસક છે, તેથી તે અનત જીવોની અહિંસામા ઋષિ કારણ છે, માટે ઋષિનો વધ કરનાર અનત જીવોની હિંસા કરે છે —ટીકા]

જો —હે ભગવન! કોઈ પુરુષ બીજા પુરુષને હજુતો પુરુષના વેરથી બંધાવ કે પુરુષ સિવાય બીજા છોડના વેરથી પણ બંધાવ?

મ —હે જોતમ! તે અવશ્ય પુરુષના વેરથી નો બંધાવ ન પરંતુ અન્ય એક છવના વેરથી પણ બંધાવ કે અન્ય અનેક છોડના વેરથી પણ બંધાવ. ઋષિને હજુનારો તો ઋષિના વેરથી અને ઋષિ સિવાયના અનેકના વેરથી બંધાવ.

—શ્લોક ૬ ઉપે ૩૪

૮

૫ પૃથ્વીકાશિકાદિ છવવર્ગે પોતાના સનતીય તમ / વિનતીય છવવર્ગેનિ આસોઽધ્વાસ રપે મહણુ કરે છે અને મૂકે છે

જોતમ—હે ભગવન! પૃથ્વીકાશિકાદિ છવ પૃથ્વીકાશિકને આસોઽધ્વાસરૂપે મહણુ કરે અને મૂકે ત્યારે તેને કંટલી કિયા હોય?

મ —હે જોતમ અથા સુધી તેને પીડા હતપણ ન કરે, ત્યા સુધી તેને કાશિકા આદિ મણુ કિયા હોય પીડા કરે ત્યારે પાસ્તિપાનિકા સહિત ચાર હોય અને તેનો ખાત કરે ત્યારે પ્રાણાતિપાતિકા સુક્રા પાંચ કિયા હોય, એ પ્રમાણે અન્ય છવવર્ગેની બાળતર્મા સમજવું

જો —હે ભગવન! વાયુકાશિકાદિ છવ વૃક્ષના મૂળને કપાવનો કે પામ્તો કેટલી કિયાવત્થો હોય?

મં—હે ગૌતમ ! (ઉપર પ્રમાણે) કદાચ ત્રણ ક્રિયાવાળો, કદાચ આગ્રવાળો અને કદાચ પાત્રવાળો પણ હોય
—શતક ૯, ઉદે૦ ૩૪

૯

ગજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! શોઢાને તપાવવાની ભટ્ટીમા શોઢાના માડસા વડે શોઢાને ઊંચુ નીચુ કરનાર પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! પ્રાણુતિપાત સુધીની પાત્રે ક્રિયાઓ લાગે છે વળી જે જીવોના શરીરનુ શોઢુ બન્યુ છે, શોઢાની ભટ્ટી બની છે, સાડસો બન્યો છે, અગારા બન્યા છે, અગારા કાઢવાનો ચીપિયો બન્યો છે, અને ધમણ બની છે, તે બધા જીવોને પણ પાત્ર ક્રિયાઓ લાગે છે

તે જ પ્રમાણે શોઢાની ભટ્ટીમાથી શોઢાને લઈને એરણુ ઉપર સેતા અને મૂકતા પુરુષને તથા જે જીવોનો ધણ બન્યો છે, હથોડો બન્યો છે, એરણુ બની છે, એરણુ ખોડવાનુ લાકડુ બન્યુ છે, ગરમ શોઢાને ઠારવાની પાણીની ઢૂડી બની છે, અને લુહારની કાઢ બની છે, તે બધાને પણ પાત્ર ક્રિયાઓ લાગે છે

—શતક ૧૬, ઉદે૦ ૧

૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! છ ટકના ઉપવાસના તપપૂર્વક નિરતર આતાપના^૧ સેતા એવા સાધુને દિવસના પૂર્વાર્ધમા

૧ તડકામા જામા રહેણુ તે

કાષેત્સર્ગ' (ગિર રહી ખ્યાન) કરતી વખતે પોતાના હાથ પગ વગેરેને સંકોચવા કે પહોળા કરવા થડે નહીં પરંતુ દિવસના પશ્ચિમાધ ભાગમાં પોતાના હાથ પગ વગેરે પહોળા કરવા કમ્પે છે હવે તે ત્યારે ખ્યાન કરતો હોય તે વખતે તેની નાસિકામાંથી બીજી સદૃશતા ગોઈ ગોઈ વેદ તેને બુદ્ધિ ઉપર સુવાદી તેના બીજી કાષે તો તે કાપનાર વેદને ક્રિયા લાગે! તેમ જ જેના બીજી કપાલ છે તેને ધર્મોત્તરાયણ^૧ ક્રિયા સિવાય બીજી પણ ક્રિયા લાગે!

મ — હે ઓતમ! જે કાષે છે તેને (શુભ) ક્રિયા લાગે છે અને જેના બીજી કપાલ છે તેને ધર્મોત્તરાય સિવાય બીજી ક્રિયા નથી લાગતી

—શ્લોક ૧૬ ઉદે ૪

૧૧

ઓ — હે ભગવન્! કેઈ પુરુષ તાડના ગ્રાહ ઉપર બેઠે અને તેના હજારે હાથો કે નીચે પાડે તો તેને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે!

મ — હે ઓતમ! તે પુરુષને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે (કારણ કે તે તાડના હજારી અને તેને આસરે રહેલા જીવોની ક્રિયા કરે છે) જે જીવોના શરીર દ્વારા તાડગ્રાહ તથા તાડનું હજારે ઉત્પલ થયું છે તેમને પણ પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે (કારણ કે તે બીજા જીવોને સ્પર્શોદિ વડે સમ્પ્રાપ્ત હશે છે)

ઓ — હે ભગવન્! તે પુરુષ દહાડ્યા કે તોડ્યા પછી તે તાડનું હજારે પોતાના આસરે નીચે પડે અને નીચે પડતા

૧. શુભધ્યાનના વિષયોદય કે અર્થધ્યાનનું અનુમાન કરવાથી.

તે નાડના કળ દ્વારા જીવો હણાય, તો તેથી તે કળ તોડનારને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ તે પુરુષને પ્રાણાતિપાત સિવાયની ચાગ લાગે, જે જીવોના શરીરથી તાડનુ વૃક્ષ નીપજ્યુ છે, તેમને પણ તેવી જ ચાર લાગે, પણ જે જીવોના શરીરથી તાડનુ કળ નીપજ્યુ છે, તે જીવોને તથા જે જીવો તે નીચે પડતા કળને ઉપકારક થાય છે, તેમને પાચે ક્રિયાઓ લાગે

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૧

—ઔદારિકાદિ શરીર આધતો જીવ જ્યાં સુધી બીજા જીવોને પરિતાપાદિ ઉત્પન્ન ન કરે, ત્યાંસુધી તેને ઝાચિકી વગેરે ત્રણ ક્રિયાઓ લાગે, જ્યારે પરને પરિતાપ કરે, ત્યારે ચાર લાગે, અને અન્ય જીવની હિંસા કરે, ત્યારે પાચે લાગે

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૧

૧૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! વરસાદ વરસે છે કે નથી વરસતો એ જાણવા માટે કોઈ પુરુષ પોતાનો હાથપગ સડોચે કે પસારે તો તેને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેને પાચે ક્રિયાઓ લાગે

—શતક ૧૬, ઉદ્દે ૮

૧૩

ગૌં—હે ભગવન્ ! શીલરહિત, નિર્ગુણ, મર્યાદારહિત, પોષધોપવાસરહિત, પ્રાય માસાહારી, મત્સ્યાહારી, મધનેા આહાર કરનારા, તથા મૃત શરીરનો આહાર કરનારા મનુષ્યો મરણ પછી ક્યા જશે ?

મ — હે ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંજી ચોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

જો — હે ભગવન્ ! સિંહો, વાંધો વરુઓ, દીપકઓ, ગીછા તરુઓ, શરભો વગેરે નિશ્ચય જીવો ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મ — હે ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંજી ચોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

જો — હે ભગવન્ ! કામડાઓ કાંઠા વિશ્વકો નક્ષત્રાપના, મધૂરો વગેરે નિશ્ચય જીવો ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મ — હે ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંજી ચોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

જો — હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે. હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે.

— શ્લોક ૭ છંદ ૬

૧૪

જો — હે ભગવન્ ! હસતો તથા કાઈ પણ સ્થાને ઉભાવળી થનાર મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના ક્રમ જાણે ?

મ — હે ગૌતમ ! સાત કે આઠ પ્રકારનાં ક્રમોને જ જાણે.

જો — હે ભગવન્ ! નિદ્રા સેનો કે જીનો જીનો જીવતો જીવ કેટલા પ્રકારના ક્રમ જાણે ?

મ — હે ગૌતમ ! તે સાત કે આઠ પ્રકારનાં ક્રમોને જ જાણે.

— શ્લોક ૫ છંદ ૪

૧ તથા ચાલતી એક બદ

૨ જાણીએ છવતમા એક જ વખત બંધાય છે, તેથી તે ક્રમે આઠ પ્રકારના જાણે; નહિ તો સાત પ્રકારના.

સાધકોની વિવિધ શક્તિઓ

૧

ગૌતમ—હું ભગવન્' સયમ અને તપ વડે આત્માને
આવિત કરનારો મુનિ (અવધિજ્ઞાનાદિ^૧ શક્તિઓ વડે),
વૈક્રિયમમુદ્ગત^૨ વડે વિમાનરૂપે ગતિ કરતા દેવને જાણે કે
જુઓ ?

મૃ—હું ગૌતમ' 'અવધિજ્ઞાનની શક્તિ કર્મના
વૈચિત્ર્યને ક્ષીણે વિચિત્ર હોય છે જેમકે, કેટલાકને જે સ્થળે
અવધિજ્ઞાન થયું હોય તે સ્થળ છોડતા તે જ્ઞાન પણ ચાલ્યું

---

૧ જેના દ્વાગ પંચાક્ષ રહેલા પશુ ઉપવાળા પદાર્થો વિસ્તાર-
પૂર્વે દેખાય, તે અવધિજ્ઞાન' આ જ્ઞાન દેવાને અને નારદીઓને
જન્મથી જ હોય કે મનુષ્ય અને તિર્યંચને તેનું પ્રતિષ્ઠ વડ
કર્મ તપ વગેરેથી નાગ પામે ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે વિગત માટે
જુઓ આગળ પા ૨૭, દિ ન ૩

૨ જુઓ પા ૨૭, દિ ન ૩

મ — હં ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંકર મોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

ઔ — હે ભગવન્ ! સિંહો વાઘો વરુઓ દીપકઓ, ગીછો તચ્છો^૧ શરુઓ વગેરે નિશ્ચય જીવો મ્હાં ઉત્પન્ન થશે.

મ — હં ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંકર મોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

ઔ — હં ભગવન્ કાચકઓ, કંકો વિલોહા જલ્મવાયમા, મપૂરો વગેરે નિશ્ચય જીવો મ્હાં ઉત્પન્ન થશે.

મ — હં ગૌતમ ! પ્રાપ્ત નારક અને તિર્થંકર મોનિર્મા ઉત્પન્ન થશે.

ઔ — હં ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે.

— સતક ૩ છે ૬

૧૪

ઔ — હે ભગવન્ હસતો તથા કાંઈ પણ લેવાને ઉતાવળા મનાર મનુષ્ય કેટલા પ્રકારનાં કર્મ બાધિ ?

મ — હં ગૌતમ સત્ત કે આઠ પ્રકારનાં કર્મોને^૨ બાધિ.

ઔ — હે ભગવન્ નિદ્રા લેના કે જીઓ જીઓ શ્રયતો જીવ કેટલા પ્રકારનાં કર્મ બાધિ ?

મ — હં ગૌતમ ! તે સત્ત કે આઠ પ્રકારનાં કર્મોને^૨ બાધિ.

— સતક ૪ છે ૪

૧ તરુસ વાવની એક જાત.

૨. અણુભક્તિ જીવનમાં એક જ વખત બધાથી ઉપેક્ષા તે અને આ પ્રકારના બાધિ; વધી તે સ્વયં પ્રકારનાં.

મં—હા ગૌતમ ! સમર્થ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે કેટલા સ્ત્રીઓ મર્જવા સમર્થ છે ?

મં—હા ગૌતમ ! જેમ કોઈ જીવાન પુરુષ પોતાના હાથ વડે જીવાન સ્ત્રીના હાથ પકડે, અર્થાત્ પરસ્પર ઝાઝા વાળેલા હોવાથી તે બંને જેમ ગાઠ સલગ્ન દેખાય, તથા જેમ પૈડાની ધરીમા આરાઓ દઢ મલગ્ન હોય છે, તે પ્રમાણે તે સાધુ પણ આખા જીભુદ્રીપને વણા સ્ત્રીઓ વડે ગાઠ સલગ્ન-આકીર્ણ કરી શકે છે

હે ગૌતમ ! આમ કરવાની એની માત્ર શક્તિ છે—
વિપય છે, પરંતુ કોઈ વખત એ પ્રકારે વિકૃર્વાણ થયું નથી,
થતું નથી અને થશે નહીં

—શતક ૩, ઉદ્દે ૫

૩

ગૌતમં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ દોરડાથી બાંધેલી ઘટિકાને લઈને ગમન કરે, તેવું રૂપ ધારણ કરી, તે આત્મ-ધ્યાની માધુ ગિયે આકાશમા ભરી શકે ?

મં—હા ગૌતમ ! ગિડે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે એવા કેટલા રૂપો ધારણ કરવાને સમર્થ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આખો જીભુદ્રીપ ખીચોખીચ ભરાઈ જાય તેટલા રૂપ તે ધારણ કરી શકે, પણ તે પ્રમાણે કોઈએ કર્યું નથી, કોઈ કરતા નથી, અને કોઈ કરશે પણ નહિ

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૯

નમ છ દેહાકતં નમિ ન્યથે કાચમ ગ્ધે છ દેહાકતે
ધીમે ધીમે વધતુ ભય છે દેહાનું વધ-મટ પામ્યા કરે છે
અતઃ દેહાકતું રિશર રહે છે તે મુત્તમ દેહાક તે દેહને
શુએ પણ વિભાનને ન શુએ દેહાક વિભાનને શુએ પણ
દેવન ન શુએ દેહાક દેવ અને માન બનેને શુએ તમા
કોઈ એ બેમાથી એકને ન શુએ

ગો —હે ભગવન્ ત ભાવિત-આત્મા સાધુ ગ્રાહ્ય
અદરના ભાગન શુએ ક મહારના ભાગન શુએ ?

મ —હ મોતમ કોઈ અદરનો ભાગ શુએ કોઈ
મહારના શુએ તમા કોઈ બનેને શુએ [વગેરે ઉપગ મુલ્ય]—

મો —હ ભગવન્ ભાવિત-આત્મા સાધુ વૈકિષ્ સરીર
ધારણ કરી વૈભાર^૧ પવત્ન ઝોળખી શકે ?

મ —હ મોતમ^૨ ઝોળખી શકે

મો —હે ભગવન્^૩ ન સાધુ વૈકિષ્ શક્તિ વડે જોટલાં
પો રાજ્યદનગરમા છે ન હાં રૂપો બનાવી વૈભાર પવતમા
પ્રવણ કરી, તે સમ પવતને વિષમ કરી શકે ? કે ને વિષમ
પવતન મમ કરી શકે ?

મ —હા મોતમ કરી શકે

—શતક ૩ છે ૪

૨

મો —હ ભગવન્^૪ ભાવિત-આત્મા સાધુ વૈકિષ્
શક્તિ વડે એક મોટું ઔરુષ સંપાદન મમમ છે ?

૧ રાજ્યદનની અદખા માત્ર ગરબે ઉઠે પાંચ પહાડો
ન્યવેશ છે તેમણે એક વિભાર્ષગરિ વિપ્રબનિરિ કલગરિ
ગુપ્તગરિ અને રત્નગરિ

મં—હા ગૌતમ ! સમર્થ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે કેટલા સ્ત્રીઓ સર્જવા સમર્થ છે ?

મં—હા ગૌતમ ! જેમ કોઈ જીવાન પુરુષ પોતાના હાથ વડે જીવાન સ્ત્રીના હાથ પકડે, અર્થાત્ પરમ્પર કાકડા વાળેલા હોવાથી તે બંને જેમ ગાઢ મલગ્ન દેખાય, તથા જેમ પૈડાની ધરીમા આરાઓ દઢ સલગ્ન હોય છે, તે પ્રમાણે તે સાધુ પણ આખા જીજીવનને વણા સ્ત્રીઓ વડે ગાઢ સલગ્ન-આકીર્ણ કરી શકે છે

હે ગૌતમ ! આમ કરવાની એની માત્ર શક્તિ છે— વિષય છે, પરંતુ કોઈ વખત એ પ્રકારે વિકુર્વણ થયું નથી, થતું નથી અને થશે નહીં

—શતક ૩, ઉદ્દે ૫

૩

ગૌતમં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ દોરડાથી બાંધેલી ઘટિકાને લઈને ગમન કરે, તેવું રૂપ ધારણ કરી, તે આત્મ-ધ્યાની માધુ જિએ આકાશમા જિડી શકે ?

મં—હા ગૌતમ ! જિડે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે એવા કેટલા રૂપો ધારણ કરવાને સમર્થ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આખો જીજીવન ખીચોખીચ ભરાઈ જાય તેટલા રૂપ તે ધારણ કરી શકે, પણ તે પ્રમાણે કોઈએ ક્યું નથી, કોઈ કરતા નથી, અને કોઈ કરશે પણ નહિ

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૯

૪

રાજગૃહ નમરતો પ્રસન્ન છે

ઔતમ—હે ભગવન્! તે આત્મધ્યાની સાધુ (વૈદિક
શક્તિના સામર્થ્યથી) તત્ત્વારની ધાર ઉપર જે જ્ઞાની ધાર
ઉપર રહે?

મહાવીર—હા ઔતમ! રહે

ઔ —હે ભગવન્! તે ત્યાં હેરાન કે ભેરાન?

મ —ના ઔતમ! કારણકે ત્યાં શબ્દ સંક્રમણ નથી.

એ પ્રમાણે અસિકામની વચ્ચેવચ પ્રવેશ કરે પુષ્કર
સવન નામના મેઢા મેઢની વચ્ચેવચ પ્રવેશ કરે, મના
મહાનદીના બિચટા પ્રવાહમાં પ્રતિસ્પન્ધન ન પામે અને
છિદ્રાવત થા છિદ્રર્નિદુ વિષે પ્રવેશ કરે અને નાશ ન પામે
ધર્માદિ સમજી શેતુ,

—શતક ૧૮ શ્લોક ૧

૫

ઔ —હે ભગવન્! પ્રમત્ત માધુ વૈકિચકક્તિ વડે એક
વણવાળું એક કપ સંવા મમથ છે?

મ —હા ઔતમ સમજી છે

ઔ —હે ભગવન્! તે જાદો મનુષ્યલોકમાં રહેતાં
પુરુષ મદણ કરીને તે કપ સર્જે કે અન્ય સ્થળે રહેતા?

મ —હે ઔતમ જાદો રહેતાં પુરુષલોક મદણ કરીને.

એ પ્રમાણે તે એક વણવાળા અનેક આકાર, અનેક
વણવાળા એક આકાર, અને અનેક વણવાળા અનેક આકાર
ધારણ કર્યા મમથ છે

તે જ પ્રમાણે તે કાળા પુદ્ગલને નીલ કરી શકે, તથા
એ જ પ્રમાણે ગંધ, રસ અને સ્પર્શ પણ બદલી શકે

—શતક ૭, ઉદે ૯

૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! પ્રમત્ત મનુષ્ય વૈક્રિય શક્તિ * નો
અયોગ કરે, કે અપ્રમત્ત ?

મં—હે ગૌતમ ! પ્રમત્ત મનુષ્ય જ તેમ કરે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં—હે ગૌતમ ! પ્રમત્ત મનુષ્ય ઘી વગેરેથી ખૂબ
ચિકાશદાર (પ્રણીત) પાનભોજન કરે છે, ^૧ તે પ્રણીત
પાનભોજન દ્વારા તેના હાડ અને હાડમા રહેલી મજ્જા
વન થાય છે, તથા તેનું માંસ અને ક્ષોહી પ્રતનુ (કૃશ) થાય
છે વળી તે ભોજનના પુદ્ગલો શ્રોત્ર વગેરે ઇન્દ્રિયપણે,
હાડપણે, હાડની મજ્જાપણે, કેશપણે, શ્મશ્રુપણે, રોમપણે,
નખપણે, વીર્યપણે અને ક્ષોહીપણે પરિણમે છે

પરંતુ, અપ્રમત્ત મનુષ્ય તો લૂખ્ણ પાનભોજન કરે છે
એવું ભોજન કરીને તે વમન કરતો નથી તે લૂખ્ણ પાન-
ભોજન દ્વારા તેના હાડ, હાડની મજ્જા વગેરે (પ્રતનુ) કૃશ
થાય છે, અને તેનું માંસ અને ક્ષોહી વન થાય છે તથા તે
ભોજનના પુદ્ગલો વિષા, મૂત્ર, લીટ, કફ રમન, પિત્ત, પૂતિ
અને ક્ષોહીપણે પરિણમે છે તે કારણથી અપ્રમત્ત મનુષ્ય
વિકૃર્વાણુ કરતો નથી

—શતક ૩, ઉદે ૪

* ૩૫ બદલવાની શક્તિ

૧ મૂળમા અહીં, ‘ એવું ભોજન કરી કરીને વમન કરે છે,’
એણું વધારે છે “ વમન અથવા વિરેચન ” — દીક્ષા

૭

જોતમ — હે ભગવન્ ! પોતાના વિવિધમાં સિદ્ધવર્તને ખેદરહિતપણે સ્વીકારતા, અને ખેદરહિતપણે સદાચ કમ્પા આત્મા કેટલા જ મ મદણ કરીને સિદ્ધ થાય ?

મ — હ જોતમ ! કેટલાક તે જ ભવ વડે સિદ્ધ થાય, તો કેટલાક એ ભવ મદણ કરી સિદ્ધ થાય પણ ત્રીજા ભવને કોઈ અતિક્રમે નહિ. — સતક ૫ શ્લોક ૬

૮

જો — હે ભગવન્ ! કોઈ બાબિતાત્મા માધુ મૌઘમો દેવસેકના આ છોડે આવેલા દેવતાસની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાને મોઝ અધ્યવસાય સ્થાનને ઓળખી ગયો હોય છે પરંતુ કૃષ્ણ ગેહલા સન્દ્રકુમારાદિ દેવસેકના જ્ઞાનને મોઝ અધ્યવસાયને પ્રાપ્ત થયો નથી એ અવમરે તે મૃત્યુ પામે ના કયા મિપળે ?

મ — હ જોતમ ઉપર ત્યુવેલા લોકની પામે પ્રિતાનાદિ દેવસેકમાં પોતાની હેસ્થા અનુસાર તે તે હેસ્થાવાળા દેવતાસેમાં તેની મતિ અને ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યાં જઈને તે પોતાની હેસ્થા છોડે તો ભાવહેસ્થાથી પડે છે પણ તેની દ્રવ્યહેસ્થા તો કાયમ જ રહે છે *

— સતક ૧૪ શ્લોક ૧

* દેવ અને નારાયણ દ્રવ્યહેસ્થાથી પડતા નથી; પરંતુ ભાવહેસ્થાથી જ પડે છે; કાણકે તેમની દ્રવ્યહેસ્થા તો અવિનિવૃત્ત જ હોય છે

૯

ગૌતમ—હે ભગવન્! કેવલજ્ઞાની છદ્મસ્થ^૧ને જાણે ને જુએ ?

મં—હા

ગૌં—સિદ્ધ પણ છદ્મસ્થને જાણે અને જુએ ?

મં—હા તે પ્રમાણે કેવલજ્ઞાની અવધિજાનીને, પરમાવધિજાનીને, કેવલજ્ઞાનીને અને સિદ્ધને પણ જાણે અને જુએ તે પ્રમાણે સિદ્ધ પણ મિદ્ધને જાણે અને જુએ ?

ગૌં—હે ભગવન્! કેવલજ્ઞાની બોલે અથવા પ્રશ્નને ઉત્તર કહે ?

મં—હા પરતુ તે પ્રમાણે સિદ્ધ બોલે નહિ અથવા પ્રશ્નોત્તર ન કહે કારણ કે કેવલજ્ઞાની, ઊભા થવું, ગમનાદિ ક્રિયા કરવી, બલ, વીર્ય, અને પુરુષકાર-પરાક્રમ સહિત હોય છે, પણ સિદ્ધો તે બધાથી રહિત હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્! કેવલજ્ઞાની આખ ઉઘાડે અને મીચે ?

મં—હા ગૌતમ! આખ ઉઘાડે-મીચે, શરીરને મ દ્રુચિત કરે—પ્રસારે, ઊભો રહે—બેસે, આડે પડખે થાય, તથા શય્યા (વસતિ) અને નૈષેધિકી (થોડા કાલ માટે વસતિ) કે

ગૌં—હે ભગવન્! કેવલી રત્નપ્રભા વગેરે પૃથિવીને, તથા મૌઘર્મ વગેરે કલ્પોને, ‘આ રત્નપ્રભા પૃથિવી વગેરે છે’ એ પ્રમાણે જાણે અને દેખે ?

૧ જુઓ પા, ૬૦, નો ૧

૨ અહીં અનેક પ્રશ્નાના ઉત્તરને સામઠા આપ્યા છે

મ — હા યોતમ ! તે પ્રમાણે નણે અને દેખે. સિદ્ધી
પણ એ પ્રમાણે નણે અને શુએ

— સતક ૧૪ ઉદે ૧

જો — હ ભગવન્ ! કેવલીનિવૃત્ત અતરને વા અંતિમ
શરીર્યાજ્ઞાન નણે અને શુએ ?

મ — હા યોતમ !

જો — હ ભગવન્ ! તે પ્રમાણે જ્યારમ પણ નણે અને
શુએ ?

મ — ના યોતમ ! પરંતુ સાબળાને અજવા (અનુમાનાદિ)
પ્રમાણથી નણે અને શુએ

— સતક ૫ ઉદે ૪

જો — હ ભગવન્ ! કેવલીઓ ઉપરથી દારા નણે અને
શુએ ?

મ — ના યોતમ કારણકે તેઓ તો ફરક દિશામાં
મિતને પણ નણે અને શુએ તથા અમિતને પણ નણે
અને શુએ

— સતક ૬ ઉદે ૧

૧

જો — હ ભગવન્ ! જ્યાં રત્ની પેઠે કેવળજ્ઞાની પણ
દસે અને કંઈ દેવને ઉનાવત્રો થાય ?

મ — ના યોતમ કારણકે જ્યાં જ્યાં આરિયમેહનીય
કમના ઉદયથી જ દમ છે અને ઉનાવત્રો થાય છે પણ
કેવળજ્ઞાનીને તો તે કમના ઉદય જ નથી. તે પ્રમાણે

દર્શનાવગણીયકર્મનો^૧ ઉદય ન હોવાથી કેવલજાની ઝડપથી પેટે નિદ્રા લેતો નથી, તથા ઊભો ઊભો ઊંચતો નથી

—શતક ૫, ઉદે૦ ૪

૧૧

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! શૈલેશી^૨ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ સાધુ કપે, અને તે તે ભાવે પરિણમે ?

મ૦—ના ગૌતમ ! શૈલેશી અવસ્થામા આત્મા અત્યંત સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થયેલ હોવાથી પરપ્રયોગ સિવાય ન કપે

યોગ દ્વારા (પ્રવૃત્તિ) આત્મપ્રદેશોનું અથવા પુદ્ગલદ્રવ્યોનું ચલન કે કપન ‘એજના’ કહેવાય છે તેના દ્રવ્યાદિ પાંચ પ્રકાર છે મનુષ્યાદિ જીવદ્રવ્યોનું કે મનુષ્યાદિ જીવ સહિત પુદ્ગલદ્રવ્યોનું કપન તે દ્રવ્યેજના, મનુષ્યાદિ ક્ષેત્રને વિષે વર્તમાન જીવોનું કપન તે ક્ષેત્રેજના, મનુષ્યાદિ કાળે વર્તમાન જીવોનું કપન તે કાલેજના, ઔદયિકાદિ ભાવમા વર્તતા

૧ દર્શનાવગણીય કર્મ ‘દર્શન’ અર્થાત વસ્તુના સામાન્ય બોધને આવરે છે, એટલું જ નહિ પણ, તેનાથી, સહેલાઈથી જગી શકાય તેવી, કે સહેલાઈથી ન જગી શકાય તેવી, તથા બેઠા બેઠા-ઊભા ઊભા-અને ચાલતા ચાલતા આવે તેની નિદ્રા પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તથા જગૃત અવસ્થામા ચિત્તવેલ ‘ત્રય’ નિદ્રાવસ્થામા સાવવાનું બળ પણ પ્રગટે છે જુઓ આ માળાનું ‘અતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા ૨૨૭

૨ ધ્યાનની નિશ્ચલઅવસ્થા જુઓ ‘અતિમ ઉપદેશ’ પા ૧૮૬, ૧૮૨

જીવોનું કે ગુહમંથોનું કષન તે ભાવૈજના અને મનુષ્યાદિ
જન્મમાં વર્તતા જીવોની એજના તે ભવૈજના.

—સતક ૧૭ છંદે ૩

૧૨

રાજ્યવૃદ્ધનમરનો પ્રસંગ છે મહાવીર ભગવાનના બધ
પ્રકૃતિવશના સિખ્મ માકરિપુત્ર પ્રમ પછે છ

માકરિપુત્ર—હે ભગવન! કાપોતક્રેસ્તવાળો પૃથિવીકાલિક
જીવ મરણ પામી દુરત જ મનુષ્યશરીરને પ્રાપ્ત કરી
ફળગ્યાન પ્રાપ્ત કરે અને સિદ્ધ થઈ સર્વ દુષ્ટોનો નાશ કરે!

મ —હા માકરિપુત્ર સર્વ દુષ્ટોનો નાશ કરે.

તે જ પ્રમાણે કાપોતક્રેસ્તવાળા અપૃકાલિક અને
વનસ્પતિકાલિક જીવનું પણ નાશવું

—સતક ૧૮ છંદે ૩

૧૩

રાજ્યવૃદ્ધનમરના પ્રસંગ છે

મૌ —હે ભગવન! જીવણ મનુષ્ય પરમાણુપુરુષના
નણ અને ગુણે કે ન નણે અને ન જુણે!

મ —હે મૌતમ! કેઈ નણે પણ જુણે નહીં અને
કેઈ નણે નહીં અને જુણે પણ નહીં એ પ્રમાણે અસંખ્યાત
પ્રદેસિક ગ્રંથો સુધી નણવું અનતપ્રદેસિક રકષ (સ્વૃષ
પણ દોષાથી તેમ) ની જાગતમાં આ પ્રમાણે નણવું કેઈ
નણે અને ગુણે કેઈ નણે પણ જુણે નહીં કેઈ નણે નહીં
પણ જુણે અને કેઈ નણે નહીં તેમ જુણે પણ નહીં.

એ પ્રમાણે અવધિગાનનું પણ નણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! પરમાવધિજ્ઞાની મનુષ્ય પુદ્ગલ પરમાણુને જે સમયે જાણે તે સમયે જુએ ? અને જે મમયે જુએ તે સમયે જાણે !

મં—હે ગૌતમ ! એ બરાબર નથી ઠારણુકે, પરમાવધિજ્ઞાનનુ જ્ઞાન સાકાર એટલે કે વિશેષગ્રાહક હોય છે અને દર્શન અનાકાર એટલે કે સામાન્યગ્રાહક હોય છે માટે જે સમયે જુએ છે તે સમયે જાણતો નથી ધં

ગૌં—હે ભગવન્ ! કેવલજ્ઞાની પરમાણુપુદ્ગલને જે સમયે જાણે તે સમયે જુએ ધં ?

મં—હે ગૌતમ ! જેમ પરમાવધિ વિષે કહ્યું તે પ્રમાણે જ કેવલજ્ઞાનીનુ પણ જાણવું

—શતક ૧૮, ઉદ્દે ૮

૧૪

ચારણુ એટલે આકાશમા ગમન કરવાની શક્તિવાળા મુનિ

ગૌં—હે ભગવન્ ! ચારણુ કેટલા પ્રકારના છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચારણુ બે પ્રકારના છે વિદ્યાચારણુ અને જઘાચારણુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! વિદ્યાચારણુ મુનિને વિદ્યાચારણુ સાથી કહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નિરતર છ-છ ટકના ઉપવાસરૂપ તપકર્મ વડે, અને ‘પૂર્વ’નામક શાસ્ત્રોરૂપ વિદ્યા વડે તપશક્તિને પામેલા મુનિને વિદ્યાચારણુ નામની લબ્ધિ (શક્તિ) પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તે વિદ્યાચારણુ કહેવાય છે હે

ગૌં—હે ભગવન્ ! જઘાચારણુને જઘાચારણુ શા માટે કહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નિરતર આઠ આઠ ટકના ઉપવાસ-રૂપી તપકર્મ^૧ વડે આત્માને ચિતવતા મુનિને જઘાચારણુ નામની લઙ્ઘિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેને જઘાચારણુ કહે છે. તેની શીઘ્ર ગતિ વિઘ્નાચારણુ જેવી છે, પણ કેર એટલો કે ત્રણ ચપટી વગાડે તેટલામા તે ૨૧ વાર જબુદ્ધીપને ફરીને શીઘ્ર પાછો આવે છે વળી તે એક પગલામા રુચકવર^૨ દ્વીપમા જાય, અને ત્યાના ચૈત્યોને વદી, ખીજ પગલામા નદીશ્વર દ્વીપમા જઈ ત્યાના ચૈત્યોને વદી અહીં પાછો આવે છે અને અહીંના ચૈત્યોને વદે છે વળી એક પગલામા તે પાકુકવનમા જાય, ત્યાના ચૈત્યોને વદે અને ખીજ પગલામા તે નદનવનમા જઈ ત્યાના ચૈત્યોને વદી અહીં પાછો આવી અહીંના ચૈત્યોને વદે

—શતક ૨૦, ઉદે ૯

૧૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! ચૌદ ‘પૂર્વ’ને જાણનાર શ્રુતકેવલીર મનુષ્ય એક ઘડામાથી હજાર વડાને, એક પટમાથી હજાર પટને એમ એક દડમાથી હજાર દડને કરી દેખાડવા સમર્થ છે ?

૧ ૧૩મો દ્વીપ

૨ જબુન્વામી પછીના સમયમા કેવલજ્ઞાન મળવતુ ન હોવાથી જેમને કેવલજ્ઞાન નથી, પરંતુ જેઓ ગાસ્રમથો નો પૂર્ણ રીતે જાણે છે, તેવા

મ —હ મૌતમ! ઔદપૂર્વાએ ઉત્કરિકા ભેદ વડે
બેદાર્તા અર્નત દ્રવ્યો શક્તિવિસ્તૃત વ? પ્રદબ્ધને ચેત્ત્વ કમો
છ તેથી તે તેમજ્ઞકરવા સમર્થ છે

વિવસ્વ દેશ વજેરેની પેઠે દુઃકે દુઃકડા કષ ભેદાવાને
ખબેદ કહે છે કેળર્ના જડ અને અજરખના પદ્મો ?
ભેદ પડે તે પ્રતરભેદ તથ વજેરેના ચૂણ કે બેદની પેઠે
પુદ્ગલોના ભેદાવાને ચૂર્ણિકાભેદ કહે છે કૃવાના કાંડાની
તરાડોની પેઠે પુદ્ગલોના ભેદાવાને અનુતટિકા કહે છે (અથવા
વાંસ મેરડી આદિની જેમ છાલ નીકળવી તે અનુતટિકા ભેદ)
અને એરડના બીજ વજેરેનો શી મ ફટીને જે ભેદ થાય છે તે
ઉત્કરિકા ભેદ. ઉત્કરિકા ભેદ વડે ભેદામેલાં દ્રવ્યો છબ્બેશા
છટ વજેરે પદાર્થોનું નિષ્પાદન કરવાને સમર્થ છે બીજા ભેદ
વડે ભેદામેલાં દ્રવ્યો છટ કામ કરવા સમર્થ નથી.—ટીકા

—શ્લોક ૫ ઉદે ૪

ભોગી કહેવાય છે જે જીવને ચક્ષુ અને શ્રોત્રેન્દ્રિય નથી
કામી નથી પણ ભોગી છે

મો —હે ભગવન્' તેમથી કયા જીવો જોના
નિર્ગુણાધિક છે ?

મ —હે મોતમ' કામભોગી જીવો સૌથી ઘણા છે
નાકામી-નાભોગી જીવો^૧ તેમનાથી અનતમણા છે *
ભોગી જીવો તેમનાથી પણ અનતમણા^૨ છે

—સતક ૭ છે

૨

મો —હે ભગવન્' કોઈ જાદુરજી કોઈ પણ દેવજીનું
સ્વપણે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તે અત્યારે તો ક્ષીણભોગ
કુમલ સરીસ્વામી છે પરંતુ તે ઉત્થાન, કમ મલ ની
અને પુરઠાકાર-વશક્રમ વડે વિપુલ જોવા ભોગ્ય ભોગે
ભાગવવા મમજ^૩ છે ?

મ —હે મોતમ ને ઉત્થાનાદિ વડે કોઈ પણ વિ
જોવા ભોગ્ય ભોગે ભાગવવા સમર્થ છે પરંતુ તેમ છે
ભોગેનો તે ત્યાગ કરે છે તેથી / તે મદ્દાનિર્જનવાળો *
મદ્દાનિર્જનવાળી રહ્યાનો જાન છે

૧. મજ્જાએ તેમજ ચતુરિન્દ્રિય અને પાંચાન્દ્રિય ન હો
વેઈએ.

૨. બિરહો કે સિદ્ધા તેમજ અનંત છે

૩. એક એ અને પણ ઉદ્વિગ્ધવાળા ભાવ ભોગી છે તે
વનસ્પતિઓ ન જન્મ મળ્યા છે

તે જ પ્રમાણે અવધિજ્ઞાનવાળાનું પણ જાણવું

તે જ પ્રમાણે તે જ ભવમા સિદ્ધ થવાને યોગ્ય

પરમાવધિજ્ઞાની માટે પણ સમજવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકૌથી માડીને વનસ્પતિ-કાયિકા સુધીના અને ત્રમજીવોમાના પણ સમર્થિમ^૧ કોટીના જે જીવો અમરી એટલે કે મન વિનાના છે, તથા અજ્ઞાની, મદ, અજ્ઞાનાધિકારમા પ્રવેશ કરેલા તથા અજ્ઞાનરૂપ આવરણ અને મોહજાલ વડે ઢકાયેલા છે, તેઓ ઇચ્છાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિને અભાવે અનિચ્છાપૂર્વક વેદના વેદે છે એમ કહેવાય ?

મં—હા ગૌતમ ! કહેવાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! સમર્થ એટલે કે સરી હોવા જતા કોઈ જીવ અનિચ્છાપૂર્વક વેદનાને વેદે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં—જેમ જેવાની શક્તિવાળો હોવા છતા અંધકારમા ગહેલા પદાર્થોને પ્રદીપ સિવાય જોઈ શકતો નથી, તેમ જ પાછળ, જોએ, નીચે રહેલા પદાર્થોને ખ્યાલ સિવાય જોઈ શકતો નથી, તેમ જ્ઞાનશક્તિ અને ઇચ્છાશક્તિવાળો પણ અજ્ઞાન દશામા (તે શક્તિની પ્રવૃત્તિને અભાવે) સુખદુખનો અનુભવ કરે છે

૧ માતાપિતાના સંભોગ વિના, ગર્ભજ જીવોના મલ-મૂત્રાદિમા પેદા થતા જીવો

જો — હે ભગવન્ ! સમગ્ર જોગે કે સગી પણ
તીવ્ર ઇચ્છાપૂર્વક વેદનાને વેદે ?

મ — હા જોતમ ! વેદે

જો — હે ભગવન્ ! તેનું શુ કારણ ?

મ — જોમ જસગી જીવે ઇચ્છા અને જ્ઞાનશક્તિને
અભાવે અનિચ્છા અને અજ્ઞાનપૂર્વક સુખદુઃખ વેદે છે તથા
સગી જીવે ઇચ્છા અને જ્ઞાનશક્તિમુક્ત હોવા છતાં
છિપ્તોગત અભાવે અનિચ્છા અને અજ્ઞાનપૂર્વક સુખદુઃખ
વેદે છે તેમ સગી જીવે સમર્થ અને ઇચ્છામુક્ત હોવા છતાં
પ્રાપ્તિના મામ જોને અભાવ માત્ર તીવ્ર અભિધાનથી સુખદુઃખ
વેદે છે જેને સમુદ્રની પાર જવાની શક્તિ નથી પણ ત્યાં
રહેલા રૂપેના તીવ્ર અભિધાન છે તે તીવ્ર અભિધાનપૂર્વક
સુખદુઃખને વેદે છે

— શ્લોક ૭ છંદ ૭

૧૨

પ્રત્યાખ્યાન

૧

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! પ્રત્યાખ્યાન વિષે કહે।

મ૦—હે ગૌતમ ! (નહીં કરુ એવી પ્રતિજ્ઞા રૂપ)
પ્રત્યાખ્યાન એ પ્રકારનું છે મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન, અને
ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન

૧ તેમા મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન એ પ્રકારનું છે .
સર્વમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન, અને દેશમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન

તેમા સર્વમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાનના પણ પાંચ પ્રકાર છે
મર્વ પ્રકારની હિંસામાથી, સર્વ પ્રકારના અસત્યમાથી,
મર્વ પ્રકારના અબ્રહ્મચર્યમાથી, સર્વ પ્રકારના ચૌર્યમાથી,
અને સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહમાથી વિરામ પામવું તે

દેશમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાનના પણ પાંચ પ્રકાર છે

અચૂલ હિંસા, અસત્ય, અબ્રહ્મચર્ય, ચૌર્ય અને
પરિગ્રહમાથી વિરામ પામવું તે

૨ ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું છે સર્વ-ઉત્તર
યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાન અને દેશ-ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાન.

તમા સર્વ-ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાનના ૧ પ્રકાર છે
અવિશ્રમ્ય જે તપ કરવાનું હોય તે પૂર્વે કરવું તે અનામત
૧૫ કરવાનું તપ પત્રી કરવું તે અતિક્રાન્ત એક તપ જે
દિવસે પૂરું થાય તે જ દિવસે બીજું શરૂ કરવું એ રીતે
પ્રત્યાખ્યાનની આદિ અને અંત કાળી મેળવવી તે ગોઠિસહિત
નિયમિત દિવસ વિષ્ણુ આત્મા છતાં અવસ્થ તપ કરવું, તે
નિષ્ક્રિય અપવાદપૂર્વક તપ કરવું તે સાકાર અપવાદ
મિત્રાત્મ તપ કરવું તે નિરાકાર કોળિયા ૫૨ બીજા
૧૩૨૯ પરિમાણ કરવું તે કૃતપરિમાણ ચાર પ્રકારના
આદારના ત્યાગ કરવો તે નિસ્વસ્ત્ર મુદિ ઇત્યાદિ
નકેતનપૂર્વક^૧ તપ કરવું તે મંકેત અને કાવનું પ્રમાણ કરી
તપ કરવું તે અદ્ધા.

દેશ-ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાનના સાત પ્રકાર છે ૧ જે દિશામાં
અનુક્રમણ ૮ પ્રકૃતિની મર્મોદારણ જિવત, ઉપભોગ
પરિમાણની વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવું તે ઉપભોગપરિમાણ-
પરિમાણ, નિષ્ક્રમણના અધ્યક્ષાવરણે ત્યાગ તે અનુક્રમણ
નિરમણ દુષ્કિનનનો તથા કાવિક વાચિક પાપકર્મોના
ત્યાગ કરી નમતા ધારણ કરવાપ મામાવિક જિવતમાં
૭ મર્મોદાર બીજી દોષ, તેન રાત્રિ-દિવસ પ્રકાર પૂરતી વધુ
દેશવતી તે દેશત્યાગિક આત્મ ચોરસ પૂનમ અને

૧. એટલે કે વાચિક મૂલી વ્યાક્ર વહિ ત્યાં મુખી અનુક્ર
કામ ન કરું ઇત્યાદિ

અમાવાખ્યાને દિવસે ચાઠ ટકનો ઉપવાસ કરવો, કુપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો, બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવું, અને મ્નાનાદિ સંક્રાન્તો ત્યાગ કરવો તે ‘પોષધોપવાસ,’ અને સાધુઓને અન્નાદિ આપવા તે ‘અતિથિમ વિભાગ’

આ ઉપગત મૌથી છેલ્લી — મરણકાલે — સંલેખના — એટલે શરીર અને કષાયોદિને કૃશ કરનાર (ઉપવાસરૂપ) તપવિશેષ તે ‘અપશ્રિમ-મારણાન્તિક-સંલેખના’ આ મંલેખના દેગોત્તરગુણવાળાને દેગોત્તરગુણરૂપ અને સર્વોત્તરગુણવાળાને મર્વોત્તરગુણરૂપ છે, તે પણ દેગોત્તરગુણવાળાને પણ અંતે રૂપ થોમ્ય છે

[૧] ગૌં—હે ભગવન્! જીવો મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાની છે, ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની છે?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણે પ્રકારના છે નારદે તેમ જ ચતુર્ગિન્દ્રિય સુધીના જીવો અપ્રત્યાખ્યાની જ છે પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ^૧ અને મનુષ્ય ત્રણે પ્રકારના છે, અને વાનવ્યતઃ જ્યોતિષક અને વૈમાનિક અપ્રત્યાખ્યાની છે

ગૌં—તે ત્રણુમાથી કાણ કોનાથી વિશેષાધિક છે?

મં—હે ગૌતમ! મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાની સૌથી થોડા છે, ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાની અમખ્યગણા છે, અને અપ્રત્યાખ્યાની અનંતગણા છે

તિર્યચોમા મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાની સર્વથી થોડા છે, ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાની અસખ્યગણા છે, અને અપ્રત્યાખ્યાની તેથી પણ અસખ્યગણા છે

૧. જો કે પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો અગથી જ મૂલગુણપ્રત્યાખ્યાની છે, કારણ કે તેમનામા સર્વવિરતિનો અભાવ છે. —દીક્ષ

મનુષ્યોમાં મહાયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની સર્વથી થોડા ૬
ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની મધ્યાતમણા છે અને અપ્રત્યાખ્યાની^૧
અમધ્યમણા છે

[૨] ઓ —હે ભગવન્' જીવો નવમૂલયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની
છે દેશમૂલયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની ?

મ —હે ઓતમ તણે પ્રકારના છે નારકો અપ્રત્યાખ્યાની
જ છે પચેદ્રિય તિથયો દેશમૂલયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની અને
અપ્રત્યાખ્યાની છે મનુષ્યો તણે પ્રકારના ૬ અને વાનસ્પતરે
ભૌતિક અને વૈમાનિકો અપ્રત્યાખ્યાની જ છે

ત તણ વર્ગોમાંથી નવમૂલ સર્વથી થોડા છે
દેશમૂલ અસખ્યમણા છે અને અપ્રત્યાખ્યાની અનંતમણા
છે જીવો પચેદ્રિય તિથયો અને અનુષ્ઠના અશ્વત્ત
અશ્વત્ત પહેલા દડકની પેડે નાણુવા પરવ સવથી
થોડા પચેદ્રિય તિથયો દેશમૂલયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની અણુવા
અને અપ્રત્યાખ્યાની પચેદ્રિય તિથયો અસખ્યમણા અણુવા

[૩] ઓ —હે ભગવન્' જીવો સર્વઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની
છે દેશઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની ૬ કે અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

મ —હે ઓતમ' તેઓ તણ પ્રકારના છે પચેદ્રિય
તિથયો અને મનુષ્યો એ પ્રમાણે ૭ બાકીના વમાનિક
મુખીના અપ્રત્યાખ્યાની છે તે તણ પ્રકારનાનું અશ્વત્ત
અશ્વત્ત પ્રથમ દડક પ્રમાણે નાણુવ (મનુષ્યો મુખી)

૧ તેમની અસખ્યતા સમર્થિત મનુષ્યોનો સમાવેશ થતો
દાનથી ૭ બાકી મનુષ્યો તે સખ્યાત ન છે

[૪] ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવો પ્રત્યાખ્યાની છે, અપ્રત્યાખ્યાની છે, કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની (દેશ પ્રત્યાખ્યાની) છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવો ત્રણે પ્રકારના છે મનુષ્યો પણ ત્રણે પ્રકારના છે પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો પ્રથમ પ્રકારથી રહિત છે આક્રીના વૈમાનિક મુધીના અપ્રત્યાખ્યાની છે તે ત્રણે પ્રકારોમા પ્રત્યાખ્યાની સૌથી થોડા છે, પ્રત્યાખ્યાનાપ્ર-અમખ્યગણા છે અને અપ્રત્યાખ્યાની અનતગણા છે દેશપ્રત્યાખ્યાની પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો સર્વથી થોડા છે, અને અપ્રત્યાખ્યાની અસખ્યગણા છે પ્રત્યાખ્યાની મનુષ્યો મર્વથી થોડા છે, દેશપ્રત્યાખ્યાની સખ્યાતગણા છે અને અપ્રત્યાખ્યાની અસખ્યગણા છે

—શતક ૭, ઉદ્દે ૨

૨

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! જે શ્રમણોપાસકને પૂર્વે અચૂલ-હિસાનુ પ્રત્યાખ્યાન નથી હોતુ, તે પગીથી તેનુ પ્રત્યાખ્યાન કરે તો કેવી રીતે કરે ?

મં—હે ગૌતમ ! અતીતકાલે કરેલ હિસાને પ્રતિક્રમે (નિન્દે), વર્તમાન હિસાનો સવર (રોધ) કરે, અને ભવિષ્યની હિસાનુ પ્રત્યાખ્યાન (નહિ ડરુ એવી પ્રતિજ્ઞા) કરે.

અતીતકાલની હિસાને પ્રતિક્રમતો તે શ્રમણોપાન-ત્રિવિધ-ત્રિવિધે એટલે કે મન, વાણી અને ડાયાયી એ ત્રણ પ્રકારે, તેમ જ કરચુ, કરાવચુ કે કરનાગને અનુમતિ આપવી — એ ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમે, કે પછી ત્રિવિધ-દિવિધે, ત્રિવિધ-એકવિધે, દિવિધ-ત્રિવિધે, દિવિધ-દિવિધે, દિવિધ-એકવિધે.

એકવિધ-ત્રિવિધ, એકવિધ-દ્વિવિધ કે એકવિધ-એકવિધ પ્રતિક્રમે

એ જ પ્રમાણે વર્તમાન દિસાનો રોધ કરનારો પણ ઉપર જણાવેલ યદ્દ પ્રકારે રોધ કરે તે જ પ્રમાણે અનામત દિમાનુ પ્રત્યાખ્યાન કરતો પણ યદ્દ પ્રકારે કરે. તે જ પ્રકારે અનત્ય ઔમ નેયુન અને પરિગ્રહનું પણ સમજવું.

—શ્લોક ૮ ઉદ્ ૫

૩

ઔતમ —હં ભગવન્ છવો પ્રત્યાખ્યાનને જણે છ અપ્રત્યાખ્યાનને જણે છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જણે છ ?

મ —હં ઔતમ ! જે પચોદિશો છ તે ત્રણેને પણ જણે છ જાણીના છવો પ્રત્યાખ્યાનને જણતા નથી (અપ્રત્યાખ્યાનને જણતા નથી અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને પણ જણતા નથી)

ઔ —હં ભગવન્ ! છવોનુ આયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાનથી મધ્યમ છ અપ્રત્યાખ્યાનથી મધ્યમ છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનથી મધ્યમ છે ?

મ —હં ઔતમ ! છવો અને વૈમાનિશા? ત્રણેથી મધ્યમેસા આયુષ્ય વાળા છ જાણીના અપ્રત્યાખ્યાનથી મધ્યમેસા આયુષ્ય વાળા છ

—શ્લોક ૯ ઉદ્ ૪

૧ પ્રત્યાખ્યાનાદિ ચલુચાખ્યાની વૈમાનિશમાં ૭ પત્તિ છે અને નૈશિકેશમાં તેા વિશ્વવિરહિત છવો જ ઉત્પન્ન થાય છે

૧૩

આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત અને તપ

૧

[પ્રમાદ વગેરેથી કાઠ દોષ થાય તો તેને ગુરુ સમક્ષ નિખાલસ ભાવે પ્રકટ કરવો તે ‘આલોચના’ થયેલ ભૂલનો અનુતાપ કરી તેથી નિવૃત્ત થવું અને નવી ભૂલ ન કરવા સાવધાન થવું તે ‘પ્રતિક્રમણ’ પ્રમાદજનિત દોષોનું શોધન કરવા કરવામા આવતી ક્રિયા તે ‘પ્રાયશ્ચિત્ત’ અને પ્રમાદાદિને ક્ષીણ કરવા વાસ્તે જોઈતું આધ્યાત્મિક બળ કેળવવા શરીર-ઇન્દ્રિય-મનને જે જે તાપણીમા તપાવાય તે તપ’

તેમા પ્રથમ, દોષ – પ્રતિસેવના – સયમભંગ કયા કયા નિમિત્તે થાય તે વિષેના પ્રશ્નથી માડીને તપ સુધીના પ્રશ્નો આ પ્રકરણમા છે]

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! પ્રતિસેવના એટલે કે સયમનો ભંગ કયા કયા કારણથી થાય છે ?

મ —૬ ઔતમ' પ્રતિસેવના ન્હ પ્રકારની કહી છે

૧ ૬૫—અદકારથી થતી ૨ પ્રમાણથી^૧ થતી ૩ અનાભામ—અજ્ઞાનથી થતી ૪ આતુરતા એટલે કે ભૂખ તગ્મનું વ્યાકુળપણ — કેને લીધે થતી ૫ આપત્તિથી^૨ થતી ૬ સહાણુતા—મહાશયથી થતી ૭ સહસાકાર—આકર્ષિત^૩ થિયાથી થતી ૮ ભવથી થતી ૯ પ્રદેપ—કીર્તિદિ ક્ષાણેથી થતી અને ૧ વિમશ્ન—સૈશ્વકાદિની પરીક્ષા કરવાથી થતી

થયેલા દોષની ગુરુ આમળ નિખાલસ કષ્ટાત કરવી જોઈએ ૧ આશોચનાના નીચે પ્રમાણે ૬૪ રીતો છે

૧ ગુરુને પ્રસન્ન કરીશુ તો સહેલું પ્રાપ્તિ આપશે એમ માની સેવાદિથી તેમને પ્રસન્ન કરી પછી તેમની પાસે દોષની આશોચના કરવી ૨ તદ્દન નાનો અપરાધ ત્યાવવાથી આચાર શીશુ પ્રાપ્તિ આપશે એમ અનુમાન કરી પોતાના અપરાધનું સ્વત આશોચન કરવું ૩ ૭ અપરાધ આચારીદિકે જોયો હોય તેનું ૪ આશોચન કરવું ૪ માત્ર મોટા અતિચારોનું ૫ આશોચન કરવું ૫ જે મૂઠમ અતિચારોનું આશોચન કરે તે સૂક્ષ્મનું કેમ ન કરે એવો આચારનો વિશ્વાસ હતપન કરવા સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ અતિચારોનું આશોચન કરવું ૬ ધણી સરમ આવવાને

૧. મહાપાત વિષયલોચ ક્ષાણ નિદ્રા અને વિશ્વાસ.

૨. નિર્દોષ અન્નાદિ ન મળવા અથવા વચેરે સ્વભાગ આવી પડત કુશળ પડવો અને રોગીપણ.

૩. એવા સિવાય પણ મૂઠી પછી જુએ, તો તે પવને પડા ન પાળી શકે

લીધે કોઈ ન સાભળે તેમ આસોચન કરવું ૭ ખીબને મળાવવા ખૂબ જોરથી ખોલીને આસોચન કરવું ૮ એઠ જ અતિયાગની વણા ગુરુઓ આગળ આસોચના કરવી ૯ વિધિ ન જાણતા (અગીતાર્થ) ગુરુ પાસે આસોચના કરવી ૧૦ જે દોષનું આસોચન કરવાનું હોય તે દોષ મેવનાર આચાર્ય પાસે તેનું આસોચન કરવું

નીચેના દશ ગુણવાળો પોતાના દોષની કબૂલાત કરવાને યોગ્ય છે ૧ ઉત્તમ જાતિવાળો (ઞારણ કે જાતિવાન પુરુષ પ્રાય અકૃત્ય કરે જ નહીં, અને કયું હોય તેની ભક્ષે પ્રકારે આસોચના કરે) ૨ ઉત્તમ કુળવાળો (અગીકૃત પ્રાયશ્ચિત્ત બરાબર કરે તે માટે) ૩ વિનયવાન ૪ જ્ઞાનવાન (કૃત્યાકૃત્ય વિભાગને જાણે તે માટે) ૫ દર્શનસપન્ન (પ્રાયશ્ચિત્તથી થતી શુદ્ધિમા શ્રદ્ધાવાળો.) ૬ ચારિત્રસપન્ન ૭ ક્ષમાવાળો (ગુરુનો ઠપકો સહન કરે માટે) ૮ દાનત (ધનિદ્ર્યોને વશ રાખવાની ટેવવાળો) ૯ અમાયી (કપટરહિત) ૧૦ અપશ્ચાત્તાપી (આસોચના લીધા પછી પસ્તાવો ન ઝગારો)

નીચેના આઠ ગુણો વાળો સાધુ આસોચના આપવાને યોગ્ય છે ૧ આચારવાન (જ્ઞાનાદિ આચારવાળો) ૨ આધારવાન (જાણાવેલ અતિયારોને મનમા ધારણ કરનારો) ૩ વ્યવહારવાન (આગમ શ્રુતાદિ પાત્ર પ્રકારના વ્યવહારવાળો)^૧ ૪ અપઘ્રીડક (શિષ્યની શરમ દૂર કરાવનાર) ૫ પ્રકુર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને અતિયારોની શુદ્ધિ કરાવવાને સમર્થ)

૬ અપરિભાષી (જણાવેલ અતિચારોને ળીળને નહિ સમજાવનાર) ૭ નિર્બાષક (અસમર્થ સિધ્ધને ધીમે ધીમે આપેલું પ્રાપ્તિપત્ર પાર કરાવનાર) ૮ અપાપકર્તા (આશોચના નહિ હોવામાં પરસોઠનો ભય હોવાનાર)

સાધુની 'સમાચારી — સમ્યક્જ્ઞાનાર દસપ્રકારે કહેલ છે ૧ ઇચ્છાકાર — એટલે કે અન્ય સાધુને કેઈ કામ માટે વિનંતિ કરવાની હોય અને તે કનૂસ કરે તો જનને ઇચ્છાકાર કહેવા તે. (એટલે કે તમારી મરજી હોય તો કરો તમા તમારી મરજી હોય તો કરું એમ કહેવું તે) ૨ મિથ્યાકાર — પોતાનાથી વિપરીત આચરણ મર્ષ જાણે તો એ કુધૃત મિથ્યા થાઓ એમ સમજી મિથ્યાકાર કહેવા તે. ૩ તથાકાર — મુરુએ આપેલા ઉત્તરને તમે કહેલું બરાબર છે એમ કહેવું તે. ૪ આત્મસ્થિકા — અપાસરામાંથી બહાર આવશ્મક કાર્ય નિમિત્ત જ જવું તે. ૫ બહારથી પાછા અપામરામાં પ્રવેશ કરતાં (કુપ્રવૃત્તિઓનો નિષેધ કરતા) નેત્રેષિકા કહેવું તે. ૬ આપૃચ્છના — અબીદ કામમાં પ્રવૃત્તિ કરતા પહેલાં મુરુને પૂછવું તે. ૭ પ્રતિપૃચ્છના — મુરુએ પૂર્વે નિષ્ઠિ કરેલ કામમાં પ્રવેશનવશાત્ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે, તો ફરી પૂછવું તે. ૮ ઇચ્છના — પોતે આપેલા અનપાનાદિમાં જાણીના માધુએનો આમનજી કરવું તે. ૯ નિમત્રણા — આદાર સાચવા માટે સાધુએનો નિમત્રણ કરવું, કે તમારે મારે આદારાદિ સાધુની ને ૧ ઉપમપદ — શાનાદિ નિમિત્ત સ્વમચ્છાદિના ત્યાગ કરી, વિસિદ્ધ શાસ્ત્રગાન યુક્ત મુરુનો આશય કરવો તે *

* સરખાવો ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૧ ૧-૭. ત્યાં નિમત્રણને બદલે મિથ્યાકાર છે

પ્રાયશ્ચિત્તના ૧૦ પ્રકાર છે ૧ ‘આસોચના’ — એટલે કે માત્ર ‘આસોચના’ કરવાથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૨ ‘પ્રતિક્રમણ’ — એટલે કે, ‘ફરી નહીં કરું’ એમ કહેવામાત્રથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૩ ‘મિત્ર’ — આસોચના અને પ્રતિક્રમણથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૪ ‘વિવેક’ — ભૂલથી સદોષ આહારાદિ આવી ગયા હોય તો માત્ર તેના વિવેક એટલે કે ત્યાગથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૫ ‘વ્યુત્સર્ગ’ — એટલે કે કાયચેષ્ટાનો રોધ કરી ધ્યાન કરવાથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૬ ‘તપ’ — એટલે કે ઉપવાસ વગેરે તપથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૭ ‘છેદ’ — એટલે કે, દોષ પ્રમાણે દિવસ, પક્ષ, માસ કે વર્ષની પ્રવળ્યા વટાડવાથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૮ ‘મૂલ’ — એટલે કે, મર્વ તપર્પાયનો છેદ કરી ફરી ‘મૂલ’ મહાવ્રત લેવાથી શુદ્ધ થવાય તેવું ૯ ‘અનવગ્ધ્યાય’ — એટલે કે અમુક પ્રકારનું વિશિષ્ટ તપ^૧ ન કરે, ત્યાં સુધી મહાવ્રત કે વેશમા ગ્ધ્યાયી ન શકાય તેવું અને ૧૦ ‘પારાયિતક’ — એટલે સાધ્વી, ગજગાણી ઇત્યાદિના શીલભગરૂપ મહાદોષ કરનારા આચાર્યને જ વેશ અને ક્ષેત્રનો ત્યાગ કરી છ માસથી તે બાર વર્ષ સુધી કરવું પડતું પ્રાયશ્ચિત્ત^૨

તપના બે પ્રકાર છે બાહ્ય અને આભ્યન્તર

૧ બેસવા બેઠવાને પણ અશક્ત થઈ જાય ત્યાં સુધીનું

૨ ઉપાધ્યાયને નવમા પ્રાયશ્ચિત્ત સુધી હોય છે અને સામાન્ય સાધુને આઠમા સુધી હોય છે જ્યાં સુધી ચૌદ પૂર્વ-અથવાના નાલુકાર અને પ્રથમ પ્રકારના શારીરિક બાધાવાળાઓ હોય છે, ત્યાં સુધી દશે પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે

જાણ તપના ૭ પ્રકાર છે (૧) અનશન-આહાર ત્યાગ (૨) બેનોદરી-કષ્ટિ એટલો આહાર લેવા તે (૩) નિશ્ચામયી (૪) રસત્યાગ (૫) કાયક્રોશ-શરીરને કષ્ટ આપવું તે, અને (૬) પ્રતિસંલીનતા-એટલે કે ઉદ્વિગ્ધપાયાદિના નિગ્રહ.

૧ તેમાં અનશનના બે પ્રકાર છે (અ) ઇત્વરિક-એટલે કે અમુક કાળ સુધી આહારત્યાગ અને (આ) વાતકથિક-એટલે કે જીવનપર્યંત આહારત્યાગ

(અ) ઇત્વરિક અનશન, ચતુષ્ભક્ત * - એક ઉપવાસ યજ્ઞભક્ત - બે ઉપવાસ અષ્ટમ્ભક્ત - ત્રણ ઉપવાસ દશમ્ભક્ત - ચાર ઉપવાસ દ્વાદશમ્ભક્ત - પાંચ ઉપવાસ ચતુદશમ્ભક્ત - ૭ ઉપવાસ પક્ષના ઉપવાસ માસના ઉપવાસ બેમાસના - એમ ૭ માસના ઉપવાસ સુધી અનેક પ્રકારનું છે

(આ) વાતકથિકતા બે પ્રકાર છે પાદપોષમન અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન પાદપોષમન, જેમાં સર્વ એટલો કે અન્વની સેવનો ત્યાગ કરી નિદ્રેષ્ટ પડી રહેવાનું હોય છે તેમાં બે પ્રકાર છે જેમાં મૃતશરીર ઉપાસરાદિમાંથી જલદાર કાઢવાનું હોય તે નિહારિય, અને જેમાં જલદાર કાઢવાનું ન હોય-એટલે એવે રથે ૧ જગલ વગેરેમાં રહેત્યામ ક્યો હોય, તે અનિહારિય.

* ચતુષ્ભક્તનો અર્થ એક ઉપવાસ ૭; પરંતુ તેમાં ઉપવાસના દિવસની બે દરેક ઉપરાત એક આજ્ઞા દિવસની અને એક પક્ષના દિવસની બેમ કુલ ચાર દરેક ઉપવાસની હોય છે તેવું પક્ષના દરેક સ્થાને પણ સમજવું.

૨. ઊનોદરિકાના બે પ્રકાર છે (અ) દ્રવ્યઊનોદરિકા, અને (આ) ભાવઊનોદરિકા

(અ) તેમા દ્રવ્યઊનોદરિકા બે પ્રકારની છે ઉપકરણ-દ્રવ્યઊનોદરિકા અને ભક્તપાનદ્રવ્યઊનોદરિકા

તેમા ઉપકરણદ્રવ્યઊનોદરિકાના ત્રણ પ્રકાર છે એક વસ્ત્ર એક પાત્ર અને સાધુઓએ લાગ કરેલા (વસ્ત્ર પાત્ર સિવાયના) ઉપકરણોનો ઉપભોગ કરવો તે

ભક્તપાનદ્રવ્યઊનોદરિકાના પ્રકાર પા ૯૯ ઉપર જણાવેલા અલ્પાહારીથી પ્રકામરસભોજી મુધીના પ્રકારો મુજબ જાણવા

(આ) ભાવઊનોદરિકા અનેક પ્રકારની છે જેમકે ક્રોધ ઓછા કરવો, શોભ ઓછા કરવો, અલ્પ ખોલવું, ધીમે ખોલવું, વૃથા પ્રલાપ ન કરવો ઇત્યાદિ

૩ ભિક્ષાચર્યા તેને લગતા વિવિધ નિયમો મુજબ અનેક પ્રકારની છે તે નિયમો જેવા કે, ભિક્ષામા અમુક ચીજોને જ ગ્રહણ કરવી, કે અમુક ક્ષેત્રમાથી જ ભિક્ષા લેવી, વગેરે ૧

૪ રમપરિત્યાગ એટલે કે વૃતાદિ વિકાગક પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો, જિનગ્ધ રસવાળું ભોજન ન કરવું, લૂખો આહાર કરવો વગેરે

૫ કાયકક્લેશ એટલે કે શરીરચેષ્ટાનો ત્યાગ કરી ઊભા રહેવું, વિવિધ આસનોએ ખેસવું વગેરે ૨

૧. જુઓ ઔપપાતિકસૂત્ર પૃ. ૩૮, ૨

૨. જુઓ ઔપપાતિકસૂત્ર પૃ. ૩૬, ૨

૬ પ્રતિમલીનતા આઠ પ્રકારની છે (૧) છત્રિયોનો^૧ નિમદ્ધ ગ્વો (૨) કરાણોનો^૨ નિમદ્ધ કરવો (૩) મન-વશ્ચી-કાયાના^૩ વ્યાપારોનો નિમદ્ધ કરવો અને (૪) સ્ત્રી પશુ અને નપુમ્મક સિવાયની વસતર્મા નિર્દોષ સ્થનાદિ ઉપકરણોનો સ્વીકાર કરી રહેવું.

આશ્વતર તપ છ પ્રકારનું છે (૧) પ્રાશ્નિચ્છ (૨) વિનય (૩) વૈશાટ્ત્ય (૪) ગ્વાધ્યાય (૫) ખ્યાન અને (૬) મુત્સય.

(૧) પ્રાશ્નિચ્છના ૧ પ્રકાર આશળ (પા. ૧૪૫ ઉપર) આવી ગયા છે.

(૨) વિનયના સાત પ્રકાર છે જ્ઞાનનો દશનનો આગનનો મનનો વચનનો, કાચનો અને લોકોપચારનો.

તમા જ્ઞાનનો વિનય જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર મુજબ પાંચ પ્રકારનો છે.

દશનનો વિનય બે પ્રકારનો છે શુભ્રૂપાવિનય અને અનાશાન્નાવિનય. શુભ્રૂપાવિનય સત્કાર કરવો, સન્માન કરવું વગેરે અનેક પ્રકારનો છે અનાશાતના વિનયના ૪૫ ભાગ છે અન્દિતેત્તી અરિક્તેત્તએ કહેલા ધમની આચાર્યોની કેપાધ્યાયેત્તી અવિરેત્તી કુળની મણુની મંથની^૪ કિયાની.

૧ મ ત્રાદિ પાશ.

૨ ૧૦ ધાન ધાન્ય સોમ.

૩ સ્થરી રીતે સમ્યક્પૂર્વક જ્ઞાત વર્ણ, હાથપગ સહેલી કાચલાની પેઠે મુખેદિતિય વર્ણ આશીન અને પ્રશીન-નિષેધ પડેલું ન.

૪ ના અધાના સમ્મદમ મરિ જુઓ પા ૧૫૦-વૈશાટ્ત્ય.

સમાનધાર્મિકની, મતિજ્ઞાનથી^૧ માડીને કેવળજ્ઞાન સુધીના પાપ
જ્ઞાનોની, તથા ઉપર જાણાવેલ ૧૫ની ભક્તિ તેમ જ બહુમાન
તથા એ બે પદગ્નુ ગુણોત્કર્ષન

ચારિત્રવિનય સામાયિકથી માડીને યથાખ્યાત સુધીના
પાપ ચારિત્રના પ્રકારર મુજબ પાપ પ્રકારનો છે

મનનો વિનય એ પ્રકારનો છે પ્રશસ્ત મનવિનય, અને
અપ્રશસ્ત મનવિનય

પાપરહિત, ક્રોધાદિરહિત, કાચિટ્ટી આદિ ક્રિયામ
આનન્દિગરહિત, શોકાદિ ઉપકલેશરહિત, આસવરહિત, સ્વપર
આયાસ ન કરનાર અને જીવોને ભય ઉત્પન્ન ન કરના
એમ માત્ર પ્રકારના મનરૂપ પ્રશસ્ત મનવિનય સાત પ્રકારનો
છે તેનાથી ઊલટા સાત પ્રકારના મનરૂપ અપ્રશસ્ત મનવિનય
પણ માત્ર પ્રકારનો છે

વચનવિનયના એ પ્રકાર છે પ્રશસ્ત વચનવિનય, અને
અપ્રશસ્ત વચનવિનય તેમના સાત સાત પ્રકાર
મનવિનય મુજબ જાણવા

કાયવિનયના એ પ્રકાર છે પ્રશસ્ત કાયવિનય, અને
અપ્રશસ્ત કાયવિનય પ્રશસ્ત કાયવિનય માત્ર પ્રકારનો
સાવધાનતાપૂર્વક જલુ, સ્થિતિ કરવી, એસવુ, આજો
ઉલ્લસન કરવુ, વધારે ઉલ્લસન કરવુ, અને બધી ઘટિ

૧ જુઓ આગળ પા ૨૭, ટિં ૧ ૩

૨ જુઓ આગળ પા ૫૬ તથા ૭૦

પ્રવૃત્તિ કરવી. તેનાથી બિલકા એવા સાત અપ્રસન્ન કાચ વિનય છે

બોધોપચારવિનયના સાત પ્રકાર છે ગુરુ વજેરે વધીક્ષવર્ગની પાસે રહેવું તેમની હુજા પ્રમાણે વતવું કામની મિદિ મારે હેતુઓની સવડ કરી આપવી કરેલા ઉપકારના ભાસો દેવો રોગીઓની સજાળ રાખવી અવસરોમિત પ્રવૃત્તિ કરવી અને સવે કાર્યોમાં અનુકૂળપણે વતવું

૩ વૈમાતૃત્વ (મેવા)ના છ પ્રકાર છે (મન અને આચાર મહત્ત્વ કરાવનાર) આચારનું, (અધ્યાપક) ઉપાધ્યાયનું (ગદ અને વધીક્ષ એવા) અધિવિરનું તપસ્વીનું રોગીનું (નવા પ્રાથમિક સિધ્ધ) કૌશલનું, (એક આચારના સિધ્ધોના પરિવાર) કૃષ્ણનું (સાથે અધ્યયન કરતા માધુઓના સમૂહ) મણનું સુધનું અને માર્ગમિતનું

૪ આધ્યાત્મના પાચ પ્રકાર છે વાચના (અધ્યયન) જુઓના પુનરાવતન ચિંતન અને ધમકલા

૫ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે આત્મ રી, ધમ અને મુક્ત

આત્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે અનિષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતા તેના વિચોચનું ચિંતન કરવું, હૃદય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતા તેના અવિચોચનું ચિંતન કરવું રોગદર્દિ હૃદય પ્રાપ્ત થતા તેના વિચોચનું ચિંતન કરવું અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર કામ બાચાદિકની પ્રાપ્તિ થતા તેના અવિચોચનું ચિંતન કરવું આત્મધ્યાનના ચાર ભૂમિ છે આકર્ષન, દીનતા, આર્થ પાઠવા અને વારંવાર કહેલુકા મોતવું

રૌદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. હિંસા સળધી નિરતર ચિંતન, અસત્ય સળધી નિરતર ચિંતન, ચૌર્ય મળધી નિરતર ચિંતન, અને ધન વગેરેના સરક્ષણ મળધે નિરતર ચિંતન રૌદ્રધ્યાનના ચાર લક્ષણ છે. હિંમા વગેરેથી નહિ અટકવારૂપ દોષો, હિંસા વગેરેમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ દોષો, હિંસાદિ અધર્મમા ધર્મબુદ્ધિથી પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ દોષો, અને મરણપર્યાંત પાપનો પશ્ચાત્તાપ ન કરવારૂપ દોષો.

ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે આજ્ઞાવિચય - જેમા જિનશાસ્ત્રનો નિર્ણય છે એવું ચિંતન, અપાયવિચય - રાગ-દ્વેષાદિજન્ય અનર્થો સળધે ચિંતન, વિપાકવિચય - કર્મના કળ સળધે ચિંતન, અને સમ્યાનવિચય - લોક-દ્વીપ-સમુદ્રાદિના આકાર સળધે ચિંતન ધર્મધ્યાનના ચાર લક્ષણ છે આજારુચિ - જિનોપદેશમા રુચિ, નિસર્ગારુચિ - સ્વભાવથી તત્ત્વમા રુચિ, સૂત્રરુચિ - શાસ્ત્રાભ્યાસથી તત્ત્વરુચિ, અને અવગાઠરુચિ - દ્વાદશ અગ્રથોના સવિસ્તર અવગાહનથી રુચિ ધર્મધ્યાનના ચાર આલંબન છે વાચના (અધ્યયન), પ્રતિપૃચ્છના, પરિવર્તન (પુનરાવર્તન) અને ધર્મકથા ધર્મધ્યાનની ચાર ભાવનાઓ છે એકત્વભાવના, અનિત્યભાવના, અશરણભાવના અને સમારભાવના *

ગુહ્યધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે (અ) પૃથક્ત્વ-વિતર્ક-મવિચાર — એટલે કે જેમા, ‘વિતર્ક’ અર્થાત્ પૂર્વગ્રથો અનુમાન

* એમના વિસ્તાર માટે જુઓ આ માળાનુ ‘યોગશાસ્ત્ર’

કર્ત્ત એક દ્રવ્યનું અવલમ્બન કર્ત્ત ખ્યાન કરવામા આવે, તથા તે પ્રગમ્યાન તે દ્રવ્યના કર્ત્ત એક પરિણામ ઉપર ચિર ન રહેતા તેના વિવિધ પરિણામો (પૃથક્ત્વ) ચિત્તમાં લાગ્યા કર તથા કર્ત્તવાગ દ્રવ્ય ઉપરથી પરિણામ ઉપર કે પરિણામ ઉપરથી દ્રવ્ય ઉપર આવે દ્રવ્ય ઉપરથી તેના વાચક સજ ઉપર કે સજ ઉપરથી દ્રવ્ય ઉપર આવે તેમ જ મન-વાસ્ત્વી-કામા એ ત્રણના આપારોમાં કર્ત્ત એક ઉપર ધિર રહવાને જરૂર વાગવાર મક્રમણ કર્યા કરે ('અવિચાર') તે.

(બ) એકત્વ-વિતક-અવિચાર — એટલે કે જોમા દ્રવ્યના કોઇ એક પરિણામ ઉપર જ નિશ્ચય થવામા આવે છ તથા જ અજ્ઞના ચિત્તનું કે મન-વાસ્ત્વી-કામાના આપારોનું કશું પરિવર્તન રવામા નથી આવતું.

(ક) સુપ્રમદિયા-અનિવૃત્તિ — એટલે કે જોમા મન અને વચનના આપારોનો મર્ચા રોધ કરવાથી અને કાચ-આપારોમાના થવ કાચઆપારોના રોધ કરેલા કર્ત્ત જોમાથી થાણુ થકાણુ નથી.

(દ) મમુચ્છિન્નકલ્પ-અનિવૃત્તિ — એટલે કે ૭માં અધ્યસૂક્તમ જ્યાં આપારોનો સર્વથા નિરોધ કરેનો કર્ત્ત કામિકી આદિ ક્રિયાઓનો મર્ચા ઉચ્છેદ થશે હોય છ તે શુદ્ધ ચાનતા ચાર સક્ષણો છે સુમા નિરપૂઠતા આર્જવ-મરહતા અને માદવ-માનુષ્ય શુદ્ધધ્યાનનાં ચાર આધ્યત્મન છે અવ્યય-અવનો અમાત્ર અસુખોદ વિવેક-શરીર આત્માની ભિન્નતા અને બુદ્ધિ-અસુગમણુ (ત્યાગ) શુદ્ધધ્યાનની ચાર ભાવનાઓ છે સમારના અર્જતવૃત્તિપણા

વિષે વિચાર, પ્રત્યેક ક્ષણે વસ્તુઓમા થતા વિપરિણામ વિષે વિચાર, સસારના અશુભપણા સમયે ચિંતન અને હિંસાદિ-જન્ય અનર્થોનો વિચાર

(૬) વ્યુત્સર્ગ (અસંગપણુ-ત્યાગ) ના એ પ્રકાર છે દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ, અને ભાવવ્યુત્સર્ગ તેમા દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગના ચાર પ્રકાર છે ગણુવ્યુત્સર્ગ, શરીરવ્યુત્સર્ગ, ઉપધિ- (માધનસામગ્રીનો) વ્યુત્સર્ગ અને આહારપાણીનો વ્યુત્સર્ગ.

ભાવવ્યુત્સર્ગના ત્રણ પ્રકાર છે કષાયવ્યુત્સર્ગ, સસાર-વ્યુત્સર્ગ અને કર્મવ્યુત્સર્ગ કષાયવ્યુત્સર્ગના ચાર પ્રકાર છે ક્રોધ, માન, માયા અને શ્લોભનો એ પ્રમાણે સસારવ્યુત્સર્ગના ચાર પ્રકાર છે નૈરયિક તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવના સસારનો વ્યુત્સર્ગ કર્મવ્યુત્સર્ગના પણુ જાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મ મુજબ આઠ પ્રકાર છે

— શતક ૨૫, ઉદ્દે ૭

૨

જો ભિક્ષુ કોઈ એક અકૃત્યમ્થાનને સેવીને તે અકૃત્ય-મ્થાનનું આલોચન તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરણ પામે, તો તેને આરાધના^૧ થતી નથી, પરંતુ તે અકૃત્યમ્થાનનું આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે, તો તેને આગધના થાય છે વળી કદાચ કોઈ ભિક્ષુએ અકૃત્યમ્થાનનું પ્રતિસેવન કર્યું હોય, પછી તેના મનમા વિચાર થાય કે, ‘હું માગ અતકાળને સમયે તે અકૃત્યમ્થાનનું આલોચન

કરીશ તથા તપશ્ચર્યા પ્રાપ્તિનો સ્વીકાર કરીશ પરંતુ ત્યાર પછી તે ભિક્ષુ તે અકૃત્યરચાનનું આશ્રયન કે પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરણ પામે તો તેને આરાધના થતી નથી, અને જો તે ભિક્ષુ આશ્રયન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે તો તેને આરાધના થાય છે વળી કેઈ ભિક્ષુ કેઈ અકૃત્ય રચાનનું પ્રતિમેવન કરી મનમાં એમ વિચારે કે જમણેપાસકો પણ મરણ પામી કેઈ દેવસોકર્મા જ દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે તો શું દુનર્હી થાઈ? તથા એમ વિચારી આશ્રયનાદિ કયા વિના જ તે મરણ પામે તો તેને આરાધના થતી નથી

— સતક ૧ છંદ ૨

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

વ્યવહાર

વ્યવહાર એટલે મુમુક્ષુની પ્રવૃત્તિ તેનું કારણ જે જ્ઞાન-
તે પણ વ્યવહાર કહેવાય છે

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! વ્યવહાર કેટલા પ્રકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! વ્યવહાર પાંચ પ્રકારનો છે

૧ આગમવ્યવહાર, ૨ શ્રુતવ્યવહાર, ૩ આજ્ઞાવ્યવહાર,
૪ ધારણાવ્યવહાર, અને ૫ છુતવ્યવહાર તે પાંચ પ્રકારના
વ્યવહારમાં જેની પાસે જે પ્રકારે આગમ^૧ હોય, તે પ્રકારે
તેણે આગમથી વ્યવહાર ચલાવવો. જો આગમ ન હોય તો
તેની પાસે જે શ્રુત^૨ હોય તે શ્રુત વડે વ્યવહાર ચલાવવો.

૧ કેવલજ્ઞાન, મન પર્યાવજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, ૧૪ પૂર્વશ્રય,
૬૦૧ પૂર્વશ્રય અને નવ પૂર્વશ્રય—આ જ્ઞાનો આગમ કહેવાય છે.

૨. આચાર-૯૫ વગેરે (શ્રેયો) શ્રુત કહેવાય

મન ન હાથ, તો તેની ખાતે જે પ્રકારે આપ્યા હાથ તે પ્રકારે તેણે અવદાર અપાવવેલ આપ્યા ન હોય તો જે પ્રકારે ખાસ્જાર (એટલે કે કોઈ ચાલીએ કરેલું પોતે માદ ગાખ્યું) હાથ તે પ્રકારે અવદાર અપાવવેલ અને ખાસ્જાર ન હોય તો છત (એટલે પરખચરી ચાખ્યા આવેલા અવદાર) પ્રમાણે અવદાર અપાવવેલ.

આ પાંચ પ્રકારના અવદારને અપારે તપારે અને ત્યાં અર્થ ઉચિત હાથ, તપારે તપારે અને ત્યાં ત્યાં (અનિશ્ચિત પશ્ચિત રીતે) રાગદ્વયના ત્યાગપૂર્વક સારી રીતે અવદારતા અમશ્ચુનિમ્મય આપ્યોનો આરાધક માય છે

—સતક ૮ છેવે ૮

૨

ઉ માદ

ઉ માદ એટલે અષ્ટ મંત્રાનો (વિવેકચાનનો) પ્રકાર

મો — હે ભગવન ઉ-માદ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ — હે મૌતમ^૧ બે પ્રકારનો ઉ-માદ કહી છે ૧

પ્રથમના આવેશરૂપ — એટલે કે મર્ષ દેવનો સરીરર્થ પ્રવેશ

૧ હે મૌતમ એટલે વિદ્વાન પાસેથી બહેલી આજ્ઞા અનીવાર્ય પણ સ્મૃતિશક્તિપુરુષ સિમ્હ હાથ.

૨ કોઈ મીઠાઈ (અણુમર) પુરુષે કબ્જે ફેરવે કબ્જ અને આવડો વિચાર કરી જે દોષની જે રીતે છુદ્ધિ કરી દોષ તે માદ ચાખી તે જીવન પ્રાશસ્તિવાદિ અપદ્મ તે

૩ કબ્જ ફેરાદિની અપેક્ષાએ સરીરજલ અગ્નિની હાનિનો વિચાર કરીરે

થવાથી ચેતનાનો ભ્રશ થવો તે અને ૨ મોહનીયકર્મના ઉદયથી થયેલો—એટલે કે અતત્ત્વને તત્ત્વ માનવારૂપ અને તત્ત્વને અતત્ત્વ માનવારૂપ, તથા વિષયાદિનું સ્વરૂપ જાણવા છતાં અજ્ઞાનીની પેઠે તેમા ને તેમા પ્રવૃત્ત થવારૂપ, તથા કામાવેશથી હિતાહિતનું ભાન ભૂલી જવારૂપ

—શતક ૧૪, ઉદ્દે ૨

૩

પ્રત્યનીક

પ્રત્યનીક એટલે વિરોધી અથવા દ્વેષી રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગુરુઓની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે આચાર્ય પ્રત્યનીક, ઉપાધ્યાય પ્રત્યનીક અને સ્થવિર પ્રત્યનીક.

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગતિની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીકો કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયાદિકથી પ્રતિકૂલ અજ્ઞાન કષાયચરણ કરનાર ‘ઇહલોક-પ્રત્યનીક,’ ઇન્દ્રિયના વિષયમા તત્પર રહેનાર ‘પરલોક-પ્રત્યનીક, અને ચૌર્યાદિક વડે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા તત્પર રહેનાર તે ‘ઉભયલોક-પ્રત્યનીક’

—શતક ૮, ઉદ્દે ૮

---

૧ કમર, વિદ્યા, અથવા દીક્ષાનો કાળ એ બાબતોમા જે સાત મોટા હોય તે.

૪

ભાષા

ઓ —હે ભગવન! ભાષા ૧૦ પ્રકારની છે ૧ સંબોધન કરવાપૂર્વક બોધાતી આમ ત્રણી ૨ આજ્ઞાપૂર્વક બોધાતી આજ્ઞાપતી ૩ માનના કરવારૂપ માનતી ૪ પ્રશ્ન કરવારૂપ પ્રશ્નતી ૫ ઉપદેશ આપવારૂપ પ્રજ્ઞાપતી ૬ નિષેધ કરવારૂપ પ્રત્યાખ્યાતી ૭ ઇચ્છાને અનુકૂલ એવી ઇચ્છાનુબોધા ૮ અથના નિશ્ચય સિવાય બોધાતી અનભિગૃહિતા^૧ ૯ અથના નિશ્ચયપૂર્વક બોધાતી અભિગૃહિતા^૨ ૧ અથના સુશય કરાવનારી સશય કરણી^૩ ૧૧ શોકપ્રસિદ્ધ શબ્દાથવાણી વ્યાકૃતા, અને ૧૨ ગભીર શબ્દાથવાણી અન્યાકૃતા.^૪ હવે, અમે આમય કરીશું, સ્થન કરીશું, બેભા રહીશું બેસીશું આમોદીશું ઇત્યાદિ ભાષા પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય? અસત્ય ન કહેવાય?

મ —હે યોતમ તે ભાષા પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય, પણ મૃત ન કહેવાય.

તેથી પ્રશ્નકર્તાનો અભિપ્રાય એ છે કે આમય કરીશું વગેરે ભાષા અવિધ્યકાળને લગતી છે એટલે વચ્ચે અર્થરૂપ આવતા તેમ કરવાનું ન પણ બને, એટલે જુદી પણ

૧ એમજે તને ઠીક લાગે તેમ કર

૨ એમજે આ પ્રમાણે કર

૩ એમજે ઈન્ધવ લાગે એમજે ઈન્ધવ લાગે પુરુષ મીઠું

અને ઘેરો એ તમ અથના સુશય લાગતું કરે છે

૪ જુઓ પ્રજ્ઞાપના સુત્ર ચ. ૨૫૧ ૧ ચ. ૯.

પડે વળી આમત્રણી વગેરે ભાષાઓ વિધિ કે નિષેધ વડે સત્ય ભાષાની પેઠે વસ્તુમા નિયત નથી, તો તેમને શુ કહેવી? જવાબમા કહ્યું છે કે, ભવિષ્યકાળમા જે વસ્તુ કરવાની કહી હોય, તે વર્તમાનકાળની દૃષ્ટિએ કશુ નિશ્ચિત નથી કહેતી, ઉપરાત આમત્રણી વગેરે ભાષા કશાનો વિધિપ્રતિષેધ નથી કરતી, પરંતુ તે પણ નિર્દોષ પુરુષાર્થની સાધક છે

— શતક ૧૦, ઉદ્દે ૩

૫

ઉપધિ-પરિગ્રહ-પ્રણિધાન

ઉપધિ એટલે જીવનનિર્વાહમા ઉપયોગી શરીર તથા વસ્ત્રાદિ રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન્! ઉપધિ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે?

મં—હે ગૌતમ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારનો કહ્યો છે કર્મરૂપી ઉપધિ, શરીરરૂપી ઉપધિ અને બાહ્ય પાત્ર-વસ્ત્રાદિ સામગ્રીરૂપ ઉપધિ નૈરયિકોને કર્મ અને શરીરરૂપ એ જ ઉપધિ હોય છે એકે દ્રિય જીવોને પણ એ એ જ પ્રકારનો હોય છે, તે સિવાયના બીજાઓને^૧ ત્રણે પ્રકારનો હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્! ઉપધિ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે?

મં—હે ગૌતમ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારનો કહ્યો છે સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર નૈરયિકોથી માડી વૈમાનિકો સુધી બધાને એ ત્રણે પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે^૨

૧ વૈમાનિકો સુધીના

૨ નારકોનો સચિત્ત ઉપધિ તે શરીર, અચિત્ત ઉપધિ તે હતપત્તિમ્થાન, અને શ્વાસોર્ચ્વાસાદિ યુક્ત ગરીર સચેતના-ચેતનરૂપ મિશ્ર ઉપધિ કહેવાય છે

અવનતિર્વાહમા ઉપયોગી કર્મ સરીર અને વન્ધા
ઉપધિ કહેવાય છે અને તે જ મમત્વશુદ્ધિથી ચૂકીત થાય
ત્યારે પરિમલ કહેવાય છે

ગો —હે ભગવન્ ! પરિમલ કેટલા પ્રકારનો કહો છો

મ —હે ગૌતમ ! પરિમલ ત્રણ પ્રકારનો કહો છે
કર્મપરિમલ સરીરપરિમલ અને જાણ વસ્ત્રપાત્રાદિ
ઉપકરણરૂપ પરિમલ

કેઈ પણ પ્રકારના નિશ્ચિત આશન્નનર્થ મન-વચન-
કામના આપારોને ઝિજ્ઞાસ કરવા તે પ્રણિધાન.

ગો —હે ભગવન્ ! પ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

મ —હે ગૌતમ ! પ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે
મનપ્રણિધાન વચનપ્રણિધાન અને કામપ્રણિધાન ?

ગો —હે ભગવન્ ! દુષ્ટપ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું
કહ્યું છે ?

મ —હે ગૌતમ ! મન-વચન-કામ એમ ત્રણે પ્રકારનું
છે મુપ્રણિધાન પણ એ ત્રણે પ્રકારનું હોય છે મનુષ્યથી
વૈમાનિક સુધીનાને મુપ્રણિધાન હેઈ કહે છે

— સતક ૧૮ છેલ્લે ૭

૧ તેમાથી નેરચિકથી અનિવડ્યમાર સુધીનાને તમ
પૃથ્વીસચિકથી વ્યવસ્થાવિશાલિક સુધીનાને સવપ્રણિધાન એ ઠઠિવથી
માર હાં દિવચન્ધ સુધીનાને વચન અને સવપ્રણિધાન તથા
જાણનાને (વૈમાનિક સુધી) ત્રણે હોય છે

તે એક સાથે આગને જ અનુભવે છે, કારણકે જ્યારે શીત અનુભવે ત્યારે ઉષ્ણ નહિ અને ચર્મા વખતે શય્યાને ન અનુભવે^૧

માત્ર વેદનીયરૂપી એક જ કર્મ બાધનાર વીતરાગ છદ્મચને^૨ છ પ્રકારના કર્મ બાધનાર જોટલા પરિપક્વ જાણુવા પરંતુ સયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાનીને^૩ (જ્ઞાનાવરણીયના બે પરિપક્વ વધુ બાદ કરતા) ૧૧ પરીપક્વો સભવે છે, પણ તેમા એક સાથે તે નવને જ અનુભવે છે, કારણકે શીત-ઉષ્ણ, અને ચર્મા-શય્યા, એ બે જોડકામાથી ગમે તે એકને જ તે અનુભવે છે

કર્મબધરહિત અયોગી ભવસ્થ કેવલજ્ઞાનીને^૪ અગિયાર પરિપક્વો તે પ્રમાણે છે

—શતક ૮, ઉદ્દે ૮

૭

ગણિપિટક

ગણિપિટક એટલે આચાર્યની પેટી—શાસ્ત્રો

ગૌં—હે ભગવન્! ગણિપિટક કેટલા પ્રકારનું કલ્પે છે?

૧ અહીં તો મોહનીય અવિદ્યમાન જેવું થયું હોવાથી, સર્વાત્ર અનૌત્સુક્ય જ પ્રવર્તે છે તેથી ગચ્ચાદાણે તે શય્યામા જ વર્તે છે, ચર્માની ઉત્સુકતા તે વખતે તેને ન હોવાથી તે ચર્મામા નથી હોતો

૨ ૧૧મા અને ૧૨મા ગુણુચ્ચાન વખતે તેને વીતરાગ છદ્મચ કહે છે

૩ ૧૩ મા ગુણુચ્ચાન વખતે

૪ ૧૪મા ગુણુચ્ચાનવાળાને

ચારિત્રમોહનીયકર્મમાં અરુન્ધિ, નમતા, સ્ત્રી નૈષેધિકા
ચાચના આક્રોશ અને સત્કારપુરુષકાર એ સાતનો સમાવેશ
થાય છે

અંતરાયકર્મમાં અલ્પાભપરિણનો સમાવેશ થાય છે

(આમુન સિવાયનાં) સાત પ્રકારના ક્રમ બાધનારને
બાવીસ પરિવહો કલા છે પરંતુ એક સાથે તે વીસને અનુભવે
છે કારણ કે ત્યારે શીતને અનુભવે ત્યારે ઉષ્ણને ન
અનુભવે^૧ અને ચર્માને અનુભવે ત્યારે નૈષેધિકાને ન
અનુભવે^૨

આઠ પ્રકારનાં ક્રમ બાધનારને માત્રે પચ્ચ તેમ ૮ બચ્ચ
આમુખ્ય અને મોહનીય એ બે સિવાયનાં છ પ્રકારના
ક્રમ બાધનારને^૩ (દશનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયના
મળાને આઠ પરિવહો બાઢ થતાં) ૧૪ પરિવહ હોય છે પચ્ચ

૧ તેનાથી હલકું પચ્ચ સમજા થેલું

૨ ચર્માથી એમ તો શ થાય પચ્ચ વિરુદ્ધ છે; પરંતુ ચામ બળ
નીકરે હોય ત્યારે સ્વપ્ના વિશ્રામસીબળાદિ માટે થયેલ વળત
શક્તિસેવન ક્ષે પચ્ચ ખરેખર; પચ્ચ તે વળતેય તેના મનમાં ચર્માતું
ઓત્સુક્ય હલકું શમ્યુ નથી હોય; તેથી વાસ્તવિક રીતે તેની ચર્મા
(મુચ્ચાકરી) ન થાય હોય છે

૩. સૂક્ષ્મકથન (૧ મા) કુલસ્થાનવાચાને — શીલ, તેને
સરથ બહરથ કહે છે મરણકે હલકું હોવાના સૂક્ષ્મ અર્થો તેનામાં
વિદ્યમાન છે અને તેને કેવલજ્ઞાન થયુ નથી. કુલસ્થાને તેમજ
બહરથ, કેવલજ્ઞાની વચ્ચેના પાસ્તિલામિક અર્થો માટે બુદ્ધિ આ
માબાદ અતિમ હજરેલ પુરુષ પા. ૧૦૨, યથા અન્ય
પા. ૧ એ ૧

મ્થાનાગમા સ્વસિદ્ધાત, પરસિદ્ધાત, હ્રવ, અહ્રવ, સોઽ, અને અસોઽનુ સ્થાપન છે

સમવાયાગમા સ્વસિદ્ધાત, પરસિદ્ધાત, એકાદિ મખ્યા-પૂર્વઽ પદાર્થોનુ નિરૂપણ, અને દ્વાદશાગ ગણિપિટકના પર્યવોનુ પ્રતિપાદન છે

ભગવતીમા સ્વસિદ્ધાત, પરમિદ્ધાત, હ્રવ, અહ્રવ, સોઽ, અસોઽ, જુદા જુદા પ્રકારના દેવ, રાજ, રાજર્ષિ અને અનેક પ્રકારે સંદિગ્ધ પુરુષોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના શ્રીજિને વિન્તાગ્પૂર્વક આપેલા ઉત્તરો છે તેઓ યથાસ્થિત ભાવના પ્રતિપાદક છે, મુમુક્ષુઓના હૃદયના અભિનદક છે, અધિકારરૂપ મેલના નાશક છે, મુદ્દષ્ટ છે, દીપમૂત છે, તથા બુદ્ધિના વર્ધક છે

જાતાધર્મકથામા^૧ ઉદાહરણમૂત પુરુષોના નગરો, ગજઓ, ધર્મીયાર્થો, ધર્મકથાઓ, પ્રવ્રજ્યાઓ, તપો, દેવસોઽ-ગમનો બોધિલાભો વગેરેનુ વર્ણન છે

ઉપાસકદશામા^૨ ઉપાસકોના કે શ્રાવકોના શીલવ્રતો, વિગ્મણો, ગુણવ્રતો, પ્રત્યાખ્યાનો, ધોપધોપવાસો, તપો, પ્રતિમાઓ, ઉપસર્ગો, બોધનાભો અને અંતક્રિયાઓનુ નિરૂપણ છે

૧ આ માળામા 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ' નામનુ પુસ્તક

૨ આ માળામા 'ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો' નામનુ પુસ્તક

મ — હે જીતમ ! જાર અંમવાળુ મહિપિટક કમ્પુ છે તે આ પ્રમાણુ આચારાંમ મુતકૃતાંગ સ્થાનામ, મમવાચામ, બનવતી (વ્યાખ્યાપ્રસન્નિ) શાતાધર્મકથા, ઉપાતકકથા અનકૃદકથા અનુત્તરોપપાતિક પ્રમખ્યાકરણુ, વિપાકમુત અન દષ્ટિવાદ.^૧

મી — હે બનવત ! આચારાંમ એ મુ છે !

મ — હે જીતમ ! આચારાંમમાં^૨ મમણુ નિમ્ન મનો મુપ્રસન્ન આચાર, મિહા દેવાના વિધિ (ગ્રામર) વિનય પ્થાન, આદારાદિ પદાર્થોનુ માપ ત્વાધ્યાય ભાષાભિમિતિ, ગુમિ સખ્યા ઉપધિ અનપાન દોષોની વિશુદ્ધિ, શુદ્ધાશુદ્ધ મદણુ તત નિમમ અન તપ વગેરેનુ વધુન છે

મુતકૃતાંમમાં^૩ સ્વસિદ્ધાત, પરસિદ્ધાત શુદ્ધ, અશુદ્ધ સાક અશોક કુલ્ય પાપ આસવ સવર, નિર્દરા મંથ અન મોક્ષ સુધીના પદાર્થો છે તથા ઇતર દેશોની મેષિકિત, તથા મજ્જિમ એવા નવા દીક્ષિતની શુદ્ધિની શુદ્ધિ મારે ૧૮ ક્રિયાવાદીના મન, ૮૪ ક્રિયાવાદીના મન ૬૭ અધ્યાન્વહીના મન ૩૨ વિનયવાદીના મન વગેરેના પરિશ્લષ કરીને ત્વામદ્ધાતનુ યાચન કરેલું છે

૧ મૂલમા, નદીસુત્રમા આ પ્રમાણે બધા અપ્રાને પરિચય આપનો કિમ કમ્પુ છે પરંતુ બહો અવશ્યકમાંના અ નેક મમવાચામમા અવેશી મદિની ક્રાંતીને આપી છે

૨ આ મામામા શ્રીમદ્ધાતીરસ્તમામો આચારમર્મ નામનું પુસ્તક.

૩ આ મામામા શ્રીમદ્ધાતીરસ્તમામો સંવમમમ નામનું પુસ્તક.

પરચૂરણ

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે બીજને ખોદુ બોલવા વડે, અસદ્ભૂત બોલવા વડે,^૧ કે મોઢામોઢ દોષ પ્રકાશવા વડે દૂષિત વચન કહે, તે કેવા પ્રકારના કર્મ બાધે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે તેવા પ્રકારના જ કર્મો બાધે છે, તથા તે જ્યાં જ્યાં જાય છે, ત્યાં તેવા જ કર્મોને અનુભવે છે
—શતક ૫, ઉદ્દે ૬

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! સરખાસરખી ચામડીવાળા, સરખી ઊમરવાળા, અને સરખા દ્રવ્ય અને શસ્ત્ર વગેરે ઉપકરણવાળા કોઈ બે પુરુષ લડે, તેમાં એક જીતે અને એક હારે, એ પ્રમાણે થાય ? અને થાય તો તેનું શું કારણ ?

મં—હે ગૌતમ ! જે વીર્યવાળો હોય તે જીતે, અને વીર્ય વિનાનો હારે જેણે વીર્યરહિત કર્મો નથી બાધ્યા અને જેના તે કર્મો ઉદયમા નથી આવ્યા, તે જીતે છે, અને જે પુરુષે વીર્યરહિત કર્મ બાધ્યા છે, અને જેના તે કર્મો ઉદયમા આવ્યા છે, તે પુરુષ પરાજય પામે છે,

—શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૧ અસદ્ભૂત એટલે ન શયેશ્વના ઉદ્દભાવનરૂપ, અથવા અલીક (ચોર ન હોય તો પણ આ ચોર છે એ પ્રમાણે આરોપ કરવા) ૩૫

અંતઃકૃદશાખા અંતઃકૃત (તીર્થેકરાદિ) પુરુષના ભોમપરલાગ
પ્રવચ્ચા, તપ પ્રતિમા સુખા આજ્ઞવ માઈવ સૌમ્ય મયમ,
બ્રહ્મમય તપ ક્રિયા મમિતિ મુક્તિ અમ્રમદ્વયોગ આખ્યાય,
ધ્યાન કર્મનો સુખ કેવળજાતની પ્રાપ્તિ વચ્ચેરેનું નિષ્કલ્પ છે

અનુચરીષપાતકમા નમરો હિંસનો, ચૈત્યો વનખડો,
રાગભો, માતપિતાઓ ધર્માચાર્યો ધર્મકથાઓ ભોમપરિ-
ત્તાઓ વચ્ચેરેનું વચ્ચેન છે

પ્રમદ્યાકરણમા ૧૮ પ્રશ્નો ૧૮ અગ્રજો ૧૮
પ્રમાપ્રશ્નો વિદ્યાના અતિસરો અને નામકુમાર તથા
મુપર્ણકુમારની સાથે ચચેલા દિવ્ય મવાદો છે

વિપાકમુતમા સૂત કર્મોનો અને દુષ્કૃતકર્મોનો રક્ષત્રિપાક
વચ્ચેરેનો છે

દષ્ટિવાદમા મવ પ્રદાર્યોની પ્રકપણા છે

—સતક ૨૫ છેલ્લે ૪

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૨ નો

ચારિત્ર-ખંડ

આર્ય શ્રીસ્કંદક

તે સમયની વાત છે

આવસ્તી^૧ નગરીમા કાત્યાયન ગોત્રનો, ગર્દભાલ નામના પરિવ્રાજકનો શિષ્ય સ્કંદક નામનો પરિવ્રાજક (નાપસ) રહેતો હતો. તે ચાર વેદનો, પાંચમા ઇતિહાસ-પુરાણનો અને છઠ્ઠા નિધદુ નામના દ્રોણનો સાગોપાગ ધારણુ કરનાર, તથા પ્રવર્તક હોઈ, તે સળધી ભૂક્ષોનો અટકાવનાર હતો. તે પડગનો પણ જાણકાર અને ષષ્ટિતત્ર (કાપિલીય શાસ્ત્ર)માં વિશારદ હતો. વળી ગણિત, શિક્ષા,^૨ કલ્પ (આચાર), વ્યાકરણ, છંદ, વ્યુત્પત્તિ, જ્યોતિષ તથા ખીજ પણ અનેક

— ૧ પ્રાચીન દ્રોણ દેગની રાજધાની ગર્યાધ્યાથી હનુ તરફ પચાસેક માઈલ ઉપર ગપટી નદીના દક્ષિણ કિનારે આવેલા સાહેતમાહેતના ખડેને આવસ્તીના વર્તમાન ગવગેપ ગામવામા આવે છે

૨ અક્ષરના સ્વરૂપને જણાવનારું ગ્રાન્થ

આદ્યજ્ઞ અને પરિનાજ્ઞક સુખથી નીતિશાસ્ત્રો તથા દર્શન-
શાસ્ત્રોમાં ધણા ચતુર હોય.

૧ જ નમરીમાં પ્રિયસ નામનો મહાવીર ભગવાનનો
અનુયાયી નિમિષ સાધુ રહેતો હતો. તેણે એક દિવસ કંઈક
પામે ત્હને તેને આશ્વપૂરવ પૂછ્યું. હે માનવી! તું લોક
અનવાળો છ કે અંત વિનાનો છ? એવ અંતવાળો છ કે
અંત વિનાનો છ? મિહિ અંતવાળો છ કે અંત વિનાની છ?
નિહી અંતવાળો છ કે અંત વિનાનો છ? તથા કયા મરણ
૧ મરતા છર વધે અથવા ધર અર્જીત એવ કેવી રીતે
મરે તા નો નવાર વધે અથવા ધરે?

આ પ્રશ્નો સાંભળી ક કન શકા, કાશ્યા અને
અવિશ્વામી કિંવચ થતા ત્હી જુદી કુદિત ચર્મ મર્મ અને
૧ જ કમલ પામ્યો. તથા ઈર્ષિ જવાન ન આપી શકવાથી
મોત ભા.

૧ અરમાં નજીકમાં આવેલી કૃતઝા નમરીની ભક્ત
કમલધારક ચત્રમાં શ્રીમહાવીર ભગવાન પધાર્યો. તે ભણી
શ્રીકો નમના હોતો નમરજા. મકલકને પણ ત્યાં જવાનો
વિચાર આવ્યો. તથી પોતાના ત્રિદંડ, કુડી (કમચ્ચુ)
રુદાક્ષની માલા (કાચનિકા) કરોટિકા (માટીનું પાત્ર), બુદિકા
(આસન) કનગિકા (લઠાજીયુ) રૂનાશક (ત્રિમડી) અંકુશક ૧

૧ પ્રશ્નો કતર યુ આ હોય કે તે, તથા તેનો અવાજ હું મ્મ
રીત નિશ્ચિત હું એ કાશ્યા નને પ્રશ્ન અવાજથી પૂછનારને પ્રતીતિ
મે કે કેમ ન, નિશ્ચાસ

૨ રજા કપરથી પાંદે [લેવાનું સ્થપન

પવિત્રક (વીટી), ગણેત્રિકા (કલાઈનુ ધરેણુ), છત્ર, પગરખા, પાવડી અને ગેરુવા વસ્ત્રો વગેરે ધારણ કરીને તે કૃતગત્તા જવા નીકળ્યો.

આ તરફ મહાવીર ભગવાને ગૌતમને સબોધીને કહ્યું, “હે ગૌતમ! આજ તુ તારા જૂના સબોધીને જોઈશ” એમ કહી, તેમણે સ્કંદક કેવી રીતે આ તરફ આવવા નીકળ્યો હતો તે કહી સભળાવ્યું ત્યારે ગૌતમે પૂછ્યું કે ‘તે આપની પાસે દીક્ષા લેશે કે કેમ?’ ત્યારે મહાવીર ભગવાને હા પાડી.

એવામા સ્કંદક ત્યા આવી પહોંચ્યો, ગૌતમ ઊડીને તેની સામા ગયા, અને તે શા માટે આવ્યો છે તે બધું તેને કહી સભળાવ્યું આથી વિચ્છિન્ન થઈ સ્કંદકે ગૌતમને પૂછ્યું કે તમને આ બધું સ્વશક્તિથી જાણી લઈને કાણે કહ્યું? ત્યારે ગૌતમે મહાવીર ભગવાનનું નામ દીધું પછી અને મહાવીર ભગવાન પાસે ગયા.

મહાવીર ભગવાન તે સમયે હમેશ ભોજન કરતા હતા તેમનું શરીર ઉદાર, શણગારેલા જેવું, કક્ક્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય, મગલરૂપ, અલકારો વિના પણ ગોભતુ તથા સાગ લક્ષણો,^૧ ચિહ્નો અને ગુણોથી યુક્ત હતું તેમને જોઈ સ્કંદક

૧. એટલે કે માન તથા ઉન્માનયુક્ત. પાણીથી ભરેલી કૂડીમા કોઈ પુરુષ પ્રવેશ કરે, અને જેના પ્રવેશથી તે કૂડીનું ઊર શેર પાણી (દ્રોણ) બહાર નીકળે, તે માનયુક્ત કહેવાય જે પુરુષનું વજન ૪૦૦૦ તોલા (અર્થે ભાર) થાય તે ઉન્માન-યુક્ત કહેવાય પોતાના આગળથી માપતા જેની જગ્યાઈ ૧૦૮ આગળ હોય, તે પ્રમાણયુક્ત કહેવાય.

અત્યંત હા પામ્યો તથા પુનઃકિંત ચિત્તકુપ્ત થઈ તથા પ્રક્રિયા કરી તેણે તેમને વદનાદિ કથી મહાતીર ભગવાને પણ તેને પિત્રસહના પ્રભો વચ્ચેની વાત કહી સંભળાવી તથા તેના જવાબ પણ કહી સંભળાવ્યા.

હ ૨૪૬૬   હોક અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે એ પ્રશ્નો જવાબ આ પ્રમાણે છે મેં હોકને ચાર પ્રકારનો જણાવ્યો છે દ્રવ્યહોક દ્યુતહોક કાળહોક અને ભાવહોક દ્રવ્યહોક તો એક છે અને અંતવાણો છે દ્યુતહોક અર્થઘ્ન કાંઈકીંઈ મોજન સુધી સંભાર્પ અને પહોળાઈવાળો છે તથા તેનો પરિધિ અર્થઘ્ન મોજન કોણકોણનો કહી છે તેનો પણ અંત — છેડો — છે કાળહોક કોઈ દિવસ ન હતો તેમ નથી, કોઈ દિવસ નથી એમ પણ નથી અને કોઈ દિવસ નહીં હશે એમ પણ નથી તે કુવ, નિષત, કાચત અક્ષત, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિસ્ત છે વળી તેનો અંત નથી ભાવહોક વધુ મંદ, રસ, અને પચના જનત પરિધિ (પરિણામો) રૂપ છે જનત મંદશન (આકાર) પણ વરૂપ છે તથા તેનો અંત નથી એટલે કે હોકને દ્રવ્ય અને દ્યુતની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો ન અંતવાણો છે પણ કાષ અને ભાવની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો તે અંત વિનાનો છે.

હવે છવ અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે તે પ્રશ્નો જવાબ આ પ્રમાણે છે દ્રવ્યથી છવ એક છે અને અંતવાણો છે દ્યુતથી છવ અર્થઘ્ન પ્રેરણવાળો છે તથા તેનો અંત પણ છે કાળથી છવ નિસ્ત છે અને તેનો અંત નથી ભાવથી છવ અનંત જ્ઞાનપર્યાયરૂપ છે

અનત દર્શનપર્યાયરૂપ છે, અને અનત અગુરુલધુ^૧ પર્યાયરૂપ છે

તે જ પ્રમાણે સિદ્ધિ^૨ પણ દ્રવ્યથી એક છે અને અતવાળા છે, ક્ષેત્રથી સિદ્ધિની લબ્ધિ તથા પહોળાઈ ૪૫ લાખ યોજનની છે, અને તેનો પરિધિ ૧ કરોડ, ૪૨ લાખ, ૩૦ હજાર, અને ૨૪૯ યોજન કરતા કાઠક વિશેષાધિક છે તેનો અત—છેડો—પણ છે કાળથી સિદ્ધિ કોઈ દિવસ ન હતી એમ નથી, નથી એમ પણ નથી, તથા નહિ હોય એમ પણ નથી ભાવથી સિદ્ધિ ભાવલોક પ્રમાણે જાણવી એટલે કે, દ્રવ્યસિદ્ધિ અને ક્ષેત્રસિદ્ધિ અતવાળા છે, અને કાળસિદ્ધિ અને ભાવસિદ્ધિ અત વિનાની છે

તે જ પ્રમાણે મિદ્ધ પણ દ્રવ્યથી એક છે, અને અતવાળો છે ક્ષેત્રથી સિદ્ધ અસખ્ય પ્રદેશવાળો છે, તથા તેનો અત પણ છે કાળથી સિદ્ધ આદિવાળા છે અને અત વિનાના છે ભાવથી સિદ્ધ અનત જ્ઞાનપર્યાયરૂપ છે, અનત દર્શનપર્યાયરૂપ છે, અનત અગુરુલધુ પર્યાયરૂપ છે અને તેનો અત નથી

‘જીવ કેવી રીતે મરે તો તેનો સસાર વધે અને વટે’ એ પ્રશ્નનો જવાબ આ છે મે મરણના બે પ્રકાર જાણાવ્યા છે બાહ્યમરણ, અને પડિતમરણ^૩

૧ અણુઓના, સૂક્ષ્મરુક ધોના તથા અમૂર્ત વસ્તુઓના પચયિા અગુરુલધુ (નહી ભારે, નહીં હલકા) ગણાય છે

૨ એટલે કે સિદ્ધશિલા, જે સિદ્ધજીવોના આધારભૂત આકાશની નજીક આવેલી છે

૩ સરખાવો ઉત્તરાખ્યયન અ ૫, તથા અ ૩૬-૨૫૯

તમા બાળમણ્ડલા બાગ બેઠે રહ્યા છે વસ્ત્રભરણ
 (તગરડિયાં ખાતા મરણ) વસ્ત્રાર્થમરણ (પરપ્રાપ્તતાપૂર્વક
 વિભાષી મરણ) અત્યંતમરણ (શરીરમાં શબ્દાદિક પેળી
 ત્યાગી મરણ) તદ્દશમરણ (જે અંતિમાં મરણ હોય તે
 અંતિમાં પાછું જ મરણ) પદ્મપી પદ્મીને મરણ કાંડપી પદ્મીને
 મરણ પાણીમાં ફળીને મરણ, અગ્નિમાં પેસીને મરણ કે
 ખાઈને મરણ, સન્ન વ' મરણ કાંડ વજેરે માથે અને શ્મિ
 ખાઈને મરણ અને ગીધ વજેરે શરીરને ફાટી ખાધ તે રીતે
 મરણ એ બાર પ્રકારના બાધમરણ વડે મરે તો જીવ અનંત
 વાર નૈરશિક બનવો પામે છે અનાદિ અનંત તથા
 આર ગતિ^૧વાળા મસારમાં રખડ્યા કરે છે તથા તે પ્રકારે
 પોતાના સસારને વધારે છે

પત્તિમરણ પણ એ પ્રકારનું છે પાદપોષમન
 (કાંડની પેઠે વિગ રૂકીને આહારભાગપૂર્વક મરણ) અને
 ભક્તપ્રત્યાખ્યાન (હાસવાચસ્તવાની છૂટ સાથે ખાનપાનનાત્યાગ
 પૂર્વક મરણ^૨) પાદપોષમનમાં બિજાની સેવા સેવાની છૂટ
 નથી હોતી આરે ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમાં હોય છે
 અને આહારભાગ મરણો જ છે એ બંને જાતના
 પત્તિમરણ વડે મરે તો જીવ પોતે નૈરશિકના અનંત બનવો
 પામ્તો નથી સસારકપ વળે વળી જાય છે તથા તે પ્રકારે
 તે જીવે તો સસાર થઈ છે

૧ વિશ્વ જ મહાભર દેવ, વારક

૨ મુજબ તેની વધુ વિવરણ છે તે માટે જુઓ ભાગ
 પા. ૧૪૬ (૧-આ)

આ વાત સામળતા ન્દદક પગિવાજક બોધ પામ્યા
અને ભગવાન પામે દેવળાએ કહેલ ધર્મની દીક્ષા માગવા
લાગ્યો ત્યાર પછી ભગવાને તેને તથા ભેગી થયેલી મોટી
સભાને ધર્મ કહ્યો તેથી હર્ષિત થઈ ચ્કદક ઝિભો થઈને
તથા ભગવાનને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને બોલ્યો, હે ભગવન્
નિર્ઘ્રથના પ્રવચનમા હું ગ્રદ્ધા રાખુ છું, પ્રીતિ રાખુ છું,
તથા તે મને રુચે છે તેનો હું સ્વીકાર કરુ છું હે
ભગવન્ તે સત્ય છે, સદેહ વિનાનું છે, ઇષ્ટ છે, અને
પ્રતીષ્ઠ છે આમ કહી, ભગવાનને વદન કરી, તે ઈશાન
ખૂણામા ગયો, અને ત્યા પોતાનો ત્રિદડ વગેરે ઉપકરણો
એકાત જગાએ છોડી આવ્યો, પછી ભગવાન પાસે આવી
તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી તે બોલ્યો હે ભગવન્ વડપણ
અને મોતના દુખથી આ લોક સળગેલો છે જેમ કેમ
ગૃહસ્થ પોતાના સળગતા ઘરમાથી બહુ મૂલ્યવાળા અને
ઓછા વજનવાળા સામાનને બચાવી લે છે, કારણ કે તે
થોડો સામાન પણ તેને આગળપાછળ હિતરૂપ, સુખરૂપ,
કુશળરૂપ અને છેવટે કલ્યાણરૂપ થાય છે, તેમ મારો આત્મા
પણ એક જાતના બહુમૂલ્ય સામાનરૂપ છે, તે ઇષ્ટ છે,
કાંત છે, પ્રિય, સુદર, મનગમનો, સ્થિરતાવાળો, વિશ્વાસપાત્ર,
સમત, અનુમત, બહુમત અને ઘરેણાના કરડિયારૂપ છે
માટે તેને ટાઢતડકો, જૂખતરસ, ચોરવાધ, કે સનિપાતાદિ
અનેક રોગો, મહામારીઓ, અને પરિષદો તથા ઉપસંગો
નુકસાન કરે ત્યાર પહેલા તેને તે બધામાથી બચાવી લઉ,

તો તે આત્મા અને પરબ્રાહ્મી દિતરૂપ સુખરૂપ કૃતગરૂપ
અને પરપરાએ કલ્યાણરૂપ થશે. આરે ? દેવાનુમિત્ત^૧ હું
હવે હું કે આપની પાસે હું પ્રમજ્જિત થાઉં મુક્તિ થાઉં
પ્રતિજ્ઞાનાદિ આચાર્યશિષ્યોઃ માંત્ર તથા મુજ અને તેના
અર્થો બધા આરે હું હવે હું કે તમે આચાર્ય, વિનય
નિનયનુ રૂણ ચારિત્ર પિન્નિશુદ્ધિ (૩૫ કરવું) સવમમાત્રા
અને મવમના નિર્ગોદક આહારના નિરૂપણને કદો.

પછી અમમ્મઅમવત મદાતીરે પોતે જ ને પરિવારકને
પ્રમાજ્જિત કર્યો અત પોતે જ તેને ખર્મ કર્યો કે દે
દેવાનુમિત્ત આ પ્રમાણે જનું, આ પ્રમાણે રદવું આ પ્રમાણે
ભેસવું આ પ્રમાણે મુવું, આ પ્રમાણે ખાવું આ પ્રમાણે
ભોક્ષવું અને આ પ્રમાણે જીવિને પ્રાણ, જૂન છવ તથા
મત્ત્વો વિષ સવમપૂવક વતનું તથા એ જાનનમા જરા પણ
આજસ ન રાખતી

આ પ્રમાણે રકદક મુનિ અમવાનનો પાર્થિવ ઉપદેશ
નારી રીતે સ્વીકારી તેમની આજ્ઞા મુજબ ચાલવા લાગ્યા
તે આસ્તવામા ભોક્ષવાર્મા ખાનપાન લાવવાર્મા પેત્રાનો
મરમામાન લવા-મૂકવાર્મા મહમૂજ તથા મુખ કદ અને
નાકનો મેલ વગેરે નિરુપયોગી વસ્તુઓ નાખી આત્મવાર્મા^૨
સાવધાન હતા મન-વાળી-કાવતી કિમાઓમા સાવધાન
હતા તેમને વશ રાખનાર હતા, ઇદ્રિયનિયંત્રી હતા મુજ

૧ અતુકમિ ઈર્ષા લાપા કિપણા અદાન-કાર્ક-માત્ર
નિરૂપણ, અને હવે-પ્રમવણ, -નિલ-સિધાનક-પરિહાપનિકા એ
પાપ સમિતિઓનાં વણન છે

અક્ષયારી હતા, તથા ત્યાગી, સરળ, ધન્ય, ક્ષમાશીલ, નિતેદ્રિય, શુદ્ધવ્રતી, નિરાકાક્ષી, ઉત્સુકતાદિના સયમમા જ ચિત્તવૃત્તિવાળા, સુંદર સાધુપણામા રત તથા દમનશીલ હતા એ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથશાસ્ત્ર અનુસાર તે વિહરતા હતા.

તે રુદ્રદેવમુનિ મહાવીર ભગવાનના વૃદ્ધ શિષ્યો (સ્થવિરો) પાસે અગિયાર અંગો^૧ ભણ્યા તથા પછી મહાવીર ભગવાનની પરવાનગીથી તેમણે એક પછી એક એમ ભિક્ષુની આરે પ્રતિમાઓ આરાધી તે પ્રતિમાઓ એટલે કે વિશિષ્ટ તપોનો વિધિ આ પ્રમાણે છે ગરુડથી બહાર નીકળી, જુદા રહી, એક મહિના સુધી અન્ન અને પાણીની એક દત્તિ વડે જ જીવવું તે પહેલી પ્રતિમા કહેવાય દત્તિ એટલે દાન દેનાર બ્યારે અન્ન કે પાણીને દેતો હોય, ત્યારે દેવાતા અન્ન કે પાણીની બ્યા સુધી એક ધાર હોય અને તે એક ધારમા જેટલું આવે તેટલું જ લેવું, ધાર તૂટ્યા પછી જરા પણ ન લેવું તે બીજી પ્રતિમામા એ માસ સુધી અન્ન અને પાણીની એ દત્તિ લેવાની

૧ અગિયાર અંગોમા ભગવતીસૂત્રનો પણ સમાવેશ થાય છે તે પછી અગિયાર અંગોમાના એક અંગમાની કથામા 'અગિયાર અંગ' ભણ્યા એમ કેવી રીતે કહી શકાય ? કારણ કે જે ગ્રંથમા જેનું જીવન હોય તે પુરુષ તે ગ્રંથની પહેલા હયાત હોય દીકાનાર ગાનો ખુલાસો જે રીતે આપે છે એક તો, રુદ્રદેવની વિદ્યમાનતા નથી ત્યાં સુધી રુદ્રદેવના જેવી બીનાને બીજા કોઈના ચરિત્ર દ્વારા જણાવાય છે, અને રુદ્રદેવ થયા પછી રુદ્રદેવના ચરિત્રનો આધાર લઈને કહેવાય છે. અને બીજું ગણધરો અતિશય જ્ઞાનવાળા હોવાથી ભવિષ્યકાળની બીના પણ તેઓ જાણીને કહી - કે

હોય છે તે જ પ્રમાણે ત્રીજી ચોથી, પાંચમી છઠ્ઠી અને સાતમી પ્રતિમામાં અનુક્રમે ત્રણ ચાર, પાંચ છ અને સાત દત્તિઓ અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ છ અને સાત માસ સુધી સેવાની હોય છે આઠમી પ્રતિમામાં સાત રાત્રીદિવસ પાણી પીધા વિના એકાંતર ઉપવાસ કરવાના હોય છે પારણ્યામાં આંખોમાં કસ્વાનું હોય છે મામતી જઢાર ગઢેવાનું હોય છે ચના કે પડખે સૂવાનું હોય છે તથા ઉભડક મેસીને જે આવે તે સહન કરવાનું હોય છે હમી પ્રતિમામાં તેજા જ ગત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ઉભડક ગઢેવાનું હોય છે તથા વાંઠા લાકડાની પેઠે સૂવાનું હોય છે ૧ મી પ્રતિમામાં ત્રણ તેજા જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ મોઢોઢાસન અંત વીરાસનમાં ગઢેવાનું તથા મોઢાચાઈને મેસવાનું હોય છે ૧૧મી પ્રતિમામાં પાણી વિનાનો છઠ્ઠ-છ ટકનો ઉપવાસ કરવાનો હોય છે તથા એક રાત્રીદિવસ ગામ જઢાર હાથ લગાવીને ગઢેવાનું હોય છે ૧૨મી પ્રતિમામાં એક અણમ - ત્રણ ઉપવાસ કરીને એક રાત્રી નદી વચ્ચેનું કાઠિ મેખડ ઉપર આંખા પટપટાવ્યા વિના રહેવાનું હોય છે

કહક મુનિએ આ બારે પ્રતિમાઓરે સૂત્ર અનુમાર

૧ આગલે બે હે ધી-ફૂલ વચ્ચે રસ વિધાનુ અન્ન બે વાર ખાવું અને ચરમ પાણી પીવું તે

૨ આ બિહુપ્રતિમાઓ ગમે તે સમયે ન કરી ગમે ત્રણ દનજન રસ પૂર એટલો એવે અભ્યાસ હોય તે જ કરી તમે “મરણુકે તેજા અભ્યાસી મુનિની બાણી અમાય હોય છે તેથી તે બિનશાસનની શરૂ કરવાપૂરક હોશશ્યાણુમાં સિદ્ધકરત સિદ્ધવાર હોય છે” આ વિ બે મુનિ પાવાની ગમ્મિને કપરોય

આચાર્ય અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, સત્યતાપૂર્વક અને મારી રીતે સ્પર્શી, પાળી, શોભાવી અને સમાપ્ત કરી ૧

ત્યાર પછી ૨૬૬૭ મુનિએ મહાવીર ભગવાન પાસે આવી 'ગુણરત્ન સવત્સર' નામનું તપ સ્વીકારવાની પરવાનગી માગી અને તેમણે પણ તે પરવાનગી આપી તે તપનો વિધિ આ પ્રમાણે છે પહેલા માસમા નિરતર ચતુર્થના ઉપવાસ કરવા એટલે કે ચાર ટક ન ખાવું, દિવસે સ્વર્ણની મામે નજર માડી જ્યાં તડકો આવતો હોય તેવી જગામા (આતાપના ભૂમિમા) ઉભડ઼ એમી રહેવું, તથા રાત્રીએ કાંઈ

સોઈકલ્યાણમા જ કરે છે ૨૬૬૮ મુનિ પૂર્વ ત્રયો ભણ્યા જ નહોતા જતા તેમને મહાવીરે પોતે પ્રતિમાઓની પરવાનગી આપેલી તેથી તેમા કોઈ દોષ નથી

૧ આ પ્રતિમાઓ સ્વીકારતા પહેલા તે પ્રતિમામા જે જાતનો નીરસ આહાર લેવાતો હોય તથા જેવી જાતનું વ્યાન અને વિચરણ થવું હોય તે બધું પોતાની જાત ઉપર અજમાવી લેવું જોઈએ, જેથી તે બરાબર પાર પડી શકે 'જે પ્રતિમા જેટલા કાળ સુધી ચાલવાની હોય તેટલા કાળ સુધી તેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ' આ નિયમ ગરુડાતની સાત પ્રતિમાને લાગુ પડે છે સાત પ્રતિમામાની પહેલી અને બીજીનો તે એક સાથે એક વર્ષમા અભ્યાસ ગાય છે પછીની ત્રીજીના અભ્યાસ માટે એક વર્ષની જરૂર છે, તથા ચોથી માટે પણ એમ છે પછીની ત્રણ પ્રતિમાઓનો અભ્યાસ જુદે વર્ષે થાય છે, તથા તેનો સ્વીકાર પણ જુદે વર્ષે થાય છે, એક જ વર્ષમા સાથે તેનો અભ્યાસ અને સ્વીકાર થઈ શકતો નથી એ પ્રમાણે ગરુડાતની સાત પ્રતિમાઓ ૪ વર્ષ વડે સમાપ્ત થાય ૩

૨. જુઓ પા ૧૪૬, નોંધ

હાથ છે તે ૧ પ્રમાણે ત્રીજી ચોથી પાંચમી છઠ્ઠી અને
 માતમી પ્રતિમામાં અનુક્રમે ત્રણ ચાર પાંચ છ અને સાત
 પ્રતિમા અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ છ અને સાત માસ મુખી
 હોવાની હોય છે આઠમી પ્રતિમામાં સાત રાત્રીદિવસ પાણી
 રીધા વિના એકાંતર ઉપવાસ કરવાના હોય છે ચારણામાં
 આમિષ^૧ કરવાનું હોય છે ગામની બહાર રહેવાનું હોય છે
 ચતા કે પડખે સૂવાનું હોય છે તથા ઉભડક મેસીને ૭
 આવે તે સહન કરવાનું હોય છે ૬મી પ્રતિમામાં તે હા ન
 રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ઉભડક રહેવાનું હોય છે તથા વાઠા
 હાક ની પેઠે સૂવાનું હોય છે ૧ મી પ્રતિમામાં પશુ
 તપ્પા જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ગોઠોઠાસન અને
 વીરામનમાં રહેવાનું તથા સુકોમ્પાઈને મેસવાનું હોય છે
 ૧૧મી પ્રતિમામાં પાણી વિનાના છઠ-છ ટકનો ઉપવાસ કરવાનો
 હોય છે તથા એ રાત્રીદિવસ ગામ બહાર હાથ હનારીને
 રહેવાનું હોય છે ૧૨મી પ્રતિમામાં એક અદ્યમ - ત્રણ ઉપવાસ
 કરીને એક રાત્રી નદી વગેરેને કાઢે મેખડ ઉપર આપા
 પટપટાવ્યા વિના રહેવાનું હોય છે

કલક મુનિએ આ બારે પ્રતિમાઓરે સૂત્ર અનુમાર

૧ ન્યમિત્ત મિટસે ધીન્દ્રમ વર્ષરે રસ વિનાયુ અન્ન એક વાર
 ખાઈ અને ગરમ પાણી પીવું તે

૨ ન્ય મિહુપ્રતિમાઓ વર્ષે ને સાધુ ન કરી ગમે ત્રણ
 હવમન રસ પૂવ એટલે અને અસ્વાસ હોય તે જ કરી ગમે
 “કાણુકે તેડલા અસ્વાતી મુનિની વાળી અમોય હોય ૭, તેથી
 તે બિભાસનની ચર્ચ કરવાપૂર્વક હેઠકઅણુમાં સિદ્ધકરવ
 સિદ્ધવાઈ હોય ૭” અર્થાત્ એ મુનિ પાવાની મળિતો ઉપવાસ

આ પ્રમાણે પહેલા માસમા ૫૬૭ દિવસ ઉપવાસના અને ૫૬૭ દિવસ પારણાના છે, બીજામા ૫૫૫ ઉપવાસના અને ૫૫૫ પારણાના, ત્રીજામા તે જ પ્રમાણે અનુક્રમે ૨૪ અને ૮, ચોથામા ૨૪ અને ૬, પાંચમામા ૨૫ અને ૫, ષઠામા ૨૪ અને ૪, સાતમામા ૨૧ અને ૩, આઠમામા ૨૪ અને ૩, નવમામા ૨૭ અને ૩, દશમામા ૩૦ અને ૩, ૧૧મામા ૩૩ અને ૩, ૧૨મામા ૨૪ અને ૨, ૧૩મામા ૨૬ અને ૨, ૧૪મામા ૨૮ અને ૨, ૧૫મામા ૩૦ અને ૨, અને ૧૬મામા ૩૨ અને ૨ જે માસમા દિવસો ખૂટતા હોય તે આગળના માસમાથી ખેંચીને પૂરા કરવા અર્થાત્ જેમા ૩૨ દિવસ તપ કરવાનું હોય તે માસની પાંચેના માસના જે દિવસો ઉપરના માસમા ખેંચી લેવા, અને જે માસમા તપ કરતા વધારે દિવસો હોય તે દિવસો નેની પછીના માસમા મેળવી દેવા.

હવે સ્કંદક મુનિ આ પ્રકારના ઉદાર (આશા વિનાના), વિન્તીર્ણુ વ્રત્તાણુરૂપ, મગળરૂપ, શોભાયુક્ત, (સારી રીતે પાળેલું હોવાથી) ઉત્તમ, ઉન્નત્વળ, અને મોટા પ્રભાવવાળા તપકર્મથી શુદ્ધ થઈ ગયા, ભૂખને પ્રભાવે રૂપા થઈ ગયા, માસરહિત થયા, તથા માત્ર હાડકા અને ચામડાથી જ ઢકાયેલા રહ્યા તે ચાલતા ત્યારે શરીરના બધા હાડકા ખડખડતા હતા તથા તેમના શરીરની નાડીઓ ઉપર તરી આવી હતી હવે તે માત્ર પોતાના આત્મબળથી જ ચાલવું એસવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકતા હતા તે એટલા બધા દુર્બળ થઈ ગયા હતા કે, ખોલી રહ્યા પડી, અને ખોલતા ખોલતા તથા ખોલવાનું કામ પડે ત્યારે પશુ ગલાનિ પામતા હતા પાદડા,

પણ વળ એટલા પહેમાં વિના વીરાસને મેસી રહેવું^૧ પડી
બી ? મહિને તે જ પ્રમાણે નિરતર ઢળના એટલે કે છ ટકના
ઉપવાસ કરવા, પછી ત્રાજો મહિને નિરતર^૧ આઠમ એટલે કે
આઠ ટકના ઉપવાસ કરવા એથે માસે દશમ એટલે કે
દશ ટકના ઉપવાસ કરવા પાંચમે માસે દ્વાદશ એટલે કે બાર
ટકના ઉપવાસ કરવા છઠે માસે ચતુદશ એટલે કે
ચૌદ ટકના ઉપવાસ કરવા સાતમે માસે પાંચદશ એટલે કે
સોળ ટકના ઉપવાસ કરવા આઠમે માસે અષ્ટાદશ એટલે કે
અઠાર ટકના ઉપવાસ કરવા નવમે માસે વિશતિ એટલે કે
વીસ ટકના ઉપવાસ કરવા દશમે માસે દ્વાવિશતિ એટલે કે
બાવીસ ટકના ઉપવાસ કરવા અગિયારમે માસે ત્ર્યુવિશતિ
એટલે કે ચાલીસ ટકના ઉપવાસ કરવા બારમે માસે
ત્ર્યુવિશતિ એટલે કે છવીસ ટકના ઉપવાસ કરવા તેરમે
માસે અષ્ટાવિશતિ એટલે કે અઠવીસ ટકના ઉપવાસ કરવા
ચૌદમે માસે ત્રિશત એટલે કે ત્રીસ ટકના ઉપવાસ કરવા
પંચમે માસે દ્વાત્રિશત એટલે કે બત્રીસ ટકના ઉપવાસ
કરવા, તથા સોળમે માસે નિરતર એવીસ ટકના ઉપવાસ
કરવા દિવસ અને રાત દરમ્યાન ૭ રીતે નેમવાનું શ્રાવણમા
આપ્યું છે તે બધે જ કાયમ મણવું

નાંધ આમ આ તપમા કુલ તેર માસ અને સત્તર
દિવસ ઉપવાસના છે અને ૭૭ દિવસ પારણાના છે તે

૧ દિવસે નિર્વળન્ય જાન જમીનને ન આપે તેમ કમકમ
મણવું અને સમે વીરાસને મિલતુ એટલે કે સિદ્ધાસન વિના
સિદ્ધાસન ઉપર બેઠા હોય તે રીતે જલા રહેવું

ચડી, મેવના ચમ્પૂ જેવા વર્ણવાળી અને દેવોને ઊતરવાના ઠેઠાણાં કાળી શિલાને જોઈ-તપામી, તેના ઉપર ડાબનો મથારો પાથરી, ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, મલેખના^૧ વ્રત સ્વીકારી, તથા મૃત્યુની કાક્ષા તત્ત્વ, હૃદયની પેટે સ્થિર થાઉ

તે પ્રમાણે મહાવીર ભગવાનની અનુમતિ મેળવીને તે મુનિ વિપુલ પર્વત ઉપર ધીરે ધીરે ચડ્યા અને કાળી શિલાનો ભાગ જોઈ-તપાસી, પાસે મલમૂતના સ્થાનો જોઈ-તપામી,^૨ તેના ઉપર ડાબનો મથારો પાથરી, પૂર્વ દિશામાં મુખ રાખી, પર્યાકાસને (પદ્માસને) બેસી, દગે નખ સહિત અને હાથ ભેગા કરી, તથા માથા સાથે અડકાડી, આ પ્રમાણે બોલ્યા

“અરિહતભગવતો, સિદ્ધો વગેરેને નમસ્કાર’ તથા અચળ-ધ્યાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા શ્રમણભગવત મહાવીરને નમસ્કાર’ ત્યા રહેલા શ્રમણભગવત મહાવીરને અહી રહેલો હું વહુ છું ત્યા રહેલા શ્રમણભગવત મહાવીર અહી રહેલા મને જુઓ મે પહેલા પણ શ્રમણભગવત મહાવીરની પાસે ‘કોઈ પણ જીવનો વિનાશ ન કરવો, તથા કોઈ પણ પ્રકારે કોઈને હુ ખ ન દેવું’ એવો નિયમ જિંદગી દરે ત્યા સુધી લીધો હતો, તેમ જ તે તથા બીજા પણ નિયમો લીધા હતા, ‘વસ્તુનું જ્ઞાન જેવી વસ્તુ હોય તેવું જ કરવું પણ તેથી જુદું કે કિલકું ન કરવું’ એવો નિયમ પણ જીવું ત્યા સુધી

૧ ગરીર અને કપાચોને અનાહારથી કૃશ કરવાથી તપ

૨ પાદપોષગમન અવસ્થા સ્વીકાર્યા પહેલા લઘુશ્લેષ વગેરેની જરૂર પડે છે, તે માટે પછી તે લાલવાચાલવાનું હોતું જ નથી

તથા કે તેવા સૂક્ષ્મ મામાનથી ભરેલી સમડીને કેઈ દસો ત્યારે જોવો અત્યંત ઘાત, તેવો જ અવાજ તે કદક મુનિ આશના ત્યારે પણ થતો તે મુનિ તપથી પુષ્ટ હતા જોડે માન અને માઢીથી ધીણુ હતા તેમ છતાં રાજમા ભારેલા અમિતી જેમ તે તપ અને તેજથી સોભતા હતા.

હવે કેઈ એક દિવસે રાત્રીને પાછમ પહોરે જનતાં જનતાં તથા ધમ વિષે વિચાર કરતાં તે રકડક મુનિના મનમાં આ પ્રમાણે મંત્ર પડ્યો કે હું અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દુઃખો ઘર્ષ મચો છું મોક્ષતા મોક્ષતાં પણ જાણી જાઉં છું તથા આશુ છું ત્યારે પણ સૂક્ષ્મ સાક્ષી વચ્ચેથી ભરેલી સમડીઓ દમ્ભાની દાવ તેવો અવાજ ઘાત છે આવી ગિતિમાં પણ હજી ન્યા સુધી મારામાં કિંવાની રહ્યા કમ બળ વીર અત પુરુષાર-પરાક્રમ છે ત્યા સુધી હું મારા બર્મીઆમ અમણ્યભગવત પામ જઈને અનુષ્ઠન વ્રત વ્ધીકારું મારે આવતી કાસે મળમકુ જ્યા વડી? શીરાજ્યુદ્ધનમરમા પધારેલા મહાવીર ભગવાન પાસે ત્હ તેમની અનુમતિ લઈ પાત્ર મહાવ્રતોન આરોપી, અમણ્ય તથા અમણીઓની ક્ષમા માગી ઉત્તમ અવિરો સાથે વિપુલ પવત હિપર ધીમે ધીમે

૧ મૂલમાં કોમલ કમળ બીજના પછી કમલ નામના હજીની જામે કિપકયા પછી નિમળ પ્રજ્ઞાત જ્યા પછી અને ઘટા અસોક જેવા પ્રજ્ઞાનવાદો, કેમુદા પોષકની જાલ અને અણેડીના અદધા જાત જેવો હાલ; કમળના સમૂહવાદા વદન યોને વિકસાવનારો; હલ્લર કિરણોવાળો તથા તેજથી અલકલતો મૂળ દમ્ભા પછી કિંટુ વધારે છે.

“આપના શિષ્ય સ્કંદ મગ્ધ પામી કયા ગયા છે, અને કયા ઉત્પન્ન થયા છે ?”

ત્યારે, ‘હે ગૌતમ !’ એમ કહી તેમણે જવાબ આપ્યો, “તે માધુ અચ્યુતકલ્પમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે, તે કલ્પમા કેટલાક દેવોનું ૨૨ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે સ્કંદ દેવનું પણ તેટલું જ છે તે ભવનો ક્ષય થયા પછી તે દેવ ત્યારથી અચ્યુત થઈ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અને મર્ત્ય દુષ્ટોનો વિનાશ કરશે

—શતક ૨, ઉદે૦ ૧

પાળવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. અત્યારે પણ અમણ્બનવાન મહાવીર પાસે તે બધા નિર્ણયો હતા હતા, તથા સર્વ પ્રકારની ખાવાની વસ્તુનો સર્વ પ્રકારની પીવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારના મેવા-મીઠાઈનો, અને સર્વ પ્રકારના મહાસા-મુખવાસનો એમ ચારે તરફના આહારનો ત્યા સુધી હતા ત્યા સુધી ત્યામ કરું છું વળી હું જ દેવને અમોઝ હજી કાત અને પ્રિય એવું જે મારું શરીર છે તેને પણ ૮ મારા હૃદય આસોઝીસે ત્યામી દઈશ આ પ્રમાણે તેમણે ખાનપાનનો ત્યાગ કરી ઝાડની રેડે જિગ રહી મૃત્યુની આકાશ કર્યો વિના રહેવા માગ્યું.

આ પ્રમાણે ૬૬ મુનિ ૬ ૮૬ આધા વિના વીતતી પાંચે કરેલા દોષાની કબૂલાત (આમોમના) અને પ્રતિક્રમણ કરી સમાધિ પ્રાપ્ત કરી મગ્ય પામ્યા. પછી તમન મરણ પામેલા જાણી પેલા યવિર અમવત્તિએ તેમના પરિનિર્વાણ નિમિત્ત ખાત (કામેદસમ) કયુ તથા તેમના વત્નો અને પાવા હાથ તેઓ શ્રીમહાવીર અમવાન પામે આવ્યા અને શ્રી ૬૬૬મુનિના મરણની વાત કરી તેમના વત્તપાવા તેમને નિવેદિત કર્યો.

પછી ૬ અમવત્ત એમ કહી અમવાન જોતમ અમણ્બનવાન મહાવીરને વદન કરી આ પ્રમાણે પૂછ્યું :

૧ જાણી નૂજમા તેમના ત્યાગ વિશેષજી અપ્પા ૭ વખારે અઠ વિવધી રાત જિહા કામ માન માલ-સાધવાચ અત્યંત નિરર્થિમાની મુનુની પ્રિય રહેનારા કોઈને ન સતાખવારા નવે મુનુજા.

રાજગૃહ નગરમા જાઓ અને ભગવાન મહાવીરને વદનાદિ કરી, એક યોજન જેટલું વિશાળ ક્ષેત્ર સાફ કરો, તથા મને તરત ખબર આપો. તેમણે તેમ કર્યા બાદ ઇશાનેદ્રે પોતાના સેનાપતિને કહ્યું કે, તુ વટ વગાડીને બધા દેવ-દેવીને ખબર આપ કે 'ઇશાનેદ્ર મહાવીર ભગવાનને વદન કરવા જાય છે, માટે તમે જલદી તમારા ઐશ્વર્ય સહિત તૈયાર થઈને તેની પાસે જાઓ.' પછી તે બધાથી વીટળાઈને એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા વિમાનમા બેસી તે ઇદ્ર મહાવીરને વદન કરવા નીકળ્યો. રસ્તામા નદીશ્વર દ્વીપમા તેણે પોતાનું મોટું વિમાન ટૂંકું કર્યું. પછી તે રાજગૃહ નગરમા ગયો. ત્યાં તેણે ભગવતને ત્રણ પ્રદક્ષિણાઓ કરી પછી, પોતાના વિમાનને જમીનથી ચાર આગળ ઊંચું રાખી, ભગવતની પાસે જઈ, તે તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો.

ત્યારબાદ ભગવાનની પાસે ધર્મ સાબળી, તે ઇદ્ર આ પ્રમાણે બોલ્યો. 'હે ભગવન! તમે તો બધું જાણો છો અને જુઓ છો. માત્ર ગૌતમાદિ મહર્ષિઓને હું દિવ્ય નાટ્યત્રિધિ દેખાડવા ઇચ્છુ છું.' એમ કહી, તેણે ત્યાં એક દિવ્ય મંડપ ખડો કર્યો. તેની વચ્ચે મણિપીઠિકા અને સિંહાસન પણ મચ્છુ. પછી ભગવાનને પ્રણામ કરી તે ઇદ્ર તે સિંહાસન ઉપર બેઠો. પછી તેના જમણા હાથમાથી ૧૦૮ દેવકુમારો નીકળ્યા, અને ડાબા હાથમાથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓ નીડળા. પછી અનેક જાતના વાજિત્ર અને ગીતોના શબ્દથી તેણે બત્રીશ^૧ જાતનું નાટક ગૌતમાદિને દેખાડ્યું. ત્યાર બાદ પોતાની

દેવરાજ ઇશાનેદ્ર

સૂર્યચંદ્રાદિ જ્યોતિષક દેવોના ચક્રની ઉપર અસંખ્યાત
 માનવ આત્મા પછી, મૌખિક ઐશ્વર્ય આદિ બાર ગુણોથી
 છૂટી એકાએકની ઉપર આવેલા છે એવાનું કહ્યું અનુક્રમમાં
 મળે છે એવાનું કહ્યુંનો છદ્દ ઇશાન કહેવાય છે

એક વખત પોતાની સુધર્મા નામની સભામાં ઇશાન
 નામના મિત્રાસન ઉપર દેવે દેવરાજ ઇશાન પોતાના પરિવાર
 નાથે બેઠો હતો ત્યાં તેણે પોતાના અવધિષ્ઠાનની રાજ્યવૃદ્ધિ
 નજરમાં રાખીને મહાત્મા બ્રહ્માને જોયો. તેમને જોઈ તે
 એકાએક પોતાના આસન ઉપરથી ઊભા થઈ ગયો અને
 માત્ર આઠ પગલાં તીવ્ર કરની સામે ગયો. પછી કથાએ
 કહ્યું જોઈ તેણે તેમને વદન કર્યું ત્યારબાદ પોતાના
 આભિષેકાદિ દેવોને બોલાવીને તેણે કહ્યું કે હે દેવો તમ

ગજગૃહ નગરમા જાઓ અને ભગવાન મહાવીરને વદનાદિ કરી, એક યોજન જેટલું વિશાળ ક્ષેત્ર સાફ કરો, તથા મને તરત ખબર આપો. તેમણે તેમ કર્યા બાદ ઇશાનેન્દ્રે પોતાના મેનાપતિને કહ્યું કે, તું વટ વગાડીને બધા દેવ-દેવીને ખબર આપ કે 'ઇશાનેન્દ્ર મહાવીર ભગવાનને વદન કરવા જાય છે, માટે તમે જલદી તમારા ઐશ્વર્ય સહિત તૈયાર થઈને તેની પાસે જાઓ' પછી તે બધાથી વીટળાઈને એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા વિમાનમા બેસી તે ઇન્દ્ર મહાવીરને વદન કરવા નીકળ્યો. રસ્તામા નદીશ્વર દ્વીપમા તેણે પોતાનું મોડું વિમાન ટૂંકું કર્યું. પછી તે રાજગૃહ નગરમા ગયો. ત્યાં તેણે ભગવતને ત્રણ પ્રદક્ષિણાઓ કરી પછી, પોતાના વિમાનને જમીનથી ચાર આંગળ ઊંચું ગણી, ભગવતની પાસે જઈ, તે તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો.

ત્યારબાદ ભગવાનની પાસે ધર્મ માલણી, તે ઇન્દ્ર આ પ્રમાણે બોલ્યો. 'હે ભગવન્' તમે તો બધું જાણો છો અને જુઓ છો. માત્ર ગૌતમાદિ મહર્ષિઓને હું દિવ્ય નાટ્યવિધિ દેખાડવા ઇચ્છું છું' એમ કહી, તેણે ત્યાં એક દિવ્ય મંડપ ખડો કર્યો. તેની વચ્ચે મણિપીઠિકા અને મિહાસન પણ મચ્યું. પછી ભગવાનને પ્રણામ કરી તે ઇન્દ્ર તે મિહાસન ઉપર બેઠો. પછી તેના જમણા હાથમાથી ૧૦૮ દેવકુમારો નીકળ્યા, અને ડાબા હાથમાથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓ નીકળી. પછી અનેક જાતના વાજિત્ર અને ગીતોના શબ્દથી તેણે બત્રીશ જાતનું નાટક ગૌતમાદિને દેખાડ્યું. ત્યાર બાદ પોતાની

મધી ઋદ્ધિને સંકેલી ધર્મ પોતે ત્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં ન પાછો આવ્યો મહેલ.

પછી ગૌતમે ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછ્યો 'હું ભગવન' દ્વરાજ પ્રશ્નિતે આ બધી દિવ્ય ઋદ્ધિ, દિવ્ય દેવકાંતિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ શી રીતે પ્રાપ્ત કર્યો? તે પૂર્વભવમા કેવળ હતો? તેણે શું સામગ્ર્ય દત્ત શું હીનું કર્યું, શું ખાધું કર્યું, શું આચર્યું કર્યું, તથા કયા ઇશ્વર યા બ્રહ્મણ પાસે એવું એક પણ ઇશુ વ્યાપ અને ધાર્મિક વચન સાંભળીને આવધાર્યું કર્યું કે જેને ધર્મને તેને આ બધું પ્રાપ્ત થયું?

મ — હે ગૌતમ! તામ્રસિંહી? નામની નમરીમાં તામલી નામનો મૌરવશી શુદ્ધ રહેતો હતો. તે અતિ ધમસખમ હતો. એક વખત તેને રાત્રીના આમળના અને પાછળના ભાગમાં — મધરાતે — જાગતા ૧૦૦૦ કુકુળની ચિંતા કરતા એવા પ્રકારનો સંક્રમ ઉત્પન્ન થયો કે પૂર્વે કરેલા સારી રીતે આચરેલાં સુચારકમુક્ત શુભ અને ઇશ્વરપ્રદાન ભાગ્ય કર્મોનો ઇશ્વરપ્રદાનપ્રદાન પ્રભાવ હતો સુધી નમતા કે જે જેથી મારે ઘેર દિવસ (૩૫) સુવલ્લ ધન,^૧ ધાન્ય પુત્ર પશુ વગેરે પુષ્કળ વધતાં જાય છે તો શું કે

૧ મહાવીરના સમયમા તે જગત દેશની મુખ્ય રાજધાની તરીકે જાણીતી હતી.

૨. ધનના ચાર પ્રકાર ચલિમ (ચલુવા લાલક — ચલક સોપારી વગેરે); ધરિમ (ધરી જમના લાલક — ૬૬ મેલ વગેરે) મિથ [માથના લાલક મીઠાપદ (૧) લવણ વગેરે] અને અચિત્ત (એટલે પહેરવા લાલક ૧ નો વસ્ત્ર વગેરે)

પૂર્વે કરેલા તે કર્મો તદ્દન ખરચાઈ જાય તે બેઠો બેઠો જોયા
 ઝડુ? તથા ભવિષ્યત્ લાભ વિષે બેદરકાર રહુ? જરાય
 નહિ! ઊલટું, મારે તો જ્યાં સુધી મારા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો,
 અને મગાસળધીઓ વગેરે મારો આદર કરે છે, અને મને
 કલ્યાણરૂપ જાણી ચૈત્યની પેઠે મારી વિનયપૂર્વક સેવા કરે
 છે ત્યાં સુધી મારું કલ્યાણ સાધી શેવાની જરૂર છે માટે
 ઝાલે સવાર થયે સૂર્ય ઊગ્યા પછી મારા સગાવહાલાને
 નોતરી, જમાડી, તેમની સમક્ષ મારા મોટા પુત્રને કુટુંબનો
 ભાર સોંપી, લાકડાનું પાત્ર લઈને, મુડ થઈને ‘પ્રાણુમા’
 નામની દીક્ષા^૧ વડે દીક્ષિત થાઉં દીક્ષિત થયા બાદ
 જીવીશ ત્યાં સુધી હું નિરતર છ ટંકના ઉપવાસ કરીશ તથા
 સૂર્યની સામે જોયા હાથ રાખી તડકો સહન કરીશ,
 પારણાને દિવસે આતાપના શેવાની જગાએથી ઊતરી
 લાકડાનું પાત્ર લઈ તામ્રલિપ્તી નગરીમા જોય - નીચ - મધ્યમ
 કુળોમાથી, ભિક્ષા શેવાની વિધિપૂર્વક, દાળ શાક વિનાના
 કેવળ રાધેલા ચોખા લાવી તેમને પાણી વડે એકવીસ વાર
 ઘોઈ, ત્યાર પછી ખાઈશ

તે પ્રમાણે બીજે દિવસે તેણે પ્રાણુમા દીક્ષા તેમ જ
 ધોયેલા ચોખા ખાવાનો નિયમ લીધો પ્રાણુમા દીક્ષા
 લેનાર જ્યાં જ્યાં ઇંદ્ર, ઝંકદ (કાર્તિકેય), ઝંદ, શિવ,^૨ કુબેર,
 પાર્વતી, મહિષાસુરને કૂટતી ચડિકા, રાજા, યુવરાજ,

૧ તેમા વારવાર પ્રણામ કરવાના હોય છે

૨ એક જાતનો વ્યતર. અથવા અમુક જાતનો આકાર
 ધારણ કરનાર કુદ - દીકા

તસ્યવરોઃ માહનિકરો કૌટુમ્બિક હૃદયઃ શેષીય મેનાપતિ
 માયવાદ કામદો કૃતરો તથા ચાડાજ શુભો હ તથા ત્યા
 નને પ્રણામ કરે છે જિજ્ઞાસે જોઈને જિજ્ઞાસી રીતે પ્રણામ કરે
 હ નીચાને જોઈને નીચી રીતે પ્રણામ કરે છે જોને જોની
 રીતે જુએ છે તેવી રીતે તેને પ્રણામ કરે છે

ત્યાર પછી તે ધૌર્ધ્રપુત્ર તામશી તેવા બાલ (મદ) તપ-
 કમ વડે સુકાર્ધ ગવા અને દુષ્કળા થયે પછી કેઈ વખત
 મખરાતે જગત્તા જગત્તા અનિષ્ટતા નબધે વિચાર કરતા ત
 તામશી બાલ તપસ્વીને એવો વિકલ્પ થયો કે હજુ બધા
 મુષી મારામાં એકવા એકવાની સહિત છે ત્યાં મુષી કે
 આવતી કાલે સૂર્યોદય પછી મારા બધા જાણીતા મુકરશે
 તથા સામુદ્રોને પૂછીને માખડી ફૂડી, સાકડાનું પાત્ર વગેરે
 મારાં ઉપકરણોને અલગ કરી તામશિપ્તી નમરના ઈશાન-
 ખૂણામાં નિવતનિક મઠળને આસપાસી (એટલે કે પોતાના
 શરીર જેટલી યજ્ઞની આસપાસ ફેરાળું ફેરી) ખાવાપીવાનો
 ત્યાગ કરી વ્રજની પેઠે ગિર રહી મૃત્યુની આકાશા કયા
 વિના રહું

૧. શબ્દો જુદી મઠી જોઈને પક્ષા આપ્યા છે તેવા
 શબ્દ જવા પુરુષે.

૨. જાતી આસપાસ વસતી કે ગાય ન હોય તેવા જગતને
 મદજ કહે છે; અને તેના માહનિકને માહનિક કહે છે

૩. જેના દ્રવ્યના દમશયા મોટા હાથી-હથ્થે હાઈ જાય તે

૪. શીશેવળાની મૂર્તિવાદ્ય મુવર્ણપાત્રને જેના માથા પર
 બાધે છે તે.

ખીજે દિવસે તણે તે પ્રમાણે અમીશનવન સ્ત્રીકાર્ય તે સમયે બલિયયા^૧ નગરીમા વસનારા અસુરકુમારદેવોએ વિચાર કર્યો કે, હાલમા બલિયયા નગરી ઇંદ્ર અને પુરોહિત વિનાની છે, તથા આપણે બધા ઇંદ્રને તામે રહેનારા બીએ અને આપણુ બધુ કાર્ય ઇંદ્રને તામે છે, માટે આપણે તામલી તપસ્વીને બલિયયા નગરીમા ઇંદ્ર તરીકે આવવાનો સકલ્પ કરાવીએ

આમ વિચારી તેઓ દિવ્યગતિથી^૨ બાલતપસ્વી તામલી તપ કરતો હતો ત્યા આવ્યા, અને તેની બરાબર સામે ઊભા રહી, તેને પોતાની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ, દિવ્ય દેવક્રાંતિ, દિવ્ય દેવ-પ્રભાવ અને ૩૨ જાતનો દિવ્ય નાટકવિધિ બનાવ્યો. ત્યાર બાદ તેની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને તથા તેને વદન કરીને તેમણે કહ્યું “હે દેવાનુપ્રિય ! અમે બલિયયા નગરીમા રહેનારા ધણા અસુરકુમાર દેવો તથા દેવીઓ આપને વદીએ છીએ હાલમા અમારી રાજધાની ઇંદ્ર અને પુરોહિત વિનાની છે; માટે તમે બલિયયાના સ્વામી થવાનો સકલ્પ કરો ” એ પ્રમાણે તેઓએ ત્રણ વાર કહ્યું છતાં તામલીએ મૌન રહી કાંઈ જવાબ ન આપ્યો. તેથી તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા

પછી બે માસ - ૧૨૦ ટક - સુધી અનશન વ્રત ધારણ

૧ ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારોના ઇંદ્ર બલિની રાજધાની

૨ મૂળમા તેમની દિવ્યગતિના ઉલ્કૃષ્ટ, ત્વરિત, ચપલ, ચંડ, જયવતી, (ખીજઓની ગતિઓને જીતનારી), નિપુણ, સિદ્ધ જેવી (અમરહિત હોવાથી), શીઘ્ર, ઉદ્ધૃત (વેગવતી) — એવા વિશેષણ છે

કર્મો જાદ મૃત્યુ પામી^૧ તે તપસવી ઈશ્તાન કંપમા ઈશ્તાના-
વતસક વિમાનમાં ઉપપાત^૨ સમામાં દેવસાધ્યામાં દેવવ્રજથી
હઠાયેલા તથા આંમળના અસપ્ષેષ ભાગ નેટલી અવગ્રાહ-
નામાં ઈશ્તાનદેવેદ્રપણે જ મ ધારણ કર્યો તે વખતે તે
અમ છદ અને પુરોહિત વિનાનું હતું.

અપરે અસુરકુમારોએ જાણ્યું કે તામલી ઈશ્તાનકંપમાં
દેવેદ્રપણે ઉત્પન્ન થયો, ત્યારે તેઓ ધણા ગુસ્સે થયા. પછી
તેમણે તામસિપ્તીમાં જઈ તામલીના મુઠાને ઢાંચે પાંચે ફોરડી
આંધીને તથા તેના મોંમાં ત્રણ વાર ધૂકાને તે નગરના
અધા માર્ગોમાં હસકણ તથા તેની મન આવતી કાલના કરી
પછી તેને એક બાણુ ફેંકી તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા.

આ બધુ ઈશ્તાન કંપનાં ધણા દેવ-દેવીઓએ જોયું
એટલે તેઓએ દેવરાજ ઈશ્તાનને તેની અમર કહી. આ
સાંભળી ગુસ્સે થઈ તે દેવરાજે દેવસાધ્યામાં રજા રજા
જાણિયા નગરી તરફ દોષપૂવક કપાળમાં ત્રણ આડ પડે
તેમ બધા બધાનીને જોયું. તે જ સમયે તે દિવ્ય પ્રભા વડે
તે નગરી અંજારા જેવી આમના કણ્ઠિયા જેવી રાખ જેવી,
તપેલી રેવીના કણ્ઠિયા જેવી તથા ખૂબ તપેલી ધાત જેવી
જઈ જઈ એ જોઈ અસુરકુમારો ભયથી બધાકુળ જઈ ગયા
અને ગારે બાણુ નાસનામ કરી સતાવા ધાગ્યા, પછી

૧ મૂળમાં ૧ વચ મુખી સાધુપદે રહીને કિમ ૭

૨. દેવાને ધાવના ત્રણ મારી યોનિ પાદે અન્ન નથી દેવા
પડેલા; તેઓ સીધા દેવસાધ્યામાં દેવવ્રજથી હઠાયેલા જ મ ૭
તે અન્ન ઉપચિત દેવાય ૭

ત્યારે તેઓએ જાણ્યું કે, ખામ થવાનું કારણ ઇશાનેંદ્રનો કોપ છે, ત્યારે તેઓ દેવરાજ ઇશાનેંદ્ર સામે અજલિ બેડી કરગરવા લાગ્યા. પછી ઇશાનેંદ્રે પોતાની પ્રભા (તેજોલેશ્યા) પાછી ખેંચી લીધી ત્યારથી અસુરકુમાર દેવો તથા દેવીઓ તેની આજ્ઞામા અને તાબામા રહે છે હે ગૌતમ ! દેવેંદ્ર દેવરાજ ઇશાનેંદ્રે પોતાની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ આ પ્રમાણે મેળવી છે

શતક ૩, ઉદ્દે ૧

ટિપ્પણી

ટિપ્પણી નં. ૧.

રાજ્યપ્રશ્નીય સૂત્રમા ૩૨ પ્રકારના નાટ્યવિધિનું મવિગ્ત વર્ણન છે તેના નામ નીચે પ્રમાણે છે

૧ અષ્ટ મગલના આકારોનો અભિનય (સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય, અને દર્પણ એ આઠ મગલો) ૨ આવર્ત, પ્રત્યાવર્ત, મત્સ્યાણક, જ્વર, માર, પદ્મપત્ર, વામનીલતા અને પદ્મલતા વગેરેના ચિત્રનો અભિનય ૩ ઇહામૃગ, ઋષભ, તુરગ, નર, મકર, વિહગ, ઝિંનર, કુંજર, વનલતા અને પદ્મલતા વગેરેના ચિત્રનો અભિનય ૪ એકતચક્ર, દ્વિધાચક્ર, ચક્રાર્ધ વગેરેનો અભિનય ૫ ચદ્રાવલિપ્રવિભાગ, સૂર્યાવલિપ્રવિભાગ, હસાવલિપ્રવિભાગ વગેરેનો અભિનય ૬ ઉદ્દગમનોદ્દગમન પ્રવિભાગ ૭ આગમાગમન પ્રવિભાગ ૮ આવરણાવરણપ્રવિભાગ ૯ અસ્તગમનાસ્તગમનપ્રવિભાગ

૧ મધ્યપ્રવિભાગ. ૧૧ દુતવિદ્યનિત. ૧૨ સામન્નામ
પ્રવિભાગ. ૧૩ નદાન્નપા પ્રવિભાગ. ૧૪ મહત્ત્વપ્રક-
મકરપ્રક-નર-માર પ્રવિભાગ. ૧૫ કવર્ગપ્રવિભાગ. ૧૬
અવર્ગ પ્રવિભાગ. ૧૭ દવર્ગ પ્રવિભાગ. ૧૮ નવર્ગ
પ્રવિભાગ. ૧૯ ધવર્ગ પ્રવિભાગ. ૨૦ પદ્યવર્ગપ્રવિભાગ ૨૧.
સત્યપ્રવિભાગ. ૨૨ ક્ત. ૨૩ વિદ્યનિત. ૨૪ દુતવિદ્યનિત
૨૫. અનિત. ૨૬ ચિન્તિત. ૨૭ અનિતચિન્તિત. ૨૮
આરભટ ૨૯ ભસોલ. ૩ આરભટ ભસોલ. ૩૧ ઉત્પાત,
નિપાત પ્રમહત, મંદુચિત, ચેચિત, આન્ત વર્ગેરે અનિત.
૩૨ મરમચરમ અને અનિતનનામ.

આ જાણા અનિતવે વિશે નૈન પ્રથિમા કોઈ જાણવા
તેમ ઉચ્ચેમ મળતો જણાતો નથી. કેટલાક પ્રકારો તે
સમજાયા જ આવતા નથી કેટલાક નામો તે અશુદ્ધ જ
હાથેલા હાથે છે ગીતાકારોએ પણ નામો આપવા
મિવાજ અન્ય વિવેચન આપ્યું નથી. આર્થના કેટલાકના
નામ ભરતનાટ્યશાસ્ત્રના હ મા અધ્યાયમાં વર્ણવેલા
અનિતવેના પ્રકાર સાથે મળતાં આવે છે તે ઉપરથી
જણાવ છે કે એ જાણ સામાન્ય રીતે હાથ વર્ગેરે આવજોતા
અનિતવેના નામ છે

અસુરરાજ ચમર

રાજગૃહનગરમા મહાવીર ભગવાન પધાર્યા હતા, તે વખતે અસુરરાજ ચમર ગૌતમાદિને નાટ્યવિધિ દેખાડી ગયો તે ઉપરથી ગૌતમ પ્રશ્ન પૂછે છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવો કયા રહે છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! એક લાખ અને એશી હજાર ચોજનની જડાદિવાળી આ રત્નપ્રભા પૃથિવીની વચગાળે તે અસુરકુમાર દેવો રહે છે [અસુરકુમારોનો આવાસ દક્ષિણે અને ઉત્તરે એમ બે દિશામા આવેલો છે તેમા દક્ષિણમા ચમર અને ઉત્તરમા બલિ એ નામના બે ઇંદ્રો છે ચમરની રાજધાનીને ચમરચયા અને બલિની રાજધાનીને બલિચયા કહેવામા આવે છે ચમરચયામા ૩૪ લાખ વર છે, અને બલિચયામા ૩૦ લાખ છે તે દેવોનુ આયુષ્ય ઓછામા ઓછુ દશ હજાર વર્ષ અને વધારેમા વધારે એક માગરોપમ વર્ષોથી અધિક છે]

તથા યથોચિત નાના નાના રત્નોને લઈ ઉબળડ ભાગમા ચાલ્યા જાય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ત્યારે તે અસુરો વૈમાનિકાના રત્નો ઉપાડી જાય, ત્યારે વૈમાનિકો તેઓને શુ કરે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ તેમને શારીરિક વ્યથા ઉપજાવે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઊંચે ગયા પછી તે અસુરકુમારો ત્યા રહેલી અપ્સરાઓ સાથે ભોગો ભોગવી શકે ખરા ?

મં—હે ગૌતમ ! જો તે અપ્સરાઓ તેમનો આદર કરે અને તેઓને સ્વામી તરીકે સ્વીકારે, તો તેમની માથે તેઓ ભોગો ભોગવી શકે છે, નહિ તો નહિ

વળી તેઓનું આમ ઉપર જવું હમેશ નથી જનતું, અનત ઉત્સર્પિણી અને અનત અવસર્પિણી વીત્યા પછી ક્ષોકમા અચ્ચો પમાડનાર એ ભાવ^૧ ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ તેઓ પોતાના આપજળથી ત્યા નથી જઈ શકતા, પણ જેમ કોઈ શયર, અખર, પુલિદર વગેરે અનાર્થ જાતિના ક્ષોકો જગલ, ખાડા, ગુફા વગેરેનો આશ્રય કરીને સુસન્નિજત લસકરને પણ હકાવવાની હિમત કરે છે, તેમ અસુરકુમારો

૧ આ અવસર્પિણીના તેવા દગ આશ્ચર્યો ગણાય છે તે માટે જુઓ આ માળાનું ‘આચારધર્મ’ પુસ્તક, પા ૧૮૬

૨ મૂળમા ૬ કણ, સુતુઅ, પશ્ચ એટલા વધારે છે સૂત્રકૃતાગ, પૃ ૧૨૩, પ્રશ્નવ્યાકરણ પૃ ૧૪, પ્રજ્ઞાપના પૃ ૫૫ વગેરેમા અનાર્થ દેશો, અનાર્થ પ્રજ્ઞાઓ અને અનાર્થ જાતિઓના વર્ણન છે જુઓ ભગવતીસૂત્ર ખંડ ૨, પા ૫૩ નોંધ

ઓ —હે ભગવન્ ! તે અસુરકુમારોમાં પોતાના સ્થાનથી
ઘીએ નીચે જવાનું સામર્થ્ય છે ખરું ?

મ —હે ઔતમ ! તેઓ પોતાના સ્થાનથી નીચે (નરકની)
આતમી પૃથ્વી સુધી ત્યાં રહે પરંતુ તેઓ ત્યાં સુધી ગયા
નથી ત્યાં નહિ અને જતા પશુ નથી. તેઓ માત્ર ત્રીજી
પૃથ્વી સુધી ગયા છે અથા છે અને જરો પશુ ખરા પોતાના
જૂના સત્ત્વને કુળ દેવા અને પોતાના જૂના મિત્રને સુખી
કરવા તે દેવો ત્રીજી પૃથ્વી સુધી ગયા છે જાણ છે તથા
જરો.

તે પ્રભાણે પોતાના સ્થાનથી તીરછ પશુ અમર્ય દ્વીપ
અને નમુદ્ર સુધી જવાની તેઓની શક્તિ છે પરંતુ તેઓ
અરિહત જાતનોના જ મહાક્ષાત્રાનોત્પત્તિ-અને પરિનિર્વાણના
ઉત્તમો નિમિત્તે તદીશ્વર દ્વીપ સુધી જ જાય છે અથા છે
અને જરો.

પોતાના સ્થાનથી ઘીએ તેઓ અમ્યુત કલ્પ સુધી ત્યાં
રહે છે પરંતુ તેઓ માત્ર સૌધમ કલ્પ સુધી ગયા છે અથા
છે અને જરો.

ઓ —હે ભગવન્ ! તેઓ ઘીએ સૌધમ કલ્પ સુધી
ગયા નિમિત્તે અથા છે જાય છે અને જરો ?

મ —હે ઔતમ ! તે દેવોને જ મધી ૮ વરમુખ
હોય છે તેથી તેઓ આત્મચક્ષુ^૧ દેવોને ત્રાસ ઉપજાવે છે

૧ દેવવર્ચમા પશુ ઉદ્ધ, પુરોહિત, આત્મચક્ષુ હોય ત્યારે
તેનિઃ નયત્વાસી સેવક અત્યંત વધારે દીન હોય છે

માત્ર એક પદાર્થ ઉપર નજર માડીને આખો દ્રકડાવ્યો વિના શરીરને જરાક આગળના ભાગમાં નમતું મૂકીને, તથા નર્વ ઇન્ડ્રિયોને સુરક્ષિત કરીને એક ગત્રીની મોટી પ્રતિમા * સ્વીકારીને વિહંગનો હતો.

તે ઝાળે ચમરચયા રાજધાનીમાં ઇંદ્ર ન હતો, તેમ જ પુરોહિત ન હતો. પેલો પૂરણ તપસ્વી સાફ ટક અનશન રાખીને મૃત્યુ પામી, ચમરચયામાં ઇંદ્રપણે ઉત્પન્ન થયો. એક વખત અવધિજ્ઞાન વડે તેણે સૌધર્મ દંડ્યના દેવરાજ [મધવા, પાંડુશામન, શતકૃતુ, સહસ્રાક્ષ, વજ્રપાણિ, પુરંદર^૧] શકને શક નામના મિહામન ઉપર બેસી દિવ્ય ભોગો ભોગવતો નેચા. તેને જોઈ ચમગને એવો વિચાર આવ્યો કે, આ નકારા લક્ષણવાળો, લાજ અને શોભા વિનાનો, મરણનો ઇન્દ્ર, હીણી પુણ્ય ચૌદશને^૨ દહાડે જન્મેલો એવો કાણ છે જે મારી ઉપર વિના ગભરાટે ભોગોને ભોગવતો વિદરે છે ?

પત્ની દેવેન્દ્ર શકને તેની શોભાથી બ્રહ્મ દરવાની દંડગ્રાથી તેણે અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કર્યો અને મને ઉપર પ્રમાણ મહા પ્રતિમા લઈને બેઠેલા નેચો. પત્ની મારે

* પ્રતિમા એટલે એક પ્રકારનું તપ જુઓ આગળ પા ૧૭૬

૧ આ બવા ગખ્દો અને વિશેષજ્ઞો સાથે જ આ દેવેન્દ્રને કાણ પડતા હતા ? કે ઇંદ્રને માટે પ્રચલિત બવા ગખ્દો ટોગમાથી અત્રી મૂવવા એ જ વૃત્તિ હશે ?

૨ જન્મને માટે ચૌદગત્રી તિથિ પવિત્ર ગણાય કે, અને અત્યંત ભાગ્યવતના જન્મ સમયે જ તે તિથિ પૂર્ણ થાય છે

પણ અઢિતોનો આશ્રય લઈને જીવે જાય છે તેમાં પણ મોટી ઝડિવાળા જ જઈ શકે છે અને તે નહિ. અસુરેદ્ર અમુરરાજ જમર એક વખત મારો આશ્રય લઈ જીવે મુખી અને હતો તેની કથા તુ સાંભળ.

તે કાળે, તે સમયે વિષ્ણુ પર્વતની તથેરીમાં વેળેશ નામનો સંનિવેશ હતો. તેમાં પૂરણ નામનો એક મુલમ્બ રહેતો હતો. તે પણ વખત જતા તામલીની પેઠે વિચાર કરી ચાર ખાનાવાળું લાકડાનું પાત્ર લઈ દાનામાં નામની દીક્ષા વડે દીક્ષિત થયો. તેમાં વિધિ એ હોય છે કે પાત્રમાં પહેલા ખાનામાં જે ભિક્ષા આવે તે વાટમાં મળતા વરેમાત્રુએને આપવી બીજા ખાનામાં આવે તે કામદા-તરેને આપવી ત્રીજા ખાનામાં આવે તે માછલા-કામદાને ખવડાવવી અને ચોથા ખાનામાં આવે તે પોતે ખાવી.

આમ કરતા કરતા અતિ તે પણ અનુચિત સ્ત્રીકારી દેવનત થયો.

હે ઐતમ તે કાલે દુ હાથમાં અવસ્થામાં હતો, અને મન દીક્ષા લીધા અગિયાર વડ થયા હતા. દુ નિરતર છ દેવતા ઉપવાસ કરી કરતો હતો. તે વખતે કમનુકમે ફરતો ફરતો દુ સુસુમાર નમરમાં આવી પહોંચ્યો અને અસાકવનખડમાં એક અસાકની નીચે સિંધા ઉપર ખેતી લાકડ દેવતા ઉપવાસનું તપ આચરવા લાગ્યો. દુ જન પત્ર બળા કરીને હાથે નીચે નમતા થાળા કરીને, અને

૧ કેવલસ્યન હાથ ન થયું હોય તેવી અવસ્થા ૧૧-૧૨ હમુરશનની રીત.

વિચારી અવધિજ્ઞાનથી જોતા તેણે મને જોયો એટલે તરત જ 'આ શુ' હુ મરાઈ ગયો.' એમ બોલતો પોતે કે કલા વજ્રને પાછુ પકડવા ઉત્તમ દિવ્ય દેવગતિથી તે દોડ્યો અને મારાથી માત્ર ચાર આગળ છોટે રહેલા વજ્રને પકડી પાડ્યુ જ્યારે તેણે તે વજ્રને મૂઠીમા પકડ્યુ ત્યારે તેની મૂઠી એવા વેગથી વળી હતી કે તે મૂઠીના વાયુથી મારા કેશાગ્ર કપ્યા પછી તેણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી મને નમન કર્યું અને કહ્યું, 'હે ભગવન્' આ ચમર તમારો આગરો લઈ મને મારી શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવા આવ્યો હતો હતો, તેથી મે આ વજ્ર તેની પાછળ મૂક્યુ હતુ' એમ કહી, ક્ષમા માગી તે પાછો કર્યો અને ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમા થોડે દૂર ગયા પછી ત્રણ વાર ડાબો પગ પૃથ્વી ઉપર પછાડી તેણે ચમરને ઝલ્યું કે, 'હે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર' શ્રમણભગવત મહાવીરના પ્રભાવથી તુ બચી ગયો છે, હવે તને મારાથી જગ પણ ભય નથી' આમ કહી તે ચાલ્યો ગયો.

ગૌં—હે ભગવન્' પોતે હાથે કે કલા વસ્તુને તેની પાછળ દોડી દેવ પકડી શકે ?

મં—હા ગૌતમ' વસ્તુને જ્યારે ફેંકવામા આવે છે, ત્યારે તેની ગતિ ઉતાવળા હોય છે, અને પછી મંદ થઈ જાય છે, જ્યારે મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ તો પહેલા પણ અને પછી પણ શીઘ્ર ગતિવાળો હોય છે, તેથી તેને પકડી શકે છે.

ગૌં—હે ભગવન્' તો પછી દેવેન્દ્ર શક્ય પોતાને હાથે અસુરેન્દ્ર ચમરને કેમ ન પકડી શક્યો ?

મં—હે ગૌતમ' અસુરકુમારો નીચે બહુ શીઘ્ર જઈ શકે છે અને ઉપર બહુ મંદ ગતિ જઈ શકે છે, ત્યારે

આશરે શકને શીભાગ્રજ કરવાના ધરાધાપી તેણે
 પોતાના અભાગાગ્રાથી પરિધરન નામનું દક્ષિણ લીધું,
 પછી મારી પાસે આવી અને નમસ્કાર કરી તેણે પોતાનો
 અભિગ્રામ નિવેદિત કર્યો તથા એક માખ પોળાનું કિત્તું
 શરીર અનામ્નું પછી તે પોતાના પરિધરનને સ્પર્શને
 એકસો ૮ કિંચ નડ્યો રસ્તામાં તેણે ધણા દેવદોષોને
 વિવિધ પ્રકારે વાસ પમાડ્યો પછી સુધર્મસભા આમળ
 આવી તેણે પોતાનો એક પત્ર પદ્મવરવેદિકા ઉપર મૂક્યો આ
 મીળે સુધર્મસભામાં મૂક્યો તથા પોતાના પરિધરન વડે મોટા
 ઉદ્ધીસને^૧ તથા વાર ફટકો પછી તેણે પડકાર કરીને કહ્યું
 કે દેવે દેવરાજ શક કયા છાં આજે નું તેનો વધ કરી
 નેની કરોડો અપ્સરાઓને તામે કરું છું

દેવદ્ર દેવરાજ શક આ બધું જોઈ-સામળી ધણે ક્રોધે
 બરામો પછી તેણે સિદ્ધાસન ઉપર બેઠાં બેઠા જ વળ્લને
 દાઘમા લીધું અને નેની ઉપર ફેંક્યું તે બચકર વળ્લને સામે
 આવવું નેઈ નવઈ પામી તેવા હલિધારની કામના કરતા
 તે બાળ્યો અને હે બચવનું તમે મારું કરજી છા એમ
 બોલતો મારા અને પત્ની વચ્ચે પડ્યો

ત જ વળ્લને દેવરાજ શકને વિચાર આવ્યો કે કોઈ
 અરિહતાદિ પરમ પુરુષાંતા આશરે લીધા વિના આ અસુરરાજ
 આદમે ક્યો આવી શકે નહીં માટે મારા વળ્લની તે
 અરિહતાદિના અપરાધ ના થામ એ મારે જોવું જોઈએ એમ

૧ કથાબલતા એ કથાદ બધે કથા તેમજ અકાળકાળે
 જનીન વ ષ નાડેલો ખીલો

વિચારી અવધિજ્ઞાનથી જોતા તેણે મને જોયો એટલે તરત જ 'આ શુ' હું મરાઈ ગયો.' એમ બોલતો પોતે કે જેલા વળતે પાછું પડવા ઉત્તમ દિવ્ય દેવગતિથી તે દોડ્યો અને મારાથી માત્ર ચાર આગળ છોટે રહેલા વળતે પકડી પાડ્યું ત્યારે તેણે તે વળતે મૂડીમા પકડ્યું ત્યારે તેની મૂડી એવા વેગથી વળી હતી કે તે મૂડીના વાયુથી મારા કેશાગ્ર કપ્યા પછી તેણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી મને નમન કર્યું અને કહ્યું, 'હે ભગવન્' આ ચમર તમારો આગરો લઈ મને મારી શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવા આવ્યો હતો હતો, તેથી મેં આ વળ તેની પાછળ મૂક્યું હતું' એમ કહી, ક્ષમા માગી તે પાછો ફર્યો અને ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમા થોડે દૂર ગયા પછી ત્રણ વાર ડાબો પગ પૃથ્વી ઉપર પછાડી તેણે ચમરને કહ્યું કે, 'હે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર' ત્રમણભગવત મહાવીરના પ્રભાવથી તું બચી ગયો છે, હવે તને મારાથી જગ પણ ભય નથી' આમ કહી તે ચાલ્યો ગયો.

ગૌં—હે ભગવન્' ચોતે હાથે કે કક્ષી વસ્તુને તેની પાછળ દોડી દેવ પકડી શકે ?

મં—હા ગૌતમ' વસ્તુને જ્યારે ફેંકવામા આવે છે, ત્યારે તેની ગતિ ઉતાવળી હોય છે, અને પછી મંદ થઈ જાય છે, ત્યારે મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ તો પહેલા પણ અને પછી પણ શીઘ્ર ગતિવાળો હોય છે, તેથી તેને પકડી શકે છે.

ગૌં—હે ભગવન્' તો પછી દેવેન્દ્ર શક્ય પોતાને હાથે અસુરેન્દ્ર ચમરને કેમ ન પકડી શક્યો ?

મં—હે ગૌતમ' અસુરકુમારો નીચે બહુ ગીત્ર જઈ શકે છે અને ઉપર બહુ મંદ ગીતે જઈ શકે છે, ત્યારે

વૈમાનિક દેવો ઝીએ બહુ જલ્દી જઈ શકે છે પણ નીચે
બહુ મંદ રીતે જઈ શકે છે એક મમથમા શકે તેટલો
આમ ઉપર જઈ શકે છે તેટલું જ ઉપર જવાને વળ્લને મ
મમથ છામે છે અને ચમરને ત્રણ મમથ છામે છે પરંતુ
અસુરેક ચમર એક મમથમા તેટલું નીચે જઈ શકે તેટલું
નીચે જવાને શકેને બે મમથ છામે ૧૧ અને વળ્લને ત્રણ
મમથ છામે છે

દશે વળ્લના બધથી મુક્ત થયેલા અને દેવરાજ શકે
-ગા મોટા અધમાનથી અધમાનિત થયેતો તથા મોઢમામરમ
એકા અસુરેક વિચાર કરતા છામે છે મમથ અમરત
મદારીરના પ્રભાવથી જ રં જમી ગયો પુ. પછી તેણે
પાતાના મામાનિકાને કહ્યું કે દે દેવમુખિયો! ચાલ
આપણે જ્યાં જઈએ અને અમૃતમમરત મદારીરની
ચપ્પામના કરીએ પછી ત જ્યાં માથે તે અગાઉ જતા
નીચ આપ્યો અને મને ત્રણ વાર પ્રશ્નિત કરી બોલ્યો.
જ અમરત હું આપના પ્રભાવથી જમી ગયો પુ. જ
આપની કામ માગુ છું પછી તે પાછા ચાલ્યો ગયો.

૬ મોઢમ ન ચમરેલી આવરણ સામરોષમ વપની
૭ અને ન ત્યાંથી ચમરિત મદારિદમ્ભવર્મા મિદ થઈ તથા
નવ જવાનો નામ કર્યો.

શ્રી — ૬ અમરત જીત અમુકમારો મોઢમકર
જોઈ તમ તથા છે તનું શ કારણ ?

૧ = શ્રી અપુવ અરિષ્ટા ઉડ સમાન છે ૫૦ એકવર્મા
૨૫ ઉડત્વ તરી તથા દેવ.

મં—હે ગૌતમ ! તે તાજા ઉત્પન્ન થયેલા કે મરવાની આણી ઉપર આવેલા દેવાને એવો સકલ્પ થાય છે કે, આપણે જેવી દિવ્ય દેવઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે, તેવી દેવરાજ શકે પણ પ્રાપ્ત કરી છે, તો આપણે જઈએ અને તેની દેવઋદ્ધિ જોઈએ, તથા આપણી દેવઋદ્ધિ તેને બતાવીએ એ કારણથી તેઓ ત્યાં સુધી જાય છે

—શતઽ ૩, ઉદ્દે૦ ૫

ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો

મત્રી અથવા પુરોહિતનું કામ કરનારા દેવો ત્રાયસ્ત્રિશક કહેવાય છે. ચાર દેવગોત્રીઓ વ્યતર અને જ્યોતિષ વર્ગોમાં ત્રાયસ્ત્રિશક જાતિના દેવો નથી.

વાણિજ્યગ્રામ નગરના કૃતિષસાથ અત્યંત જોડ વખત અગ્રવાન મહાતીર પધામી હતા, તે પ્રસંગની વાત છે. ધમકથાદિ પતી મથા પછી અગ્રવાન મહાતીરના શ્યામદસ્તી નામના સિંધ અગ્રવાનના મેઢા સિંધ ઉદ્ભૂતિ પાસે લઈને પૂજવા સાચા.

મ — જે અગ્રવન અસુરકુમારના ઉદ્ભવને ત્રાયસ્ત્રિશક દેવો છે. ઉ. હા. તે દેવોનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે. કાકદી નગરીમાં જૂના કાળમાં પરસ્પર સદાચ કરનારા તેનીય અમલોપાસક ચૂદસ્થો રહેતા હતા. તેઓ ધનિક છવાઈને અણુનારા તથા પુરવ પાપના યાતા હતા.

તે ગૃહસ્થો પ્રથમ તો ઉગ્ર, ઉગ્રચર્યાવાળો, મોક્ષ મેળવવા તત્પર થયેલા તથા મસારથી ભયભીત થયેલા હતા, પણ પાછળથી જ્ઞાનાદિથી બાહ્ય પુરુષોના આચારવાળા, થાકી ગયેલા, શિથિલાચારી, કુશીલ તથા યથાછદવિહારી થઈ, મરણ સમયે ત્રીસ ૮ કોનો ઉપવાસ કરી, પોતાના પ્રમાદસ્થાનોનું આસોચન-પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના જ મરણ પામ્યા, તેથી તેઓ અસુરેદ્ર અસુરકુમાર ગજ ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! જ્યારથી તેઓ ત્રાયસ્ત્રિંશપણે ઉત્પન્ન થયા, ત્યારથી જ અસુરેદ્ર ચમરને ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો છે ?

જ્યારે મ્યામહસ્તીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું, ત્યારે ભગવાન ગૌતમ શક્તિ થઈને સ્યામહસ્તી સાથે ભગવાન મહાવીર હતા ત્યાં આવ્યા અને તેમને નમસ્કારાદિ કરીને ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે ભગવાને જવાબ આપ્યો હે ગૌતમ ! તે અર્થ યોગ્ય નથી, ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના નામો શાશ્વત હતા છે, તેથી તેઓ કદી ન હતા એમ નથી, કદી ન હશે એમ નથી, તથા કદી નથી એમ પણ નથી, માત્ર અન્ય સ્વયં છે, અને અન્ય ઉત્પન્ન થાય છે, એ રીતે તેમનો કદી વિચ્છેદ થતો નથી

આ પ્રમાણે બલિ, નાગરાજ ધરણ, દેવરાજ શક, ઈશાનેદ્ર, અને સનતકુમારના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના પૂર્વજન્મની વાતો પણ સમજી લેવી

શિવરાજ

તે સમયે હસ્તિનાપુર નામે નગર હતું તેના ઈશાન ખૂણામાં કળાકૃષ્ણી સપત્ન સહ્યાશ્રવન નામે ઉદ્યાન હતું તે નગરમાં શિવ નામે રાજા હતો તેને ખારિણી નામની સુકુમાર પટરાણી હતી તથા શિવભદ્ર નામનો પુત્ર હતો.

એક દિવસ તે રાજાને પૂર્વ રાત્રીના પાછલા ભાગમાં રાજ્યકારભારનો વિચાર કરતાં કરતાં પોતાના કમ્પાણનો વિચાર આવ્યો. તેથી બીજો દિવસે પોતાના પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરી અન્ય કેઈ દિવસે પોતાના સર્વાવકાશાં વજેરેની રજા માગી અનેક પ્રકારની બેઠી બોદાનાં કડાયા કડા અને વાંધાના બીજા ઉપકરણો ધડાવીને તે ઉપકરણો ન બર્જન ન અને કંઠે રહેતા વાનપ્રસ્થ તાપસો પામે હીસા બર્જ વિશાખિષ્ઠક^૨ તાપસ થયો તથા નિરતર ૭૮ કનો ઉપવાસ કરવાનો નિયમ સર્જી રહેવા લાગ્યો.

૧ દાક્ષિ વર્ષે ખાદે ખાદે વિશાખાં પાણી જારી ફરફારિ મહત્તુ કરનારો. તેમના વધુ વધુ ન ખાદે લુબ્ધો ઉવવાપ્તિય ૫ ૬૦-૧

પહેલા ઉપવાસના પારણાને દિવસે તે શિવરાજર્ષિ તપવાની જગાએથી ઊતરી નીચે આવ્યો અને વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરી પોતાની ઝૂપડીએ આવ્યો તથા કાવડને પૂર્વ દિશામાં પાણી છાટી, “ પૂર્વ દિશાના સોમ મહારા ધર્મસાધનમાં પ્રવૃત્ત થયેલા શિવ રાજર્ષિનું રક્ષણ કરું અને પૂર્વ દિશામાં રહેલ કદ, મૂલ, છાલ, પાદડા, પુષ્પ, બીજ અને હરિયાળા ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ આપું એમ કહી, પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો, અને કાવડ લઈ પાદડા, પુષ્પ વગેરે લઈ આવ્યો પછી ઝૂપડીએ પાંચ આવી, કાવડને નીચે મૂકી, વેદિકાને સાફ કરી, તેને છાંપી પાણી વડે લીપી લીધી પછી ડાબ તથા ડલશને હાથ લઈ તે ગંગા મહાનદીએ ગયો, અને ત્યાં સ્નાન-આચાર્ય કરી, પરમ પવિત્ર થઈ, દેવતા અને પિતૃકાર્ય કરી, ઝૂપડી પાછો આવ્યો પાછો આવી ડાબ, કુશ અને રેતીની બનાવી, ત્યાં મથનકાષ્ટ વડે અરણીને ઘસી અગ્નિ પાલ પછી મમિધ નાખી તેને પ્રત્વલિત કર્યો તથા તેની દાંડ બાજુએ નીચેની સાત વસ્તુઓ મૂકી સકથા (ઉપકરણ), વલ્કલ, દીપ, શય્યાના ઉપકરણ, કમડડુ, અને આત્મા (એટલે કે પોતાની જાત) પછી મધ, અને ચોખ્ખા વડે અગ્નિમાં હોમ કર્યો, તથા ચરુ-બલિ તૈયાર કર્યો ચરુ વડે વૈશ્વદેવની પૂજા કરી, પછી અતિથિની પૂજા કરી, અને પછી પોતે આહાર કર્યો

એ પ્રમાણે બીજા પારણા વખતે દક્ષિણ દિશા તેના શોકપાલ મહારાજ યમ, ત્રીજા વખતે પશ્ચિમ અને તેના શોકપાલ વરુણ મહારાજ, અને ચોથે

હિતર દિશા અને તેના લોકપાલ નૈમિષ્ય (કુબેર) મહારાજ સમજવા.

એ પ્રમાણે દિક્ષાક્રવાલ તપ કરતા કરતાં તે રાજર્ષિને પ્રકૃતિની ભદ્રતાથી અને વિનીતતાથી આવરણશૂઘ્ર કમોને શ્લેષપદમ જતાં વિભજ્યાન^૧ ઉત્પન્ન થયું. તે નડે તે આ લોકમાં સાત દ્વીપો અને સાત સમુદ્રો જોઈ શક્યા તે ઉપરથી તેમણે માન્યુ કે ત્યાર પછી દ્વીપો અને સમુદ્રો નથી.

તેમના એ રાજની વાત હસ્તિનાપુરમાં બધે ફેલાઈ ગઈ તે અરસામાં મહાવીરસ્વામી ત્યાં આવ્યા. તેમના સિધ્ધ યોતમે બિહ્વા ભાગવા જતાં ગામમાં સિવરાજર્ષિએ જણાવેલી સાત જ દ્વીપો અને સમુદ્રોની વાત સાંભળી. આ ઉપરથી તેમણે પાછા આવ્યા બાદ મહાવીર ભગવાનને પૂછ્યું, કે હે ભગવન્! સિવરાજર્ષિ કહે છે તેમ સાત દ્વીપ અને માત્ર સમુદ્ર પછી કાંઈ નથી એમ કેમ હોઈ શકે?

ત્યારે મહાવીર ભગવાને જણાવ્યું, હે યોતમ! એ અમત્ય છે હે આયુષ્મન્! આ તિર્થંજીઓમાં સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પથેત અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રો કલા છે.

આ વાત પછુ બધે ફેલાઈ ગઈ તે સાંભળી સિવરાજર્ષિ શકિત કાક્ષિત, સદ્વિગ્ધ અને અનિશ્ચિત થયા અને તેની સાથે / તેમનું વિભજ નામે અજ્ઞાન તરત જ નાશ પામ્યું પછી તેમને વિચાર આવ્યો કે મહાવીર

૧ સમ્યક્સર્જન વિન્યાસને (અજ્ઞાનને) થઈ અવધિજ્ઞાન વિભજ્યાન કહેવાય છે.

ભગવાન તીર્થ કર, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે, માટે હું તેમની પાસે જઈ અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળું, તો તે મને આ ભવમા અને પરભવમા શ્રેય માટે થશે

પછી મહાવીર ભગવાન પાસે ધર્મ સાંભળી, તેમા શ્રદ્ધાયુક્ત બની, તેમણે પોતાના લોભાના ઉપકરણોનો ત્યાગ કર્યો, અને પોતાની મેળે પચ્ચમુષ્ટિ લોચ કરી, ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા લીધી પછી અગિયાર અંગો ભણી વિચિત્ર તપકર્મ વડે વણા વરસ સુધી તેમણે આત્માને ભાવિત કરતા કરતા સાધુપર્યાય પાળ્યો અને અતે મહિનાના ઉપવાસ વડે માઠ ટકો ન ખાઈ, મરણ પામી, સિદ્ધ થઈ, સર્વ દુખનો અન પ્રાપ્ત કર્યો

—શતક ૧૧, ઉદ્દે. ૯

સુદર્શન રોઠ

એક વખત મહાવીર ભગવાન વાણિજ્યગ્રામની બહાર દ્વિતપલાશક ચૈત્રમાં પધામી હત્યા તે પ્રસંગે તે ગામના અમલોપાસક મુદ્દયન શેડે^૧ તેમને નીચેના પ્રશ્નો પૂછ્યા.

પ્ર —હે ભગવન^૨ કાળ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉ —હે સુદયન કાળ ચાર પ્રકારનો છે. પ્રમાણુકાલ, વર્ષાપુર્નિર્દીપ્તિકાલ, મરણુકાલ અને અદ્વાકાલ.

તેમા પ્રમાણુકાલ બે પ્રકારનો છે. દિવસ પ્રમાણુકાલ અને રાત્રી પ્રમાણુકાલ. ચાર પૌરુષીર એટલે કે પ્રદરનો.

૧ તેના વજનમા મેરુકક પુ પત્ની માળાવાણ ૭૪ તેણે માથે ખાણુ કરુ હતુ —ભિમ ઉ.

૨ દિવસ કે રાત્રીમાં આશા બાત પોરુની કહેવાય. સુવના વરકામ પાવાની અથા દત્તપદિથી તેને અજુવાની રીત વપરે આદે જુગ્ધિ અ માળાનુ અવિય કપરેમ પુસ્તક પા. ૧૫૬ ટિ ૧.

દિવસ થાય છે, અને ચાર પૌરુષીની રાત્રી થાય છે મોટામા મોટી દિવસ અને રાત્રીની પૌરુષી સાડા ચાર મુહૂર્તની થાય છે, અને નાનામા નાની ત્રણ મુહૂર્તની થાય છે જ્યારે તે ઘટે છે કે વધે છે ત્યારે તે મુહૂર્તના એકમે બાવીશમા ભાગ જેટલી ઘટે છે या વધે છે જ્યારે અઢાર મુહૂર્તનો મોટો દિવસ હોય અને બાર મુહૂર્તની નાની રાત્રી હોય ત્યારે સાડાચાર મુહૂર્તની દિવસની મોટામા મોટી પૌરુષી હોય છે આપાઠ પૂર્ણિમાને દિવસે અઢાર મુહૂર્તનો મોટો દિવસ હોય છે, અને બાર મુહૂર્તની નાની રાત્રી હોય છે, તથા પોપમાસની પૂર્ણિમાને સમયે અઢાર મુહૂર્તની મોટી ગત્રી અને બાર મુહૂર્તનો નાનો દિવસ હોય છે ચૈત્રી પૂનમ અને આસો માનની પૂનમ હોય, ત્યારે દિવસ અને ગત્રી મરખા — ૫૬૨ ૫૬૨ મુહૂર્તના — હોય છે

યથાયુર્નિર્વૃત્તિકાલ એટલે નૈરયિક, મનુષ્ય, દેવ વગેરેએ પોતે જેવું આયુષ્ય બાધ્યુ હોય, તે પ્રકારે તેનું પાલન કરવું તે

શરીરથી જીવનો અને જીવથી શરીરનો વિયોગ થાય એ મગ્ણકાલ કહેવાય

અઢાકાલ^૧ અનેક પ્રકારનો છે કાલનો નાનામા નાનો અવિભાજ્ય અશ 'સમય' કહેવાય છે એવા અસંખ્ય સમયોની એક આવલિકા થાય છે, સંખ્યેય^૨ આવલિકાનો

૧ મનુષ્યલોકમા સૂર્યના હૃદયાસ્તથી મપાતો કાળ

૨ ૨૫૬ આવલિકા = એક ક્ષુદ્ધકભવ, અને ૧૭થી વધારે ક્ષુદ્ધકભવ = એક હૃદ્ધાસનિ શ્વાસકાળ

એક ઉચ્ચાસકાલ થાય છે અને મધ્યેય આવસિકનો એ નિઃશ્વાસકાલ થાય છે આધિરહિત એક જાતનો એક ઉચ્ચાસ અને એક નિઃશ્વાસ તે એક પ્રાણ કહેવાય માત્ર પ્રાણ એટલે એક સ્તોક સાત સ્તોકનો એક લવ ૭૭ લવનું એક મુહૂત ૩૭૭૭ ઉચ્ચાસનું એક મુહૂત થાય એમ અનંત શાંતીએ એ કહ્યું છે ત્રીસ મુહૂતનો એક અઢોરાત્ર ૫૬૨ અઢોરાત્રનો પક્ષ ૬ ૮૪ લાખ ૪૫ એટલે એક પૂર્વાંશ ચોરાશી લાખ પૂર્વાંશ એટલે એક પૂર્વ તે પ્રભાણે સુટિત્યમ, સુટિત, અગ્નિમ અગ્નિ અવવામ અવવ દૂહાગમ દૂહામ ઉત્પર્ણમ ઉત્પર્ણ, પમાન, પમ, નસિનાન નસિન અર્ચનિર્ગમ અર્ચનિર્ગમ અવુતામ અવુત, પ્રવુતામ પ્રવુત નમુતામ નમુત સૂષિર્ગમ સૂષિકા શીરપ્રદેસિકામ અને શીપ્રદેસિકા — નાણુવા ત્યાં સુધી મણિત છે ત્યાર બાદ સખ્યા ૧૭ નદિ પશ્ચ કિપમા વડે જ કાળ નાળી રકાય છે

તે ઔપમિક કાળ એ રકારનો છે એક પમોપમ અને બીજો સાચરોપમ ૫ ચોપમનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે

મુતીકણ રાજ વડે પશ્ચ જેને છીબેલી ન રકાય તે પરમ અજ્ઞ, એવા અજ્ઞત પરમાત્મ્યોના સમુદાયના સમામમ વડે એક ઉચ્ચકણ્યકાલિણી થાય તેવી આઠ મંત્રે ત્યારે એક કણ્યકાલિણી થયા, તેવી આઠનો એક જિજ્ઞાસુ તથા આઠનો એક જમસેવ, તથા આઠનો એક રથરેણુ, તથા તેવા આઠનો દેવકુડુ અને ઉત્તરકુડુના મનુષ્યોના વાળના એક અગ્ર ભાગ થાય તેવા આઠનો હસ્તિપ અને રમ્યકના મનુષ્યોના એક વાહામ તથા આઠનો દમવત અને ઔરવતના મનુષ્યોના

નામે ઉદ્ધાન હતું તે નનરમા ભક્ષ નામે રાજા હતો અને તેને પ્રભાવતી નામે રાણી હતી તેને એક વખત સ્વપ્નમાં એવું દેખાયું કે ભણ્ણે કોઈ સિદ્ધ આકાશમાંથી ઊતરી તેના મુખમાં પ્રવેશ કરે છે આથી અપ્પાન જોઈ તે ભયથી ઊઠી અને રા નના સ્વપ્નમૂઢમાં આવીને તેણે તેને તે અપ્પાનની વાત કહી સમજાવી. રાજાએ જ્ઞાનદિત થઈને તેને કશું કે એ અપ્પાન કોઈ તેજસ્વી પુત્રનો જ મ મુશવે છે બીજે દિવસે રાજાએ સ્નાન-સંસ્કાર-પાઠકોને બોલાવી તેમને રાણીના અપ્પાનું રજા નિમિત્ત કરીને કહેવા બહુમુખ તેમણે કહ્યું.

હું દેવાનુશ્રિત^૧ તીર્થંકરની માતા કે અક્ષવતીની માતા ત્યારે તીર્થંકર કે અક્ષવતી મર્મમાં આવી જાય ત્યારે આ ઓફ અપ્પાને જોઈને જાણે છે હાથી, જળદ સિંહ હાથીના અભિષેક પુષ્પમાળા ચંદ્ર સૂરજ ધન કુલ પદ્મસરોવર, સમુ વિમાન અથવા જવન,^૨ રત્નનો દમ્બો અને અગ્નિ. વાસુદેવની માતાએ તેમાંથી કોઈ પણ સાત સ્વપ્નો જુએ છે ભલ્લદેવની માતાએ કોઈ પણ ચારને અને મહાસિંહ રાજાની માતાએ કોઈ પણ એકને જુએ છે મારે પ્રભાવતી રાણીને નવ માસ અને સપ્તાસાત દિવસ વીત્યા પછી કુલજ્વળ સમાન ને પુત્ર થશે તે રાજ્યના પતિ થશે અથવા ભવિત્યમાં આપુ થશે.

૧ એ તીર્થંકર દેવદેવથી અગામે હવડે તે વિમાન જુએ અને નરથી અગામે હવડે તે જવન જુએ.—દીક્ષ

વખત જતા રાણીએ ઉત્તમ પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. તે વખતે પ્રજાજનોએ દશ દિવસ ધામધૂમથી જન્મ-મહોત્સવ કર્યો. રાજાએ પણ બારમે દિવસે સગામળધીઓને બોલાવી તેમની સમક્ષ તે પુત્રનું ‘મહાબલ’ એવું નામ પાડ્યું.

મહાબલ વિદ્યાકળા ભણીને મોટો થયા બાદ તેને આઠ ડબ્બાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. તે વખતે તેના માતા-પિતાએ ઉત્તમ પ્રકારનું પ્રીતિદાન^૧ આપ્યું અને તેને આઠ મહેલો તથા તેમની યરાયર મધ્યમાં સેકડો થાભલાવાળું એક ભવન બાંધાવી આપ્યું. તેમાં તે મહાબલ અપૂર્વ ભોગો ભોગવતો લહરે છે.

તે ડાબે વિમલનાથ તીર્થ કરના પ્રપૌત્ર ધર્મધોષ નામે માધુ હતો. તે પાંચમો માધુની સાથે ગામેગામ કરતા ફરતા. તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા તેમના દર્શને જતા અનેક મનુષ્યોને જોઈ મહાબલ પણ ત્યાં ગયો, અને તેમનો ઉપદેશ સાંભળી પ્રવ્રજ્યા ધારણ કરવા ઉત્સુક થયો. પરંતુ માતાપિતાના ડહેવાથી રાજ્યાભિષેક થતા સુધી ચૂપ રહ્યો. પત્ની દીક્ષા લઈ તે ધર્મધોષ અનગાર પાસે ૧૪ પૂર્વગ્રથોને ભણ્યો અને વિચિત્ર પ્રકારના અનેક તપકર્મો વડે આત્માને ભાવિત કરી, બાર વર્ષ શ્રમણપર્યાય પાળી, અતે સાઠ ટકો ઉપવાસ કરી, સમાધિયુક્ત ચિત્તે મરણ પામી, બ્રહ્મલોકકલ્પમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં કેટલાક દેવોની મિત્રિતિ દશ સાગરોપમ વર્ષની છે. તેમાં મહાબલ દેવની પણ દસ સાગરોપમની

૧ તેનું વર્ણન રસિક યશો એમ માની પ્રકરણને અતે ટિપ્પણ નં ૧ માં આપ્યું છે.

હતી દે મુદ્દતના' તું પોતે જ તે મદામદેવ છે અને
 હસ સામરોપમ વરો મુખી દિવ્ય અને ભોગ્ય એવા બાને
 ભોગ્યીને તે જિજ્ઞાસુ ક્ષય થયા પછી અહીં વાણિજ્યમાનમાં
 ઉત્પન્ન થયો છે

એ સ્વામી પોતાના પૂર્વજ મનું જાન થતાં વધુ મદા
 અને વૈરાગ્યમયપણ થઈ તેણે મદાતીગ બગવાન પામે પ્રવળા
 લીધી પછી આર વા મુખી સાધુપણને પાળી અને
 સાંઠે ટકનો ઉપવાસ કરી ચતુ પામી તે સિદ્ધિને પામ્યો
 તથા તવ કુખ્યથી રહિત થયેલ

—શ્લોક ૧૧ ઉપે ૧૧

ટિપ્પણી

ટિપ્પણી નં ૧

પ્રીતિશાનનું વચ્ચું ન

આઠ કોટી હિરણ્ય આઠ કોટી નૌનેશ, આઠ મુકુટ
 એમ આઠ આઠ કુચ્છ, હાર, અષ્ટહાર, એકન ।
 હાર મુક્તાવલીઓ દત્તકાવલીઓ ગ્લતાવલીઓ કદાની
 નેદીઓ, બાણુભયની નેદી રેશમી વચ્ચની નેદી, ચૂતરાઈ
 વચ્ચની નેદી, ટસરની નેદી પદ્મમુગ્ધ, તથા દુક્કમુગ્ધ, આઠ
 આઠ થી શ્દી થી કીર્તિ, શુદ્ધિ અને સફળી દેવીની પ્રતિમાઓ
 (ઉત્તમ રત્નના) આઠ નદો આઠ મદો આઠ તાલવૃષ્ટો આઠ
 ખલ્લો આઠ ગોકુલ (દશકલ્પાર ગાનનું એક એવી) આઠ
 નાદકો (૩૨ માણસથી ભજવી શકાય તેવી) આઠ પેદા આઠ
 હાથી આઠ ધાન આઠ મુખ્ય (વાદન) તથા તે પ્રમાણે આઠ

આઠ અબાડી, પલાણુ, રથ, હાથી, ગામ (દશહજાર કુલનુ એઁ એવા), દાસો, દામીઓ, કચુકિઓ, વર્ષધરો (અતપુરના ખોળ), સોના-રૂપાની હાડીઓ (અવલબન દીપો), દડયુક્ત દીવાઓ, પજર દીપો, થાળ, તાસક, ચપણિયા, રકબીઓ (તલિકા), ચમચા (કલાચિકા), તવેથા, તવી, પાદપીઠ, ભિનિકા (આસન), ઝરોટિકા (લોટા), પલગ, દોયણી, હસાસન, કૌચાસન, ગરુડાસન, ઊંચા આસનો, દીર્ઘાસનો, ભદ્રાસનો, પક્ષાસનો, મઝરાસનો, પદ્માસનો, દ્વિસ્ત્રવન્તિકાસનો, તેલના ડાળડા, (જુઓ રાજપ્રતીયસૂત્ર પ ૬૮-૧), સરસવના દાળડા, કુબ્જ દામીઓ (ઔપપાતિઁ પ ૭૬-૨), આઠ પારસિક દેશની દામીઓ, આઠ છત્રા, આઠ છત્ર ધરનારી દાસીઓ, તેમ આઠ ચામરો, ચામર ધરનારી દાસીઓ, પખા, પખા વીજનારી દામીઓ તાબૂલના કરડિયા, તેમને ધારણ કરનારી દામીઓ ક્ષીરધાત્રીઓ, અકધાત્રીઓ, અગમર્દિકાઓ, ઉન્મર્દિકાઓ ગ્નાન કરાવનારી દામીઓ, અલકાર પહેરાવનારીઓ, ચદન વસનારીઓ, તાબૂલ-ચૂર્ણ પીસનારીઓ, ડાળડાગારનુ રક્ષણ કરનારી, પરિહાસ કરનારી, સભામા પામે રહેનારી, નાટક કગનારી, સાથે જનારી, રમોઈ કરનારી, ભાડાગારનુ રક્ષણ કરનારી, માલણો, પુષ્પ ધાગણુ કરનારી, પાણી લાવનારી બલિ કગનારી, પથારી તૈયાર કરનારી, તથા આઠ અદગ્ની અને આઠ બહારની પ્રાતહારીઓ, આઠ માલા કરનારી આઠ પેપણુ કરનારી

શ ખગેઠ

જૂના સમયની વાત છે

તે વખતે આવતી નગરીમાં સખ વગેરે ધણા આવશે
ગૂંના હતા. તેઓ જીવ-અજીવ વગેરે તત્ત્વોને જાણનારા
હતા તથા જાતિ ધનિક હતા. સખને ઉત્પન્ના નામની
અમણોપામિકા હતી.

એક વખત મહાવીર સ્વામી આવતીમાં ઠોઠક કૈતવમાં
પધામાં તેમના આગ્રહની વાત સાંભળી જ્યાં તેમનાં હાથને
નીકળ્યા. અમણમગવત મહાવીરે પણ તે મોટી સખાન
ધમક્યા હતી તે અમણોપાસકોએ પણ મહાવીર અમવાન
પામે ધમ સાંભળી હાથેત અને મહાવૃદ્ધ થઈ તેમને નમન
દ્યુ અને પ્રભો પૂજ્યા તથા તેના અર્થો મહાવૃદ્ધ થઈ
પછી જીભા થઈ ત્યાંથી તેઓએ આવતી નગરી તરફ
જવાના વિચાર કર્યો

પછી શખે તે બધા શ્રમણોપાસકોને કહ્યું કે, હું દેવાનુગ્રિયો ! તમે પુષ્કળ ખાન-પાન વગેરે તૈયાર કરાવો, પછી આપણે તે બધાનો આસ્વાદ લેતા, તથા પરસ્પર દેતા અને ખાતા પાક્ષિક પોષધનું^૧ અનુપાલન કરતા વિહરીશુ તે બધા શ્રાવકોએ શખનું વચન વિનયપૂર્વક સ્વીકાર્યું

પરંતુ, ત્યારબાદ તે શખને એવો સકલ્પ થયો કે, અન્નપાનાદિનો આસ્વાદ લેતા, પરસ્પર દેતા-ખાતા પાક્ષિક પોષધનું ગ્રહણ કરીને રહેવું એ મારે માટે શ્રેયસ્કર નથી, પરંતુ પોષધશાળામાં બ્રહ્મચર્યપૂર્વક, મણિ અને સુવર્ણનો ત્યાગ કરી, ચદન, વિક્ષેપન, શસ્ત્ર અને મુસલ વગેરેને ત્યાગી, તથા ડાભના સથારા સહિત મારે એકલાએ - ખીજની સહાય સિવાય - પોષધનો સ્વીકાર કરી વિહરવું શ્રેય છે એમ વિચાર કરી, તે પાછો આવ્યો અને પોતાની પત્નીને પૂછી, પોષધશાળામાં જઈ, તેને વાળી-ઝૂડી, મળ-મૂત્રાદિની જગા જોઈ-તપાસી, ડાભનો સથારો પાથરી, તેના ઉપર બેઠો, અને પોષધ ગ્રહણ કરી, બ્રહ્મચર્યપૂર્વક પાક્ષિક પોષધનું પાલન કરવા લાગ્યો

પેલા શ્રમણોપાસકોએ તો પોતપોતાને ઘેર જઈ, પુષ્કળ અન્નપાનાદિ તૈયાર કરાવ્યા અને એકખીજને બોલાવીને કહ્યું, કે, આપણે બધાએ તો પુષ્કળ અન્નપાનાદિ તૈયાર કરાવેલ છે, પણ હજી શખશ્રાવક આવ્યા નહિ, માટે આપણે તેમને

---

૧ પોષધ ત્રત બે પ્રકારનું છે એક, ઇષ્ટજનને ભોજન-દાનાદિરૂપ, તથા આહારાદિરૂપ છે, અને ખીજું પોષધશાળામાં જઈ બ્રહ્મચર્યાદિપૂર્વક વ્યાનાદિ કરવારૂપ હોય છે

ખોલાવવા મોકલીએ, પછી તેઓએ પુઠ્ઠલી નામના આવકો
 રાખી પામે મોકલ્યો. પુઠ્ઠલીએ ઉત્પસાને જઈને રાખ
 વિષે પૂછ્યું અને પોપધસાસામાં જઈ રાખને જાણી વાત કરી
 ત્યારે તેણે કહ્યું કે પુઠ્ઠળ અમપાનાની આહારનો આસ્વાદ
 વળા પોપધનું પાસન કરતું અને મોઝ ન લાગ્યું, અને તો
 આ રીતે પોપધસાસામાં પોપધયુક્ત થઈને વિહરતું મોઝ
 લાગે છે પરંતુ તમે જ્યાં તો પહેલાં નહીં ક્યાં પ્રમાણે
 અમપાનાની આસ્વાદ લેતા વિહરો.

પછી પેલા જ્યાં અમણાપામકો તો વિપુલ અમપાના-
 નો આસ્વાદ લેતા વિહરવા લાગ્યા.

ત્યાર બાદ મધ્યરાત્રીના સમયે ધમ-જામરણ કરતા
 રાખન એવો વિચાર આવ્યો કે આવતી કાલે સૂય જીવવાને
 જમણે મહાતીર ભગવાનને વદનાદિ કરીને મારા આ
 પોપધનતને પૂરું કરું એમ વિચારી તે બૈભવિત સમયે
 પોપધસાસામાંથી મહાત્ર નીકળી, શુદ્ધ જલાર ત્યાં મોઝ
 તથા મમલકપ વગેરે ઉત્તમ રીતે પહોંચી પડે ત્યાંનો
 મહાતીર ભગવાનને વદનાદિ કરવા મથે.

પેલા અમણાપામકો પણ જ્યાં થઈ ભગવાનને વદનાદિ
 કરવા લાગ્યા. પછી મહાતીર ભગવાનને તેમને ધર્મકથા
 કહી પછી તે જ્યાં જિભા થઈ જ્યાં રાખ દતો ત્યાં
 આવ્યા અને તેને કપડો આવવા લાગ્યા. ત્યારે મહાતીર
 ભગવાનને તે અમણાપામકોને કહ્યું કે 'હે આર્યો' તમે
 રાખની કીલના નિંદા અને અપમાન ના કરો. કારણ કે
 તે ધર્મને વિષે પ્રીતિવાળો અને હૃદયવાળો છે તથા તેણે

પ્રમાદ અને નિદ્રાના લાગથી સુદષ્ટિ - જ્ઞાની - નુ જગરણુ^૧
ડરેલ છે

પછી, તે શાત શ્રમણોપાસકે ભગવાનને વદન કરીને
પૂછ્યું 'ભગવન્' ક્રોધને વશ હોવાથી પીડિત થયેલો જીવ
કયું કર્મ આપે તથા એકઠું કરે ?

મં—હે શંખ ! ક્રોધને વશ થવાથી પીડિત થયેલો જીવ
આયુષ સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓ શિથિલ બધનથી
અધિક્ષી હોય તો તેમને કઠિન બધનવાળી કરે છે, અલ્પ
સ્થિતિવાળીને દીર્ઘ સ્થિતિવાળી, મદ અનુભાગવાળીને તીવ્ર
અનુભાગવાળી, તથા અલ્પ પ્રદેશવાળીને બહુ પ્રદેશવાળી કરે
છે, અશાતાવેદનીય કર્મ વારંવાર એકઠું કરે છે, તથા
અનાદિ અનંત અને દીર્ઘમાર્ગવાળા આ સસારારણ્યને વિષે
પર્યાટન કરે છે તે કારણથી તે સિદ્ધ થતો નથી તેમ જ સર્વ
દુખોનો અંત લાવી શકતો નથી તે પ્રમાણે માન, માયા
અને લોભને વશ થયેલાઓનું પણ સમજવું

ત્યાગ્યાદ તે શ્રમણોપાસકો ભગવાન પામેથી એ વાત
માલખી ભય પામ્યા અને ઉદ્વિગ્ન થયા, પછી તેઓ ભગવાનને
વદન કરી શંખ પામે આવ્યા અને તેની વારંવાર વિનયપૂર્વક
હામા માગવા લાગ્યા ત્યાર બાદ તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા

તે પછી ગૌતમે ભગવાનને પૂછ્યું ભગવન્' તે
શંખ શ્રમણોપાસક આપની પામે પ્રવ્રત્ત્યા ક્ષેત્રે ?

૧ જગરિદા ત્રણ પ્રકારની છે (બ્રહ્મચારી સાધુઓ વગેરે)
બુદ્ધાની, (જેમને હજી કેવલજ્ઞાન નથી થયું એવા) અબુદ્ધોની,
અને (શ્રદ્ધાળુ આવકો રૂપી) સુદર્ગનોની

મ —હ જોતમ' એ અર્થ થયામ નથી. પણ હ જોતમ' તે શબ્દ અભ્યોપાસક થઈ શકે, ગુણવત, વજ્રે વડે તથા વચ્ચેથી સ્વીકારેલાં તપકર્મ વડે આદ્યમાને આદિત કરે. થઈ વરસો મુખી અભ્યોપાસક થઈ પાગા અને માંડ ટક ઉપવાસ કરી સમાધિયુક્ત થિતે મરણ પામી, નીચર્મકરમા અરુણામ નામે વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ તમા દેહમાં દેવેલી ચાર પત્નોપમની સ્થિતિ કરી ૪ તેમાં તેની પછી ચાર પત્નોપમની સ્થિતિ હશે. જાણી તે સ્થિતિનો કામ થાય જાણ, તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ચિદ્રિપદ પામશે અને મરણ દુષ્ટિનો અંત લાવશે.

—શ્લોક ૧૦ ઉદે ૧

મ — હે જોતમ! એ અર્થ' સ્વાર્થ' નથી પણ જોતમ તે યેન અમલોપાસક થણા શીલવત, ગુણવત વગેરે વડે તથા સ્વાચ્છાન્ન સ્વીકારેલા તથાકર્મ વડે અક્રમભે આવીને કસો થણાં વરસો સુધી અમલોપાસકપણું પામી અને સાદક ઉપવાસ કરી સમાધિયુક્ત ચિત્તે મરણ પામી સોધમર્કશ્રમા અરુણા નામે વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ

— રેગા — રેગામતી રિયતિ કહી છે

શુ / કહ્યું તથા એક પણ આમ અને ધાર્મિક મુવનનાં
મવણથી મોડું ફળ થાય છે તો પછી વિપુલ જ્ઞાને મહત્ત્વ
કરવા વડે મહાદેવ થાય તેમ નવાઈ શી ? માટે માણ
આપણે જઈએ અને તેમને વદન કરીએ એ આપણને
આ ભવમાં તથા પરભવમાં હિત સુખ અને નિઃશ્વેસ માટે
થઈ.

આ સાંભળી મુખાવતી પણ મહાવીરસ્વામીના દેશન
માટે તત્પર થઈ તથા જ્યતીની સાથે વાહનમાં બેસી જઈ
મહાવીર ભગવાન હતા ત્યાં ગઈ.

દેશનાદિ કમી જાડ તથા ધનકલા સામગ્રી જાડ
જમા થોડી સાથે છિદાયન અને મુખાવતી પાછા ફરી

પરતુ જ્યતી તો ભગવાનને નમસ્કાર કરી પૂછવા
લાગી 'હે ભગવન્' જીવો ભારેપણ સાથી પામે ?

મ — 'હે જ્યતિ' જીવો જીવિંસાદિથી^૧ ભારે કમીપણ
પામે છે

જ્યતી— 'હે ભગવન્' જીવોનું ભવસિદ્ધિ^૨
સ્વભાવથી છે કે પરિણામથી છે ?

મ — 'હે જ્યતિ' ભવસિદ્ધિ જીવો સ્વભાવથી છે
પણ પરિણામથી નથી.

જ્યતી— 'હે ભગવન્' ને સવે ભવસિદ્ધિ જીવો
સિદ્ધ થઈ, તો આ થોડા ભવસિદ્ધિ જીવોચ્છિત થશે ?

૧ વિવત માટે જુઓ આગળ પા ૫૫

૨ મોક્ષ પ્રાપ્તિનારે જીવે દોષપણ જેન દર્શન પ્રમાણે
કેરણો જીવો જીવે છે તેમના કમી મોક્ષ થવાનો નથી.

મં—તે અર્થ યથાર્થ નથી જેમ સર્વ આકાશની શ્રેણી હાય, તે અનાદિ અનંત, તથા ઉપરની બાબુઓએ પરિમિત અને ખીણ શ્રેણીઓથી પરિવૃત્ત હોય, તેમાંથી સમયે સમયે એક પરમાણુ પુદ્ગલ માત્ર ખડો કાઢતા કાઢતા અનંત યુગો વીતી જાય, તો પણ તે શ્રેણી ખાલી થાય નહીં, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મ ભવસિદ્ધિ જીવો સિદ્ધ થવાની યોગ્યતાવાળા છે, તોપણ કોઈ ભવસિદ્ધિ જીવો વિનાનો થશે નહીં.

જયંતી—હે ભગવન્ ! સૂતેલાપણુ સારુ કે જંગલપણુ સારુ ?

મં—હે જયંતી ! કેટલાક જીવોનું સૂતેલાપણુ સારુ, અને કેટલાક જીવોનું જંગલપણુ સારુ અધર્મી લોકોનું સૂતેલાપણુ જ સારુ, કારણ કે તો જ એ લોકો અનેક ભૂતપ્રાણીઓને દુષ્ટ આપનારા ન થાય, તેમ જ પોતાને કે બીજાને કે બંનેને ઘણી અધાર્મિક સંયોજના (ક્રિયા) સાથે ન જોડે પરંતુ જે જીવો ધાર્મિક છે, તેઓનું જંગલપણુ સારુ છે, કારણ કે તેઓ અનેક ભૂતપ્રાણીઓને સુખ આપનારા થાય છે, અને પોતાને, પરંતુ કે બંનેને ઘણી ધાર્મિક સંયોજના (ક્રિયા) સાથે જોડનાર થાય છે વળી એ જીવો જંગલમાં હોય તો ધર્મજંગલમાં વડે પોતાને જંગલમાં ગમે છે માટે એ જીવોનું જંગલપણુ સારુ છે.

જયંતી—હે ભગવન્ ! સખલપણુ સારુ કે દુર્બલપણુ સારુ ?

મં—હે જયંતી ! કેટલાક જીવોનું સખલપણુ સારુ અને કેટલાકનું દુર્બલપણુ સારુ ધાર્મિક જીવોનું સખલપણુ સારુ, અને અધાર્મિકનું દુર્બલપણુ સારુ.

જયતી—દક્ષપત્નું—ઉચ્ચપત્નું સારુ ૩ આજમુપત્નું
માગે ।

મ —હે જયતી ! ધાર્મિક છવેાનું ઉચ્ચપત્નું સારું
અન અધાર્મિક છવેાનું આજમુપત્નું સારું ધાર્મિક છવેા
ઉચ્ચ (દક્ષ) હોય તો આચાર્યાદિની ધણી સેવા કરે છે
મારે તેઓનું દક્ષપત્નું સારું છે

જયતી—મોત્રેન્દ્રિયને વશ થવાથી પાકિત થયેલા છવ
શુ મર્યાદા ।

મ —હે જયતી ! એ કોપને વશ થયેલા છવ મંત્રણે
આમળ શખસેઠ વખતે કહ્યું તેમ અહીં પણ જાણ્યું તેમ
બીજા પ્રકારેના વશ થયેલાઓ વિશે પણ જાણ્યું

ત્યારમાઠ તે જયતી અમણોપાસિકા અમણુભવત
મદાવીર પામે એ વાત સાંભળી કમવાળી અને મંત્રુષ્ટ અર્ધ
તથા વમળી પામે પ્રવળ્યા સ્વીકારી આશ અદનાના
સિખાપણાએ રહી અગિયાર અંગે બળી ધણા વર્ગી
માખીપત્નું પાળી અતિ સાઠ ૮૬ ઉપવાસ કરી મરણ પામી
નિર્વાણ પામી તથા મર ૬ અધી મુક્ત અર્ધ

—શતક ૧૨ ઉપે ૨

ઉદાયન રાજા

તે મમયે સિધુસૌવીર દેશને વિષે વીતભય નામે નગર
હતુ તેના ઇશાનખૂણામા મૃગવન નામે ઉદ્યાન હતુ તે
નગરને વિષે ઉદાયન નામે ગળ હતો તેને પ્રભાવતી નામની
ગણી હતી, તથા તે રાણીથી ચયેક્ષો અભીચિ નામે કુમાર
હતો તે રાજાને કેશીકુમાર નામે ભાણેજ હતો તે ઉદાયન
ગળ સિધુસૌવીર વગેરે ૧૬ દેશો, વીતભય વગેરે ત્રણસો ને
ત્રેસદ નગરો અને ખાણો તથા જેમને છત્ર-ચમર-વીજણા
હાયમા આપેલા છે એવા મહામેનઃ વગેરે દશ મુકુટગદ્ધ

---

* આ મહાસેન તે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ અવન્તીનો પ્રદ્યોત
અથવા ચંડપ્રદ્યોત તેની સાથેના યુદ્ધની વિગત આવં સૂત્ર ટીકા
પા ૨૬૬-૩૦૦મા આ પ્રમાણે વર્ણવેલી છે કેટલાક મુસાફરોને
મમુદના તોફાનમાથી બચાવી એક દેવે ચંદનની જિનમૂર્તિ આપી
હતી તેને ઉદાયનની રાણી પ્રભાવતીએ પોતાના મહેલમા રાખી
હતી રાણીના મૃત્યુ પછી એક કુબડી દાસી તેની પૂજા કરતી
હતી દેવીપ્રભાવવાળી ગોળીઓ ખાતા તે દાસી અપૂર્વ સુદરી
બની ગઈ પછી તેની ઇચ્છાથી ઉજ્જયિનીનો ચંડપ્રદ્યોત તે

રાજાએ તથા એવા ખીન બધા રાજાએ મુવરાજી જાણવામાં
(તલવર) નમરોડો. અને માથવાહો વગેરેનું અધિપતિપણ
કરતો હતો તથા રાજ્યનું પાલન કરતો. જીવજીવ વગેરે
તત્ત્વને જાણતો તથા આવકપણ પાળતો ઉપાસક થઈને
વિહરતો હતો.

એક વખત તે રાજાને મધ્યરાત્રીને સમયે ધમજનમરજી
કરતા કરતા એવો સંકલ્પ થયો કે તે જામ નમર વગેરેનું
ધન્ય છે ન્યાં મમજીમમવત મહાવીર વિચરે છે તથા તે
રાજા સૌં વગેરેને ધન્ય છે એમો મમજીમમવત મહાવીરનું
નમસ્કાર કરે છે ને મમજીમમવત મહાવીર રસ્તા કરતા
જાણી આવે અને આ નમરની જગાર મૂમવન ઉલાનમા
જિતરે તો હું તેમને વહન કરું તથા તેમની ઉપામના કરું.

તે વખતે ભગવાન ચપાનમરીના પૂજ્ય બદ્ધ ચૈત્યમાં
હતા. તે ઉદાસન રાજાનો આ સંકલ્પ જાણી ત્યાંથી
નીકળ્યા અને પીતબધમાં આવી મૂમવનમાં જિતયાં. એ

શાસીને અને પેલી મુર્તિને હરી ગયા. પછી ઉદાસનને તેની સાથે
જુલુ થયું, અને તેમાં જડપ્રહાર દાર્શી અને પદ્મચી. પછી
તેને પલ્લસણ હસ્થાન ડાહી મુખી ઉદાસન પેલી મુર્તિ સાથે
પાછા આવ્યો. તે મુર્તિ શબ્દના વધ પછી રેને વરસાવેલા
ધૂળના વરસાદમાં દમ્પી થઈ પછી હેમજાદે પાતે પાતાના
મહાવીરચરિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મહાવીરના વિશાળ
પછી ૧૧૧૬ વર્ષે ગુપ્તપાલ દ્વારા બિહારની મંચાળી અને
જલ્દમાં પધરાવી આ તથા બીજા અનેક ઐતિહાસિક વિષયો
માટે સુચિ પુરાતત્ત્વ પુ. ૧ પા. ૧૧૬માં જણાવેલો
સ્થાનવિશ્લેષણે દર્શાવેલ.

વાત જાણી પ્રજાજનો હર્ષિત થઈ તેમના દર્શને નીકળ્યા, અને ઉદાયન રાજા પણ પરિવારથી વીટળાઈને ઝટપટ ત્યાં ગયો. ત્યારબાદ ભગવતે ધર્મકથા કહી તે સાભળી હર્ષિત થઈ ઉદાયન રાજાએ ભગવાનને પ્રદક્ષિણા કરીને ઝલ્લું કે, અભીચિકુમારને રાજ્ય વિષે સ્થાપન કરી, આપની પામે હું પ્રવ્રજ્યા સેવા ઇચ્છુ છું પછી મહાવીર ભગવાનની પરવાનગી મળતા રાજા ઘર તરફ જવા નીકળ્યો. પરંતુ તેને રમ્તામા વિચાર આવ્યો કે, મારા પ્રિય પુત્રને હું રાજ્ય સોંપી પ્રવ્રજિત થાઉં, તો મારો તે પ્રિય પુત્ર મનુષ્ય મળધી કામભોગોમા મૂર્છિત, લુબ્ધ અને બદ્ધ થઈને અનાદિ અને અનંત સસારસાગરમા અટવાયા કરશે માટે હું તો મારા ભાણેજ કેશીકુમારને રાજ્ય વિષે સ્થાપુ

ઘેર આવી રાજાએ કેશીકુમારના રાજ્યાભિષેકના મહોત્સવની તૈયારી કરવાનો હુકમ આપ્યો અને યોગ્ય સમયે વિધિપુર સર કેશીકુમાર રાજા થયો પણ ખરો પછી ઉદાયન પણ પ્રવ્રજિત થઈ, યોગ્ય તપ-કર્મ કરતો મરણ પામી સિદ્ધ થયો - મુક્ત થયો *

* પછીના આવશ્યકચૂર્ણિ, દીકા આદિ ગ્રંથોમા ઉદાયનના મૃત્યુની નોંધ આ પ્રમાણે લીધી છે. દીક્ષા લીધા પછી લગ્નાન્નકા ભિક્ષાહારને કારણે તેના શરીરમા બ્યાધિ થયો. વૈદ્યોએ તેને દહીં ખાવાનું જણાવ્યું તે માટે તે વ્રજમા રહેવા લાગ્યો. એક વખત તે વીતભયમા ગયો ત્યાં તેનો ભાણેજ કેશી રાજ્ય કરતો હતો તેને દુષ્ટ મંત્રીઓએ મરમાવ્યો કે, આ રાજા ભિક્ષુજીવનથી કટાણી રાજ્ય મેળવવા ચાહે છે ત્યાં તેણે કહ્યું કે, તેણે રાજ્ય આપ્યું છે, તો તે પાશુ ઇચ્છશે તો આપી દર્શિ પરંતુ અતે

ત્યાં પછી અન્ન કેઈ દિવસે અભીચિકુમારને મધ્યરાત્રિ
 નમને કુકુભગવરણ કરતાં કરતાં એવો વિચાર થયો કે હું
 ખરેખર હૃદાયન રાજાના પ્રમાદેવીની કુસિધી ઉત્પન્ન થયેલો
 પુત્ર છું છતાં હૃદાયન રાજાએ અને છેલ્લી પોતાના ભાણેજ
 મગીકુમારને રાજ્ય ઉપર નેસાડી, બમવત મહાવીર પાસે
 પ્રવળ્યા લીધી આવા પ્રકારના મેટા અપ્રીતિયુક્ત માનસિક
 દુઃખથી પીડિત થયેલો ત અભીચિકુમાર પોતાના
 અંન પુરના પરિવાર અદિત પોતાનો સરસામાન લઈને ચાલી
 નીકળ્યો અને અપાનમરીમાં કૃષ્ણિક રાજાને આગ્રહે રજો
 ત્યાં તેને વિપુલ આમસામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ પછી તે આવક
 પત્ર થયો પરંતુ હૃદાયન રાજાને પ્રત્યે તેની વૈરવૃત્તિ કાશ્મ
 / નહીં. રાજાના પુરવીના નરકાવાસાની પામે એમડ
 સાથે અસુરકુમારોના આવામાં ક્યા છે અભીચિકુમાર પણ
 વળા મુખી મમણાપાસકપણુ પાળી અર્ધમામિક સંલેખનથી
 (ત્રીસ ૮ ઉપવાસ કરી) પોતાના વેરની આશોચના વચેરે
 કપો વિના મરણ પામ્યો અને અસુરકુમાર દેવપણે ઉત્પન્ન
 થયેલ ત્યાં કેટલાક અમુરકુમાર દવાની એક પચોપમ
 સ્થિતિ કહી છે અને અભીચિકેવની પણ વેદલી ૮ છે તે
 સિત્તિનો ક્ષમ થયા પછી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર વિશે ૧૦૬ થયે
 અને સવ દુષોના નર્ત કરશે

— સુતક ૧૩ ઉચે ૬

કુલ મત્રીઓની સલાહ મુજબ કેશીએ તે રાજાને એક પ્રત્યાલ્લુના
 લાગે રહીયા જેર ન જાણી મારી ન જાઓ. પછી નવરની
 દેવતાએ તે આજુ નવર પૂજના વરસાદથી કાઢી રીધુ, આવ
 મૂવ રીમ ૪, ૫૩૭૮

ગંગાદત્ત દેવ

તે કાળે ઉચ્ચુકતીઁ નામે નગર હતું તેની બહાર એક-
 જખૂં નામે ચૈત્ય હતું એક વખત મહાવીરસ્વામી ત્યાં
 પધાયા તે વખત શક દેવેન્દ્ર મહાવીર ભગવાનને આવી
 મલિમ આઠ પ્રશ્નો પૂછી ઉતાવળપૂર્વક ભગવાનને વદન
 કરી, દિવ્ય વિમાન ઉપર પાછો ચડી, ન્યાયી આવ્યો હતો
 ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો તે પ્રશ્નો આ પ્રમાણે હતા હે
 ભગવન્ ! મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ બહારના પુદ્ગલો ગ્રહણ
 કરીને જેમ આહી આવવાને સમર્થ છે, તેમ બહારના પુદ્ગલોને
 ગ્રહણ કરીને જવા-મોલવા-ઉત્તર દેવા-આખ ઉઘાડવા મી ચવા
 -શરીરના અવયવોને મંદ્રાયવા પહોળા કરવા-સ્થાન સગ્યા
 કે સ્વાધ્યાય ભૂમિ (નિપદા) ભોગવવાને-વૈક્રિયરૂપ ધાગણ
 કરવાને-અને વિપયોપભોગ કરવાને સમર્થ છે ?

તેના જવાબમા મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું કે, હું શક,
 મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ બહારના પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને એ

ખડુ કરવા અમર્ષ^૧ છે પણ તેમને મદણ કરી વિના સમય નથી^૨

પછી જોતમે ભગવાનને વદન કરી પ્રથમ પૂછ્યો કે હું ભગવન^૩ છઉં આ પ્રમાણે મંદિમ પ્રથમ પૂછી ઉત્સુકતાપૂર્વક નમન કરી કેમ ઉતાવળો આવ્યો મરે ?

ત્યારે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો — હો જોતમ^૪ મહાશુક કમ્પના મહાસામાન્ય નામના વિમાનમાં મોગી કશ્ચિવાળા ભે દેવો એક જ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા તેમાં એક માથો મિથ્યાદૃષ્ટિપે ઉત્પન્ન થયો અને એક અમાથી સમ્યક્દૃષ્ટિપે ઉત્પન્ન થયો. પછી પેલા માથો દેવે અમાથી દેવને કશું કે પરિણામ પામતી વસ્તુને પરિણત ન કરેવાય કારણ કે હજી તે પરિણમે છે મારે પરિણત નથી પણ અપરિણત હ ત્યારે પેલા અમાથી દેવે કશું કે પરિણામ પામતા પુરુષો પરિણમે છે મારે પરિણત કરેવાય પણ અપરિણત ન કરેવાય પછી તે સમ્યક્દૃષ્ટિદેવે અવધિયાન વડે મને જાણી આવેલો જોઈ એ જાન્યતની ખાતરી કરવા આત્મવાનો વિચાર કર્યો અને તેથી પોતાના મોટા પરિવાર સાથે ને જાણી આત્મવા નીકળ્યો છે પણ દેવરાજ શક મારી તરફ આત્મતા તે દેવની નેવા પ્રકારની દિવ્ય દેવવૃત્તિ કશ્ચિ અને પ્રભાવને ન સહન કરતો આહ મંદિમ પ્રથમ પૂછી ઉત્સુકતાપૂર્વક વદીને આવ્યો મરે.

૧ સવ સસારી જીવ (આસક્તિ અદાશક્તિપે કે કમરૂપે) આહ પુરુષો મદણ કરી વિના કશ્ચિ દિવ્ય કરી નથી શકતા પણ કદાચ મહાશક્તિમાળી દેવ કરી શકતો હોય એવી અસાધ્ય શકનો પ્રથમ છે

આ વાત આજે છે નેટલામા તો પેલો સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ
શીઘ્ર ત્યા આવ્યો અને ભગવાનની પ્રદક્ષિણાપૂર્વક તેણે પેલો
પ્રશ્ન તેમને પૂછ્યો. ત્યારે ભગવાને તેનું મતવ્ય જ માન્યું
કહ્યું આથી હર્ષિત થઈ તે દેવ ત્યા જ બેસી ભગવાનની
પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો. પછી ભગવાને તે દેવને અને
સભાજનોને ધર્મકથા કહી તેથી મતુષ્ઠ તથા આરાધક બની
તે દેવ બિભો થયો અને ભગવાનને વદન કરીને બોલ્યો :
'હે ભગવત' હું ભવસિદ્ધિ છું કે અભવસિદ્ધિ ?
મમ્યગ્દષ્ટિ છું કે મિથ્યાદષ્ટિ ? પરિમિત સસારવાળો છું કે
અપરિમિત સસારવાળો ? સુલભબોધિક છું કે દુર્લભબોધિક ?
આરાધક છું કે વિરાધક ? (ચરમ) અતિમ શરીરવાળો છું કે
અચરમ શરીરવાળો ?

ત્યારે ભગવાને તેને જવાબ આપ્યો 'હે ગગદત્ત'
તું ભવસિદ્ધિક છે, તથા ચરમશરીરવાળો છે

પછી ગગદત્ત દેવ ગૌતમાદિને બત્રીસ પ્રકારના નાટક
દેખાડીને બ્યાથી આવ્યો હતો ત્યા પાછો ચાલ્યો ગયો

ગૌં—હે ભગવન્' ગગદત્ત દેવની તે બધી દિવ્ય ઋદ્ધિ
ક્યા ચાલી ગઈ ?

મં—હે ગૌતમ' તે તેના શરીરમા સમાઈ ગઈ

ગૌં—હે ભગવન્' ગગદત્તે તે દિવ્ય ઋદ્ધિ કેવી રીતે
મેળવી ?

મં—હે ગૌતમ' હસ્તિનાપુરમા જૂના મમયમા ગગદત્ત
નામનો ગૃહસ્થ રહેતો હતો તે વખતે આદિકર, સર્વજ્ઞ

નવદશી આકાશમત ચક્રવાળા, તથા દેવો વડે ખેંચાતા ધમ
 ધ્વજમુક્ત શ્રી મુનિ મુવત તે નગરમાં સદાઅભિવન નામના
 ઉવાનમાં હરતા હસતા આવીને ક્રિતયા તેમને આવેલા જાણી
 પ્ર નજનો સાથે અમદત પશુ તેમના દશને જશે અને તેમની
 ધમકયા સાંભળી, પોતાના પુત્રને બધા કાસ્માર સોંપી
 પ્રવર્જિત થશે પછી તે અજિવાગ અજિા બસશે અને અનેક
 નષ આચરવા ધામ્યે, જન સમયે ૬ ટકનો ઉપવાસ કરી તે
 મન્સુ પામ્યો અને મહાશુક કમ્પમા દેવપણે ઉત્તમ થશે તેની
 ન સ્થિતિ મત્ત સાગરોપમ વર્ણની ૭ ત્યાંથી મુત થયા
 પછી તે મહાવિદહ ધ્રુવમાં સિદ્ધ ભુદ અને મુક્ત થશે.

— સતક ૧૬ ઉદે ૫

* જીએ પ્રસન્ને વિગાથા નવરીમા જહુપુત્રિક ચૈત્યમા
 અનવાન પધાર્યા હવા ત્યાર સકરેજ અવધીને કર પ્રસારનો વાક્ય
 ભધિ જવાની થશે તેણે તે કહ્યું કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી એવા
 પ્રસન્ના જ્વાળમા જગવાને હસ્તિનાપુરના ૧ ૮ વાલ્મિવાલ્મિવા
 નાથક કાર્તિક શેઠની ચાલ કહી તે પશુ મુનિ મુવતનો ઉપદેશ
 માખળી ૧ ૮ વાલ્મિવાલ્મિ સાથે પ્રવર્જિત થશે હતો ૧૪ પૂન
 ખવશે હતો તથા બાર વર સાધુપણે રહી જતે ૧ ૮૬ શ્રુત્યે
 રતી મરણ પામ્યો હતો અને બે સાગરોપમ આધુમ્બચાએ દેવસભ
 થશે હતો તે જતે મહાવિદહ ધ્રુવમાં સિદ્ધિ પામશે.

— સતક ૧૮ ઉદે ૭

મહુક શ્રાવક

તે કાલે રાજગૃહ નામે નગર હતુ તેની પાસે ગુણગીલ નામે ચૈત્ય હતુ તે ચૈત્યની પાસે થોડે દૂર કાલોદાયી, શૈલોદાયી, સેવાલોદાયી, ઉદય, નામોદય, નર્મોદય અન્યપાલક, શૈલપાલક, શખપાલક અને સુહસ્તી ગૃહસ્થ નામના અન્ય-તીર્થિકા^૧ રહેતા હતા એક વખત તેઓ એકઠા થઈ સુખપર્વડ ખેડા હતા, ત્યારે તેમનામા આ પ્રકારનો વાર્તાલાપ થયો ‘ત્રમણુ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) પાત્ર અગ્નિકાયો જણાવે છે ધર્માગ્નિકાય, અધર્માગ્નિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય તેમા જીવાગ્નિકાયને તે જીવકાય જણાવે છે વળી પુદ્ગલ સિવાયના અગ્નિકાયોને અશ્વીકાય (અમૂર્ત) જણાવે

---

૧ અન્યના તીર્થને - સપ્રદાયને - મતને અનુસરનાર

છ અને પુરુષસ્થિતિકાને રૂપીકાચ (મૂત) જણાવે છે એ પ્રમાણે કેમ માની શકાય ?

હવે તે નગરમાં મદ્યુક નામનો ધનવાન આવક રહેતો હતો. એક વખત મહાવીરને રાજમૃદમાં આવેલા જણી મુક તેમને કહ્યું ને જતા હતો તેટલામાં પેલા અન્ય તીર્થિકાએ તેને જોયો એટલે તેમણે તેને મોહાલીને પોતાનું છિપરનું મતન જણાવ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો

જો કોઈ વસ્તુ કાચ કરે તો આપણે તેને કાચ દ્વારા જણી શકીએ કે જોઈ શકીએ પણ જો તે પોતાનું કાચ ન કરે તો આપણે તેને જણી શકતા નથી તેમ જોઈ શકતા નથી. પવન વાય છે પણ આપણે તેનું રૂપ જોઈ શકતા નથી મધ્યસ્થવાળા પુરુષો છે છતાં તેમનું રૂપ આપણે જોઈ શકતા નથી અરણિના કાઠમાં અગ્નિ છે છતાં તે અગ્નિનું

* એના બીજા ભાગ ન થઈ શકે એવા જણાવે—જદને અસ્તિત્વ અથવા પ્રદેશ કહે છે; અને એના સમુદાયને કાય કહે છે અર્થાત્ અસ્તિત્વ અથવા પ્રદેશનો પ્રમુખ એ દ્રવ્ય એવા એક જગત રૂપરૂપ છે કે એના અવિદ્યાન સૂક્ષ્મ જણ સુખીથી કહી શકાય છે પુરુષ દ્રવ્યના પ્રદેશ પોતાના મધ્યથી જુદા થઈ શકે છે; પણ બીજા કાર દ્રવ્યના તેમ થઈ શકતા નથી કારણ કે તે જાડે અમૂલ છે જ્યુ માટે જુએ અગત્ય જડ કે અસ્તિકાચ વિનાય ધમ અને અધર્મનો જાણી પ્રસિદ્ધ અથ નથી થવાનો. આ બે દ્રવ્યો મતિ અને સ્થિતિમાં સદાયક છે પાખી વિના એમ માન્ય થઈ શકે સ્થિતિ ન કરી શકે તેમ આ બે દ્રવ્યો અન્ય દ્રવ્યોની અતિ તથા સ્થિતિમાં સદાયક છે પુરુષ અસ્તિત્વ અથવા પ્રદેશ એક જગત દર્શનો પ્રકૃતિ કે જડ વસ્તુ કહે છે તે

૩૫ આપણે જોતા નથી, મમુદ્રને પેસે પાર રૂપો છે, પણ આપણે તેમને જોતા નથી દેવસોકમા પણ પદાર્થો છે, પણ તેમને આપણે જોતા નથી એ પ્રમાણે તમે કે હું કે એવા અજ્ઞાની? જેને ન જાણીએ કે ન દેખીએ, તે બધું ન હોય, તો વાળી વસ્તુઓનો અભાવ થઈ જાય.''

આમ કહીને મદ્રુકે તેમને નિરુત્તર કર્યા પછી તે આગળ ચાલ્યો અને ભગવાન પામે જઈ તેમને વદનાદિ ટ્યાં ત્યારે ભગવાને તેને એ બધું બનેલું કહી સભળાવીને જણાવ્યું કે, હું મદ્રુક! જે કોઈ પુરુષ. પોતે નહિ જોયેલી, નહિ સાંભળેલી, નહિ સ્વીકારેલી કે નહિ જાણેલી વસ્તુને, હેતુને, પ્રવ્રત્તને કે ઉત્તરને ઘણા માણુએ વચ્ચે કહે છે, તે અર્હંતોની અને તેમણે કહેલા ધર્મની આશાતના (અવમાનના) કરે છે માટે તે પેલાઓને એ પ્રમાણે ફીક કહ્યું છે, સારુ કહ્યું છે' ત્યારે ભગવાને મદ્રુકને એમ કહ્યું, ત્યારે તે અતિ સતુષ્ટ થયો પછી ભગવાને તેને અને સભાજનોને ધર્મકથા કહી પછી મદ્રુકે પણ ભગવાનને ઘણા પ્રશ્નો પૂછ્યા અને અર્થો જાણ્યા પછી તે તેમને વદનાદિ કરી પાછો ચાલ્યો ગયો.

ગૌ—હું ભગવન્! તે મદ્રુક શ્રાવક આપની પામે પ્રવ્રત્ત્યા લેશે?

મ—હું ગૌતમ! એ અર્થ સમર્થ નથી પણ તે વણા શીલવ્રતાદિ વડે તથા યથાયોગ્ય સ્વીકારેલા તપકર્મ વડે આત્માને ભાવિત કરતા અતે સાઠ ટક ઉપવાસ કરી, મગ્ધ પામી સૌધર્મ કલ્પમા અરુણાભ વિમાનમા દેવપણે

હિતપત્ર થમે પછી ચાર પત્રોપત્ર કાળ સુધી ત્યાં રહી અને તે મહાવિદેહ દ્વેષમાં ચિદ્વિપદ પામશે.

—શ્લોક ૧૮ સર્વે ૭

* * * *

કાશોદાથી વજેરેએ આ પ્રકારનો જ પ્રથમ રાજચુદમા ભિક્ષા માગવા નીકળેલા ઓતખને પૂછ્યો હતો. ત્યારે તેમણે જણાવ્યું હતું 'હું દેવાનુગ્રિયો.' અને જે વસ્તુ ન દોષ છે એ જ એમ નથી કહેતા, અને દોષ તેને અવિદ્યમાન નથી કહેતા. મારે તમે જ્ઞાન વડે સ્વયમેવ તે વસ્તુનો વિચાર કરો.

પછી એક વાર મહાવીર ભગવાન ધણા માણસોને ધર્મોપદેશ કરતા હતા ત્યારે કાશોદાથી ત્યાં આવ્યો. એટલે ભગવાને તેને બોલાવીને કિપરનો પ્રસન્ન કરી સભળાવ્યો અને જણાવ્યું કે હું પચાસ્તિકાઓની પ્રશ્નપણા કરું છું.

ત્યારે કાશોદાથીએ તેમને પૂછ્યું 'હે ભગવન્' આપી ચાર અસ્તિકાઓમાં કાર્ષ્વ નેસવા—સૂવા—આળોટવા શક્તિમાન છે ?

મ —ના. પરંતુ કપી અજીવકામ પુરુષસાસ્તિકામમાં તમ કરવા શક્તિમાન છે.

કાશો —હે ભગવન્' કપી અજીવકામ પુરુષસાસ્તિકામને જીવતા પાપકમ ધારે ?

મ —ના. આપી જીવકામને પાપકર્મો ધારે છે.

પછી કાશોદાથી બોધ પામ્યો અને રહ દેહની પેઠે તેણે ભગવાન પાસે પ્રમલ્લા લીધી અને અગિયાર અંગિર્નું

અધ્યયન વગેરે કયા પછી મહાવીર ભગવાન ગજગૃહથી
અલાગના દેશોમા ચાલ્યા ગયા પછી ત્યારે તે દ્વરી પાછા
આવ્યા, ત્યારે કાસોદાયી તેમને વદનાદિ કવવા ગયો અને
ત્યા તેને તેમની સાથે આ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર થયા.

કાં—હે ભગવન ! પાપકર્મો અશુભ ફળવાળા કેમ
હોય ?

મં—હે કાસોદાયિ ! જેમ કોઈ પુરુષ મુદ્ગ યાળામાં
મુદ્ગ તથા અદાર પ્રકાગના શાકદાળાદિ યુક્ત પરતુ
વિપમિશ્રિત ભોજન કરે, તો તે ભોજન શરૂઆતમા સારુ
લાગે, પણ પછી તેનું પચિણામ ખૂરુ આવે, તેમ જીવેના
પાપકર્મો અશુભ ફળવાળા હોય છે તથા જેમ ઔષધમિશ્રિત
ભોજન શરૂઆતમા સારુ ન લાગે, પણ પછી સુખપણે
પચિણામ પામે છે, તેમ જીવેને હિસાદિ મહાપાપનો ત્યાગ,
તેમ જ ક્રોધાદિ પાપમ્થાનોનો ત્યાગ પ્રારભમા સારો નથી
લાગેનો, પણ પછી પચિણામે સુખપણે પરિણત થાય છે

—શતક ૭, ઉદ્દે ૧૦

૧૨

સોમિલ પ્રાદ્યુ

તે વખતે વાણિજ્યગ્રામ નમરમાં દ્વિતિયસાથ નામનું
 ચેલ હતું તે નમરમાં સોમિલ નામે ધનિક તેમજ ઝગ્ગેદાદિ
 બાદ્યજ્ઞતાઓમાં કુશળ બાદ્યજ્ઞ રહેતો હતો. એક વખત
 ભગવાન મહાવીર તે નમરમાં આવ્યા ત્યારે સોમિલને
 વિચાર આવ્યો કે હું તેમને બાવા પ્રકારનાં ઝંઘે તથા
 છતરો પૂછું, તે તેઓ અને તે ઝંઘે અને છતરો પચાસ
 રીતે કહેશે તો તેમને વડન કરીશ પરંતુ નહિ કહ્યું તો તેમને
 નિરુત્તર કરીશ.

એમ વિચારી તે મહાવીર પાસે આવ્યો અને થોડે દૂર
 બેસી તેણે બા પ્રમાણે કહ્યું.

પ્ર — હે ભગવન ! તમને માત્રા ૧ માપતીય ૨ આવ્યા-
 બાદ અને પ્રાચુક ૩ વિહાર છે ?

૧. સારી રીતે સંવચનનો નિર્ણય કરવો તે.

૨. મુજબ સમય નિર્ધારવો તે.

૩. નિષ્ક્રમ, નિર્દોષ.

ઉં—હે સોમિલ ! મને તે બધું છે

પ્રં—હે ભગવન્ ! તમને યાત્રા શુ છે ?

ઉં—હે સોમિલ ! તપ, નિયમ, સયમ, સ્વાધ્યાય, અને ધ્યાનાદિમા જે મારી પ્રવૃત્તિ છે, તે મારી યાત્રા છે

પ્રં—હે ભગવન્ ! તમને યાપનીય શુ છે ?

ઉં—હે સોમિલ ! યાપનીય એ પ્રકારનું છે ઇન્દ્રિય-યાપનીય અને નોઇન્દ્રિયયાપનીય શ્રોત્રાદિ પાત્ર ઇન્દ્રિયો મને આધીન વર્તે છે, એ મારે ઇન્દ્રિયયાપનીય છે, અને મારા ક્રોધ, માન, માયા, અને ક્ષોભ એ ચારે કષાયો વ્યુચ્છિન્ન થયેલા છે અને ઉદયમા આવતા નથી, એ મારે નોઇન્દ્રિય-યાપનીય છે

પ્રં—હે ભગવન્ ! તમને અવ્યાબાધ શુ છે ?

ઉં—હે સોમિલ ! મારા વાત, પિત્ત, ઝક અને મનિપાતજન્ય અનેક પ્રકારના શરીરમબબધી દોષો ઉપશાત થયા છે અને ઉદયમા આવતા નથી, એ મને અવ્યાબાધ છે

પ્રં—હે ભગવન્ ! તમારે પ્રાસુકવિહાર શુ છે ?

ઉં—હે સોમિલ ! આરામો, ઉદ્યાનો, દેવકુલો, સભાઓ પગ્ગો તથા સ્ત્રી-પશુ નપુસક રહિત વસતિઓમા નિર્દોષ અને સ્વીકારવાયોગ્ય પીઠ (સૂવાનું પાટિયું), ફલક (પીઠ પાછળ ઓઢિગણુ રાખવાનું પાટિયું) શય્યા અને પથારીને પ્રાપ્ત કરી હું વિહરું છું, તે મારો પ્રાસુક વિહાર છે

પ્રં—હે ભગવન્ ! સરિસવો આપને ભક્ત્ય છે કે અભક્ત્ય ?

ઉં—હે સોમિલ તારા બ્રાહ્મણના શાસ્ત્રોમા સરિસવ શબ્દના એ અર્થ કહ્યા છે ૧ સદશવયા - એટલે કે મિત્ર

અને સર્પ - એટલે કે સરગવ તેમા ને મિત્રસરિસવ
 છે તે ત્રણ પ્રકારના છે સાથે જન્મેલા સાથે પિત્રેલા અને
 માથે ધૂળમા રમેલા તે ત્રણે અમણુ-નિર્મળને અમણુ છે
 પરંતુ ધાન્યસરિસવ ને પ્રકારના છે સત્ત્વાદિપી નિહવ
 થયેલા (સત્ત્વપરિણીત) અને સત્ત્વાદિપી નિહવ ન થયેલા
 (અસત્ત્વપરિણીત) તેમા અસત્ત્વપરિણીત તો નિર્મળને અમણુ છે
 સત્ત્વપરિણીતના પાછા ને પ્રકાર છે એપણીય (હ્યજવા ધાનક
 નિર્દોષ) અને (ન હ્યજવાધાનક સદોષ) તેમા અનેણીય તો
 નિર્મળને અમણુ છે ૭ એપણીય છે તે ને પ્રકારના છે
 યામિત (માએલા) અને અયામિત (ન માએલા) તેમા ને
 અયામિત છે તે તો અમણુને અમણુ છે અને યામિત ને
 પ્રકારના છે મળેલા અને નહિ મળેલા તમા ને
 નહિ મળેલા છે તે નિર્મળને અમણુ છે અને મળેલા
 અમણુ છે

પ્ર — હે બ્રહ્મવત્ ! માસ તમારે ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય ?

ઉ — હે મોખિષ ! માસ એટલે મહિના તો અભક્ષ્ય
 છે તેમજ માપ એટલે સોનું રૂપુ ટોળવાનું માપ તે પણ
 અભક્ષ્ય છે પરંતુ માસ એટલે અન્ન ને સત્ત્વાદિપરિણીત,
 યામિત ત્રણે હોય તો ભક્ષ્ય છે

પ્ર — હે બ્રહ્મવત્ ! આપને કુસત્ત્વા ભક્ષ્ય છે કે
 અભક્ષ્ય ?

ઉ — હે મોખિષ ! કુસીનત્ત્વી એ અર્થમાં કુસત્ત્વા અમારે
 અભક્ષ્ય છે પણ કળયી એ અર્થમાં કુસત્ત્વા અમારે
 સત્ત્વાદિપરિણીત હોય તો ભક્ષ્ય છે

૫૦—હે ભગવન્ ! આપ એક છો, બે છો, અક્ષય છો, અવ્યય છો, અવસ્થિત છો, કે અનેક ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પરિણામને યોગ્ય છો ?

૭૦—હે સોમિલ ! હું એક પણ છું, અને તે કલ્પે તે બધું ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પરિણામને યોગ્ય (સુધી પણ) છું. દ્રવ્યરૂપે હું એક છું, અને જ્ઞાનરૂપે તથા દર્શનરૂપે બે છું, પ્રદેશ (આત્મપ્રદેશ) રૂપે હું અક્ષય છું, અવ્યય છું અને અવસ્થિત પણ છું, તથા ઉપયોગની દૃષ્ટિએ હું અનેક ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પરિણામને યોગ્ય છું.

અહીં સોમિલ બ્રાહ્મણ પ્રતિબોધ પામ્યો અને પ્રવ્રજ્યા સેવાની પોતાની અશક્તિ હોવાથી બાર પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ અગીકાર કરી વિહરવા લાગ્યો. બાકીનું બધું શખ શ્રાવકની જોમ ગળાવું.

— શતક ૧૮, ઉદ્દે ૧૦

નાનો અતિમુક્તક

તે સમયે અમણુભગવત મહાત્મીસા સિધ્ધ અતિમુક્તક નામના કુમારઅમણુ હતા તે બોળા અને વિનયી હતા એક વખત બારે વરસા વરસતો હતો ત્યારે પોતાની કાજર્મ પાત્ર અને રત્નેદરણુ લઈને મસત્યાજ માટે તે મહાર આપ્યા ગ્ન્તામા તેમણે વહેતા પાણીનું એક ખામોચિયું ભેર્યું તેમણે તેના ફરતી એક માગીની પાળ બાંધીને તેમા પોતાનું પાત્ર તરતુ મૂક્યું અને આ મારી નાવ હ એમ કહી રમત રમવા માઢી કેટલાક સ્થવિરોએ એ બધુ ભેર્યું તેઓએ આવીને મહાત્મીર ભજવાનને પૂછ્યું

હે દેવાનુપ્રિય ! આપના અતિમુક્તક નામના કુમાર-અમણુ કેટલા ભવો કર્મો બાદ મિલે જશે ?

મ — હે બાઈો ત આ ભવ પૂરો કરીને જ મિલે જશે માટે હે બાઈો ! તમે તેની અવહેલા નિહા, તિરંગાર અને અપમાન કરો નહિ પણ જ્ઞાનિ રાખ્યા વિના તેને માથવા મદામ કરો અને તેની સેવા કરો કારણ કે તે આ ધ્યા શરીસ્વભો હ પછી તે અવિરો તે અતિમુક્તકને વગર જ્ઞાનિએ માથવવા સાખ્યા તથા તેની મેવા કરવા સાખ્યા

— સતક ૫ ઉરે ૪

૧ તે હ વચની કમરે નિર્મલ પ્રવચન કપર કુચિ કરીને પ્રચલિત થવા હવા સામાન્ય રીતે આક વચ પહેલાં દીસા હોયી સજવની નથી

કેટલા શિષ્યો સિદ્ધ થશે ?

એક વખત મહાશુક્ર નામના દેવસોકમાથી, મહાસર્ગ નામના મોટા વિમાનમાથી મોટી ઋદ્ધિવાળા બે દેવો શ્રમણ-ભગવત મહાવીરની પાસે પ્રાદુર્ભૂત થયા તેમણે મનથી જ ભગવાનને વદનાદિ કરી, પ્રશ્ન પૂછ્યા, તથા ભગવાને પણ તેમને મનથી જ જવાબ આપ્યા, તે સાભળી મતુષ્ઠ યર્ષ તેઓ કરી મનથી જ તેમને વદનાદિ કરી તેમની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા.

તે વખતે ભગવાનના મોટા શિષ્ય ગૌતમ મહાવીર-સ્વામીની પાસે ઉભડક બેઠીને ધ્યાન ધરતા હતા ધ્યાન પૂરું થયા પછી તેમને મકલ્પ થયો કે, બે દેવો ભગવાન પાસે પ્રાદુર્ભૂત થયા હતા, તે કયાથી શા માટે આવ્યા હતા તે ૯ ભગવાનને પૂછું.

ભગવાને તેમનો ઇરાદો તેમને પ્રથમથી જ કહી બતાવીને તેમને તે દેવો પાસે જ શકા ટાળવા મોકલ્યા દેવો તેમને

આવતા જોઈ હવે તથા તથા જા ત્રિભા જઈ મયા પાડી
 ગૌતમને તેમજે કથુ કે હે ભગવન્' અમે મહાશુક કલ્પમાથી
 મહાસમ વિમાનમાથી આ-યા છીએ અમે ભગવાનને મનથી
 ન પૂછ્યું હતું કે હે ભગવન્' આપ દેવાનુગ્રિપના કેટલા
 સિધ્ધો સિદ્ધ થશે? ત્યારે ભગવાને પણ મનથી ન અમને
 જવાબ આપ્યો કે હે દેવાનુગ્રિયો! મારા સાનમે સિધ્ધો
 સિદ્ધ થશે. એ રીતે અમે મનથી ન પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબ
 પણ અમને અમણ્યભગવત તરફથી મન દ્વારા / મળ્યા,
 તેથી અમે તેમની પુર્વપાસના કરીએ છીએ. એમ કહીને તે
 દેવો ગૌતમને વદન કરી ને દિશામંથી પ્રવટ્ટા થતા, તે
 દિશામા ન અંતર્ધાન જઈ મયા.

—સતક ૫ શ્લોક ૪

ગૌતમને આશ્વાસન

તે સમયે ભગવાન ગજગૃહમાં પધાર્યા હતા તે અગ્નિમાં ગૌતમસ્વામી પોતાને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ખિન્ન ગ્રહેતા હતા એટલે ધર્મકથા પ્રતી થયા પછી લોકો પીપ્પરાઈ ગયા આ મહાવીરસ્વામી ગૌતમને સમોદીને કહેવા લાગ્યા

હે ગૌતમ ! તુ મારી સાથે ઘણા કાળ સુધી સ્નેહથી અધાયેલ છે, હે ગૌતમ ! તે ઘણા લાગ્યા કાળથી મારી પ્રશ્નમાં કરી છે, હે ગૌતમ ! તારો મારી સાથે ઘણા લાગ્યા કાળથી પરિચય છે, હે ગૌતમ ! તે ઘણા લાગ્યા કાળથી મારી મેવા કરી છે, હે ગૌતમ ! તુ ઘણા લાગ્યા કાળથી મને અનુસર્યો છે હે ગૌતમ ! તુ ઘણા લાગ્યા કાળથી મારી સાથે અનુદ્રવ્યપણે વર્ત્યો છે, હે ગૌતમ ! તુમ્હના દેવભવમાં અને તુમ્હના મનુષ્યભવમાં તારી સાથે મારો નયન છે

વધારે તો શુ ? પણ મરણ પછી સરીરનો નાશ થયા બા
 અહીંથી આવી આપણે જ ને સરખા, એક પ્રયોજનવાળા
 (એક સિદ્ધિએત્રમાં રહેવાવાળા) તથા વિશેષતા અને બેદરદીત
 (સિદ્ધ) થઈશું

ગો — હે ભગવન ! આ વાત અનુચરીપપાતિક દેવા
 પણ જાણે છે અને જુએ છે ?

મ — હા મૌતમ ! તે દેવોએ અનત મનાદ્યની
 વમણાએને સેવકપે પ્રાપ્ત કરી છે તથા વ્યાપ્ત કરી છે
 તેથી તેઓ આ વાત જાણે છે અને જુએ છે

— સતક ૧૪ છંદ ૭

મહાશિલાકંઠક સંગ્રામ

ઐતિહાસિક નોંધ

આ યુદ્ધમાં તે વખતના મુખ્ય ગજવગોનો ઉલ્લેખ છે. મગધદેશના રાજગૃહ નગરમાં રાજા શ્રેણિક (બૌદ્ધ ગ્રંથોના બિબિસાર) રાજ્ય કરતો હતો તેના પુત્ર દ્રણિકે (બૌદ્ધ ગ્રંથોના અન્નતશત્રુએ) શ્રેણિકના મરણ^૧ પછી ચપાનગરીને^૨ પોતાની ગજધાની બનાવી દ્રણિક પછી તેના પુત્ર ઉદાયિએ પાટલિપુત્રને ગજધાની બનાવી, અને તેના પછી નવ નદોએ ગજ્ય કર્યું પછી મૌર્યવંશી ચંદ્રગુપ્ત આવ્યો।

---

૧ રાજ્યલોભને દારણે અન્નતશત્રુએ બિબિસારને કેદ કરી મારી નાખ્યો હતો ત્યુઓ આ માળાતુ 'બુદ્ધચરિત' પુસ્તક, પા ૧૦૮

૨ ચપા એ અગદેશની રાજધાની હતી પરંતુ મગધદેશના રાજાએ અગદેશ છતી લીધા પછી 'અગ-મગધા' એ ઠંઠસમાસથી અગનો મગધ માથે ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો ત્યુઓ 'બુદ્ધચરિત' પુસ્તક, પા ૧૨૮

તે સમયમાં મહાનનમતાક રાજ્યો પણ અસ્તિત્વમાં હતા તેવું એક ગાથ વળ્લુ-વિદેહનું હતું. વિદેહનું રાજ્ય ૧ ઝો સાથે જોડાઈ મધુ હતું^૧ વળ્લુઓની રાજધાની વૈશાધી હતી તેનો રાજા ચંદ્રક દેવો. મહાવીરની માતા ત્રિશલા, ચેટકની મત્રી બંદેન થતી હતી ચેટકને માત પુત્રીઓ હતી તેમાં વચ્ચે જ્યેષ્ઠાને મહાવીરના મોટાભાઈ નદીવધન સાથે પરણાવવામાં આવી હતી મામાની કન્યા સાથે બાણેજનું સમ્ર થવાનો સિવાજ બાળે ડેટલાક બાણેમાં છ તમ તે વખતે પણ પ્રસિદ્ધિ દેવો મહાવીરની પુત્રી પ્રિયદશનાના સમ્ર પણ મહાવીરની મત્રી બંદેન સુદશનાના પુત્ર જમાધિ વરે થયા હતા.

ચેટકની બીજી પુત્રીઓ (એક સિવાજ)^૨ પણ તે વખતના પ્રસિદ્ધ રાજ્યો સાથે પરણી હતી પ્રભાવતીને ઉદાયન સાથે પરણાવવામાં આવી હતી તે ઉદાયનની કન્યા આ જગમાં આમળ પા ૨૨૬ ઉપર આપેલી છે પદ્માવતીને અપાના હર્ષિવાહન સાથે મુદાવતીને કૌશાંબીના શતાનીક સાથે શિવાને ઉન્નવિનીના પ્રણીત સાથે અને ચંદ્રશ્યુને મમથના એણિક સાથે પરણાવવામાં આવી હતી^૩.

૧ જુઓ આ મધ્યનુ સુદશસ્તિ' પા ૧૩૨.

૨ સુન્દરેષા કુમારિમવસ્થામાં જ જન સિદ્ધાણી વર્ણવેલ હતી.

૩ તેમનો જાણ તા આવક દેવાથી પુત્રીઓને પરણાવતો ન હતો; ચેન્દ્રલા સિવાજ જાણીને તેમની તેમની માતાઓએ રાજની સમતિથી પરણાવી હતી ચેન્દ્રશ્યુને મેલવવા એણિકને મોટા ભાગ આપવો પડ્યો હતો. (જુઓ હેમચંદ્રાચાર્ય રચિત 'મહાવીરચરિત')

ચેલ્લણનો પુત્ર તે જ કાણિઠ ગણ

તેને હલ્લ અને વિહલ નામે એ નાના ભાઈઓ હતા
તે અને હમેશા મેચનક નામના ગધહસ્તી^૧ ઉપર બેસી
વિલામ કરતા તે જોઈને કૃષ્ણિકની પત્ની પદ્માવતીએ
અદેખાઈથી તેમની પામેથી તે હસ્તી લઈ ક્ષેત્રા માટે કૃષ્ણિકને
હલ્લ કાણિઠ તેઓની પામે હાથીની માગણી કરી ત્યારે
વેલ્લે^૨ જણાવ્યું કે એ હાથી તથા હાર અને ત્રેણિક ગણ
જીવતા હતા ત્યારે તેમની મારકને અમને મળેલા છે, માટે
તારે તે હાથી જોઈતો હોય તો અર્ધ ગણ્ય મને અલ્લામા આપ
પરંતુ તેમ કંગુ કબૂલ ન રાખતા કાણિઠે તે પોતાની માગણી
આણુ રાખી પછી તેના ભયથી અને ભાઈઓ પોતાનો હાથી
તથા હાર લઈને દાદા ચેટકને ત્યાં વૈશાલી નગરીમા નારી
આવ્યા કાણિઠે દૂત મોકલી તે અને ભાઈઓને માપી
દેવાની ચેટક પાસે માગણી કરી, પણ ચેટક રાજ્યએ
તેમ કરવાની ના પાડી પછી કાણિઠે પોતાના ઝાલ વગેરે
દશ ભાઈઓને ચેટક સાથે યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યા ચેટકે
પણ નવ મલ્લકિ અને નવ લેચ્છકિ એમ અઢાર ગણ-
રાજાઓને એકઠા કર્યા યુદ્ધ શરૂ થયું ચેટક રાજાને એવું
વત હવું કે દિવસમા એક વાર આણુ ફેંકવું દશ દિવસમા
ચેટકે કૃષ્ણિકના કાલાદિ દશ ભાઈઓનો નાશ કર્યો અગિયારમે

૧ ઉત્તમ હાથી, જેના ગધથી જ ખીજ હાથી ભાગી
નય છે

૨. નિરયાવલિ સૂત્રમા માત્ર વેલ્લેનો જ ઉલ્લેખ છે,
સગવતીની દીક્રામા અને ભાઈઓનો ઉલ્લેખ છે

દિવસે ચેટકને છૂતવા કૃષ્ણે દેવનું આરાધન કરવા અષ્ટમ
(આઠ દહના ઉપવાસ) નું તપ કર્યું તેથી સર્કે અને
અમરેન્ આબ્યા સર્કે કૃષ્ણે ચેટક પરમ આવક છે મારે
તેને નુ મારીશ નહીં પણ તારું રક્ષણ કરીશ પછી સર્કે
કૃષ્ણનું રક્ષણ કરવા સારુ વળ્ના જેવું અભેદ કવચ
કર્યું—ની ૫ ૩૧૬

૧૦ —હે ભગવન! મહાસિધાકટક સમ્રામ થતો
હતો ત્યારે કોણ છૂતવા અને કોણ કાપી?

૧ —હે ગૌતમ! વન્યવિદેહપુત્ર કૌશ્લિક છૂત્તો અને
નવ મન્થકિ અને નવ લેચકિ જેઓ કાપી અને કાસણ
દેશના અઢાર મધુરાળઓ હતા તેઓ પરાળજ પામ્યા
ત મમ્રામ મારે કૌશ્લિકે પોતાના પદ્મસ્ત્રી ઉદ્યમિન તથા
અગુરજ મેનાન તથા કરાવી પછી કૌશ્લિક સ્નાન કરી
અધિક્રમ (પૂજા) કરી પ્રાચલિતરૂપ (વિધીનો નાશ કરનાર)
કૌતુક (મપીતિપદ્ધતિ) અને મગધા કરી સર્વોધકારથી
વિભૂષિત થઈ અપ્તર ધારણ કરી પ્રતુહ ૩ મદણ્ડની માથે
કોરટક કુપની માળાવાળા છત્ર સહિત જહાર નીકળ્યો અને
પાતાના ઉદ્યમિ હમ્તી ઉપર સવાર થઈને મહાસિધાકટક
મમ્રામમા આવ્યો તેની આમળ દેવરાજ સર્કે મોકુ વજ્ર
સરખુ અભેદ કવચ વિકુર્વાને બ્રહ્મા હતો તે કૃષ્ણ રાગ
એકધા દાની વડે પણ રત્નપદ્મનો પરાભવ કરવા મમથ હતો.
ત્યે નવ મન્થકિ અને નવ લેચકિ જેઓ કાપી અને
કાસણના અઢાર મધુરાળઓ હતા તેઓના મહાન
મોહાએને હજ્યા પાવક થઈ અને મારી નાખ્યા, તેઓની
ચિદ્વ્યુક્ત જ નહોતો અને પતાકાઓ પાડી નાખી તથા

જેઓના પ્રાણ મુશ્કેલીમાં છે એવા તેઓને ચારે દિશાએ નસાડી મૂક્યા.

તે સંગ્રામમાં જે ઘોડા, હાથી, ચોદા અને સારથિઓ તૃણ, કાષ્ટ, પાદડા કે કાકરા વતી હણાયા, તેઓ સઘળા એમ જાણતા હતા કે હું મહાશિલાથી હણાયો, તે હેતુથી તે મહાશિલાકંટક સંગ્રામ કહેવાય છે.^૧ તે સંગ્રામમાં ૮૪ લાખ માણસો હણાયા, તથા નિ શીલ, રોષે ભરાયેલા, ગુસ્સે થયેલા, યુદ્ધમાં વાચલ થયેલા અને અનુપશાત એવા તેઓ ઘણે ભાગે નરક અને તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયા છે.

પછી રથમુશલ નામે બીજો સંગ્રામ થયો. તેમાં કૌણિક અને દેવેન્દ્ર શક ઉપરાંત અસુરેન્દ્ર ચમર રાજાએ પણ ભાગ લીધો હતો, તે એક મોટું લોહાનું કિડીન (તાપસોનું વાસનું પાત્ર) જેવું કવચ વિકુર્વીને^૨ બિભો રહ્યો હતો. કૌણિક તે વખતે ભૂતાનદ નામના હાથી ઉપર હતો. તે સંગ્રામમાં અશ્વગહિત, સારથિરહિત, ચોદાઓ રહિત, અને મુશલસહિત એક રથ ઘણો જનસહાર કરતો ચારે બાજુ ફેડતો હતો. માટે તે રથમુશલ સંગ્રામ કહેવાય છે. તેમાં પણ કૌણિક જીત્યો અને નવમહાદિ અને નવ લેચ્છકિ પરાજય પામ્યા અને ચારે દિશામાં ભાગી ગયા.

૧ પછી આવતા 'રથમુશલ' યત્ર જેવું આ 'મહાશિલા-કંટક' પણ એક યુદ્ધયત્ર હશે, જે મોટી ગિલાઓ ફેંકણ હશે પછીના વખતમાં ઇરાનીઓ તલવારોવાળો રથ ગત્રુસેન્યમાં મોકલતા, જેની વીં જાતી તલવારો દારુણ તલ ચલાવતી, તેવું આ 'રથમુશલ' યત્ર લાગે છે.

તે સપ્તમ્યા હં છાપ માણુમે મગમા તેમાંથી ૧૪
હજાર એક માછલીના ઉરમાં ઉત્પન્ન થયા એક દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થયો એક હિતમ કુસર્માં ઉત્પન્ન થયો અને બાકીના
ધણે ભાગ નરક અને તિર્થંચ ગ્રામિમાં ઉત્પન્ન થયા.

શ્રી — હે ભગવન્ ! દેવના છઠ્ઠા શકે અને અમુરરાજે
કૃષ્ણને કેમ સહાય આપી ?

મ — હે ઔતમ દેવેનો છઠ્ઠા શકે કૃષ્ણ ગજાના
પૂર્વભવમળથી મિત્ર હતો અને ચમરે પણ કૃષ્ણ રાજાનો
તાવસની અવજામાં મિત્ર હતો તથી તેમણે તેન મદદ
કરી હતી.

શ્રી — હે ભગવન્ ! પણ માણુમે એમ કહ્યું છે કે
સપ્તમ્યા હજારેલા મનુષ્યો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? એ
પ્રમાણે કેમ હોય ?

મ — હે ઔતમ ! એમનુ એ કહ્યું મિ થા છે હું તે
એમ કહું છું કે

તે કાળે વૈશાલી નગરીમાં વનુષુ નામે નામનો પૌત્ર
રહેતો હતો તે આવક હતો તથા ધનાદય હતો અને
નિરતર છ ટકના ઉપવાસ કરી કરતો હતો પછી ત્યારે
તેન ચાંતના અને અણુના આદેશથી તથા મળનભરીથી
સ્વમુસહ સપ્તમ્યા જવા મારે આજ્ઞા થઈ ત્યારે તેણે છ
ટકના ઉપવાસ વધારી આઠ ટકના કરી અને પછી તે
માઠ પટાવાળા અધરધર્માં બેસી સપ્તમ્યા નિતરે ત્યાં
તણે એવા નિયમ લીધા કે આ સપ્તમ્યા અને જે પડશે

મારે તેને મારે માગ્વો, ખીજને નાહ પછી એક પુરુષ રથમાં બેસી તેની સામે આવ્યો અને તેને પ્રહાર કરવાનું કહેવા લાગ્યો, ત્યારે વરુણે તેને પોતાનો નિયમ ઝઠી મલળાવ્યો. એટલે પેલાએ બાણથી વરુણને સખત ધાયલ કર્યો પછી વરુણે પણ તેને બાણથી હણ્યો. પછી પોતાનો પણ અતકાળ આવ્યો. જાણીતે એકાત સ્થાનમાં ચાલ્યો ગયો અને ઘોડાઓને છૂટા કરી, ડાબના સથારા ઉપર પૂર્વ દિશામાં પર્યાગસને (પદ્માસને) બેઠો, અને આ પ્રમાણે બોલ્યો.

‘પૂજ્ય અર્હતોને નમસ્કાર થાઓ, જેઓ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયા છે. શ્રમણભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ, જે તીર્થના આદિકર છે, સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા છે, તથા જે મારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મના ઉપદેશક છે ત્યાં મહેલા ભગવાનને અહીં રહેલો હું વદું છું ત્યાં રહેલા ભગવાન મને જીવો.’ પછી તે આ પ્રમાણે બોલ્યો. ‘પહેલાં મેં શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે જીવનપર્યંત મથૂલ હિંસા વગેરે પાત્ર મહાપાપોના ત્યાગનો નિયમ લીધો હતો. પરંતુ હવે અત્યારે તો સર્વ પ્રકારના હિંસાદિ મહાપાપોનો ત્યાગ કરું છું — વગેરે મ્કદક મુનિની કથાની પેઠે જાણુવું પછી તેણે બપ્પર છોડી નાખ્યું અને બાણને જેથી કાઢ્યું પછી આશ્વોચનાદિ કરી સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલો તે મરણ પામ્યો.

હવે તે નાગના પૌત્ર વરુણનો એક પ્રિય બાલમિત્ર પણ તે યુદ્ધમાં સામેલ હતો. તે પણ ન્યારે ધાયલ થયો. સારે તેણે નાગના પૌત્ર વરુણને સત્રામમાંથી બહાર નીકળતો જોયો. એટલે તેણે પોતાના ઘોડાઓને થોભાવ્યા અને

વરુણની પેઠે વિસર્જિત કર્યા પછી વસ્ત્ર પાચરી તે ઉપર બેસી તે પૂર્વાદિશા તરફ અન્નહિ કરીને બોલ્યો કે હે ભગવન્ મારા પ્રિય નાસમિત્ર વરુણને જે શીલવ્રતાદિ હાંપ તે મને પણ હો. એમ કહી તેણે મજ્જા છાદ્ય અને નાણું બેચી કાઢ્યું. પછી તે પણ અનુક્રમે મરણ પામ્યો.

વરુણને મરણ પામેલો જોઈ પાસે રહેલા વાનસ્પતર દેવોએ તેના ઉપર દિવ્ય સુમધી ગંધાદહની વૃષ્ટિ કરી પાંચ વર્ષનાં દૂધ તેની ઉપર નાખ્યા અને દિવ્ય મીતમાધવનો શબ્દ પણ કર્યો તે પ્રભાણે નાગના પૌત્ર વરુણની દિવ્ય ઋદ્ધિ અને પ્રભાવ આંબળાને તથા જોઈને પણ માણ્યો (ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે) પરસ્પર એમ કહે છે કે સમામમા ધાવસ ઘમેલા દેવમોકને પામે છે.

મૌ — હે ભગવન્ તે વરુણ મરીને ક્યાં ગયો ?

મ — હે જીતમ તે સૌધર્મ દેવલોકને વિષે અરુણાભ વિમાનમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયો છે તેની આતુરસ્થિતિ ચાર પંચોત્પન્ન વળની છે ત્યાંથી મરીને તે મહાવિદેહક્ષેત્રમા મિદિ પામશે.

— સતક ૭ ઉપે ૬

દેવાનંદા આત્મણી

તે કાલે આત્મણકુડગ્રામ^૧ નામે નગર હતુ તેમા
અહુશાલક નામે ચૈત્ય હતુ તે નગરમા ઋપભદ્ર નામે
આત્મણ રહેતો હતો તે ધનિક તેમ જ ચારે વેદોમા નિપુણ
હતો તે અમણોનો ઉપાસક હતો તેની પત્ની દેવાનંદા
પણ અમણોની ઉપાસિકા હતી

---

૧ તે વખતે વૈશાલિ શહેરમા (અત્યારનુ બસાર પટણાથી
૨૭ માઈલ ઉત્તરે) તેની પાસેના બે ગણ પરાનો પણ સમાવેશ
થતો હતો. કુડગ્રામ તેનુ પરુ હોય તેમ લાગે છે તેમા ધનિયોનો
મહોલ્લો ક્ષત્રિયકુડગ્રામ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતો, તેનો આત્મણોનો
મહોલ્લો આત્મણકુડગ્રામ નામે પ્રસિદ્ધ હતો

એક વખત મહાવીરસ્વામી તે આમમાં પધાર્યા તે વાત જાણી ઝડપભરત અને દેવાનદા^૧ પણ ખુશ થઈ ગયા બેસી મહાવીર ભગવાનના દર્શને ગયા ઝડપભરત ભગવાનને વિધિસર પ્રણામ કરી બેઠો રહ્યો દેવાનદા પણ તણ વાગ્યું પ્રક્રાણ કરી વદન કરી ઝડપભરતને આમળ કરી પોતાના પરિવારસહિત હાથ જોડી વિનયપૂર્વક બિભી રહી

તે વખતે દેવાનદા આઠાણીના સ્તનમાંથી દૂધની ખારા છટી^૨ તેના સામન આનદામુખી બીના થઈ તેનું શરીર હપથી પ્રકંઠ થતા તેના કમ્બુક વિસ્તીર્ણ થયે, તેના રોમકૂપ ઝળાયા થયા તથા તે ભગવતભગવાન મહાવીરને આનિમિષ દ્રષ્ટિથી જોતી જોતી નબી રહી

એ જોઈ ઓતમે મહાવીરસ્વામીને પૂછ્યું કે હે ભગવન^૩ આ દેવાનદા આઠાણીને આપને જોઈ સ્તનમાંથી દૂધની ખારા કેમ છટી ?

૧ મૂળમાં દેવાનદાની ટેથરીનું શબ્દાણીને શામે તેથી અતિશયવાચાણું પણ ન હો એમને—આશરણો પહેરી શોનાં છત્ર વજ્ર પહેલું ઉપર રેશમી વજ્ર બેઠલું મુજબિત પુ પાણી રેશ નથા કયાવમ્બ ભદ્રન લગાવ્યું કાલાચરુના પૂપ વડે મુજબિત થઈ થઈ કુન્ડા દાસીબિંદુ ચિહ્નાત રેશની દાસીબિંદુ એમ અનેક રેમ વિરેશથી આવીને બેઠી થયેલી પાવાના રેશના પહેરવેશ બનાવેલને ખારણું કરનારી કુશલ અને વિનયવાળી દાસીબિંદુના પશ્ચિનાર સાથે બીમિા; વથા પાવાના રેશની દાસીબિંદુ બિંબબિંદુ રૂપ કંચુકિબિંદુ અને માન્ય પુરુષોના જડ સાથે રથ આગળ આવી ધ

મં—હે ગૌતમ ! આ દેવાનંદા મારી ખજી માતા છે, અને હું તેનો પુત્ર છું^૧, મારે તેને તેમ થયું છે

પછી ભગવાને ઋષભદત્તને, દેવાનંદાને અને ત્યાં બેગા થયેલા શ્લોકોને ધર્મ કહ્યો ત્યાર પછી તુષ્ટ થઈ ઋષભદત્તે ઋષભની પેઠે ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા લીધી, ૧૧ અગોનુ અધ્યયન કર્યું, અનેક તપકર્મો કર્યા અને અતે સાદ ટકના અનગન વડે મરણ પામી, તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

દેવાનંદાએ પણ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ મહાવીરે તેમને આર્યચર્યાના નામની આર્યાને શિષ્યાપણે સોંપ્યા તેમણે પણ ૧૧ અગોનુ અધ્યયન કર્યું, અનેક તપ કર્યા અને અતે સાદ ટકના ઉપવાસ વડે મરણ પામી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી

—શતક ૫, ઉદ્દે ૩૩

૧ શકેકની આજ્ઞાથી તેના સેનાપતિ હરિભુગમેસિ દેવે મહાવીરના ગર્ભાધાન પછી ૮૩ માં દિવસે તેમને દેવાનંદાની કૃષ્ણ-માથી ઉપાડી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કૃષ્ણમા મૂકી દીધા હતા, અને ત્રિશલાનો ગર્ભ દેવાનંદાની કૃષ્ણમા મૂક્યો હતો જુઓ આચારાગ સૂત્ર શ્રુ ૨, અં ૧૫. આ માળાનુ ‘આચારધર્મ’ પુસ્તક, પા ૧૬૮ દેવાનંદાને આવા ગર્ભરત્નની હાલિ થઈ તેના કારણમા એમ જણાવવામા આવે છે કે પૂર્વજન્મમા તે અને ત્રિશલા જોડાણી દેશાણી હતા તે વખતે દેવાનંદાએ ત્રિશલાનો રત્નકરડ ચોર્યો હતો તીર્થ ૨૨ અત્યકુલોમા, દરિદ્રકુલોમા, બિશ્વકુલોમા કે બ્રાહ્મણકુલોમા ન અવતરી શકે મહાવીરને બ્રાહ્મણીના પેટે અવતરવું પડ્યું તેનું કારણ એ હતું કે, પોતાના આગલા જન્મમા તેમણે ગોત્રમદ કર્યો હતો.

જમાલિ

અલ્પજ્ઞકુદમામની પશ્ચિમ દિશાએ એ જ ગ્રામે
 ક્ષત્રિયકુદમામ નગર હતું. તેમાં જમાલિ નામનો ક્ષત્રિયકુમાર
 રહેતો હતો.^૧ તે ધનિક હતો તથા પોતાના મહંશમાં અનેક
 પ્રકારની નુદર મુવતીઓ વડે અજવાતાં અત્રીય પ્રકારના
 નાટકો વડે વૃત્ત્ય અનુમાર નાચતો, ખુશ થતો, તથા ઋતુ
 અનુસાર બામ ભાગવતો વિહરતો હતો.

એક વખત અમવાન મહાવીર તે ગામમાં પધાર્યા
 તેમનાં જાણ્યા અણી મોરો ત્વસમુદાય અનદિત થતો તથા
 કાલાદય કરતો તે તરફ જવા સાચો. તે જોઈ જમાલિએ
 કશ્ચકિને બોલાવીને પૂછ્યું કે જાન્યે ૯૮ ૨૬૬ વાસુદેવ

૧ તે જમાલિ મહાવીરની સમી જડેન સુદર્શનાનો પુત્ર
 અને મહાવીરની પુત્રી ત્રિવરજનાનો પતિ હતો. જુઓ
 વિશેષાવસ્થાકમ્યૂત ૨૩-૩.

નાગ, યક્ષ, ભૂત, દૂવો, તળાવ, નદી, ધરો, પર્વત, વૃક્ષ, મંદિર, મૂર્તિ કે શાનો ઉત્સવ છે કે જેથી બધા આમ દોલાહલ કરતા બહાર જાય છે? ત્યારે ડચ્છિએ તેને મહાવીર ભગવાનના આવ્યાની વાત કરી તે જાણી જમાલિ પણ સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈ રથમા બેસી ત્યાં જવા નીકળ્યો. પછી ચૈત્ય પાસે આવતા રથમાંથી કિતરી, તેણે પુષ્પ, તાબૂલ, આયુધાદિ તથા પગરખા દૂર ડૂબા, ખેસને જનોઈની ગેડે વીટાળ્યો, અને કોગળો કરી, ચોખ્ખો થઈ, અજલિ વડે હાથ જોડી તે મહાવીર પાસે ગયો, અને વદનાદિ કરી ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગ્યો.

ભગવાનનો ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા બાદ મતુષ્ઠ થઈ, તેણે કિભા થઈને ભગવાનને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહ્યું, “હે ભગવન્! હું નિર્ગ્રંથના પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ કરું છું, રુચિ કરું છું, તથા હે ભગવન્! હું તે પ્રવચન અનુમાર વર્તવાને તૈયાર થયો છું હે ભગવન્! તમે જે ઉપદેશ આપો છો તે તેમ જ છે, સત્ય છે, તથા અસદિગ્ધ છે, પરંતુ, હે દેવાનુગ્રિય! માગ માતપિતાની રજા માગીને હું આપની પાસે દીક્ષિત થઈ, ગૃહવાસનો ત્યાગ કરી, સાધુપણ સ્વીકારવા ઇચ્છું છું.

પછી તે પોતાને ઘેર ગયો અને માતપિતાને ભગવાનના ધર્મોપદેશની અને તેમા પોતાને થયેલી રુચિની વાત કરી તે જાણી તેના માતપિતા તેના પુણ્યશાળીપણાથી ખુશ થયા પરંતુ ત્યારે તેણે સંસારભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ સાધુ થવાની વાત કરી, ત્યારે તેની માતા એકદમ પગસેવાથી ભીના શરીરવાળા થઈ ગઈ, તેના અંગો શોકભારથી ડપવા લાગ્યા, તે નિમ્નેજ

તમા સોભા વિનાની થઈ ગઈ તેના આજુબાજો ફીસા થઈ
 ગયા તેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સરી ગયું અને વીખરાયેલા કેશપાશ
 માંહન અર્જિત થઈને તે કુદાગ્રથી હોયેલી ચપકસતાની પેઠે
 કે ઉત્સવ પૂરો થતાં ઉદ્વળનની જેમ નીચે પડી થઈ તરત
 / તના ઉપર પાણી છાંટવામા આત્મ્ય અને તેન પખો
 નાખવામાં આમ્ને, પછી ઠઈકે સ્વસ્થ થતા તે આકેદ કરવા
 લાગી હે ભત' તું મારો છજ કાત, અને પ્રિય છ
 આભરણુની પેગી જેવા, અને જીવિતના ઉત્સવ જેવા
 આનંદનનક છ ઉજરાના રૂપની પેઠે તારા નામનું ભવણ
 પણ દસબ છે તો તારુ દસન તો દુસબ હોય તેમા નવાઈ
 ગી ? તારો વિચાર આમાથી એક ક્ષણ પણ સહન નહિ
 થઈ શકે મારે અને જીવિતને છીએ ત્યાં સુધી તું ઘેર જ
 રહે પછી કુલવશતતુની વૃદ્ધિ કરીને જ્ઞાતવ્યમાં તું
 માધુ થ ?

ત્યારે જમાઈએ તમને કહ્યું 'હં માતપિતા' આ
 મનુષ્યભવ અનેક જ મન્નય મરણુ-રોગ વચ્ચે શારીરિક અને
 માનસિક દુખોની અત્યંત વેદનાથી અને મરડો અસતોથી
 પીડિત, આત્મવ અને સધ્ધાના રમ જેવો પરપોટા જેવો,
 ડાકની મળી ઉપર રહેલા જલ્મિંદુ જેવો, સ્વમદસન જેવો
 અને વીજળીના ચમકારા જેવો અમળ છ સમુદ્ર, પડવું
 અને નાશ પામવો એ તો ખમ છ પહેલાં કે પછી તેનો
 અવસ્થ ત્યામ કરવનો છે તો હં માતપિતા કોણ જાણે છ
 હ કોણ પ્રથમ તરી અને કોણ પછી તરી મારે હ
 માતપિતા હું તમારી અનુમતિથી ભગવાન પાસ પ્રવળ્યા
 મદલ કરવા છમ્મું છુ

માતપિતા—હે પુત્ર ! તારું શરીર ઉત્તમ રૂપ, લક્ષણ, અજન (મસા-તલ વગેરે) અને ગુણોથી યુક્ત છે, તથા ઉત્તમ અળ, વીર્ય અને સત્ત્વસહિત છે તુ વિજ્ઞાનમા વિચક્ષણ છે, મૌભાજ્યગુણથી ઉન્નત છે, કુલીન છે, અત્યંત સમર્થ છે, અનેક પ્રકારના વ્યાધિ અને રોગથી રહિત છે, નિરુપહત, ઉદાત્ત અને મનોહર છે માટે હે પુત્ર ! જ્યાં સુધી તારા શરીરમા ઉપ-યૌવનાદિ ગુણો છે, ત્યાં સુધી તુ તેનો અનુભવ કર, પછી અમારા મરણ પામ્યા બાદ, કુલતતુની વૃદ્ધિ કરી, વૃદ્ધાવસ્થામા તુ સાધુ થજે

જમાલિ—હે માતપિતા ! આ શરીર દુષ્કર્મનું ધર છે, અનેક વ્યાધિઓનું સ્થાન છે, અસ્થિ, આયુ અને નાડીના મમહનું બનેલું છે, માટીના વાસણ જેવું દુર્બલ છે, અશુચિથી ભરેલું છે, તેની સારવાર નિરતર કચ્વી પડે છે, તથા જીર્ણ વરતી પેડે સડવું, પડવું અને નાશ પામવો એ તેના મહજ ધર્મો છે વળી એ શરીર પહેલા કે પછી અવશ્ય ડોડવાનું છે તો હે માતાપિતા ! કાણ જાણે છે કે કાણ પહેલા જશે અને કાણ પછી જશે ?

માતપિતા—હે પુત્ર ! તારે આ આદિ સ્ત્રીઓ છે તે વિશાળ કુળમા ઉત્પન્ન થયેલી બાળાઓ છે તે રૂપ, લાવણ્ય અને યૌવનથી યુક્ત છે વળી તે સમાન કુલથી આણેલી, કલામા કુશલ અને સર્વકાલ લાડસુખને યોગ્ય છે તે માર્દવગુણથી યુક્ત, નિપુણ, વિનયોપચારમા પડિત અને વિચક્ષણ છે સુદર, મિત્ર અને મધુર બોલવામા, તેમ જ હાન્ય, ડટાક્ષ, ગતિ, વિલાસ અને સ્થિતિમા વિશારદ છે, ઉત્તમ કુલ અને રીલથી સુશોભિત છે, વિશુદ્ધ કુલરૂપ

વશનતુની ગદિ કરવામાં મમય યૌવનવાળા હ મન
અનુકૂળ અને હૃદયને ૧૮ હ મુદ્રા વડે પ્રિય અને ઉત્તમ
હ તમ ૪૮ કમેલા આવમાં અનુરક્ત અને ના સ્વપ્નમાં
મુદ્રા હ મારે ૪ પુત્ર તું એ આઓ સાથે મનુષ્યમનથી
વિશાસ કામખાઓ આમવ ત્વારે પડી મુક્તમોગી થય
વિશાસી ઉત્સુકતા કરે થયા ના આપ આપારા મૃત્યુ પડી
દીક્ષા મને

સ્ત્રીભાષિ—૬ માતપિતા । મનુષ્યમનથી કામખાઓ
અમુચિ અને અજ્ઞાપન હ વાન, પિત્ર મ્હે મનીષ અને
શાર્દીન કરવાવાળા હ વિદ્યા મત્ર મ્હે, નાસિકમો મેમ
વમન, પિત્ર ૫૦ શુક અને મોક્ષિતથી ઉત્પન્ન થયેલા હ
વળી ન અજ્ઞાપન તથા અજ્ઞાન મૂલ અને દુઃખથી વિદ્યાથી
અરપૂર ૬ મૃતકના ાંત્રી મેષવાળા ઉચ્છ્રાસથી અને અમુમ
નિશ્ચયથી હ મ ઉત્પન્ન કરે હ વીમન્ય દક્ષકા અને
કલમય । અમુમ આત્મા યાનામ દાવાથી હુ અજ્ઞાન અને
મવ મનુષ્યના નાધારણ હ શારીરિક અને માનસિક
અવન દુઃખ વડે મામ્મ હ અજ્ઞાન જનથી મેવામેલા હ
માધુ પુગાથી કમેલા નિદનીય હ અનત મસારની રહિ
કરનારા હ પરિણામે કદુક રજવાળા હ જગતા પાસના
પૂજાની પદે ન મકી સ્ત્રીએ ના દુઃખાનુભવી અને મોક્ષ
મામ આ વિમ્મકપ હ

માતપિતા—૭ પુત્ર અર્થ (પિતામહ) ૫ર્થ
(અપિતામહ) અને પિતાના ૫ર્થ થકી આવેલું અખંડ
દ્રવ્ય તારે વિદ્યમાન છે તે તારે સાત પેઠી મુખી પુષ્કળ
દાન દેવાને પુષ્કળ મોક્ષવવાને અને પુષ્કળ વહેંચવાને પૂરું

છે. માટે તેના વડે માનુષિક કામભોગો ભોગવ, અને પછી
સુખનો અનુભવ કરી દીક્ષા લેજે

જમાલિ—હે માતાપિતા ! એ હિરણ્ય વગેરે અગ્નિને
સાધારણ છે, ચોરને માધારણ છે, રાજાને સાધારણ છે,
મૃત્યુને સાધારણ છે, તથા દાયાદ (ભાયાત)ને સાધારણ છે
વળી તે અમૃત, અનિત્ય અને અશાશ્વત છે કોણ જાણે છે
કે પહેલા કોણ જશે અને પછી કોણ જશે માટે હું
પ્રવ્રણ્યા લેવા ઇચ્છુ છું.

આ પ્રમાણે જ્યારે વિષયને અનુકૂલ ઉક્તિઓથી તેને
મનાવી ન શકાયો, ત્યારે વિષયને પ્રતિકૂલ અને સયમને
વિષે ભય અને ઉદ્વેગ કરનારી ઉક્તિઓથી તેના માતાપિતાએ
તેને આ પ્રમાણે સમજાવવા માડ્યો ‘હે પુત્ર’ એ નિર્ગ્રંથ-
પ્રવચન ખરેખર સત્ય, અદ્વિતીય, ન્યાયયુક્ત, શુદ્ધ, શક્ત્યને
કાપનાગ, મિદ્ધિમાર્ગરૂપ, મુક્તિમાર્ગરૂપ, નિર્વાણમાર્ગરૂપ અને
નિર્વાણમાર્ગરૂપ છે, તેમ જ અમલરહિત તથા નિરંતર અને
સર્વ દુષ્ખના નાશનું કારણ છે તેનામા તત્પર થયેલા જીવો
મિદ્ધ, ભુદ્ધ અને મુક્ત થઈ, નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય છે તથા
મર્વ દુષ્ખોનો નાશ કરે છે પરંતુ તે મર્ષની પેઠે એકાત-
નિશ્ચિત દષ્ટિવાળું, અજ્ઞાની પેઠે એકાત ધારવાળું, ક્ષોભના
જવને ચાવવાની પેઠે દુષ્કર, અને વેળુના કોળિયા જેવું
નિઘ્વાદ છે, વળી તે ગંગા નદીને સામે પ્રવાહે જવાની પેઠે
અને એ હાથથી મમુદ્ર તરવા જેવું મુશ્કેલ છે, તીક્ષ્ણ
તલ્લવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું દુષ્કર છે, તથા મોટી
શિક્ષા ઊચિત્વા બરાબર છે નિર્ગ્રંથોને આધારમિત્ર (ના’કુને
ખ્યાલમા રાખીને તૈયાર કરેલો આહાર), ઔદેશિત્ર (સાધુને

ઉદયીને હવી જોળ વજેરથી આડુ કરેશે) નિમળન
 (ઘોડોઠ પેતાને માટે અને ઘોડોઠ સાધુ માટે એમ પદ્મવેષી
 બન્ને ગધિએ આદાર) અધ્ધવપૂરક (પોતાને માટે સંધ્યા
 માડ્યુ દોષ તેમાં સાધુને આપ્યો જાણી નવો ઉમેરેશે)
 તુતિકૃત (આધારકર્મિક વજેરના અંશથી ભિન્નિત) કીન
 (નાપુ માટે ખરીદેશે), પ્રાપ્તિયક (સાધુને માટે કાઢીને
 આણેશે) આલકલક (મીઠાનો ઝૂંટવીને આપેશે)
 અનિનૃષ્ટ (પણનો મદિયારો બધાની રજા વિના આપેશે)
 અબ્યાપ્ત (ધર અથવા મામથી સાધુ માટે આણેશે)
 કાતારમકત (વનમાં સાધુ માટે મટિલા સદાવતનો)
 દર્શિકમકત (કુશળમાં મટિલા મદાવતનો) આનમકત
 (શાંતી માટે તૈયાર કરેશે) વાલસિકામકત (વાલન ચઢી
 આ-આ દોષ ત્યારે સાધુથી બહાર ભિન્નિત માટે ત્યાં નહિ
 માટે તૈયાર કરેશે) અને પ્રાપ્તિયકમકત (મહેમાન માટે તૈયાર
 કરેશે) આદાર તથા સખ્યાનરપિ (એને ત્યાં ઉતારો ક્યો
 દોષ નો પિંડ) રાજપિંડ તેમ જ મૂલ કદ દસ ખીજ
 અત હરિવાળીનું એજન આડુ કે પીડુ કદવડુ નથી વળી દે
 જુવ વુ મુખને ચોગ્ય ક પલ્લુ કુ અને ચોગ્ય નથી તેમ જ
 દાદ તડકા શુખ તરમ ચોગ્ય આપદ (જમણી જાનવર)
 ૧૩ અને મચ્છના ઉપદ્રવેન વાતપિત્તાદિ જન્ય રાગેને
 અત તમના કુખેને તેમ જ તેના વિવિધ પરિષદો (મંકરો)
 અત ઉપસર્ગો (વિધો)ને સહવાને વુ મમર્ષ નથી

જમાસિ—હ માતરિતા ખરેખર, નિર્મલ પ્રવચન કહીને
 ૧૫૬૬ક્રિવાળા) કાચર અને દસકા પુરુષેને તથા આ ઘોડોમાં
 આમકત, અને પરચોડથી પરામુખ એવા વિષયવ્યુત્પાદા

સામાન્ય પુરુષોને દુષ્કર છે, પણ ધીર નિશ્ચિત અને પ્રયત્નવાન પુરુષને તેનું અનુપાલન જરા પણ દુષ્કર નથી

આમ જ્યારે તેઓ જમાલિને કાઠી રીતે સમજાવવાને સમર્થ ન થયા, ત્યારે વગર ઇચ્છાએ તેઓએ તેને દીક્ષા લેવા અનુમતિ આપી પછી જે લાખ સોનૈયા વડે તેઓએ મહાદુકાનમાથી^૧ એક રત્નેહરણ અને પાત્ર મગાવ્યું, તથા એક લાખ સોનૈયા આપીને હજમને બોલાવ્યો અને જમાલિના ચાર આગળ જેટલા ભાગમા વાળ છોડી ગાડીના વાળ ડપાવી નખાવ્યા^૨ તે કેશ તેની માતાએ સફેદ વસ્ત્રમા યત્નપૂર્વક ગ્રહણ કર્યા તથા તેમને ગઘોદકથી ધોઈને ગધમાત્ર વડે પૂજ્યા અને શુદ્ધ વસ્ત્ર વડે ગાંધીને રત્નકરડમા મૂક્યા, પછી હાર, પાણીની ધાર, સિંદુવારના પુષ્પ અને તૂટી ગયેલી મોતીની માળા જેવા દુઃસહ આમુ પાડતી તે બોલી કે, ઉત્સવો, તિથિઓ અને પર્વોમા હવે મારે માટે આ કેશ જ જમાલિકુમારના દર્શનરૂપ થશે ત્યારબાદ તે કેશ તેણે પોતાને ઓશિકે મુકાવ્યા

પછી જમાલિના માતપિતાએ ઉત્તર દિશા તરફ ખીજી સિંહાસન મુકાવ્યું, અને તેના ઉપર બેસાડીને જમાલિને નવરાવ્યો, પછી તેને સફેદ રેશમી વસ્ત્ર પહેરાવ્યું, તથા મુકુટ,

૧ કુત્રિકાપણ—જેમા ત્રણે ભુવનની વસ્તુ મળી શકે, તેવી દુકાન

૨ મૂળમા, હજમને પ્રથમ સુખધી ગઘોદકથી હાથ વોચા અને શુદ્ધ આઠ પડવાળા વસ્ત્રથી મોઢાને બાંધ્યું—એટલું વધારે છે.

હાર વગેરે મહામત્સ્ય આશૂષણો^૧ પહેરાયા. પછી હજાર
 મુવાનોથી ઊંચકાતી એક પાકળી સતવીને તેમ જામાકિને
 પૂર દિશા તરફ સિંદાસન ઉપર બેસાડ્યો. પછી તેમ
 જામાકિની માતા તેને જામડે પડખે બદાસન ઉપર બેઠી. પછી
 તેની ધાવમાતા રમેશ્વરજી અને પાત્ર ઈશ્વર તેને ડાબે પડખે
 બદાસન ઉપર બેઠી. પછી તેની પાછળ એક મુંદર મુવતી
 નેદેડ છત્ર ઢાકમા ઈશ્વરને ઝીલી રહી. પછી જામાકિને જાને
 પડખે બે મુવતીઓ ધોળાં ચમર ચલાવુ કરીને ઝીલી રહી.
 પછી તેની ઉત્તરપૂર્વ દિશાએ એક ઉત્તમ મુવતી ઠક્કરને
 ચલાવુ કરીને ઝીલી રહી. પછી તેની દક્ષિણપૂર્વે એક રમણી
 વીંઝણી ઈશ્વરને ઝીલી રહી. પછી તે પાકળીને એક મુગ્યા
 વણુ અને કલ્યાણા ૧. ડુરપોએ ઈશ્વર. સૌ પહેલાં
 ન્વન્તિક શીવત્સ દેવણુ વગેરે મુગ્યો અનુક્રમે આમ
 પછી પૂણુ કલ્પ આમ્બો. પછી જનનતલનો પલ કસ્ટી
 વૈજતી કલ્પ આમ્બો. પછી ઉત્તમ ધોળાઓ. હાથીઓ તથા
 ગોથી વીંટળાએઓ. આયિકુમાર સવ શબ્દ સહિત
 વાદિઓના શબ્દ મંદિત આમ્બો. તેને ચક્રા પચોટીઓ
 વગેરે રસ્તાઓમાં પણા કનના અર્ધાઓ તથા કામના અર્ધાઓ
 અભિનયન આપતા તથા સ્તુતિ કરતા કહેવા બાબા. તે
 નંદ તારો પ્રમ વાં જલ બાબો, તારો તપ વાં જલ
 બાબો, તારુ બદ બાબો. અખડિત અને ઉત્તમ જ્ઞાનસ્થાન
 આસ્ત્રિ વડ અખિલ ઇશ્વરોનું તું છત તથા મમણુધમનું પાકન

૧ તેમાં શ્વિમ (૫ થેલી), વેદિમ (૧૦ થેલી) પૂરિમ
 (૫ થેલી) અને સધાવિમ (૫૧ થેલી સધાવ વડે વૈશાલ થેલી)
 એમ ચાર પ્રકારની આમ્બોનું પણ વર્ણન છે.

કર હે દેવ । વિદ્યોને જીતી તું સિદ્ધિગતિમા નિવાસ કર
 ધૈર્યરૂપ કચ્છને મજબૂત બાધી, તપ વડે રાગદ્વેષરૂપ મલ્લોનો
 તુ ઘાત કર ઉત્તમ શુક્લધ્યાન વડે અષ્ટ કર્મરૂપ શત્રુનું
 તુ મર્દન કર હે ધીર । તુ અપ્રમત્ત થઈ, ત્રણ લોકરૂપ
 રંગમડપ મધ્યે આરાધનાપતાકાને ગ્રહણ કરી, નિર્મળ અને
 અનુત્તર એવા કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર તથા જિનવરે ઉપદેશેલ
 સરલ નિદ્ધિમાર્ગ વડે પરમપદરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કર તુ
 પરિપહરૂપ મેનાને હણીને ઇન્દ્રિયોને પ્રતિફલ ઉપસર્ગોનો
 પરાજય કર, તને ધર્મમાર્ગમા અવિદ્ય થાઓ ।’

પછી ચૈત્ય નજીક આવતા, જમાલિ શિળિકાથી નીચે
 ઊતર્યો પછી તેને આગળ કરી તેના માતપિતા શ્રમણ-
 ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા પછી તેમને ત્રણ વાર
 પ્રદક્ષિણા કરીને તેઓ બોલ્યા ‘હે ભગવન્ । આ અમારો
 એક ઇષ્ટ અને પ્રિય પુત્ર છે જેમ કોઈ કમળ કાદવમા
 ઉત્પન્ન થાય અને પાણીમા વધે, તો પણ તે પકની રજથી
 તેમ જલના કણથી લેપાતું નથી, તમ આ જમાલિ
 ક્ષત્રિયકુમાર પણ કામથી ઉત્પન્ન થયો છે અને ભોગોથી
 વૃદ્ધિ પામ્યો છે, તો પણ તે કામરજથી અને ભોગરજથી
 લેપાતો નથી તેમ જ મિત્ર, જ્ઞાતિ, સ્વજન, સબંધી અને
 પરિજનથી પણ લેપાતો નથી હે દેવાનુપ્રિય । આ જમાલિ
 ક્ષત્રિયકુમાર સસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન થયો છે, જન્મ-મરણથી
 ભયભીત થયો છે, અને આપની પાસે મુડ-દીક્ષિત થઈને
 સાધુપણ સ્વીકારવા ઇચ્છે છે, તો આપ દેવાનુપ્રિયને અમે આ
 શિષ્યરૂપ ભિક્ષા આપીએ છીએ તો હે દેવાનુપ્રિય ।’ આપ
 આ શિષ્યરૂપ ભિક્ષાનો સ્વીકાર કરો ।’

પછી બગવાનની અનુમતિ મળતાં ત્યાંસિએ ઊન પૂર દિશા તરફ જઈ પોતાની મેળે આમરખુ, માધા અને અસહાયકિ હિતારી નાખ્યાં તે તેની માનાએ મહેદ વસ્ત્રમા ગ્રીલી રીધા. પછી ધારમખ આમુથી રડતા રડતાં તેણે કહ્યું 'હે પુત્ર' મથમને વિષ પ્રથમ કર?' 'હે પુત્ર' ચલ કર?' 'હ પુત્ર' પરાક્રમ કર?' મથમ પાળવામાં પ્રમાદ ન કરીશ' એ પ્રમાણે કહીને જન્માસિના આવપિતા મહાવીરને વદન કરી પાછાં આત્માં ગયાં.

પછી જન્માસિ પચમુષ્ટિક બોચ કરી ભગવાન પાસે આવી પ્રવચ્ચા બે છે તે વખતે તેની સાથે બીજા પાચમા પુરુષોએ પણ દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ અગિયાર અગિયાર તો વિચિત્ર તપક્રમ કરતો વિદરે છે.

એક દિવસ તેણે મહાવીરસ્વામી આજ્ઞા આપીને ત્યાંજુ કે 'હ ભગવન' હું આપની અનુમતિથી પાંચમ સાધુઓની સાથે જદારના દેશોમા વિદાર કરવા છપ્પુ પુ ત્યારે ભગવાને તેની આ વાતનો આદર તેમ જ સ્વીકાર ન કર્યો પરંતુ તે મૌન રહ્યો ત્યારે જન્માસિએ તેમનું તે પ્રમાણે જ ત્રણ વાર કહ્યું, છતાં ભગવાન તો મૌન જ રહ્યો. પછી જન્માસિ પાચસો સાધુઓની સાથે જદારના દેશોમાં ગાલી નીકળ્યો.

એક વખત જન્માસિ એક ગામથી બીજો ગામ પાંચસો સાધુ સાથે ફરતો ફરતો આવતીમા કોઈક ચૈત્તર્માં આવીને કિતર્યો. ભગવાન મહાવીર તે વખતે ચપ્પનગરીમાં પૂજામદ ચૈત્તર્માં કિતર્યો હતો.

હવે ઠાઠ દિનમે જમાલિને રમસહિત, લૂખુ, તુ ૭, જૂખ-તરસનો કાળ વીતી ગયા પછીનુ, પ્રમાણથી વધારે કે ઓછુ એવુ તથા શીત પાનખાજન વારવાર ખાવામા આવ્યાથી શરીરમા મોટો વ્યાધિ થયો તનુ શરીર પિત્તજ્વરથી વ્યાપ્ત હોવાથી તે દાહયુક્ત હતો વેદનાથી પીડિત થઈ તણે પોતાના શ્રમણનિર્ગ્રંથાને બોલાવીને કહ્યું, “હે દેવાનુગ્રિયો ! તમે મારે માટે પથારી પાથરો’ પેલાઓ તે વાતનો વિનયપૂર્વક નીકાર કરી પથારી પાથરવા લાગ્યા પરંતુ જમાલિએ અત્યંત વેદનાથી વ્યાકુલ થઈ તેમને ફરી બોલાવીને પૂછ્યું, ‘હે દેવાનુગ્રિયો ! મારે માટે પથારી પાથરી ?’ ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, હજી પાથરી નથી, પણ પથરાય છે ત્યારે જમાલિને એવો મકલ્પ થયો કે, “શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તો એમ કહે છે કે, ‘ચાલતુ હોય તે ચાલ્યુ કહેવાય’ ૧ ૪૦’ પણ આ તો અપ્રજ દેખાય છે કે, ત્યાં સુધી પથારી પથરાતી હોય, ત્યાં સુધી તેને પાથરી એમ ન કહેવાય” એમ વિચારી તેણે શ્રમણનિર્ગ્રંથાને બોલાવીને કહ્યું, “હે દેવાનુગ્રિયો ! શ્રમણભગવાન મહાવીર કહે છે કે, ‘ચાલતુ તે ચાલ્યુ કહેવાય ૪૦’ પરંતુ મને તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે, ચાલતુ હોય ત્યાં સુધી ચાલ્યુ ન કહેવાય ૪૦”

તેની આ વાત કેટલાકોએ માની, અને કેટલાકોએ ન માની તેથી તે ન માનનારા તેનો ત્યાગ કરી ભગવાન પાસે ચાલ્યા ગયા જમાલિ પણ વખત જતા નીરોગ થયો ત્યારે સાથી નીકળી ચપામા આવ્યો, તથા ભગવાન પામે

પછી ભગવાનની અનુમતિ મળતાં જમાસિએ ઉતરપૂર દિશા તરફ જઈ પોતાની મેથે આમરણ, માથા અને અણકારાદિ ઉતારી નાખ્યાં તે તેની માનાએ સફેદ વસ્ત્રમા ઝીલી ઝીલી પછી ધાસ્મખ આંધુથી રડતા રડતાં તેણે કહ્યું 'હે પુત્ર! મનમને વિને પ્રવલ કર?' 'હે પુત્ર! વલ કર?' 'હ પુત્ર! પરાક્રમ કરજો મંયમ પાળવામા પ્રમાદ ન કરીશ' એ પ્રમાણે કહીને જમાસિના માતૃપિતા મદાવીરને વદન કરી પાછાં માથ્યાં મથાં

પછી જમાસિ પશ્ચાત્કે બોલ્યું કરી ભગવાન પાસે આવી પ્રવચ્ચા બે છે તે વખતે તેની સાથે બીજા પંચમા પુરુષોએ પણ દીક્ષા લીધી ત્યારમા જ અગિયાર અત્રિ ભાખી તે વિચિત્ર તપક્રમ કરતો વિદ્યાર છે

એક દિવસ તેણે મદાવીરસ્વામી આમળ આતીને જણાવ્યું કે 'હે ભગવન' હું આપની અનુમતિથી પાંચમ સાધુઓની સાથે જહારના દેસામા વિદ્યાર કરવા ઇચ્છુ છું સારે ભગવાને તેની આ વાતનો જાહર તેમ જ સ્વીકાર ન કર્યો, પરંતુ તે મૌન રહ્યું ત્યારે જમાસિએ તેમને પ્રમાણે જ ત્રણ વાર કહ્યું છતાં ભગવાન તો મૌન જ રહ્યા પછી જમાસિ પાંચસો સાધુઓની સાથે જહારના દેસામાં આવી નીકળ્યો.

એક વખત જમાસિ એક ગામથી બીજો ગામ પાંચસો સાધુ સાથે ફરતો ફરતો માવમ્તીમા ઠોઠક ઐત્યમા આતીને કિતર્યો, ભગવાન મદાવીર તે વખતે અપાનમરીમા પૂણ્ડ્ર ઐત્યમાં કિતર્યો હતો.

૧ પાંચ મૂડી સરી જમા પાંચ બેચી મદવા તે.

હવે કાઠ દિવસ જમાલિને અસહિત, લૂખુ, તુચ્છ, લૂખ-તરસનો ઝાળ વીતી ગયા પછીનું, પ્રમાણથી વધારે કે ઓછું એવું તથા શીત પાનભોજન વારંવાર ખાવામા આવ્યાથી શરીરમા મોટા વ્યાધિ થયો. તનુ શરીર પિત્તબ્ધરથી વ્યાધિ હોવાથી તે દાહયુક્ત હતો. વેદનાથી પીડિત થઈ તેણે પોતાના શ્રમણનિર્ગ્રથોને બોલાવીને કહ્યું, “હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે મારે માટે પથારી પાથરો” પેલાઓ તે વાતનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરી પથારી પાથરવા લાગ્યા. પરંતુ જમાલિએ અત્યંત વેદનાથી વ્યાકુલ થઈ તેમને ફરી બોલાવીને પૂછ્યું, ‘હે દેવાનુપ્રિયો ! મારે માટે પથારી પાથરી ?’ ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, હજી પાથરી નથી, પણ પથરાય છે ત્યારે જમાલિને એવો સંકલ્પ થયો કે, “શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તો એમ કહે છે કે, ‘ચાલતું હોય તે ચાલ્યું કહેવાય’ છં” પણ આ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે, ત્યાં સુધી પથારી પથરાતી હોય, ત્યાં સુધી તેને પાથરી એમ ન કહેવાય” એમ વિચારી તેણે શ્રમણનિર્ગ્રથોને બોલાવીને કહ્યું, “હે દેવાનુપ્રિયો ! શ્રમણભગવાન મહાવીર કહે છે કે, ‘ચાલતું તે ચાલ્યું કહેવાય છં’ પરંતુ મને તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે, ચાલતું હોય ત્યાં સુધી ચાલ્યું ન કહેવાય છં”

તેની આ વાત કેટલાકોએ માની, અને કેટલાકોએ ન માની. તેથી તે ન માનનારો તેનો ત્યાગ કરી ભગવાન પાસે ચાલ્યા ગયા. જમાલિ પણ વખત જતા નીરોગ થયો. ત્યારે ત્યાંથી નીકળી ચપામા આવ્યો, તથા ભગવાન પાસે

આવીને કહેવા ધાએ, આપના પણા સિધ્ધો હજી ઉદ્ધમ
 છે કેવલજ્ઞાની નથી પરંતુ હું તો ઉત્પત્ત થયેલા જ્ઞાન અને
 દુષ્ટનો ધારણ કરનારો અહોત્ત નિન અને કેવલી થઈને
 વિદ્યુ પું.

ત્યારે ઔતમે તેને કહ્યું કે કેવલજ્ઞાનીનું જ્ઞાન કે દુષ્ટન
 પવત વચ્ચેથી આદ્યત કે નિવારિત થતું નથી, તો તું જો
 કેવલજ્ઞાની હોય તો અને આ મે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપ.
 હ જમાસિ' શોક સાશ્વત છે કે અસાશ્વત? તથા જીવ સાશ્વત
 છે કે અસાશ્વત?

ત્યારે જમાસિ આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી શકો નહી
 અને યુષ રહી ત્યારે જમવાન મહાતીરે કહ્યું “ હ જમાસિ'
 મારા પણા ઉદ્ધમ સિધ્ધો આ મે પ્રશ્નોનો મારી પેઠે ઉત્તર
 આપવા સમર્થ છે છતાં તેઓ તારી પેઠે એમ કહેતા નથી
 કે જામે સવગ્ન અને નિન છીએ. હ જમાસિ' શોક
 સાશ્વત છે કારણ કે તે કદાપિ ન હતો એમ નથી તેમ જ તે
 કદાપિ નથી અને હશે નહીં એમ પણ નથી પરંતુ શોક
 હતો છે અને હશે તે સાશ્વત અબ્ધ, અવસ્થિત અને
 નિત્ય છે વળી હ જમાસિ' શોક અસાશ્વત પણ છે
 કારણ કે અવસર્પિણી થઈને ઉત્સર્પિણી થાય છે અને
 ઉત્સર્પિણી થઈને અવસર્પિણી થાય છે તે / પ્રભાણે જીવ
 પણ નિત્ય છે તેમ જ અસાશ્વત પણ છે કારણ કે તે
 નૈરમિક થઈને તિર્થચ્ચોતિક પણ થાય છે અને તિર્થચ્ચોતિક
 થઈને મનુષ્ય, તથા મનુષ્ય થઈને દેવ પણ થાય છે

પરંતુ જમાસિને આ વાત મઘી નહીં તેથી તે ત્રાંથી
 બીજી વાર ચાલી નીકળ્યો ત્યાર બાદ તે અસત્ય બાવો

પ્રગટ કરીને તથા મિથ્યાત્વના અભિનિવેશ વડે પોતાને તથા પરને બ્રાત કરતો અને મિથ્યાજ્ઞાનવાળા કંઈતો, વણા વગમ માધુપણે છુટ્યો, અને અને ત્રીજા ટકના ઉપવામ કરી પોતાના પાપમ્થાનકને આક્ષેપ્યા-પ્રતિક્રમ્યા વિના મગ્ણ પામી લાન્તઃ દેવક્ષોકમા તેર માગરોપમ સ્થિતિવાળો કિલ્લિપિઙ્ગ દેવ થયો.

જમાલિને મરણ પામેલો જાણી ગૌતમે મહાવીર ભગવાનને તેની ગતિ વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો અને તેની વિગત જાણી તેમણે કિલ્લિપિઙ્ગ દેવો વિષે વધુ પ્રશ્નો પૂછ્યા.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ' કિલ્લિપિઙ્ગ દેવો કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ' ત્રણ પ્રકારના છે ત્રણ પલ્લોપમની સ્થિતિવાળા, ત્રણ માગરોપમની સ્થિતિવાળા, અને તેર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા તેમા પહેલા પ્રકારના દેવો જ્યોતિષ્ક દેવોની ઉપર અને સૌધર્મ અને ઈશાન દેવક્ષોકની નીચે ગહે છે બીજા પ્રકારના દેવો સૌધર્મ અને ઈશાન દેવક્ષોકની ઉપર, તથા સનતકુમાર અને મહેન્દ્ર દેવક્ષોકની નીચે ગહે છે તથા ત્રીજા પ્રકારના દેવો બ્રહ્મક્ષોકની ઉપર અને લાતક કલ્પની નીચે રહે છે.

જે જીવો આચાર્યના દ્વેષી, ઉપાધ્યાયના દ્વેષી, કુલ, ગણ અને મધના દ્વેષી, તથા તે બધાનો અયશ અને અપ્રીતિ કરનારા હોય, તથા ઘણા અસત્ય અર્થો પ્રગટ કરવાથી અને મિથ્યા કદાચરથી પોતાને અને પરને બ્રાન્ત કરતા મગ્ણ પામે, તેઓ કિલ્લિપિઙ્ગ દેવ તરીકે જન્મે છે.

ત્યાથી અન્ધા બા ફેટસાક તો નારક તિથ ચ, મનુષ્ય અને દેવના ચાગ કે પાંચ બવો કરી પડી મિદ્ધ છુદ્ધ અને મુક્ત થાય છે પરંતુ ફેટસાક તો અનાદિ અનંત અને દાર્શનિકવાળા ચાર અતિયુક્ત સંસારમાં ભમ્યા / કરે છે

જમાસિ જો કે અમરકૃત આદ્ય કરેલો હતો, ઉપશાન શ્રવણશ્રોત્રો હતો તથા પવિત્ર અને એકાત શ્રવણશ્રોત્રો હતો છતાં તે આચાર અને ઉપાધ્યાયનો દ્રુપી તથા અકીર્તિ કરનારો હતો તેમ / પોતાને તથા બીજાને બ્રાહ્મ કરતો હતો. માટે ન કિસ્કિરિક દવ થયો પરંતુ ત્યાથી અન્ધા બાદ તિથ ચ મનુષ્ય અને દેવના ચાગ પાંચ બવો કરી તે સિદ્ધ થયે અને મવ કુખ્યનો જાન કરશે.

— શ્લોક ૬, ઉદે = ૩૩

ગોશાલક

ત ડાંઁ આસન્તી નગરીના મશાન ખણામા ડાટઃ નામે
 ધ્યેય દત્તુ ત નગરીમા આઠવિઠ^૧ મનતી ઉપામિકા
 દાવાદલા નામે દલાગગ મટતી દતી ત ધનનપત્ર દતી
 તથા તણે આઠવિઠના મિદ્ધાતનેા અર્થ પ્રદાગ કર્યો દતા
 મન ત અથના નિશ્ચય કર્યો દતા

ત નમય ચોરીન વર્ના દીક્ષાખ્યાનપ્રાણે ન અધિપત્ર
 ગોપાન- દાવાદલા નામે દલાગગના દાટમા આઠવિઠના

સમ વડે પરિવૃત્ત થઈ આશ્રવિકના સિદ્ધાંત વડે આત્માન
 ભાવિત કરતો વિદ્યારે છે તે વખતે તે મખસિપુત્ર એસાપક્ષી
 પામે અન્ન કોઈ દિવસે આ છે દિશાચરો^૧ આન્ના યાન
 કસદ કર્ણિકાર અછિ અન્નિવેશ્ચયન અને એમાયુપુત્ર
 તે છે દિશાચરોએ પૂર્વમચમા કંઈક આઠ પ્રકારનાં નિમિત્ત
 નવમો મીતમામ અને દસમા વૃત્તમાર્ગને દસતમન કર્યો ફાળ
 તેમણે મખસિપુત્ર એસાસકનો મિખ્ખનાવે આમય કર્યો
 સારણા તે મખસિપુત્ર એસાસક તે અષ્ટામ મહાનિમિત્તનાર
 કર્મિક જ્ઞાન વડે સવ પ્રાણીએને આ છે જાળનના માયા
 ઉત્તર આપે છે સામ વિષ અસામ વિં શુખ વિષ દુખ
 વિષે જીવિત વિષે અને મચ્છુ વિષ સાર પડી તે
 મખસિપુત્ર એસાસક એ અષ્ટામ મહાનિમિત્તના કર્મિક જ્ઞાન
 વડે આવન્તી નગરીમા અગ્નિન છતાં ન ગિન હું એમ
 પ્રધાપ કરતો અદત નદિ છતાં હું અદત હું એમ
 મિયા બકવાદ કરતાં કેવલી નદિ છતાં હું કેવલી હું એમ
 નિરશક બોલતો મવજ નદિ છતાં હું મવજ હું એમ
 મિયાવચન કરતો અને અગ્નિન છતાં ગિન સખ્ખતા
 પ્રકાશ કરતો વિચરે છે

એક વખત ભગવાન મહાવીર આવન્તીમા આન્ના ત્યા
 બિશ્વા મામવા જતા મહાવીરના અંબેક સિધ્ધા જોતમે ઉપગની

૧. આ છે દિશાચરો પવિત્ર થયેલા મહાવીરના શિષ્ય હતા
 એમ પ્રાચીન ગ્રંથસર હોય છે અને તેઓ પાશ્વનાથની પરપરામા
 થયેલા છે એમ ચૂર્ણિસર હોય છે

૨. નિમિત્તના આઠ અન્ન દિવ્ય ઓ પાત આંતરિક્ષ ભામ
 આન્ન, ન્વર દક્ષણ અને પાન.

હકીકત શોકાને મોઝે સાલળી આથી તેમણે પાછા ગયા
 આઠ મહાવીરને ગોશાલકનો જન્મથી માડીને વૃત્તાત પૂછ્યો
 એટલે મહાવીરે કહ્યું, હે ગૌતમ! એ ગોશાલક જે કહે છે
 કે ‘હું જિન છું’ ઇત્યાદિ, તે મિથ્યા – અસત્ય છે હે ગૌતમ!
 આ મખલિપુત્ર ગોશાલકનો મખલિ નામે મખ જાતિનો^૧
 પિતા હતો તે મખલિને ભદ્રા નામે સુદર સ્ત્રી હતી તે ભદ્રા
 અન્ય કોઈ દિવસે ગર્ભિણી થઈ તે મમયે શરવણ ગામમા
 ગોળબુલ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તે ધનિક તથા
 ઋગ્વેદાદિ બ્રાહ્મણશાસ્ત્રોને વિષે નિપુણ હતો તે બ્રાહ્મણને
 એક ગોશાલા હતી પેશો મખલિ ગર્ભિણી ભદ્રા માથે
 ચિત્રનુ પાટિયુ હાથમા લઈ ભિક્ષાયગ્ધણાવડે આત્માને
 ભાવિત કરતો એક ગામથી બીજે ગામ કરતો કરતો શરવણ
 ગામમા આવ્યો ત્યાં તેણે ગોળબુલ, બ્રાહ્મણની ગોશાલાના એક
 ભાગમા પોતાનું ગચ્છરચીકું મૂક્યું, તથા પછી શરવણ ગામમા
 ભિક્ષાયર્થી માટે કરતો કરતો તે પોતાને રહેવા માટેના ન્થાનની
 શોધ કરવા લાગ્યો એતરફ તપાસ કરવા છતાં કોઈ અંધળે
 રહેવાનું ન્થળ નહિ મળતા તેણે તે ગોશાલામા જ વર્ષાઋતુ
 માટે નિવાસ કર્યો તે વખતે ભદ્રાએ પૂરા નવ માસ અને
 માડાસાત દિવસ વીયાબાદ એક સુદર પુત્રને જન્મ આપ્યો
 તેના માતપિતાએ ૧૨ મે દિવસે તેનું ગોશાલક નામ પાડ્યું,
 કાળક્રમે તેનો જન્મ ગોશાલામા થયો હતો ક્રમે ક્રમે
 ગોશાલક પણ આત્માવસ્થાનો ત્યાગ કરી, વિજ્ઞાન વડે પરિણત
 મતિવાળો થઈ, યૌવનને પ્રાપ્ત થયો અને પોતે જ ન્વતત્ર

^૧ ચિત્રનુ પાટિયુ હાથમા રાખી, તે બતાવીને આજીવિજી
 ચલાવનાર ભિક્ષુક

મિત્રપા દાશમા સર્ગ આશ્ચર્ય વિદ્યા યજ્ઞવલ્ક્યે વિદ્યસ્વા
શાન્તે.

તે અરસામાં દુઃખ ત્રીસ વા મુદ્ધવાસમાં રહી માતૃપિત
દેવમત થયા પછી સુવર્ણાન્તિ ત્યામ કરી એક દેવદમ્બ-નચ્ચને
મદ્યુ કરી પ્રમન્થિત થયો હતો. તે વખતે હં મૌતમ!
પશ્ચા વાને વિરે વ્યધો-અધો મહિનાના છિપવામ કરતો દુ
ર્ગમગ્રામમા પ્રથમ વર્ષાઠાસમા રહો પછી મહિના-મહિનાના
છિપવાસ કરતો હું એક મામથી બીજો મામ કરતો કરતો
રાજ્યગુહની બહાર નાસવામા વચ્ચુકરેના ડહેલાના
(તત્તુવામશાગાના) એક ભાગમાં વર્ષાઠાસ રહી તે વખતે
એકાદશ પશુ કરતો કરતો ત્યા આવ્યો અને વચ્ચુકરેના
ડહેલાના એક ભાગમા રાજ્યગુહની મુદ્ધી ઉતારો માધવા
નીકળ્યો પશુ બીજે ઉતારો ન મળતા ત્યા જ રહેવા શાન્તે
વ મહિનાના પ્રથમ છિપવામનું પારણુ કરવા રાજ્યગુહ નજરમા
અયો ત્યા બિજા ભાગવા કરતા કરતા વિ / મ નામે મુદ્ધસ્થના
વ મા મે પ્રવેશ કર્યો અને જોઈ ત અત્યંત પ્રસન્ન તથા
સતુષ્ટ થયો અને જોયો મર્ધ અન્નસિ જોડી ઉતરીય વચ્ચને
નાઈની પેઠે વીગ સાત આઠ પચસા મારી મામે આવ્યો
અને મને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને નમસ્કાર કર્યો પછી
તણે મને પુષ્કળ અન્ન પાન બાદિમ (મુખવાસ) અને ન્યામિ
(મેવે-ગીઠાઈ) એમ ચતુર્વિધ આહારથી સત્કાર્યો. આમ
કરવાથી તેને દેવ આમુપ અમાયુ, તેનો સત્કાર અરુપ થયો અને
તેના ધરમાં આ પાચ દિવો પ્રગટ થયા વસુધારાની વૃદ્ધિ
પાચ વચ્ચુનાં પુષ્પોની વૃદ્ધિ ખલ્લરૂપ વચ્ચની વૃદ્ધિ, દેવકુકુભિનું
વાગ્મુ અને આકાશને વિષ અહો દન! અહો દન!

એવી થોપણા થોડી વારમા નગરના કોઠામા એ વાત કેલાઈ
ગઈ, અને કોઠા વિજયને અને તેના મનુષ્યજન્મને ધન્યવાદ
દેવા લાગ્યા, તથા તેના પુણ્યશાળીપણાને અભિનંદવા લાગ્યા.

આ વાત સાંભળી ગોશાલક નવાઈ પામી વિજયને ઘેર
આવ્યો, ત્યાં તેણે વરએલી વસુધારા, પુષ્પવૃષ્ટિ અને ધરમાથી
બહાર નીકળતા મને તથા વિજયને જોયા તે જોઈ પ્રસન્ન
થઈ તે મારી પામે આવ્યો અને મને પ્રદક્ષિણા તથા
વસ્ત્રાદિ કરી પોતાને શિષ્ય અનાવવા જિનવવા લાગ્યો, પરંતુ
હું મૌન રહ્યો પછી બીજા મહિનાના ઉપવાસના પારણા વખતે
આનંદ ગૃહપતિને ત્યાં, ત્રીજી વખતે મુનદને ઘેર અને એથી
વખતે નાલદા પામેના કાંડલાક મનિવેશમા વેદવાદી બહુલ
બ્રાહ્મણને ઘેર પણ તેમજ અન્યુ * હું બહુલને ત્યાં જ હતો
તવામા ગોશાલક મને શોધતો શોધતો વણકરોના ડહેલામા
ગયો પણ ત્યાં મને ન જોતા તેણે શાટિકા (અદરના વસ્ત્ર),
પાટિકા (ઉપરના વસ્ત્ર), ડુડીઓ, પગરખા અને ચિત્રપટ
બ્રાહ્મણોને આપી દઈ, દાઢી મછતું મૂડન ડગવ્યું અને પછી
તે કાંડલાક મનિવેશ તરફ ચાલી નીકળ્યો રસ્તામા તેણે
થોડા દૂર બહુલને ત્યાં થયેલી વૃષ્ટિ આદિનું વર્ણન માંભળ્યું
આવી, “ઋદ્ધિ-દ્યુતિ-તેજ-ચશ-બલ-વીર્ય-પરાક્રમ વાળા મારા
વર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક શ્રમણભગવાન મહાવીરને જ
આવા પ્રકારની ઋદ્ધિ વગેરે મળવે છે, બીજા કોઈ શ્રમણ-

* આનંદને ત્યાં ‘અને= પ્રકારનો ભોજનવિધિ,’ મુનદને
ત્યાં ‘મર્વજામનાશુભ્રયુક્ત ભોજન,’ અને બહુલને ત્યાં, ‘પુષ્કળ
‘મધુ-ખાદ અને ધી મધુકા પરમાત્મ-નીર’ એટલો વિશેષ છે

આશ્વમેધે તેવા ઋષિ આદિ ગ્રામ જ્યાં નથી મારે બંદુક્ત
ત્યાં મારા ધર્મીયાજ અને ધર્મોપદેશક મહાવીર ભગવાન ન
હશે એમ નિશ્ચય કરી ત ત્વા આશ્વો અને મારી મોધ
કમ્વા સાશ્વો પછી દેશાકની બહારના ભાગમાં મોગ
ભૂમિ વિશે ત મને મળ્યો, અને સત્વૃષ્ટ થઈ મને પ્રભુ વાગ
પ્રદક્ષિણા કરી તમે મારા ધર્મીયાજ છા અને દુ તમ્હારો
શિષ્ય છુ એમ બોલ્યો. મે મખસિપુત્ર એજાસકની એ
વાત સ્વીકારી પછી હ બોલ્યો 'હુ એજાસકની સાથે ૭
વર મુધી લાભ-અલાભ મુખ્યુખ આદિનો અનુભવ કરતો
અને તની અનિત્યતાનો વિચાર કરતો પશ્ચિવબુમિમાં
વિદરવા લાગ્યો.

એક વખત પ્રથમ સરદ કાળના સમયમાં શ્રુષ્ટિ થતી
નહોતી ત્યારે હુ તથા એજાસક સિદ્ધાર્થનામ નામે નમગ્રાધી
નીકળી કુમગ્રામ નામે નગર તરફ જતા હતા તેવામાં
રસ્તામાં એક મોટા પત્ર-પુષ્પાદિવાળો તથા છા આશ્વો.
તને જોઈ એજાસકે મને પૂછ્યું કે હે ભગવન્! આ તપ્તો

૧ કપશ્વરમાં તે પશ્ચિવબુમિમાં એક નામગ્રાધી ગામેડું
જણાવ્યું છે. જ્યાં જ્યાં ૭ વપ ત્વા રહ્યો તે જગ્યાએ છે એનો
ખુલાસો એમ ક્ષણ છે કે પશ્ચિવબુમિએ સ્વર્ગ પથમાં વિલક્ષિનો
દોઈ પશ્ચિવબુમિમાં એજાસકને મળ્યા બાદ (એટલે કે પશ્ચિવબુમિથી
માઘીને) મહાવીર એજાસક સાથે ૭ વપ રહ્યા એનો અર્થ છે
એજાસક તે સ્વર્ગને આતમી વિલક્ષિનો ચક્ષુ તથા વિરોધવ મુધી
પ્રણીત એટલે કે મનોહર - મુદર ભુમિમાં (મિલિહાર્થ) તે ૭
વપ રહ્યા એનો અર્થ અર્થ ૭ છે પરંતુ કપશ્વરમાં તે તે
વિરોધનામ છે અને રીક્ષાર તેને અનાર્થકિય કહે છે

છોડ નીપજશે કે નહિ નીપજે ? તેમ જ આ સાત તલના પુષ્પના જીવો મરીને કયા જશે અને ઊપજશે ?' ત્યારે મેં જવાબ આપ્યો, 'આ તલનો છોડ નીપજશે, અને આ સાત તલના પુષ્પના જીવો મરીને આ જ તલના છોડની એક તલકળીને વિષ સાત તલરૂપે ઊપજશે'

પછી મને ખોટો પાડવાના ધરાદાયી, તેણે મારાથી ધૂપી રીતે તે તલના છોડને માટી નહિત મૂળથી ઉખાડી નાખ્યો અને એક બાબુએ મૂકી દીધો પછી અમે કૂર્મગ્રામ નગર તરફ આગળ ચાલ્યા એ દરમ્યાન આકાશમા દિવ્ય વાદળ થયું, અને ક્ષણ વારમા ત્યાં અલ્પત ઝાદવ ન થાય તેવી થોડા પાણીના ટિંકુવાળી તથા રજ અને ધૂળને શાત કરનાર દિવ્ય વૃષ્ટિ થઈ તેથી તે તલનો છોડ જમીનમા ચોટી ગયો અને ક્રમેક્રમે અદ્ભૂત થઈ ગયો તે સાત તલપુષ્પના જીવો પણ મરણ પામી તે જ તલના છોડની એક તલકળીમા સાત તલરૂપે ઉત્પન્ન થયા

આ તરફ અમે ચાલતા ચાલતા કૂર્મગ્રામ પાસે આવી પહોંચ્યા ત્યાં ગામ અહાર વેશ્યાયન નામે ચાલતપન્વી નિરતર છ છ ટંકના ઉપવાસ કરતો, પોતાના બે હાથ જોયા રાખી, સૂર્યની સામે ઊભો રહી તાપ તપતો હતો. તે વખતે સૂર્યના તેજથી તપેલી જૂઓ તેના શરીર ઉપરથી ચોતરફ અહાર નીકળતી હતી અને પેલો તપન્વી તે જૂઓને પાછી પોતાના શરીર ઉપર મૂકતો હતો આ બેઈ ગોશાલક તેને કહેવા લાગ્યો કે, તમે મુનિ છો કે, ચસકેલ (મુનિ) છો, અથવા જૂઓના મિળ્યાન છો ? આમ બ્યારે ગોશાલકે એ ત્રણ વાગ કહ્યું, ત્યારે પેલાએ ગુસ્સે થઈ ગોશાલકને

જાગી મહા શરીરમાંથી નતેજ્યા ૩૧ ત્યારે મોઝાપડ
 ૪૩ અનુષામાં મે ગીત નતેજ્યા જાગ ૩૧ ૪૩
 ખારી ગીત નતેજ્યાથી માગામકનું ગસખુ ઘણું લેડું થયા
 તામ પાવાની નતેજ્યા ૪૩ ખેડી લીધી અને ક્યુ
 ૧ બમરન ન તપ્યુ ૨ બમરન મ તપ્યુ

વારે તાગાદો અને પૂઝુ ૪૬ બમરન આ
 તમાના મિત્રતાન મ તપ્યુ મ તપ્યુ ૧ એવુ મુ ક્યુ
 વારે મે તેન જી વાન બમરની. આથી બધ પામી તેણ
 ૧ નતેજ્યા પ્રાપ્ત કરવાના રિધિ મન પૂ જો. ત્યારે મ તેન
 મુ કે તખતાદત તાજેથી આડના જાણાની મી વ
 અત એક મુપક પાળી ૧ તગતડ ક્યુ કકના ઉપરામ
 ૧ દાથ ગયા ત્પીન તદરે તેન ૭ મામને અંત
 ૧ તજ્યા પ્રાપ્ત થાય

૫ ૧ કોઈ કિંમત અને કુર્મમામનમ થી મિદાઈમામ
 નત ૧૩ ત્વા નીજ્યા. ત્યારે આર્મા માણાકો પેવા
 તપના છાડની વાન કાઠી અને ક્યુ કે તમે તે કપેતા
 દત્તા કે ત તપના કાડ નીપજમે તથા પેવા પુષના છવા
 ૧૪ ત્વી દર્શીમા તપાપ ૪ મે, પશુ તે કાડ તો કપાગ્નો
 નામ પામી તથા ત્યારે મે તેને પેથી દિવ્યદૃષ્ટિની વાન
 ર્જી અને જાન જર્મને ૧ તજના છાડન અને પેવા સાત
 તપન જર્મ જેવાનુ ત્ત ક્યુ

૧ મૂલમા પ્રયોગમને વિસ્તીભ અને અપ્રયોગમને
 મસિમ એવા તેજેદેશનાં મ વિરોધજી ૭

તે પ્રમાણે પેલા તલને ગણતા તેને એવો વિચાર આવ્યો કે, આ પ્રમાણે બધા જીવો પણ મરીને તે જ શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા હોવા જોઈએ^૧ હે ગૌતમ ! મખલિપુત્ર ગોશાલકનો આ પરિવર્તવાદ છે અને હે ગૌતમ ! મારી પાસેથી તેજોલેશ્યાનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને મખલિપુત્ર ગોશાલકનું આ જુદા પડવું છે

ત્યાર પછી મખલિપુત્ર ગોશાલક મે અતાવેલ વિધિ વડે હાથ ઊંચા ગમીને તેજોલેશ્યા સિદ્ધ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો, અને છ માસને અંતે તેને તે પ્રાપ્ત થઈ પણ ખરી ત્યાર પછી તે ગોશાલકને પેલા છ દિશાચરો આવી મળ્યા અને હવે તે પોતે જિન નહિ છતા જિન શબ્દને પ્રકાશિત કરતો વિહરે છે

પછી મહાવીર ભગવાને ત્યા બેગી થયેલી પરિપદને ધર્મકથા કહી ત્યારબાદ રસ્તામાં ચૌટામાં વગેરે ઠેકાણે એ વાત ફેલાઈ ગઈ કે, ‘ગોશાલક તો મખનો દીકરો છે, તથા તે જિન નથી છતા પોતાને જિન કહેવરાવતો ફરે છે, વાસ્તવિક રીતે તો મહાવીર જિન છે ઇ’ આ બધું ગોશાલકના સામળવામાં આવતા તે ખૂબ ગુસ્સે થયો

એક વખત મહાવીર ભગવાનના આનંદ નામે શિષ્ય મહાવીરની પગ્વાનગીથી છ ટકના ઉપવાસનું પારણું કરવા ગામમાં ભિક્ષા માટે ગયા ત્યાં તે હાલાહલા કુભારણુના હાટ પાસે આવી પહોંચ્યા તેમને જોઈ ગોશાલકે કહ્યું, “હે આનંદ ! અહીં આવ, અને મારું દષ્ટાંત સામળ આજથી

૧ મૂળમાં ‘પ્રવૃત્તપરિહાર’ એટલે કે શરીરાતરપ્રવેશ છે પણ દીકાનરે અહીં આવો અર્થ સૂચવ્યો છે

ખણી કાળ પહેલાં કેટલાક ધનાથી વણિકો પુણ્ય થી ન
 આર્થજ્યોમા ભરી જ્ઞાન-પાણીનું માધુ માથે સર્થ વેપાર
 મારે નીકળ્યા રમતામાં એક નિર્ન તથા નિર્ન વન જાણ્યું
 તેમાં થોડે દૂર મધ્ય ધણી તેમની પામેનું પાણી ખૂરી મધું
 આથી તેઓ તે વનમાં ચોતરફ પાણીની શોધ કરતા સાચા
 ત્યા તેમને એક મેરો વનખ પ્રાપ્ત થયેલ તેના મધ્યભાગમાં
 એક મેરો રાક્ષસ હતો તેને ચાર ભાઈ સિખર હતા.
 તેમાંનું એક સિખર ફોડતા તેમાંથી સ્વચ્છ ઉત્તમ જ્ઞો
 દટિક જેવું પાણી પ્રાપ્ત થયું. તે તેમણે તથા તેમનાં જ્ઞો
 નજરે વાહનોએ પીધું, તથા પાણીના વાસણોમાં ભરી પણ
 પીધું. ધણી બોલથી તેમણે ત્રીજું સિખર ફોડ્યું તો તેમાંથી
 નખે ઉત્તમ સુવણ પ્રાપ્ત થયું. ધણી વધેલા મોભથી ત્રીજું
 સિખર ફોડતા તેમને ઉત્તમ મણિરત્ન પ્રાપ્ત થયાં. ધણી
 વધુ કીમતી વસ્તુ મેળવવાના બોભમાં તેમણે ચોથું સિખર
 ફોડ્યું તો પણ વિચાર કર્યો. ત્યારે તેઓમાંનો એક યતી
 નથા હિત સુખ જ્ઞો કમ્પાણની ઇચ્છાવાળો વણિક મોભો
 કે હવે આપણે જા ચોથું સિખર ફોડું મોભ નથી
 કારણકે ચોથું સિખર કદાચ આપણને ઉપવ કરનારું થાય
 આપણને જેટલું મળ્યું છે તેટલું પણ જલ્દી છે પરંતુ તેનું
 કંઈ ન સાંભળી પેલાઓએ તો ચોથું સિખર પણ ફોડ્યું
 તો તેમાંથી મહામયકું દષ્ટિવિષય સપ નીકળ્યેલ તેની
 થુ સાવાળી નજર પડતા જ પેલા નથા વણિકા જ્ઞોને
 રાજ સર્થ મધ્ય માત્ર ચોથું સિખર ન તોડવાની સલાહ
 આપનાર પેલા વણિકાને તે સર્પે તેના પોતાના નજરે પાત્રા

નહિત પહોંચાડયો એ પ્રમાણે હે આનંદ^૧ તારા ધર્મોચાર્ય^૨
અને ધર્મોપદેશક શ્રમણુ જાતપુત્રે ઉદાર અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી
છે, અને દેવ-મનુષ્યાદિમા તેમની કીર્તિ અને પ્રશંસા થયેલી
છે, પણ જો તે મારી બદબોઈ કર્યા કરી મને ગુસ્સે કરશે,
તો મારા તપના તેજ વડે પેલા વાણિયાઓની પેઠે તેમને હું
આળીને ભસ્મ કરીશ, માત્ર પેલા હિતકર મલાહ આપનાર
વાણિયાની પેઠે તને હું બચાવી લઈશ માટે જઈને તું તારા
ધર્મોચાર્યને એ પ્રમાણે કહે ”

આ માભણી, ભય પામી, આનંદ ઝટપટ પોતાને ઉતારે
પાછા ગયા અને ત્યાં મહાવીરને એ બધી વાત કહી, તથા
ગોશાલક તેમને બાળી શકે કેમ તે પૂછ્યું ત્યારે મહાવીરે કહ્યું
કે, તે પોતાના તપના તેજ રહે ગમે તેને એક વાઝે પાવાણુમય
મારણુ મહાયત્રના આઘાતની પેઠે જલદી ભસ્મરાશિ કરવાને
સમર્થ છે, પરંતુ અગ્નિહૃત ભગવતને બાળી ભસ્મ કરવા સમર્થ
નથી, અલબત્ત, તે તેમને પરિતાપ-દુઃખ-ઉત્પન્ન કરવા
સમર્થ છે ગોશાલકનું જેટલું તપગ્તેજ છે, તેનાથી અનગાર
(સાધુ) ભગવતનું અનંતગુણુ વિશિષ્ટ તપગ્તેજ છે, કારણુ
અનગાર ભગવત ક્ષમા-ક્રોધનો નિગ્રહ-કરવામાં સમર્થ છે
હે આનંદ^૧ અનગાર ભગવતોનું જેટલું તપોબલ છે, તેથી
અનંતગુણુ વિશિષ્ટ તપોબલ, ક્ષમાના કારણથી સ્થવિર
ભગવતોનું^૨ છે, અને સ્થવિર ભગવતોના તપોબલ

૧ તેમના ત્રણ પ્રકાર છે વય સ્થવિર - હમરમા વય
શ્રુતસ્થવિર - શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં વધેલા, અને પર્યાય સ્થવિર - જેને દી
લીધે ૩૦ વર્ષથી વધુ સમય થયો હોય તે

પણા કાળ પદ્ધતિ દેવસાક ધનાથી વણિકા પુષ્કળ યોગે
 માંડોમાં બરી અનાજ-પાણીનું ભાણ માથે ધર્મ વેપાર
 મારે નીકળ્યા રસ્તામાં એક નિર્જન તથા નિર્જળ વન આવ્યું
 તેમાં થોડે દૂર મથા ધણી તેમની પામેનું પાણી ખૂટી ગયું
 આથી તેઓ તે વનમાં ચોતરફ પાણીની શોધ કરવા લાગ્યા
 ત્યાં તેમને એક મેટો વનખડ પ્રાપ્ત થયો. તેના મધ્યભાગમાં
 એક મેટો રાફડો હતો. તેને ચાર ઊંચાં સિખર હતા
 તેમાંનું એક સિખર ફેડતા તેમાંથી સ્વચ્છ ઉત્તમ અને
 શુદ્ધ જેવું પાણી પ્રાપ્ત થયું. તે તેમણે તથા તેમનાં જળક
 વચ્ચે વાહનોએ પીધું તથા પાણીનાં વાસણોમાં બરી પણ
 લીધું. ધણી ભોખથી તેમણે બીજું સિખર ફેડ્યું તો તેમાંથી
 તમને ઉત્તમ સુવણ પ્રાપ્ત થયું. ધણી વધેલા ભોખથી ત્રીજું
 સિખર ફેડતા તેમને ઉત્તમ મણિરત્ન પ્રાપ્ત થયાં પછી
 વધુ કીમતી વસ્તુ મેળવવાના લાભમાં તેમણે ચોથું સિખર
 કાઢ્યું પણ વિચાર કર્યો. ત્યારે તેઓમાંના એક ડાહ્યો
 તથા હિત સુખ અને કસ્તાણની ઇચ્છાવાળો વણિક ભોમ્બો
 કે હવે આપણે આ ચોથું સિખર ફેડવું ચોખ નથી
 કારણકે ચોથું સિખર કદાચ આપણને ઉપકાર કરનારું થાય.
 આપણને જોટલું મળ્યું છે તેટલું પણ જલ્દી છે પરંતુ તેનું
 કશું ન સાંભળી ખેડાઓએ તો ચોથું સિખર પણ ફેડ્યું
 તો તેમાંથી મહાભયક દષ્ટિવિષ^૧ સપ નીકળ્યો. તેની
 મુઝસાવાળી નજર પડતા જ પેલા મથા વાણિયા જળને
 રાખ ધર્મ મથા માત્ર ચોથું સિખર ન તોડવાની સલાહ
 આપનાર પેલા વાણિયાને તે સર્પે તેના પોતાના નમરે પાત્રાદિ

શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો છે એ મારો માતમો (પ્રવૃત્તપરિહાર)
શરીરાન્તરપ્રવેશ છે

હું આયુષ્યમન્ કામ્યપ^૧ ને કોઈ મારા મિદ્ધાત અનુમારે
મોક્ષે ગયેલા છે, જાય છે અને જશે, તે મર્વે ચોરાળી લાખ
મહાકલ્પ^૨ (જાલવિગેપ), સાત દેવભવો, માત મયુથ
નિકાયો,^૩ સાત સક્ષીગર્ભ (મનુષ્યગર્ભવાસ), અને માત
પ્રવૃત્તપરિહાર (શરીરાન્તરપ્રવેશ) કરી, તથા પાચ લાખ,
સાઠ હજાર, છમો ત્રણ કર્મના ભેદોનો^૪ અનુક્રમે ક્ષય

૧ સરખાવો બૌદ્ધગ્રંથોમાં વર્ણવેલ ગોશાલકનો મત ‘૮૬
લાખ મહાકલ્પના ફેરામાં ગયા પછી ગાડા અને ડાહ્યા બનેના
દુ ખનો નાગ થાય છે ’

૨ આનો શો અર્થ છે તે નક્કી નથી આગળ જ્યાં સાત
દેવભવો અને સક્ષીગર્ભોનો ક્રમ બતાવે છે, ત્યાં સયુથ ગબ્દ ત્રીજી
કોટીને બદલે દેવોનો ‘ નિકાય ’ એ અર્થમાં વપરાયો લાગે છે

૩ આ શબ્દનો અર્થ ટીકાકારે જરા ઘટ લઈને કર્યો છે
મૂળમાં ‘ પચ કમ્મણિ સયસહસ્સાઠ સદ્ધિં ચ સહસ્સાઠ છ્ચ સણ તિન્નિ ચ
કમ્મસે ’ છે તેનો સીવો ગબ્દાર્થ પાચ કર્મો, એક લાખ, સાઠ
હજાર (અને) છસો (જન્મો), તથા ત્રણ કર્મો શો — એમ થાય
દીધનિકાય ૨-૨૦ ઉપરની સુમ ગણવિદ્યાસિની ટીકામાં બુદ્ધ-
વોધાચાર્ય મહાપલિ ગોસાલના સિદ્ધાંતનો અર્થ કરે છે, ત્યાં
‘ યોનિપમુખસતસહસ્સાનિ ’ — એક લાખ મુખ્ય જન્મો, ૬૦,૦૦૦
(તિબેટન પાઠ પ્રમાણે) બીજા જન્મો, અને ૬૦૦ બીજા જન્મોનો
હલ્લેખ છે, તથા ‘ પાચ પ્રકારના કર્મો અને ત્રણ પ્રકારના કર્મો ’
નો હલ્લેખ છે અલબત્ત, બુદ્ધવોધાચાર્યને પણ આ બધાનો અર્થ
કરવાનું મુશ્કેલ (નિરર્થક) લાગે છે, અને ચૂર્ણિકાર પણ ગોશાલકના
સિદ્ધાંતને ‘ સદ્ધિગ્ધ ’ કહી તેનો અર્થ કરવાનું માડી વાળે છે

અનતગુણ વિસિદ્ધ તપોમય, કુમાના ઠાણથી અગિયન
બનવતોનું છે તેમને તે જ્ય કરવાને નમય નથી, પણ
તેમને કુળ ઉત્પન્ન કરવાને શક્તિમાન છે

હે જ્ઞાનદા ! આટલું ન અને યૌતમાદિને આ વાત
કહે કે હે જ્ઞાનો ! તમે કોઈ ગ્રેષ્ઠાશક્તી સાથે ધમ સળથી
પ્રતિગોહના—તેના મતથી પ્રતિકૂલ વચન—ન કહેસો ધમ
સળથી પ્રતિસારણા—તેના મતથી પ્રતિકૂલપણ અથવા
સ્મરણ—તને ન કમવસો, અને ધમ સળથી પ્રત્યુપચાર—
તિગ્રસ્ત ન કમો, કારણ કે મજ્જિપુત્ર ગ્રેષ્ઠાશક્તિ અમણિગ્રેષ્ઠા
સાથે મિશ્રાત્વ—એકત્વપણ અથવા જ્ઞાનાર્થપણ વિમિષત
આદર્શ છે

જ્ઞાન હજી યૌતમાદિને આ વાત કહી છે તેટલામાં તો
કુબાળજ્ઞના હાટમાથી નીકળી પોતાના મધસહિત ગ્રેષ્ઠાશક્તિ
વેગ સાથેનો કોણક મૈત્ર્યમા મહાવીર પાસે જાયો અને તેમને
કહીવા લાગ્યો, “ હે આયુધમન્ કાર્ત્ત્વપત્રોત્તરીય મજ્જિપુત્ર
ગ્રેષ્ઠાશક્તિ મારો ધમ-મજ્જિપુત્ર શિષ્ય છે એમ તમે જે કહો
છો, તે ઠીક કહો છો પણ તમારો ને શિષ્ય તો શુદ્ધ જ્ઞાન
શુદ્ધાભિજ્ઞતીય (પવિત્ર પરિણામવાળો) થઈને મરણ સમયે
મન્દુ પામી કોઈ પણ દેવલોકમાં દેવપણ ઉત્પન્ન થયો છે
પણ કુ તો કૌલિયાપત્રોત્તરીય જ્ઞાતી મામે હું મે યૌતમ-
પુત્ર અણુનના સરીરનો ત્યાગ કરી મજ્જિપુત્ર ગ્રેષ્ઠાશક્તિ

૧ કૌલિયાના કુળાદિ ૭ પ્રકાર પ્રમાણે ગ્રેષ્ઠાશક્તિ મને
પણ આ માના કુળ કુળાભિજ્ઞતીય નીક નીકાભિજ્ઞતીય, વધેરે
૭ પ્રકારો હોય એમ લાગે છે

અનત જીવના સમુદાયરૂપ નિકાયથી જીવ અવીને સચૂથ દેવભવ વિષે ઉત્તમ માનસ—સર પ્રમાણ આયુષ્ય વડે ઉત્પન્ન થાય છે ૧ ત્યાં તે દિવ્ય અને ભોગ્ય એવા ભોગોને ભોગવતો વિહરે છે પછી ત્યાંથી આવીને તે પ્રથમ મજી ગર્ભજ મનુષ્ય મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે (૧) પછી ત્યાંથી અવીને મધ્યમ માનસ—સર પ્રમાણ આયુષ વડે સચૂથ દેવનિકાય વિષે ઉત્પન્ન થાય છે ૨ ત્યાં દિવ્ય ભોગો ભોગવીને બીજા સરીગર્ભજ મનુષ્યને વિષે જન્મે છે. (૨) પછી ત્યાંથી નીકળી કનિષ્ઠ માનસ—સર પ્રમાણ આયુષ વડે સચૂથ દેવનિકાયને વિષે જીપને છે ૩ ત્યાંથી ત્રીજા સરી ગર્ભજ મનુષ્યમા, (૩) ત્યાંથી ઉત્તમ માનસોત્તર— મહામાનસ આયુષ વડે સચૂથ—દેવનિકાયને વિષે, ૪ ત્યાંથી ચોથા મજી ગર્ભજ મનુષ્યમા, (૪) ત્યાંથી મધ્યમ માનસોત્તર આયુષ વડે સચૂથ—દેવનિકાયમા, ૫ ત્યાંથી પાંચમા મજીગર્ભજ મનુષ્યમા, (૫) ત્યાંથી કનિષ્ઠ માનસોત્તર આયુષ સહિત સચૂથ—દેવનિકાયમા, ૬ સાંથી છઠ્ઠા સરી ગર્ભજ મનુષ્યમા, (૬) ત્યાંથી બ્રહ્મલોક નામે કલ્પ— દેવલોક— મા તે દેવલોક પૂર્વ તથા પશ્ચિમ લાખે છે અને ઉત્તર તથા દક્ષિણ વિસ્તારવાળો છે ૭ ત્યાં દશ સાગરોપમ વર્ષો સુધી દિવ્ય ભોગો ભોગવી તે સાતમા સરી ગર્ભજ મનુષ્યમા જીપને છે (૭) ત્યાં નવ માસ યરોળર પૂર્ણ થયા પછી અને માઝાસાત દિવસ વીત્યા બાદ હું સુકુમાર, ભદ્ર, મૃદુ અને દર્ભના કુડલની પેઠે વાકડિયા કેશવાળો અને કર્ણના આમૂષણ વડે ગાલને સ્પર્શીતો એવો દેવકુમાર સમાન

ઠ્ઠાં પછી સિદ્ધ થાય છે મુક્ત થાય છે અને નિર્વાણ પામે છે

તેમ ૮૪ શાખ મહાકવ્યનું પરિમાણ^૧ નીચે પ્રમાણે છે જગાનંદી સમાપ્તિ પામ્યો બોજન છે વિન્તારમાં અધી બોજન છે અને જીગ્ઞાપ્તિ પામ્યો ખુબ છે એવી માત જગાઓ મળીને એક મહાજગા થાય છે તેવી માત મહાજગાઓ = એક સાદીન જગા સાત સાદીન જગા = એક મૃત્યુજગા સાત મૃત્યુજગા = એક શોદિતજગા માત શોદિત જગા = એક અવતીજગા સાત અવતીજગા = એક પરમાવતીજગા એ પ્રમાણે પૂર્વીય મળીને એક શાખ મત્તર દળર અને ઊંચો જોગણપચામ ૧ જાનંદીઓ થાય છે તે જગાનંદીની રેતીના કણોનો એ પ્રકારે ઉદાર કહેવો છે ૧ સૂક્ષ્મ બોદિ ક્ષેત્રરૂપ - એટલે કે જેમાં સૂક્ષ્મ આકાસ્વાળા અસખ્યાત ખડો કલ્પા છે તે અને ૨ બાદર બોદિક્ષેત્રરૂપ (જેમાં બાદર આકાસ્વાળા રેતીના કણા છે તે). તેમાં બાદર બોદિક્ષેત્રરૂપ ઉદાર મુળ્ય સો સો વર્ષે એક રેતીનો કણ ઉપાડીને અને ઉપર જણાવેલા જગાનો સમુદાય ખાલી - રેતી વિનખો - થાય ત્યારે માનસ-સર પ્રમાણ ઠાસ થયો કહેવાય એવા તણ શાખ સર પ્રમાણકાળ વડે એક મહાકવ્ય થાય છે અને ચોરાશીશાખ મહાકવ્યે એક મહામાનસ થાય છે

[ઉપર જણાવેલા માનસ-સરના ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવા તણ પ્રકાર છે] અનત સદૃશ એટલે કે

૧ ઉપર જણાવેલ મુદ્દપાયાવાળે ૯૫૬ ન પરિમાણ આપ્યું છે

કરનાર, ઉણુને મહન કરનાર, ક્ષુધાને મહન કરનાર, વિવિધ ડાસ મચ્છ વગેરે પરિપહ અને ઉપસર્ગને મહન કરનાર તથા ગ્રિય આધાવાળુ છે એમ સમજી, મે તેમા ૧૬ વર્ષથી પ્રવેશ કર્યો છે”

આ સાભળી ભગવાન મહાવીરે ડહ્યુ, ‘હે ગોશાલક ! જેમ કાઈ ચોગ ગામના લોકોથી ભાગતો, કાઈ ખાડો, ગુફા કે આડ ન મળવાથી એક મોટા ઊનના તાતણાથી, શણના તાતણાથી, ડપાસના તાતણાથી, અને તૃણના અગ્રભાગથી પોતાને ઢાંચવા પ્રયત્ન કરે, અને પોતે નહિ ઢાંચેલો છતાં પોતાને ઢાંચેલ માને, તેમ તુ અન્ય નહીં છતાં પોતાને અન્ય દેખાડે છે એમ કરવું તને યોગ્ય નથી પરંતુ તારી એ જ પ્રકૃતિ છે, બીજી નથી’

આ સાભળી ગોશાલક ગુસ્સે થઈ ગાળાગાળી કરવા લાગ્યો અને ખૂનખરાડા પાડવા લાગ્યો તે બોલ્યો ‘તુ આજે નષ્ટ, વિનષ્ટ અને ભ્રષ્ટ થયો લાગે છે, તુ આજે હતો-નહતો થઈ જવાનો છે, તને મારાથી સુખ થવાનું નથી’

આ સાભળી પૂર્વ દેશમા ઉત્પન્ન થયેલા, ભગવાનના શિષ્ય સર્વાનુભૂતિ અનગાર ગોશાલકો વારવા લાગ્યા ‘હે ગોશાલક ! કાઈ શ્રમણપ્રાણી પાસે એક પણ આર્ય વચન માભણ્યું હોય તો પણ તેને વદન અને નમસ્કાર કરવા વટે છે, તો ભગવાને તો તને દીક્ષા આપી છે, શિક્ષિત કર્યો છે, અને અહુશ્રુત કર્યો છે, છતાં તે ભગવાન પ્રત્યે જે અનાર્યપણું આદર્યું છે, તે યોગ્ય નથી પરંતુ તારી એ જ પ્રકૃતિ છે બીજી નથી’

કાતિવાત્રો ભાગક જન્મે ૬ કમ્પ ૧ તે ૬ છ પત્રી ૬
 કામ્પ ૧ મારા કાન પછી વીરમા નકાતા તે વખતે મને
 કુમા વચ્ચામાં પ્રવલ્લા અને અલ્પયમ મદલ્ય કરવાની કમ્પ
 થઈ પછી મેં સાત શરીરગત્તર વિષે સમાર કયો તમા
 પ્રથમ તો જગદ્ગુણમયની બહાર મંડિકુક્ષિ નામે ચૈત્યન વિષે
 મેં કુડિમાયન એત્રીય ઉદ્ધામનના શરીરનો ત્યાગ કરી
 એવ્યકના શરીરમાં પ્રવેશ કયો અને ત્યાં ૨૨ વય રહી
 રહી ઉદ્ધાગુ નમરની બહાર અદ્રાવતરણ ચૈત્ય વિષે
 એવ્યકના શરીરના ત્યાગ કરી મહારામના શરીરમાં પ્રવેશ
 કયો અને તેમાં ૨૧ વય રહી પછી અપાનમરીની બહાર
 અમમદિ નામે ચૈત્યને વિષે મહારામના શરીરનો ત્યાગ કરી
 મદિકના શરીરમાં પ્રવેશ કયો અને ત્યાં ૨ વય રહી
 પછી વારાણ્મી નમરીની બહાર કામ-મહાવન ચૈત્યન વિષે
 મદિકના શરીર ના ત્યાગ કરી રોહકના શરીરમાં પ્રવેશ કયો
 અને ત્યાં ૧૬ વય રહી પછી આશ્વમિકા નમરીની
 બહાર પ્રાત્નકાશ નામે ચૈત્યને વિષે રોહકના શરીરનો ત્યાગ
 કરી બાન્દાજના શરીરમાં પ્રવેશ કયો અને ત્યાં ૧૮ વય
 રહી પત્રી વૈશાલી નમરીની બહાર કુડિમાયન નામે ચૈત્યને
 વિષે બાર્જાના શરીરનો ત્યાગ કરી, જોતમયુગ અન્નુનના
 શરીરમાં પ્રવેશ કયો અને ત્યાં ૧૭ વય રહી પછી
 આવત્તીમાં કાશ્વકા કુમારણુના કાલ વિષે જોતમયુગ
 અન્નુનના શરીરનો ત્યાગ કરી મમ્મસિપુત્ર એશ્વકાશુ શરીર
 સમય સિમર, મુવ, પારણ કરવા ચોગ્ય થીતને સકન

પછી આવતી ગામમા ન્યા ત્યા લોકો વાતો કરે છે કે, હવે આ એમાથી કોણ મિત્યાવાદી છે અને કોણ સત્યવાદી છે તેની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા થશે

પછી ભગવાન મહાવીરે પોતાના નિર્ગ્રંથોને બોલાવીને કહ્યું કે, જેમ તૃણ, ઝાંઝ, પાદડા વગેરેનો ઢગલો અગ્નિથી સળગી ગયા પછી નષ્ટતેજ થાય, તેમ ગોશાલક મારો વધ કર્વા તેજોલેખ્યા કાઢીને નષ્ટતેજ થયો છું મારે હે આર્યો ' હવે તમે ખુશીયા ગોશાલકની સામે તેના મતથી પ્રતિકૂલ વચન કહો, તેના મતથી પ્રતિકૂલપણે વિસ્મૃત અર્થનુ તેને મમ્મરણ કરાવો અને ધર્મ મળધી તેનો તિગ્સ્કાગ કરો, તથા અર્થ, હેતુ, પ્રશ્ન, ઉત્તર અને કાગણુ વડે પૂછલા પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપી શકે તેમ તેને નિરુત્તર કરો

આમ થવાથી ગોશાલક વળી વધુ ગુસ્સે થયો, પણ તે નિર્ગ્રંથોના શરીરને ઝાઈ ઈજા કર્વા શક્તિમાન ન થયો આથી વણુ આજીવિક અધિરો ગોશાલકની પામેથી નીકળી ગ્રમણ ભગવતને આશ્રયે આવ્યા

ત્યારબાદ ગોશાલક દિશાઓ તરફ લાખી દષ્ટિથી જોતો, ઉજળુ નિમાસા નાખતો, દાઢીના વાળ ખેચતો, ડાડને પાછળથી ખજવાળતો, ઢગડા ઉપર હાથથી ફડાડા બોલાવતો, હાથ હલાવતો તથા બને પગ જમીન ઉપર પગડતો, 'હા હા' હૃ હણાયો' એમ વિચારી કુભાગણુના હાટમા પાછો આવ્યો, અને દાહની શાંતિ મારે હાથમા ફેરીને ગોટલો ગમ્પી, મદ્યપાન કરતો, વાગવાર ગાતો, વારવાગ વાચતો, વાગવાગ લાલાહલા કુભાગણુને અજલિ કરતો અને માટીના વાસણમાથી માટી-વાળા દડા પાણી વડે શરીરને સિંચતો વિહંગવા લાગ્યો

આ સંબંધી ઓછાસહે ગુ મે થઈ પોતાના તપના
 તેજથી તેમને એક જ પ્રદાન વડે જાગ્યોને બન્ન કડી નાખ્યા.
 તે જ પ્રમાણે તેને મમજવવા આવેલા મગવાનના ખીત
 સિવા અપોધ્યાત્મી સુનક્ષત્રન, પણ તેજ દગાદી મુક્યા
 અને તે પણ આશ્વાસનાદિ કરી સવની ક્રમા માગી ત્રકાળ
 મન્હુ પામ્યા ત્યારે ભગવાન મદાવીરે પણ ઓછાસહે તે જ
 પ્રમાણે કહ્યું એટલે ઓછાસહે અત્યંત ગુણે થઈ નૈવમ
 સમુદ્ધાત કરી માત આઠ પમદ્યા પાછા ખમી ભગવાનના
 વધ માટે શરીરમાંથી તન્નેજેસ્થા કાઢી પણ તેમ કેઈ
 વરોળિયો પવત બીત ક આપને કાંઈ કરી શકેનો નથી તેમ
 ને તેનેજેસ્થા, ભગવાન વિષે ગમજઈ થતી નથી પણ
 મમનામમન કરે છ પ્રદક્ષિણા કરે છ અને નૈવ આશ્વાસ
 નાળી ત્યાથી અપ્સિન થઈ મ અસિપુત્ર આમામકના શરીરન
 બાળતી બાળતી તના શરીરમાં ન પેસી નમ છ ત્યારે
 ઓછાસહે કહ્યું હ આપુધમન કાશ્વપ મારી તપોજન્ય
 તન્નેજેસ્થાથી પગભવને પ્રાપ્ત થઈ છ છ માસને અને
 પિતૃજનના કાઢતી પીડાથી હન્યત્વ જનમ્યામા જ
 (કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી વિન જન્મા વિના) મગજુ પામીશ.

ત્યારે ભગવાન તે કહ્યું, હ ઓછાસહે ' ન તારી
 તપોજન્ય તન્નેજેસ્થાથી પરાભવ પામી છ નામને અને મુલ્ય
 પામવાના નથી પણ બીજા ૧૬ વા સુધી જિજ્ઞાસીઈ કરજો
 વિચરીશ પણ છ પોને જ નારા તેજથી પરાભવ પામી
 માત રાત્રીને અને પિતૃજનરથી પીડિત શરીરવાળો થઈને
 હન્યત્વાવશ્યામા જ મરીશ.

પછી શ્રાવસ્તી ગામમા જ્યા ત્યા લોકો વાતો કરે છે કે, હવે આ બેમાથી કોણુ મિથ્યાવાદી છે અને કોણુ સત્યવાદી છે તેની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા થશે

પછી ભગવાન મહાવીરે પોતાના નિર્ગ્થેનાને બોલાવીને જીલું કે, જેમ તૃણ, કાષ્ટ, પાંડડા વગેરેનો ઢગલો અગ્નિથી મળગી ગયા પછી નષ્ટતેજ થાય, તેમ ગોશાલક મારો વધ કરવા તેજ્જેલેશ્યા કાઢીને નષ્ટતેજ થયો છું મારે હે આર્યો ' હવે તમે ખુશીથી ગોશાલકની સામે તેના મતથી પ્રતિકૂલ વચન કહો, તેના મતથી પ્રતિકૂલપણે વિશ્વમૃત અર્થનું તેને સમ્મરણુ કરાવો અને ધર્મ મળધી તેનો તિરસ્કાર કરો, તથા અર્થ, હેતુ, પ્રશ્ન, ઉત્તર અને કાગણુ વડે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપી શકે તેમ તેને નિરુત્તર કરો

આમ થવાથી ગોશાલક વળી વધુ ગુસ્સે થયો, પણ તે નિર્ગ્થેનાના શરીરને ડાઘ ધ્વજ કરવા શક્તિમાન ન થયો આથી વણુ આજીવિક મથવિરો ગોશાલકની પામેથી નીકળી શ્રમણુ ભગવતને આશ્રયે આવ્યા

ત્યારબાદ ગોશાલક દિશાઓ તરફ લાખી દૃષ્ટિથી જોતો, ઉજી નિમાસા નાખતો, દાઢીના વાળ ખેચતો, ડાકને પાછળથી ખજવાળતો, ઢગડા ઉપર હાથથી ફડાકા બોલાવતો હાથ હલાવતો તથા અને પગ જમીન ઉપર પગડતો, ' હા હા ' હૃ હણાયો ' એમ વિચારી કુભારણુના હાટમા પાછો આવ્યો, અને દાહની શાંતિ મારે હાથમા કેરીનો ગોટલો ગમ્પી, મદ્યપાન કરતો, વાગવાગ ગાતો, વાગવાગ વાચતો, વાગવાગ હાલાહલા કુભારણુને અજસિ કરતો અને માટીના વાસણુમાથી માટી-વાળા ફડા પાણી વડે શરીરને સિંચતો વિહંગવા લાગ્યો

પછી બચવને પોતાના નિર્મલિને મોક્ષાતીને કપૂ કે
 નાસાધક મારો વધ કરવા જે તેનેલેસ્મા કાઢી હતી તે,
 અમ વમ, મમધ મમધ, માધવ અમ્ય વત્સ ગૌત્સ
 પા સા વચ મૌલી કાશી કેશવ અમાધ અને
 મશુક્ત — એ સોળ દેશનો પાત કરવા મારે વધ કરવા
 નાદ આ બરમ કરવા મારે સમર્થ હતી વળી દે આર્ષો ।
 નાસાધક અપારે દાસમા એટલો ગળી નાચવુ માનુ
 વચેરે જે કર્યો કરે જ તેમના દોષને દાંકવા મારે તે નીચની
 આઠ છકછેલી — ચરમ — વશુએનો સિદ્ધાંત એમ પ્રતિપાદિત
 રે છ કે એ આઠ વશુઓ ફરી દુનિયામા જનવાની નથી
 અ મ પાન, અ મ નાન, અમ નાટય અમ અનસિકમ
 અ મ પુ કસસવત મહામેધ ચરમ સેચનક અન્ધકૃતી ચરમ
 મહાસિનાકરક મગ્રામ અન આ અવમર્ષિણી મોલીમ
 નીચ કરોમા ચરમ તીથ કર (નાસાધક પોતે) ૧ વળી તે
 માટીના પાત્રમાં ન્દેસા પાણી વ? શરીરને મિચે છે તે
 દોષને દાંકવા મારે પણ તે ચાર પાનક અન ચાર અપાનકના
 મિદાત પ્રતિપાદિત કરે છ ચા? પાનક — રીણા — પાણી તે આ

—
 ૧ આ આક્રમાનો સેચનક હાથી તે તો મેલિક ચાલન વેહક
 ડમારે આપેલો હાથી જ છે એને મારે મહાસિનાકરક સગ્રામ થયો
 હતો (તુએ આ જ રમા તે નામનુ પ્રકરણ) ચરમ તીથ કર તો
 મોગ્રાક પોતે જ ચરમ પુ ન્દ સર્વ મહામેધ તે — એ
 સગ્રામ નગાભિષા સ્વાદે રથેલી અતિરહિના પ્રસવને મારે હતો
 આઠીના ચાર કર્યો તો પોતે મહાવીર સ્થાવેના મુખમા મગ્રા
 પછી જે નાગચારિ કરતો હતો તે જ છે

બાદ મને સુગંધી ગંધોદક વડે નવરાવજો, સુગંધી ભગવા વસ્ત્ર વડે મારી શરીરને લૂછજો, ગોશીર્પચંદનનો લેપ કરજો, સફેદ મહામૂલ્ય પછેડી પહેરાવજો, સર્વાલકારથી વિભૂષિત કરજો અને હજાર પુરુષોએ ઊચકેલ પાલખીમા મને બેસાડી આવસ્તીના રાજમાર્ગમા ‘ રામા છેલ્લા તીર્થ કર મખલિપુત્ર ગોશાલક, જિન થયા, સિદ્ધ થયા, મુક્ત થયા અને મર્વ દુખથી રહિત થયા,’ એ પ્રમાણે ઘોષણા કરતા કરતા મારા શરીરને બહાર ડાઢજો

પરંતુ સાત ગત્રી પૂરી થવા આવતા ગોશાલકનું મિત્ર્યાત્વ દૂર થયું અને તેને બ્યાલ આવ્યો કે, ‘હું ખરેખર જિન નથી છતાં જિન કહેવડાવતો ફર્યો છું, મેં શ્રમણોના વાત કર્યો છે અને આચાર્યનો દ્વેષ કર્યો છે શ્રમણ ભગવાન જ સાચા જિન છે’ આથી તેણે પેલા અધિરોને પાછા બોલાવ્યા અને કહ્યું કે, “હું જિન નથી, પણ ચૂડો જ જિન કહેવડાવતો ફર્યો છું મહાવીર ભગવાન જ સાચા જિન છે, હું તો શ્રમણઘાતી, અને આચાર્યદ્વેષી છું મારે મર્યા બાદ મારા ડાબા પગે દોરડું બાધી તમે ત્રણ વાર મોમા ચૂકજો અને પછી આવસ્તી નગરીના રાજમાર્ગમા, ‘ ગોશાલક જિન નથી, મહાવીર જ જિન છે’ એમ ઘોષણા કરતા કરતા મારા શરીરને ઢસડજો ”

પછી તે આશ્ચરિક અધિરોએ ગોશાલકને મળ્યું પામેલો બાણી, કુભાગણના હાટના બારણા બંધ કર્યા અને જમીન ઉપર આવસ્તી નગરીનું ચિત્ર ડાઢી, ગોશાલકના શરીરને, ડાબે પગે દોરડું બાધીને, ત્રણ વાર મોમા ચૂકા ઢસડયું અને ધીમે અવાજ કર્યો કે, ‘ ગોશાલક જિન નથી,

ધર્મચાર્ય જોશાસકને પૂછતા તે બીજો દિવસ દાસાદવાના
 દાટમા આવ્યો. ત્યાં તેણે જોશાસકને જોઈને સ્થાનમાં
 ગાળા મલવાન કંઠે દાસાદવાને અંગતિ કરતો, તથા
 માદીના વસ્ત્રધારા માગવાના મીનમ પાળી વાં પોતાના
 શરીરને ઊઠતો જોયો. આ જોઈને યજ્ઞસ્થલે સ્થિત થઈ ધીમ ધીમ
 પાછો ફરતા હાથે ત્યારે ત્યાં જમવા આજીવિક સ્થવિરોએ
 ના બોલાયો અને તેના મનને વિચાર તને કદી અભગાયા
 તથા તને આશ્રમન આપ્યું કે નાશાસક ૭ કરે છે તને
 આઠ અરમ વસ્ત્રોમાંથી છે મારે યજ્ઞસ્થલે થવા વિના તું
 જોશાસક પામ જઈ તારો પ્રસ પૂછ આવી અરપુષ
 જોશાસક પામ ગયો. પેલા આજીવિક સ્થવિરોના મંત્રેથી
 જોશાસક દાસાદવાને જોઈને એક મ્હજે મુકી દીધો. તથા
 અરપુષને કહ્યું ૭ અરપુષ તને મધગત્રીએ દસાના
 આકાર મારી પામ તજવાની હજી થકી કદી કે નો
 જાણુ ૭ ત વામના મજ જેવી દાસ વળી તું મારો
 વ્યવદા જેઈ યજ્ઞસ્થલે સ્થિત પાછો ફરતા હોયો પણ આ મારો
 દાસમા છે ન કેરી નથી પણ કેરીની હાથ છે અને તેનું
 પીણું નિર્વાણ મમમે દીવા જોગ્ય છે ને ૮ પ્રમાણે આ
 વૃત્તગીતાદિ પણ નિર્વાણ મમમે મારે કન્વાની છેલ્લી વસ્ત્રો
 છે મારે હ વી. વીણા વનાઃ

આ માંબળી સગુણ ગુણ, તથા આકર્ષિત થઈને
 અમરુષ જોશાસકને બીજા પણ પ્રસો પૂછ છે અને તેઓ
 અમર મદણ કરી જોશાસકને વલ્લ કરી આવ્યો તથા છે

પછી માશાસકે પોતાનું મરણ નજીક જાણી આજીવિક
 સ્થવિરોને પાસે બોલાયા અને કહ્યું કે હું મરી જાઉં ત્યાં

દેવઆયુષની પ્રાપ્તિ થઈ, તથા 'દેવતીએ જન્મ અને
જીવિતવ્યનુ ફલ પ્રાપ્ત કર્યું છે' એવી આકાશવાણી થઈ

પછી મહાવીર ભગવાને તે ભિક્ષાને આસક્તિરહિત-
પણે, તથા સાપ દરમા પેસે તેમ (મોમા સ્વાદ માટે મમળાવ્યા
વિના) શરીરરૂપી કાઠામા નાખી પછી તેમનો તે પીડાકારી
રોગ તરત શાત થયો. આથી દેવ-મનુષ્ય વગેરે સહિત મમત્ર
વિશ્વ અત્યંત સતુષ્ટ થયું

ગૌં—હે ભગવન્ ! આપના સર્વાનુભૂતિ અનગાર,
જેમને ગોશાલકે બાળી નાખ્યા, તે મરીને ક્યા ગયા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ઊર્ધ્વ લોકમા ચડ અને મૃત્યને
તથા બ્રહ્મ, લાતક અને મહાશુક ન્વર્ગોને ઓળંગી સહસ્રાઃ
કલ્પમા અઢાર સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવ થયા છે ત્યાંથી
ચ્યવીને મહાવિદેહક્ષેત્રમા તે સિદ્ધ, બુદ્ધ, અને મુક્ત થશે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે પ્રમાણે ગોશાલકે બાળેલા
મુનક્ષત્ર અનગાર ક્યા ગયા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે આણુત, પ્રાણુત અને આરણુ
કલ્પને ઓળંગી, અચ્યુત દેવલોકમા ૨૨ સાગરોપમ આયુષ્ય-
વાળા દેવ થયા છે [બાકી બધું સર્વાનુભૂતિ પ્રમાણે]

ગૌં—હે ભગવન્ ! આપનો કુશિષ્ય ગોશાલક ક્યા
ગયો છે

મં—હે ગૌતમ ! તે પણ અચ્યુતકલ્પમા ૨૨ સાગરોપમ
આયુષ્યવાળો દેવ થયો છે ત્યાંથી ચ્યવીને તે વિંધ્યાચલની
તળેટીમા પુડ્રુ નામે દેશ વિષે શતદ્વાર નામે નગરમા મન્મૂર્તિ
નામે રાજાની ભદ્રા નામની ભાર્યાની કુક્ષિને વિષે પુત્રરૂપે
ઉત્પન્ન થશે તે વંખતે તે નગરમા અને બહાર ભાગપ્રમાણ

પણ મદાવીઁ જિન હ એમ કરી સપથમયી મુક્ત થઈ
નમણે પછીથી દોર, છાગી નાખી દાહતાં જાગણી ઉપાડી
નાખ્યા અને પછી જોશાસકે પદેલાં કશું કરું તેમ મોરી
ધામધુમરી તેના સંગીગને મદાઁ કાઢ્યું

ત્યા પડી ભમણુભગવાન મદાવી આવતી નમરીથી
નીકળી મોદિકામ નામે નમસ્તી મદાર માણુકાઈ નામે
જેત્યર્મા આવીને જતણી ત્યાં મદાવીગે મદાન પીઠાકરી
પિત ત્વ ના કાઢ જિપકષો અને સોફીના ઝાઝા થવા માંડ્યા
એટલે સોફીના ખાનરી થવા કાઝી કે કવે જોશાસકના કલા
અમાણે મદાવીઁ મૃત્યુ પામશે તે વખતે ભગવાનના સિખ
મિલ નામે જનમા થોડે દૂર દાસ બિચો ગળી હ દકના
નિ તઁ ઉપવામકરી તપ કરતા હતા. તમને સોફીનું જામ
કરેવું માંભળી જડ જોણુ આપ્યું જન તેમણે રુદન કરવા માંડ્યું
ત્યારે ભગવાન મદાવીરે એ વગ્નુ દૂરથી જાણી થઈ પોતાના
નિઝથેને તેમને જોવાથી લાવવા મોકલ્યા. તે જાત્યા
જાદ મદાવીરે આજ્ઞામન આપતાં કશું કે હું કમણુ મજ્જ
પામવાનો નથી પણ ૧૬ વર જીવવાનો ખું. મારે હ
મોદક નજર્યા રેવતી સૂકપલી હ તેને ત્યા જ. તેણે
મારે મારે એ કબૂત ધીને તૈયા કરી છે પણ તેને
દેજે કે મારે તેમનું કામ નથી પરંતુ મર્ધ કાપ નિઝાઝાએ
નારેલા કૂકડાનું મર્સ તેણે તૈયા કરેલું છે તે મારે મારે
યર્ધ જાવ. જા સાંભળી સિલ રેવતીને થેર અથા અને
મદાવીસ્તા કલા મુ ત્વ તેની પાસે નિઝા માઝી પોતાની
ગુમ વાત જામ દૂરથી જાણી સેનારા માણુ પ્રત્યે તે જુલુ ખુલ
યર્ધ અને તેણે ખુશીથી તે નિઝા આપી આપી તે,

મહાવીરે સમર્થ હોવા છતાં તારો અત્યાચાર સહન કર્યો છે, પણ હું તો નહીં સહન કરું, હું તો તને બાળી મૂકીશ' પણ તે ચેતવણીને ધ્યાનમાં લાવ્યા વિના રાજા તો ત્રીજી વાર પણ રથની ઠોકરથી તેમને પાડી નાખશે એટલે સુમંગલ તેને રથ અને ઘોડાસહિત બાળી નાખશે પછી તે સુમંગલ અનેક તપકર્મ કરતા કરતા ઘણા વરસ સાધુપણ પાળી, અતે સાઠ ટકનો ઉપવાસ વડે (આશ્વોચના અને પ્રતિક્રમણ-પૂર્વક મમાધિ પ્રાપ્ત કરીને) મરણ પામી, સૌ ઐવેચક વિમાનાવાસને ઓળંગી, સર્વાર્થમિદ્ધ મહાવિમાનમાં ૩૩ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા^૧ થઈ, તથા આયુષ્ય પૂરું થયે ત્યાંથી ચ્યવી, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થશે

આ બાળુ પેક્ષે વિમલવાહન તો નગ્કની સાતમી^૨ પૃથ્વીમાં લાળામાં લાળા આયુષ્યવાળો નારક થશે, ત્યાંથી ચ્યવીને મત્સ્ય થશે, ત્યાંથી ફરી સાતમાં નરકમાં નારક થશે ત્યાંથી ચ્યવીને પણ મત્સ્ય થશે ત્યાંથી છટ્ટી પૃથ્વીમાં નારક થશે ત્યાંથી ચ્યવીને સ્ત્રી થશે, ત્યાંથી ફરી છટ્ટી પૃથ્વીમાં નારક થશે ત્યાંથી બીજી વાર સ્ત્રી થશે, ત્યાંથી પાંચમીમાં નારક થશે ત્યાંથી પેટ ચાલનાર (સાપ વગેરે)

૧ આ મહાવિમાનમાં વધારેમાં વધારે ૬ ઓછામાં ઓછું તેટલું જ આયુષ્ય છે આ પહેલા બીજા જે આયુષ્ય જણાવ્યા છે તે ત્યાં ત્યાં બધાને નથી હોતા, પણ કેટલાકને હોય છે એમ જણવું તે દેવલોન્ની આયુષ્યસ્થિતિ માટે જુઓ આ માળાનું 'અતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા ૨૬૬

૨ સાત નરક પૃથ્વીઓના નામ માટે જુઓ આગળ મિદ્ધાતખડ લોકવિભાગ

અને અનેક કુલપ્રમાણ^૧ પદ્ધતી અને રત્નની વૃદ્ધિ થશે તેથી તેનાં માનપિતા તેનું નામ મહાપદ્મ રાખશે તે રાજા જો ત્યારે તેની તહેનાતમાં રહી પુણ્યબદ્ધ અને અણિબદ્ધ એ બે દેવો એનાક્રમ ઠ શે માટે તેનું નામ દેવસેન પણ પડશે પછી તો આઠ દાતવાળુ સેન હસ્તિરત્ન પ્રાપ્ત થશે તેથી નનુ ત્રીભું નામ વિમલવાહન પડશે.

તે રાજા શરૂઆતમાં તો અમણનિર્મલો સાથે બહુ વ બુદ્ધિ રાખશે અને અનાર્થપણુ આચરશે પણ પછી તેના માર્ગસિદ્ધ રાજાઓ અને સુવરાજાઓની સલાહથી તેમ કરવું ભેદી દેશે પછી એક વખત શતદ્વાર નગરની બહાર ઉતાર-રૂપ દિશામાં આવેલા સુભૂમિભાન નામે જિજ્ઞાસથી થોડે દૂર વિમલ નામે તીથ કરના પ્રપૌત્ર સુમનસ નામે અનગાર નિરતર છ ટકનો ઉપવાસ કરતા તથા તપો તપતા વિહરશે તમને તથુ જ્ઞાન તેમ જ તેજોભેદમાં પ્રાપ્ત થવેથી હશે એક વખત વિમલવાહન ગળ રથમાં બેસી હસ્ત નીકળે હશે ત્યારે ન સુમ ાસને જોશે અને ગુરુસે ઘર્ષ રથના અગ્ર બાની ઠોકરથી તમને ગમતી પાડશે પરંતુ સુમનસ તો ધીમે ધીમે બહીને ફરી હાથ જિયા કરી તપો તપતા માર્ગે ત્યારે રાજા તમને બીજી વાર પાડી નાખશે ત્યારે સુમનસ અવધિરાજ વગળના પૂવ બવો જોશે અને રાજાને કહેશે ૬ આજથી તો ન બવર્મા સર્વાનુભૂતિએ સુનક્ષત્રે અને

૧ બીજા પદ અથવા સેા પદનો એક બાર કહેવાય અને સાત બેસી તથા સેા અઠક (યા રીતે) પ્રમાણ માનને અનુક્રમે નવનવ મધ્યમ અને હાલુક કુલ કહે છે

અગ્ની નાશ પામશે, ત્યાથી દક્ષિણ દિશાના અગ્નિકુમાર દેવોમા, તથા ત્યાથી મનુષ્યદેહમા પરતુ ત્યા તે સમ્યગ્-દર્શન (સાચી શ્રદ્ધા) પામશે પછી ક્રૂત સમ્યગ્દર્શન પામી, નાથુ થઈને તે દીક્ષા લેશે, પણ તેને વિરાધી, ને દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોમા ઉત્પન્ન થશે, પછી કરી મનુષ્યજન્મ - દીક્ષા - અને વિરાધનાના ક્રમથી દક્ષિણ નિઝાયના નાગકુમાર દેવોમા, પછી એ જ ક્રમથી સુપર્ણકુમારમા, વિદ્યુત્કુમારમા, એમ અગ્નિકુમાર સિવાયના ભવનવાસીઓમા^૧ પછી ત્યાથી નીકળી તે પુન મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, ત્યા શ્રમણપણુ વિરાધી જ્યોતિષિક દેવમા ઉત્પન્ન થશે, ત્યાથી પુન મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, પરતુ પછી શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણુ પામી, તે સૌધર્મ દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવીને તે મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, અને માત્ર સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરશે ત્યાથી પણ શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણુ પામી ઈશાન દેવલોકમા ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે ત્યા પણ શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણુ પામી સનતકુમાર દેવલોકમા ઉત્પન્ન થશે, [સનતકુમારને વિષે કહ્યું તેમ બ્રહ્મ દેવલોક, મહાશુક્ર, આનન્દ અને આરણ્ય દેવલોકને વિષે જાણવું] ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્ય થઈ, ત્યા શ્રમણપણુને વિરાધ્યા સિવાય મરણુ પામી, તે મર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન

૧ ભવનવાસીના અસુરકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સુપર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, રત્નનિલકુમાર, ઉદ્ધવિકુમાર, ક્ષીપકુમાર અને દિક્કુમાર એમ ૧૦ વર્ગો છે તત્ત્વાર્થ ૪-૧૧

પ્રાણીઓમા ઉત્પન્ન થશે (તે પ્રમાણે ફરીવાર ક્રમાં પડી)
 ચોથી પૃથ્વીમા નારક થશે, ત્યાંથી સિદ્ધ થશે,
 (તે પ્રમાણે ફરીવાર ક્રમાં પડી) ત્યાંથી ત્રીજીમા,
 ત્યાંથી પક્ષીઓમા (તે પ્રમાણે બીજીવાર ક્રમાં પડી)
 બીજીમા, ત્યાંથી સિંહારી પશુઓમા (તે પ્રમાણે ફરી ક્રમાં
 પડી) પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા ત્યાંથી સગી પ્રાણીઓમા
 ત્યાંથી અસગી પ્રાણીઓમાં ત્યાંથી ફરી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા,
 ત્યાંથી અનેક સાખ વાર જેમર પ્રાણીઓમાં ત્યાંથી અનેક
 સાખ વાર હાથવડે મ નાર મેનનોગિયા વજેરેમા ત્યાંથી પેર
 માસનાર સાખ અજગર વજેરેમાં અનેક સાખ વાર, ત્યાંથી
 માર ઇન્દ્રિયવાળાંમા અનેક સાખ વાર ત્યાંથી ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળાંમા
 અનેક સાખ વા ત્યાંથી બે ઇન્દ્રિયવાળાંમા અનેક સાખ વાર,
 ત્યાંથી વન પતિજીવોમાં અનેક સાખ વાર, ત્યાંથી વાયુકાળમા
 અનેક સાખ વાર, ત્યાંથી અગ્નિકાળમાં અનેક સાખ વાર, ત્યાંથી
 ક્ષયકાળમા અનેક સાખવાર, ત્યાંથી પૃથ્વીકાળમા^૧ અનેક સાખ
 વાર ત્યાંથી રાજ-ગૃહનગરની બહાર બેસ્યાપણે ત્યાંથી રાજગૃહ
 નગરની અંદર વસ્યાપણે, ત્યાંથી વિંધ્યાચલ પવતલી પાસે
 ત્રિભલ નામે ગામમા બ્રાહ્મણ કુળને વિષે પુત્રીપણે કે એ
 પગલ્ય અને અર્ધિણી લગા બા પિયેર ત્યાં હાવાનિમા

૧ બે ભલા જગત્સર, જેમર વજેરેતા પદાનિજાતો મૂળમાં
 થયુલા છે તે માટે જુએ તા માન્યતું અતિમ કષ્ટેટ
 પ્રવૃત્તિ પા. ૨૧ આ બધી શાનિજોમાં તે રાજા વડે વન
 લગાવી રાહની પીડા વડે મરે છે કિંતુ સમજડા તેમ જ તે
 શાનિજોમાં પણ તે હીનમાં હીન મોટીમા જન્મે છે

અગ્નિ નાશ પામશે, ત્યાથી દક્ષિણ દિશાના અગ્નિકુમાર દેવોમા, તથા ત્યાથી મનુષ્યદેહમા પરતુ ત્યા તે સમ્યગ્-દર્શન (સાચી શ્રદ્ધા) પામશે પછી કક્ત સમ્યગ્દર્શન પામી, માધુ થઈને તે દીક્ષા લેશે, પણ તેને વિરાધી, તે દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોમા ઉત્પન્ન થશે, પછી કરી મનુષ્યજન્મ - દીક્ષા - અને વિરાધનાના ક્રમથી દક્ષિણ નિકાયના નાગકુમાર દેવોમા, પછી એ જ ક્રમથી સુપર્ણકુમારમા, વિદ્યુત્કુમારમા, એમ અગ્નિકુમાર સિવાયના ભવનવાસીઓમા ^૧ પછી ત્યાથી નીકળી તે પુન મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, ત્યા શ્રમણપણુ વિરાધી જ્યોતિષિક દેવમા ઉત્પન્ન થશે, ત્યાથી પુન મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, પરતુ પછી શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણ પામી, તે સૌધર્મ દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવીને તે મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે, અને માત્ર સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરશે ત્યાથી પણ શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણ પામી ઈશાન દેવલોકમા ઉત્પન્ન થશે ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરશે ત્યા પણ શ્રમણપણુ વિરાધ્યા વિના મરણ પામી સનતકુમાર દેવલોકમા ઉત્પન્ન થશે, [સનતકુમારને વિષે કહ્યું તેમ બ્રહ્મ દેવલોક, મહાશુક્ર, આનંદ અને આરણ્ય દેવલોકને વિષે જાણુવું] ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્ય થઈ, ત્યા શ્રમણપણુને વિરાધ્યા સિવાય મરણ પામી, તે સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન

૧ ભવનવાસીના અસુરકુમાર, નાગકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સુપર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, ઉદ્ધવિકુમાર, ક્ષીપકુમાર અને દિઙ્કુમાર એમ ૧૦ વર્ગો છે. તત્ત્વાર્થ ૪-૧૧

થશે ત્યાથી અવી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ધનિક કુલમાં
 મુત્રપે ઉત્પન્ન થશે અને પછી તેને ઉત્તમ કેવલજ્ઞાન અને
 કેવલસ્થાન પ્રાપ્ત થશે તેનું નામ તે વખતે દ્વિપ્રતિષ્ઠિ
 હશે તે પેતાનો અતીત કાળ જોઈને અમણનિર્મલોને
 મોહાવીને કહેશે હે આર્યો! આજથી ધણી કાળ પહેલા
 હું અપ્પસિપુત્ર જોશાસક નામે હતો અને અમણોનો ધાત
 કરી ઉપરજાતરમાર્ગ મળ્યું થામ્યો હતો. હે આર્યો! તે
 નિમિત્તે હું અનાદિ જનત અને દીપમાયવાળી ચા
 ત્તિરૂપ સસારાદવીમા અમ્યો હું માટે તમે કેઈ
 આજ્ઞાવના દેવી ન થશો ઉપાધ્યાયના દેવી ન થશો તથા
 આજ્ઞા અને ઉપાધ્યાયના અવશ કરનારા તેમ જ અકીર્તિ
 કરનારા ન થશો

ત્યાર પછી તે અમણનિર્મલો દ્વિપ્રતિષ્ઠિ કેવલીની
 એ વાત સાંભળી અપ પાત્રી સસારના અમલી ઉદ્ધિઅ
 થઈ દ્વિપ્રતિષ્ઠિ કેવલીને વફા કરશે અને તે પાપગ્ધાનકની
 આહોવાના અને નિંદા કરશે

ત્યાર પછી દ્વિપ્રતિષ્ઠિ કેવલી ધણી વય પર્વત કેવલી-
 પરીવન થાળી પેતાનું જ્ઞાનુ જ્ઞાનુ જોડુ જાડી જાણીને આદ્યાર
 ત્યાગ (મહાપ્રત્યાગ્યાન કરશે^૧) - અને સર્વ કુખોનો અંત
 થાવશે

— છંદક ૧૫

૧ વિવરો માટે જુઓ ઔપચારિક મુ. ૫. ૬૬-૧ (જાંબડ
 પરિચાલકની કથા)

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૩ બે

સિદ્ધાંત-ખંડ

થશે ત્યાથી ચાલી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ધનિક કુળમાં
પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થશે, અને પછી તેને ઉત્તમ કેવલજ્ઞાન અને
કેવલસત્યના પ્રાપ્ત થશે. તેનું નામ તે વખતે દદ્યમ્ભતિય
હશે. તે પોતાનો અતીત કાળ જોઈને અમણુનિર્મલો
જોતાલીને કહેશે હે આર્યો! આજથી ધણી કાળ પહેલા
હું મખસિપુત્ર ગ્રેષ્ઠાધક નામે હતો અને અમણુનો પાત
કરી છત્રસ્થાવરધાર્મ્ય મગ્ન પામ્યો હતો. હે આર્યો! તે
નિમિત્ત હું અનાદિ અનંત અને દીધમાનવાળો ચાર
અતિરૂપ સસારાટ્ટવીમા ભર્યો છું. મારે તમે કેઈ
આમાનના દેવી ન થશો ઉપાધ્યાયના દેવી ન થશો તથા
આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના અવશ્ય કરનારા તેમ જ અકર્મી
કરનારા ન થશો.

ત્યાર પછી તે અમણુનિર્મલો દદ્યમ્ભતિય કેવલીની
એ વાત સાંભળી ભય પામી સસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન
અર્થ દદ્યમ્ભતિય કેવલીને વદન કરશે અને તે પાપસ્થાનકની
આલોચના અને નિંદા કરશે.

ત્યાર પછી દદ્યમ્ભતિય કેવલી ધણી વય પર્યંત કેવલી-
પરીપત પાળી પોતાનું આયુષ્ય થોડું બાકી જાણીને આઠાર
ત્યાગ (મહાપ્રત્યાખ્યાન કરશે^૧)—અને સર્વ હું જોતો અંત
સાવશે.

—શ્લોક ૧૫

૧ વિચરતા મારે જુઓ શ્રીપદાતિક શ્લુ. ૫. ૨૬-૧ (આજક
પરિભાષકની કથા)

૧

દ્રવ્યવિભાગ

૧ દ્રવ્યો

૧

ગૌં—હે ભગવન્' દ્રવ્યો કેટલા પ્રકારના કલા છે?

મં—હે ગૌતમ' દ્રવ્યો બે પ્રકારના કલા છે.

જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય

વિવગ્ણ સત્તા સ્વરૂપ વિષે ભિન્નભિન્ન દર્શનોના ભિન્ન ભિન્ન મત છે. કોઈ દર્શન સંપૂર્ણ સત્ પદાર્થને (બ્રહ્મને) કેવળ ધ્રુવ-નિત્ય જ માને છે. કોઈ દર્શન સત્ પદાર્થને લક્ષિત (માત્ર ઉત્પાદવિનાશશીલ) માને છે. કોઈ દર્શન ચેતનતત્ત્વરૂપ મતને તો કેવળ ધ્રુવ (દૃટસ્થ નિત્ય) અને પ્રકૃતિતત્ત્વરૂપ મતને પચ્છિણી નિત્ય (નિત્યાનિત્ય) માને છે. કોઈ દર્શન અનેક મત્ પદાર્થોમાથી પગ્માણ, કાળ, આત્મા આદિ કેટલાક મત્ તત્ત્વોને દૃટસ્થ નિત્ય, અને ઘટ વસ્ત્ર આદિ ઇન્દ્રિયાદ મતને માત્ર ઉત્પાદવ્યયશીલ (અનિત્ય) માને છે.

મં—હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના કહ્યા છે રૂપી અને અરૂપી

ગૌં—હે ભગવન્ ! અજીવ દ્રવ્યો સખ્યાત છે, અમખ્યાત છે કે અનત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અનત છે ડાગણુકે પરમાણુ પુદ્ગલો અનત છે, દ્વિપ્રદેશિક ચક્રો અનત છે, તથા અનતપ્રદેશિક-ચક્રો પણ અનત છે,

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવદ્રવ્યો સખ્યાત છે, અસખ્યાત છે કે અનત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવો અનત છે કાગણુ કે નૈરયિકો અસખ્ય છે, એમ વાયુકાયિક સુધીના જીવો અસખ્ય છે, વનસ્પતિકાયિકો અનત છે, એ ઇન્દ્રિયો અને એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધીના જીવો અસખ્યાત છે, તથા નિહ્વો અનત છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! અજીવદ્રવ્યો જીવદ્રવ્યોના પરિભોગમા તરત આવે કે જીવદ્રવ્યો અજીવદ્રવ્યોના પરિભોગમા તરત આવે ?

મં—હે ગૌતમ ! અજીવદ્રવ્યો જીવદ્રવ્યોના પરિભોગમા તરત આવે, પણ જીવદ્રવ્યો અજીવદ્રવ્યોના પરિભોગમા તરત આવતા નથી ડાગણુકે, જીવદ્રવ્યો અજીવદ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અને ગ્રહણ કરી, તેમને ઔદારિકાદિ પાચ્ય શરીરરૂપે, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ પાચ્ય ઇન્દ્રિયરૂપે, મનોયોગાદિ ત્રણ યોગરૂપે, તથા શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવે છે

પરંતુ 'તે'નું ઇશનનું માનવું છે કે સત્ વસ્તુ માત્ર હૃદય-
નિત્ય નથી અથવા માત્ર વિનાશી નથી, કે અમુક બામમા
નિત્ય અને અમુક બામમા અનિત્ય નથી તેને મને ચેતન
અથવા જડ મૂત અથવા અમૂત નથી મત્ કહેવાતી
વસ્તુઓ. ઉત્પાદ-વ્યવ-પ્રા-પ્ત્યપે ત્રિષુ ઇ પ્રત્યેક વસ્તુમા
એક અંશ એવો છે કે જે વસ્તુ કાલે સ્થાયત છે અને બીજો
અંશ અસ્થાયત છે તે સ્થાયત અંશના કારણથી પ્રત્યેક
વસ્તુ પ્રામ્યક્રમક (ચિર) અને અસ્થાયત અંશના કારણથી
ઉત્પાદ-વ્યવક્રમક (અચિર) કહેવાય છે.

દ્રવ્યો સત્ છે એમ કહીએ એનો અર્થ એ થયો કે તે
ઉત્પાદ-વ્યવ-પ્રા-પ્ત્યવશ છે જેમાં ગુણ અને પદાર્થ
(પરિણામ) હોય તે દ્રવ્ય કહેવાય છે પ્રત્યેક વ્ય પોતાના
પરિણામી સ્વભાવના કારણથી મનને સમને નિમિત્ત પ્રમાણે
ભિન્ન ભિન્ન રૂપમા પરિણામ પામ્યા કરે છે. એ
પરિણામ ઉત્પન્ન કરવાની જે શક્તિ છે તે જ તેનો ગુણ
છે અને ગુણજન્ય પરિણામ પદાર્થ કહેવાય છે એક
દ્રવ્યમા શક્તિરૂપે અનેત ગુણ છે તેઓ વસ્તુત આશ્રયજૂત
દ્રવ્યથી અથવા પર પ અવિભાજ્ય છે પ્રત્યેક ગુણ-શક્તિના
ભિન્ન ભિન્ન સમર્થમાં થતા ત્રૈકાલિક પદાર્થો અનેત છે
દ્રવ્ય અને એના અલક્ષ્ય શક્તિઓ ઉત્પન્ન તથા વિનષ્ટ થતા
ન હોવાને કારણે નિત્ય અશીત અનાદિ અનેત છે પરંતુ
જ્યાં પદાર્થો પ્રતિજ્ઞાસુ ઉત્પન્ન તથા નષ્ટ થવાના કારણે
અનિત્ય અશીત સાદિ સાંત છે.

ગો — 'હે ભગવન્' અણ્વદ્રવ્યો, કેટલા પ્રકારનાં કલાં

સ્નિગ્ધતા (ચીકાશ) વાળા પરમાણુઓનો કે જે સરખી રૂક્ષતા (લૂખાપણા) વાળા પરમાણુઓનો બધ ન થઈ શકે પરંતુ વિપક્ષ સ્નિગ્ધતાવાળા બેનો કે વિષમરૂક્ષતાવાળા બેનો બધ થઈ શકે પરંતુ તેમાં પણ નિયમ એ છે કે જે અશયી માડીને અનત અશ સુધી અધિક સ્નિગ્ધત્વ કે રૂક્ષત્વવાળા બેનો સબધ થઈ શકે, પણ એક અશ અધિક હોય તો ન થાય તથા જ્યારે સ્નિગ્ધનો રૂક્ષ સાથે સબધ થાય, ત્યારે પણ બેગણા સ્નિગ્ધાદિ તથા બેગણા રૂક્ષાદિનો મબધ થાય છે

ગતિપરિણામ જે પ્રકારનો છે સ્પૃશત્, અને અસ્પૃશત્ બીજી વસ્તુને સ્પર્શ કરતો જે ગતિપરિણામ — જેમ કે તળાવમાં ફીકરીને તીરછી નાખી હોય તો તે પાણીની સપાટીને સ્પર્શ કરતી ચાલી જાય છે — તે સ્પૃશત્ ગતિપરિણામ અને બીજી કોઈ વસ્તુને સ્પર્શ કર્યા વિનાનો જે ગતિપરિણામ, તે અસ્પૃશત્ ગતિપરિણામ

મધ્યાન (આકૃતિ), વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને ગન્ધ વિષે માહિતી આગળ પુદ્ગલવિભાગમાં આવવાની છે અગુરુલઘુ પરિણામ એટલે કે, ન ભારે કે ન હળવું એવો પરિણામ કર્મદ્રવ્યો, મનોદ્રવ્યો, અને ભાષાદ્રવ્યો અગુરુલઘુ છે આકાશાદિ અમૂર્ત દ્રવ્યો પણ અગુરુલઘુ છે ઔદારિક ચૈક્રિય, આહારક, અને તૈજસ એ દ્રવ્યો ગુરુલઘુ છે

— શતક ૧૪, ઉદે૦ ૪

૧. ભેદના પાંચ પ્રકાર છે ?

૧. જુઓ આગળ પા ૧૩૦

૨

ઝો —હે ભગવન્ પદ્ધતિ દેહા પ્રકારના છે ?

મ —હે ઝોતમ પદ્ધતિ બે પ્રકારના છે જીવપદ્ધતિ અને અજીવપદ્ધતિ.^૧

—શ્લોક ૨૫ ઉદે ૫

૩

ઝો —હે ભગવન્' દ્રવ્યની અવગતિ-પ્રકારના પદ્ધતિ દેહા પ્રકારનો છે ?

મ —હે ઝોતમ પરિણામ બે પ્રકારનો કલો છે જીવપરિણામ, અને અજીવપરિણામ.

તેમાં જીવપરિણામ દસ પ્રકારનો છે (નૈરતિકાદિ) મતિ દિવિ કલાય લેશ્ય, ચેત્ત ઉપચેત્ત મત્ત, દ્યુત મત્તિ, અને વદ.^૨

અજીવપરિણામ પણ દસ પ્રકારનો છે બધેન મતિ, મધ્યમાન બે વસ્તુ મધે રત્ત રપત્ત અત્તુરુષ્તુ અને રત્ત.

બધેપરિણામના બે પ્રકાર છે સ્તિચ્છેદપરિણામ, અને રક્ષેદપરિણામ. તેમાં નિષ્ક્રિય એ છે કે બે સરખી

૧. અહીંથી આગળ પ્રશ્નપત્રના સૂત્રનું સમગ્ર પદ્ધતિ ૨૫૬ અહીં ઉત્તરવાનું મૂલમાં કલુ છે. અહીં પદ્ધતિ બે પ્રકારે વિભક્ત થયેલી છે. સમગ્રમાં.

અથવા સમગ્રની આગળનાં વર્ગો આ વિભાગમાં જ આવડે છે.

ઉત્થાન, પરાક્રમાદિમા વર્તતો જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, દેવમનુષ્યાદિપણુમા વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મમા વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, કૃષ્ણાદિ લેશ્યામા, સમ્યગ્દર્શનમા, મિથ્યાદર્શનમા, મતિઆદિ જ્ઞાન-અજ્ઞાનમા, આહારાદિ સજ્ઞાઓમા,^૧ ઔદારિકાદિ શરીરોમા, મન-વાણી-કાયાના યોગમા, તથા સાકારાદિ ઉપયોગમા^૨ વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે તો હે ભગવન્ ! તે કેમ સત્ય હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેમનુ તે કહેવુ મિથ્યા છે હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, એ હિંસાદિમા વર્તમાન પ્રાણીને તો જ જીવ છે અને તે જ જીવાત્મા છે^૩

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૨

૨

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! ગોશાસકના શિષ્ય આશ્ચર્યકોએ

૧ આહાર, ભય, મૈથુન, પરિમ્લહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિશેષ બોલ (લોક), અને સામાન્ય બોધ (ઓધ) એમ દશ સજ્ઞાઓ છે

૨ વિશેષ જ્ઞાન અને સામાન્ય જ્ઞાન અનુક્રમે સાદા અને નિરાકાર ઉપયોગ નહેવાય છે

૩ સામ્યદર્શન ચિત્ત અને અહ કારના ધર્મોથી અલિપ્ત એવો પુરુષ ભિન્ન માને છે, અને વેદાતદર્શન કર્તા-બોક્તા જીવથી દૃઢરથ કે પ્રહરને અન્ય માને છે જૈનદર્શન તેવો બેદનથી પાડવ

૨

જીવવિભાગ

૧ જીવ

૧

રાજ્યશૂન્યનમરનો પ્રસન્ન છે

બમવાનતા દરને આવેલી ખમી પરિપદ કમકમા
મામળાને વેરછે જ્યાં બાં મૌતમસ્વામી બમવાનન સર્જત
પ્રમ પૂછ છે

મો —હે બમવન અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે ?
હિંસાદિ પાપકર્મોમા વતતા પ્રાણીનો જીવ અન્ય છે અને
જીવાત્મા તેથી અન્ય છે ન જ પ્રમાણ હિંસાદિના ત્યાગમાં
વર્તેલા જીવ અન્ય છે અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે
ઓત્પત્તિજી (સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થયેલી) વૈનવિજી (તાત્પર્ય
દ્વારા થયેલી) કાર્મિકજી (કર્મ દ્વારા થયેલી) અને પારિશ્રમિકજી
(હાંના કાળના અભ્યાસથી થયેલી) શુદ્ધિમાં વર્તમાન
પ્રાણીનો જીવ અન્ય છે અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે

ઉત્થાન, પરાક્રમાદિમા વર્તતો જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, દેવમનુષ્યાદિપણ્યામા વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, જ્ઞાનાવગ્મીયાદિ કર્મમા વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, કૃષ્ણાદિ ક્ષેત્ર્યામા, સમ્યગ્દર્શનમા, મિથ્યાદર્શનમા, મતિઆદિ જ્ઞાન-અજ્ઞાનમા, આહારાદિ મજ્જાઓમા,^૧ ઔદાગ્રિકાદિ શરીરોમા, મન-વાણી-કાયાના યોગમા, તથા સાકારાદિ ઉપયોગમા^૨ વર્તમાન જીવ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે તો હું ભગવન્ ! તે કેમ મત્ય હોય ?

મ૦—હું ગૌતમ ! તેમનું તે કહેવું મિથ્યા છે હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, એ હિંસાદિમા વર્તમાન પ્રાણીનો તે જ જીવ છે અને તે જ જીવાત્મા છે કે

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૨

૨

ગજગૃહનગર્ગના પ્રમગ છે

ગૌ૦—હું ભગવન્ ! ગોશાલકના શિષ્ય આજીવિકાએ

૧ આહાર, ભય, મેયુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિશેષ બોલ (લોક), અને સામાન્ય બોલ (ઓધ) એમ દગ સજ્જાઓ છે

૨ વિશેષ જ્ઞાન અને સામાન્ય જ્ઞાન અનુક્રમે સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગ બહેવાય છે

૩ સામ્યદર્શન ચિત્ત અને અહ કારના ધર્મોથી અલિપ્ત એવો પુરુષ ભિન્ન માને છે, અને વેદાતદર્શન કર્તા-લોકતા જીવથી કૃત્ય કે અહને અન્ય માને છે જેનદર્શન તેવો બેદનથી પાડવ

અવિર^૧ ભગવતોને એમ પૂછ્યું હતું અમણના ઉપામવમાં સામાયિક સ્વીકારીને (અહમમત્વ ત્યાગીને) મેઠેલા ભાવકના વખાદિ કોઈ દરી નામ તો હું ભગવન્^૨ સામાયિક પૂરું કરી તે વસ્તુનું અન્વેષણ કરે તો તે ભાવક શું પોતાની વસ્તુને સોંપે છે કે અન્વતી^૩ ?

મ — હે યૌતમ^૪ ! તે ભાવક પોતાની વસ્તુ સોંપે છે પણ અન્વતી વસ્તુ નથી સોંધતો. કારણકે સામાયિક કરતી વખતે જો કે તે આવકેતા મનમાં એવો ભાવ હોય છે કે મારે હિરણ્ય નથી મારે મુવણ નથી મારે વસ્ત્ર નથી મારે વિપુલ ધન રત્ન મણિ, મેલી રત્ન આદિ મારણ્ણ દ્રવ્ય નથી પરંતુ તેણે મમત્વભાવ ત્યાગ્યો નથી તેથી હ યૌતમ એમ કહેવાય છે કે તે પોતાની વસ્તુને સોંપે છે પણ પાગલાની વસ્તુને સોંધતો નથી.

તે જ પ્રમાણે સામાયિક કરતા અમણોપાસ્યની બીને કોઈ કુરુ મેવે તો તે તની બીને મેવે છે પણ અન્વતી બીને નહીં

— સુતક ૮ ઉદે ૫

૭

મૌ — હે ભગવન્^૫ ખરેખર હાથી અને કુશવો અ મેતો છવ સમાન છે ?

મ — હા યૌતમ હાથી અને કુશવનો છવ સમાન છે જોમ કોઈ પુરુષ એક હાથને મેદા બોરડામાં મૂકે

૧ ઉમર જ્ઞાન ધીકારો સમય વિશે જાણવર્માં વદીલ સાધુ

તો તેનો પ્રકાશ તે ઓરડા જેટલો થાય છે, વાસના ટોપલા નીચે મૂકે તો ટોપલા જેટલો થાય છે, તથા નાના ડૂડા નીચે મૂકે તો ડૂડા જેટલો થાય છે, તેમ જીવે જ પોતાના કર્મો વડે નાનું અથવા મોટું જે શરીર પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે, તે આખા શરીરને જીવ પોતાના પ્રદેશોથી સચિત્ત કરી દે છે

• શતક ૭, ઉદે ૮

૪

ગૌ—હે ભગવન્ ! જીવો અત પ્રવૃત્તિશીલ (આત્મારભ) છે, પરત પ્રવૃત્તિશીલ (પરારભ) છે, ઉભયત પ્રવૃત્તિશીલ (ઉભયારભ) છે, કે ઉભયત અપ્રવૃત્તિશીલ (અનારભ) છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવો બે પ્રકારના છે મસાર-સમાપન્નક (સસારી) અને અમસારસમાપન્નક (મુક્ત) તેમા જે અમસારસમાપન્નક જીવો છે, તેઓ આત્મારભ, પગરભ કે ઉભયારભ નથી, પરતુ અનારભ છે તથા જે મસાર-સમાપન્નક જીવો છે, તે સયત અને અમયત એમ બે પ્રકારના છે તેમા જે સયતો છે, તે બે પ્રકારના છે પ્રમત્તમયત, અને અપ્રમત્તમયત તેમા જે અપ્રમત્તમયત છે, તેઓ આત્મારભ, પરારભ કે ઉભયારભ નથી, પણ અનારભ છે પરતુ જે પ્રમત્તસયતો છે, તે ત્યારે કાળજીપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે તો અનારભ જ છે, પરતુ કાળજી વિના પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે આત્મારભ, પગરભ કે ઉભયારભ છે, પણ અનારભ નથી

૧ આરભ એટલે આશ્રવદ્વારે પ્રવૃત્તિ કરવી તે

અવિર^૧ ભગવતોને એમ પૂછ્યું હતું મમલુના ઉપામવમા સામાયિક સ્વીકારીને (અહ મમલુ ત્યાગીને) એકેલા આવકની વખાદિ કેઈ દરી જાય તો હ ભગવન^૨ સામાયિક પૂરું કરી તે વસ્તુનું અન્વેષણ કરતો તે આવક શુ પોતાની વસ્તુને શોધે છે કે અન્યની ?

મ — હે જોતમ^૩ તે આવક પોતાની વસ્તુ શોધે છે પણ અન્યની વસ્તુ નથી શોધતે. કારણકે સામાયિક કરતી વખતે જો કે તે આવકેતા મનમ એવો ભાવ હોય છે કે 'મારે હિરણ્ય નથી મારે સુવણ્ય નથી મારે વસ્ત્ર નથી મારે વિપુલ ધન રત્ન મણિ, મોતી રત્ન આદિ સારભૂત કંઈ નથી પરંતુ તેણે મમલુભાવ ત્યાગ્યો નથી, તેથી હ જોતમ એમ કહેવાય છે કે તે પોતાની વસ્તુને શોધે છે પણ પારકાની વસ્તુને શોધતો નથી

તે જ પ્રમાણે સામાયિક કરતા અમલોપાસકની ઝીંને કાઢ કુદુર મેલે, તો તે તેની ઝીંને સેવે છે પણ અન્યની ઝીંને નહીં

— શ્લોક ૮ શ્લે ૫

૩

જો — હ ભગવન ખરેખર દાસી અને કુલેવો અ મેત્રો શુવ મમાન છે ?

મ — હા જોતમ દાસી અને કુલેવનો શુવ સમાન છે તેમ કેઈ પુરુષ એક દીપકને મોટા બોરામાં મૂકે

૧. કમર જાન રીફાનો સમય વિગ્રે જાગતમાં વદીલ આપુ

મ૦—હે ગૌતમ' હવે વીર્યવાળા પણ છે અને વીર્ય વિનાના પણ છે

ગૌ૦—હે ભગવન્' તેનું શુ કારણ ?

મ૦—હે ગૌતમ' હવે બે પ્રકારના છે મસારી, અને મુક્ત (સિદ્ધ) તેમા મુક્ત હવે તો વીર્યગદિત છે મસારી હવે બે પ્રકારના છે શુકલધ્યાનથી શૈલ જેવી નિશ્ચલ (ગૈશ્વેશી) દશામા ગ્રિથત થયેલા, અને તવી દશા વિનાના તેમા જેઓ શૈક્ષેણી દશામા સ્થિત છે, તેઓમા સત્તા રૂપે તો વીર્ય (લગ્નિધવીર્ય) છે પરતુ ક્રિયા કરતુ વીર્ય (કરણવીર્ય) નથી, પણ ગૈશ્વેશી દશામા ગ્રિથત નહિ એવા હવેમા સત્તારૂપે વીર્ય તો હોય છે, પણ ક્રિયા કરતુ વીર્ય હોય પણ ખરુ અને ન પણ હોય [એટલે કે જ્યારે તેઓ ઉત્થાનાદિ ક્રિયાવાળા હોય ત્યારે તેઓ સવીર્ય છે, અને ઉત્થાનાદિ ક્રિયા વિનાના હોય ત્યારે અવીર્ય છે વળી અપર્યાપ્તાદિ^૧ અવસ્થા વખતે પણ તેઓ અવીર્ય જ હોય છે]

—શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૨ જીવનાં જ્ઞાન

૧

ગૌ૦—હે ભગવન્' જ્ઞાન ઐહલવિક (આ ભવમા જ રહેનારુ) છે? પારલવિક (ચાલતા ભવમા ભણાયેલું ખીન્ન

^૧ ચોતાની ચોનિને ચોગ્ય શરીર, ઇ દ્રિયાદિ પર્યાપ્તિઓ હજી પ્રાપ્ત ન કરી હોય તે અવસ્થામા

જે અસધનો? છે તેઓ અવિરતિની અપેક્ષાએ
આત્મારભ પણ છે પરારભ પણ છે અને ઉભયારભ પણ
છે પરંતુ અનારભ નથી

—શ્લોક ૧ ઉદે ૧

૫

મૌ—હ ભગવન્ જીવો સ્વચક્રેત કમને વેદે છે ?

મ —હે ઔતમ ! કમ કરનારો જ કમને વેદે છે
ખીનજો કરેલું કમ ખીનથી વેદાતું નથી, તેમ જ કરેલ
કમનો ભોગવ્યા વિના છુટકારો નથી તો પણ કમને
ખાંધ્યા પછી તરત જ કે સામકુ તે બધુ જ વેદતો નથી,
પરંતુ તેનો જે ભાગ હસો મુખ યથો હેતુ તેટલો જ વેદે
છે અન્ન નહિ.

—શ્લોક ૧, ઉદે ૨

૬

મૌ —હે ભગવન્ ! જીવો વીચવાળા છે કે વીચ
વિનાના છે

૧. અસવદ બિટલે જમણે સવમ સ્વીકાર્યો નથી તેવા હવે
સૂર્યમ એકેદ્રિવાદિ જીવોની પ્રવૃત્તિ સુક્ષ્મરૂપક ન હોવાથી તેઓ
અસવદ જ છે; પરંતુ તેમને એમ ન એમ તો આ ભારથી ન
હોવાય; કારણ કે તેઓ બંને દુઃખ કે અદુઃખ કાંઈ જ જણા નથી.
જ્યાં જ્યાં સુધી તે જીવોને વિરતિ સ્વીકારી નથી ત્યાં સુધી
તેઓ મૂઠ ફગાઈ પણ એ કાંઈ કરે છે તે તેમનો આત્મારભ જ
મણાવ છે આ વિષયની વધુ ચર્ચા મારે બુદ્ધિ આ ભાવાર્થ
સવમધમ પુસ્તક પા. ૧૧૨-૬

અને નિશ્ચિત જ્ઞાન), શ્રુતજ્ઞાન (અર્થાત્ ઇદ્રિય અને મનથી શ્રુત-શાસ્ત્ર-ગ્રંથાનુસારે થતું જ્ઞાન), અવધિજ્ઞાન (અર્થાત્ ઇદ્રિય-મનની સહાયતા વિના આત્માની વિશિષ્ટ યોગ્યતાથી થતું સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યોનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન), મન પર્યાવજ્ઞાન (અર્થાત્ મનોદ્રવ્યના આધારવિશેષનું જ્ઞાન—એટલે કે બીજાના મનનું જ્ઞાન), અને કેવલજ્ઞાન (અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયનું મંપૂર્ણ જ્ઞાન)

ગૌ—હે ભગવન્ ! આભિનિષેધિક જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મં—હે ગૌતમ ? આભિનિષેધિક જ્ઞાનના ચાર ભેદો છે અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા.

[વિવરણ ૧ નામ-જાતિ આદિની વિશેષ કલ્પનાથી રહિત, માત્ર જે સામાન્યનું જ્ઞાન તે અવગ્રહ કહેવાય જેમ કે, ગાઢ અધકારમાં કાઠક સ્પર્શ થતા, ‘આ કાઠક છે,’ એવું જ્ઞાન

૨ અવગ્રહથી ગ્રહણ કરેલા સામાન્ય વિષયનો વિશેષરૂપે નિશ્ચય કરવા માટે જે વિચારણા થાય છે, તે ઇહા જેમકે, ‘આ દોરડાનો સ્પર્શ છે કે સાપનો ?’ એવો મશય થતા એવી વિચારણા થાય છે કે, ‘આ દોરડાનો સ્પર્શ હોવો જોઈએ, સાપ હોત તો ફૂફડાડો મારત’

૩ ઇહા દ્વારા ગ્રહણ કરેલા વિશેષનો કાઠક અધિક એકાગ્રતાથી જે નિશ્ચય થાય છે, તે અવાય જેમકે, થોડો-મમય તપાસ કર્યા પછી એવો નિશ્ચય થાય કે, ‘આ માપનો સ્પર્શ નથી, દોરડાનો જ છે’

ભવમાં સાથે તથા તેવું) છે ? કે તદુભયભવિક (આશંકા ભવમાં ભણાવેલું પરભવમાં તથા પરતર ભવમાં તથા તેવું) છે ?

મ —હે યૌતમ ! જ્ઞાન ઐહભવિક પણ છે પારભવિક પણ છે અને તદુભયભવિક પણ છે જ્ઞાન પણ એ / પ્રમાણે ભણવું

મૌ —હે ભગવન્ ! આરિત્ર ઐહભવિક છે પારભવિક છે કે તદુભયભવિક છે ?

મ —હે યૌતમ આરિત્ર ઐહભવિક છે પણ પારભવિક કે તદુભયભવિક નથી એ પ્રમાણે તપ અને મેયમ પણ ભણવું

[જીવ આ ભવમાં આરિત્રવાળો થઈને એ જ આરિત્ર વડે બીજા ભવમાં આરિત્રવાળો થતો નથી કારણ કે મહણ કરેલું આરિત્ર જીવતાં સુધી જ હોય છે વળી અર્ધા અગ્નાથી આરિત્ર પાળવાથી દેવગ્રોહમાં ઉત્પત્તિ થાય ત્યારે ત્યાં વિરહિતો તદન અર્ધભવ હોવાથી આરિત્રનો પણ અભાવ છે તેમ જ અપૂણ્ય આરિત્ર પાળવાથી મેક્ષાગતિ જ થઈ હોય, ત્યારે તે અતિમા આરિત્રનો અર્ધભવ છે કારણ કે આરિત્રના અંગીકાર કરના સુખ સારુ છે મેક્ષમાં આરિત્રનું કાર્ષ પ્રયોજન નથી —ટીકા]

—સતક ૧ ઉદે ૧

૨

મૌ —હે ભગવન્ જ્ઞાન કટલા પ્રકારે મળ્યું છે ?

મ —હે યૌતમ ! જ્ઞાન પાંચ પ્રકારે મળ્યું છે આભિનિમોષિક જ્ઞાન (અર્થાત્ ઇદ્રિય-મનથી થતું વચાન)

— તેનું સામાન્યરૂપે જ્ઞાન — થઈ જાય છે છ ઇન્દ્રિયોમાથી નેત્ર અને મન વડે વ્યજનાવગ્રહ નથી થતો, કારણ કે એ અને વિષય સાથે સયોગ વિના જ માત્ર યોગ્ય સંનિધાનથી પોતપોતાના ગ્રાહ્ય વિષયોને જાણે છે, તેથી તે બેને “અપ્રાપ્યકારી” કહે છે, અને તેમનાથી થતી જ્ઞાનધારાને પદ્ધત્ક્રમિક કહે છે. પરંતુ કર્ણ, નિઃશ્ણ, દ્રાણ અને સ્પર્શન એ ચાર ઇન્દ્રિય મદક્રમિક જ્ઞાનધારાનું કારણ છે, કેમ કે એ ચારે પ્રાપ્યકારી, અર્થાત્ ગ્રાહ્ય વિષય સાથે સયુક્ત થઈને જ એને ગ્રહણ કરે છે જ્યાં સુધી શબ્દ, સાકર, પુષ્પકણ વગેરે કાન, જીભ, નાક વગેરેને અડકે નહીં ત્યાં સુધી તેની ખબર પડતી નથી.

શ્રુતજ્ઞાનના અગળાણ અને અગપ્રવિષ્ટ એવા બે પ્રકાર છે તીર્થંકરો દ્વારા પ્રકાશિત જે જ્ઞાનને એમના સાક્ષાત્ શિષ્ય ગણધરોએ ગ્રહણ કરી દ્વાદશ અગરૂપે સૂત્રબદ્ધ કર્યું, તે અગપ્રવિષ્ટ, અને દ્વાદશાંગીમાથી ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપર ગણધરો પત્રીના શુદ્ધબુદ્ધિ આચાર્યોએ જે શાસ્ત્રો રચ્યા, તે અંગળાણ.

અવધિજ્ઞાનના બે પ્રકાર છે ભવપ્રત્યય, અને ગુણ-પ્રત્યય જે અવધિજ્ઞાન જન્મતાની સાથે જ પ્રગટ થાય છે (નારક અને દેવોને) તે ભવપ્રત્યય, અને જે જન્મસિદ્ધ નથી, પરંતુ જન્મ લીધા બાદ વ્રત, નિયમ આદિ ગુણોના અનુદાનના અગતી પ્રગટ થાય છે, તે ગુણપ્રત્યય કહેવાય છે.

મન પર્યવજ્ઞાનના ઋણુમતિ અને વિપુલમતિ એવા બે બેદ છે વિષયને સામાન્યરૂપે જાણનારું તે ઋણુમતિ, અને વિશેષરૂપથી જાણનારું તે વિપુલમતિ મનવાળા સત્ત્વી

૪ અવાપરૂપ નિમિષ ફેટલાક સમય મુખી કાચમ
 આ બાદ મન બીજા વિષયોમાં આમું જતા લુપ્ત થઈ જાય
 છ પણ તે પાછળ એવો મંરકાર મૂકતો જાય છે કે જેથી
 ચોખ્ખા નિમિત્ત મળતા એ નિમિત્ત વિષયનું પુનઃ સ્મરણ થઈ
 આવે છે આ નિમિત્તની સતત ધારા તબ્બાન્ય સંગ્રહ
 અને મગ્ધારજન્ય અરણ્ય એ બધા વ્યાપારો ધારણા કહેવાય
 છે]

મૌ —હે જામવત્! અવગ્રહ ફેટલા પ્રકારનો છે ।

મ —હે મૌનમ! અવગ્રહ બે પ્રકારનો ૭
 વ્યજનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ

વિવરણ બધી ઉદ્ધિઓ અને મનનો અવભાવ એક
 મરખા નથી તેથી તેમના દ્વારા જનારી જ્ઞાનધારાના
 આવિર્ભાવનો ક્રમ પણ મરખો નથી એ ક્રમ બે પ્રકારનો
 છે મદક્રમ અને પદુક્રમ

મદક્રમમાં માત્ર વિષયની સાથે તે તે વિષયની માલક
 ઉદ્ધિઓ સંયોગ (વ્યજન) થતા જ જાનનો આવિર્ભાવ થાય
 છે પણ તેની માત્રા એટલી અત્યંત હોય છે કે તેથી આ
 કાર્ષિક છે એવો સામાન્ય બોધ પણ થતો નથી પણ જે
 જેમ વિષય અને ઉદ્ધિઓ સંયોગ પુર થતો જાય છે તેમ તેમ
 જાનની માત્રા પણ વધતી જાય છે અને અને એનાથી આ
 કાર્ષિક છે એવો વિષયનો સામાન્ય બોધ અર્થાવગ્રહ થાય
 છે આ અર્થાવગ્રહનો પૂર્વવતી બધી વ્યાપાર વ્યજનાવગ્રહ
 કહેવાય છે મદક્રમિકે જ્ઞાનધારામાં વ્યજનાવગ્રહને સ્થાન
 છે પરંતુ પદુક્રમિકમાં નથી કારણ કે તેમાં તો ઉદ્ધિ અને
 અર્થનું ચોખ્ખા અણમાં સંનિધાન થતા તરત જ અર્થાવગ્રહ

છે, બાકીના ત્રણ એક બીજાને છોડીને પણ હોઈ શકે છે ત્યારે ત્રણ જ્ઞાન હોય ત્યારે મતિ, શ્રુત અને અવધિ હોય, અથવા મતિ, શ્રુત અને મનપર્યાય હોય, કેમકે ત્રણ જ્ઞાનનો સભવ અપૂર્ણ અવસ્થામાં જ હોય છે, અને એવે સમયે અવધિજ્ઞાન હોય કે મનપર્યાય હોય, પરંતુ મતિ અને શ્રુત એ બે અવશ્ય હોય છે જ ત્યારે ચાર જ્ઞાન હોય છે, ત્યારે મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનપર્યાય હોય છે, કેમકે એ ચારે અપૂર્ણાવસ્થામાં થતા હોવાથી એકી સાથે હોઈ શકે છે

આ બધું શક્તિની અપેક્ષાએ સમજવું, પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ નહીં, અર્થાત્ એકીસાથે આત્મામાં વધારેમાં વધારે ચાર જ્ઞાનશક્તિઓ હોવા છતાં એક સમયમાં કેઈ એક જ શક્તિ પોતાનું બાળવાનું કામ કરે છે, અન્ય શક્તિઓ નિષ્ક્રિય રહે છે

[મતિ, શ્રુત આદિ પાંચે જ્ઞાન ચેતનાશક્તિના પર્યાય છે એમનું કાર્ય પોતાના વિષયને પ્રકાશિત કરવું એ છે તેથી એ બધા જ્ઞાન કહેવાય છે, પરંતુ એમાંથી પહેલા ત્રણ, જ્ઞાન તેમ જ અજ્ઞાન એમ બન્ને રૂપે હોય છે જેમ કે મતિજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન તથા અવધિઅજ્ઞાન કે વિભગજ્ઞાન જે પુરુષ મિથ્યાદાષ્ટ છે, તેના મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણે જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપ જ છે, ત્યારે અમ્યગ્દષ્ટિના ઉક્ત ત્રણે જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ છે મોક્ષાભિ-મુખ આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ સમભાવની પુષ્ટિમાં કરે છે, મામાગ્નિ વાસનાની પુષ્ટિમાં નહીં, તેથી તેમનું જ્ઞાન ગમે તેટલું અમ્ય હોય તો પણ તે જ્ઞાન છે, તેથી ઊલટું સનાતનમુખ આત્માઓનું જ્ઞાન ગમે તેટલું વિશાળ અને

પ્રાણીઓ કાઈ પણ વસ્તુનું ચિંતન મનથી કરે છે તે સમય ચિંતનીય વસ્તુના બેઠ પ્રમાણે તે મન પણ બિજા બિજા આકૃતિઓને ધારણ કરે છે એ આકૃતિઓ જ મનના પર્માણ છે અને એ માનસિક આકૃતિઓને નક્કાર નહીંવાવાનું જ્ઞાન મનપર્માણજ્ઞાન છે પણ તે આકૃતિઓ ઉપરથી અનુમાન દ્વારા તેમના વડે ચિંતવાળી વસ્તુઓને જાણી શકાય છે મનપરિવર્તન દ્વારા મનરૂપ બનેલા પુરુષ અને તે પણ મનુષ્યક્ષત્રની અદરનાં જ મદદથી કરી શકાય છે

મતિ બાદિ ચારે જ્ઞાન જમે તેટલા શુદ્ધ હોય પણ તે ચેતનાસક્તિના અપૂર્ણ વિકાસરૂપે હોવાથી એક પણ વસ્તુના મમ્મ બાવેન જાણવામાં અસમર્થ હોય છે ૭ જ્ઞાન કાઈ એક વસ્તુના સંપૂર્ણ બાવેને જાણી શકે તે બધી વસ્તુઓના અપૂર્ણ બાવેને પણ જાણી શકે અને એ જ જ્ઞાન પૂર્ણ કહેવાય છે એ ૮ કેવળજ્ઞાન છે એ જ્ઞાન ચેતનાસક્તિના અપૂર્ણ વિકાસ વખતે પ્રગટ થાય છે તેથી એના અપૂર્ણતા જન્ય અક્રમજ્ઞ થતા નથી. કાઈ પણ જીવી વસ્તુ નથી અથવા એક પણ જીવો બાવ નથી કે ૭ એની દ્વારા પ્રગટ નહીં ન શકાય

કાંઈ જ્ઞાતમાના એક વખતે એક કેટલાકમા એ કેટલાકમા તણ અને કેટલાકમા એક સાથે ચાર સુધી જાનો સમયે છે પરંતુ પાંચે જ્ઞાન એકી સાથે કેટલિમિ હોતાં નથી. ત્યારે એક હોય ત્યારે કેવળજ્ઞાન સમજવું જોઈએ કેમકે કેવળજ્ઞાન પરિપૂર્ણ હોવાથી એ સમયે જન્ય અપૂર્ણ જાનોનો સમય ૮ નથી. ત્યારે એ જ્ઞાન હોય ત્યારે મતિજ્ઞાન અને મુનજ્ઞાન હોય કેમકે પાંચ જ્ઞાનમાથી નિમત્ત સહચારી એ એ જ્ઞાન જ

છે, બાકીના ત્રણ એક બીજાને છોડીને પણ હોઈ શકે છે
ન્યારે ત્રણ જ્ઞાન હોય ત્યારે મતિ, શ્રુત અને અવધિ હોય,
અથવા મતિ, શ્રુત અને મનપર્યાય હોય, કેમકે ત્રણ જ્ઞાનનો
સભવ અપૂર્ણ અવસ્થામાં જ હોય છે, અને એવે સમયે
અવધિજ્ઞાન હોય કે મનપર્યાય હોય, પરંતુ મતિ અને શ્રુત
એ જો અવસ્ય હોય છે જ ન્યારે ચાર જ્ઞાન હોય છે,
ત્યારે મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનપર્યાય હોય છે, કેમકે એ
ચારે અપૂર્ણાવસ્થામાં થતા હોવાથી એકી સાથે હોઈ શકે છે

આ બધું શક્તિની અપેક્ષાએ સમજવું, પ્રવૃત્તિની
અપેક્ષાએ નહીં, અર્થાત્ એકીસાથે આત્મામાં વધારેમાં વધારે
ચાર જ્ઞાનશક્તિઓ હોવા છતાં એક સમયમાં કોઈ એક જ
શક્તિ પોતાનું જાણવાનું કામ કરે છે, અન્ય શક્તિઓ નિષ્ક્રિય
રહે છે

[મતિ, શ્રુત આદિ પાંચે જ્ઞાન ચેતનાશક્તિના પર્યાય
છે એમનું કાર્ય પોતાના વિષયને પ્રકાશિત કરવું એ છે
તેથી એ બધા જ્ઞાન હોવાય છે, પરંતુ એમાંથી પહેલા ત્રણ,
જ્ઞાન તેમ જ અજ્ઞાન એમ બન્ને રૂપે હોય છે જેમ કે મતિજ્ઞાન,
મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન તથા
અવધિઅજ્ઞાન કે વિભગજ્ઞાન જે પુરુષ મિથ્યાદાષ્ટ છે, તેના
મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણે જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપ જ છે,
ન્યારે ગમ્યગદષ્ટિના ઉક્ત ત્રણે જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ છે મોક્ષાભિ-
મુખ આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ સમભાવની પુષ્ટિમાં
કરે છે મામાગિઙ વાસનાની પુષ્ટિમાં નહીં, તેથી તેમનું જ્ઞાન
ગમે તેટલું અલ્પ હોય તો પણ તે જ્ઞાન છે, તેથી ઊલટું
મનાગભિમુખ આત્માઓનું જ્ઞાન ગમે તેટલું વિશાળ અને

સ્પષ્ટ હોવા છતાં સાંસારિક વાસનાનું પોષક હોવાથી જ્ઞાનને કંઈવાર છે]

મૌ—હે ભગવન્ ! જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ —હે ઔતમ ! જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું છે મતિજ્ઞાન મતજ્ઞાન અને વિભજ્ઞાન

મૌ —હે ભગવન્ ! મતિજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ —હે ઔતમ ! મતિજ્ઞાન (મતિજ્ઞાનના જ્વમદથી માદીને ધારણા સુધીના ચાર પ્રકારો અનુસાર) ચાર પ્રકારનું છે

મૌ —હે ભગવન્ ! મુતજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ —હે ઔતમ ! જ્ઞાની તથા મિથ્યાદષ્ટ પુરુષાએ પોતાનાં ૭૬ છુદ્ધિ અને મતિ અનુસાર કંપી કાંદેશુ ભાગ્ય, ચામામણ, વગેરેથી માદીને સંત્રિપાંચ ચાર વેદ વગેરે^૧ ત્રણ મતજ્ઞાન છે

મૌ —હે ભગવન્ ! વિભજ્ઞાન કેવા પ્રકારનું છે ?

મ —હે ઔતમ ! વિભજ્ઞાન અનેક પ્રકારનું કૃત્યું છે તે તેમક મામલ આધારે (મામમાત્ર વિવેક હોવાથી) જા

૧ વિવેકતા માટે જુએ ન દીસે ત્ર મિથ્યાકૃત્યાધિકાર સુ. ૪૨ તેમા તે ઉપરાંત શ્રીમાસુર ત્રણ શ્રીદ્વિત્વેય ત્રણ મહત્ત્વદિન (એ શ્રીકિ દાજ) અથવાજ કપાસદાજ નામસુત્ર (એ શ્રીકિ દાજ) સુવન્દ્યાજ વૈદ્યવિદ્ય સુબ્રવચન ત્રૈણવિક અપિલીય સોભાવત પશીવત્ર માદર પુરાણ, બાહ્યરણ બાચલ પાવજત્ર તથા હેન અને ચલિતથી માદીને સંત્રવુત સુધીની ૭૬ જ્ઞાનમાનો કલ્પેન છે

(ભારતાદિક્ષેત્ર)ને આકારે, વર્ષાધર પર્વતને આકારે, પર્વતને આકારે, વૃક્ષને આકારે, સ્તૂપને આકારે, ઘોડાને આકારે, હાથીના આકારે, મનુષ્યને આકારે, કિનરના આકારે, સ્ત્રી-પુરુષના આકારે, મહોરગને આકારે, ગાધર્વને આકારે,^૧ વૃષભને આકારે, તથા પશુ, પક્ષય (એ ખરીવાળું જગલી ચોપગુ), પક્ષી અને વાનરને આકારે^૨

ગૌ—હે ભગવન્! નારકો જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની?

મ—હે ગૌતમ! નારકો જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે તેમા જે જ્ઞાની છે, તે અવશ્ય ત્રણ જ્ઞાન વાળા છે મતિ, શ્રુત અને અવધિ જે અજ્ઞાની છે, તેમા કેટલાક એ અજ્ઞાનવાળા છે, અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા છે^૩ તે પ્રમાણે અસુરકુમારથી મ્તનિતકુમાર સુધી જાણુવું

પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અગ્નિકાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવો જ્ઞાની નથી પણ અજ્ઞાની છે, અને તે અવશ્ય એ અજ્ઞાનવાળા છે મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન

એ ઇન્દ્રિયથી માડીને ચાર ઇન્દ્રિય સુધીના જીવો મતિ અને

૧ કિનરથી માડીને ગાધર્વ સુધીના દેવો વ્યતર વર્ગના છે, તેમા યશ, રાક્ષસ, ભૂત અને પિશાચ હમેરતા દુષ્ઠ આઠ થાય

૨ એટલે કે તેનો તેટલો જ માત્ર વિષય છે

૩ કમકે કોઈ અસુર જી પચે દ્રિય તિર્યચ નરકમા હતપન્ન થાય, ત્યારે અપર્યાપ્તાવસ્થામા તેને વિભગ નથી હોવું, અને જો મિથ્યાદષ્ટિ સુજી પચે દ્રિય નરકમા હતપન્ન થાય તો તેઓને અપર્યાપ્તાવસ્થામા પણ વિભગ હોય છે

મત એ મે જાનવાળા^૧ કે મતિ અને મત એ મે અજાનવાળા
પણ દોષ છે

પર્યેશિ તિથ ચો રાત્રી અને અજાત્રી જાને છે ?
રાત્રી છે તેમા કેટલાંક મે જાનવાળાં અને કેટલાંક ત્રણ
જાનવાળા છે એવુ જ ત્રણ અજાનનું પણ જાણવું

મનુષ્યોને પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે દોષ છે
વાનસ્પતર દેવોને નારકોની પેઠે જાણવું જ્યોતિર્ગિહા અને
વૈશ્વનરિકોને અવસ્થ ત્રણ જ્ઞાન કે ત્રણ અજ્ઞાન દોષ છે સિદ્ધી
જાત્રી છે પણ અજાત્રી નથી તેઓ અવસ્થ એક કેવળ
જાનવાળા છે

તીર્થંકર જેવા જીવો મનુષ્યમતિમાં જતાં અતરસ
અતિએ પણ અવધિજ્ઞાન સ્થિત દોષ છે જે અજાત્રી છે
ત વિભજ્ઞાનથી પડ્યા પછી મનુષ્યમતિમા જાય છે મરિ
તોને મે અજ્ઞાન જ દોષ છે દેવમતિમા જતા રાત્રી
જીવોને અવધિજ્ઞાન^૨ દેવાનુપને પ્રથમ મનમે / ઉત્પન્ન થાય
છે તેથી તેઓને અવસ્થ ત્રણ જ્ઞાન દોષ છે જે અજાત્રી
છે ન અસજી થઈ દેવમતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને
અપર્યાપ્તજ્ઞાન વિભજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી મે અજ્ઞાન

૧ જે ગદિવાદ સ્વભાવ, પૂર્વજ્ઞાનુપ મનુષ્ય કે દિવ્ય
જોષશક્તિ સમ્પન્નકાંઈ કદ ઉપસમ-સમ્પન્નકત્વને વમતો કે પદ
થાય ત્યારે તેને અપર્યાપ્તજ્ઞાન સ્વરૂપન સમ્પન્નકર્તૃત દોષ
છે તે એકામા કાપુ એક સમય અને વધારેમા વધારે કે
અવધિમ મુખી રહે છે ત્યાં મુખી તે જાત્રી કહેવાય છે પણ
તે મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અજાત્રી કહેવાય છે

૨ અવધિજ્ઞાન અવસ્થા દોવાથી અતરસવિમાં પણ દોષ છે

હોય છે જે અજ્ઞાની મંત્રી થઈ આવી દેવગતિમા જાય છે, તેને વિભગજ્ઞાન અવશ્ય હોવાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે નગ્દગતિનુ પણ તેનુ જ જાણવુ તિર્યગગતિમાં જતા જીવોને જે જ્ઞાન કે જે અજ્ઞાન? હોય. જે સેન્દ્રિય જીવોને વિકલ્પે ચાર જ્ઞાન? અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ૩ અનિન્દ્રિય જીવ (મુક્ત) તે મિદ્ધની પેઠે જાણવા

મંત્રી જીવો, અને વેદસહિત જીવો સેન્દ્રિય પ્રમાણે જાણવા મંત્રાયિક જીવોને પાંચ જ્ઞાન^૪ અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે મયોગી જીવો સકાયિકની પેઠે જાણવા^૫ લેસ્થાવાળા જીવોને પણ તેમજ જાણવા^૬ કૃષ્ણ થી પદ્મ લેસ્થાવાળાને સેન્દ્રિય જેવા તથા શુક્લલેસ્થાવાળાને લેસ્થાવાળા જેવા જાણવા અલેસ્થાને મિદ્ધ જેવા જાણવા

૧ જારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો અવધિજ્ઞાનથી પડ્યા પછી મતિ-શ્રુતજ્ઞાન સહિત તિર્યગગતિમા જાય છે, તેથી તેમને જે જ્ઞાન હોય છે અને મિથ્યાદષ્ટિ જીવો વિભગજ્ઞાનથી પડ્યા પછી તિર્યગગતિમા જાય છે, માટે તેમને જે અજ્ઞાન હોય છે

૨ તેઓને કેવલજ્ઞાન નથી હોય, કારણ કે તે અતીન્દ્રિય જ્ઞાન છે

૩ જે જ્ઞાની છે તેને જ્ઞાન, અને અજ્ઞાની છે તેને અજ્ઞાન એમ સર્વત્ર સમજવું

૪ જારણ કે કાય એટલે શરીર, તે તો કેવલીને પણ હોય.

૫ કેમ કે કેવલીને પણ મનોયોગાદિ હોય

૬ કારણ કે કેવલીને પણ શુક્લલેસ્થા હોય

સક્યાણીને સેદ્રિય જેવા નજીવા અક્યાણીને પાત્ર યાન
વિકસ્ય નજીવા વેદરહિત હોયને અક્યાણી પેઠે નજીવા.^૧

આહારક હોયને સક્યાણી જેવા નજીવા પણ તેમજ
કેવલજ્ઞાન પણ હોય છે અનાહારક હોયને મનપ્રવ
જ્ઞાન સિવાયના ચાર યાન^૨ અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકસ્યે
હોય છે

બવસિદ્ધિક એટલે કે મેક્ષાની ચોખ્ખતાવાળા હોય
વિકસ્યે પાત્ર યાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે
અબવસિદ્ધિક હોયે જ્ઞાની નથી પણ વિકસ્યે ત્રણ
અજ્ઞાનવાળા હોય છે

જ્ઞાનો વિષય દ્રવ્ય — ધર્મસ્થિતિમાદિ દ્રવ્ય — ની
અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર — દ્રવ્યોના આધારસ્થ આકાશ — ની
અપેક્ષાએ, કાચ — દ્રવ્યના પરિણામની અવસ્થિતિ — ની
અપેક્ષાએ અને ભાત — દ્રવ્યના પ્રમાણ — ની અપેક્ષાએ
આઠ પ્રકારનો કહેવાય છે

આગ્નિનિષેધિકજ્ઞાની સામાન્યરૂપે સર્વ વ્યને નવ
ક્ષેત્રનું, સર્વ કાળને અને સર્વ ભાવોને નજી અને જુએ છે

૧ કારણ કે અનિવૃત્તિભાવરૂપિ સુસુપ્તજ્ઞાને અનેક હોય
છે ત્યાં હજીએન ચાર જ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનીને પાત્રપું
કેવલજ્ઞાન હોય છે

૨ વિગ્રહરૂપિ કેવલસમુદ્ધાત અને અધૈયિજનવસ્થામાં
જ હોયે અનાહાર હોય. અનાહારકને આગ્નિના ત્રણ જ્ઞાન અને
અજ્ઞાન વિગ્રહરૂપિમાં, અને કેવલજ્ઞાનીને એક કેવલજ્ઞાન કેવલિ
સમુદ્ધાત વધા અધૈયિજનવસ્થામાં હોય છે મનપ્રવજ્ઞાન
નાહારકને જ હોય છે

સામાન્યરૂપે એટલે કે દ્રવ્યમાત્રરૂપે જાણે છે, પણ તેમા મહેલા સર્વ વિષયની અપેક્ષાએ જાણતો નથી

તેવુ જ શ્રુતજ્ઞાનનુ પણ જાણુવુ અર્થાત્ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા રૂપી-અરૂપી બધા દ્રવ્યો જાણી શકાય છે, પરંતુ એના પર્યાય તો કેટલાક જ જાણી શકાય છે, બધા નહિ. શ્રુતજ્ઞાનમા મનોવ્યાપારની પ્રધાનતા હોવાથી તેમા વિચારાશ અધિક અને સ્પષ્ટ હોય છે, તેથી મતિ કરતા શ્રુતનો વિષય દ્રવ્યના પર્યાયરૂપ ગ્રાહ્યની અપેક્ષાએ વિશેષ છે. જોકે દ્રવ્યરૂપ ગ્રાહ્યની અપેક્ષાએ તો બંનેના વિષયોમા ન્યૂનાધિકતા નથી.^૧

અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછુ તેજમ અને ભાષાદ્રવ્યોની વચ્ચેના એવા સૂક્ષ્મ અનત પુદ્ગલ દ્રવ્યોને જાણે, અને વધારેમા વધારે બાદર અને સૂક્ષ્મ સર્વ દ્રવ્યોને જાણે, અને અવધિદર્શનથી દેખે ક્ષેત્રથી અવધિજ્ઞાની ઓછામા ઓછુ આગળના અસંખ્યાતમા ભાગને અને

---

૧ મતિજ્ઞાનમા પણ બીજી ઇન્દ્રિયો સાથે મનનો વ્યાપાર ગૃહિત છે, અને મન સ્વાનુભૂત તથા ગાસ્ત્રશ્રુત બધા મૂર્ત-અમૂર્ત દ્રવ્યોનુ ચિતન કરે છે. તો પણ મતિ અને શ્રુત વચ્ચે ભેદ શો રહ્યો એ પ્રશ્ન સહેજ થાય છે. તેનો જવાબ એ છે કે, જ્યારે માનસિક ચિતન શબ્દોલ્લેખ સહિત હોય, ત્યારે શ્રુતજ્ઞાન, અને જ્યારે રહિત હોય ત્યારે મતિજ્ઞાન કહેવાય. 'શબ્દોલ્લેખ' એટલે વ્યવહારદાઢમા શબ્દશક્તિના ગ્રહણથી ઉત્પન્ન થવુ તે, જે અર્થાત્ જેમ શ્રુતજ્ઞાનની ઉત્પત્તિના સમયે શબ્દ-અર્થના સંસ્પર્શ અમરણ અને શ્રુતગ્રંથનુ અનુસરણ અપેક્ષિત છે, તેમ ઈહા આદિ મતિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિમા નથી.

વધારેમા વધારે શક્તિની અપેક્ષાએ અમોકને વિને અમખ્ય
શોકપ્રભાણુ ખડને જાણે અને શુએ. કાળથી અવધિયાની
ઓછામા ઓછુ આવસિકાના અપખ્યાતમા બાળને અને
વધારેમા વધારે અસખ્યાત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી
જેટલા અતીત અનામતકાળન જાણે અને શુએ એટલે કે
તેલા કાળમા એલા રૂપી દ્રવ્યને જાણે. અવાધ્યાની
જા મતે દ્રવ્યોનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે અમૃતોનો નહિ.
તેમ જ મન એના પણ સમમ પર્વામેળે તે જાણી
શકેનો નથી

મન પર્માજ્ઞાન પણ મત દ્રવ્યોનો જ સાક્ષાત્કાર કરે
છે પરંતુ અવધિયાન જેટલા દ્રવ્યોનો નહિ કેમકે
અવધિયાન દ્વારા સવ પ્રકારના ગુહ્યલક્ષ્ય મહણ કરી
શકાય છે પરંતુ મન પર્માજ્ઞાન દ્વારા તો ફક્ત મનઃક્રમ જોવા
ગુહ્યમ જ્ઞાન તે પણ માનુષોત્તરક્ષેત્રની અંદરના જ મહણ
કરી શકાય છે મન પર્માજ્ઞાન પણ અમે તેટલું શુદ્ધ હોય
નામ આજ દ્રવ્યોના મ પૂણ પર્વામેળે નથી શકવું નથી.
વળી તે જ્ઞાન દ્વારા સાક્ષાત્કાર તો ચિંતનશીલ મૂત મનનો
ધામ છે છતાં પછી ધનાર અનુમાનથી એ મન દ્વારા ચિંતન
કરેલા મૂત અમૂત જ્યાં દ્રવ્યો નથી શકાય છે

મન પર્માજ્ઞાનના એ બે કશ્ચુમતિ (સામાન્વમશ્લી)
અને વિપુલમતિ (અનેક વિશૈષમશ્લી) ના વિષય હવે
વિમતવાર વણવવામા આવે છે કશ્ચુમતિજ્ઞાન સામાન્વ —
મહાક પર્માવિસિષ્ટ અદ્વૈતનુ જ્ઞાન હોય છે જેમકે
તેણે મટ ચિંત્યો આ પ્રમાણે તે અદી દ્વીપમા રહેલા
મગી પચેદિય પર્મામ છવોએ મનપે પરિણામાવેશ મનો-

વર્ગણના અનત મુદ્ધોને સાક્ષાત્ જાણે પરતુ તણ ચિંતવેલ ઘટાદિરૂપ અર્થને અનુમાનથી જાણે, માટે તેને 'દેખે' એમ કહે છે વિપુલમતિજ્ઞાન પુષ્કળ વિશેષવિશિષ્ટ મનોદ્રવ્યનુ જ્ઞાન હોય છે જેમકે 'તેણે માટીનો, પાટલિપુત્રનો, વસતકાળનો અને પીળા વર્ણનો ઘટ ચિતવ્યો' ક્ષેત્રથી ઋજુમતિ ઓછામા ઓછુ આગમના અસંખ્યાતમા ભાગમા અને વધારેમા વધારે તિર્યક મનુષ્યસ્રોકમા રહેલા સસ્રી પચેદ્રિય પર્યાપ્ત જીવોના મનોગત ભાવને જાણે, અને વિપુલમતિ અઢી આગળ અધિક તે ક્ષેત્રમા રહેલા મનોગત ભાવને જાણે અને દેખે કાલથી ઋજુમતિ ઓછામા ઓછા પલ્થોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા અતીત અનાગત કાલને જાણે અને જુએ તેને જ વિપુલમતિ વધારે સ્પષ્ટપણે જાણે ભાવથી ઋજુમતિ સર્વ ભાવોના અનતમા ભાગે રહેલા અનત ભાવને જાણે અને જુએ, તેને વિપુલમતિ વિશુદ્ધ અને સ્પષ્ટપણે જાણે અને જુએ

કેવલજ્ઞાની દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્યોને જાણે અને જુએ છે એ પ્રમાણે ભાવ વગેરેથી સર્વ ભાવ વગેરેને જાણે છે અને જુએ છે

સૌથી થોડા જીવો મન.પર્યાવજ્ઞાની છે,^૧ તેથી અવધિ-જ્ઞાની અસંખ્યાતગણા છે, તેથી આભિનિષેધાધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની અને વિશેષાધિક છે અને પરમ્પરતુલ્ય છે, તેથી

૧ કારણ કે સંયતને જ મન પર્યાવજ્ઞાન હોય છે અવધિ-જ્ઞાની (નરક, દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ એમ), ચારે ગતિમા હોવાથી અસંખ્યાતગણા છે.

દેવજ્ઞાની અનંતમજ્જા છે જ્ઞાનીઓમાં સૌથી ઘણા વિભજ્ઞાની^૧ છે તેથી મતિજ્ઞાની અને મુતજ્ઞાની અનંતમજ્જા છે અને પર પર સરખા છે

જ્ઞાની અને જ્ઞાનીમાં સૌથી ઘણા મનપ્રવજ્ઞાની છે તેથી અસપ્ષાતમજ્જા અવધિજ્ઞાની છે તેથી મતિ અને મુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે અને પરસ્પર દુસ્થ છે તેથી વિભજ્ઞાની અસપ્ષાતમજ્જા છે^૨ તેથી દેવજ્ઞાની અનંતમજ્જા છે તેથી મતિજ્ઞાની અને મુતજ્ઞાની અનંતમજ્જા છે અને પરસ્પર દુસ્થ છે^૩

હવે તે જ્ઞાનોના પર્વાઓની^૪ અપેક્ષાએ અસ્પૃશ્ય-અકુત્વ વિચારીએ સૌથી ઘણા મનપ્રવજ્ઞાનના પર્વાઓ છે કેમકે તેનો વિષય માત્ર મન છે તેથી અવધિજ્ઞાનના પર્વાઓ અનંતમજ્જા છે કેમકે મનપ્રવજ્ઞાનની અપેક્ષાએ તેનો વિસ્ત્ર દ્રવ્ય અને પર્વાઓથી અનંતમજ્જો છે તેથી મુતજ્ઞાનના પર્વાઓ અનંતમજ્જા છે કેમકે તેનો વિષય કપી-અકપી દ્રવ્યો દેવાથી તેનાથી અનંતમજ્જા છે તેથી મતિજ્ઞાનના પર્વાઓ અનંતમજ્જા

૧ પદ્મદિશાને જ નિષ્કલ્પાન સહચરે છે માટે તે સૌથી ઘણા છે

૨ કાશ્યુ કે સમ્યક્દર્શિ દેવ અને નારક કરતાં અધિકારિ અસપ્ષાતમજ્જા છે

૩ કાશ્યુ કે સાધારણ વદસ્પદિભ્યો મતિજ્ઞાની અને મુતજ્ઞાની હોય છે અને તેમાં સિદ્ધ પણ અનંતમજ્જા છે

૪ પર્વાય બ્રહ્મ સિત્ત સિત્ત અવસ્થાએ, અવસ્થા તે તે જ્ઞાનના દ્રવ્ય પર્વાઓના સૌથી વધુ હોયે, અવસ્થા દેવજ્ઞાન વડે તે તે જ્ઞાનના કથા અગિય

છે ડારણ કે તેનો વિષય અભિલાષ્ય અને અનભિલાષ્ય પદાર્થો હોવાથી તેથી અનતગણો છે તેથી કેવલજ્ઞાનના પર્યાયો અનતગણા છે, કેમકે તેનો વિષય સર્વ દ્રવ્યો અને સર્વ પર્યાયો હોવાથી અનતગણો છે

સૌથી થોડા વિભગજ્ઞાનના પર્યાયો છે, તેથી અનતગણા શ્રુતઅજ્ઞાનના પર્યાયો છે, અને તેથી અનતગણા મતિઅજ્ઞાનના પર્યાયો છે

જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બનેનો મિત્ર રીતે વિચાર કરીએ, તો સૌથી થોડા મન પર્યાવજ્ઞાનના પર્યાયો છે, તેથી વિભગજ્ઞાનના પર્યાયો અનતગણા છે, કેમકે ઉપરના ત્રૈવેયકથી આરભી સાનમી નરડ પૃથ્વીમા અને તિર્યક અસખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રમા ગહેલા કેટલાક રૂપી દ્રવ્યો અને તેમના કેટલાક પર્યાયો વિભગજ્ઞાનનો વિષય છે, અને તે મન પર્યાવજ્ઞાનના વિષયની અપેક્ષાએ અનતગણો છે વિભગજ્ઞાનથી અવધિજ્ઞાનના પર્યાયો અનતગણા છે, કેમકે અવધિજ્ઞાનનો વિષય સકલ રૂપી દ્રવ્યો અને પ્રત્યેક દ્રવ્યના અસખ્યાત પર્યાયો છે, અને તે વિભગજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનતગણા છે તેથી શ્રુત અજ્ઞાનના પર્યાયો અનતગણા છે, કેમકે શ્રુતઅજ્ઞાનનો વિષય શ્રુતજ્ઞાનની પેઠે સામાન્ય રૂપે કરીને સર્વ મૂર્તીમૂર્ત દ્રવ્યો અને સર્વ પર્યાયો હોવાથી અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનતગણો છે, તેથી શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયો વિશેષાધિક છે, કેમકે શ્રુતઅજ્ઞાનને અગોચર કેટલાક પર્યાયોને શ્રુતજ્ઞાન જાણે છે તેથી મતિઅજ્ઞાનના પર્યાયો અનતગણા છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાન અભિલાષ્યવસ્તુ વિષયક હોય છે, જ્યારે મતિઅજ્ઞાન તેનાથી અનતગણા અનભિલાષ્ય વધારે પદાર્થો

વિવશ રહ્ય હોય છે તેથી મતિજાનના પચસો વિશ્વાધિક
 છે તેથી સ્વચ્છતાનના પચસો જનતગણ છે તેમજ તે નવ
 કામમાં રહેલાં મર્વે દ્વચ્છ અને સવ પચસોને જાણું છે

—છવક ૮ છે ૨

૩

પ્ર —હે ભગવન્ ! અવધિતાની છવ કેટલી સેસવામ
 હાય ?

ઉ —હ મૌતમ ! ત્રણ વિશુદ્ધ સેસવામા હાય નાન
 સેસવા પચમેસવા અને શુદ્ધસેસવા.

પ્ર —હે ભગવન્ ! તેનો નામો કયા પ્રકારનો હોય ?

ઉ —હ મૌતમ ! તે વચ્ચત્તમનારાય સદનનામો^૧
 હાય

પ્ર —હે ભગવન્ ! તે કેટલી સિચ્છવામો હોય ?

પ્ર —હે મૌતમ ! જોછામાં જોછો માત હાય અને
 વધારેમાં વધારે પાચસો ધનુષ સિચ્છવામો હાય.

પ્ર —હ ભગવન્ ! તે કેટલા અપુત્રવામો હોય ?

ઉ —હે મૌતમ ! તે જોછામાં જોછા કાંઈક વધારે
 જ્યાં વધેના અને વધારેમાં વધારે પૂર્વેકોની આપુત્રવામો
 હાય

પ્ર —હે ભગવન્ ! તે સીવેશ્વરો હોય પુરુષેશ્વરો
 હાય કે નપુસકેશ્વરો હોય ?

૧ તે પ્રથમ પ્રકારનો વચા પ્વાન મારે જ્ઞવચ્ચ સદવચ-
 નામિ સ્થેચચ છે તેની વિવરો મારે સુચિ આ આશ્વર્ય
 અવિમ ઉપરેસ પુસ્તક પા. ૧૧૪

ઉ—હું ગૌતમ' ન મુરુપવેદનાળો હાથ અથવા દૃષ્ટિન

નપુસ્ટ હાથ

પ્ર૦—હું ભગવન્' તેને ઘટલા કપાળો હાથ ?

ઉ૦—હું ગૌતમ' તેને નાભવલન પ્રકારના^૧ મેધ. માન,

માયા અને ક્ષોભ એ ચાર કપાલ હાથ તેના અધ્યવનાળો

પણ પ્રશન્ત જ હાથ

—શતક ૯, ઉર્ફ૦ ૩૧

૪

પ્રમાણ

તેનાવી અર્થ—પદાર્થ—જાગી શકાય ન પ્રમાણ અથવા

'તત્ત્વ' તે પ્રમાણ

ગૌ૦—હું ભગવન્' પ્રમાણ તે શુ ?

ઉ૦—હું ગૌતમ' પ્રમાણ ચાર પ્રકારનું છે પ્રત્યક્ષ,

અનુમાન, ઉપમાન, અને આગમ

પ્રત્યક્ષના એ પ્રકાર છે ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ, અને નોઇન્દ્રિય-

પ્રત્યક્ષ ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયોથી થતું જ્ઞાન

નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ એટલે ઇન્દ્રિય અને મનની સહાયતા વિના

કક્ત આત્માની યોગ્યતાના યજ્ઞથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન

અવધિજ્ઞાન, મન પર્યાવજ્ઞાન, અને કેવલજ્ઞાન એ નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ

જ્ઞાનો છે

અનુમાન ત્રણ પ્રકારનું છે પૂર્વવત્, શેષવત્ અને

દૃષ્ટસાધર્મ્યવત્ [જેમ નાસી જઈને ફરી આવેલા પુત્રને

માતા કાઠી (ત્રણ વગેરેના) પૂર્વ નિશાનથી ઓળખી કાઢે,

૧ જુઓ આગળ પા ૨૯, ટિ ન ૫

તેમ પૂર્વ જ્ઞાણેના નિશાનથી જે જ્ઞાન થાય તે પૂર્વવત
 મેયવત એટલે કામ વગેરેની નિશાનીઓથી પરેણ પદાર્થો
 જે જ્ઞાન થાય તે. જેમકે જાણી મેરનો સ્વરૂપ હોવાથી
 મેર હોવા જોઈએ એક પદાર્થના સ્વરૂપનું નિરીક્ષણ
 કરવાથી એવા સ્વરૂપવાળા બીજા પદાર્થો પણ એ પ્રકારના
 છે એવું જે જ્ઞાન તે દૃશ્યસ્પર્શવત અનુમાન કહેવાય
 જેમકે (૮ રતિભારના) એક કપને જોવાથી એના જેવા
 જે બીજા તે પણ કાપોપણ કહેવાય તેવું જ્ઞાન.]

જિજ્ઞાસનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનું છે જેવી જાણ તેથી
 મળે.

આગમ ૫ પ્રકારનો છે લૌકિક અને લૌકોત્તર

લૌકિક તે ભારત, રામાયણ, અગ્નિર્વામ્નઃસંહિતા માર વેદ^૧
 વગેરે અને લૌકોત્તર તે આર અગ્નિવાણુ મણિપિટક^૨

— સતક ૫ છંદ ૪

૩ જીવોનું વર્ગીકરણ

૧

૭ વર્ગ

રાજ્યરૂઢ નગરનો પ્રસંગ છે

મૌ —દે બાહ્ય સમગ્રી જીવો કેટલા પ્રકારના છે

મ —દે જોતમ મસારી જીવો ૭ પ્રકારના છે

પૃથ્વીકામ, જળકામ, વાયુકામ, અગ્નિકામ, વન પતિકામ અને
 તમ (જાણવા જમમ).

૧ જુઓ આગમ પા. ૩૨૬ પિ

૨ જુઓ આગમ પા. ૧૧૩

તેમા પૃથ્વીકાયિકોના બે વર્ગ છે સૂક્ષ્મ^૧ પૃથ્વીકાયિક અને આદર (સ્થૂલ) પૃથ્વીકાયિક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકના પાછા બે વર્ગ છે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત^૨ આદર પૃથ્વીકાયિકના પણ બે પ્રકાર છે શ્લક્ષણ (ભૂકા કરેલા ઢેકા જેવી મૃદુ કાલી નીલી વગેરે પૃથ્વી), અને ખર (ઉપલ, શિલા, ઝાકગ વગેરે)^૩

અપ્કાયિકના પણ સૂક્ષ્મ^૧ તથા આદર એવા બે વિભાગ છે, તથા સૂક્ષ્મના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે વિભાગ છે આદર અપ્કાયિક તો હીમ, કરા, હડ પાણી, મીઠું પાણી, ખારુ પાણી વગેરે અનેક પ્રકારનું છે

તેજઃકાયિકના પણ સૂક્ષ્મ (પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત), તથા (અગાર, જ્વાળા, અગ્નિ, ઉલ્કા વીજળી વગેરે) આદર એવા બે પ્રકાર છે

વાયુકાયિકના પણ સૂક્ષ્મ (પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત), તથા (પૂર્વ દિશાનો, દક્ષિણ દિશાનો, વટોળયો વગેરે) આદર એવા બે પ્રકાર છે

વનસ્પતિકાયિકના સૂક્ષ્મ (પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત), તથા આદર એવા પ્રકાર છે તેમા આદરના પાછા ‘પ્રત્યેકશરીર,’

૧ આ સૂક્ષ્મત્વ અને સ્થૂલત્વ આપેલિક ન સમજવું પરંતુ એ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો, પેત્રીમા ગંધના અવયવોની જેમ, ચારે બાજુ ફેલાઈ ગ્હેલા હોય છે, તથા સર્વ લોકમા વ્યાપેલા હોય છે. પરંતુ આદર પૃથ્વીકાયિકો તો નિયત દેશમા જ હોય છે

૨ આ માટે જુઓ આ પ્રકરણમા જ વિભાગ ૩, પા ૩૫૧.

૩ આ તેમ જ પછીના વર્ગોની વિગતો અને પેટા વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું ‘અતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા ૨૫૬-૨૬૨

અને સાધારણથી એક ને પ્રકાર છે. રસે હાનું પડે
 ધરીને ત્યાં એની વળવળ ને પ્રત્યેકથી (રસ ત્યાં
 તથા વચ્ચે) અને અનંત હોય એક મમલ ધરીને ત્યાં
 ત્યાં વળવળ (જાણી મળા આદિ રસથી સમજાવવા
 અને) સાધારણથી રસ ત્યાં

અમર્યાદિત હોય ત્યાં પ્રકાર છે એ હિંસાવાળા
 તથા હિંસાવાળા ત્યાં હિંસાવાળા અને પાંચ હિંસાવાળા

એ રસ એક રસ અને રસને વિચારવા હોય ત
 રસમિત્રા ત્યાં મળે છે ત્યાં વચ્ચે છે ત્યાં સમર્થિત
 (એક રસે માનવિત્તાના મનોમ વિના અમર હોવા મળ
 આદિમાં પદા મનાય) તથા ત્યુત્કરે દાવ દાવ છે તમ્ના
 વળ પદામ અને અપદામ એવા ને મર છે

ત્યુ ૮ રસ રસ અને પ્રાણ એ ત્યુ હિંસાવાળા
 માત્રનાય વચ્ચે હોય ત્યુ ત્યુ ત્યુ

ત્યુ ૮ રસ રસ પ્રાણ અને અપિ એમ ત્યાં
 હિંસાવાળા માની મર્યાદા વચ્ચે હોય ત્યુ ત્યુ ત્યુ

વચ્ચે હોય હોવા ત્યાં પ્રકાર છે નૈરવિક (નરકના)
 ત્યાં મ (પૂ-વચ્ચે) મનુષ્ય અને રેડ

નૈરવિકો રુદ્રામ્ના સર્કરામ્ના વાસુકામ્ના, પદમ્ના
 ધૂમ્ના તમ્ના અને તમ્નામ્ના એમ સાત નરક
 પૂરીએ અનુસાર સાત પ્રકારના છે તેમના ત્યુ પદામ
 અને અપદામ એવા ને મર છે

તિર્યચોના ત્રણ પ્રકાર છે જલચર, અથલચર, અને ખેચર

જલચરના પાછા સમર્થિત અને ગર્ભજ એમ બે ભેદ છે. સમર્થિત તો નપુમ્ન જ હોય છે, ગર્ભજ પાછા સ્ત્રી પુરુષ અને નપુમ્ન એમ ત્રણ પ્રકારના હોય છે તે ગંધાના પાછા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા બે ભેદ છે

અથલચર તથા ખેચરનું પણ તે પ્રમાણે જાણવું

૧ મનુષ્યના બે પ્રકાર છે સમાહત અને ગર્ભજ સમર્થિત મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોના કક, લીંટ, લોહી, પિત્ત, પર વીર્ય, મઝદુ વગેરે અશુચિ ગંધાના પેદા થાય છે તેમનું ડદ આગળના અસખ્ય ભાગ જોટલુ હોય છે, તમને મન તેમ જ સમ્યગ્દર્શન નથી હોતું, તેઓ અજાની હોય છે તથા સર્વ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરતા પહેલાં અતર્મુહૂર્તમા જ મરી જાય છે

ગર્ભજ મનુષ્યો પણ ત્રણ પ્રકારના છે કર્મભૂમિના,^૧ અકર્મભૂમિના અને અતરદ્વીપોના અતરદ્વીપો જલુદ્વીપની આસપાસ વીંટળાઈને આવેલા લગ્નસમુદ્રમા આવેલા છે

કર્મભૂમિમા આવેલાના પાછા બે વિભાગ છે આર્ય અને મ્લેચ્છ શક, યવન, ચિલાત, શયર, ગર્ગર વગેરે મ્લેચ્છા અનેક પ્રકારના છે ૨

૧ જમા મોક્ષમાર્ગને જાણનારા અને તેનો ઉપદેશ કરનારા તીર્થ કર પેદા થઈ શકે, તે કર્મભૂમિ તે બધાની વિગતો માટે જુઓ આ ખડમા આગળ પાંચમો લોકવિભાગ

૨ આર્યઅનાર્યની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'કર્મકથાઓ' પુસ્તક પા ૨૦૫-૭

આર્થો ને પ્રકારના ૬ જ્ઞાદિપ્રામ અને અનુદિપ્રામ તેમા જ્ઞાદિપ્રામના ૭ પ્રકાર છે અદ્યત્, યજ્ઞર્થો નયત્ વામુદેવ ચારણ અને વિદ્યાધર.^૧

અનુદિપ્રામના નવ પ્રકાર છે ૧ મમધ-રા ત્વદ વચ્ચે અમુક નાદીપચીસ આવ રેમ્માર્થ^૨ ૪ મેષા સત્રઆવ ૭ અન્ય ઇર્ષિદ વેદેદ ૨ મ દરિતજન મુચુબા એ ૭ પૂજ નતિર્મા ૮ મેષા જ્ઞાતિઆર્થ^૩ ૩ ચાતુર્ય મોમ ઉમ દેવતાડ હાત અને કૌરવ એ ૭ કુમેમા ૪ મનાર ૮ કૃષ્ણઆર્થ^૪ ૪ સુતર વેચનારા કાપડિયા કપાસ વચનારા કુભાગ પાવળી ક્રિપાકાગ વચેરે કમઆર્થ^૫ ૭ ૫ તૂણનાગ વજુનાર, પરોળા વજુનારા મરોઠા જનાવનારા માદી માખડીએ, મુળી પાડુકા ડરીએ, વાદન પૂઠર્મના વાગનું સિન્ધ સપ પૂતળા રૂખનું સિન્ધ હાત ૬ સિ ૫ બાકનું સિન્ધ, કાદીઓનું સિન્ધ તથા બાધા વચરેનું કામ કરનારા સિન્ધઆર્થો છે ૬ અધ્યાત્મર્થો બારા મોક્ષનાગ તથા આક્રો વચેરે ધિપિઓ ભજુનારા ભાવાઆર્થ ૭ ૭ માતાર્થો ચામ પ્રકારના જાન મુલ્ય પામ પ્રકારના ૭ ૮ દેહનાર્થો ને પ્રકારના ૭ મગજ દેહનાર્થ ૭ અને ચીતરામ દેહનાર્થ

૧ કમ્બા ને પ્રકાર જ્ઞામજાદિમા જમન વન વિનિદ શક્તિ પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યો ૭

૨ કુલો જા માયાનુ ચૈત્રસાક્ષ પા. ૧૬૧ ત્વા નીર્લોભપદ્મિની ૭ મત્તિ ૭ તેથી તે કુલ આવ ૭ બાકીનું આર્થ ૭

૩ ત્વા નિહત્તુચિ વચેરે દેહ પ્રકાર માટે કુલો જા માયાનુ અતિમ ઉપદેશ પુસ્તક પા ૧૬૪

તેમા વીતરાગ દર્શનાર્થના બે પ્રકાર છે જેના કપાયો માત્ર ઉપશાત થયા છે તેવા ‘ઉપશાતકપાય’, અને જેના કપાયો ક્ષીણ થયા છે તેવા ‘ક્ષીણકપાય’ તેમા પાછા ‘ક્ષીણકપાય’ના ‘છદ્મસ્થ’ના અને ‘કેવલી’ના એવા બે બેદ છે અને ‘કેવલી’ના પાછા ‘મયોગી’ના, અને ‘અયોગી’ના એવા બે બેદ છે *

૯ ચારિત્રાર્યો પણ બે પ્રકારના છે સગગ ચારિત્રાર્ય, અને વીતરાગ ચારિત્રાર્ય

દેવો ચાર પ્રકારના છે ભવનવાસી, વાનવ્યતર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક તેમા ભવનવાસીના, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, ક્ષીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિકકુમાર, વાયુકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર—એવા દશ બેદ છે વાનવ્યતરના, કિનર, કિપુરુપ, મહોરગ, ગાધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, જૂત, અને પિશાચ એવા આઠ બેદ છે

જ્યોતિષ્કના પાચ બેદ છે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા વૈમાનિકના બે બેદ છે કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત તેમા કલ્પોપપન્નના સૌધર્મ, ઐશાન, માર્તકુમાર, માર્કેન્દ્ર, બ્રહ્મલોહ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત એવા બાર બેદ છે અને કલ્પાતીતના ત્રૈવેયક અને અનુત્તર એવા બે વિભાગ છે તેમા ત્રૈવેયકના તો હેઠળના, મધ્યમ અને ઉપરના, તથા તે દરેકના તેવા ત્રણ ત્રણ બેદ

* આ વિભાગો સમજવા માટે ગુણસ્થાનો વિષે કાઈક સમજવાની જરૂર છે તેને માટે જુઓ આ વિભાગને અતે દિ ન ૧, પા ૩૪૪

મગી મુખ તર બદ છે અને અનુચિના વિગત, વૈગળ્ય
 તથા અપરાધિત અને સર્વોર્થસિદ્ધ એવા પાત્ર પ્રકાર છે
 તે માતાના પપોત્ર અને અપપોત્ર એવા બે પ્રકાર છે

— સૂતક ૭ ઉદ ૪

ટિપ્પણ

ટિપ્પણ નં ૧ :

ગુણ એટલે આત્માની સુખ્યકત્વ સાગ્રિ રીત
 આદિ શક્તિઓ અને આત્મ એટલે તે શક્તિઓની
 તન્ત્રમમાવવાળી અવસ્થાઓ. તેમ તેમ આત્મા ઉપરના
 મોહનીય ક્રમના પદ્ધતિ દૂર થાય છે તેમ તેમ આત્માના
 મદ / મુખે પ્રગટ થતા જાય છે તેવા મુલુકવાનો અર્થ
 આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમની મણીઓ. ૧૪ મણુવાળ છે ૧
 જેમા દશ-મોહનીયની પ્રમળતાથી આત્માના તત્ત્વરુચિ ન
 પ્રગટતી નથી તથા જેની દૃષ્ટિ મિથ્યા હોય છે તે
 મિથ્યાદૃષ્ટિ નામનુ પ્રથમ મુલુકવાળ છે

અનિવારમે મુલુકવાને પહોંચ્યા છતાં પતિત થઈ
 પ્રથમ મુલુકવાળ ઉપર આવતા વચ્ચે જન્મ મોગે વખત
 તત્ત્વરુચિના ન્યાય આન્વાદવાળી ૭ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે
 તે આન્વાદન મુલુકવાળ.

૩ સત્-અમલ વચ્ચે દોષાત્મમાન મિથિ તે
 અમલમિથ્યાદૃષ્ટિ મુલુકવાળ.

૪ જેમા આત્મા અસન્નિધિપણે સ્વલક્ષ્ય ન-તત્ત્વરુચિ
 કરી રહે છે તે અવિસ્તમમ્મદૃષ્ટિ મુલુકવાળ તે
 અવિરત કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં દશ-મોહનીયનું

અગ ગયા છતા ચાગ્રિમોહનીયની મત્તા મવિશેષ હોવાથી
નિરતિ (લાગવૃત્તિ) ઉદય નથી પામતી

૫ જે અવસ્થામા રુચિ ઉપરાત અલ્પાગ્રે પણ વિગતિ
(લાગવૃત્તિ) ઉત્પન્ન થાય છે, તે ‘દેશવિરતિ’

૮ જેમા ત્યાગવૃત્તિ પૂર્ણ ઉદય પામવા ‘જ્ઞતા વચ્ચે
વચ્ચે પ્રમાદ-સ્ખલન સભવે છે, તે ‘પ્રમત્તમયત’

૭ જેમા પ્રમાદનો મહેજો સભવ નથી, તે
‘અપ્રમત્તમયત’

૮ જેમા પૂર્વે ડહી નહિ અનુભવેલો આત્મશુદ્ધિનો
અનુભવ થાય છે અને અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસ પ્રગટે છે, તે
‘અપૂર્વડગ્ધુ’

૯ જેમા ચાગ્રિમોહનીય કર્મના શેષ રહેલા અશોને
શમાવવાનું કે ક્ષીણુ ડરવાનું કામ ચાલતું હોય છે, તે
‘અનિવૃત્તિઆદર’

૧૦ જેમા મોહનીયનો અશ લોભરૂપે જ ઉદયમાન
હોય છે, પણ બહુ સૂક્ષ્મ પ્રમાણમા, તે ‘સૂક્ષ્મનપરાય’

૧૧ જેમા મૂક્ષમલોભ સુધ્ધા શમી જાય છે, તે
‘ઉપશાતમોહનીય’ આ ગુણુસ્થાનમા દર્શનમોહનીયનો
મર્વથા ક્ષય સભવે ખરો, પણ ચારિત્રમોહનીયનો તેવો ક્ષય
નથી હોતા, માત્ર તેની સર્વાંશે ઉપશાતિ હોય છે આને
લીધે જ મોહનો કરી ઉદ્દેહ થતા અવશ્ય પતન થાય છે
અને પ્રથમ ગુણુસ્થાન સુધી જવું પડે છે

૧૨ જેમા દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો
મર્વથા ક્ષય થઈ જાય છે, તે ‘ક્ષીણુમોહનીય’ અહીંથી
પતન મભવી શકતું નથી,

૧૩ જેમાં મોહના આસતિક અભાવને લીધે
વીતરાગદશા પ્રગટવા સારી સુવર્ણપત્તું પ્રાપ્ત થાય છે તે
સુષોમયુષ્મદાન આ અધ્યાનમાં મોગ એ જો કે સારીગિક
માનસિક અને વાચિક આપારો હોય છે

૧૪ જેમાં સારીરિકાદિ પ્રવૃત્તિનો પણ અભાવ થઈ
છે તે અસોમયુષ્મદાન સારીરિકાદિ થતા જ નેની અમાપિ
થાય છે

આમાં ૧૧ અને ૧૨ મુષ્મદાને પદોઅર્થને ઉપગ્રહ
કરે છે અને ૧૩ તથા ૧૪ મુષ્મદાને પદોઅર્થને લિપ્ત
કરે છે

૨

આઠ પ્રકારના આત્મા

મો — જે ભગવત્ આત્મા કેટલા પ્રકારના છે ?

મ — જે મૌલમ આઠ પ્રકારના આત્મા છે તે આ
પ્રમાણુ દ્રવ્યાત્મા, ક્ષણાત્મા, મોક્ષાત્મા, ઉપમોક્ષાત્મા,
હીનાત્મા, સ્થાનાત્મા, ચાત્રિયાત્મા અને વીર્યાત્મા.

ત્રિકાળવતી આત્મકાન્ધ ન દ્રવ્યાત્મા તે સર્વ જીવોને
હોય છે કીધાદિ કાલમયુક્ત આત્મા તે કાલમદ્રમા, તે
નકાલાથી જીવોને હોય છે પણ ઉપશાન્તકાલ અને ક્ષીણ
કાલને હોતો નથી મન-વચન-કાયાના મોગ અથવા
આપારસ્થાને મોક્ષાત્મા હોય છે મામાન્ધ મોષ અને
વિમ્બ મોષવાળા સિદ્ધ અને અમારી સર્વ જીવોને

ઉપયોગાત્મા^૧ હોય છે સમ્યગ્ વિશેષ બોધરૂપ જ્ઞાનાત્મા સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય છે સામાન્ય અવબોધરૂપ દર્શનાત્મા સર્વ જીવોને હોય છે ચારિત્રાત્મા વિગતિવાળાને હોય છે, અને વીર્યાત્મા કરણવીર્યવાળા મર્વ સસારી જીવોને હોય છે

જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને કપાયાત્મા અને યોગાત્મા (સકપાયા અને સયોગી અવસ્થામાં) હોય અને (ક્ષીણકપાયા, ઉપશાન્તકપાયા અને અયોગી દશામાં) ન પણ હોય જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને ઉપયોગાત્મા તો અવશ્ય જ હોય (કારણ કે મુક્ત કે સસારી બધા જીવોને ઉપયોગ એટલે કે બોધ-વ્યાપાર હમેશા હોય છે) જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાનાત્મા હોય કે ન પણ હોય (સમ્યગ્જ્ઞાની હોય કે ન હોય તેની અપેક્ષાએ) દ્રવ્યાત્માને દર્શનાત્મા તો અવશ્ય હોય (કેમકે મિદ્ધને પણ કેવલદર્શન હોય છે જ) દ્રવ્યાત્માને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય છે કારણ કે સિદ્ધ અથવા વિરતિ-રહિતને દ્રવ્યાત્મા હોવા છતાં હિસાદિ દોષથી નિવૃત્તિરૂપ ચારિત્રાત્મા હોતો નથી, અને વિરતિવાળાને હોય છે તેવું જ વીર્યાત્માનું પણ મમજવું કારણ કે મકરણવીર્યની

૧ ઉપયોગ એટલે બોધવ્યાપાર — જાણવાની ક્રિયા જે બોધ આદ્ય વસ્તુને વિશેષરૂપે જાણે તે સાકાર ઉપયોગ, અને જે બોધ આદ્ય વસ્તુને સામાન્યરૂપે જાણે તે નિરાકાર ઉપયોગ સાકારને જ્ઞાન અથવા સવિકલ્પક બોધ કહે છે, અને નિરાકારને દર્શના અથવા નિર્વિકલ્પક બોધ કહે છે

૨ જીવો પા ૩૧૬

અપેક્ષાએ સિદ્ધને વીધોત્તા નથી અને બીજા મનાગીને
હાથ છે

કપાલાત્માને ચોખાત્મા હાથ ન હારણ કે સકાષી
ચામરુદિત ન હોઈ સહે પણ ચોખાત્માને કાપાત્મા કદાચ
હાથ કે ન હોય, કેમકે સચોગીએ મહાપત્ની અને અધવાત્ની
એમ બંને પ્રકારના હોય છે કપાલાત્માને ઉપચોખાત્મા
અવશ્ય હોય છે કારણ કે ઉપચોખરુદિતને (૧૪૩ પદાવર્તન)
કપાલો હોતા નથી પણ તેને ઉપચોખાત્મા હોય તેને
પાપાત્મા વિરુદ્ધે હોય છે કારણ કે ઉપચોખાત્મા ભૂત
નકપાત્માને કપાલાત્મા હોય છે અને વીનરામને નથી હોતા
કપાલાત્માને જ્ઞાનાત્મા વિરુદ્ધે હોય છે કેમકે સમ્યક્દર્શન
હાથ છે અને મિથ્યાદર્શન નથી હોતો જ્ઞાનાત્માને
કપાલાત્મા હાથ કે ન પણ હોય. કપાલાત્માને દ્વંન્દ્વાત્મા
અવશ્ય હાથ છે કારણ કે દ્વંન્દ્વનરુદિત ૧૪૩ પદાવર્તન
કપાલાત્મા નથી હોતો પણ તેને દ્વંન્દ્વાત્મા હોય છે તેને
કપાલાત્મા કદાચિત્ હાથ અને કદાચિત્ ન હોય, કેમકે
અનવજ્ઞાન કદાચ હાથ પણ ખરા અને ન પણ હોય.
ત્યાગાત્માને ચારિત્રાત્મા વિરુદ્ધે હાથ, કારણ કે સકાષીને
પ્રમત્ત સાધુની પેઠે ચારિત્ર હોય છે અને અમલત્ની જે
તેનો અભાવ પણ હાથ છે તેને ચારિત્રાત્મા હાથ છે
પાપાત્મા કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય
નામાચિકાદિચારિત્રવજ્ઞાન હોય અને વજાઅવજાતચારિત્રવજ્ઞાને

ન હોય ડપાયાત્મા અને યોગાત્માની પેઠે ડપાયાત્મા અને વીર્યાત્માનો સબધ કહેવો

એ પ્રમાણે યોગાત્માને ઉપયોગાત્મા વગેરે પાત્ર સાથે સબધ કહેવો

જેમ દ્રવ્યાત્માનુ કહ્યું તેમ ઉપયોગાત્માનુ ખીજા ચાન સાથે સમજવું

જ્ઞાનાત્મા હોય તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય હોય, અને જેને દર્શનાત્મા હોય તેને જ્ઞાનાત્મા વિકલ્પે હોય જેને જ્ઞાનાત્મા હોય તેને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય, પરતુ ચારિત્રાત્માને જ્ઞાનાત્મા અવશ્ય હોય જ્ઞાનાત્મા અને વીર્યાત્મા અને પરસ્પર વિકલ્પે હોય

દર્શનાત્માને ચારિત્રાત્મા અને વીર્યાત્મા વિકલ્પે હોય, પરતુ જેને તે અને આત્મા હોય તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય હોય

ચારિત્રાત્માને અવશ્ય વીર્યાત્મા હોય, પરતુ વીર્યાત્માને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય

મૌથી થોડા ચારિત્રાત્મા છે, તે કરતા જ્ઞાનાત્મા અનંતગુણ છે, તે કરતા ડપાયાત્મા અનંતગુણ છે, તે કરતા યોગાત્મા વિશેષાધિક છે, તેથી વીર્યાત્મા વિશેષાધિક છે, તથા તે કરતા ઉપયોગાત્મા, દ્રવ્યાત્મા અને દર્શનાત્મા વિશેષાધિક છે અને પરસ્પર તુલ્ય છે

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે અજ્ઞાનસ્વરૂપ ?

૧ અહી જ્ઞાન એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એટલે મિથ્યાજ્ઞાન સમજવું

અપેક્ષાએ મિલને વીચીત્રા નથી અને જીવન મસારીને
હાય છે

કપાલક્રમાન ચોગાત્મા હાય / કારણ કે સકાળી
ચોમચરિત ન હોઈ શકે પણ ચોમક્રમાને કાપાત્મા કદાચ
હાય કે ન હોય તેમજ સુચોગીઓ મકલ્પથી અને આકાળી
એમ બને પ્રકારના હોય છે કપાલક્રમાને ઉપચોમક્રમા
અવશ્ય હોય છે કારણ કે ઉપચોમચરિતને (જડ પદાર્થને)
કદાચો હોતા નથી પણ જેને ઉપચોમક્રમા હોય તેને
કાપાત્મા વિકલ્પે હોય છે કારણ કે ઉપચોમક્રમા જ્યાં
નકાપાળીન કપામક્રમા હોય છે અને વીતસાગને નથી હોતા
કાપાત્માન ગાત્મા વિકલ્પે હોય છે તેમજ સમ્યક્દષ્ટિને
વાંચ છે અને મિત્રાદષ્ટિને નથી હોતા ગાત્માને
કાપાત્મા હાય કે ન પણ ચોચ કપાલક્રમાને જ્ઞનાત્મા
અવશ્ય હોય છે કારણ કે જ્ઞનાચરિત જડ પદાર્થને
કપાલક્રમા નથી હોતા પણ જેને જ્ઞનાત્મા હોય છે તેને
કાપાત્મા કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય તેમજ
જ્ઞનાત્માને કાપાત્મા હોય પણ ખરા અને ન પણ હોય
કપાલક્રમાને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય, કારણ કે સકાળીને
પ્રમત સાધુની પેઠે ચારિત્ર હોય છે અને અમંચતની પેઠે
તેના અભાવ પણ હોય છે જેને ચારિત્રાત્મા હોય તેને
પામક્રમા કદાચિત્ હોય અને કદાચિત્ ન હોય
મામપ્રિયકાદિચારિત્રવાળાને હોય અને મહાત્માત્માચારિત્રવાળાને^૧

૧ ચારિત્રના એ પ્રકારો માટે સુચો નામક પણ પદ
નોવ તથા પા ૭૦

ન હોય ક્ષયાત્મા અને યોગાત્માની પેઠે ક્ષયાત્મા અને વીર્યાત્માનો સબધ હોવો.

એ પ્રમાણે યોગાત્માનો ઉપયોગાત્મા વગેરે પાત્ર સાથે સબધ હોવો.

જેમ દ્રવ્યાત્માનું કહ્યું તેમ ઉપયોગાત્માનું ખીજા સાથે સમબધુ.

જ્ઞાનાત્મા હોય તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય હોય, અને જેને દર્શનાત્મા હોય તેને જ્ઞાનાત્મા વિકલ્પે હોય જેને જ્ઞાનાત્મા હોય તેને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય, પરંતુ ચારિત્રાત્માને જ્ઞાનાત્મા અવશ્ય હોય જ્ઞાનાત્મા અને વીર્યાત્મા અને પરસ્પર વિકલ્પે હોય.

દર્શનાત્માને ચારિત્રાત્મા અને વીર્યાત્મા વિકલ્પે હોય, પરંતુ જેને તે અને આત્મા હોય તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય હોય.

ચારિત્રાત્માને અવશ્ય વીર્યાત્મા હોય, પરંતુ વીર્યાત્માને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે હોય.

મૌથી થોડા ચારિત્રાત્મા છે, તે કરતા જ્ઞાનાત્મા અનંતગુણ છે, તે કરતા ક્ષયાત્મા અનંતગુણ છે, તે કરતા યોગાત્મા વિશેષાધિક છે, તેથી વીર્યાત્મા વિશેષાધિક છે, તથા તે કરતા ઉપયોગાત્મા, દ્રવ્યાત્મા અને દર્શનાત્મા વિશેષાધિક છે અને પરસ્પર તુલ્ય છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્! આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે અજ્ઞાનસ્વરૂપ?

૧ અહીં જ્ઞાન એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એટલે મિથ્યાજ્ઞાન સમબધુ.

૭ —હે જોતમ! આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાન્સ્વરૂપ છે અને કદાચિત્ અજ્ઞાન્સ્વરૂપ છે પણ જ્ઞાન તો અવસ્થા આક્રમસ્વરૂપ છે નૈરમિકેતો આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાન્સ્વરૂપ અને કદાચિત્ અજ્ઞાન્સ્વરૂપ પણ છે પરંતુ તેઓનું જ્ઞાન અવસ્થા આક્રમસ્વરૂપ છે એ બધું સ્તનિતકુમારેવો સુધી જાણવું તેમ / બેઈન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને છક વૈશ્વાનરિક સુધી જાણવું

પૃથ્વીકારિકેતો આત્મા અવસ્થા અજ્ઞાન્સ્વરૂપ છે અને તેઓનું અજ્ઞાન પણ અવસ્થા આક્રમસ્વરૂપ છે એ પ્રમાણે વન પતિકામિકેતો સુધી જાણવું

મ્ર—હે ભગવન્! આત્મા દશનરૂપ છે કે તેથી દશન બીજું છે ?

૭ —હે જોતમ આત્મા અવસ્થા દશનરૂપ છે અને દશન પણ આ રજ આત્મા છે

—છતક ૧૨ ઉદ ૧

૩

૧૪ પ્રકારના મંસારી છવો

રાજ્યક નમરનો પ્રમગ છે

જો —હે ભગવન્! મંસારી છવો કેટલા પ્રકારના છે ?

૭ —હે જોતમ! સમાગી છવો ૧૪ પ્રકારના છે

૧ અપર્ણ સૂક્ષ્મ એઈન્દ્રિય, ૨ પર્ણ સૂક્ષ્મ એઈન્દ્રિય, ૩ અપર્ણ બાહર એઈન્દ્રિય, ૪ પર્ણ બાહર એઈન્દ્રિય ૫. અપર્ણ બેઈન્દ્રિય, ૬ પર્ણ બેઈન્દ્રિય, ૭-૮ એ પ્રમાણે પર્ણ અને અપર્ણ બેઈન્દ્રિય ૬-૧

પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ચતુર્ગન્ધ્રિય, ૧૧ અપર્યાપ્ત અસજી પચ્ચેદ્રિય, ૧૨ પર્યાપ્ત અસજી પચ્ચેદ્રિય, ૧૩ અપર્યાપ્ત મજી પચ્ચેદ્રિય અને ૧૪ પર્યાપ્ત મજી પચ્ચેદ્રિય

શતક ૨૫, ઉદે૦ ૧

વિવરણ ઉપર જે પર્યાપ્ત કે અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે, તેના વિષે ઝાઝડ વિગતથી સમજવાની જરૂર છે

જિનદર્શનમા શરીરને ગ્યનાગ તરીકે કોઈ ઈશ્વર કે માત્ર જડપચ્ચમહાબ્રહ્મોનું સમિલન જ સ્વીકાર્યા નથી તેને મને કમો વડે બદ્ધ આત્મા જ તેવા પ્રકારના પુદ્ગલો દ્વારા શરીર ગ્યે છે તેનું પોષણ અનુદ્રૂણ આહાર વડે થાય છે એટલે કે, આહારનો લોહી માસ છત્યાદિરૂપે^૧ પરિણામ થાય છે અને તેનો અતિમ વિકાસ ઇદ્રિયોરૂપે થાય છે આમ થવામા ડેટલાડ, ગરીરની એવા પ્રકારની ચત્રરચનાને જ ડારણ માને છે, તો ખીજઓ તે માટે શક્તિવિશેષના મહત્ત્વને સ્વીકારે છે, જ્યારે, જૈનદર્શન તેમ થવામા પુદ્ગલની જ ખાસ એક શક્તિને સ્વીકારે છે, અને તેને ‘પર્યાપ્તિ’ કહે છે તેનો મામાન્ય અર્થ ‘સંપૂર્ણ નિર્માણ’ થાય છે તો પણ તેનો વિશેષ અર્થ એ છે કે, ‘પુદ્ગલોના સમૂહથી થનાર અને પુદ્ગલોને લેવામા તથા પરિણુમાવવામા હેતુબૂત શક્તિ-વિશેષ’, તે પર્યાપ્તિ વિષયોના ભેદ વડે તે છ પ્રકારની^૧ છે ૧ આહારપર્યાપ્તિ—જેના દ્વારા બહાગના આહારને લઈને ગ્સપણ પમાડાય તે ૨ શરીરપર્યાપ્તિ—રસરૂપ થયેલો

૧ ભગવતીસૂત્ર, શતક ૩, ઉદે૦ ૧, પ્ર ૧૧મા પાચ પર્યાપ્તિ જણાવી છે, પણ ત્યાં ભાષા અને મન પર્યાપ્તિને ભેગી ગણેલી છે

મમય લે છે એમ પોતપોતાની યોનિને યોગ્ય બંધી પર્યાપ્તિઓને કેટલાક આત્માઓ પૂરી કરીને મરે છે. સારે કેટલાક તેમ નથી કરતા એમાથી પહેલાને પર્યાપ્તકો, અને બાકીનાઓને અપર્યાપ્તકો કહે છે [તેઓ પણ આહાર, શરીર અને ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિઓની પૂર્ણતામા જ મરે છે, નહિ કે પહેલા, કારણકે આવતા ભવનુ આયુ બાધીને જ દેહીઓ મરે છે જો આમ ન થાય તો બધા આત્મા મુક્ત થાય તે ભવાતરનુ આયુ, આહાર, શરીર અને ઇન્દ્રિયની પર્યાપ્તિઓની પૂર્ણતામા જ બધાય છે]

સસી અને અસસી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયાદિથી માડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના વર્ગોને તો મન હોતુ નથી પચેન્દ્રિયના વર્ગોમાથી દેવ અને નારક એ બેમા તો બધાને મન હોય છે, અને મનુષ્ય તથા તિર્યચ એ બેમા જે ગર્ભોત્પન્ન હોય તેઓને જ હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે, મનુષ્ય અને તિર્યચ ગર્ભોત્પન્ન તથા સમૂર્છિમ એમ બે બે પ્રકારના હોય છે, જેમા સમૂર્છિમ મનુષ્ય અને તિર્યચને મન હોતુ નથી

સસા હોય અથવા ન હોય તે ઉપરથી અમુકને મન છે કે નહિ, તે જાણી શકાય છે અહી સસા એટલે ગુણદોષની વિચારણા કે જેનાથી હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતનો પરિહાર થઈ શકે, એ વિશિષ્ટ વૃત્તિ જાણવી અહી એવા પુષ્ટ મનની વિવક્ષા છે કે નિમિત્ત મળતા જેનાથી દેહયાત્રા ઉપરાત બીજો વિચાર પણ કરી શકાય તાત્પર્ય કે જેનાથી પૂર્વ જન્મનુ સ્મરણ સુધ્ધા થઈ શકે એટલી વિચારની યોગ્યતાથી સપ્રધારણ સસાની અહી વિવક્ષા છે

આદાર જેના વ રસ, રક્ત માંમ મગ્ની દાડકાં મનના
 વીર એમ સારે ધાતુપણ પમામય તે ૩ ઉદ્વિપયમામિ-
 ધાતુપણ પામેલો આદાર જેનાથી ઉદ્વિપયે થાય તે ૪
 ઉદ્વિપયમામિ - જેની મદાવધી ઉદ્વિપયસને ચોગ્ય જનુએના
 મમુદાવને મદી ઉદ્વિપયમપને પમાડી, ધારીન મુકાય તે ૫
 બાવાપયોમિ - જેના વડે આતાના રૂપે પામવાન થાય
 ૬ એને હેવાય જન તેને બાવાપયે ગ્ની ધારી બાવાપયે
 મુકાય - મોઢાવ - ન તથા ૬ જેની મદાવે મનની
 મનને ચોગ્ય જનુએના મમુદને મનેભાવ આપી તે
 ૭ પે ધારી મુકાય ન મનપયોમિ આ બધી પયોમિઓ -
 પુરમશેથી શિવજનનારી સક્તિઓ - ૮ ૭ તા પણ તે ૮
 કાચોમા આત્મપને મદાવિકાઓ મદ દેહમયન નિમાને ૯
 શરીરના (ઉદ્વિપેલી વધુ મજબાની પ્રાપ્તિગપ) વિકાસ પ્રમાણ
 પયોમિઓનો પણ વિકાસક્રમ હાય છે એકજિ છેવેલ -
 એટલે પૃથિવી તળ જમિ વાયુ જન વન પતિઓના
 દેહધારીઓને ચાર પયોમિઓ હોય ૭ આદાર શરીર
 ઈન્દ્રિય જન ઉદ્વિપાસ વિકલેકિયો એટલે કે ગ્રેણી - જે
 તણ અને ચાર ઉદ્વિપેવાળા છેવેલે એક બાવાપયોમિ
 વધારે હાય ૭ સગીઓ એટલે કે મનુષ્યો તિથ યો
 નારકીઓ, અસુરો અને દેવોને છેવે હાય ૭ કૃપતિને
 પ્રથમ સમય જ એ બધી પયોમિઓનું નિર્માણ એક
 માથે જ આરભાય છે પરંતુ પૂરું કમથી થાય છે જેમકે
 પ્રથમ આદારપયોમિ પછી શરીરપયોમિ પછી ઉદ્વિપ
 પયોમિ ૭ આદારપયોમિ તો પ્રથમ સમયે જ નિર્મણ
 થઈ તથા ૭ પરંતુ બાકીની દરેક જાતમુદ્દત તેટલ

શાપ અને અનુગ્રહ છે જે વિશિષ્ટ તપસ્વી તપસ્યાન્નન્ય ખામ શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે કુપિત થઈ એ શરીર દ્વારા પોતાના કોપપાત્રને બાળી પણ શકે છે અને પ્રસન્ન થઈ તે શરીર દ્વારા અનુગ્રહના પાત્રને શાંતિ પણ આપી શકે છે^૧ અને ૫ જીવે બાધેલો કર્મસમૂહ એ જ કાર્મણ શરીર છે આ કાર્મણ શરીર બધા સુધી અન્ય શરીર સહાયક ન હોય ત્યાં મુધી જીવનો કાર્મ ઉપભોગ સાધી શકતું નથી આથી પ્રથમના ચાગની પેટે તે મોપભોગ ન કહેવાતા નિરુપભોગ કહેવાય છે અલગત તે અન્ય શરીરોનું મૂળ હોઈ, પરપરાથી તે જીવના ઉપભોગનું સાધન છે જ, અને તેથી તેને શરીર ગણ્યું છે

આ પાચમાથી તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનો સબધ આત્માની સાથે પ્રવાહરૂપે અનાદિ છે, તે શરીરો બધા સમારીઓને હોય છે બ્યારે, ઔદારિક આદિ ત્રણ તે આત્મા સાથે અસ્થાયી સબધવાળા છે]

એક સાથે એક સસારી જીવને ઓછામાં ઓછા બે અને અધિકમાં આધક ચાર શરીર હોઈ શકે, પાચ ક્યારે પણ હોઈ શકે નહિ બ્યારે બે હોય ત્યારે તૈજસ અને કાર્મણ હોય કેમકે એ બંને, જીવને સસાર હોય ત્યાં સુધી ગહેનારા છે એ સ્થિતિ અતરાલગતિરમા જ હોય છે કેમકે એ સમયે અન્ય કોઈ શરીર હોતું નથી બ્યારે ત્રણ

૧ જીઓ આગળ ગોગાલકના ચરિતમાં તેનો બંને રીતને ઉપયોગ, પા ૨૮૩-૪

૨ એક શરીર છોડી, બીજા શરીરને સ્થાને જવા સુધીની

૪ જીવો અને શરીર

૧

પાંચ શરીર

જો —હે ભગવન! શરીરો કેટલાં કલાં છે?

મ —હે યોતમ! શરીરો પાંચ કલાં છે ઔદરિક વૈક્રિય આધારક તેજસ અને કામૈશ્વ.

[વિવરણ જીવનું ક્રિયા કરવાનું સાધન તે શરીર. ૧ ને શરીર માળા સકાય અને જેનું છદન બેદન થઈ શકે તે (ધૂલ શરીર) ઔદરિક કહેવાય છે ૨ ને શરીર ક્યારેક નાનું, ક્યારેક મોટું, ક્યારેક પાતળું ક્યારેક જાડું ક્યારેક એક ક્યારેક અનેક છત્યાદિ વિવિધ રીતેને ધારણ કરી શકે તે વૈક્રિય^૧ ૩ ને શરીર રક્ત ઓઢ પૂવ પ્રતિ જાણનારા મુનિથી ૪ રચી સકાય છે તે આધારક ક્યારે તે મુનિને કોઈ મહન વિષયમાં સંદેહ થાય અને કોઈ સવશ નજીકમાં ન હોય ત્યારે અન્ય ક્ષેત્રમાં જવા માટે તે હાથ જેવડું નાનું આધારક શરીર રચે છે તે શુભ મુદ્દાઓથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી સુદર હોય છે નિર્દોષ હોય છે અને અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાથી ક્યાંય રોકાતું નથી. સંદેહ દૂર થતાં અંતમુદ્ધર્તમાં તે શરીર વીખરાઈ જાય છે ૪ ને શરીર તેજોમય હોવાથી અપિષ્ઠા આહાર આદિને પચાવવામાં અને દીપ્તિમાં કારણભૂત થાય છે તે તેજસ તેનું અન્ય કાય

૧ દેવો અને નારકોને તે શક્તિ જ મળી હોય છે, ક્યારે મળ જ મળતી નથી અને તિર્થંકારીઓ અને તથાજન્ય તે પ્રસરતી શક્તિ પણ થઈ હોય છે તેને જ તે હોય છે

ગૌં—હે ભગવન! જીવ જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ઔદા-
રિક શરીરપણે ગ્રહણ કરે, તે ગ્ચિત દ્રવ્યોને^૧ ગ્રહણ કરે,
જે અસ્થિત દ્રવ્યોને ?

મં—હે ગૌતમ! તે ગ્ચિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે અને
અસ્થિતને પણ કરે પ્રતિગ્ધ ન હોય તો જીવે દિશાઓમાથી

ચાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સુધી નહિવડું પણ પર્યાપ્તિ બાદર વાયુકાયિક
એકેન્દ્રિયને તે હપરાત વૈક્રિય પણ હોય

(૨) અપર્યાપ્તિ રત્નપ્રભા પૃથિવી નારં પચેન્દ્રિયને વૈક્રિય,
તૈન્સ અને કાર્મણ હોય, પર્યાપ્તિને પણ તે જ હોય એમ સાતે
પૃથ્વી સુધી નહિવડું

(૩) અપર્યાપ્તિ સમૂર્ધિમ જલચરને ઔદારિક, તૈન્સ અને
કાર્મણ હોય પર્યાપ્તિને પણ તે જ હોય ગર્ભજ અપર્યાપ્તિને
પણ તે જ હોય પરંતુ ગર્ભજ પર્યાપ્તિને તે હપરાત વૈક્રિય
હોય જલચરના ચાર વિકલ્પો પ્રમાણે જ ચતુષ્પદ, હરપરિસર્પ,
ભુજપરિસર્પ અને ખેચરના પણ ચાર વિકલ્પ નહિવા

(૪) સમૂર્ધિમ મનુષ્યેષ પચેન્દ્રિયને ઔદારિક, તૈન્સ, અને
કાર્મણ હોય ગર્ભજ અપર્યાપ્તિને પણ તે જ હોય ગર્ભજ
પર્યાપ્તિને તે હપરાત વૈક્રિય અને આહારક હોય

(૫) નૈરચિદોની પેઠે અપર્યાપ્તિ તથા પર્યાપ્તિ અસુરકુમાર
ભવનવાસી નહિવા એ બે વિકલ્પો પ્રમાણે અત્નિતકુમારે સુધી,
પિંગાચોથી માડીને ગાવર્ગ સુધી, ચદ્રોથી માડીને તારાઓ સુધી,
સૌંધર્મથી અચ્યુત કલ્પ સુધી, તથા ગૈવયક અને અનુરૌપપાતિક
સુધીનું પણ નહિવડું

૧ જેટલા આકાશક્ષેત્રમા જીવ રહેલો છે, તેની અદર
રહેલા જે પુદ્ગલદ્રવ્યો તે ગ્ચિત દ્રવ્યો હોવાય છે તેની બહારના
ક્ષેત્રમા રહેલા ‘અગ્ચિત’ હોવાય છે

દા.૧ ૭ ત્યારે તૈજસ કામજી અને ઔદારિક અથવા
 નો તૈજસ કામજી અને વૈક્રિય. દા.૧ ૭ પદ્મો પ્રકાર
 મનુષ્ય અને તિર્થચોર્માં અને બીજો પ્રકાર ટેર અને નારીકામ
 ભગવાનથી સર્વ મરણ પર્વત દા.૧ ૭ ત્યારે ચા. ૬
 ૮ ત્યારે તૈજસ કામજી ઔદારિક અને વૈક્રિય અથવા તે
 તૈજસ કામજી ઔદારિક અને આદારક દા.૧ ૭ પદ્મો
 વિક્રમ વૈક્રિયસખિના પ્રયોગ સમયે કેટલાક મનુષ્યો તથા
 તિર્થ ચોર્માં મળી આવે છે ત્યારે બીજો વિક્રમ આદારક-
 સખિના પ્રયોગ સમયે ઔદ પૂર્વ જાણનારા મુનિર્માં ૪ હતા
 ૭ પાંચ સરીર એકી સાથે કરી પણ હોતાં નથી કારણકે
 વૈક્રિયસખિ અને આદારકસખિનો પ્રયોગ એકી સાથે
 ન જાવતો નથી. કારણકે વૈક્રિય સખિના પ્રયોગ સમયે અને
 સખિથી સરીર જનારી હીધા પછી નિયમથી પ્રમત હતા દા.૧
 ૭ પરંતુ આદારકના વિવરમાં તેમ નથી કેમકે આદારક-
 સખિનો પ્રયોગ જોકે પ્રમત હતામાં દા.૧ ૭ પરંતુ એનાથી
 સરીર જનારી હીધા પછી શુદ્ધ અધ્યવસાયનો સમય
 હોવાથી અધ્યતન માત્ર પેદા થાય છે જોકે સહિત રૂપે તે
 પાંચ સરીર એક સાથે હોઈ શકે છે પણ આવિર્ભાવની
 અપેક્ષાએ પાંચ એક સાથે નથી હોતાં.^૧

— સતક ૧૬ ૧૭ ૧ હો ૧

૧ સતક ૮ હો ૧ મા આરથી યશીક વિચિત્ર આ
 પ્રમાણે ૭

(૧) અપર્યાપ્ત સુખ પુણ્યમય અદ્વિતિય તૈજસ
 અને કામજી સરીર દા.૧, પશ્ચિમે પણ તે જ દા.૧ એ પ્રમાણે

૨

પાંચ ઇન્દ્રિયો

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયો પાંચ કહી છે તે આ પ્રમાણે સ્પર્શઇન્દ્રિય (ચામડી), રસનેદ્રિય (જીભ), ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક), નેત્રેન્દ્રિય (આંખ) અને શ્રોત્રેન્દ્રિય (કાન) *

અધા સસારીઓને પાંચે ઇન્દ્રિયો નથી હોતી (પૃથ્વી, આદિ કેટલાક જીવોને) એક (સ્પર્શ), કરમિયા વગેરે કેટલાકને બે (સ્પર્શ અને રસ), કીડી વગેરે કેટલાકને ત્રણ (સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ), ભમરા વગેરે કેટલાકને ચાર (સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ, નેત્ર), અને મનુષ્ય વગેરે કેટલાકને પાંચ (સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ, નેત્ર અને શ્રોત્ર) ઇન્દ્રિય હોય છે

પાંચે ઇન્દ્રિયોના ‘દ્રવ્ય’ અને ‘ભાવ’ એમ બન્ને ભેદ છે પુદ્ગલમય જડ ઇન્દ્રિય તે દ્રવ્યેન્દ્રિય છે, અને આત્મિક પરિણામરૂપ ઇન્દ્રિય તે ભાવેન્દ્રિય

દ્રવ્યેન્દ્રિયના પણ પાછા નિર્વૃત્તિ અને કરણ એમ બે પ્રકાર છે શરીરની ઉપર દેખાતી ઇન્દ્રિયોની આકૃતિઓ, જે પુદ્ગલસ્કંધોની વિશિષ્ટ રચનાઓ છે, તે નિર્વૃત્તિઇન્દ્રિય, અને નિર્વૃત્તિઇન્દ્રિયની બહાર અને અદરની પૌદ્ગલિક શક્તિ, જેના વિના નિર્વૃત્તિઇન્દ્રિય જ્ઞાન પેદા કરવાને અસમર્થ છે, તે ઉપકરણેન્દ્રિય

ભાવેન્દ્રિય પણ ‘લઙ્ઘિ’ અને ‘ઉપયોગ’ એમ બે પ્રકારની છે ઇન્દ્રિયહેતુક જ્ઞાનને રોકનારા ડર્મોનો ક્ષય અને

*શતક ૧૮, કુદે૦ ૧, ગત= ૧૭, કુદે૦ ૧ પણ

અને પ્રતિજ્ઞા દેખ તો કદાચ તણુ દિશામાંથી કદાચ ચાર દિશામાંથી અને કદાચ પાંચ દિશામાંથી પુદ્ગલોને મદણ કરે ?

વૈકિંચ શરીરની જાગૃતમાં પણ તે પ્રમાણે જણવું પડતું તે અવસ્થા હોય દિશામાંથી આવેલાં હોય છે ? એ પ્રમાણે આદારક શરીરનું પણ જણવું

તે ત્યાં શરીરની જાગૃતમાં સ્થિત દ્વ્યોને ૮ મદણ કરે છે એમ કહેવું, બાકીનું બધું ઔદારિક પ્રમાણે કહેવું કાર્મણ શરીર સમધિ પણ એમ જ જણવું

બ્રોમ્દિયથી નિદ્નેદિય સુધીની જાગૃતમાં વૈકિંચ શરીરની પેઠે જણવું અને સ્પષ્ટોદિય સમધિ ઔદારિક શરીરની પેઠે જણવું *

અનોખામ અને વચનખોમ માટે કાર્મણ શરીરની પેઠે જણવું, પણ વિમિષ એ કે અવસ્થા હોય દિશામાંથી આવેલા પુદ્ગલો મદણ કરે છે કાર્મણ સમધિ ઔદારિક શરીરની પેઠે જણવું

— સતક ૨૫ છંદ ૨

૧ બ્રોમ્દિય છંદ જોડાતો તત્કાલ અન્યો દોષ તો તેને બાકી દિશામાંથી પુદ્ગલમદણ દોષ.

૨. મણુકે કપધિરપૂર્વક વૈકિંચ શરીર જન્યાર પચ્ચદિય જ દોષ છે અને તે તત્કાલિન મ વખાં દોષમાં તેને અવસ્થા દિશાના આદારનો સંબંધ છે

૩. મણુકે અપચ્ચદિય બ્રોમ્દિય છંદને છે

અમજ્યમા ભાગ નેટલી છે નિહ્વેદ્રિયની પહોળાઈ બેથી નવ આગળ નેટલી છે, અને અર્શદ્રિયની પહોળાઈ શરીર નેટલી છે પાચે ઇંદ્રિયો અનત પ્રદેશની બનેલી છે તે ઇંદ્રિયો અમજ્યેય પ્રદેશમા રહેલી (અવગાઢ) છે નેત્ર દ્રિયની અવગાહના સૌથી થોડી છે, તેથી સખ્યાતગણી અવગાહના ડાહ્ય દ્રિયની છે, તેથી સખ્યાતગણી દ્રાણેદ્રિયની, તેથી અમજ્યેયગણી નિહ્વાઈન્દ્રિયની, અને તેના કરતા સખ્યેયગણી અવગાહના અર્શદ્રિયની છે

નેત્ર મિવાયની બીજી બધી ઇંદ્રિયો અડકેલા અને પ્રવિષ્ટ થયેલા વિષયનું ગ્રહણ કરે છે બધી ઇંદ્રિયોનો વિષય ઓગામા ઓછો આગળના અસખ્ય ભાગ નેટલો છે, અર્થાત્ ઓછામા ઓછું આગળના અસખ્યેય ભાગ નેટલા દૂર રહેલા વિષયને તે બાળી શકે છે ડાહ્ય દ્રિયનો વધારેમા વધારે વિષય બાર યોજનનો છે, અર્થાત્ વધારેમા વધારે બાર યોજનથી આવેલા શબ્દને ડાહ્યદ્રિય સાબળી શકે છે, નેત્ર દ્રિયનો વધારેમા વધારે વિષય લાખ યોજન કરતા વધારે છે — અર્થાત્ લાખ યોજન નેટલો દૂર રહેલા પદાર્થને તે જોઈ શકે છે * અને બાકીની બધી ઇન્દ્રિયોનો વધારેમા વધારે નવ યોજન નેટલો વિષય છે ૧

— શતક ૨, ઉદે ૪

* આ નિયમ તેજ વિનાની વસ્તુને માટે છે

૧ મૂળમા તો અહીં ‘પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર’ ગ્રંથમાથી પદરમા છાંડેય પદનો આખો પ્રથમ ઉદ્દેશક અહીં ઉતારવો એમ જણાવ્યું છે

ઉપશમ, અર્થાત્ આત્માની ભણવાની શક્તિ તે સન્ધિઉદ્ભવ, અને તે શક્તિનો પોતપોતાના વિષયમાં (નિરૂતિ અને ઉપકરણની મદાવધી) ઉપશોભ તે ઉપશોભઉદ્ભવ.

સન્ધિઉદ્ભવ હોય ત્યારે જ નિરૂતિનો સભવ છે અને નિરૂતિ વિના ઉપકરણઉદ્ભવ હોતી નથી, અર્થાત્ સન્ધિ પ્રાપ્ત થયે છે તે જ નિરૂતિ, ઉપકરણ અને ઉપશોભ નાઈ શકે છે ત / રીતે નિરૂતિ પ્રાપ્ત થયે છે / ઉપકરણ અને ઉપશોભ હોઈ શકે છે તથા ઉપકરણ પ્રાપ્ત થયે છે તે જ ઉપશોભનો સભવ છે મારાંશ કે પૂર્વ પૂર્વ ઉદ્ભવ પ્રાપ્ત થયે છે / ઉત્તર ઉત્તર ઉદ્ભવો પ્રાપ્ત થવાનો સભવ જ પગલુ એવો નિશ્ચય નથી કે ઉત્તર ઉત્તર ઉદ્ભવોની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે / પૂર્વ પૂર્વ ઉદ્ભવો પ્રાપ્ત થાય.

તે પાંચે ઉદ્ભવના અનુક્રમે પદ રસ, મધ, વણ અને શુદ્ધ એ પાંચ વિષયો છે -

કર્ણે દિવનો ઘાટ કદળના ફૂલ જેવો છે ^૧ તત્રેદિવનો આકાર મસૂરની ઢાળ જેવો છે પ્રાણેદિવનો આકાર અતિચુકાક ચંદ્ર જેવો એટલે કે એક ભાતના ફૂલની પાખડી જેવો છે બિહ્વેદિવનો આકાર સળવા (જાંબા) જેવો છે અને પર્ણેદિવનો આકાર અનેક પ્રકારનો છે

અર્થા ઉદ્ભવો આગળના અમરજેશ ભાગ જેટલી ભાડી છે કણુ ૮૫ તત્રેદિવ અને નાસિકેદિવની પહોળાઈ આગળના

* શ્લોક ૩ કહે છે

૧ ત્રિવૃત્તિ એટલે આકાર, તે આકાર અદરનો અને અદારનો એમ બે પ્રકારના છે અહીં અદરનો આકાર સ્થાવરનો છે

અમ્મખ્યમા ભાગ નેટલી છે જિહ્વેદ્રિયની પહોળાઈ બેથી નવ આગળ નેટલી છે, અને સ્પર્શદ્રિયની પહોળાઈ શરીર નેટલી છે પાંચે ઇન્દ્રિયો અતત પ્રદેશની બનેલી છે તે ઇન્દ્રિયો અસખ્યેય પ્રદેશમા રહેલી (અવગાઢ) છે નેત્રે દ્રિયની અવગાહના સૌથી થોડી છે, તેથી સખ્યાતગણી અવગાહના ડહોં દ્રિયની છે, તેથી સખ્યાતગણી ઘ્રાણેદ્રિયની, તેથી અમખ્યેયગણી જિહ્વાધન્દ્રિયની, અને તેના કરતા સખ્યેયગણી અવગાહના સ્પર્શધન્દ્રિયની છે

નેત્ર મિવાયની બીજી બધી ઇન્દ્રિયો અડકેલા અને પ્રવિષ્ટ થયેલા વિષયનુ ગ્રહણ કરે છે બધી ઇન્દ્રિયોનો વિષય ઓગમા ઓછો આગળના અસખ્ય ભાગ નેટલો છે, અર્થાત્ ઓછામા ઓછુ આગળના અસખ્યેય ભાગ નેટલા દૂર રહેલા વિષયને તે જાણી શકે છે ડહોં દ્રિયનો વધારેમા વધારે વિષય બાર યોજનનો છે, અર્થાત્ વધારેમા વધારે બાર યોજનથી આવેલા શબ્દને ડહોંધ્વિય સાંભળી શકે છે, નેત્રે દ્રિયનો વધારેમા વધારે વિષય લાખ યોજન કરતા વધારે છે—અર્થાત્ લાખ યોજન નેટલો દૂર રહેલા પદાર્થને તે જોઈ શકે છે * અને બાઝીની બધી ધન્દ્રિયોનો વધારેમા વધારે નવ યોજન નેટલો વિષય છે ૧

—શતક ૨, ઉદ્દે ૪

* આ નિયમ તેજ વિનાની વસ્તુને માટે છે

૧ મૂળમા તો અહીં ‘પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર’ ગ્રંથમાથી પદરમા ઇન્દ્રિય પદનો આખો પ્રથમ ઉદ્દેશક અહીં ઉતારવો એમ જણાવ્યું છે

૫ જીવ અને બાપા મન કાવ

૧

બાપા

જીવ^૧ જેવું મંસારરમનાર્થ મુખ્ય એવું કપી મહત્ત્વ તત્ત્વ તેનું પરિભાષામાં પુરુષ કહેવાય છે તેના મુખ્ય આઠ પ્રકાર છે બાપાના પુરુષો (પરમશક્ત્યો - બાપાવચણો), મનના પુરુષો (મનોવચણો) અમોઽશ્વસના પુરુષો (અસોઽશ્વસવચણો) ઔદારિક પુરુષો (ઔદારિકવચણો) વૈશ્વિ પુરુષો (વૈશ્વિવચણો) આહારક પુરુષો (આહારક વચણો) તન્નસ પુરુષો (તન્નસવચણો) અને કામયુ પુરુષો (કામયુવચણો) જાતના આહાર ધરનારી જે કોઈ જ ચીજ છે તે બધીનો સમાવેશ આ આઠ તન્ના પુરુષોમાં જ થાય છે આ આઠ સિવાય કોઈ પણ બીજું વસ્તુ નથી કે જે પુરુષસ્વરૂપ હોય એ પુરુષવતી આભાવિક ચુલો આ છે ષષ્ઠ રસ, મધ, વણ સન્દ (અવાજ)^૨ બધ (પરસ્પર સંબંધ) સૂક્ષ્મપણું, સ્પષ્ટપણું કોઈ તન્ના

૧ જો બધું વિવરણ સ્વક ૨, હૃદય ૧માં જવાબા પ્રમાણે પ્રજાપતિ સુત્રમાંથી (૫ ૩૧-૩૩) વ્યવસ્થિત હોય છે

૨ વૈશ્વિક નૈવાલિની પદે જેવું હરન સન્દને આમલનો કુણ નથી માનવ પણ તને બાપાવચણના પુરુષોનો એક પ્રકારનો વિશિષ્ટ પરિણામ માને છે એ સન્દ જો માના પ્રવત્તથી જ પાત્ર થાય તે પ્રપાત્ર કહેવાય છે અને તેની પ્રવત્ત સિવાય રતો-વાહનની ગતિના એટલા જવાબ-વૈશ્વિક કહેવાય છે પ્રપાત્રમાં મનુષ્યપ્રાણી બાપાના વાન્નિપ્રાણીના અવાજે વા સંબંધથી થતા અવાજોનો સમાવેશ થાય છે

આકારે રહેવાપણુ, કાર્મ રીતે ફાટવું - નોખા થવા - ભેદાવું, અધારુ,^૧ છાયો,^૨ આતપ,^૩ અને ઉઘોત ^૪

પુદ્ગલમા પ્રત્યેક આણુએ તથા છેક મોટા ચક્રોમા પણ તે ચૌદે ગુણો હોય છે વિશેષ એટલો કે કાર્મ આણુ કે સ્કંધમા અમુક ગુણનુ આધિક્ય હોય યા અમુક ગુણની ગિણુપ હોય

ઉપર જણાવેલા આઠે જાતના પુદ્ગલો લોકાકાશમા ઠસોઠસ ભરેલા છે ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલોનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે તે અનંત પ્રદેશવાળા છે, રહેવા માટે અસખ્ય પ્રદેશ જોટલી જગાં રોકે છે, તે એક મમય સુધી અનંત અસખ્ય સમય સુધી પણ એક સ્થળે ટકી શકે છે, પણ વધારે ટકતા નથી, તે આણુઓમા કાળો, નીલો, લાલ, પીળો અને ઘોળો એમ પાંચે વર્ણ છે, સુગંધ અને દુર્ગંધ એમ બે ગંધ છે, ઠડો, ઊનો, ચીકણો અને લૂખો એ ચાર સ્પર્શ છે પ

૧ અધારું ભીતની પેઠે આખની જોવાની શક્તિને આડે આવે છે, માટે પુદ્ગલરૂપ છે

૨ છાયો ઠડા વાયુની પેઠે ઠડડ આપી આપણને જુગી કરે છે, માટે પુદ્ગલરૂપ છે

૩ તડકો અગ્નિની પેઠે ઊનો હોવાથી પુદ્ગલરૂપ છે

૪ જીવો તત્ત્વાર્થ અ પ, સૂ ૨૩-૪ સૂર્ય આદિનો ઉજ્જ્વળ પ્રકાશ તે આતપ અને ચંદ્ર આદિનો અનુજ્વળ પ્રકાશ તે ઉઘોત

પ કુલ સ્પર્શો તો ઉપર જણાવેલા ઉપરાત ઠકણુ, કોમળ, ભારે અને હળવો મળીને આઠ છે મોટા સ્કંધોમા આઠે સ્પર્શ હોય છે.

અને તીખા કડવો કરાવેલો, ખટો તથા મધુર એમ
પાંચ મ છે

તે બાળના અણ્વભોગ પશુ ને જાતનાં અણુ હોય છે
કે ઘાત ભાગપણે મદલુને માંસ અને કેટલાક સાધારણ-
કૃપા જે સ્વરૂપ કદવામાં આવ્યું છે તે બાળના સાધારણ
અણ્વભોગ છે ભાગપણે મદલુને માંસ અણ્વભોગ તો બા-
સ્વરૂપ છે તેઓમાં કેઈમાં એક મધ અને કેઈમાં ને મધ
હાય છે કેઈમાં એક રમ ને રમ તથા રમ ચાર રમ
કે કેઈમાં પાંચ રમ હાય છે કેઈમાં એક ને-વણ ચાર અને
કેઈમાં પાંચે રમ હાય છે તથા કેઈમાં ને વણ અને કેઈમાં
ચારે પણ હાય છે મોક્ષનાર જણુ શ્રાદ્ધકાંક્ષમાં રહેલા
મન અણ્વભોગ બાળપણે વાપરતો નથી પણ બધા તેનો
આદર માટે હોય છે ત્યાં જે (બાળના) અણ્વભોગ રહેલા હોય,
તમને જ વપરાયલા સ છે કેઈ મોક્ષનાર મહાપ્રવલ્લભાઓ
તેમ નો તેણે મોક્ષેષ સંબંધના અણ્વભોગ છે એ બોલે છે
જાણ સંબંધપણ મૂકી દઈ વીષ્ણુર્લભ છે અને જો કેઈ
માનનાર મન પ્રવલ્લભાઓ હોય, તો તેણે કારેક સંબંધના
અણ્વભોગ અમુક મોક્ષનાર મૂકી દઈ પછી સંબંધપણુ ડાઘી દઈ
વીષ્ણુર્લભ નથી જાણીત સંબંધના એવી પણ મતિ કૃપાન
મર્ક સહે છે કે જેથી તે અર્થમાં પવૈત પણ પહોંચી
જક છે

બાળનું આદિકારણુ જીવ છે બાળની ઉપત્તિ સરીકથી
કે તેનો ઘટ વજ જેવો છે અને તેનો જન બોલે છે
જે બાળના જાન પ્રકાર છે સત્, મયા (અસત)

સત્ય-મૃપા (મિથ્ર), અને અસત્યામૃપા (મત્ય પણ નહી, તેમ અસત્ય પણ નહિ) *

સત્યભાષી સૌથી થોડા છે, અસત્યભાષી તે કરતા અસખ્યગણા છે, તે કરતા સત્યમૃપાભાષી અસખ્યગણા છે, અને અસત્ય-અમૃપા-ભાષી તે કરતા પણ અસખ્યગણા છે

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન્' ભાષા એ જીવસ્વરૂપ છે કે તેથી અન્ય છે ?*

મં—હે ગૌતમ' ભાષા એ આત્મા નથી પણ તેથી અન્ય (પુદ્ગલસ્વરૂપ) છે

ગૌં—હે ભગવન્' ભાષા રૂપવાળી છે કે અરૂપી છે ?

મં—હે ગૌતમ' ભાષા (પુદ્ગલમય હોવાથી) રૂપી છે, પણ અરૂપી નથી

ગૌં—હે ભગવન્' જીવોને ભાષા હોય છે કે અજીવોને ?

મં—હે ગૌતમ' જીવોને ભાષા હોય છે, પણ અજીવોને ભાષા હોતી નથી.

* છેલ્લો પ્રકાર તે સંબોધન, આજ્ઞા વગેરેમાં વપરાતી ભાષાનો છે જે ઈન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઈન્દ્રિયવાળા, ચાર ઈન્દ્રિયવાળા અને અશિક્ષિત 'પાચ ઈન્દ્રિયવાળા તિય' ચ અસત્યઅમૃપાભાષી, (સામાન્ય રીતે) કહેવાય છે તે બધાનું બોલવું નથી સત્ય કે નથી અસત્ય માત્ર તે કાઈક સંબોધન કે આજ્ઞારૂપ હોય છે

x જીવથી પ્રયોજાય છે, જીવના બધા અને મોક્ષનું વારણ થાય છે, માટે જીવનો ધર્મ હોવાથી, ભાષાને આત્મા નહી શકાય ? કે આત્મેન્દ્રિયગ્રાહ—મૂર્ત — હોવાથી જીવ કરતા અન્ય કહેવાય, એ શક્ય પ્રશ્ન છે.

ઓ —હે ભગવન્! બોધાયા પૂર્વે ભાગ્ય કહેવાય
બોધાતી હોય ત્યારે ભાગ્ય કહેવાય, કે બોધાયા પછી ભાગ્ય
કહેવાય ?

મ —હે જોતમ! બોધાતી હોય ત્યારે ભાગ્ય કહેવાય.
—સતક ૧૩ શ્લોક ૭

૨

મન

ઓ —હે ભગવન્! મન એ આત્મા છે કે તેથી
અન્ય મન છે ?

મ —હે જોતમ! મન એ આત્મા નથી, પણ તેથી
અન્ય (પુરુષસ્વરૂપ છે)

ઓ —હે ભગવન્! મન ગ્રંથી છે કે અગ્રંથી ?

મ —હે જોતમ! મન (પુરુષસ્વરૂપ હોવાથી) ગ્રંથી છે
પરંતુ અગ્રંથી નથી

ઓ —હે ભગવન્! જીવેને મન હોય છે કે અજીવેને ?

મ —હે જોતમ! જીવેને મન હોય છે પણ અજીવેને
મન નથી હોતું

ઓ —હે ભગવન્! મન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ —હે જોતમ! મન ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે સત્ય
અસત્ય, મિથ્ય તથા સત્ય પણ નહિ કે અસત્ય પણ નહિ

—સતક ૧૩ શ્લોક ૭

૩

શબ્દ

ઓ —હે ભગવન્! શબ્દ(શરીર) આત્મા છે કે તેથી
અન્ય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! કાય આત્મા પણ છે (કારણ કે શરીરને સ્પર્શ થતા તેનો આત્માને અનુભવ થાય છે), તેમ જ આત્માથી ભિન્ન પણ છે, (નહિ તો શરીરનો નાશ થતા આત્માનો પણ નાશ થાય)

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાય રૂપી છે કે અરૂપી ?

મં—હે ગૌતમ ! (સ્થૂલ શરીરની અપેક્ષાએ) રૂપી પણ છે, અને (કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ અતિ સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે) અરૂપી પણ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાય સચિત્ત (સજીવ) છે, કે અચિત્ત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! (જીવત, અવસ્થામા ચૈતન્યયુક્ત હોવાથી) સચિત્ત પણ છે, અને (મૃત અવસ્થામા ચૈતન્યનો અભાવ હોવાથી) અચિત્ત પણ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવોને કાય હોય છે કે અજીવોને ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવોને પણ હોય છે, અને અજીવોને (તીર્થંકરાદિની મૂર્તિને) પણ હોય છે

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૭

૬ જીવને લગતી કેટલીક બાબતો

૧

અધિકરણ

‘અધિકરણ એટલે હિંસાદિ પાપકર્મના હેતુભૂત વસ્તુ તેના આત્મિક અને બાહ્ય બે ભેદ છે તેમા શરીર અને ઇન્દ્રિયો આત્મિક અધિકરણ છે, અને કુહાડા, ટ્રાશ વગેરે પરિગ્રહાત્મક વસ્તુઓ બાહ્ય અધિકરણ છે’

જો —હે ભગવન! છવ અધિકરણી-અધિકરણવાળો છે કે અધિકરણરૂપ છે ?

મ —હે જીતમ! છવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે

જો —હે ભગવન! એનું શું કારણ ?

મ —હે જીતમ! જે છવ વિરતિવાળો હોય તેને શરીરાદિ આતર અને બાહ્ય પરિબ્રહ્માત્મક વસ્તુનો સંસ્પર્શ હોવા છતાં પણ ભક્તવના અભાવથી તે અધિકરણી કે અધિકરણ કહેવાતો નથી પરંતુ જે છવ અવિરતિવાળો હોય છે તેને ભક્ત્ય હોવાથી તે અધિકરણી અને અધિકરણરૂપ કહેવાય છે

જોકે જે અધિકરણવાળો હોય તે અધિકરણી કહેવાય, છતાં શરીરાદિ અધિકરણથી ક્ષમિત અભિન હોવાથી છવ અધિકરણરૂપ પણ છે

જો —હે ભગવન! છવ સાધિકરણી^૧ છે કે નિરધિકરણી ?

મ —હે જીતમ! છવ સાધિકરણી છે પણ નિરધિકરણી નથી અવિરતિરૂપ હેતુથી છવે સાધિકરણી છે પણ નિરધિકરણી નથી.

જો —હે ભગવન! છવ આત્માધિકરણી^૨ કે પરાધિકરણી છે કે તદુભયાધિકરણી^૩ છે ?

૧. શરીરાદિ અધિકરણ સહિત તે સાધિકરણી

૨. અથવા પ્રવૃત્તિ કરે તે આત્માધિકરણી અન્યની પાસે

કર્યને તે પરાધિકરણી અથવા અન્યની પાસે કર્યને તે તદુભયાધિકરણી

મં—હે ગૌતમ ! તે ત્રણે છે અવિરતિરૂપ હેતુથી જીવ નિરધિકરણી નથી

—શતક ૧૬, ઉદ્દે ૧

૨-

વેદક

ગૌં—હે ભગવન્ ! સ્ત્રીવેદક, * પુરુષવેદક, નપુસકવેદક, અને અવેદક—એ બધા જીવોમાં કયા જીવ કોનાથી વધારે, ઓછા કે તુલ્ય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પુરુષવેદકો છે, તેનાથી સખ્યેયગણા સ્ત્રીવેદક છે, અવેદક અનંતગણા છે અને નપુસકવેદક અનંતગણા છે

દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચરૂપ પુરુષો કરતા સ્ત્રીઓ અનુક્રમે ૩૨ વધારે ૩૨ ગણી, સત્તાવીશ વધારે સત્તાવીશ-ગણી, અને ત્રણ વધારે ત્રણગણી છે વળી નવમા વગેરે ગુણુચ્ચાનોવાળા ૪૦ જીવો અને સિદ્ધો અવેદક છે, અને તે બધા અનંત હોવાથી સ્ત્રીવેદવાળાઓ કરતા અનંતગણા છે વળી સિદ્ધો કરતા અનંતકાયિકો^૧ (જેઓ નપુસક છે તે),

---

* સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રીભૂતિને ચોગ્ય કામાદિ વિકાર ને પ્રમાણે પછીના વેદોનું સમજવું

૧ અનંત જીવોનું મળીને એ= જ સામાન્ય શરીર હોય તે અનંતકાયિક કહેવાય છે તે જેવા કે આદુ, બટાટા વગેરે વનસ્પતિઓ

જો —હે ભગવન્' છવ અધિકરણી-અધિકરણુવત્તો
 છે કે અધિકરણુપ છે ?

મ —હે જોતમ' છવ અધિકરણી પણ છે અને
 અધિકરણુ પણ છે

જો —હે ભગવન્' એનું ચુ કારણ ?

મ —હે જોતમ' ને છવ વિચિત્રતાથી હોય તેને
 શરીરાદિ આતર અને બાહ્ય પરિમહાત્મક વસ્તુનો સ્વભાવ
 હોવા છતાં પણ મમત્વના અભાવથી તે અધિકરણી કે
 અધિકરણુ કહેવાતો નથી, પરંતુ ને છવ અવિચિત્રતાથી હોય
 છે તેને મમત્વ હોવાથી તે અધિકરણી અને અધિકરણુપ
 કહેવાય છે

તો કે ને અધિકરણુવાથી હોય તે અધિકરણી કહેવાય
 છતાં શરીરાદિ અધિકરણુથી કથમિત્ અભિન હોવાથી છવ
 અધિકરણુપ પણ છે

જો —હે ભગવન્' છવ સાધિકરણી^૧ છે કે
 નિરધિકરણી ?

મ —હે જોતમ' છવ સાધિકરણી છે પણ
 નિરધિકરણી નથી અવિચિત્રપ હેતુથી અને સાધિકરણી
 છે પણ નિરધિકરણી નથી.

જો —હે ભગવન્' છવ આત્માધિકરણી છે
 પરાધિકરણી છે કે તદુભવાધિકરણી^૨ છે ?

૧. શરીરાદિ અધિકરણુ સહિત તે સાધિકરણી

૨. અથ પ્રવૃત્તિ કરે તે આત્માધિકરણી, અન્યની પાસે
 કથારે તે પરાધિકરણી અને સ્વયં કરે તથા અન્યની પાસે કથારે
 તે હમવાધિકરણી

શાલિક્ષત્રાદિનુ કરણુ, અથવા ક્ષેત્ર દ્વારા આધ્યાયનુ કરવુ તે ક્ષેત્રકરણુ કાલકપ કરણુ અથવા કાળનુ, કાળ વડે અથવા કાળમા કરવુ તે કાળકરણુ ૪ નારકાદિ ભવરૂપ કરણુ તે ભવકરણુ ૫ એ પ્રમાણે ભાવકરણુ મળધે પણ જાણવુ

વળી પાચ પ્રકારના શરીર પ્રમાણે પાચ પ્રકારનુ શરીર-કરણુ છે, પાચ પ્રકારની ઇન્દ્રિયો પ્રમાણે પાચ પ્રકારન ઇન્દ્રિયકરણુ છે, તે પ્રમાણે ચાર પ્રકારે ભાષાકરણુ,^૧ ચાર પ્રકારે મનકરણુ,^૧ ચાર પ્રકારે કપાયકરણુ, સાત પ્રકારે નમુદ્ધાત^૨ કરણુ, ચાર પ્રકારે સજ્ઞાકરણુ, છ પ્રકારે લેસ્થાકરણુ, અને ત્રણ પ્રકારે દષ્ટિકરણુ^૩ હોવુ વેદકરણુ પણ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુસક એ ત્રણ પ્રકારો મુજબ ત્રણ પ્રકારનુ છે .

એકે દ્રિયથી માડીને પચે દ્રિય સુધી પાચ પ્રકારના જીવો મુજબ પ્રાણાતિપાતકરણુ પણ પાચ પ્રકારનુ છે

વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને મગ્ધાન (આકૃતિ) - એ પાચ પ્રમાણે પુદ્ગલકરણુ પણ પાચ પ્રકારનુ છે ૪

— શતક ૧૯, ઉદ્દે ૯

૧ જુઓ આગળ ભાષા તથા મનના ચાર પ્રકાર, પા ૩૬૪

૨ જુઓ સાત પ્રકારના સમુદ્ધાત માટે પા ૬૨, ટિં ૩

૩ સમક્ષિતદષ્ટિ, મિથ્યાત્વદષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિ - એ ત્રણ દષ્ટિઓ - સમજણ - શ્રદ્ધાઓ છે

૪ કરણુ પ્રમાણે જ નિર્વૃત્તિ (નિષ્પત્તિ - તે પ્રમાણે થવુ તે) પણ જાણવી જેમકે જીવનુ એકે દ્રિયાદિ જીવરૂપે થવુ તે એકે દ્રિયજીવનિર્વૃત્તિ, એ પ્રમાણે કર્મનિર્વૃત્તિ, શરીરનિર્વૃત્તિ, ભાષાનિર્વૃત્તિ, ઇન્દ્રિયનિર્વૃત્તિ, મનોનિર્વૃત્તિ, કપાયનિર્વૃત્તિ વગેરે

અનતમણા મળ્યા છે તેથી તેઓ અવેદક કરતા
અનતમણા હશે

—શ્લોક ૧ શ્રે ૩

ઠે

કરણ

મો —દ ભગવત! કરણ કેટલા પ્રકારનાં હશે ?

મ —દે મોતમ કરણ ચાર પ્રકારનાં હશે
મનકરણ વચનકરણ કાવચકરણ અને ક્રમકરણ (કર્મકરણ
એટલે ક્રમના જપેનપદિમાં નિમિત્તમૂળ જીવનું શીષ)

નરશિકાદિ જીવો શુભાશુભ કરણથી વિવિધ સુખદુઃખાદિ
જન્યભવે છે

—શ્લોક ૧ શ્રે ૧

*

*

*

મો —દ ભગવત! કરણ કેટલા પ્રકારે કશું છે ?

મ —દ મોતમ! કરણ ચાર પ્રકારે કશું છે દ્રવ્યકરણ,
સ્થવરકરણ, કાષ્ઠકરણ ભવકરણ અને આત્મકરણ

વિવરણ એ વડે કાશ્ય તે કરણ કિયાનું માન્ય, અથવા
કરણ ત કરણ તના પાંચ પ્રકાર છે ૧. દ્રવ્યરૂપ દાતરૂપ
વડે કરણ ત દ્રવ્યકરણ અથવા સમાકારિ દ્રવ્ય વ કારકારિ
દ્રવ્યનું કરણ તે દ્રવ્યકરણ ૨ સ્થેતરૂપ કરણ, અથવા

૧ પ્રત્યક્ષવશાત્ અણુથી થેનું શીષ થયે છે અથાન્વ — અવરમ —
કદી મુક્ત ન થનારા જીવો કરતાં અન્વ — અરમ — મુક્ત થનારા જીવો
અનવરણા છે કારણ કે અથાન્વો કરતાં સિધા અનવરણા
હશે છે અને એટલા સિધા છે તેટલા જ અરમ જીવો છે

પામ્યા કરે, એ પરિણામી - નિત્યતા એથી જ જૈનદર્શન જ્ઞાન, મુખ્ય, દુ ખ આદિ પર્યાયો આત્માના જ માને છે આત્માના બધા પર્યાયો એક જ અવસ્થાવાળા નથી હોતા કેટલાક પર્યાયો કોઈ એક અવસ્થામા તો બીજા કેટલાક અીજ કોઈ અવસ્થામા મળી આવે છે પર્યાયોની તે ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ ભાવ કહેવાય છે આત્માના પર્યાયો અધિકમા અધિક છ ભાવવાળા હોઈ શકે છે

૧ કર્મના ઉપશમથી પેદા થાય તે ભાવ ઔપશમિક કહેવાય છે ઉપશમ એક પ્રકારની આત્મશુદ્ધિ છે, જે ક્યારે નીચે બેસી જવાથી પાણીમા આવતી સ્વચ્છતાની પેઠે મત્તાગત કર્મનો ઉદય તદ્દન રોકાઈ જતા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ કર્મના ક્ષયથી પેદા થાય તે ક્ષાયિક ભાવ છે ક્ષય એ આત્માની એક એવી પગ્મ વિશુદ્ધિ છે, જે સર્વથા ક્યારે કાઠી નાખવાથી જળમા આવતી સ્વચ્છતાની જેમ કર્મનો મુખ્ય અસત છટી જતા પ્રગટ થાય છે ૩ ક્ષય અને ઉપશમથી પેદા થાય એ ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે ક્ષાયોપશમ એક પ્રકારની આત્માની શુદ્ધિ છે, જે કર્મના ઉદયમા નહિ આવેલા અશના ઉપશમથી અને ઉદયમા આવેલ અશના ક્ષયથી પ્રગટ થાય છે એ વિશુદ્ધિ મિશ્રિત હોય છે ૪ ઉદયથી પેદા થાય તે ઔદયિક ભાવ ઉદય એક પ્રકારની આત્માની કુલુષિતતા છે, જે મેલ મળવાથી પાણીમા આવતી મલિનતાની પેઠે કર્મના વિપાકાનુભવથી ઉત્પન્ન થાય છ ૫ પારિણામિક ભાવ દ્રવ્યનો એક પરિણામ છે, જે દક્ષત દ્રવ્યના અસ્તિત્વથી જ પોતાની જાને જ ઉત્પન્ન થયા કરે છે, અર્થાત્ કોઈ પણ દ્રવ્યનુ સ્વાભાવિક સ્વરૂપપરિણામન જ

૪

સગા

શ્રી —હે ભગવન! સગાઓ કેટલી ક્લી ૭૧

મ —હે યોતમ! છ સગાઓ ક્લી છે ૧ આદ્યાર
સગા ૨ ભપસગા ૩ મૈયુનસગા, ૪ પરિમલસગા,
૫ કૌપસગા, ૬ મનસગા ૭ માયાસગા ૮ લેખસગા,
૯ શેકસગા (વિશેષ બોધ) અને ૧ જોષમગા
(મામાન્વ બોધ).

—શ્લોક ૭ ક્લી ૮

૫

ભાવો

શ્રી —હે ભગવન ભાવ કેટલા પ્રકારના ક્લી ૭૧

મ —હે યોતમ ભાવ ૭ પ્રકારના ક્લી ૭
ઓપચમિક ક્ષામિક કુષોપચમિક ક્ષોદ્યમિક પાસ્થિયમિક
અને સાનિપાતિક.

[વિવરણ. જૈન ઈશ્વર આત્માને એકાંત કલ્પિક નથી
માનવ કે એકાંત નિત્ય—અપસ્થિતિથી નથી માનવું. પરંતુ
પરિણામી નિત્ય માને છે મૂળ આત્માના ત્રણેય કાળમાં
થિર થા જતા દેહ કાળ આદિ નિમિત્ત પ્રમાણે ઈશ્વર

સમજવા. તેમ જ ચલું આકૃતિની નિરૂતિ પણ અશક્ય. અમો
નેશ્વિકેને હું સ યાનનિરૂતિ છે અસુરકુમ્ભારે સમજવુરમ
સરજાન નિરૂતિ છે પુખ્તકાલિને અસુર અને અકાલસમજાન
નિરૂતિ છે ૪

ત નથી આકૃતિઓ મારે સુખિ આ માનવું અંતિમપરોષ
પુસ્તક ૫૮.

ખમ્યા કરે, એ પરિણામી - નિત્યતા એથી જ જૈનદર્શન જ્ઞાન, મુખ્ય, દુ ખ આદિ પર્યાયો આત્માના જ માને છે આત્માના બધા પર્યાયો એક જ અવસ્થાવાળા નથી હોતા કેટલાક પર્યાયો કોઈ એક અવસ્થામાં તો ખીજા કેટલાક ખીજા કોઈ અવસ્થામાં મળી આવે છે પર્યાયોની તે ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ ભાવ કહેવાય છે આત્માના પર્યાયો અધિકમાં અધિક હોવાવાળા હોઈ શકે છે

૧ કર્મના ઉપશમથી પેદા થાય તે ભાવ ઔપશમિક કહેવાય છે ઉપશમ એક પ્રકારની આત્મશુદ્ધિ છે, જે ક્યારે નીચે ખેસી જવાથી પાણીમાં આવતી સ્વચ્છતાની પેઠે મત્તાગત કર્મનો ઉદય તદ્દન રોકાઈ જતા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ કર્મના લયથી પેદા થાય તે ક્ષાયિક ભાવ છે ક્ષય એ આત્માની એક એવી પરમ વિશુદ્ધિ છે, જે સર્વથા ક્યારે કાઠી નાખવાથી જળમાં આવતી સ્વચ્છતાની જેમ કર્મનો મખધ અસત છટી જતા પ્રગટ થાય છે ૩ ક્ષય અને ઉપશમથી પેદા થાય એ ક્ષાયોપશમિક ભાવ છે ક્ષયોપશમ એક પ્રકારની આત્માની શુદ્ધિ છે, જે કર્મના ઉદયમાં નહિ આવેલા અશના ઉપશમથી અને ઉદયમાં આવેલ અશના ક્ષયથી પ્રગટ થાય છે એ વિશુદ્ધિ મિશ્રિત હોય છે ૪ ઉદયથી પેદા થાય તે ઔદયિક ભાવ ઉદય એક પ્રકારની આત્માની ઝલુપિતતા છે, જે મેલ મળવાથી પાણીમાં આવતી મલિનતાની પેઠે કર્મના વિપાકાનુભવથી ઉત્પન્ન થાય ૫ પારિણામિક ભાવ દ્રવ્યનો એક પરિણામ છે, જે દ્રવ્ય દ્રવ્યના અસ્તિત્વથી જ પોતાની જાતે જ ઉત્પન્ન થયા હોય છે, અર્થાત્ કોઈ પણ દ્રવ્યનું આભાવિક સ્વરૂપપરિણામન જ

પારિણામિક ભાવ કદવાય. ૬ સાંનિપાતિક ભાવ એટલ
અનેક ભાવોના સુમેલનથી થતો ભાવ.

ઈર્ષ્યમોહનીય કમના ઉપશમથી મમ્મકત્વ પ્રગટ થાય
છે. મારે સમ્મકત્વ એ ઔપશમિક ભાવ છે. દેવધ્યાના-
વરણના સમયે દેવધ્યાના પ્રાપ્ત થાય છે. મારે દેવધ્યાના જે
સાધિક ભાવ છે. મતિજ્ઞાનસ્વરણના સુષોપશમથી મતિજ્ઞાન
પ્રગટ થાય છે. મારે મતિજ્ઞાન એ સાધોપશમિક ભાવ છે.
દેવમતિ નામકર્મના ઉદયનું ફળ દેવમતિ છે. મારે તે
ઔદમિક ભાવ છે. જીવત્વ-ચૈતન્ય ભવત્વ-મુક્તિની ચોક્ષ્યતા-
અને અભાવત્વ-મુક્તિની અસોમ્યતા એ તથ્ય ભાવા આધારિક
છે. અર્થાત્ તે કમના ઉદયથી કે ઉપશમથી કે સમયે કે
સમોપશમથી પેદા નથી થતા. પરંતુ અનાદિમિદ આદ્યમ્યન્ત
અસ્તિત્વથી જ. મિદ છે. તેથી તે પારિણામિક છે.

મૌ —હે ભગવન્! ઔદમિક ભાવ કેટલા પ્રકારનો? કાં

મ —હે મૌતમ. ઔદમિક ભાવ બે પ્રકારે ક્ષી છે.
ઔદમિક અને ઉદયનિષ્પન્ન. આઠ કર્મપ્રકૃતિઓનો ઉદય
તે ઔદમિક ઉદયનિષ્પન્નના બે પ્રકાર છે. જ્યોત્સ્વનિષ્પન્ન
અને અજ્યોત્સ્વનિષ્પન્ન. કમના ઉદયથી જીવર્મા નિષ્પન્ન
થયેલા નારકતિથય આદિ પશ્ચિમે જ્યોત્સ્વનિષ્પન્ન કદવાય
છે. અને કમના ઉદયથી અજ્યોત્સ્વને વિશે થયેલા પશ્ચિમે-
ન્યેમક ઔદારિકાદિ સરીર (ઔદારિક સરીરનામકર્મના ઉદયથી
પુદ્ગલસ્વ્ય અવસ્થા અજ્યોત્સ્વને વિશે નિષ્પન્ન હોવાથી) અજ્યોત્સ્વ-
નિષ્પન્ન છે. *

—સતક ૧૭, શ્લોક ૧

૬

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન! જીવ જીવત્વની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે?

ઉં—હે ગૌતમ! તે પ્રથમ નથી, પણ અપ્રથમ છે જે જીવે જે ભાવ પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલો છે, તેની અપેક્ષાએ તે અપ્રથમ કહેવાય છે, જેમકે જીવત્વ અનાદિ કાળથી જીવને પ્રાપ્ત થયેલું છે, માટે જીવત્વની અપેક્ષાએ જીવ અપ્રથમ છે પરંતુ જે જીવ પૂર્વે અપ્રાપ્ત એવા જે ભાવને પ્રાપ્ત કરે, તેની અપેક્ષાએ તે પ્રથમ કહેવાય, જેમકે સિદ્ધત્વની અપેક્ષાએ મિદ્ધ પ્રથમ છે, કારણ કે સિદ્ધત્વ પૂર્વે જીવને પ્રાપ્ત થયેલું નથી અનાહારક જીવનો અનાહારક ભાવ વિચારીએ તો જે જીવ સિદ્ધગતિમા છે, તે સિદ્ધગતિના અનાહારક ભાવ કરતા પ્રથમ છે કારણ કે તેણે તે ગતિનું અનાહારકપણું પૂર્વે પ્રાપ્ત કર્યું નથી, પરંતુ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત સમારી જીવ અપ્રથમ છે, કારણ કે, તેણે વિગ્રહગતિમા પૂર્વે અનાહારકપણું અનત વાર પ્રાપ્ત કર્યું છે

મમ્યગ્દષ્ટિજીવને સમ્યગ્દષ્ટિભાવ વડે વિચારીએ તો, જે જીવો પહેલી વાર જ મમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ મમ્યગ્દષ્ટિભાવ કરતા પ્રથમ છે, પરંતુ જેઓ મમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ત્યાંથી પડીને તેને ફરી પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ અપ્રથમ છે મમ્યગ્દષ્ટિભાવની અપેક્ષાએ મિદ્ધોને પણ પ્રથમ જાણવા, કારણ કે મિદ્ધત્વસહયગિત મમ્યગ્દર્શન મોક્ષગમન સમયે પ્રથમ પ્રાપ્ત થાય છે

મિથ્યાદૃષ્ટિભાવની અપેક્ષાએ મિથ્યાદૃષ્ટિ ૭૧ અપ્રથમ
ક કારણ કે મિથ્યાદર્શન જ્ઞાપિ છે

મયતઃ૭૫ જ્ઞાને મનુષ્યને મમ્મનદૃષ્ટિ ૭૧ પ્રમાણે
જાણવા [એ પ્રમાણે મૂળમાં જ્ઞાનેક માનતેલી અપેક્ષાએ
પ્રથમતા-અપ્રથમતાનો વિચાર કરેલો છે]

— સુતક ૧૮ શ્લોક ૧

૭

સન્ધિ

તે તે પ્રતિભાષક કમના સ્વાદિયી આત્મને જ્ઞાતાપિ
ગુણનો લાભ થવો તે સન્ધિ કહેવાય.

ઔ — હે ભગવન્ ! સન્ધિ કેટલા પ્રકારની હતી છે ?

મ — હે ઔતમ ! સન્ધિ છત્ર પ્રકારની થી છે

૧ તથાવિધ જ્ઞાતાત્વજ્ઞ કમના ક્ષણ કે ક્ષણોપશમથી
યથાનભવ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનનો લાભ થવો તે જ્ઞાનસન્ધિ
૨ સમ્યક મિથ્યા કે ત્રિભુવદાન્તર આત્મનો પરિણામ
ને જ્ઞાનસન્ધિ. ૩ આરિત્રમેહનિતિ કમના ક્ષણ ઉપશમ
કે ક્ષણોપશમથી થયેલો આત્મપરિણામ તે આરિત્રસન્ધિ
૪ અમૃત્યાજ્ઞાતાત્વરેણ ક્યાપના ક્ષણોપશમથી થયેલો
દેશવિરત્તિર આત્મપરિણામ તે આરિત્રાઆરિત્રસન્ધિ. ૫-૬
દાનાન્તરાય સામાન્તરાય ભોમાન્તરાય ઉપભોમાન્તરાય
અને વીષોન્તરાય કમના ક્ષણ કે ક્ષણોપશમથી થતી
સન્ધિઓ અનુક્રમે જ્ઞાનસન્ધિ, લાભસન્ધિ, ભોમસન્ધિ,

ઉપભોગલબ્ધિ, અને વીર્યલબ્ધિ કહેવાય છે ૧૦ મતિ-
જાનાવરણુ ઝર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થયેલ ભાવેન્દ્રિયોનો
તથા એકેન્દ્રિયાદિ જાતિનામકર્મ અને પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયથી
દ્રવ્યેન્દ્રિયોનો લાભ થવો તે ધ્વંસલબ્ધિ

તેમા જ્ઞાનલબ્ધિ જ્ઞાનના પાત્ર પ્રકાર પ્રમાણે પાત્ર
પ્રજાગતી છે અજ્ઞાનલબ્ધિ પણ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન
અને વિભગજ્ઞાન અનુસાર ત્રણ પ્રકારની છે

દર્શનલબ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છે ૧ મિથ્યાત્વ -
મોહનીયકર્મના ઉપશમ, ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી થયેલ શ્રદ્ધાન-
રૂપ આત્મપરિણામ તે સમ્યગ્દર્શન લબ્ધિ ૨ અશુદ્ધ
મિથ્યાત્વપુદ્ગલના વેદનથી થયેલ વિપર્યાસરૂપ જીવપરિણામ
તે મિથ્યાદર્શનલબ્ધિ, અને ૩ અર્ધવિશુદ્ધ મિથ્યાત્વપુદ્ગલના
વેદનથી ઉત્પન્ન થયેલ મિશ્ર રુચિરૂપ જીવપરિણામ તે
મમ્યગમિથ્યાદર્શનલબ્ધિ

ચાગ્રિતલબ્ધિ પાત્ર પ્રકારની છે ૧ હિસાબિ સદોપ
પ્રવૃત્તિથી વિગતિ તે 'સામાયિક ચાગ્રિ' તેના બે પ્રકાર છે
ધત્વઃ અને યાવત્કથિક ધત્વર એટલે અલ્પકાલીન તે
ધત્વઃ સામાયિક પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થને
વિશેષ પ્રથમ દીઠા લેનારને હોય છે યાવત્કથિક એટલે

૧ પહેલા તીર્થ કરના મુનિઓ ઋતુજડ હતા એટલે તેમને
ધર્મ સમજવો મુશ્કેલ હતો પણ પાળવો સહેલો હતો, ન્યાયે
અતિમ તીર્થ કરના મુનિઓ વઠ્ઠા હતા, તેથી તેમને ધર્મ
સમજવો મહેલો હતો, પણ પાળવો મુશ્કેલ હતો ન્યાયે
વચગાળાના મુનિઓ ઋતુપ્રાજ્ઞ હતા ત્યુઓ ઉત્તરાધ્યયન
અ ૨૩, ૨૫-૭

માત્રજીવ તે ચારિત્ર મધ્યમ બાવીસ તીર્થક્રમ તીર્થને વિષં વર્તમાન સાધુઓને દાણ છે કેમકે તેઓ યજ્ઞુ અને પ્રાણ હોવાથી તેઓને ચારિત્રમાં દેવનો સંભવ નથી નેથી તેઓને પ્રથમથી જ વાતકથિક સામાજિક ચારિત્ર દેણ છે

૨ હોપસ્થાપનીય પૂવના ચારિત્રપર્વાનો હદ કરીને પરીથી મહાવતોને જીજીકા કરવા ત. તેના ને પ્રકાર ૭ માતિચાર અને નિરતિચાર. હવરસામાજિકવાળા પ્રથમ દીક્ષિત પુન મહાવતોનું આરોપણ કરે અથવા બીજા તીર્થકરના માધુઓ બીજા તીર્થકરના તીર્થમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે તે નિગતિચારચારિત્ર દેણ છે પરંતુ મહાવતોનો મૂળથી જ કગનાર માધુ પુન મહાવતોનો સ્વીકાર કરે ત્યારે તે સાતિચાર હઈવામ છે ૩ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર : તેમાં મજ્જથી શુદ્ધ પદી નર સાધુઓ આત્માની વિશુદ્ધિ અર્થે એક વિશિષ્ટ તપનો જીજીકા કરે ૪ તેમાં ચાર તપ કરનારા ચાર મવા કરનારા અને આ મુરુગાન દેણ ૫ તપ કરનારાઓનું જોડામ્બ એકાધુ તપ આ પ્રમાણે ૭ શ્રીધમજગુર્માં જોડામ્બ એકા એક ઉપવાસ મધ્યમ ને ઉપવાસ અને વધારેમાં વધારે તથા ઉપવાસ. સિસિર જગુર્માં જોડામ્બ એકા ને ઉપવાસ મધ્યમ તથા ઉપવાસ અને વધારેમાં વધારે ચાર ઉપવાસ અને વર્તીજગુર્માં જોડામ્બ એકા તથા ઉપવાસ મધ્યમ ચાર ઉપવાસ અને વધારેમાં વધારે પાંચ ઉપવાસ પારણમાં આત્મનિશ્ચ કરવાનું (એક જ એક વખત જી વચેરે રમરદિત ખાવાનું નથા જરમ પાત્ની પીવાનું) દાણ ૬ ચાર મેવા કરનારા અને મુરુ રાજ

આયબિલ કરે છે આ પ્રમાણે છ માસ સુધી તપ કર્યા બાદ તપ કરનારાઓ સેવા કરે છે, અને સેવા કરનારા છ માસ તપ કરે છે. ત્યાર પછી ગુરુ એ પ્રમાણે છ માસ તપ કરે છે, બાકીનાઓમાથી એક ગુરુ થાય છે, અને બીજા બધા સેવા કરે છે એ પ્રમાણે ૧૮ માસ પૂરા થયા બાદ તેઓ ગચ્છમા પાછા આવે છે, કે જિનકલ્પનો^૧ સ્વીકાર કરે છે પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર તીર્થ કર કે કેવલજ્ઞાની પાસેથી જ લઈ શકાય છે, કે જેણે તીર્થ કર કે કેવલજ્ઞાની પાસે પૂર્વે લીધું હોય તેની પાસેથી લઈ શકાય છે > સૂક્ષ્મસપરાય જેમા માત્ર સૂક્ષ્મ કપાય અને તે પણ લોભાશનો ઉદય હોય છે તે સૂક્ષ્મસપરાય તેના બે પ્રકાર છે વિશુદ્ધ્યમાનક અને સકલિશ્યમાનક તેમા વિશુદ્ધ્યમાનક, ક્ષપકત્રેણી અને ઉપશમ-ત્રેણીએ ચડનારને હોય છે, અને સકલિશ્યમાનક ઉપશમ-ત્રેણીથી પડનારને હોય છે ૫ યથાગ્ન્યાત સર્વથા ડપાયોદયનો અભાવ જે ચારિત્રને વિષે હોય તે તેના બે પ્રકાર છે ઉપશમક — કપાયોનો ઉપશમ જેમા હોય તે અને ક્ષપક એટલે ડપાયોનો ક્ષય જેમા હોય તે

ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ એક જ પ્રકારની છે

વીર્યલબ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છે ૧ જેથી બાલ — સયમ-રહિત અજ્ઞાની — ની અસયમ — અજ્ઞાન — પૂર્વક ડષ્ટદાયક અનુદાનોમા પ્રવૃત્તિ થાય, તે બાલવીર્યલબ્ધિ ૨ જેથી સયમને વિષે પ્રવૃત્તિ થાય તે પડિતવીર્યલબ્ધિ ૩ અને જેથી દેશવિરતિમા પ્રવૃત્તિ થાય તે બાલપડિતવીર્યલબ્ધિ

૧ જિનકલ્પ એટલે કે જિનનો અતિ કઠોર આચાર

ઈન્દ્રિયશક્તિ દરિયેના પાંચ પ્રકાર પ્રમાણે પાંચ
તત્ત્વો છે

મો — 'દ મમવત્' સ્થનસન્નિધિવાળા જીવો જાતી
નાંચ કે અજાતી ?

મ — 'દ મોતમ' તથો જાતી પણ દાણ અને
અજાતી પણ નાંચ [ઈશન એકલ મદાન. તેમજ ?
નદાન જાનપૂરક દાણ ને અમ્બકમદાન અને અજાનપૂરક
દાણ ન મિ થામદાન છે. અમ્બકમદાનના જાતી છે અને
મિથામદાનના અજાતી છે.] એ જાતી છે તેઓને
પાંચ જાનક વિકરણે દોષ છે અને એ જાતી છે
તેઓને ત્રણ અજાન વિકરણે દાણ છે^૧

સ્થનસન્નિધિ રહિત જીવો તો દોષા ૮ નથી કારણકે
મત્ત જીવન અમ્બક મિ થા કે મિથા મદાનમાંથી મમે તે
એક મદાન દાણ ૮ છે

અમ્બકસ્થનસન્નિધિવાળા જીવોન વિકરણે પાંચ જાનક
દાણ છે અને અમ્બકસ્થનસન્નિધિરહિત જીવોન ત્રણ અજાન
વાક પે દાણ છે^૨

[મિથાસ્થનસન્નિધિવાળા જીવોને ત્રણ અજાન વિકરણે
દાણ છે અને મિ થાસ્થનસન્નિધિરહિત (અમ્બકસ્થિત) અને

• એક સમયે ક્યા ક્યા જ્ઞાન સ્થાને દોઈ સહે વધેરેનું વલુ ન
આ સ્થવિભાવના બીજા પ્રકારક્રમા જાતી નહુ છે જા. ૩૨૨

૧ વિષ્ણુજ્ઞાનસન્નિધિવાળાને નવરસ ત્રણ અજાન દોષ
જાણવાને એ અજાન દોષ

મિશ્રદષ્ટિ) જીવોને પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે

મિશ્રદષ્ટિ જીવોને મિશ્રાદર્શનલઙ્ઘિવાળાની જેટલે જાણવા અને મિશ્રદષ્ટિરહિત જીવોને મિશ્રાદર્શનલઙ્ઘિગહિત જીવોની જેમ જાણવા

ચારિત્રલઙ્ઘિવાળા જીવોને પાચ જ્ઞાન વિકલ્પે જાણવા અને ચારિત્રલઙ્ઘિગહિત જીવોને મનપર્યાયજ્ઞાન મિવાયનાર ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે જાણવા

સામાયિક ચારિત્રલઙ્ઘિવાળા જીવોને કેવલજ્ઞાન સિવાયર ચાર જ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે, અને સામાયિક ચારિત્રલઙ્ઘિગહિત જીવોને પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે

તે પ્રમાણે યથાખ્યાતચારિત્ર મુખી સમજવું, પરંતુ તેની લઙ્ઘિવાળાને પાચ જ્ઞાન વિકલ્પે જાણવા ૪

ચારિત્રાચારિત્ર (દેશચારિત્ર) લઙ્ઘિવાળા જીવો જ્ઞાની છે પણ અજ્ઞાની નથી તેમા કેટલાક જે જ્ઞાન (મતિ અને શ્રુત) વાળા છે, અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત અને અવધિ) વાળા છે ચારિત્રાચારિત્રલઙ્ઘિરહિત જીવોને

૧ કારણકે અવિરતિપણામા પ્રથમના જે કે ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, અને સિદ્ધપણામા એક કેવલજ્ઞાન જ હોય છે

૨ કારણકે યથાખ્યાતચારિત્રીને જ કેવલજ્ઞાન હોય છે

૩ કારણકે સામાયિકચારિત્રની લઙ્ઘિરહિત જે જ્ઞાની જીવો છે તેઓને હેઠોપરથાપનીયભાવે અને સિદ્ધભાવે પાચ જ્ઞાન વિકલ્પે છે તથા જે અજ્ઞાની છે, તેમને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે છે

૪ કારણકે યથાખ્યાતચારિત્રી હ્રદય કે કેવલી હોય એટલે તેને પાચ જ્ઞાન વિકલ્પે હોય

વિકલ્પે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે (એટલે જ્યેષ્ઠો જ્ઞાની છે તેમને પાંચ જ્ઞાન અને અજ્ઞાની છે તેમને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે લખ્યું)

દાનસન્ધિવાળાને પાંચ જ્ઞાન^૧ અને ત્રણ અજ્ઞાન^૨ વિકલ્પે હોય છે દાનસન્ધિરહિત^૩ (સિદ્ધ) અવસ્થા એક કેવલજ્ઞાનવાળા ન હોય એ પ્રમાણે છે. વીરસન્ધિ અને વીરસન્ધિરહિત છતાં સુધી લખ્યું

ભાસ્વીરસન્ધિવાળા જ્યેષ્ઠો ત્રણ^૪ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે અને ભાસ્વીરસન્ધિરહિત જ્યેષ્ઠો પાંચ જ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે^૫

પતિતવીરસન્ધિવાળાને વિકલ્પે પાંચ જ્ઞાન હોય છે અને પતિત વીરસન્ધિરહિતને ત્રણ વ્યવજ્ઞાન સિવાય ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે^૬

૧. ત્રણ કે કેવલજ્ઞાની ત્રણ દાનસન્ધિપુરુષ છે

૨. જ્ઞાનીને જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીને અજ્ઞાન લખ્યું

૩. તેમને દાનાન્તરાયનો કૃષ્ણ છે ત્રણ દેવા કાચક વસ્તુના અભાવથી પાવના અભાવથી અને દાનના પ્રણામ્યતા અભાવથી તેમને દાનસન્ધિરહિત ક્ષમા છે

૪. ભાસ્વીરસન્ધિવાળા અસવત (અવિરતિ) કહેવાય છે

૫. મારણ કે ભાસ્વીરસન્ધિરહિત છતાં ક્રિતિ સવરિયો હોય રેકવિરતિ હોય કે સિદ્ધ હોય

૬. મારણ કે પતિતવીરસન્ધિરહિત ક્રિતિ અસવત હોય તો રેકસવત હોય કે ક્રિતિ સિદ્ધ હોય તેમાં અસવતને તો પ્રથમના ત્રણ જ્ઞાન કે ત્રણ અજ્ઞાન વિશેષ હોય તે અસવતને ત્રણ જ્ઞાન વિશેષ હોય અને સિદ્ધને એક કેવલજ્ઞાન

બાલ-પડિત વીર્યલઙ્ઘિવાળાને ત્રણ જ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે, અને બાલ-પડિતવીર્યલઙ્ઘિરહિત જીવોને પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે

ધ્વિયલઙ્ઘિવાળા જીવોને વિકલ્પે ચાર^૧ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ધ્વિયલઙ્ઘિરહિત જીવો અવશ્ય એક કેવલજ્ઞાનવાળા છે

શ્રોત્રેન્દ્રિયલઙ્ઘિવાળાને ધ્વિયલઙ્ઘિવાળાની પેઠે જાણવા શ્રોત્રેન્દ્રિયલઙ્ઘિરહિત જીવોમા જેઓ જ્ઞાની છે તેઓ કાતો (મતિ-શ્રુત) એ જ્ઞાન^૨વાળા છે, કે કાતો (કેવલજ્ઞાનરૂપી) એક જ્ઞાનવાળા છે અને જે અજ્ઞાની છે, તે એ (મતિ અને શ્રુત) અજ્ઞાનવાળા છે નેત્રેન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિયલઙ્ઘિવાળાને શ્રોત્રેન્દ્રિયલઙ્ઘિવાળાની પેઠે જાણવા તે પ્રમાણે વરહિતનું પણ જાણવું

જિહ્વેન્દ્રિયલઙ્ઘિવાળાને ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે જિહ્વેન્દ્રિયલઙ્ઘિરહિત જીવોમા જે જ્ઞાની છે તેઓ અવશ્ય એક કેવલજ્ઞાની છે, અને જેઓ અજ્ઞાની છે, તે (મતિ-શ્રુત) એ અજ્ઞાનવાળા છે

હોય મન પર્યવજ્ઞાન માત્ર પડિતવીર્યલઙ્ઘિવાળાને હોય સિદ્ધા પડિતવીર્યલઙ્ઘિરહિત છે કેમકે તેઓને અહિ સાદિ ધર્મવ્યાપારમા પણ પ્રવૃત્તિ નથી

૧ કારણ કે કેવલજ્ઞાનીને ઈન્દ્રિયનો હપયોગ નથી

૨ તે અપર્યાપ્તાવસ્થામા સામ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ વિકલ્પેન્દ્રિય જીવો છે

૩ એટલે કે એકેન્દ્રિય જીવો, તેઓમા સામ્વાદન ન હોવાથી જ્ઞાનનો અભાવ છે, તેમ જ વિભગનો પણ અભાવ છે

સ્પર્શોન્દ્રિયસન્ધિરાજાને સ્પર્શસન્ધિરાજાની પેઠે નક્કી
રહિતનું પણ તેમ જ નક્કી

— સુત્ર ૮ ઉપે ૨

૮

ધ્યાન

શ્રી — હે ભગવન્ શેઝ (મરતિ) ના ૩૪ના
પ્રકાર છે ?

મન — હે શ્રીભગ શેઝના ત્રણ પ્રકાર કલ્પા ૬
મનશેઝ વચનશેઝ અને કાવશેઝ

— સુત્ર ૧૬ ઉપે ૧

શ્રી — હે ભગવન્ કેટલા પ્રકારનો શેઝ કલ્પો ૭ ?

મ — હે શ્રીભગ ૫૬૭ પ્રકારનો શેઝ કલ્પો ૭

૧ મત્સ્યમનશેઝ ૨ મુરમનોષામ મત્સ્યમ
મનોશેઝ ૪ અન્તસ્ય અમુરા મનોશેઝ ૫ સત્ત્વ વચનશેઝ
૬ અમત્સ્ય વચનશેઝ ૭ સ્વપ્નમુષા વચનશેઝ ૮ અમત્સ્ય
અમુરા વચનશેઝ ૯ જ્યોત્સ્નિકમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ ૧૦
જ્યોત્સ્નિકમિષ્ટમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ ૧૧ વૈદિકમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ ૧૨
વૈદિકમિષ્ટમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ ૧૩ આદારમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ ૧૪
આદારમિષ્ટમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ અને ૧૫ કામજ્ઞમિષ્ટરીઃ કાવશેઝ

[જ્યોત્સ્નિકમિષ્ટમિષ્ટ કાવશેઝેલી મનન આ પ્રમાણે ૭
જ્યોત્સ્નિક કાવશેઝ તો પર્વામને ૮ દાવ. જ્યોત્સ્નિક
મિષ્ટરીઃ કલ્પતિ સમયે અપૂર્ણાવસ્થામાં કાર્ણવ માથે મિષ્ટ
કાવ ૭ ત્યારે તે જ્યોત્સ્નિક મિષ્ટ કલ્પાય ૭ એ
અપર્વામને ૮ દાવ. વચ્ચે પરમવચ્ચ કલ્પતિ મનયે કલ્પ
પ્રથમ કાર્ણવશેઝ વડે આદાર કરે ૫જી આં સુધી મિષ્ટરીઃ

નિષ્પન્ન ન થાય ત્યા સુધી ઔદારિક મિશ્ર યોગ વડે આહાર કરે વળી, ઔદારિક શરીરવાળો ન્યારે વૈક્રિય શરીર કરે, ત્યારે, ન્યા સુધી વૈક્રિય શરીર પૂર્ણ ન કરે, ત્યા સુધી વૈક્રિયની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા હોવાથી ઔદારિક મિશ્ર કાયપ્રયોગ જાણવો.

વૈક્રિયમિશ્રકાયપ્રયોગ દેવ અને નારકમા ઉત્પન્ન થતા અપર્યાપ્તને જ હોય અહીં વૈક્રિયની મિશ્રતા કાર્મણ સાથે છે વળી વૈક્રિય શરીરનો ત્યાગ કરી, ઔદારિકને ગ્રહણ કરતા ઔદારિક શરીરવાળાને વૈક્રિયની પ્રધાનતા હોવાથી વૈક્રિયની મિશ્રતા છે.

આહારક મિશ્રની મિશ્રતા ઔદારિકની સાથે હોય છે આહારક શરીર પોતાનું કામ પૂરું કરી ન્યારે આહારકને ત્યાગવા લાગે, અને ઔદારિકને ગ્રહણ કરી રહે ત્યા સુધી તે હોય છે.

કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ વિગ્રહગતિમા સર્વ મસારી જીવને હોય છે પૂર્વદેહથી મળેલી ગતિ વાક સુધી જ પહોંચે છે ત્યાથી આગળ જવા બીજા પ્રયત્નની જરૂર પડે છે તે વખતે બીજું કોઈ શરીર તો હોતુ નથી, તેથી કાર્મણ શરીરના પ્રયત્નથી જીવ આગળ ગતિ કરે છે વળી મમુદ્ધાત કરતા કેવલજાનીને ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા મમયે^૧ ને કાયયોગ હાય છે.

૧ તેની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'યોગગાત્ર' પુસ્તક, પા ૧૩૩

મો —હં ભગવન્ ! આછાગા આછા (જ્ઞાન્ય) કે વધારેગા વધારે (ઉત્કૃષ્ટ) એ ૫૬૨ પ્રકારના મોએમાં કયો મોમ કાનાથી વિશેષાધિક છે ?

મ —હે ગૌતમ ! કામજ્ઞ સરીરનો જ્ઞાન્ય મોમ સૌથી જ્ઞાન્ય છે તેથી ઔદારિકમિથનો જ્ઞાન્ય મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી વૈક્રિયમિથનો જ્ઞાન્ય મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી ઔદારિક સરીરનો જ્ઞાન્ય મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી વૈક્રિય સરીરનો જ્ઞાન્યમોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી કામજ્ઞ સરીરનો ઉત્કૃષ્ટ મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી આકારક મિથનો જ્ઞાન્ય મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી આકારક સરીરનો ઉત્કૃષ્ટ મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી ઔદારિકમિથ અને વૈક્રિયમિથનો ઉત્કૃષ્ટ મોમ અસંખ્યાતમણે અને પરસ્પર સમાન છે તેથી અસ્તત્વ-અમૃતા મતામોમનો જ્ઞાન્ય મોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી આકારક સરીરનો જ્ઞાન્યમોમ અસંખ્યાતમણે છે તેથી ત્રણ પ્રકારના મનોમોમ અને ચાર પ્રકારના વચનમોમ અસંખ્યાતમણા અને પરસ્પર તુલ્ય છે તેથી આકારક સરીરનો ઉત્કૃષ્ટ મોમ અસંખ્યાતમણે છે તથા તેથી ઔદારિક સરીર, વૈક્રિયસરીર, ચાર પ્રકારના મનોમોમ અને ચાર પ્રકારના વચનમોમ—એ દસનો ઉત્કૃષ્ટ મોમ અસંખ્યાતમણે અને પરસ્પર તુલ્ય હોય છે

મો —હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે હં ભગવન્ ! તે એમ જ છે

૯

કષાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! કષાય કેટલા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! કષાય ચાર છે ક્રોધ, માન,

માયા, અને લોભ

ગૌં—હે ભગવન્ ! ક્રોધના ધ્યાન કેટલા પ્રકારના છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના છે પોતાની જાત,

બીજાની જાત, બંનેની જાત, અને અપ્રતિષ્ઠિત (કાઈના ઉપર નહીં તેવો)

એ પ્રમાણે માન, માયા અને લોભ વિષે પણ જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! કયા કયા કારણો વડે ક્રોધ

ચાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ક્ષેત્રને કારણે, વસ્તુને કારણે, શરીરને

કારણે, અને સાધનસામગ્રીને કારણે એ પ્રમાણે માન,

માયા અને લોભનું પણ જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનો છે અનતાનુગ્રધી

(સમ્યક્ત્વ ગુણનો જ નાશ કરી અનત ભવ ભટકાવનાર),

અપ્રત્યાખ્યાન (દેશવિરતિ ગુણનો વિધાત ડગ્નાર),

પ્રત્યાખ્યાનાવરણ (સર્વવિરતિગુણવિધાતી), અને સંવલન

(યથાખ્યાત ચારિત્રનો વિધાતક) એ પ્રમાણે માન, માયા

અને લોભનું પણ જાણવું

ગૌતમં—હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પૂરતું કારણ સમજીને કરેલો

(આભોગનિર્વર્તિત), ગુણદોષની વિચાગણ વિના જ કરેલો

(અનાભામનિવૃત્તિ) ઉપશાન્ત (અનુદયાવસ્થાવાળો) અને
અનુપશાન્ત (ઉદયાવસ્થાવાળો)

મો —હે ભક્તવત્' છવો કયા સ્થાનો^૧ વડે આડે
મપ્રકૃતિઓ બાધે છે ?

મ —હં મોતમ' આર સ્થાનો વડે આડે કમપ્રકૃતિઓ
બાધે છે કીધ વડે માન વડે માયા વડે અને બોભ વ'

—શ્લોક ૧૮ શ્રે ૪

૧૦

વેદના

૧

મો —હે ભક્તવત્' વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મ —હં મોતમ વેદના ત્રણ પ્રકારની છે શીત
ઉષ્ણ અને શીતોષ્ણ.

મો —હે ભક્તવત્' તૈરચિત્તો કઈ વેદના અનુભવે હં ?

મ —હે મોતમ' શીત વેદના પણ અનુભવે છે અને
ઉષ્ણ પણ અનુભવે છે^૧ પરંતુ શીતોષ્ણ વેદના તથા
અનુભવતા અમુરકુમારો ત્રણ વેદનાઓ અનુભવે છે^૨ એ
પ્રમાણે વૈમાનિકા સુધી ત્રણવુ

૧ અદી સ્થાન બિદશે પાપકમનું સ્થાન સમજવું

૨ પશ્ચિના બ્રહ્મા પ્રજ્જલ્પમાં શીત ધારિવિદ્યાનમા
સ્તુત્યા પ્રમાણે ૫૪

૩ તે ને પ્રમરના પુત્રોત્તરો સ્પર્શ વાદ ત્યારે એમને
અપનાવિ વળતે થીવ હં હં હં વેદનાનું તેમને નીકળ મારણ બે
છે કે ત્યારે વધારે પ્રભાવવાળો કેવુ સુધે જઈને તેમને જુએ ત્યારે
તેમને ઉષ્ણ વેદના વાદ છે જુએ દિશને દ્રવ્ય ક્યામા ૫૪

પૃથ્વીકાયિકો પણ ત્રણે વેદના અનુભવે છે તે પ્રમાણે મનુષ્ય સુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મં—હે ગૌતમ ! વેદના ચાર પ્રકારની છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી [પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંબંધની અપેક્ષાએ દ્રવ્યવેદના, નારકાદિ ઉપપાતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રવેદના, નારકાદિ ભવકાલની અપેક્ષાએ કાલવેદના, અને વેદનીયકર્મના ઉત્પત્તિ થતા ઉત્પાદની અપેક્ષાએ ભાવવેદના] આ ચારે વેદના નૈરયિકથી માડીને બધાને હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મં—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની છે શારીરિક, માનસિક અને શારીરિક-માનસિક આ વેદનાઓ પણ બધાને હોય છે, પરંતુ તેમાં વિશેષ એ કે, એકદ્રિય અને વિકલેદ્રિય જીવો માત્ર શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે, કાગળ કે તેમને મનનો અભાવ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મં—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની છે (સુખૃત)

આત્મા, (દુઃખૃત) અસાત્મા અને સાત્મા-અસાત્મા બધા જીવોને ત્રણે વેદનાઓ હોય છે

૧ નૈરયિકોમાં તે અસાત્માવેદના જ હોય છે, પરંતુ તીર્થ ઝરના જન્માદિકાદે તેમને સાત્માવેદના માની છે, ઉપરાત પૂર્વાજન્મનો સંબંધી દેવ વા અસુર વચ્ચનામૃતોથી તેને સિંચે છે, ત્યારે મનમાં તે સાત્માવેદના અનુભવે છે, અને શરીરે તે ક્ષેત્રના પ્રભાવથી અસાત્માવેદના અનુભવે છે, ઉપરાત તે દેવાદિના દર્શનથી અને તેના વચનશ્રવણથી મનમાં તે સાત્માવેદના પણ અનુભવે

ઝી — હે ભગવન્' વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મ — હે ઝીતમ' વેદના ત્રણ પ્રકારની છે. કુપજ્ઞ, સુખજ્ઞ^૧ અને અકુપજ્ઞ-અસુખજ્ઞ. તે ત્રણ બધા જીવોને છે.

ઝી — હે ભગવન્' વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મ — હે ઝીતમ' વેદના બે પ્રકારની છે.

આબુષમઙ્ગિ (પોતે જાણીને સ્વીકારેલી) અને સાધુઓ વાળા દૂપાવે તે) અને જ્ઞાપકઙ્ગિ (પોતાના વેદનીય ક્રમના કળા રૂપે પ્રાપ્ત થતી) તેમાં પચ્ચેદિય તિથ્યો અને મનુષ્યોના બે વેદનાઓ હોય છે. બાકીના જ્ઞાપકઙ્ગિ / અનુભવ છે.

ઝી — હે ભગવન્' વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

મ — હે ઝીતમ' વેદના બે પ્રકારની છે. નિર્દા (નમ્બન્ વિવેકવાળા) અને અનિર્દા (સમ્બન્ વિવેક વિનાની).

નર્યમિતો બે પ્રકારના છે. સર્ગી અને અસર્ગી. તેમાં નર્ગી નૈર્યમિતોને તો પૂવનું જુદું મરણ હોય છે તથી તેઓ.

૭ અને પચાત્તપના અનુભવથી અસાધા ત્રણ અનુભવે છે. અમ સાધા-અસાધા વેદના ત્રણ અનુભવે છે. જેમાં સામાન્ય રીતે સાધા-વેદનાવાળા છે. પરંતુ અવનમત્રે અસાધા-વેદનાવાળા છે. અને પોતાના વિજયનું સુખ કીમવતી વળતે અન્યની વિશ્વવિ રેખી સાધા-અસાધા વેદના અનુભવે છે.

૧. પૂર્વે જણાવેલ સાધા-અસાધામાં અને નાખા ફેર મિલે છે કે ક્રમના કલ્પને કીરે જુદા સુખ પ્રાપ્ત થાય તે સાધા-અસાધા કહેવાય; અને જે મુખદુઃખ જીભ વડે કરાયા હોય તે સુખ દુઃખ કહેવાય.

૨. મારણ કે તેની ક્રમને કલ્પ કરવા અબુષમઙ્ગિવાળા ત્રણ હોય છે.

નિદા વેદનાને અનુભવે છે બાકીના અનિદાને એ પ્રમાણે અમુરકુમારથી માડી ન્તનિતકુમાર સુધીનાને તેમ જ વાન-વ્યતરોને પણ જાણવું કારણ કે તેઓમા મજી અને અસરી એવા એ વર્ગ છે પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ, એ ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તથા સમૂર્ણમ પચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોને પણ નૈરયિત્ત એવા જાણવા ૧

જ્યોતિષ્કો સરી જ હોય છે, પરંતુ તેઓમા માયિ-મિથ્યાદષ્ટિ^૨ અને અમાયિસમ્યગ્દષ્ટિ એવા એ વર્ગો છે. તેમા માયિ-મિથ્યાદષ્ટિઓ “વિપરીત જ્ઞાનવાળા હોવાને કારણે ‘વ્રતનો ભગ કુર્યાથી કે અજ્ઞાનયુક્ત તપને લીધે અમે આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા છીએ’ એવું નથી જાણતા તેથી સમ્યગ્-યથાવસ્થિત-પરિજ્ઞાનના અભાવથી” અનિદા વેદનાને અનુભવે છે, અને અમાયિમિથ્યાદષ્ટિઓ ‘યથાવસ્થિત સ્વરૂપ જાણતા હોવાને લીધે જે કાર્મ અનુભવે છે તે,’ નિદા વેદના જ અનુભવે છે એ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું

— શતક ૧૦, ઉદ્દે ૦ ૨

૨

ગૌ૦—હે ભગવન્! નારકો કેટલા પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવ કરતા હોય છે ?

૧ કેમકે સમૂર્ણમ મનુષ્યાદિ મન વિનાના હોવાથી અનિદાને જ અનુભવે છે

૨ માયાયુક્ત (માયિ) હોવાથી મિથ્યા-વિપરીત છે દષ્ટિ-વસ્તુતત્ત્વનું જ્ઞાન-જેમનું

મ — હે મૌતમ' હવે પ્રકારની વેદનાઓ અનુભવતા
 થાય છે : શીત ઉષ્ણ કૃષ્ણ તૃણ, & -ચર / પશુત્રય
 ત દાહ ભય અને શોક

— સુતક ૭ ઉપે ૮

૧૧

ઉપશામ

ઉપશોમ એટલે મોધરૂપ વ્યાપાર. તેમાં ચેતનાશક્તિ
 નામ તેમાં મોધરૂપા ધર્મ રહે ચેતનાશક્તિ આત્મામાં જ છે
 જ મા નહીં

મૌ — હે ભગવન' ઉપશોમ કેટલા પ્રકારનો કહી છે?

મ — હે મૌતમ' એ પ્રકારનો કહી છે સાકાર અને
 નિરાકાર

જે મોધ માત્ર વસ્તુને વિશેષરૂપે જણે તે સાકાર
 ઉપશોમ છે અને જે મોધ માત્ર વસ્તુને માત્રાન્વરૂપે જણે
 તે નિરાકાર ઉપશોમ છે. સાકારને જ્ઞાન અથવા
 અવિકલ્પક મોધ કહે છે અને નિરાકારને હૃદય અથવા
 નિર્વિકલ્પક મોધ કહે છે

તેમાં સાકાર ઉપશોમ અથવા જ્ઞાનના આઠ પ્રકાર છે
 મતિજ્ઞાન, મનજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનયથવજ્ઞાન, ઈવજ્ઞાન,
 મતિઅજ્ઞાન, અતઅજ્ઞાન અને વિભજ્ઞાન *

સમ્બદ્ધત્વ વિનાના મતિ કુલ અને અવધિજ્ઞાન તે
 અનુક્રમે મતિઅજ્ઞાન કુલઅજ્ઞાન અને વિભજ્ઞાન કહેવાય જે
 મનપ્રસંગ અને રેવણ એ બે જ્ઞાન સમ્બદ્ધત્વ વિનાય થતા જ
 નથી; તેથી તેમના પ્રતિષ્ઠાનો સમ્બદ્ધ નથી.

નિરાકાર ઉપયોગ અથવા ‘દર્શન’ના ચાર ભેદ છે. જે સામાન્ય બોધ નેત્રજન્ય હોય, તે અક્ષુદ્ધર્શન, જે સામાન્ય બોધ નેત્ર મિવાય બીજી કાઈ પણ ઇન્દ્રિય અથવા મનથી થાય છે તે અચક્ષુદ્ધર્શન ૩ અવધિલબ્ધિથી મૂર્ત પદાર્થોનો સામાન્ય બોધ તે અવધિદર્શન, અને ૪ કેવળ-લબ્ધિથી થતો મમંત્ત પદાર્થોનો સામાન્ય બોધ તે કેવળદર્શન કહેવાય છે ૧

—શતક ૧૬, ઉદ્દે. ૭

૭ જીવ અને લેશ્યા

૧

‘લિશુ-એટલે ચોટવું લેશ્યા એટલે જે વડે કર્મ આત્મા માથે ચોટે તે અર્થાત્ આત્માનો એક પ્રકારનો શુભ કે અશુભ પરિણામ પ્રત્ત એ છે કે, લેશ્યા એ લાગણી કે વૃત્તિરૂપ છે કે આહારૂપ છે? પ્રજ્ઞાપનાની રીકામા જાણાવ્યું છે કે લેશ્યા એ આહારૂપ છે નો બીજો સવાલ એ થાય છે કે, આહારૂપો આઠ પ્રકારના છે,^૩ તેમા કઈ જાતિમા લેશ્યાના આહારૂપોનો મમાવેશ થાય છે? શ્રી મલય-

૧ દર્શનોમા કેવળદર્શન સમ્યક્ત્વ સિવાય ચતુ નથી પરંતુ બાકીના ત્રણ, સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોય તો પણ થાય છે છતાં તેના પ્રતિપક્ષી ત્રણ અદર્શન ન કહેવાતું કારણ એ છે કે, દર્શન એ માત્ર સામાન્ય બોધ છે તેથી સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીના દર્શનો વચ્ચે કાઈ ભેદ વ્યવહારમા બતાવી શકાતો નથી

૨ પૃ ૩૩૦, પદ ૧૭

૩ નુઓ આગળ પા ૩૬૨

વિરત ન થયેલો, ક્ષુદ્ર અને સાહસિક - એવો માણસ નીલ' લેશ્યાવાળો હોય છે

વાકુ બોલનારો, વાકુ આચરનારો, શક, અમરલ, પોતાના દોષ ઢાકનાર, કપટયુક્ત, વિપરીત શ્રદ્ધાવાળો, અનાર્ય, ખીજનુ મર્મ ચિરાઈ જાય તેવું દુષ્ટ બોલનારો, ચોર અને મત્તમરયુક્ત - એવો માણસ કાપોત લેશ્યાવાળો હોય છે

નમ્ર, અચપલ, અમાયી, અકુતલહલી, વિનયી, ધ્રુવિય-નિગ્રહી, યોગવાન, ઉપધાનવાન,^૧ ધર્મપ્રિય, દદધર્મી પાપભીરુ, અને સર્વનો હિતૈષી એવો માણસ નેત્રલેશ્યાવાળો હોય છે

જેના ક્રોધ, માન, માયા અને ક્લોભ બહુ ઓછા થઈ ગયા છે તેવો, પ્રશાતચિત્ત, આત્માનુ દમન કરનારો, યોગવાન, ઉપધાનવાન, સ્વદપભાષી, ઉપશાત તથા જિતેન્દ્રિય - એવો માણસ પદ્મલેશ્યાવાળો હોય છે

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બેને છોડીને ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાનારો, પ્રશાતચિત્ત, આત્માનુ દમન કરનારો, પાત્ર સત્પ્રવૃત્તિઓ (સમિતિઓ) વાળો, મન-વાણી-કાયાનુ સંગોપન કરનારો તથા ઉપશાત અને જિતેન્દ્રિય - એવો પુરુષ શુક્લલેશ્યાવાળો હોય છે]

કૃષ્ણલેશ્યા નૈગયિક, તિર્યચ મનુષ્ય, બુવનપતિ અને વાનઘ્ય તરૂં દેવોને હોય છે તેનો ગુણ મેધ જેવો કાળો, અમ્લીબળ વગેરે જેવો અનતગણો કડવો, ગંધ દુર્ગંધી, અને સ્પર્શ કર્કશ હોય છે તેની મિથિતિ ઓગામા ઓગી

અર્ધમુહત અને વધારેમા વધારે ૩૩ સાતરોપમ ઉપરાંત
એક મુહત છે

નીચેના નૈરવિક તિય ચ મનુષ્ય બુદ્ધનપતિ અને
અતરોને હાપ છે તેનો ૨૫ ભરમા જેવો નીચો ૨૫
૫૬ વચ્ચે જેવો અનતમણો તીવો અર્ધ દુર્ગધી અને
૫૫ ૬૬૪ દોપ છે તેની ચિતિ ઓઠામા ઓછી
અર્ધમુહત અને વધારેમા વધારે ૨ સાતરોપમ ઉપરાંત
પચોપમનો અતપ્પાતમો ભાગ છે

કાપોત્તમેત્યા પશુ નીચ મેસ્વાવાળા જેઠાઓને હાપ
છ નના ૨૫ પારવાતી ડોક જેવો તેનો ૨૫ કાચા ભોર
જેવો અનતમણો ખાટો તેના અર્ધ દુર્ગધી અને ૨૫૪
૬૬૪ છે તેની ચિતિ ઓઠામા ઓછી અર્ધમુહત અને
વધારેમા વધારે ૨૫ સાતરોપમ ઉપરાંત પચોપમનો
અતપ્પાતમો ભાગ છે

તોલેસ્વા તિય ચ, મનુષ્ય અને દેવને હાપ છે તેનો
૨૫ નમલાના સોત્રી જેવો રાનો, તેનો ૨૫ અનતમણો
મીઠો તેનો અર્ધ સુગધી, અને તેનો ૨૫૪ કોમળ છે
તેની ચિતિ ઓઠામા ઓછી અર્ધમુહત અને વધારેમા
વધારે ૨ સાતરોપમ ઉપરાંત પચોપમનો અતપ્પાતમો
ભાગ છે

૧ પ્રજાપતિ ૫૬ ૧૭૫૫ અજ્ઞાન પ્રમાણે એવસ્યર વચ્ચે
ચલે

૨. પ્રજાપતિ ૫૬ ૧૭૫૫ અજ્ઞાન પ્રમાણે પાણી જેવી
વચ્ચેની પેઠે ખાટો અને ચલે

પદ્મલેશ્યા તિર્યચ, મનુષ્ય અને વૈમાનિક દેવોને હોય છે તેનો રંગ હળદર^૧ જેવો, તેનો રસ અનતગણો^૨ મધુર તેનો ગંધ સુગંધી અને તેનો સ્પર્શ ક્રોમળ છે તેની સ્થિતિ ઓઢામા ઓઢી અર્ધમુહૂર્ત અને વધારેમા વધારે ૧૦ સાગરોપમ ઉપરાત એક મુહૂર્ત છે

શુક્લલેશ્યા પણ પદ્મલેશ્યાવાળા જેટલાઓને^૩ હોય છે તેનો રંગ શખ વગેરે જેવો ઘોળો, તેનો રસ ગોળ વગેરેની પેઠે અનતગણો સ્વાદુ, તેનો ગંધ સુગંધી તથા તેનો સ્પર્શ ક્રોમળ હોય છે તેની ઓઢામા ઓઢી સ્થિતિ અર્ધમુહૂર્ત અને વધારેમા વધારે સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ ઉપરાત એક મુહૂર્ત છે

અધી લેશ્યાઓનો પરિણામ (એટલે કે ન્યૂનાધિકતા વા તીવ્રતા મદતા) ત્રણે અને ઘણા પ્રકારનો હોય છે

તેમના સ્થાન^૪ એટલે કે નિમિત્તો પણ અસખ્ય હોય છે ને તે દરેકમાં પુનર્જન્મ લેશ્યાની ઉત્પત્તિ થયા પછી એક મુહૂર્ત અથવા લેશ્યાનો અત અવાને એક મુહૂર્ત બાકી હોય

૧ પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૭ પ્રમાણે ચપક જેવો

૨ ચદ્રપ્રમા મઘની પેઠે તીખો-કપાયલો-મધુર પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૭

૩ જયે લેશ્યાના અધિકારીઓ બાબત જુઓ ગતક ૩, ક્રેદે ૪

૪ દ્રવ્યાર્થપણે લેશ્યાઓમા ઓઢામા ઓઢી સ્થાનોની સરખામણી આ પ્રમાણે છે કાપોતલેશ્યાના સૌથી થોડા, નીલ-લેશ્યાના તેથી અસખ્યગણા, કૃષ્ણ લેશ્યાના તેથી અસખ્યગણા, તેજલેશ્યાના તેથી અસખ્યગણા, પદ્મલેશ્યાના તેથી અસખ્યગણા અને શુક્લલેશ્યાના તેથી પણ અસખ્યગણા.

તારે મનવે છે મનુષ્યે અને તિસ્સેની આખી જિન્દગી
 નુધી એક જ દેસ્વા કામ્ય હોતી નથી નિષિત્તચ્છાત ને નાશાપા
 કરે છે ને દેહધારી મરણોન્મુખ હોય છે તેનું મરણ ત્યજ
 કવ ની એવી દેસ્વામા ધર્મ થો છે કે ને દેસ્વા સાથે એનો
 નજદીક જોડામા જોણુ અંતમુહૂર્ત મુખી તો રહ્યો હોય
 અધોત ઠોઈ પણ પ્રાપ્તી દેસ્વામા સંપર્કની પહેલી પદે જ
 મરી શકે તો નથી. કિંતુ ત્યારે એની ઠોઈ દેસ્વા નિષિત
 થાય છે ત્યારે જ એ એના જૂના દેહને છાડી નૂતન દેહ
 તરે જઈ શકે છે અને દેસ્વાને નિશ્ચિન થતા જોડામા
 જોણુ અંતમુહૂર્ત તો કાચે છે તેથી જ કહ્યું છે કે ત્યારે
 દેસ્વામા સંપર્કિણામનો પહેલા સમય હોય ત્યારે ઠોઈ પણ
 કવનો પરમવચ્ચ જન્મ દરો નથી તેમ જ ત્યારે દેસ્વામા
 ન સંપર્કિણામનો હેથી સમય હોય ત્યારે પણ ઠોઈ કવનો
 પરમવચ્ચ જન્મ થતો નથી. દેસ્વામા સંપર્કિણામ થયને
 અંતમુહૂર્ત રીત્યા પછી કે અંતમુહૂર્ત માઝી રતા પછી જ
 કવનો પરમોક્ષમા જાય છે. પરંતુ આ કહીશત માત્ર મનુષ્ય
 અને તિસ્સેને જ નજ નેમતી છે. દેવો તથા નારો માટે
 તા આ પ્રમાણે છે. તેમ અને નારોની ઠોઈ પણ દેસ્વા
 આખી જિન્દગી મુખી એકસાખી જ રહી છે તેઓ તો
 ત્યારે મરણોન્મુખ હોય છે ત્યારે તેઓની દેસ્વાનો અંત
 આવવાને કણુ અંતમુહૂર્ત માઝી રહેલું હોય છે. તથી તેઓ
 ને દેસ્વામા હોય છે તે જ દેસ્વામાં પુનર્જન્મ મદલ
 કરે છે *

* શ્રી ભગવાની ઠોઈક વધુ વિચરે જુદી વારણ છે. કે કવ
 નેક અને મધેન દેસ્વાવાચ્યામા સવતવજ સંપર્કિત નથી.

ગૌં—હે ભગવન્ ' નૈરયિકાને કંટલી લેશ્યાઓ હોય છે ?

મં—હે ગૌતમ ' કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ તિર્યચ્યોનિકાને 'જ્યે હોય છે, એકે દ્રિયોને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ એ ચાર હોય છે, પૃથ્વીકાયિકાને, અપ્કાયિકાને, અને વનસ્પતિકાયિકાને પણ એ જ પ્રમાણે જાણુવું તેજ, વાયુ, એ ઇદ્રિય, ત્રણ ઇદ્રિય, અને ચાર ઇદ્રિયોને નૈરયિકા પ્રમાણે જાણુવું

પચેદ્રિય તિર્યચ્યોને 'જ્યે લેશ્યા જાણવી સમર્થિમ પચેદ્રિયતિર્યચ્યોનિકાને નૈરયિકા પ્રમાણે જાણવી ગર્ભજ પચેદ્રિયતિર્યચ્યોનિકાને 'જ્યે લેશ્યાઓ, તિર્યચ્યોનિની માદાઓને 'જ્યે લેશ્યાઓ, મનુષ્યોને 'જ્યે લેશ્યાઓ, સમર્થિમ મનુષ્યોને નૈરયિકા પ્રમાણે, ગર્ભજ મનુષ્યોને 'જ્યે લેશ્યાઓ, મનુષ્ય સ્ત્રીઓને 'જ્યે, દેવોને પણ 'જ્યે, દેવીઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ એ ચાર, ભવનવામીઓને, ભવનવાસિનીઓને, વાનવ્યતર દેવોને તથા વાનવ્યતરદેવીઓને પણ એ ચાર.

તેજલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યામા વીતરાગપણ સભવતુ નથી, પણ શુક્લમા જ સભવે છે ૨ સિદ્ધા લેશ્યારહિત જ હોય છે —શતક ૧, ઉદ્દે ૧ ૩ નારકોને, વિકલેદ્રિયોને, તથા તેજઠાય અને વાયુઠાય જીવોને પ્રથમની ત્રણ જ લેશ્યાઓ હોય છે ભવનપતિ, પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ અને વ્યતરોને પ્રથમની ચાર લેશ્યાઓ છે (ગર્ભજ) પચેદ્રિય, તિય ચ અને મનુષ્યોને 'જ્યે લેશ્યાઓ છે, જ્યોતિષકોને તેજલેશ્યા છે વૈમાનિકોને ત્રણ શુભ લેશ્યાઓ છે તેમા પણ સૌવર્મ અને ઈશાનમા તેજલેશ્યા જાણવી, સનત્કુમાર, માહેદ્ર અને બ્રહ્મહૃપમા પદ્મલેશ્યા જાણવી, અને ત્યાથી આગળ શુક્લલેશ્યા જાણવી

ત્યોતિષ્ઠેત્ત એક તેજોદેસ્થા તેજ ન ત્યોતિષ્ઠ દેવીએત
વૈભવિનિધાને તેજ પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણ, તથા વૈભવિક
દેવીએતે એક તેજોદેસ્થા ન^૧ હોય છે

મૌ —હે ભગવત્ ! એ નથી દેસ્થાવળાએમા તેજ
તેનાથી વ્યથિક છે ।

મ —હે મૌતમ ! મૌથી થીલા શુક્લ સંસ્થાવાળા^૨ છે
તેનાથી પદ્મદેસ્થાવાળા સંસ્થાતમણા^૩ છે તેનાથી તેજોદેસ્થા-
વાળા સંસ્થાતમણા^૪ છે તેનાથી દેસ્થારહિત છવો (સિંધી)
અનતમણા છે તેનાથી કાપોત દેસ્થાવાળા^૫ અનતમણા છે
તેનાથી નીલદેસ્થાવાળા વિગૈરાધિક છે તેનાથી કૃષ્ણ દેસ્થાવાળા
વિશેષાધિક^૬ છે અને તેનાથી દેસ્થાવાળા (કુસ) છવો
વિશેષાધિક છે

૧ મરણુકે વૈભવિક દેવીએત માત્ર મૌપ્રમ અને ક્ષિત્ય
નામનો સ્વર્ગમા ન છે; અને તે સ્વર્ગમા માત્ર તેજોદેસ્થા છે

૨ થોડાક ન પચોદિવ વિવેચ મનુષ્યો તથા હાન્તકારી
દેવામા શુદ્ધદેસ્થા હોવાથી

૩ તેનાથી સંસ્થેવતણા વિવેચપચોદિવ મનુષ્ય સનતમાદ
બાહે અને બહુલોકવાસી દેવામા તે હોવાથી

૪ બાહર પુષ્પોધવિક અપમરિક પ્રત્યેક વસ્તુવિશ્લવિક
તથા સંસ્થેવતણા તિથ વપચોદિવ મનુષ્યો, હાન્તકારી અને
ત્યોતિષ્ઠ સીધમ અને ક્ષિત્ય દેવામા તે હોવાથી

૫ સિંધા કસ્યા વનસ્પતિશવિક (મરોતલૈરવાવાવા)
અનતમણા હોવાથી

૬ મરણુકે ક્ષિત્ય અને ક્ષિત્યવર અંશવસ્યવવાવા વધુ
વધુ હોવાથી

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા-
વાળા નૈરયિકામા ઈર્ષ લેશ્યાવાળા વધારે છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નૈરયિકા થોડામા
થોડા^૧ છે, તેનાથી નીલ લેશ્યાવાળા અસખ્યાતગણા છે^૨,
તથા કાપોત લેશ્યાવાળા તેથી અમખ્યાતગણા^૩ છે

પચ્ચેદ્રિય તિર્યચોનુ ઓછાવત્તાપણું સામાન્ય શ્રવેના
ઓછાવત્તાપણા પ્રમાણે બાણુવુ, પણ વિશેષ એટલો કે, તેમા
લેશ્યારહિત શ્રવેનુ પદ ન હોવુ, કાગણ કે તિર્યચોમા
અલેશ્ય શ્રવેનો અસભવ છે

એકેદ્રિયોમા તેજલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા^૪ છે, તેના
કરતા કાપોતલેશ્યાવાળા અનતગણા છે,^૫ તેના કરતા
નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિદ છે, અને તેના કરતા કૃષ્ણલેશ્યા-
વાળા વિશેષાધિદ છે

૧ થોડાક પાચમી પૃથ્વીના નરકાવાસોમા તથા છઠી અને
આતમી પૃથ્વીમા જ નૈરયિકાને કૃષ્ણલેશ્યા હોવાથી

૨ કેટલાક તૃતીય પૃથ્વીગત નરકાવાસોમા, આખી ચોથીના,
તથા કેટલાક પચમ પૃથ્વીગત નરકાવાસોના અસખ્યાતગણા
નારકોમા નીલલેશ્યા હોવાથી

૩ પૂર્વોક્ત નારકા કરતા અમખ્યાતગણા તથા પ્રથમ
અને દ્વિતીય પૃથ્વીમા તેમજ તૃતીય પૃથ્વીના કેટલાક નરકાવાસોમા
રહેતા નારકોમા કાપોતલેશ્યા હોવાથી

૪ કારણ કે બાહર પૃથ્વી, અપ, અને વનસ્પતિકાઓમા
અપર્યાપ્તાવશ્યામા જ તેનો સભવ હોવાથી

૫ સૂક્ષ્મ બાહર નિગોદ શ્રવેમા કાપોતલેશ્યા હોવાથી

અર્થોત્તરોક્તિ એક તેજોદેશ્યા, તેવુ જ અર્થોત્તરોક્તિ દેવીઓનું
વૈશ્વનરોક્તિ તેજ પદ અને મુક્તિ એ તથા, તથા વૈશ્વનરોક્તિ
દેવીઓને એક તેજોદેશ્યા જ^૧ હોય છે

૧ — 'દે ભગવત્' એ બધી દેશ્યાવાળાઓમાં તેજ
કેનાથી અધિક છે ?

૨ — 'દે મૌતમ' મૌલ્યી જેવા મુક્તિ દેશ્યાવાળા^૨ છે
તેનાથી પદદેશ્યાવાળા સંખ્યાનગણા^૩ છે તેનાથી તેજોદેશ્યા-
વાળા સંખ્યાનગણા^૪ છે તેનાથી દેશ્યારહિત શ્વેત (સિંધી)
અનતમણા છે તેનાથી કાપોત દેશ્યાવાળા^૫ અનતમણા છે
તેનાથી નીચેદેશ્યાવાળા વિશ્વેશ્યાધિક છે તેનાથી કૃષ્ણ દેશ્યાવાળા
વિશ્વેશ્યાધિક^૬ છે અને તેનાથી દેશ્યાવાળા (કુમ) શ્વેત
વિશ્વેશ્યાધિક છે

૧. કાશ્યપ દેશ્યાધિક દેવીઓ માત્ર સૌપ્રથમ અને ક્રિયાત
નામના સ્વર્ગીયા જ છે; અને તે સ્વર્ગીયા માત્ર તેજોદેશ્યા છે

૨. જેવાક જ પદોદ્ધિય તિર્વેચ મનુષ્યો તથા હાન્તકાર
દેવોના હૃદયદેશ્યા હોવાથી.

૩. તેનાથી સંખ્યેશ્યા તિર્વેચ પદોદ્ધિય મનુષ્ય અનતમણા,
માહેદ્ર અને જલદેશ્યાસી દેવોના તે હોવાથી.

૪. જાત્ર પૃથ્વીશ્યાધિક અપશ્યાધિક પ્રત્યેક વનસ્પતિશ્યાધિક
તથા સંખ્યેશ્યા તિર્વેચ પદોદ્ધિય મનુષ્યો, જલદેશ્યાધિક ને તથ,
અર્થોત્તરોક્તિ સૌપ્રથમ અને ક્રિયાત દેવોમાં તે હોવાથી

૫. સિંધા કરતા વનસ્પતિશ્યાધિક (મધ્યોદેશ્યાવાળા)
અનતમણા હોવાથી

૬. કાશ્યપ દેશ્યાધિક અને ક્રિયાત અપશ્યાધિક વનસ્પતિશ્યાધિક
વધુ હોવાથી.

ગૌ—તે ભગવન્ ! કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા-
વાળા નૈરયિકામા ડર્ઠ લેશ્યાવાળા વધારે છે ?

મ૦—હું ગૌતમ ! કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નૈરયિકા થોડામા
થોડા^૧ છે, તેનાથી નીલ લેશ્યાવાળા અસખ્યાતગણા છે^૨,
તથા કાપોત લેશ્યાવાળા તેથી અમખ્યાતગણા^૩ છે

પચેદ્રિય તિર્યચોનુ ઓછાવત્તાપણુ સામાન્ય જીવોના
ઓછાવત્તાપણુ પ્રમાણે જાણુવુ, પણ વિશેષ એટલો કે, તેમા
લેશ્યારહિત જીવોનુ પદ ન કહેવુ, ત્રાગણુ કે તિર્યચોમા
અલેશ્ય જીવોનો અસભવ છે

એકે દ્રિયોમા તેજોલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા^૪ છે, તેના
કરતા કાપોતલેશ્યાવાળા અનતગણા છે,^૫ તેના ડગ્તા
નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે, અને તેના કરતા કૃષ્ણલેશ્યા-
વાળા વિશેષાધિક છે

૧ થોડાક પાચમી પૃથ્વીના નરકાવાસોમા તથા છઠ્ઠી અને
સાતમી પૃથ્વીમા જ નૈરયિકોને કૃષ્ણલેશ્યા હોવાથી

૨ કેટલાક તૃતીય પૃથ્વીગત નરકાવાસોમા, આખી ચોથીના,
તથા કેટલાક પચમ પૃથ્વીગત નરકાવાસોના અસખ્યાતગણા
નારકોમા નીલલેશ્યા હોવાથી

૩ પૂર્વોક્ત નારકો કરતા અસખ્યાતગણા તથા પ્રથમ
અને દ્વિતીય પૃથ્વીમા તેમજ તૃતીય પૃથ્વીના કેટલાક નરકાવાસોમા
રહેતા નારકોમા કાપોતલેશ્યા હોવાથી

૪ કારણુ કે બાદર પૃથ્વી, અપ, અને વનસ્પતિકાચોમા
અપર્યાપ્તાવસ્થામા જ તેનો સભવ હોવાથી

૫ સૂક્ષ્મ બાદર નિગોદ જીવોમા કાપોતલેશ્યા હોવાથી

પૃથ્વીકારિકોને સામાન્ય એકેદ્રિય છેવે. જ નજીવ,
માત્ર કાપોતલેસ્થાવાળાને અનતમણી ન કહેતાં અસંખ્યેવમણ
કહેવા. અપૃથ્વીકારિકોનું પણ તે પ્રમાણે જ નજીવું અતિ
કારિકોમાં સૌથી મેઘા કાપોતલેસ્થાવાળા છે તેનાથી નીચ-
લેસ્થાવાળા વિશ્વેષાધિક છે તથા તેનાથી કુખ્યલેસ્થાવાળા
વિશ્વેષાધિક છે વાયુકારિકોનું પણ એમ જ નજીવું,
વનરપતિકારિકોનું સામાન્ય એકેદ્રિય છેવે. પ્રમાણે નજીવું
એ ઉદ્વિ, ત્રણ ઉદ્વિ અને ચાર ઉદ્વિવાળાઓનું અતિ
કારિકો પ્રમાણે નજીવું, પચોદ્વિ તિર્થચોનિકોનું સામાન્ય
છેવે. પ્રમાણે નજીવું, પરંતુ કાપોતલેસ્થાવાળાને અસંખ્ય-
મણી કહેવા સમૂહિત પચોદ્વિ તિર્થચોનું અતિકારિક
પ્રમાણે નજીવું મમજ પચોદ્વિ તિર્થચોનું સામાન્ય છેવે.
પ્રમાણે નજીવું પરંતુ કાપોતલેસ્થાવાળાને સંખ્યાતમણી
કહેવા. એનું જ તિર્થચોનિની માદાએ. ચારે પણ
નજીવું. *

તિર્થચોની પેઠે મનુષ્યોનું અસ્પતવન્સત્વ નજીવું પરંતુ
કાપોતલેસ્થાવાળા અનતમણી છે એ પદ ન કહેવું ?

* નૂતનમાં અહીં પાળી સમૂહિત અને મમજ પચોદ્વિ
તિર્થચોની સરખામણી છે પણ સમૂહિત પચોદ્વિ તિર્થચોની
તથા મમજ પચોદ્વિ તિર્થચોની તિર્થચોનિની માદાએ સાથે
અનુક્રમે તેમ જ એકસાથે સરખામણી છે તે જ પ્રમાણે
પચોદ્વિ તિર્થચોની અને તિર્થચો માદાએની સરખામણી છે
તથા તિર્થચોની અને તિર્થચો માદાએની પણ સરખામણી છે

૧. મારણ કે મનુષ્યો પોતે જ અનત નથી.

દેવોમા શુક્લલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા છે,^૧ તેમના કરતા પદ્મલેશ્યાવાળા અસંખ્યેયગણા છે,^૨ તેમના કરતા કાપોતલેશ્યાવાળા અસંખ્યાનગણા છે,^૩ તેમના કરતા નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક^૪ છે, તેમના કરતા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે, તથા તેમના કરતા તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યેયગણા છે^૫

દેવીઓમા કાપોતલેશ્યાવાળા સૌથી થોડી છે,^૬ તેમના કરતા નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક^૭ છે, તેમના કરતા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા વિશેષ અધિક છે, અને તેમના કરતા તેજોલેશ્યાવાળા સંખ્યેયગણી^૮ છે

આ પછી મૂળમા દેવ-દેવીનું ભેદ અલ્પત્વબહુત્વ વર્ણવ્યું છે^૯ તથા ભવનવાસી, દેવો, ભવનવાસી દેવીઓ

૧ લાન્તકાદિ દેવલોકમા જ તેમનો સદ્ભાવ હોવાથી

૨ સનત્કુમાર, મહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોકવાસી દેવોમા હોવાથી

૩ ભવનપતિ તથા વ્યતર દેવોમા તેમ જ સનત્કુમાર દેવોમા હોવાથી

૪ વધારે ભવનપતિ અને વ્યતરોમા તે હોવાથી

૫ થોડાક ભવનપતિ અને વ્યતરોમા તથા સમન્ત જ્યોતિ અને સૌધર્મ તથા ઈગ્નાન લોકમા તે હોવાથી

૬ કેટલીક ભવનપતિ અને વ્યતર દેવીઓમા તે હોવાથી

૭ વધારે ભવનપતિ અને વ્યતર દેવીઓમા તે હોવાથી

૮ જ્યોતિષક, સૌધર્મ અને ઈગ્નાન લોકની બધી દેવીઓ

તે હોવાથી

૯ દરેક વર્ગની દેવીઓ તે તે વર્ગના દેવો કરતા

ગણી હોય

તથા ને જને બર્મા એ પ્રમાણે વાનસ્પતર દેવા દેવીઓ અને
 દેવ દેવીઓ. એ પ્રમાણે બ્લોતિ ૩ દેવા, દેવીઓ અને દેવ-
 દેવીઓ તથા પ્રમાણે વૈમાનિક દેવો દેવીઓ અને દેવ દેવીઓ.
 તથા પાછા ભવનવાસ્તી વાનસ્પતર બ્લોતિ ૪ અને વૈમાનિક
 દેવા તથા તે જ પ્રમાણે મારે વચની દેવીઓ. પાછા ને
 મારે વચની દેવ દેવીઓ બેર્મા—એ પ્રમાણે જ્યાં વર્ષોના
 છોડાનું કૃષ્ણાદિ બેર્માની જામતર્મા ઓછાવતાપછ વધુનું
 છે.^૧

મો —હે ભગવન એ કૃષ્ણાદિ બેર્માવાળામાં કેટલું
 કેનાથી ઓછી સદિવાળું છે અને કેટલું કેનાથી વધારે
 સદિવાળું છે

મ —હે મોતમ^૧ કૃષ્ણબેર્મા કરતા નીલબેર્માવાળા
 વધારે સદિવાળા છે તેના કરતા કાપોતબેર્માવાળા તેના
 કરતા તેજેબેર્માવાળા તેના કરતા રક્તબેર્માવાળા અને તેના
 કરતા ગુલબેર્માવાળા વધારે સદિવાળા છે

—શ્લોક ૧ ઉદ ૨

૨

એનું હથાપણ મારેપણ જણાવવા માર વિમાન
 પાડેલા હેમ છે : યુદ્ધ (એટલે કે મારે ઠેકુ વચેરે) લુપ્ત (એટલે
 હથકુ કુમારો વચેરે કારણ કે તેના બિંબ જવાનો સ્વભાવ છે)

૧ પરંતુ તે જન મુશ્કેલી ન જાણતા પ્રજાપત્યસૂત્રના
 ૧૭ મ્મ જે વાપરના બીજા હોસકમોથી કવારી જેવાનું કોઈ
 હોવાથી જાણી દેવાનું નથી

ગુરુ-લઘુ (જેમકે, વાયુ, કારણ કે તેનો તીરછા જવાનો સ્વભાવ છે) અને અ-ગુરુલઘુ (આકાશ) ચાગ સ્પર્શવાળા અને અરૂપી પદાર્થો અગુરુલઘુ કહેવાય છે. જે દ્રવ્ય ગુરુલઘુ હોય તે રૂપવાળું હોય, અને જે દ્રવ્ય અગુરુલઘુ હોય તે રૂપવાળું અને રૂપ વિનાનું પણ હોય ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તેજમ એ ગંધી વર્ગણાઓ (અણુઓ) ગુરુલઘુ છે અને ઝાર્મણ, મન, અને ભાષા એ વર્ગણાઓ અગુરુલઘુ છે ધર્માન્તિકાય, અધર્માન્તિકાય અને આકાશાન્તિકાય અમૂર્ત હોવાથી અગુરુલઘુ છે સમયો (કાલ) અમૂર્ત છે માટે અગુરુલઘુ છે દષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, મજા વગેરે જીવના પર્યાયરૂપ છે માટે અગુરુલઘુ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં—હે ગૌતમ ! દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ ગુરુલઘુ છે અને ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ અગુરુલઘુ છે તેવું જ શુક્લ મુધીની ગંધી લેશ્યાઓ માટે જાણવું *

—શત્ ૧, ઉદે ૯

* પ્રીકામાથી ઔદારિક ગરીર વગેરેનો જે જાણો વર્ણ તે દ્રવ્ય કૃષ્ણલેશ્યા છે અને ઔદારિકાદિ ગુરુલઘુ છે માટે કૃષ્ણલેશ્યા ગુરુલઘુ છે અને ભાવલેશ્યા તે જીવનો પરિણામ છે, માટે અમૂર્ત હોઈ અગુરુલઘુ છે

૩

ઝો — હે ભગવન ! કૃષ્ણમેસ્વા નીલમેસ્વાનો મધોમ પામી ન રહે અને તે વણ પરિણમે ?

મ — હે ઝોતમ ! તે પ્રમાણે પારણમે છ કૃષ્ણમેસ્વાના પરિણામવાળા છવ નીલમેસ્વાને મોઝ વ્યોનુ મહણ કરી મરણ પામે છે ત્યારે તે નીલમેસ્વાના પરિણામવાળા થઈને ઉત્પન્ન થાય છે કારણકે છવ ને મેસ્વાના વ્યોનુ મહણ કરીને મરણ પામે, તે મેસ્વાના થઈને તે બીજે કાળે ઉત્પન્ન થાય છે એમ કૃષ્ણ જાણને પામીને, જાણના મધોમથી જાણરૂપે, જાણના વણ જાણના મધે જાણના રમ અને જાણના પમે પરિણમે છ અથવા એમ ચોખ્ખુ રમક રમને પામીને રમને રૂપે-વર્ણે-મધે-રમે જન પમે પરિણમે છ તરી રીતે હે ઝોતમ ! કૃષ્ણમેસ્વા નીલમેસ્વાને પામીને તના વણીદિ પરિણામરૂપે જની જલ છે તે જ પ્રમાણ અન્ય મેસ્વાઓનું પણ મણકું

— સર્ગ ૪ શ્લોક ૧૦

૪

રાજકુલ નમરમા ભગવાનના અતિવધી માહરિપુત્ર ભગવાનને પૂછ છે

મા — હે ભગવન ! કાપોતકસ્થાત્તો પુત્રીકાવિઠ છવ ત્યાંથી મરીને તુરંત જ મનુષ્યના શરીરને પ્રાપ્ત કરી જન્મ્યાન પ્રાપ્ત કરે અને ત્યાર માંદ સિદ્ધ થાય ?

મ — હા માહરિપુત્ર

માન—હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળો અપ્કાયિક ત્યાથી મરીને તુરત જ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરી, દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે અને ત્યાગ બાદ સિદ્ધ થાય ?

માન—હા માકદિપુત્ર !

માન—હે ભગવન્ ! કાપોતલેશ્યાવાળો વનસ્પતિકાયિક જીવ ત્યાથી મરીને તુરત જ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે અને ત્યારબાદ સિદ્ધ થાય ?

માન—હા માકદિપુત્ર !

માન—હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે, હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે

એમ કહી, માકદિપુત્ર મહાવીરને વદન કરીને જ્યાં શ્રમણનિર્ગ્રથો હતા ત્યાં આવીને તે મુજબનુ કહેવા લાગ્યા આ વાત તે શ્રમણનિર્ગ્રથોએ માન્ય ન કરી અને તેઓ ભગવાન મહાવીર પાસે આવી, તેમને વદન કરી, તે બાળત પૂછવા લાગ્યા ત્યારે ભગવાને કહ્યું, “હે આર્યો ! માકદિપુત્રે તમને જે કહ્યું છે, કે ‘કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક ત્યાથી મરીને તરત જ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરી દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાગ બાદ સિદ્ધ થાય છે’ તે વાત મત્ય છે હે આર્યો ! હું પણ એ જ કહું છું કે, દૃષ્ટુ, નીલ અને કાપોતલેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિકો અપ્કાયિકો, અને વનસ્પતિકાયિકો એ પ્રમાણે દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ થાય છે”

• તેજ અને વાયુજીવો તરત જ મનુષ્યત્વ ન પામી ગાતા હોવાથી તેમનો હલ્લેખ નથી - ટીકા

આ વાત સામગ્રી તથા તેને અગીકાર કરી એવા અમલ
નિમ્નથી માકલિયત પાસે આપ્યા અને તેમન વડન કરી
તેમની કમા માગવા લાગ્યા.

— સ્તવ ૧૮ થી ૩

૮ જીવના મરણ, જન્મ અને મોક્ષ

૧

મરણ

મોક્ષ—ઈ ભગવત્ ' મરણ કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ —હે મોક્ષ ' પાંચ પ્રકારનું છે ૧ આત્મિકમરણ —
એટલે વીચિ — તરમતી પેરે પ્રતિમમ આત્મિકને ક્ષય થતો
ત્યાં ન ૨ અવધિમરણ — એટલે કે એક વાર એક મતિનું
આત્મિક ભાગવી મરણ પામી કરી તે ૩ મતિનું આત્મિક
અવિષ્કાર થાય તથા ભોગવીને મરણ પામવું ત ૪
આત્મિકમરણ — એટલે કે પોતાની નરક આદિ મતિના
આત્મિકના ક્ષય થતા કરી તેનું ન આત્મિક અવિષ્કાર ન
જાણે ન રીત મરણ પામવું ત ૫ ભાગ્યમરણ — એટલે
કે અવિરતિવાળા પુરુષનું મરણ ૬ અને પશ્ચિમમરણ —
એટલે કે સ્વચિત્તિવાળા પુરુષનું મરણ

મો —હે ભગવત્ આત્મિકમરણ આત્મિકમરણ તો
મારે કેવાય છે ?

મ —હે મોક્ષ નરકમતિમા થતો જીવ જે નૈરતિક
આત્મિકના આત્મિક છે તે કમના આત્મિકને ન આત્મિક —
એટલે કે નિરતર — પ્રતિમમ મરે છે — માટે ૭ — માટે ન
આત્મિક મરણ કેવાય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! અવધિમરણ શાથી કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નરક ગતિનો જીવ આયુષકર્મને અત્યારે ભોગવીને છોડતો જાય છે, તે જ કર્મને ભવિષ્યકાળે નારક થઈને તે ફરીથી પણ ગ્રહણ કરીને છોડશે, તે માટે હે ગૌતમ ! તે અવધિમરણ કહેવાય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! આત્યતિકમરણ શા માટે કહેવાય છે

મં—હે ગૌતમ ! નારકપણે વર્તતો જીવ જે કર્મને અત્યારે ભોગવીને છોડે છે, તેને ભવિષ્યમા ફરી નહિ જાડે, તેથી તે આત્યતિકમરણ કહેવાય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! આલમરણ કેટલા પ્રકારનું છે ?

મં—હે ગૌતમ આલમરણ^૧ આગ પ્રકારનું છે ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! પડિતમરણ કેટલા પ્રકારનું છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પાદપોષગમન (પડેલા પાદપ-વૃક્ષની જેમ હાથ્યા ચાથ્યા સિવાય એ જ સ્થિતિમા મરતા સુધી આહારત્યાગપૂર્વક રહેવું તે), અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન (આહારપાણીનો ત્યાગ કરી બીજાની સેવા સેવા વગેરેની છટ ગખવી તે)^૨

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૭

૨

ગતિ

વિવરણ જીવ મરણ પામી એક ન્યાન છોડી બીજો ન્યાને જાય છે, ત્યારે તે અતગલગતિ-વચગાળાની ગતિ

૧ ન્હુઓ આગળ પા ૧૭૬

૨ ન્હુઓ આગળ પા ૧૭૬

મોઢે અમુક જાનનો વિચારથી પ્રાપ્ત થાય છે તે અહીં દેહમાં જણાવી છે તે અંતરાશ્રયતિ એ પ્રકારની છે. અશુભ અને વધુ વક્રગતિને વિમલમતિ પણ કહ્યું છે. અશુભગતિથી ત્યાં જીવને પૂર્વસ્થરીર હાકતી વખતે પૂર્વસ્થરીર જન્મ વેગ મળે છે તેવાથી તે જીવન પ્રમલ સિવાય જ બનુપથી છૂટેલા જાણતી માણે તે નવા જન્મને પહેંચી જાય છે પરંતુ વધુ (વિમલ) મતિથી જતા જીવને વચ્ચે નવો પ્રમલ કરવો પડે છે કેમકે પૂર્વસ્થરીરજન્મ પ્રમલ જીવને ત્યાંથી વળતુ પડે છે, ત્યાં સુધી જ કામ કરે છે. વળવાનું જ્ઞાન (વિમલ) જ્ઞાતવ્ય પૂર્વદેહજનિત પ્રમલ મહા પડે છે ન વખત જીવને ખીચી કોઈ અવસ્થા સરીર નથી હાતુ, તેથી કાર્મણ-સુદ્ધમ સરીર દ્વારા ત્યાં નવો પ્રમલ થાય છે.

મીધી મતિનો અર્થ એ છે કે પહેલાં ૭ જ્ઞાકાશ્રયમાં જીવ અંશિત હોય ત્યાંથી મતિ કરતા તે ત્યાંથી મીધી રેખામાં જિએ તીએ અથવા તીસછા ચામ્બો નવ વધુ (વિમલ) મતિ એ છે કે જેમાં પૂર્વજ્ઞાનથી નવા જાન સુધી જતા નરજ રેખાનો અગ્ર થાય અર્થાત્ જોતામાં જોતા એક વધુ (વિમલ) તો અવસ્થા થવો પડે મુક્ત થનારો જીવ ના મેલના નિવત જ્ઞાન ક્ષેત્ર અશુભગતિથી / ઉપર જાય છે વક્રગતિથી નહિ, પરંતુ અમારી જીવ કોતો નરજ રેખામાં કે ક્ષારેક વક્રરેખામાં પણ મતિ કરે છે.

જ્યારે સીધી મતિ હોય ત્યારે અંતરાશ્રયતિમાં એક / અમલ માટે છે જેમાં એક વધુ હોય તેમાં (વક્રવાળા જન્મને પહેંચના એક અને વક્રવાળા જ્ઞાનથી ક્ષતિ

ધ્યાન સુધી બીજો એમ) એ સમય લાગે એ વાક હોય તેને ત્રણ સમય લાગે, અને ત્રણ હોય તેને ચાર સમય લાગે

ઋણુગતિથી કે વક્રગતિથી જન્માન્તર કરતા જીવને પૂર્વ આયુષ પૂર્ણ થાય કે તરત જ નવીન આયુષ, ગતિ વગેરે કર્મનો યથાસભવ ઉદય થઈ જ જાય છે

મુચ્યમાન જીવને અતરાલગતિમા આહારનો પ્રશ્ન જ નથી, કેમકે તે સૂક્ષ્મ મૂલ બધા શરીરોથી રહિત છે પરંતુ સસારી જીવને તો અતરાલગતિમા પણ સૂક્ષ્મ શરીર અવશ્ય હોય છે, તેથી તેને આહારનો પ્રશ્ન છે આહાર એટલે સ્થૂલ શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોં ગ્રહણ કરવા એવો આહાર મસારી જીવોમા અતરાલગતિને મમયે હોય પણ ખરો અને ન પણ હોય ઋણુગતિવાળા જીવો જે મમયે પૂર્વ શરીર છોડે છે, તે જ મમયે નવું ધ્યાન પ્રાપ્ત કરે છે, તેમા સમયાતર થતો નથી તેથી તેઓનો ઋણુગતિનો મમય નવીન જન્મસ્થાનનો ગ્રહણ કરેલ આહારનો જ મમય છે એક વાડવાળી ગતિના એ મમયોમાથી પહેલો મમય અનાહારનો છે, અને બીજો મમય નવા ઉત્પત્તિધ્યાનમા આહારગ્રહણનો છે તે પ્રમાણે ત્રણ સમયની એ વાડવાળી ગિતિમા પ્રથમ એ અનાહારના, અને ચાર સમયની ત્રણ વાડવાળી ગતિમા પ્રથમ ત્રણ મમય અનાહારના^૧ મમયે વેવા

૧ તે વખતે ગરીરપોષ-આહાર-જે મૂલ પુદ્ગલોના ગ્રહણનો અભાવ હોય છે, પણ કાર્મણ ગરીર દ્વારા થતા કપનને કીર્તિ કર્મપુદ્ગલનું ગ્રહણ તો યથા જ ન કરે એમકે યોગ-પ્રવૃત્તિ માત્ર કર્મબંધનનું કારણ છે

જાકામા ૭ ભાગમા જન હવે ૨ ૭ તે ભાગને
 ૧મનાડી ૬ ૭ જમનાડીની જદાર ચાલગનાડી છે તેમાં
 કેવળ યાવડ હવ ૪ હોય ૭ જમનાડીમાં જણ સમયવાળી
 ૧ રાકની વિમદમનિ ૪ દાર્ઠી રહે જણ અને યા
 રાકવાળી વિમદમનિ યાવડ નાડીમાંથી જસ નાડીમાં થઈને
 યાવડ નાગીમાં ૬ ૫મ જનાર હવ ૧ ૮ હોય

મીઠા—૪ બજવડ હવે વિમદ (વાંકવાળી) મનિ
 પ્રામ ૭ ૬ આવમદમનિને પ્રામ ૭ ૧

૫ —૬ જોતમ હવ વિમદમનિન પ્રામ ૭ અને
 આવમદમાન ૫૫ પ્રામ ૬

મી —૬ બજવડ યુ નેગરિયો વિમદમનિને પ્રામ ૭
 અવિમદમાન પ્રામ છે ૧

૫ —૭ માતમ ૧ નધાર અવિમદમનિને પ્રામ ૭
 અથવા ૫૫ અવિમદમાન પ્રામ ૭ અને એકાદ વિમદ
 મનિને પ્રામ ૭ અથવા ૫૫ અવિમદમનિ પ્રામ ૭
 અને ૫૫ વિમદમનિન પ્રામ ૭ એ પ્રમાણુ જન
 નતિના હવાનુ ૫૫ નજી મામ મામાન્ય હવે અને
 એવિ હવાની જાગતમ વિમદમનિવાળા ૫૫ ૫૫ ૧૧૫
 અને વિમદમનિ ૧૧૫ના ૫૫ ૫૫ ૧૧૫ ૭ ૭૫
 નજી

—૭૧૧ ૧ ૭૬ ૭

૧ સદી ના દબલ અને ૫૫ મીધીરતિવ ના મિમ
 ૫૫ ૭૭૦ ૫૫ મીધીરતિવ ના ૭ નવરિવારો મરો
 ૧૧૫ — ૧૧૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવ પરભવમા જતી વખતે કેયે મમયે અનાહારક હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! પરભવમા પ્રથમ સમય જીવ ક્ષાય આહારક હોય, અને ક્ષાય અનાહારક હોય,^૧ પરંતુ ત્યારે વક્રગતિ વડે એ સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અનાહારક હોય છે, અને બીજે સમયે આહારક હોય છે, ત્યારે ત્રણ સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પ્રથમ એ મમયે અનાહારક હોય છે, અને ત્રીજે સમયે આહારક હોય છે, ત્યારે ચાર મમયે પરભવમા ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે આદિના ત્રણ સમયે અનાહારક હોય છે અને ચોથે મમયે આહારક હોય^૩ છે ચોથે સમયે જીવ અવશ્ય આહારક હોય

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવ કયે સમયે મૌયી અત્થ આહારવાળો હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! ઉત્પન્ન થતા પ્રથમ સમયે, અને જીવિતને છેલ્લે સમયે એ મમયે જીવ મૌયી અત્થ

૧ મુક્ત જ થાય તો એક પણ શરીર ન હોવાથી અનાહારક જ હોય

૨ જેમકે કોઈ મત્સ્યજીવ ભરતક્ષેત્રના પૂર્વભાગથી ઐરવતક્ષેત્રના પશ્ચિમભાગની નીચે નરકમા ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તે એક સમયે ભરતના પૂર્વભાગથી પશ્ચિમભાગ તરફ જાય; બીજે સમયે ઐરવતના પશ્ચિમભાગ તરફ જાય અને ત્રીજે સમયે નરકમા જાય

૩ જેમકે ત્રસનાડીની બહાર વિદિશામા રહેલો કોઈ જીવ ત્યારે અધોલોકથી ઉર્ધ્વલોકમા ત્રસનાડીની બહારની વિદિશામા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયે તે વિશ્રેણીમાથી સમશ્રેણીમા આવે, બીજે સમયે નાડીમા પ્રવેશ કરે, ત્રીજે સમયે ઉર્ધ્વલોકમા જાય, અને ચોથે સમયે લોકનાડી બહાર ઉત્પત્તિસ્થાને જાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની છે, સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર તેમા નારકો તથા દેવોની યોનિ અચિત્ત છે, ગર્ભજોની યોનિ મિશ્ર છે, અને અન્યની^૧ ત્રિવિધ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મં—હે ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે સવૃત (દકાયેલ કે દબાયેલ), વિવૃત (ખુલ્લી) અને મિશ્ર

તેમા એકેન્દ્રિયો, દેવો^૨ અને નારકોની યોનિ સવૃત હોય છે ૨-૩-૪ ઇન્દ્રિયવાળા (વિક્ષેપ્રિય) જીવો, અને અગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યચ તથા મનુષ્યોની યોનિ વિવૃત છે, જ્યારે ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યચોની મિશ્ર છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મં—હે ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે કાયળા જેવી ઉન્નત, શખ જેવા આવર્તવાળી, અને વાસના પાન જેવી તેમા સ્ત્રીરત્નની^૩ યોનિ શખ જેવા આવર્તવાળી હોય છે, તેમા ઉત્પન્ન થયેલો ગર્ભ અવશ્ય નાશ પામે છે કાયળા જેવી ઉન્નત યોનિમા તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને બલરામ પેદા થાય છે, જ્યારે વાસના પાન જેવી યોનિમા અન્ય જનો પેદા થાય છે

—શ્લોક ૧૦, ઉદ્દે ૨

૧ પૃથ્વીઆદિની, અને સમૂર્છનજ મનુષ્યાદિની

૨ દેવશય્યામા વજ્રથી દકાયેલ આગળના અસખ્યાત ભાગ જેટલો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને નરકમા વજની ભીતના ગોખ પણ વાસેલી બારી જેવા હોય છે, તેમા ઉત્પન્ન થયા બાદ તેમની આકૃતિ વધતા તેઓ નીચે ગળડે છે

૩ જેમકે, ચક્રવર્તીને પ્રાપ્ત થઇ સ્ત્રીરત્ન

૪

મહાવાસ

૧

મો —હે ભગવન્ મનમાં ઉત્પન્ન થયો છવ્વ ઇન્દ્રિય વાણે ઉત્પન્ન થાય કે ઇન્દ્રિય વિનાના ?

મ —દ્રવ્યેન્દ્રિયો - સ્પૃશ્ઠ ઇન્દ્રિયેન્દ્રી અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિય વિનાના ઉત્પન્ન થાય અને માતૃઇન્દ્રિય (ચૈતન્યની શક્તિ) ની અપેક્ષાએ ઇન્દ્રિયવાણે ઉત્પન્ન થાય.

મો —દ ભગવન્ ગભમાં ઉત્પન્ન થયે છવ્વ શરીરવાણે ઉત્પન્ન થાય કે શરીર વિનાના ઉત્પન્ન થાય ?

મ —હે મોતમ ! બૌદ્ધારિક વૈશ્વિ અને આદારક - એ ત્રણ પૂછ શરીરોની અપેક્ષાએ શરીર વિનાના ઉત્પન્ન થાય અને તેજસ તથા કામણુ એ મુક્ત શરીરોની અપેક્ષાએ શરીરવાણે ઉત્પન્ન થાય.

મો —હે ભગવન્ ! છવ્વ મનમાં ઉત્પન્ન થતાં વેત ચ આપ છે ?

મ —હ મોતમ ! પર પર એકદુ શરેણુ માતાનુ આતવ અને પિતાનુ શીર આપ છે

મો — ભગવન્ મનમાં મથા માદ છવ્વ ચ આપ છે ?

મ —દ મોતમ ! મનમાં મથા માદ છવ્વ માતાએ આપેલ અનેક પ્રકારના રમવિકારોના એક માત્ર માથે માતાના આતવન આપ છે

સરકારવાળો બની એ સમયે જો મરણ પામે, તો તે નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગર્ભમાં ગયેલો જીવ દેવલોકે જાય ?

મં—હે ગૌતમ ! કોઈ સત્તી, પચ્ચેદ્રિય અને સર્વ પર્યામિત્થી પૂર્ણ થયેલો જીવ ઉત્તમ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ પાસે એક પણ ધાર્મિક અને આર્યવચન સાંભળી, તરત જ સવેગથી ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ, ધર્મમાં તીવ્ર અનુરાગથી રંગાયેલો, ધર્મનો લાલચુ, પુણ્યનો લાલચુ, સ્વર્ગનો લાલચુ, મોક્ષનો લાલચુ, તેમાં ચિત્તવાળો, તેમાં મનવાળો, તેમાં આત્મ-પરિણામવાળો, તેમાં અધ્યવસાયવાળો, તેમાં તીવ્ર પ્રયત્નવાળો, તેમાં સાવધાનતાવાળો, તેને માટે ક્રિયાઓ કરનારો, અને તેના મન્કારવાળો બની, તે સમયે જો મરણ પામે, તો તે દેવલોકે જાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગર્ભમાં ગયેલો જીવ ચતો હોય, પડખાસે હોય, ફેરી જેવો કુળ્લ હોય, ઝિભેલો હોય, એકેલો હોય કે સૂતેલો હોય ? તથા ન્યારે માતા સૂતી હોય ત્યારે સૂતો હોય, ન્યારે માતા જાગતી હોય ત્યારે જાગતો હોય, માતા સુખી હોય ત્યારે સુખી હોય અને માતા દુઃખી હોય ત્યારે દુઃખી હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! હવે જો તે ગર્ભ પ્રસવ સમયે માથા દ્વારા કે પગ દ્વારા આવે તો સગખી રીતે આવે, અને જો આડો થઈને આવે તો મરણ પામે જે જીવ બહાર આવે તેના કર્મો અશુભ હોય તો તે જીવ કદરૂપો, દુર્વર્ણી, દુર્ગંધી, ખરાબ રસવાળો, ખરાબ સ્પર્શવાળો, અનિષ્ટ, અકાંત અગ્રિય, અશુભ, અમનોજ્ઞ, સભાર્યો પણ સારો ન

મો —હે ભગવન્ ! પિતાનાં જ્ઞાપિત્રો દેહમાં હોય છે ?

મ —હે મોતમ પિતાનાં જ્ઞાપિત્રો ત્રણ હોય છે હાડકા મળના અને દેહ-દાદી-રેત્તનખ.^૧

મો —હે ભગવન્ ! તે માતા અને પિતાનાં જ્ઞાપિત્રો સતતના સરીરમાં દેહમાં કાળ સુધી રહે ?

મ —હે મોતમ ! સતતનું સરીર જ્ઞેદમાં કાળ સુધી રહે તેમજ કાળ સુધી.

મો —હે ભગવન્ ગર્ભમાં દાખલ થયા બાદ કેઈ જીવ નૈરવિકર્મી ઉત્પન્ન થાય ? અર્થાત ગર્ભમાં એવો જીવ પણ નરકને ચોખ્ખો કર્યો જાણી મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય ?

મ —હે મોતમ ! કેઈ સતી પચેદિત્ત અને સવ પચોમિત્તોથી પૂરો થયેલો જીવ સત્તુનું સસ્કર આવેલું સાંભળી વીચસન્ધિ વડે અને વૈકલ્પસન્ધિ^૨ વડે આદ્રમપ્રદેશને ગર્ભથી જન્મરૂપા બાજે ફેરે છે અને વૈકલ્પ સમુદ્ધાત કરી ચતુરથી મેના બનાવે છે અને તેના વડે સત્તુના સસ્કર સાથે મુક કરે છે પછી તે પૈસાનો લાલચ, રાજ્યનો લાલચ, ભોજનો લાલચ તથા કામનો લાલચ જીવ, તે રાજધાનીમાં જ સિત્ત મન આદ્રમપરિણામ, અખ્યવસાન (મરણ) અને માત્રધાનતાવણી તથા તેને મારે ક્રિયાઓ કરનારો અને તેના જ

૧ હજાર માતાના બે પિતાનાં એ જ્ઞાપિત્રો ત્રણનાં તે સિવાયના જ્ઞાપિત્રો માતાપિતા બનેનાં સ્વધારણ જ્ઞાપિત્રો એવાં છે એમને તેમજ પિતાના સંસ્કારો અને માતાના આર્તવનો સરખો રીતે વિચાર હોય છે —શ્રીમ્.

૨ બેક સન્ધિવિરોધ તે એને પ્રાપ્ત થયા હોય તેવા જીવની અવધાન છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઉદકગર્ભ ક્રેટલા સમય સુધી ઉદકગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા એક સમય, અને વધારેમાં વધારે છ મહિના

ગૌં—હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિકગર્ભ ક્રેટલા સમય સુધી ગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછુ અતર્મુદ્ધર્ત અને વધારેમાં વધારે આઠ વર્સ

ગૌં—હે ભગવન્ ! મનુષીગર્ભ ક્રેટલા સમય સુધી ગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછુ અતર્મુદ્ધર્ત અને વધારેમાં વધારે બાર વર્સ

માતાના પેટની વચ્ચે રહેલ ગર્ભનું શરીર તે ‘કાય,’ તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થતું તે ‘કાયભવ’ અને તેમાં જ જે જન્મ્યો હોય તે કાયભવસ્થ કહેવાય કોઈ એક જીવ હોય, તેનું શરીર ગર્ભમાં રચાઈ ગયું હોય પછી તે જીવ તે શરીરમાં પોતાની માતાના ઉદરમાં બાર વર્ષ સુધી રહી, મરણ પામી, પાછો પોતે રચેલ તેને તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ પાછો બાર વર્ષ સુધી રહે અને એ પ્રકારે ચોવીસ વર્ષ સુધી કાયભવગ્થરૂપે રહી શકે

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાયભવસ્થ ક્રેટલા સમય સુધી ‘કાયભવગ્થ’ રૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછુ અતર્મુદ્ધર્ત અને વધારેમાં વધારે ૨૪ વર્ષ

સામે તવો હીન સ્વસ્વાભો, દીન સ્વસ્વાભો, અનિષ્ટ
સ્વસ્વાભો અકાત સ્વસ્વાભો અગ્રિય સ્વસ્વાભો અમુખ
સ્વસ્વાભો અમનોહત સ્વસ્વાભો સભાષો પણ સારો ન શ્રામે
તવો સ્વસ્વાભો અને જોનું વચન કેઈ ન માને તવો
(અનાદિયવચન) શાપ પણ જો નેનાં કર્યો શુભ હોય, તો
તથી બિલકુ શાપ.

શ્રી — 'હં ભગવત્' તે એ પ્રમાણે છે 'હં ભગવત્'
ન એ પ્રમાણે છે ?

—શ્લોક ૧ છંદો ૩

૨

કળાતરે પાણીને વરસવામાં જે નિમિત્તરૂપ હોય તે
કુદમળ કરવાય છે તે ઉદકમળ ચાર પ્રકારનો કહ્યો
છે એના, ધૂમસ ખુબ દરકર અને ખુબ તડકો આ
મારમાતી કેઈ વસ્તુ જે દિવસે શાપ તે દિવસથી માંડીને
વધારેમાં વધારે છે માત્ર પછી તો તર પાણીને વરસાવ
ત ને અર્પિત દોષ તો મહા માસમાં દિવસમાં શાપ
માસમાં વાદળનો પેરાવો, કૈંત્ર માસમાં અત્યંત હડી તથા
ન મો અને વસાવ માસમાં વીજળી, પાણી પવન અને
વાદળ તથા આમજ મજાવેલા તમામ — એ ઉદકમળ
કરવાય છે *

૧ ઉદકવેષારિક પ્રણીત કર્યા નહ તથા સરીર સભ્ય
અપેક્ષી વિશેષ દર્શકના માટે જુલો આ પ્રકારને અતિ નિ
ચ ૧ પા. ૪૧૭.

* પણ માટે જુલો ન્યાનાંશ મહુશ શન.

ગૌં—હે ભગવન્! ઉદ્દગર્ભ મનુષ્ય મમ ઇદ્દગર્ભ કે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં ઓછા એ મનુષ્ય વધારેમાં વધારે છ મહિના

ગૌં—હે ભગવન્! તિર્યગ્ગોચીનિદ્રાગર્ભ કે મુધી ગર્ભ કે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં ઓછા એ વધારેમાં વધારે આઠ વરસ

ગૌં—હે ભગવન્! મનુષીગર્ભ કે ગર્ભ કે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં એ વધારેમાં વધારે આઠ વરસ

માતાના પેટની વચ્ચે રહેલ જ તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થતું તે 'કાયબ્જ' જન્મ્યો હોય તે કાયબ્જવસ્થા કહેવાય તેનું શરીર ગર્ભમાં ગ્યાર્ધ ગયું તે શરીરમાં પેટાની માતાના ઉદરમાં મરણ પામી, પાછો પેટે રચેલ નવું પાછો આઠ વર્ષ મુધી રહે અને મુધી કાયબ્જવસ્થા કે રહી શકે

ગૌં—હે ભગવન્! કાયબ્જ 'કાયબ્જવસ્થા' કે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં વધારેમાં વધારે ૨૪ વર્ષ

ગૌં—હું ભગવત્ ! મૈયુનને મરતો મનુષ્ય ક્યા પ્રકારની હિંસા કરે છે ?

મં—હું ગૌતમ ! જેમ દાર્ઠ પુરુષ તપાવલા મોનાના મળિયાને ૩ ભરેલી પોલા વામની નળીમા કે ખૂરની? નળીમા ખોસે, અને તે ૩ વગેરેનો ધ્વસ કરે, તે પ્રમાણે પુરુષ, યોનિમા રહેલ જીવોનો નાશ કરે છે,

—શતઽ ૨, ઉદ્દેઽ ૫

૩

ગૌં—હું ભગવત્ ! ઇંદ્રનો મબધી, શકનો દૈત, હરિણગમેસિ નામનો મેનાપતિ દેવ જ્યારે સ્ત્રીના ગર્ભનું સહરણુ કરે છે, ત્યારે એક ગર્ભાશયમાથી ગર્ભ લઈને ખીજા ગર્ભાશયમા મૂકે છે, ૬ ગર્ભાશયમાથી લઈને યોનિ દ્વારા ખીજાના ઉદરમા મૂકે છે, કે યોનિ દ્વારા ગર્ભને કાઢીને ખીજા ગર્ભાશયમા મૂકે છે, કે યોનિ દ્વારા ગર્ભને પેટમાથી કાઢીને પાછો યોનિ દ્વારા જ ખીજાના પેટમા મૂકે છે?

મં—હું ગૌતમ ! પોતાના હાથ વડ ગર્ભને અડી અડીને અને તે ગર્ભને પીડા ન થાય તેવી રીતે યોનિ દ્વારા બહાર કાઢીને ખીજા ગર્ભાશયમા મૂકે છે.

અને જન્મ પણ લે છે મનુષ્ય સ્ત્રીની યોનિમા નેકે ધણા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તે બધાય જન્મતા નથી —ટી.૩૦

૧ એક ભતની વનસ્પતિનો એક ભતનો ભાગ

૨ બધા વિકલ્પોમાથી આ વિકલ્પ જ સ્વીકારવાનું કશું જારણુ દીકાર નથી આપતા માત્ર એટલું જણાવે છે કે, સામાન્ય ક્રમમા યોનિ વાટે જ ગર્ભ બહાર આવે છે !

મો — દ ભગવત સકનો દુત કસ્ત્રેમમેતિ દેવ શ્રીના
મખને નખની રોચ વરે વાતો ઝવાગના છિ વરે અદર
મખના રે બદાઃ કાઠવા સુખ યે ।

મ — દા શ્રીતમ કિપરાન તે દેવ મખને કાંઈ પણ
આડા ર વધારે પીઠા થવા દેતો નથી નથા તે મખના
મગીગના યદ — સરીરની કાપકપ — કરે ય અને પછી તે
પણા સુ મ કીન આઠ મો ય રે બદાઃ કરે ય ।

— મતઃ ૫ ગુરે ૪

૫

મોક્ષ

મો — દ ભગવત પીતેયા અતન સાધન કાળમા
નામક મનુષ્ય રેવસ મનમયી રેવમ મનરથી રેવમ
મદ્યમયવામયી અન રેવસ નમિતિ-મુમિના વામનથી મિદ
થવા ગુર થવા અન મર દુ ખેલા નામ રેવનાર થવા ।

મ — દ મોનમ એ વાન જગત્ત નથી કારણો
કાંઈ અતિમ મગીગના માધો તમ અન રકન પ્રાપ્ત
કાંઈ અગિદતપાઠ જિનપત્ત અને રેવમતાનીપત્ત પ્રાપ્ત મો
૬ ન ૮ મિદ ગુર અને મુખ થવા ય થા ય
અન થા ।

મો — દ ભગવત પીતેયા અતન સાધન કાળમા
રેવાગાની અતન મિદગુર મુખ થવિને મર દુ ખાના
તમ થા ।

૧ મિમાસા જ્ઞ યે રે વખતી મયાપ કવ વિદ્યા નખર્
રે વ વરો જ્ઞ વખને માયા રે તખક તરો અમાવ યે ૪
અવ રેદે દિ અપ વખરે જ્ઞ જ્ઞ મેવ અર્થ ય

મ૦—હા ગૌતમ ! તે સિદ્ધ થયો ને તેણે મર્વ દુઃખોના નાશ કર્યો વર્તમાનકાળમા પણ તેમ જ છે અને ભવિષ્યકાળમા પણ તેમ જ થશે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે જ્ઞાન અને દર્શન પ્રાપ્ત કરનારા અગિયત, જિન અને દેવલજ્ઞાની પુરુષો ‘અલમન્તુ’—પૂર્ણ હોવાય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! તેઓ ‘અલમન્તુ’—પૂર્ણ હોવાય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, તે એ પ્રમાણે છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૪

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કર્મરહિત જીવની ગતિ સ્વીકારાય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! સ્વીકારાય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કર્મરહિત જીવની ગતિ કેવી ગતિ સ્વીકારાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! (૧) નિસગપણ્યાથી, નીરાગપણ્યાથી અને ગતિના પરિણામથી,^૧ (૨) બંધનનો છેદ થવાથી, (૩) નિરિધન થવાથી—કર્મરૂપ બંધનથી મુક્ત થવાથી અને (૪) પૂર્વપ્રયોગથી કર્મરહિત જીવની ગતિ સ્વીકારાય છે

૧ જેમ કોઈ પુરુષ છિદ્ર વિનાના સૂકા તુળડાને કમપર્વક અત્યંત સ્પર્શ કરીને ડાલ અને કુશવડે વીટે, ત્યાં પછી તેને માટીના આઠ ક્ષેપથી લીપે, લીપીને તાપમા

૧ વજન ઓછ થઈ જવાથી નીચેની કે તીરછી ગતિ બદલાઈ, હેપર જતી ગતિ થાય તે

મો — હ ભગવન્ ! શકનો હિત દરજ્જેમમેસિ દેવ ઓતો
જર્મને નખતી રોમ વારે પા તો ફવાલા જિ વારે અર
મકના કે નદાઝ કાદવા સમજ છે ?

ન — હા ઓતમ ! કુપર્યાવ તે દેવ મળને કાંઈ પણ
આત્મા કે વધારે દિશા થવા દેતા નથી તથા તે જર્મના
શરીરનો છે — શરીરની કાપકૃપ — કરે છે અને પછી તે
પથો સકમ કરીને અંદા મૂકે છે કે નદાર કાદે છે ?

— સતક ૫ કો ૪

૫

મિશ્ર

મો — હ ભગવન્ ! વીતેલા અનંત સાધન કાળમાં
માપક મનુષ્ય કેવલ મનમથી કેવલ સુવરથી કેવલ
અધ્યયનવાસુથી અને કેવલ નમિતિ-ગુપ્તિના પાસનથી મિશ્ર
જ્યો, શુદ્ધ થયો અને સવ કુખેનો નાશ કરવાર થયો ?

મ — હ ઓતમ એ વાત મરામત નથી કારણકે
કાંઈ અતિમ શરીરવાળા માથો જ્ઞાન અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરી અશિદ્ધતાપણુ જિનપણુ અને કેવલશક્તીપણુ પ્રાપ્ત કરું
છે ન ? મિદ્દ શુદ્ધ અને મુક્ત થયો છે થાય છે
અન થયે

મો — હે ભગવન્ ! વીતેલા અનંત સાધન કાળમાં
કેવલજ્ઞાની મનુ જે મિદ્દ-શુદ્ધ-મુક્ત થઈને સવ કુખેનો
નાશ થયો ?

૧ મિશ્રાર મ્હે છે કે ચતુર્થ કાપકૃપ જ્યાં વિના નખતી
રોમ થશે માર્ગે જર્મને કાદવો કે જાવલ કરવો અશક્ય છે પણ
જિમ મ્હેનું જી અખી વગુને અશક્ય ન મ્હેવા મ્હેનું છે

મ૦—હા ગૌતમ ! તે સિદ્ધ થયો ને તેણે સર્વ દુઃખોનો નાશ કર્યો વર્તમાનકાળમા પણ તેમ જ છે અને અવિષ્ણકાળમા પણ તેમ જ થશે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે જ્ઞાન અને દર્શન પ્રાપ્ત કરનારા અરિહત, જિન અને કેવલજ્ઞાની પુરુષો 'અલમન્તુ'—પૂર્ણ હોવાય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! તેઓ 'અલમન્તુ'—પૂર્ણ હોવાય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, તે એ પ્રમાણે છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૪

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કર્મરહિત જીવની ગતિ સ્વીકારાય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! સ્વીકારાય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કર્મરહિત જીવની ગતિ કેવી ગતિ સ્વીકારાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! (૧) નિસગપણાથી, નીરાગપણાથી અને ગતિના પરિણામથી,^૧ (૨) બંધનનો છેદ થવાથી, (૩) નિરિંધન થવાથી—કર્મરૂપ ઇન્ધનથી મુક્ત થવાથી અને (૪) પૂર્વપ્રયોગથી કર્મરહિત જીવની ગતિ સ્વીકારાય છે

૧ જેમ કોઈ પુરુષ છિદ્ર વિનાના સૂકા તુળડાને કેમપૂર્વક અત્યંત 'સમ્કાર' કરીને ડાલ અને કુશવડે વીટે, ત્યાર પછી તેને માટીના આઠ લેપથી લીપે, લીપીને તાપમાં

૧ વજન ઓછું થઈ જવાથી નીચેની કે તીરછી ગતિ બદલાઈ, હવેર જતી ગતિ થાય તે

સુકવ, તથા સારન્નાઃ તેને તામ વિનાના અને ન તરી સકાવ
તવા શિશુ પાણીમાં નાખે. તે દુર્ગ્ધ માગિના આઠ લંપથી
મારે ચણેલું હાથથી પાણીના ઉપરના તળિયે અને છાદીને નીચ
ભીનને તળિયે બેસે. હા બેસે હવ ધીમે ધીમે તે આઠ
લંપનો ક્ષય થવા માટે ત્યારે તે ઈન્દુ આવર્તુ નાચ અને
અંતે છેક ઉપર આવે. હા, આવે. તે પ્રમાણે, ૬ મૌતમ
નિઃસત્ત્વસ્યાથી નીરાસપસ્યાથી અને મત્તિના પરિણામથી
કર્મચક્રિત જીવની મતિ સ્વીકારાય છે.

(૨) જેમ કોઈ એક વદાણાની માંચ મચ્છી મીઠા
આડની સીંચ સીંચણાની રીંચ, અને એરડાનું કાલ તડે
મુઝા હોય, તે સુકાવ ત્યારે તે ફરીને તેમથી બીજા
પૃથ્વીની એક બાજુએ જીડે તે પ્રમાણે બંધનનો છેલ્લો થવાથી
કર્મચક્રિત જીવની મતિ સ્વીકારાય છે.

(૩) ૬ મૌતમ સાકારમાંથી છૂટેલા પુમાડની
જ્વાભાવિક મતિ (આઠ ન હોય તો) મંત્રે પ્રવર્તે છે
તેમ કર્મકૃપ છપ્પથી મુક્ત થવાથી કર્મચક્રિત જીવની મતિ
પ્રવર્તે છે.

(૪) જેમ કોઈ એક ધનુષથી છૂટેલા બાજુની મતિ
(પ્રતિબંધ ન હોય તો) સક્ષ્મ તરફ પ્રવર્તે છે તેમ પૂવ
અથવા પશ્ચિમથી કર્મચક્રિત જીવની મતિ સ્વીકારાય છે.

ક્રમજના નાજ જેવા ઘાટવાળા, નાભિ ઉપર અહગણી નામની નાડી હોય છે, અને તે નાડી માતાની નાભિ સાથે સળ હોય છે તે વાટે ગર્ભનો જીવ ઓજ ગ્રહણ કરે છે અને તે વડે જન્મે ત્યાં સુધી વૃદ્ધિ પામે છે નવ માસ વીત પછી, કે નવ માસ પૂરા થતા પહેલાં તે ગર્ભવતી સ્ત્રી નીચે ચારમાથી એકને પ્રસવે છે પુત્રીને, પુત્રને, નપુસકને કે પિ (બિબ) ને જ્યારે વીર્ય ઓછું અને ઓજ વધારે હોય ત્યારે પુત્રી થાય, વીર્ય વધારે અને ઓજ ઓછું હોય, ત્યારે પુત્ર થાય, બંને સરખા હોય ત્યારે નપુસક થાય, ચતુર્વતી સ્ત્રીનો સયોગ થાય ત્યારે કોઈ આકાર વિના માસપિંડ (બિબ) થાય કોઈ મહાપ્રાપી જીવ વધારે વધારે બાર વરસ સુધી ગર્ભાવાસમા રહે છે

[આથી આગળ પુરુષ અને સ્ત્રીના શરીરની પાસળાં નસો વગેરેનું વર્ણન, લોહી વગેરે ધાતુઓનું વર્ણન, હૃદય અવયવોનું વર્ણન, વગેરે વિગતો છે]

૯: જીવ વિષે પરચૂરણ વિગતો

૧

ગૌ—હે ભગવન્ ! નૈરયિકામા ઉપજતો નૈરયિક એક ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, એક ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, સર્વ ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય કે સર્વ ભાગ સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય ?

મ—હે ગૌતમ ! સર્વ ભાગ વડે સર્વ ભાગ આશરીને ઉત્પન્ન થાય ‘જીવ પોતાના’ સર્વ ભાગો

છ તથા વધારેમા વધારે એક જીવને મસેથી નવમે સુધી જન્મક (પિતા) હાર્દ સહે છે જીવ મનોવાસમા વધારેમાં વધારે માર વધ સુધી રહે છે તિથયોમા જીવ મનોવાસમા વધારેમા વધારે આઠ વધ સુધી રહે છે સ્ત્રીની જન્મસ્ત્રી કુળ પુત્ર કૃત્યત્ત થાય છે ડામ્બી કુળે પુત્રી જન્મ વચ્ચે નડુનક.

અધારે માતા જ્ઞાન પિતાનો મધોમ થાય છે ત્યારે પશ્ચિ વખતે જીવ માતાનું લેખી જ્ઞાને પિતાનું વીધ એ મેથી મિમિત થયેલ પુણા જિવને તેવો મહિન પદામ ખાય છે અને તેને માર્દને મર્મપણે જાય છે ત્યાર માઠ સાત દિવસ ન મળ કલ્પવૃક્ષ થાય છે પછી જીવ સાત દિવસે ન પરપોડા જેવા થાય છે પછી તેની પેશી જો છે જ્ઞાને રાત્રી ન કલ્પ પેશી જેવા થાય છે પહેલ મહિને જન્મનું જન્મ એક ઠા જોણુ એક પદ થાય છે ૧ બી ૭ માસે ૧૫ કલ્પ પેશી જેવા થાય છે ત્રી ૭ માસે ૮ માતાને ઠોઠ કૃત્યત્ત કરે છે એથી માત્ર મહાત્મ્ય જ્ઞાને પુષ્ટ કરે છે રાજમે માત્ર ન પેશીમાથી દાહના પચના જ્ઞાને માથાનો જોમ પાથ અંકુર દરે છે એ મહિને પિત્ત જ્ઞાને શાશ્વિત નય છે માત્રમે મહિને સાતમે નસા પાંચમે માસપેશીઓ મારી નવ પચ્છીઓ જ્ઞાને ઠાટી તથા મુઠ સિવાય નવાવ કાખ રોમકુપો જિવ છે વચ્ચે ઠાટી જ્ઞાને મૂળના મચ્છને નાધાચ્છ કરોડ રોમકુપો નીચ છે આઠમે મહિને ને પૂરે ૧૪ અમવાસી જ્ઞાન છે ૭ ને મચ્છને કળના દીરા જેવી તથા

ગૌં—હે ભગવન્ ! ભવમિદ્ધિક નેગયિક હોય કે નૈરયિક ભવમિદ્ધિક હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક નેગયિક પણ હોય અને અનૈરયિક પણ હોય, તથા નૈરયિક ભવસિદ્ધિક પણ હોય અને અભવસિદ્ધિક પણ હોય

—શતક ૬, ઉદ્દે ૧૦

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! એક એક જીવના કેટલા જીવપ્રદેશો^૧ કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેટલા લોકાકાશના પ્રદેશો કહ્યા છે, તેટલા એક એક જીવના પ્રદેશો કહ્યા^૨ છે

—શતક ૮, ઉદ્દે ૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાયબો, ગોધા, ગાય, મનુષ્ય, કે મહિષના તથા તે બધાની શ્રેણીના બે, ત્રણ કે મહ્યાતા ખડ ડર્યા હોય, તો તેઓની વચ્ચેનો ભાગ જીવપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! હોય

ગૌં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ એ ખડોના વચ્ચેના ભાગને હાથથી, આગળીથી કે સળીથી સ્પર્શ કરે, તથા છેદે

૧ અપિભાન્ય અગ તે પ્રદેશ આણુઓ તો જડ દ્રવ્યથી છટા થઈ ગઈ છે, જ્યારે પ્રદેશો જીવથી જી છટા પડી ગઈ નથી એટલે આણુ જેટલી જગા રોકે તે ભાગને પ્રદેશ કહેવાય

૨ કારણકે જ્યારે જીવ વિસ્તાર પામે ત્યારે વધારેમાં વધારે લોકાકાશ જેટલા પ્રદેશને વ્યાપી ગઈ છે, જેમકે કેવલિ-સમુદ્ધવાત વખતે જીવો 'યોગગાન્ધ' પા ૧૩૩

મ — હ જોતમ સવકાળ સુધી. (કારણ કે તુમ જીવેલી સપ્તામાં વધપટ થતી / નથી. અમુક નતિમાં જીવેલી વધપટ ભરે જાઓ.)

—સતક ૫ છે ૮

૪

જો —હે ભગવાન! જીવ ચૈતન્ય છે કે ચૈતન્ય જીવ છે ?

મ —હે જોતમ ! જીવ નિમમથી ચૈતન્ય છે અને ચૈતન્ય પણ નિમમે જીવ છે

જો —હે ભગવાન! જીવ નૈરચિક છે કે નૈરચિક જીવ છે ?

મ —હે જોતમ ! નૈરચિક તો નિમમે જીવ છે અને જીવ તો નૈ ચિક પણ હોય તથા અનૈરચિક પણ હોય એ પ્રમાણે અન્ય મતિના જીવાનું પણ જાણવું

જો —હે ભગવાન! જીવે-પ્રાણુ ધારણુ કરે-તે જીવ કહેવાય કે જીવ હોય ન પ્રાણુ ધારણુ કરે ?

મ —હે જોતમ પ્રાણુ ધારણુ કરે તે તો નિમમથી જીવ કહેવાય પરંતુ જે જીવ હોય તે પ્રાણુ ધારણુ કરે પણ ખરો (મસારી જ્ઞાતી) અને ન પણ કરે (મિથ જ્ઞાતી).

જો —હે ભગવાન! પ્રાણુ ધારણુ કરે તે નૈરચિક કહેવાય કે નૈરચિક હોય તે પ્રાણુ ધારણુ કરે ?

મ —હે જોતમ ! નૈરચિક તો નિમમથી પ્રાણુ ધારણુ કરે પણ પ્રાણુ ધારણુ કરનાર તો નૈરચિક પણ હોય અને અનૈરચિક પણ હોય.

અપેક્ષાએ અનાદિ સાત છે, કારણ કે (મુક્ત થવાની યોગ્યતાથી) એ લગ્નિધ સિદ્ધપણ પામ્યા પછી નાશ પામે છે અભવસિદ્ધિકો (કદી મુક્ત થવાની યોગ્યતા વિનાના જીવો) સસારને અપેક્ષી અનાદિ અનત છે *

—શતક ૬, ઉદે૦ ૩

૩

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવો વધે છે, ઘટે છે કે અવગ્નિત રહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવો વધતા નથી, કે ઘટતા નથી પણ અવસ્થિત રહે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! નૈરયિકો શુ વધે છે, ઘટે છે કે અવગ્નિત રહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નૈરયિકો વધે પણ છે, ઘટે પણ છે અને અવસ્થિત પણ ગહે છે એ પ્રમાણે છેક વૈમાનિક દેવો સુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! સિદ્ધો વધે છે, ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સિદ્ધો વધે છે, અને અવગ્નિત પણ રહે છે, પરંતુ કદી ઘટતા નથી

ગૌં—હે ભગવન્ ! કેટલા કાળ સુધી જીવો વધ્યા-ઘટ્યા વિના અવસ્થિત રહે ?

---

* મહાવીરનો આ સ્વાદ્વાદી ક્ષત્ર રાજાના રાજવા જેવો છે

નારહીના સર્વ ભાગોને નિપજાવે છે તે બાબા નાટકીયને
ત્રિપજે છે કારણ કે ત્યાં પૂજ્ય કામ્યુ હોય ત્યાં પૂજ્ય
કામ્યુ જ નીપજે

તે જ પ્રમાણે નૈરવિદ્યામાં ઉત્પત્તિમાન નૈરવિદ્ય પોતાના
નવ ભાગ વડે સવ ભાગન આશરીને આકાર પશુ કરે છે
છવ ત્યારે ઉત્પત્તિ થાય છે ત્યારે પોતાના બધા પ્રદેશો વડે
ખાવા મળેલી બધી વસ્તુઓનો આકાર કરે છે

તેનુ ઉત્પત્તિ વિશે તેનુ ઉદ્ધતના^૧ વિશે પશુ જણાવુ

૨

મૌતમ દ્વ ભગવન્ વચ્ચ જ્યે માદિ સાંત છે તેમ
છવા પશુ સાદિ સાંત છે^૧

મ — હે મૌતમ કેટલાક જ્યે સાદિ સાંત છે કેટલાક
છવે સાદિ જનત છે કેટલાક જનાદિ જાંત છે અને
કેટલાક જનાદિ જનત છે

મૌ — હે ભગવન્ તે કેવી રીતે ?

મ — હે મૌતમ નૈરવિદ્યા, ત્રિવિધવેદાનિકા, મુખ્યે
અને દેવો નરકાદિ જાતિમાં થતા જમનની અપેક્ષાએ સાદિ
અને ત્યાંથી થતા જામજનની અપેક્ષાએ સાંત છે
મિદ્વજાતિની અપેક્ષાએ મિદ્વી સાદિ જનત છે કારણ કે
ત્યારી પાછા કરવાજુ નથી. અવસિદ્ધિઃ (કરી મુજા
જવાની ચોખવાવાળા છવા) એ પ્રકારની સન્ધિ (સન્ધિ)ની

૧ તેમ અને નારહી પાત્રને ભવ પૂરો કરી બન્ધ ભવમાં
બધ તેને ઉદ્ધતના હે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિ નૈરયિક હોય કે નૈરયિક ભવસિદ્ધિ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિ નૈરયિક પણ હોય અને અનૈરયિક પણ હોય, તથા નૈરયિક ભવસિદ્ધિ પણ હોય અને અભવસિદ્ધિ પણ હોય

—શતક ૬, ઉદે ૧૦

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! એક એક જીવના કેટલા જીવપ્રદેશો^૧ કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેટલા લોકાકાશના પ્રદેશો કહ્યા છે, તેટલા એક એક જીવના પ્રદેશો કહ્યા^૨ છે

—શતક ૮, ઉદે ૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાચખો, ગોધા, ગાય, મનુષ્ય, કે સહિયના તથા તે બધાની શ્રેણીના બે, ત્રણ કે ન વ્યાતા ખડ કર્યા હોય, તો તેઓની વચ્ચેનો ભાગ જીવપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! હોય

ગૌં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ એ ખડોના વચ્ચેના ભાગને હાથથી, આગળથી કે સળીથી સ્પર્શ કરે, તથા છેટે

૧ અપિહાન્ય અથ તે પ્રદેશ આણ્યો તો જડ દ્રવ્યથી છટા થઈ ગકે છે, જ્યારે પ્રદેશો જીવથી કદી છટા પડી ગકતા નથી એજ આણુ જેટલી જગા રોકે તે ભાગને પ્રદેશ કહેવાય

૨ કારણકે જ્યારે જીવ વિસ્તાર પામે ત્યારે વધારેમાં વધારે લોકાકાશ જેટલા પ્રદેશને વ્યાપી ગકે છે, જેમકે કેવલિ-સમુદ્વાત વખતે જીવો 'યોગશાસ્ત્ર' પા ૧૩૩

મ — હ જોતમ મવકાળ સુધી (કાચુ કે કુચ
છવેલી સખ્યામાં વધપટ થતી ન નથી અમુક મતિમાં
છવેલી વધપટ ભરે થાએ.)

— ચતક ૫ છે ૮

૪

મો — હે ભમવતી' છવ ચૈતન્ય છે કે ચૈતન્ય આવ
છે ?

મ — હ જોતમ છવ નિયમથી ચૈતન્ય છે અત
ચૈતન્ય પણ નિયમે છવ છે

મો — હે ભમવતી' છવ નૈગરિક છે કે નૈરરિક છવ
છે ?

મ — હ જોતમ' નૈરિક તો નિયમે છવ છે અત
છવ તો નૈગરિક પણ હોય તથા અનૈરરિક પણ હોય. એ
પ્રમાણે અન્ય મતિના છવેતુ પણ તથુ

મો — હે ભમવતી' છવે-પ્રાણ પારણ કરે-તે છવ
કહેવાય કે છવ હોય તે પ્રાણ પારણ કરે ?

મ — હ જોતમ પ્રાણ પારણ કરે તે તો નિયમથી
છવ કહેવાય પરતુ ને છવ હોય તે પ્રાણ પારણ કરે પણ
ખરો (મસારી કસારી) અને ન પણ કરે (મિદ્ કસારી).

મો — હે ભમવતી' પ્રાણ પારણ કરે તે નૈરિક
કહેવાય કે નૈગરિક હોય તે પ્રાણ પારણ કરે ?

મ — હે જોતમ' નૈગરિક તો નિયમથી પ્રાણ પારણ
કરે પણ પ્રાણ પારણ કરનાર તો નૈરરિક પણ હોય અત
અનૈરરિક પણ હોય.

ગૌં—હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિ નૈરયિક હોય કે નૈરયિક ભવસિદ્ધિ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિ નૈરયિક પણ હોય અને અનૈરયિક પણ હોય, તથા નૈરયિક ભવસિદ્ધિ પણ હોય અને અભવસિદ્ધિ પણ હોય

—શતક ૬, ઉદે ૧૦

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! એક એક જીવના કેટલા જીવપ્રદેશો^૧ કલા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેટલા લોકાકાશના પ્રદેશો કલા છે. તેટલા એક એક જીવના પ્રદેશો કલા^૨ છે

—શતક ૮, ઉદે ૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! કાચખો, ગોધા, ગાય, મનુષ્ય, કે મહિપના તથા તે બધાની શ્રેણીના બે, ત્રણ કે મળ્યાતા ખડ ઝ્યાં હોય, તો તેઓની વચ્ચેનો ભાગ જીવપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! હોય

ગૌં—હે ભગવન્ ! કોઈ પુરુષ એ ખડોના વચ્ચેના ભાગને હાથથી, આગળથી કે મળીથી સ્પર્શ કરે, તથા છેટે

૧ અપિમાન્ય અશ તે પ્રદેશ આજુઓ તો જડ દ્રવ્યથી છટા થઈ ગઈ છે, જ્યારે પ્રદેશો જીવથી વહી છટા પડી ગઈ નથી એક આજુ જેટલી જગા રોકે તે ભાગને પ્રદેશ કહેવાય

૨ કારણકે જ્યારે જીવ વિસ્તાર પામે ત્યારે વધારેમાં વધારે લોકાકાશ જેટલા પ્રદેશને વ્યાપી ગઈ છે, જેમકે કેવલિ-સમુદ્વાત વખતે જીવો 'ચોગગાત્ર' પા ૧૩૩

મ — હં યોતમ સવકાળ મુધી. (કામ્ય કે કય
જીવેલી સખ્યામ્ય વધપટ થતી ન નથી અમુક ગતિમાં
જીવેલી વધપટ મહે થાઓ.)

— સતક ૫ છે ૮

૪

ઔ — હે ભગવન્ ! જીવ ચૈતન્ય છે કે ચૈતન્ય જીવ
છે ?

મ — હં યોતમ ! જીવ નિમગ્ધી ચૈતન્ય છે અને
ચૈતન્ય પણ નિમગ્ધે જીવ છે

ઔ — હે ભગવન્ ! જીવ નૈરમિક છે કે નૈરમિક જીવ
છે ?

મ — હં યોતમ ! નૈરમિક તો નિમગ્ધે જીવ છે અને
જીવ તો નૈરમિક પણ હોય તથા અનૈરમિક પણ હોય એ
પ્રમાણે અન્ય ગતિના જીવોનું પણ નથુવું

ઔ — હે ભગવન્ ! જીવે-પ્રાણ ધારણ કરે-તે જીવ
ઠહવાય કે જીવ હોય તે પ્રાણ ધારણ કરે ?

મ — હં યોતમ ! પ્રાણ ધારણ કરે તે તો નિમગ્ધી
જીવ ઠહવાય, પરંતુ જે જીવ હોય તે પ્રાણ ધારણ કરે પણ
ખરો (સસારી જ્ઞાતી) અને ન પણ કરે (સિદ્ધ જ્ઞાતી)

ઔ — હે ભગવન્ ! પ્રાણ ધારણ કરે તે નૈરમિક
ઠહવાય કે નૈરમિક હોય તે પ્રાણ ધારણ કરે ?

મ — હં યોતમ ! નૈરમિક તો નિમગ્ધી પ્રાણ ધારણ
કરે પણ પ્રાણ ધારણ કરનાર તો નૈરમિક પણ હોય અને
અનૈરમિક પણ હોય.

મ૦—હે ગૌતમ ! શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોવાળો હોવાથી પુદ્ગલી^૧ છે, અને જીવનુ બીજુ નામ પુદ્ગલ હોવાથી તે પુદ્ગલ પણ છે

પરતુ સિદ્ધો પુદ્ગલી નથી, કારણ કે તેઓને ઇન્દ્રિયાદિ નથી, પરતુ તેઓ જીવ હોવાથી પુદ્ગલ તો કે જ

—શતક ૮, ઉદ્દે૦ ૧૦

૭

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! જીવો શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ?

મ૦—હે ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવો શાશ્વત છે, અને પર્યાયોની^૨ અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે

—શતક ૭, ઉદ્દે૦ ૨

૮

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! જીવો દ્વાગ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (હિંસા) કરાય છે ?

મ૦—હા ગૌતમ ! કરાય છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે ક્રિયા આત્માએ અર્શેલી^૩ કરાય કે આત્માના સ્પર્શ વિના કરાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! અર્શેલી કરાય, પણ અમ્પૃષ્ટ ન કરાય વળી તે ક્રિયા અનુક્રમે કરાય છે, પણ અનુક્રમ વિના

૧ પુદ્ગલની બનેલી ઇન્દ્રિયાદિવાળો

૨ વિવિધ પરિણામોની અપેક્ષાએ જીવ અશાશ્વત છે, કારણકે એક પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજુ નાશ પામે છે, પરતુ જીવદ્રવ્ય તો હાયમ રહે છે

૩ હિંસા વગેરે પાપમ્યાનકથી ઉત્પન્ન થતો કર્મબંધ

તે જાણે તેા ત છવપ્રદેશને પીડા ઉત્પન્ન કરે ના તેના તેજ
અવધનો છે કરે ।

મ —હે જોતમ એ વાત જરાખર નથી, તેમ
છવપ્રદેશને સખ અસર કર્યું નથી

—શ્લોક ૮ ઉર્ ૩

જો —હે ભગવન્ છવ કાલની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ
છ ૬ અપ્રદેશ ।

મ —હે જોતમ' છવ નિશ્ચયથી સપ્રદેશ છ અનાદિ
પણને હીધે છવની અનત સમયની સ્થિતિ હોવાથી તેને
સપ્રદેશપણ છે ને એક સમયની' સ્થિતિવાળો દોષ તે
કાળની અપેક્ષાએ અપ્રદેશ છ પણ ને એકથી વધારે
અમયની સ્થિતિવાળો દોષ તે કાલની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે

જો —હે ભગવન્' નૈરચિક છવ કાલની અપેક્ષાએ
અપ્રદેશ છે ૩ અપ્રદેશ ।

મ —હે જોતમ' ૭ નૈરચિક છવને ઉત્પન્ન થવા
એક જ સમય થયો છે તે કાલની અપેક્ષાએ અપ્રદેશ
કહેવાય અને પ્રથમ પછીના એ વચ્ચે મુખ્યોર્થ વર્તેલો
નૈરચિક કાલની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ કહેવાય

—શ્લોક ૧ ઉર્ ૪

૬

જો —હે ભગવન્ છવ પુરુષથી છે ૩ પુરુષ છે ।

૧૦

રાજગૃહનગરનો ઘસગ છે

ગૌં—હે ભગવન્! ૧ જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, આધે છે અને આધશે? ૨ અથવા જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, આધે છે અને નહીં આધશે? ૩ અથવા જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, નથી આધના અને આધશે? ૪ અથવા શુ જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, નથી આધનો અને નહીં આધે?

મં—હા ગૌતમ! અભવ્ય જીવની આગતમા પહેલો વિદ્વપ સભવે છે, ભવ્ય જીવની આગતમા બીજો, મોહનો ઉપગમ ડરનાર જીવની આગતમા ત્રીજો, અને ક્ષીણમોહ જીવની આગતમા ચોથો વિદ્વપ સભવે છે

ગૌં—હે ભગવન્! ક્ષેમ્યાવાળા જીવની આગતમા પણ ચારે વિદ્વપ સભવે છે?

મં—હા ગૌતમ! શુક્લક્ષેમ્યાવાળા જીવે પાપકર્મના અધઃ પણ હોય છે, અને કૃણાદિ પાત્ર ક્ષેમ્યાવાળાને પ્રથમ બે જ વિદ્વપ સભવે છે, ત્રણે કે તેમને વર્તમાનકાળે મોહનીયરૂપ પાપકર્મનો ક્ષય કે ઉપશમ નથી, તેથી તેમને સ્વદ્વા બે વિદ્વપ નથી ક્ષેમ્યારહત જીવને ચોથો (નથી આધનો, નહીં આધે) વિદ્વપ છે

કૃણુપાક્ષિક^૧ જીવને પ્રથમ બે જ છે, કાગણ કે વર્તમાનકાળે તેને પાપકર્મનું અગ્રધકપણુ નથી શુક્લ-

૧ જે જીવને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તકાળથી અધિક સંસાર આપી છે, તે કૃણુપાક્ષિક, અને જે તેની અદર જ મોદે જવાના છે, તે શુક્લપાક્ષિક

નથી કરાતી તેમા એટલો વિશેષ સુમન્યો કે એકાદ
 મિત્રાવના નાકીના છવો તો અવસ્થા હવે દિશામાંથી આવેલા
 કમ કરે છે (જાણે છે) પણ જે એકાદિય છવો લોકાને
 ગેશ્વા છે તેને ઉપરની અને આસપાસની દિશાથી કમ
 આવવાનો સમય નથી તેથી તેઓ કદાચ પણ દિશામાંથી
 કવચિત્ માર દિશામાંથી અને કદાચિત્ પાચ દિશામાંથી
 આવેલું કમ કરે છે નાકીના છવો તો લોકના મખમા
 દાવાથી આપાતના અભાવે હવે દિશામાંથી આવેલું કમ
 કરે છે

— સતક ૧૭, ઉર્વે ૪

૬

મો — હા ભગવન્! છવો અને પુરુષ પરપર
 મળદ છે એક જીવન સાથે મળા મહેલા છે પર પર
 ગ્રીહાસ્થી પ્રતિનિદ છે અને પર પર પદ ચર્ચને રહ છે ?

મ — હા મૌન્ય જેમ કેઈ એક પાણીથી ઉલ્લેખ
 ભરેલો છે. હોય તેમાં કેઈ પુરુષ એક મોડી સો નાનકા કાણા
 વાળા અને મો મેટા કાણાવાળા નાવ નામે તો તે નાવ
 પાણીથી ભરાતી થાય ? અને જલે પાણીથી ભરેલા પા
 ગેની ચર્ચને રહ ? હા રહે. તો તે હેલુથી એમ કહ્યું છે કે
 — જા અને પુરુષ પર પર મળદ છે છે

જેમ કેઈ તેમથી લેપેલ સરીર ઉપર જલ ચેદ છે
 તમ રામ અને દેવથી વિજન લેપેલ આત્માને કમળ
 થાય છે

— સતક ૧ ઉર્વે ૬

૧૦

રાજગૃહનગરનો અસ ગ છે

ગૌ૦—હે ભગવન્' ૧. જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, આધે
ક અને આધશે? ૨. અથવા જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે, આધે
કે અને નહીં આધશે? ૩. અથવા જીવે પાપકર્મ આધ્યુ છે,
નથી આધતો અને આધશે? ૪. અથવા જીવે પાપકર્મ
આધ્યુ છે, નથી આધતો અને નહીં આધે?

મ૦—હા ગૌતમ! અભવ્ય જીવની આયતમા પહેલો
વિરુદ્ધ મભવે છે, ભવ્ય જીવની આયતમા બીજો, મોહનો
ઉપશમ કરનાર જીવની આયતમા ત્રીજો, અને ક્ષીણમોહ
જીવની આયતમા ચોથો વિરુદ્ધ મભવે છે

ગૌ૦—હે ભગવન્' ક્ષેષ્યાવાળા જીવની આયતમા પણ
ચારે વિરુદ્ધ મભવે છે?

મ૦—હા ગૌતમ! શુક્લક્ષેષ્યાવાળા જીવો પાપકર્મના
અધઃ પણ હોય છે, અને કૃષ્ણાદિ પાત્ર ક્ષેષ્યાવાળાને પ્રથમ
એ જ વિરુદ્ધ મભવે છે, કારણ કે તેમને વર્તમાનકાળે
મોહનીયરૂપ પાપકર્મનો ક્ષય કે ઉપશમ નથી, તેથી તેમને
છેદના એ વિરુદ્ધ નથી ક્ષેષ્યાગ્રહત જીવને ચોથો (નથી
આધતો, નહીં આધે) વિરુદ્ધ છે

કૃષ્ણપાક્ષિક^૧ જીવને પ્રથમ એ જ છે, કારણ કે
વર્તમાનકાળે તેને પાપકર્મનું અઅધકપણુ નથી શુક્લ-

૧ જે જીવને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તકાળથી અવિક સંસાર
આગી છે, તે કૃષ્ણપાક્ષિક, અને જે તેની અદર જ મોક્ષે જવાના
છે, તે શુક્લપાક્ષિક

પ્રાક્ષિકન ચારે વિકલ્પ છે તેમાં પહેલો વિકલ્પ (નાધર્મ) પ્રથમ સમયની અપેક્ષાએ તુરતના અવિધ્યની અપેક્ષાએ છે જ્યારે વિકલ્પ (નાધર્મ નહીં) પછીના અવિધ્ય સમયમાં સપ્તપણની પ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ છે ત્રીજો વિકલ્પ (નાધર્મ નથી નાધર્મ) મોહનીય કર્મનો ઉપસમ નથી પણ પચવનો હોય તેની અપેક્ષાએ છે અને ચોથો (નાધર્મ નથી અને નાધર્મ નહીં) સપ્તપણની અપેક્ષાએ છે

મમ્મદ્વાદ છવને ચારે વિકલ્પ ગણવા તથા મિત્તે દષ્ટિને અને મિથદાદને પ્રથમ ને ગણવા કારણ કે તેમને વનમાનકાગમ મોહનો બધ હોય / છે

જ્ઞાની જ્ઞાન ચાર વિકલ્પ અને અજ્ઞાનીન પ્રથમ ને ગણવા કારણ કે તે મોહનીયકર્મનો સ્વ અને ઉપસમ નથી મતિજ્ઞાનીથી માર્ગને મન પચવણની સુધી ચારે વિકલ્પ ગણવા કેવલજ્ઞાનીને જાણે એક (નથી નાધર્મ નહીં નાધર્મ) ગણવો આકારસરથી માર્ગને પશ્ચિમદસર સુધીની સરસવાળાએન પ્રથમ ને ગણવા અને નોસર (આકારાત્મની અનામકિત) વાળને મોહનીયનો સ્વ તથા ઉપસમનો સમય હોવાથી ચારે ગણવા વેદવાળાએ જ્ઞાને પ્રથમ ને ગણવા કારણ કે વળે ઉદય હોય ત્યાં સુધી જ્ઞાને મોહનીયનો સ્વ અને ઉપસમ ન હોય વેદ વિનાના જ્ઞાને ચારે ગણવા ને ઉપસર્ગત ચવાથી વેદ હિત થયેલો

છવ મોહનીયરૂપ પાપકર્મને મુક્તિપરાયક (૧૧મુ) ગુણ-
ધ્યાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં મુદ્રી આધે છે અને આધરે
અથવા ત્યાંથી પડીને પણ આધરે (૧) વેદ દીણ થયા
પછી પાપકર્મ આધે છે, પણ સૂક્ષ્મપગયાદિ અવધ્યામા
આધતો નથી (૨) ઉપશાન્તવેદ સૂક્ષ્મપરાયાદિ અવધ્યામા
પાપકર્મ આધતો નથી, પણ ત્યાંથી પડીને આધે છે. (૩)
અને વેદ દીણ થયા પછી મુક્તિપરાયાદિ ગુણધ્યાન
આધતો નથી, અને પછી આધરે પણ નહિ (૪) ક્ષપવાળા
છવને ચારે વિકલ્પ જાણવા પ્રથમ વિકલ્પ અભવ્યની
અપેક્ષાએ, બીજે, જેને મોહનીયકર્મનો લય થવાનો છે
એવા ભવ્યની અપેક્ષાએ, ત્રીજે, ઉપશમક સૂક્ષ્મપગયા
અપેક્ષાને, અને ચોથા ક્ષપક સૂક્ષ્મપગયાને અપેક્ષાને
એમ લોભકપાત્રીન પણ જાણવું પરંતુ ક્રોધ, માન અને
માયાવાળાને પ્રથમ જે જાણવા, ક્રમક તેમનો ઉદય હોય
ત્યારે અગ્રધપણુ નભવતું નથી પ્રથમ વિકલ્પ અભવ્યને
અપેક્ષાને અને બીજે ભવ્યવિશેષને અપેક્ષાને જાણવો
મયોગીને પણ ચારે જાણવા (૧-અભવ્ય, ૨-ભવ્ય-
વિશેષ, ૩-ઉપશમક, ૪-ક્ષપક), તથા અયોગીને છેલ્લો
જાણવો

નારક છવને ઉપશમકેણિ અને ક્ષપકેણિ ન હોવાથી
પ્રથમના જે વિકલ્પ જ હોય તે જ પ્રમાણે અસુરકુમારથી
સ્તનિતકુમાર દેવો, વાનવ્યતર દેવો, ન્યોતિપિત દેવો અને

• જેમો મોહનીયનો અશ લોભરૂપે જ ઉદયમાન હોય છે,
પણ બહુ સૂક્ષ્મ પ્રમાણમા, તે સૂક્ષ્મપરાય

વૈશાનિક દેવા સમધે પણ જાણવું મનુષ્યેને ઇવજની
અમાત આરે વિકલ્પે જાણવા.

—સતક ૨૧ ઉદે ૧

૧૧

મો —હ ભગવત્ ' એવે જાનાવસ્તીવકમ જાણુ હતું
માધે હ અને બાધસે ।

મ —હે મોતમ જેમ પાપકમ સમધે જણુ તેમ
જાનાવસ્તીવકમ મારે પણ જાણવું પરંતુ ઇવજ અને
મનુષ્ય મા સકયાથી (લેખકવાથી મુખ્યા)ને જામથી પ્રથમ
મે વિકલ્પ ૧ જાણવા માગી જણુ સરણુ મણુ
જાનાવસ્તીવની પેઠે જાનાવસ્તીવકમ સમધે પણ જાણવું

વેદનીયની જાગતમાં મીને વિકલ્પ (નથી બાધનો
બાધસે) મળવનો નથી કારણકે વેદનીયનો અનધક પછી
હરી તેનો અધક મઈ થકનો નથી લેખવાળા ઇવને પણ
એ પ્રમાણ ત્રીજા મિત્તના જાગીના વણુ મણુવા* જણુથી
પણ મુખ્યની લેખવાળાને પ્રથમ મે તમા મુખ્યવાળાને

૧. જણુકે સકયાથી એવે અવસ્થ જાનાવસ્તીવકમનો
જાણક હોય છે પાપકમના પ્રકારો તો સૂક્ષ્મસંપ્રસાર વણ
જાનાવસ્તીવ મીહનીયપ પાપકમનો અનધક હોવાથી માર
વિકલ્પ કહ્યા હતા

૨. જા જાગતમાં મણુ વિચાર છે સહેસ્વ જણુને (નહિ
જાધે) મે જાધે વિકલ્પ જેમ જીને હોય ૧ લેખા ૧૩મા
જુજુઆનક પચોત હોય છે અને ત્યાં મુખ્યા તો તેઓ વેદનીયના
અધક છે લેખવાળાને અજાણને ૨ જાધે વિકલ્પ સબરી રહે

ત્રીજા સિવાયના આક્રીના ત્રણ જાણુવા કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલો અને બીજો, તથા શુક્લપાક્ષિકને ત્રીજા સિવાયના આક્રીના ત્રણ જાણુવા સમ્યગ્દષ્ટિને પણ એમ જ જાણુવું (નારણકે, તેને અયોગિપણાનો મભવ હોવાથી બધ થતો નથી તેથી ત્રીજા સિવાયના આક્રીના ત્રણ હોય છે), મિથ્યાદષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિને (અયોગિપણાનો અભાવ હોવાથી) પ્રથમ બે જાણુવા જાની અને દેવલજ્ઞાનીને (અયોગિપણામા ચોથો મભવતો હોવાથી) ત્રીજા સિવાયના આક્રીના ત્રણ જાણુવા, અને મતિજ્ઞાનીથી મન પર્યાવજ્ઞાની સુધીનાને પ્રથમ બે જાણુવા એ પ્રમાણે નોંધવાવાળાને, વેદરહિતને તથા અકપાથીને ત્રીજા સિવાય આક્રીના ત્રણ જાણુવા, અયોગીને છેલ્લો, અને આક્રી બધે રચે પહેલો અને બીજો એમ બે જાણુવા.

પાપકર્મની પેઠે મોહનીયકર્મ માટે જાણુવું

આયુષકર્મની આખતમા જીવને ચારે વિકલ્પ જાણુવા^૧ ક્ષેમ્યાવાળાને ચાર અને ક્ષેમ્યાગ્રહિતને છેલ્લો વિકલ્પ જાણુવો. કૃષ્ણપાક્ષિકને પહેલો અને ત્રીજો તથા શુક્લપાક્ષિક, સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિને ચારે જાણુવા. મિશ્રદષ્ટિને ત્રીજો અને ચોથો મભવે છે જાની તેમ જ મતિથી અવધિજ્ઞાની સુધીના જ્ઞાનવાળાને ચારે વિકલ્પ જાણુવા,

૧ નારકે બાધ્યુ છે, બધ્રકાળે બાધે છે અને ભવાતરે આવશે એ પહેલો, જીવની અપેક્ષાએ બીજો, બધ્રકાલાભાવ, અને ભાવિબધ્રકાલની અપેક્ષાએ ત્રીજો, અને જેણે પરભવિક આયુષ્ય બાધ્યુ છે, અને પછી જનો છેલ્લો જન્મ છે તેની અપેક્ષાએ ચોથો.

મનઃપ્રવૃત્તિનીને પહેલા, ત્રીજો અને ચોથો વિકલ્પ જાણવા.
તથા સ્વસ્થાનની ચોથો એ પ્રમાણે નોંધગ્રાવાળાને બીજા
સિવાય બાકીના ત્રણે વેદરહિત અને અકરાગીને ત્રીજો અને
ચોથો વિકલ્પ કહેવા અથોગીને છત્તો વિકલ્પ કહેવો અને
બાકીનાં માટે ચારે વિકલ્પ જાણવા.

નૈરવિકલ્પ એ માટે ચારે વિકલ્પો^૧ જાણવા. એ પ્રમાણ
અમે ડેકાણે પણ નૈરવિકલ્પ સમયે ચાર વિકલ્પો જાણવા.
પરંતુ વિશેષ એ કે કૃષ્ણસુસ્માવાળા અને કૃષ્ણપાદિકને
પહેલા અને ત્રીજો વિકલ્પ જાણવો, તથા મિમંસિકા^૨ ત્રીજો
અને ચોથો વિકલ્પ જાણવો. અમુરકુમારોમા પણ એ ૧
ત્રીજો જાણવું પણ કૃષ્ણસુસ્માવાળાને ચાર વિકલ્પ કહેવા^૩ એ
પ્રમાણે અનિતકુમારો સુધી જાણવું પૃથ્વીકાશિકને ત્રીજો
ડેકાણે ચાર વિકલ્પો કહેવા પણ કૃષ્ણપાદિકમા પહેલો અને
ત્રીજો ૧ કહેવો તેજોદેવતાવાળાને ત્રીજો ૧ કહેવો^૪

૧ એમ કે કૃષ્ણસુસ્માવાળા નારાયણ પહેલો અને ત્રીજો
વિકલ્પ સમયે નરસિંહ કૃષ્ણદેવતા પવનનરક પૃથ્વી આદિમા
સમયે ૭ અને ત્યાંથી શર્ધ સિદ્ધ થતું નથી એટલે બીજો વિ ૫
ત્યાં ન સમયે, તમ જ ચોથો પણ તેને ન સમયે

૨ મારણ કે તેને આકુષ્ઠવેદો જાણ જ નથી

૩ નરસિંહ કે તે તો મનુષ્યવતિ પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ થઈ શકે

૪ મારણ કે શર્ધ તેજોદેવતાવાળો જેવ પૃથ્વીકાશિક છત્તીય તરીકે
જાણ થશે હોય તે અપર્યાપ્ત અવસ્થામા તેજોદેવતાવાળો હોય
છે તે પૂરી થવા બાદ તે આકુષ્ઠ બાદે ૭ એટલે તેજોદેવતાવાળો
પૃથ્વીકાશિકે જેવત્વ વખતે આકુષ્ઠ બાંધી હોય તેજોદેવતાવાળો
અવસ્થામા ન જાય, પણ તે દૂર થતા બાંધતો એમ ત્રીજો વિકલ્પ
મળે.

એ પ્રમાણે અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકને પણ બધું જાણવું તેજ્કાયિક અને વાયુકાયિકને વિષે બધે પહેંસેા અને ત્રીજે વિકલ્પ કહેવો,^૧ એ ઇદ્રિય, ત્રણ ઇદ્રિય અને ચાર ઇદ્રિયવાળાને બધે પહેંસેા અને ત્રીજે વિકલ્પ^૨ કહેવો, પણ વિગત એ ૧, સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન, અને શ્રુતજ્ઞાન મળ્યે ત્રીજે વિકલ્પ કહેવો^૩ પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ્યોનિકાને કૃણુપાક્ષિક મળ્યે પહેંસેા અને ત્રીજે વિકલ્પ કહેવો,^૪ સમ્યગ્મિધ્યાત્વમા^૫ ત્રીજે અને ચોથો કહેવો, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનમા બીજા સિવાયના^૬ આક્રીના ત્રણે કહેવા, અને આક્રીનામા ચારે કહેવા જેમ ૭વો મળ્યે કહ્યું, તેમ મનુષ્યો સળધે જાણવું પણ વિશેષ એ ૩, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનમા બીજા સિવાય આક્રીના ત્રણ જાણવા, અને આક્રીનું બધું પહેંસાની પેઠે જાણવું અસુરક્રમારની જેમ વાનવ્યતઃ જ્યોતિષિક અને વેમાનિક

૧ કારણ કે ત્યાંથી મીચેા મનુષ્યજન્મ ન હોવાથી મિત્તિ સભવતી નથી

૨ કારણકે તેઓને તગત મનુષ્યપણ સભવતું હોવા જ્ઞાનિર્વાણનો અભાવ છે

૩ કારણકે તેમનું સમ્યક્ત્વ વગેરે સામ્વાનનભાવે અપયાસ અવસ્થામા જ હોય છે અને તે દૂર થતા આયુષનો બધ થાય છે

૪ તેને તરત સિદ્ધિ સભવિત નથી તેથી

૫ કારણ કે ત્યાં આયુષનો બધ જ નથી

૬ કારણ કે તેને દેવાવસ્થા જ પ્રાપ્ત થાય, અને ત્યાં સ્ત્રી આશૃય બાધે જ

ન જાયે જલણુ તથા ઝાનાવરણીવતી પોં નામ, ગ્રામ અને
અનયાદ્ય ક્રમોનું પણ જલણુ

મો —હે ભગવત્' તે એમ જ છે હે ભગવત્' તે
એમ / ૪

—મુલક ૨૬ ઉદે ૧

૧૨

મો —હે ભગવત્' હવે સકલ દ્વાર છે કે નિષ્કપે?

મ —હે મૌતમ હવે સકલ પણ છે અને નિષ્કપ
પણ છે હવે બે પ્રકારના છે સમારસમાપન-મસાગી
અને અનમારસમાપન-મુક્ત, તેમાં જે મુક્ત હવે છે તે
સિદ્ધ હવે છે તે બે પ્રકારના છે અનતરસિદ્ધ (સિદ્ધત્વની
પ્રાપ્તિને પ્રથમ સમયે વતમાન) અને પરપરસિદ્ધ (સિદ્ધત્વની
પ્રાપ્તિ થવા પછી એકાદ મમય જ્ઞાત થવા પછીના).
તેમાં જે પરપરસિદ્ધ છે તે નિષ્કપ છે અને જે હવે
અનતરસિદ્ધ છે તે મકપ છે કારણ કે સિદ્ધિમમ
મમય અને નિશ્ચિત્વપ્રાપ્તિનો સમય એક / હતાથી અને
સિદ્ધિમમન મમયે મમતક્રિયા થતી હોવાથી તે વખતે
તેઓ મકપ દ્વાર છે વળી જે અસારપ્રાપ્ત હવે છે
તે પણ બે પ્રકારના છે સૈદ્ધાંતિને પ્રાપ્ત થયેલા અને
સૈદ્ધાંતિને અપ્રાપ્ત તેમાં સૈદ્ધાંતિને પ્રાપ્ત હવે નિષ્કપ છે
અને ખીલ સકલ છે

મો —હે ભગવત્ અનતરસિદ્ધી અમુક અસે
મકપ છે કે સર્વાસે સકલ છે ?

૧ ખ્યાન થઈ સૈદ્ધાંતિની નિષ્કપ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા.

મ૦—હે ગૌતમ ! સર્વાંશે સકપ છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! જે જીવો શૈલેશીને પ્રાપ્ત થયેલા નથી તે અશત સકપ છે કે સર્વાંશે સકપ છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે અશત સકપ છે અને સર્વાંશે પણ સકપ છે (જીવની પરભવમાં જતા ધ્યણ જેવી ગતિ હોય, એટલે કે પરસ્થાનમાં એક ભાગ મૂકી બીજા ભાગને ખસેડે, તે અશત સકપ કહેવાય, અને દડા જેવી ગતિ હોય તો સર્વાંશે સકપ કહેવાય)

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! નૈરયિકો અશત સકપ છે કે સર્વાંશે સકપ છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેઓ અશત સકપ છે અને સર્વાંશે પણ સકપ છે નૈરયિકો બે પ્રકારના છે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા (એટલે કે મરીને જેઓ એક અથવા બે આદિ વાકવાણી ગતિથી ઉત્પત્તિસ્થાને જાય છે તે), અને વિગ્રહ-ગતિને નહીં પ્રાપ્ત થયેલા તેમાં જે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે (તેઓ દડાની પેઠે સર્વાંશે જતા હોવાથી) સર્વાંશે સકપ છે, અને જે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા નથી, તેઓ અમુક અંશે સકપ છે.

—શતક ૨૫, ઉદ્દે ૪

* વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત ન થયેલાના બે પ્રકાર છે ઋણ-ગતિવાળા (સીધી ગતિવાળા) અને અવસ્થિત અહીં અવસ્થિતનું ગ્રહણ વર્તુ હોય તેમ સહવે છે તેઓ ગરીરમાં રહીને મરણસમુદ્ધાત કરી, કલિકા (ધ્યેય) જેવી ગતિથી ઉત્પત્તિ-સ્થાનેના અગતી અર્થાં કરે છે

૧૩

રાજ્યચક્રનમસ્તો પ્રસન્ન છે

ઓ —હે ભગવન્' પ્રાજ્ઞાતિપાત વચ્ચે પ્રાજ્ઞાતિપાત-
વિરમણ વચ્ચે પૃથ્વીકાચિક વચ્ચે, ધર્માન્તિકાચ અધર્માન્તિકા-
ચ, આકાશાન્તિકાચ, સ્તરીરચક્રિત છવ પરમાણુપુદ્ગલ
સૈદ્ધેશી અવસ્થાવાચો સાધુ અને ગ્રુષ્ણ આકાશવાળા ક્ષેત્ર
ધારી મેઠદિવાદિ છવો —એ બધામાં જેટલાંક છવદ-૧૧૫
છ અને જેટલાંક અછવદઅછવ છે તે હે ભગવન્ તુ એ
બધા છવના પરિભાગમાં આવે છે ?

મ —હે જોતમ' તેમાંનાં જેટલાંક છવના પરિભાગમાં
આવે છે અને જેટલાંક નથી આવતાં. જેમકે પ્રાજ્ઞાતિપાત
વચ્ચે પૃથ્વીકાચિક વચ્ચે અને બધા ગ્રુષ્ણ આકાશવાળા
ક્ષેત્રધારી મેઠદિવાદિ છવો એ બધા છવના પરિભાગમાં
આવે છે વળી પ્રાજ્ઞાતિપાતવિરમણાદિ ધર્માન્તિકાચ,
અધર્માન્તિકાચ, આકાશાન્તિકાચ સ્તરીરચક્રિત છવ, પરમાણુ
પુદ્ગલ તથા સૈદ્ધેશી પ્રાપ્ત કરનાર સાધુ એ બધા છવના
પરિભાગમાં આવતા નથી ?

— સતક ૧૮ છે ૪

૧ મત્સ્યકે પ્રાજ્ઞાતિપાતવિરમણાદિ ચારિત્રમીઠનીચ કમ કમવા
આવે છે તેથી પ્રાજ્ઞાતિપાતવિરમણ તે દ્વારા છવના પરિભાગમાં આવે
છે પુરુષોત્તમચિત્રાદિના પરિભાગ ચમન સૌંદર્ય દ્વારા ૧૫૪ છે

૨ કાશ્યપકે પ્રાજ્ઞાતિપાતવિરમણાદિ છવના છવ સ્વચાલક
દાવાથી ચારિત્રમીઠનીચ જોઈવત્ય દેવદાસ થતા નથી માટે તે
છવના પરિભાગમાં આવતાં નથી ધર્માન્તિકાચાદિ ચાર દ્રવ્યો

૧૪

સસારસસ્થાનકાળ સસાર એટલે એક ભવચી ખીજ ભવમા જવારૂપ ક્રિયા તેની જે સમ્માન-અવસ્થાન-સ્થિર એવારૂપ ક્રિયા અને તેનો જે કાળ તે સસારસસ્થાનકાળ

ગૌં—હે ભગવન્ ! અતીત કાળમા નારકાદિ વિશેષણ-વિશિષ્ટ જીવને મસારમસ્થાનકાળ કેટલા પ્રકારના કહ્યો છે ? (અર્થાત્ 'આ જીવ અતીતકાળમાં કઈ ગતિમા અવસ્થિત હતો ?)

મં—હે ગૌતમ ! મસારમસ્થાનનો કાળ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે નૈરયિકસસારસમ્માનકાળ, તિર્યચસસારસસ્થાનકાળ, મનુષ્યસસારમસ્થાનકાળ, અને દેવસસારસમ્માનકાળ

ગૌં—હે ભગવન્ ! નૈરયિકસસારસમ્માનકાળ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ત્રણ જાતનો કહ્યો છે અન્યકાળ, અશન્યકાળ, અને મિશ્રકાળ

વિવરણ વર્તમાનકાળમા સાતે પૃથ્વીઓમાં જે નારકો વર્તે છે, તેઓમાથી ન્યા મુધી કોઈ ઉદ્ધર્તે (મરે) નહિ, અને ખીજે કોઈ ઉત્પન્ન થાય નહિ, કિંતુ જેટલા છે તેટલા જ ગહે, તે કાળ નારકોને આશ્રીને 'અશન્ય' કાળ કહેવાય. તે જ નારકોમાથી એક-બે-ત્રણ એમ એમ ડરીને બધા ઉદ્ધૃત થવા માડે, પરંતુ, જ્યાં મુધી તેમા છેવટે એક પણ

અમૂર્ત હોવાથી, પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોવાથી અને શૈલેશીપ્રાપ્ત સાધુ ઉપદેશ વગેરે દ્વારા પ્રેરણાદિ ન કરતા હોવાથી અનુપયોગી છે, તેથી તે જીવના પરિભ્રમમા આવતા નથી

૧૩

ચમત્કૃતનગરનો પ્રસન્ન છે

ગો — હ ભગવન્ ' પ્રાણાતિપાત વગેરે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વગેરે, પૃથ્વીકામિક વગેરે ધર્મોસ્તિકામ અધર્મોસ્તિકામ આકાશસ્તિકામ, સ્તરીરચ્છિત છવ પરમાણુપુદ્ગલ, કૈભેશી અવસ્થાનાઓ સાધુ અને સ્પૃહ આકાશવાળા કૈભેશરધારી ભેષદિવાદિ છવે—એ નધામાં ફેટલાંક છવદમ્બરપ છે અને ફેટલાંક અછવદમ્બરપ છે તો હે ભગવન્ તુ એ નધા છવના પરિભોગમા આવે છે ?

મ — હ ગોતમ ' તેમનાં ફેટલાંક છવના પરિભોગમા આવે છે અને ફેટલાંક નથી આવતાં. જેમકે પ્રાણાતિપાત વગેરે, પૃથ્વીકામિક વગેરે અને નધા સ્પૃહ આકાશવાળા કૈભેશરધારી ભેષદિવાદિ છવે એ નધા છવના પરિભોગમાં આવે છે વળી પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ ધર્મોસ્તિકામ અધર્મોસ્તિકામ, આકાશસ્તિકામ સ્તરીરચ્છિત છવ, પરમાણુ પુદ્ગલ તથા કૈભેશી પ્રાપ્ત કરનાર સાધુ એ નધા છવના પરિભોગમા આવતા નથી *

— સૂતક ૧૮ ઉદે ૪

૧ કાશ્યપે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ ચારિત્રધોહનીય કર્મ કલ્પમા આવે છે તેથી પ્રાણાતિપાતવિરમણ તે દ્વારા છવના પરિભોગમાં આવે છે પૃથ્વીકામિકાદિના પરિભોગ મમન સૌચારિ દ્વારા સ્પૃહ છે

૨ કાશ્યપે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ છવના છવ સ્વમાવરણ દાવાથી ચારિત્રધોહનીય કર્મોદયના હેતુરૂપ મર્તા નથી, માટે તે છવના પરિભોગમા આવતાં નથી; ધર્મોસ્તિકામ્યાદિ ચાર દે શે

તિર્યચ્યોનિક સસારસંસ્થાનકાળના એ પ્રકારમા સૌથી થોડો અશૂન્યકાળ^૧ છે, અને તે કરતા મિત્રકાળ અનત-ગણો છે

મનુષ્યો અને દેવોના સસારસંસ્થાનકાળની ન્યૂનાધિકતા નૈરયિકોના સસારસંસ્થાનકાળની^૨ જેમ જાણવી

હવે ચારેના સસારસંસ્થાનકાળની ન્યૂનાધિકતા વિચારીએ, તો મનુષ્યસસારસંસ્થાનકાળ સૌથી થોડો છે, તથા નૈરયિકસસારસંસ્થાનકાળ અસખ્યેયગણો છે, તે કરતા દેવસસારસંસ્થાનકાળ અસખ્યેયગણો છે, અને તે કરતા તિર્યચ્યોનિકસસારસંસ્થાનકાળ અનતગણો છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

૧૫

વાણિજ્યગ્રામના દ્વિતિપલાશ ચૈત્યમા પાર્શ્વપ્રભુના શિષ્ય ગાગેય શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પૂછે છે

ગા०—હે ભગવન્ ! નૈરયિકો સાતર (અતરમહિત) ઉત્પન્ન થાય છે કે નિરતર (અતર સિવાય) ઉત્પન્ન થાય છે ?

મ०—હે ગાગેય ! નૈરયિકો સાતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નિરતર પણ ઉત્પન્ન થાય છે

વિવરણ જે ઉત્પત્તિમા સમયાદિ ઝાલતું અતર—વ્યવધાન હોય, તે માતર કહેવાય છે તેમા એકે દ્રિયો પ્રતિસમય ઉત્પન્ન થતા હોવાથી તેઓ સાતર ઉત્પન્ન થતા નથી, પણ નિરતર ઉત્પન્ન છે તે સિવાય બીજા કોઈની ઉત્પત્તિમા

૧ કારણકે તે અતર્મુહર્ત નેટલો છે

૨ કારણકે તેમનો અશૂન્યકાળ પણ બાર મુહર્ત નેટલો છે.

નારકી માફી રહે ત્યાં સુધીનો કાળ મિથ કાળ છે
 અને યન્મકાળ ત્યારે જ દોષ કહે જ્યારે વર્તમાન સમયના
 ને બધા નારકો સમસ્તપણે ઉદ્દત્ત કર્મ ભરે અને તેમાં
 જોડે બાકી ન રહે

મો —હે ભગવન્ ! તિર્થચરોનિકસસારસુચ્ચાનકાળ
 કટલા પ્રકારનો કહી છી

મ —હે મૌતમ ! તે બે પ્રકારનો છે અસુન્મકાળ
 અને મિથકાળ^૧ મનુષ્યો અને દેવોનો મસારસુચ્ચાનકાળ
 નેરણિકો પ્રમાણે (ત્રણ પ્રકારનો) કહેવો

મો —હે ભગવન્ ! ત્રયિક સન્ધી સસારમુચ્ચાન-
 કાળના ત્રણ પ્રકારોમાથી કોણ ક્રેમાયી વિગતપરિહી છી

મ —હે મૌતમ ! સૌથી ઘેરો અસુન્મકાળ છે^૨
 મિથકાળ તેથી અનતમણો છે^૩ અને યન્મકાળ તથી પણ
 અનતમણો છે^૪

૧ યન્મકાળ તેજ્યારે ન દોષાનું કારણ જી છે તે ત્યાંથી
 નીકળેલા તેજ્યનું તેથી જીનું સ્થાન નથી

૨ કારણકે નારકોનો જ ખાદ કર્ત્તના અને વિરહકાળ
 વધારેમા વધારે પણ ૧૨ મુદ્દત હોયો છે

૩ કારણકે જી સૂત્ર તે જ વાર્તામાનિક નારકજીવને જાણીને
 પ્રવચ્ચ નથી પરંતુ વાર્તામાનિક નારક છોડોની જીલ વલિવા
 વખત વરે ત્યાં જ ક પત્તિને જાણીને પ્રવર્તુ છે; બીજે ૩ પિત્ર
 કાળ જો નારકોમાં અને જીલજીવેમા વખતવખતમા જી અને
 તે પ્રસ અને વનસ્પતિ વધેના સ્થિતિકાવજી મિમિત થતો
 અનતમણો થાય છે

૪ કારણકે જમા વિચલિત નારકોનું પણ કરીને વનસ્પતિમાં
 અનતમણે કાલ સુધી અવસ્થાન છે

શુભાશુભ ડર્મોના ફલવિપાડથી' એમ સમજવું. એવું બ મનુષ્યો મુઘી જાણવું

ગા૦—હે ભગવન્ ! આપ સ્વયં આ પ્રમાણે જાણો છો કે અમ્મય જાણો છો ? સાભળ્યા સિવાય આ પ્રમાણે જાણો છો કે સાભળીને જાણો છો ?

મ૦—હે ગાગેય ! આ બધું હું સ્વયં જાણું છું. તથા સાભળ્યા વિના જાણું છું દેવલજ્ઞાની અધી દિશાઓમા મિત (મર્યાદિત) પણ જાણું અને અમિત પણ જાણું છે તે સર્વ જાણે મર્વ ભાવોને પણ જાણું છે તેને અનત જ્ઞાન અને અનત દર્શન છે, તથા તે જ્ઞાનદર્શનને ટ્રાઈ જાતનું આવગણું નથી

ત્યાર પછી ગાગેય અનગાર મહાવીરને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી જાણી, તેમની પામે ચારમહાવ્રતધર્મમાથી નીકળી પાંચમહાવ્રતધર્મમા આવ્યા તથા અમણપણ્ણ ભલીપેરે પાળી, સિદ્ધ થયા તથા મુક્ત થયા

—શતક ૯, ઉદ્દે૦ ૩૨

અંતરનો મનવ હોવાથી તેઓ સાતર અને નિગતર - એ
તેને પ્રકારે ક્રિયને છે

— સતક ૬ કૃ ૨

૧૬

વાણિજ્યમામ્નય દુતિપલાશ ચૈત્યમા પાર્શ્વમુખના
અનુવાપી માર્ગેય મુલ્લ છે

મ — હે ભગવન્ ' નૈરચિદો નરકમાં સ્વય ઉત્પન્ન
ચાય છે કે અમ્વય ઉત્પન્ન થાય છે ?

મ — હે માર્ગેય સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે પણ અમ્વય
ઉત્પન્ન થતા નથી કમના ઉદયથી, કમના યુગ્મપણથી
કમના બારેપણથી અશુભ કમોના ઉદયથી અને વિપાકથી
તથા અશુભકમોના હલવિપાકથી નૈરચિદો નૈરચિદોમાં સ્વય
ઉત્પન્ન થાય છે પણ અમ્વય ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી
એમ કહેવાય છે કે તેઓ અમ્વ ઉત્પન્ન થાય છે

મ — હે ભગવન્ ' અમુગ્ધમારો સ્વય ઉત્પન્ન થાય
છે કે અમ્વય ઉત્પન્ન થાય છે ?

મ — હે માર્ગેય ' સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે કમના
ઉદયથી અશુભ કમના ઉપશમથી અશુભ કમના અભાવથી
કમની વિસાધિથી કમની વિમુદ્ધિથી શુભ કમોના ઉદયથી
તથા વિપાકથી અને શુભ કમોના હલવિપાકથી અમુરકુમારો
અમુરકુમારપણે સ્વય ઉત્પન્ન થાય છે એમ વાતવ્યતર,
ઓત્તિક અને વમાનિષો મારે પણ જાણુ

તે પ્રમાણે પૃથ્વીકાચિદોની બાન્ધતમા કમના ઉદયથી,
કમના યુગ્મપણથી કમના બારથી શુભ અને અશુભ
કમોના ઉદયથી શુભ અને અશુભ કમોના વિપાકથી અને

કર્મપુદ્ગલો જીવ દ્વારા ગ્રહણ થા કર્મરૂપે પાગણામ પામે છે તેની માથે જ તેમા પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, વગેરે અશોનુ નિર્માણ થાય છે પ્રકૃતિ એટલે જ્ઞાનને આવરવાનો વગેરે સ્વભાવ તે પ્રકૃતિઓ આઠ પ્રકારની છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિઓ કટલી કહી છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કહી છે જેમકે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય (જેથી સુખદુઃખાદિ અનુભવાય તે), મોહનીય, આયુષ, નામ (જેથી વિશિષ્ટ ગતિ, જાતિ આદિ પ્રાપ્ત થાય તે), ગોત્ર, અને અતરાય (જેનાથી દેવા-દેવેવા-ભોગવવામા અતરાય આવે તે)

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે જીવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે, તેને શુ દર્શનાવરણીય કર્મ છે ? અને જેને દર્શનાવરણીય કર્મ છે તેને શુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે, તેને અવશ્ય દર્શનાવરણીય હોય છે, અને જેને દર્શનાવરણીય છે તેને પણ અવશ્ય જ્ઞાનાવરણીય હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને શુ વેદનીય હોય છે ? તથા જેને વેદનીય છે, તેને જ્ઞાનાવરણીય હોય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને અવશ્ય વેદનીય છે, અને જેને વેદનીય છે તેને જ્ઞાનાવરણીય કદાચ હોય કે કદાચ ન હોય (કેવલજ્ઞાનીને વેદનીય હોય, પણ જ્ઞાનાવરણીય ન હોય)

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને શુ મોહનીય છે ? તથા જેને મોહનીય છે, તેને જ્ઞાનાવરણીય છે ?

કર્મવિભાગ

૧ આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ

૧

ચિવરણુ જડવ્ય પુરુષસ્ત્રી વર્મણુઓ-પ્રકારો અનેક
 છે તેમાંની જે વચણુ કર્મરૂપ પરિણામ પામવાની ચોક્કસ
 ધરાવતી હોય તેને જ છવ મહણુ કરી પોતાના પ્રદેસો માથે
 વિશિષ્ટ રીત જોડી દે છે છવ અભાવે અમૃત છતાં
 અનાદિકાળથી કર્મસંભવવાથી દેવાથી મૃત જેવો થઈ
 જવાન લીધે મૃત કર્મપુરુષોનું મહણુ કરે છે જેમ હોવો
 વાદ દ્વાગ તેમને મહણુ કરી પોતાની ઉચ્છ્વતાથી તે
 જ્વાળાકાપે પરિણમાવે છે તેમ છવ કાપાચિક વિદ્યાર્થી
 માત્ર પુરુષોને મહણુ કરી તેને કર્મભાવરૂપે પરિણમાવે છે
 એ જ અદ્વતપ્રદેસ સાથે કર્મભાવે પરિણામ પામેલ પુરુષોનો
 સમય તેનું નામ જ મય છે જાવા મયમાં મિથ્યત્વ
 અવિરતિ મનાઈ ક્યારે જન ચોગ એ મુખ્ય નિમિત્તો છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને વેદનીય છે, તેને શુ આયુષ-
કર્મ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! એ અને પરસ્પર અવશ્ય હોય
ત જ પ્રમાણે નામ અને ગોત્રની સાથે પણ ગ્રંથેનું પરંતુ
જેને વેદનીય છે તેને અતગાયકર્મ કદાચ હોય, અને કદાચ
ન હોય, પણ જેને અતગાયકર્મ છે તેને અવશ્ય વેદનીય
હોય^૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને મોહનીય છે તેને શુ આયુષ
હોય ? અને જેને આયુષ છે, તેને શુ મોહનીય હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને મોહનીય છે તેને અવશ્ય
આયુષ હોય, પરંતુ જેને આયુષ હોય તેને મોહનીય કર્મ
કદાચ હોય, અને કદાચ ન હોય એ પ્રમાણે નામ, ગોત્ર
અને અતગાય કર્મ કહેવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને આયુષકર્મ છે, તેને નામ-
કર્મ હોય ? અને જેને નામકર્મ છે, તેને આયુષકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! તે અને પરસ્પર અવશ્ય હોય તે
પ્રમાણે ગોત્ર સાથે પણ કહેવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને આયુષ છે, તેને અતરાયકર્મ
હોય ? અને તેને અતરાયકર્મ છે તેને આયુષકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને આયુષ છે તેને અતરાય કદાચ
હોય અને કદાચ ન હોય, પણ જેને અતગાયકર્મ છે, તેને
અવશ્ય આયુષકર્મ હોય

---

૧ વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર એ કર્મો તો કેવલ-
જ્ઞાનીને પણ હોય છે, તેમનો તો સારીરના નાશ સાથે જ ક્ષય
થાય છે તેમને પરિભાષામાં ‘ચાર કેવલિકર્મોશો’ કહે છે

મ —હં મૌતમ! તે જાનાવરણીય છે તેને મોહનીય કામ હોય અને કદાચ ન હોય,^૧ પણ જેને મોહનીય છે તેને અવશ્ય જાનાવરણીય હોય છે

મૌ —હે ભગવત! જેને જાનાવરણીય કમ છે તેને શુ આયુષ્યકમ હ? અને જે આયુષ્યકમ છે તેને જાનાવરણીય કમ છે?

મ —હં મૌતમ! તેમ વેદનીય કમ સાથે કશું તેમ આયુષ્યની સાથે પણ નાણું એ પ્રમાણે નામ અને જોય કમની માથે પણ નાણું અને તેમ જાનાવરણીય સાથે કશું તેમ અતગમ્યકમ માથે નાણું

મૌ —હં ભગવત! જેને જાનાવરણીયકમ છે તેને શુ વેદનીય છે તથા જે વેદનીય છે તેને જાનાવરણીય છે?

મ —હે મૌતમ જેમ જાનાવરણીય કમ ઉપગતી સાત કમો સાથે કશું છે તેમ જાનાવરણીય કમ પણ ઉપ ના છે કમો માથે ગંધુ

મૌ —હં ભગવત જેને વેદનીય છે તેને શુ મોહનીય છે અને જેને મોહનીય છે તેને શુ વેદનીય છે?

મ —હં મૌતમ! જેને વેદનીય છે તેને મોહનીય કામ હોય અને કદાચ ન હોય,^૨ પણ જેને મોહનીય છે તેને અવશ્ય વેદનીય છે

૧ કશું એટલે કે જ્યાં મોહનીય કમનો ફલ થઈ નથી છે તેને કેવલજ્ઞાન કેવલ ન થાય ત્યાંથી જાનાવરણીય હોય એ જ્યાં મોહનીયનો ફલ થઈ નથી થયો તેને તો મોહનીય અને જાનાવરણીય બંને હોય છે

૨ કશું મોહને ન હોય

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને વેદનીય છે, તેને શુ આયુષ-કર્મ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! એ બંને પરસ્પર અવશ્ય હોય તે જ પ્રમાણે નામ અને ગોત્રની સાથે પણ રહેતુ. પરંતુ જેને વેદનીય છે તેને અતરાયકર્મ કદાચ હોય, અને કદાચ ન હોય, પણ જેને અતરાયકર્મ છે તેને અવશ્ય વેદનીય હોય^૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને મોહનીય છે તેને શુ આયુષ હોય ? અને જેને આયુષ છે, તેને શુ મોહનીય હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને મોહનીય છે તેને અવશ્ય આયુષ હોય, પરંતુ જેને આયુષ હોય તેને મોહનીય કર્મ કદાચ હોય, અને કદાચ ન હોય એ પ્રમાણે નામ, ગોત્ર અને અતરાય કર્મ કહેવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને આયુષકર્મ છે, તેને નામ-કર્મ હોય ? અને જેને નામકર્મ છે, તેને આયુષકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! તે બંને પરસ્પર અવશ્ય હોય તે પ્રમાણે ગોત્ર સાથે પણ રહેતુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! જેને આયુષ છે, તેને અતરાયકર્મ હોય ? અને તેને અતરાયકર્મ છે તેને આયુષકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! જેને આયુષ છે તેને અતરાય કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય, પણ જેને અતરાયકર્મ છે, તેને અવશ્ય આયુષકર્મ હોય

---

૧ વેદનીય, આયુષ, નામ અને ગોત્ર એ કર્મો તો કેવલ-જ્ઞાનીને પણ હોય છે, તેમનો તો ગરીરના નાશ સાથે જ ક્ષય થાય છે તેમને પરિભાષામાં ‘ચાર કેલિકર્મોશો’ કહે છે

ગૌ—હે ભગવન્ ! જેને નામકર્મ છે તેને શું ઓગ્રકમ દાપ આ તેને ઓગ્રકર્મ છે તેને નામકમ હોય ?

મ —હે ઔતમ ! તે બંને પરસ્પર અવસ્થ હોય.

ગૌ —હ ભગવન્ ! જેને નામકમ છે તેને અંતરાયકમ દાપ આ ! જેને અંતરાયકર્મ છે તેને શું નામકમ હોય ?

મ —હ ગૌતમ ! જેને નામકર્મ છે તેને અંતરાયકર્મ કદાચ દાપ અને કદાચ ન હોય પણ જેને અંતરાયકમ છે તેન અવસ્થ નામકર્મ હોય.

ગૌ—હ ભગવન્ ! જેને ઓગ્રકર્મ છે તેને શું અંતરાયકર્મ દાપ ?

મ —હે ઔતમ ! જેને ઓગ્રકર્મ છે તેને અંતરાયકમ કદાચ દાપ અને કદાચ ન હોય પણ જેને અંતરાયકમ છે તેના અવસ્થ ઓગ્રકમ હોય.

—સતક ૮ કરે ૧

ગૌ —હ ભગવન્ ! જ્ઞાનાત્મરક્ષીય કર્મને નાખેના છુ પેદશી કમપ્રકૃતિઓને નાખે ?

મ —હ ઔતમ ! ત્યારે આશુચ્ચનો નાધકાળ ન દાપ ! ત્યારે માત પ્રકારે કમ નાધે છે આશુચ્ચના નાધકાળમાં આક પ્રકારે નાધે છે હસમા ગુણસ્થાન? વખતે મોહનીય

૧ તે કમ છવવના અતિમ નાધમા ન નાધાવ છે તેથી.

૨ સુમસપથ—ન હસમા મોહનીય કર્મને નાધ ઓગ્રકર્મ ન કદચાન દોષ અને તે પણ નહુ સુમ પ્રમાણમાં હ
૩. સુમસપથ ગુણસ્થાનક મોહાવ છે

કર્મને અને આયુષ્ય કર્મને ન બાધતા મેવાથી છ પ્રકારે કર્મ બાધ છે *

—શતક, ૬, ઉદેશ ૧

૨ કર્મ અને તેની સ્થિતિ

વિવરણ બધાયેલ કર્મની સ્થિતિના એ પ્રકાર છે એક તો કર્મકેષે મેલેલું, અને બીજી, અનુભવ યોગ્ય કર્મકે મેલેલું એવો નિયમ છે કે જે કર્મની સ્થિતિ જોટલા પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય તે વર્ષ તે અનુભવમા આગળ મિત્રાચ અકિચિત્કર થઈને આત્મામા પડી મેલે છે જન્મકે મોહનીય કર્મની વધારેમા વધારે સ્થિતિ ૭૦ પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય તે ૭૦ મે વર્ષ મુખી અર્થા ૭૦૦૦ વર્ષ મુખી તો માત્ર પડ્યું જ રહે છે એટલે વખત પમાર થયા બાદ જ એ અણુઓમાથી સમયે સમ અમુક પ્રમાણવાળા અણુઓ પોતાનું કળ આપવા લાગે જોટલો વખત એ અણુઓ આત્માને પોતાનું વિષ ચડાવે વિના પડી રહે છે, તેટલા વખતને ‘અબાધાકાળ’ કહે કર્મની કુલ સ્થિતિમાથી અબાધાકાળને બાદ કરતા બાકી સમય—જેમા કર્મો કળ આપવું શરૂ કરે છે—તે કર્મની

* આ પ્રમાણે જ્ઞાનાવરણીયાદિ એક પ્રકૃતિના હૃદયમા ૨ કેટલી પ્રકૃતિનો હૃદય હોય, એક પ્રકૃતિના હૃદયમા અન્ય ૨ પ્રકૃતિઓનો બધ હોય, એક પ્રકૃતિના બધમા અન્ય ૬ પ્રકૃતિનો હૃદય હોય, અને એક પ્રકૃતિના બધમા અન્ય ૯ પ્રકૃતિનો બધ હોય—એનું સવિસ્તર વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સુ ૨૧-૨૫-૨૬ તથા ૨૭ પદોમા જોવું

મો — હ ભગવન્ નેત નામકમ હ તે શું શ્રોત્રકમ હોય અને તેને શ્રોત્રકર્મ હ તે નામકમ હોય ?

મ — હે મૌનમ તે બંને પરસ્પર અવસ્થા હોય.

મો — હ ભગવન્ તે નામકમ હ તેને અતગમકર્મ હોય અને તેને અંતરાયકમ હ તેને શું નામકમ હોય ?

મ — હ મૌનમ ' તે નામકર્મ હ તેને અંતરાયકમ કામ હોય અને કદાચ ન હોય પણ નેતે અંતરાયકર્મ હ તેને અવસ્થા નામકમ હોય.

મો — હ ભગવન્ ' નેતે શ્રોત્રકમ હ તેને શું અંતરાયકમ હોય ?

મ — હે મૌનમ ' તે શ્રોત્રકમ હ તેને અંતરાયકમ કામ હોય અને કદાચ ન હોય પણ નેતે અતગમકમ હ તેને અવસ્થા શ્રોત્રકમ હોય.

— સત્ત્વ ૮ શ્લોક ૧

મો — હે ભગવન્ શાન્તાવસ્થામાં કર્મને બાધતાં છવ્વે કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓનો ભાગ ?

મ — હે મૌનમ ત્યારે આયુષ્યનો ભાગલાળ ન હોય. ત્યારે માત્ર પ્રકારે કર્મ ભાગે છે આયુષ્યના ભાગલાળમાં આઠ પ્રકારે ભાગે છે હવેમા યુગ્મસ્થાનને વખતે મોહનીય-

૧ તે કર્મ સ્થનના અતિમ ભાગમાં ન બધાં હ તેથી

૨ સૂક્ષ્મસંપદા — ન કર્મમાં મોહનીય કર્મનો અગ્ર ભાગથી ન હવેમાન હોય, અને તે જુદા જુદા સૂક્ષ્મ પ્રમાણમાં તે જ્યાં મુક્તિસંપદા યુગ્મસ્થાનક કહેવાય છે

૩ કર્મને બાધનારા

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ' જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ' શ્રી બાધે ' પુરુષ બાધે ? કે નપુસક બાધે ? કે નોત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક (અર્થાત્ જે શ્રી, પુરુષ કે નપુસક નથી તેવો હવ) બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ' શ્રી પણ બાધે, પુરુષ પણ બાધે અને નપુસક પણ બાધે પણ જે નોત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક હોય, એટલે કે જે હવ શરીરથી તો શ્રી, કે પુરુષ કે (કૃત્રિમ) નપુસક હોય, પણ જેને શ્રીત્વ, પુરુષત્વ કે નપુસકત્વને લગતા વિદ્યાર (વેદ) નથી, તે દ્વાય બાધે અને દ્વાય ન બાધે કારણ કે, તમા હવે દેહમા ગુણધ્યાનથી આગળ હોય છે તેમા નવમા અને દશમા ગુણધ્યાનક્રાંતિના જ્ઞાનાવરણીયતા બધક છે, પરંતુ ૧૧મા વજેરેવાળો એકવિધ (વેદનીય) કર્મનો જ બધક છે માટે ન જ્ઞાનાવરણીયને ન બાધે

એ પ્રમાણે આયુષ સિવાયની માને કર્મપ્રકૃતિઓ માટે બાળુવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ' આયુષકર્મ શ્રી બાધે, પુરુષ બાધે, નપુસક બાધે કે નોત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ' શ્રી બાધે અને ન પણ બાધે, ૧ એ પ્રમાણે પુરુષ અને નપુસકનું પણ બાળુવુ પરંતુ જે નોત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક હોય, તે તો આયુષકર્મ ન જ બાધે

૧ આયુષકર્મ તો જીવનમા એક જ વાર બધાય છે, એટલે આયુષબધકાળે બધે, અને આયુષબધકાળ ન હોય, ત્યાં ન બાધે

કાળ જઈવાય છે કારણ કે તે સમયમાં જ બધાંજીવો
કર્મોણુઓમાંથી વેદવાને મોક્ષ કર્મોણુઓનો નષ્ટ કરવા માટે છે

મૌ — હ બ્રહ્મવત્ જ્ઞાનાવરણીયકર્મની નિષેધિતિ
કે આ કાળની કહી છે ?

મૌ—હ યૌતમ ! જોહામાં જોહી અંતમુદ્દત અને
વધારેમાં વધારે ત્રીસ સામરોપમ કેડાકોડી તેને
અજ્ઞાધાકાળ ૩ વર્ષનો છે અને નિષેધકાળ ત્રીસ
સામરોપમ કેડાકોડી જોહા ૩ વર છે જ્ઞાનાવરણીયનું
પણ તેમ જ નાણુવું, વેદનીયકર્મની નિષેધિતિ જોહામાં જોહી
બે સમયે અને વધારેમાં વધારે જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે નાણુવી-
મોહનીયકર્મની નિષેધિતિ જોહામાં જોહી અંતમુદ્દત અને
વધારેમાં વધારે ૭૦ માનરોપમ કેડાકોડી છે તના
અજ્ઞાધાકાળ સાત હજાર વર્ષનો છે અને નિષેધકાળ ૭
સામરોપમ કેડાકોડી જોહા સાત હજાર વર છે
આયુષકર્મની જોહામાં જોહી નિષેધિતિ અંતમુદ્દત છે અને
વધારેમાં વધારે પૂવ કાદી ત્રિભાગ ઉપરાંત તેત્રીસ માનરોપમ
૪૧ છે તેનો અજ્ઞાધાકાળ પૂવ કાદીનો ત્રિભાગ છે નિષેધકાળ
૧ ઉપરની નખી સવા નામકર્મની અને જ્ઞાનકર્મની
જોહામાં જોહી નિષેધિતિ આઠ અંતમુદ્દત અને વધારેમાં
વધારે ત્રીસ માનરોપમ ૪૧ છે તના અજ્ઞાધાકાળ બે હજાર
વર્ષનો છે ૧ ઉપરથી નિષેધકાળ નખી જવેલ અંતગચકન
જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે નાણુવું — સતક ૧ ઉદે ૩

૧ વેદનીયકર્મની નહીં અજ્ઞાનેથી જોહામાં જોહી નિષેધિતિ
કપાલરહિત ના માન જ દેવ છે સકાલ જ્ઞાને આર
સકલ દેવ

૩ કર્મને બાંધનારા

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ' જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સ્ત્રી બાંધે ? પુરુષ બાંધે ? કે નપુસક બાંધે ? કે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક (અર્થાત જે સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુસક નથી તેવો જીવ) બાંધે ?

મં—હે ગૌતમ ' સ્ત્રી પણ બાંધે, પુરુષ પણ બાંધે અને નપુસક પણ બાંધે પણ જે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક હોય, એટલે કે જે જીવ શરીરથી તો સ્ત્રી કે પુરુષ કે (કૃત્રિમ) નપુસક હોય, પણ જેને સ્ત્રીત્વ, પુરુષત્વ ને નપુસકત્વને લગતા વિકાર (વેદ) નથી, તે કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે કારણ કે, તમા જીવો હમા ગુણુધ્યાનકર્યા આગળ હોય છે તેમા નવમા અને દશમા ગુણુધ્યાનકર્યાના તો જ્ઞાનાવરણીયના બધક છે, પરંતુ ૧૧મા વજેગ્રવાળો એકવિધ (વેદનીય) કર્મનો જ બધક છે માટે ન જ્ઞાનાવરણીયને ન બાંધે

એ પ્રમાણે આયુષ મિત્રાયની સાથે કર્મપ્રકૃતિઓ માટે જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ' આયુષકર્મ સ્ત્રી બાંધે, પુરુષ બાંધે, નપુસક બાંધે કે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક બાંધે ?

મં—હે ગૌતમ ' સ્ત્રી બાંધે અને ન પણ બાંધે,^૧ એ પ્રમાણે સુરુપ અને નપુસકનું પણ જાણવું પરંતુ જે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુસક હોય, તે તો આયુષકર્મ ન જ બાંધે

૧ આયુષકર્મ તો જીવનમા એક જ વાર બધાય છે, એટલે આયુષબધનને બાંધે, અને આયુષબધનને ન હોય, ત્યાં ન બાંધે

હાજી કહેવાય છે કાણુ કે તે સમયમા જ ભંધારપદ
કમીષ્ઠુઓમાથી વેદવંતે મોઝ્ય કર્મદેવોનો નરેક થવા મડે છે

મો — હે ભગવન્ જ્ઞાનાવસ્થીયકર્મની ભવિષ્યતિ
કે શા હાજની કરી છે ?

મ — હે મોતમ ! ઓછામાં ઓછી અંતમુદ્ધત અન
વધારેમા વધારે ત્રીસ સામરોપમ કેડાકોટી તેને
અમાધાકાળ ૩ વર્ષનો છે અને નિષેકકાળ ત્રીન
સામરોપમ કેડાકોટી ઓછા ૩ વર્ષ છે જ્ઞાનાવસ્થીયનુ
પણ તેમ જ નવજનુ, વેદનીયકર્મની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી
મે સમયે અને વધારેમા વધારે જ્ઞાનાવસ્થીયની પેઠે નવજની
મોહનીયકર્મની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતમુદ્ધત અન
વધારેમા વધારે ૩૦ સામરોપમ કેડાકોટી છે ત્યા
અમાધાકાળ સાત હજાર વર્ષનો છે અને નિષેકકાળ ૩૦
સામરોપમ કેડાકોટી ઓછા સાત હજાર વર્ષ છે
આયુષ્યકર્મની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ અંતમુદ્ધત છે અન
વધારેમા વધારે પૂવ મારી ત્રિમાસ ઉપરાંત તેત્રીસ સામરોપમ
વર્ષ છે ત્યા અમાધાકાળ પૂવ મારીનો ત્રિમાસ છે નિષેકકાળ
૧ ઉપરથી મધ્ધી થવો, નામકર્મની અને જોતકર્મની
ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ આઠ અંતમુદ્ધત અન વધારેમા
વધારે ત્રીસ સામરોપમ વર્ષ છે ત્યા અમાધાકાળ મે હજાર
વર્ષનો છે ૧ ઉપરથી નિષેકકાળ નવજી થવો. અંતરાયકર્મ
જ્ઞાનાવસ્થીય પ્રમાણે નવજનુ. — સુતક ૧ કહે ૩

૧ વેદનીયકર્મની નહી અપારેથી ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ
કપાયથદિત આ મ્મન ૪ દેવ છે સંસ્કાર ૪ માને ભાર
સકલ દેવ

૩ કર્મને બાંધનારા

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ' જ્ઞાનાવગ્ણીય કર્મ શુ સ્ત્રી આધે ' પુરુષ આધે ? કે નપુમ્સ આધે ? કે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુમ્સ (અર્થાત જે સ્ત્રી પુરુષ કે નપુમ્સ નથી તેવો હવ) આધે "

મં—હે ગૌતમ ' સ્ત્રી પણ આધે, પુરુષ પણ આધે અને નપુમ્સ પણ આધે પણ જે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુમ્સ હોય એટલે કે જે હવ શરીરથી તો સ્ત્રી, કે પુરુષ કે (કૃત્રિમ) નપુમ્સ હોય, પણ જેને સ્ત્રીત્વ, પુરુષત્વ નપુમ્સત્વને લગતા વિકાર (વેદ) નથી, તે કદાચ આધે અને કદાચ ન આધે કારણ કે, તમા હવો હમા ગુણધ્યાનથી આગળ હોય છે તેમા નવમા અને દશમા ગુણધ્યાનસ્થાના તો જ્ઞાનાવગ્ણીયના બધક છે, પરંતુ ૧૧મા વજેરેવાળો એકવિધ (વેદનીય) કર્મનો જ બધક છે માટે ત જ્ઞાનાવગ્ણીયને ન આધે

એ પ્રમાણે આયુષ મિત્રાયની સાને કર્મપ્રકૃતિઓ માટે જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ' આયુષકર્મ સ્ત્રી આધે, પુરુષ આધે નપુમ્સ આધે કે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુમ્સ આધે ?

મં—હે ગૌતમ ' સ્ત્રી આધે અને ન પણ આધે,^૧ એ પ્રમાણે પુરુષ અને નપુમ્સકનું પણ જાણવું પરંતુ જે નોસ્ત્રી-નોપુરુષ-નોનપુમ્સક હોય, તે તો આયુષકર્મ ન જ આધે

૧ આયુષકર્મ તો જીવનમા એક જ વાર બવાય છે, એટલે આયુષબ વડાળે બાપે, અને આયુષબ વડાળ ન હોય, ત્યારે ન આધે

કાળ ક્વામ ૭ કાલુ કે તે મમયમા જ મધ્યમકા
કર્મોક્તિઓમાથી વેદવાને જેવ્ય કર્મોક્તિઓ લખેક થવા માટે ૭

જો —કે ભગવત્^૧ જ્ઞાનાવરણીયકમની નિષ્કલિપ્તિ
ક સા કાળની કહી છે ।

મ —કે મૌતમ ઓછામાં ઓછી અંતમુદ્ધત^૧ અને
વધારેમા વધારે ત્રીસ મામરોપમ કોમકોટી તેનો
અમાધાકાળ ૩ વધારે ૭ અને નિષ્કલિપ્ત તન
સાગરોપમ કોમકોટી ઓછા ૩ વા ૭ દશનાવરણીયનુ
પણ તેમ ૮ નાણુ વેદનીયકમની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી
બે સમય^૨ અને વધારેમા વધારે જાનાવરણીયની પેઠે નાણુની
મેદનીયકમની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી અંતમુદ્ધત અને
વધારેમા વધારે ૭ માનરોપમ કોમકોટી ૭ તેના
અમાધાકાળ સાત દળરે વર્તે છે, અને નિષ્કલિપ્ત ૭
સામરોપમ કોમકોટી ઓછા માત દળરે વા ૭
આયુકમની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ અંતમુદ્ધત ૭ અને
વધારેમા વધારે પૂવ કરી ત્રિમાસ ઉપરાત ત્રીસ માનરોપમ
વા ૭ તેનો અમાધાકાળ પ્રવ કોટીનો ત્રિમાસ ૭ નિષ્કલિપ્ત
તે ઉપરથી મણી સવા નામકમની અને ઓત્રકમની
ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ બાઠ અંતમુદ્ધત અને વધારેમાં
વધારે ત્રીસ મામરોપમ વા ૭ તેના અમાધાકાળ બે દળર
વર્તે છે ૮ ઉપરથી નિષ્કલિપ્ત નાણુ જેવો અંતરાયકમ
જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે નાણુ — સનક ઉદે ૩

૧ વેદનીયકમની નહીં અજ્ઞાનેથી ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ
આવશ્યકિત આત્માન ૭ જેવ ૭ સમય ૭ માને બાકે
ચક્રવ દોષ

ગૌં—હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સજી
જીવ બાધે, અસજી જીવ બાધે કે નોસજી-નોઅસજી
જીવ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! સજી^૧ કર્મણ્ય બાધે અને કદાચ ન
બાધે, અસજી બાધે, અને નોસજી-નોઅસજી (કેવલી યા
સિદ્ધ) ન બાધે એ જ પ્રમાણે વેદનીય અને આયુષ
સિવાયની જ કર્મપ્રકૃતિઓ માટે જાણુતું વેદનીયને મજી
અને અમજી બાધે,^૨ અને નોસજી^૩ કદાચ બાધે અને
કદાચ ન બાધે આયુષને સજી અને અમજી કદાચ બાધે
અને કદાચ^૪ ન બાધે, નોસજી^૫ ન બાધે

ગૌં—હે ભગવન્ ! શું ભવસિદ્ધિ (મુક્તિને યોગ્ય)
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે? અભવસિદ્ધિ જ્ઞાનાવરણીય બાધે ?
કે નોભવસિદ્ધિ-નોઅભવસિદ્ધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિ કદાચ બાધે અને કદાચ
ન બાધે^૧, અભવસિદ્ધિ બાધે, અને નોભવ^૨ (સિદ્ધ) ન બાધે.
એ પ્રમાણે આયુષ સિવાયની સાને કર્મપ્રકૃતિઓ માટે

૧ મન પર્યાપ્તિવાળો વીતરાગી સજી ન બાધે, તે
સિવાયનો બાધે

૨ નરણુક અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ એ સિવાયના બધા
વેદનીય બાધે છે

૩. એટલે કે સયોગિકેવલી, અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ—એ
ત્રણુમાનો સયોગિકેવલી બાધે, અને અયોગિકેવલી તથા
સિદ્ધ ન બાધે

૪ જીવનના એક જ દાળમા આયુષનો બધ થતો હોવાથી.

૫. વીતરસગ હોય. તે ન બાધે

ગૌ —હં ભગવન્ ! જાનાવસ્થુધકમ શુ મંયત ભષિ
અમયત ભષિ કે સયતાસયત ભષિ ? વા જે નામયતનો
અમયત-નામયતામયત હોય તે ભષિ ?

મ —હં જૌતમ ! સયત કઠાય ભષિ અને કઠાય ન
ભષિ સયત ભષિ અને મયતાસયત પણ ભષિ પરતુ ?
નાસયત (એટલે કે મિદ્ધ) હોય તે તો ન ભષિ એ પ્રમાણે
આયુષને છાડી મીઠા માને કર્મપ્રકૃતિઓ મારે જાણવું
આયુષની જામતમા સયત અસયત અને મયતાસયત
વિકલે ભષિ પણ નોમયત (એટલે કે સિદ્ધ) તો
ન / ભષિ

ગૌ —હં ભગવન્ ! જાનાવસ્થુધકમ શુ મમ્મનદ્યદિ
ભષિ મિથ્યાદિ ભષિ કે મમ્મનમિથ્યાદિ ભષિ ?

મ —હં જૌતમ ! મમ્મનદ્યદિ કઠાય ભષિ અને ન
જાધ ? મિથ્યાદિ ભષિ અને સમ્મનમિથ્યાદિ પણ ભષિ.
એ પ્રમાણે આયુષ મિથ્યાની માને કર્મપ્રકૃતિઓ મારે જાણવું
આયુષની જામતમા સમ્મનદ્યદિ અને મિથ્યાદ્યદિ કઠાય ભષિ
અને કઠાય ન ભષિ ? પણ મમ્મનમિથ્યાદિ (સમ્મનમિથ્યા
દ્યદિની દશર્મા) ન ભષિ.^૩

૧ જે જીવનયમ હોય તે તો એકવિધ કર્મ જ જામતો
દોષથી જ્ઞાનાવરણીયને ન જાને પરતુ સજાય હોય તે જાને

૨. કારણકે તમા ગુણ યતથી ઉપસન્ની દશર્મા સમ્મનદ્યદિ
ન ભષિ તે સિવાયના સમ્મનદ્યદિ તેમ જ મિથ્યાદ્યદિ આયુષ
જ પકાશે ભષિ તે સિવાયને જલે ન ભષિ

૩. કારણ કે તે દશર્મા આયુષકમ ના જ પના અધ્યવસાય
યાનને જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શુ સજી જીવ બાધે, અસજી જીવ બાધે કે નોસજી-નોઅસજી જીવ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! સજી^૧ કદ્દીય બાધે અને કદ્દાય ન બાધે, અસજી બાધે, અને નોસજી-નોઅસજી (કેવલી થા સિદ્ધ) ન બાધે એ જ પ્રમાણે વેદનીય અને આયુષ સિવાયની છ કર્મપ્રકૃતિઓ માટે જાણુતુ વેદનીયને સજી અને અસજી બાધે,^૨ અને નોસજી^૩ કદ્દાય બાધે અને કદ્દાય ન બાધે આયુષને સજી અને અસજી કદ્દાય બાધે અને કદ્દાય^૪ ન બાધે, નોસજી^૦ ન બાધે

ગૌં—હે ભગવન્ ! શુ ભવસિદ્ધિઃ (સુક્રિતને યોગ્ય) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે ? અભવસિદ્ધિકે જ્ઞાનાવરણીય બાધે ? કે નોભવસિદ્ધિકે-નોઅભવસિદ્ધિકે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિકે કદ્દાય બાધે અને કદ્દાય ન બાધે^૫, અભવસિદ્ધિકે બાધે, અને નોભવ^૦ (સિદ્ધ) ન બાધે એ પ્રમાણે આયુષ સિવાયની સાને કર્મપ્રકૃતિઓ માટે

૧ મન પર્યાપ્તિવાળો વીતરાગી સજી ન બાધે, તે સિવાયનો બાધે

૨ કારણકે અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ એ સિવાયના બધા વેદનીય બાધે છે

૩ એટલે કે સયોગિકેવલી, અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ - એ ત્રણમાનો સયોગિકેવલી બાધે, અને અયોગિકેવલી તથા સિદ્ધ ન બાધે

૪ જીવનના એક જ દાણમા આયુષનો બધ થતો હોવાથી

૫. વીતરાગ હોય તો ન બાધે

જાણુ આપુરકમને બવસિદ્ધિ અને અભવસિદ્ધિ કદાચ
જાણે? અને કદાચ ન જાણે પણ નોબવ (સિદ્ધ) ન જાણે

મો — હે ભગવન્! ચક્ષુર્દર્શની^૧ અચક્ષુર્દર્શની
અવધિર્દર્શની અને કેવલદર્શની જ્ઞાનાવસ્થા કમ જાણે?

મ — હે મોતમ! પદ્ધતિ તથા કદાચ જાણે અને કદાચ
ન જાણે.^૨ કેવલદર્શની ન જાણે, એ પ્રમાણે વેદનીય
નિવારણી માટે કર્મપ્રકૃતિઓ મારે જાણુ વેદનીયને
પ્રથમ તથા જાણે છે કેવલદર્શની કદાચ જાણે અને કદાચ
ન જાણે.^૩

મો — હે ભગવન્! પર્ણામ છવ જ્ઞાનાવસ્થા જાણે?
અપર્ણામ જાણે કે નોપર્ણામ—નોઅપર્ણામ જાણે?

મ — હે મોતમ! પર્ણામ છવ કદાચ જાણે અને
કદાચ ન જાણે.^૪ અપર્ણામ જવ જાણે ન અને નોપર્ણામ
એટલે કે સિદ્ધ ન જાણે, એ પ્રમાણે આપુર નિવારણી
માટે મારે જાણુ આપુરને પદ્ધતિ એ કદાચ જાણે? અને
કદાચ ન જાણે નોપર્ણામ (સિદ્ધ) ન જાણે

મો — હે ભગવન્! બાહ્ય છવ જ્ઞાનાવસ્થા જાણે કે
અબાહ્ય જાણે?

૧ આપુરજાણે

૨ જગત એ છે સ્વભાવ્ય ભોધ; નિરોધ ભોધ તે જ્ઞાન.
જગતના આ બાર પ્રકાર છે પણ સિવાયની ઉદ્ધિવધી અવધા,
મનથી મતો સ્વભાવ્ય ભોધ અચક્ષુર્દર્શન કહેવાય છે

૩ નીતિવાચ્ય ભોધ તે ન જાણે

૪ સર્વોચ્ચ ભોધ તે જાણે; અર્થની ન જાણે.

મ૦—હે ગૌતમ ! બને કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે,^૧ એ પ્રમાણે વેદનીય સિવાય માટે માટે જાણુવું વેદનીયને ભાપડ બાધે, તથા અભાપક^૨ કદાચ બાધે કે કદાચ ન બાધે

ગૌ૦—પરિત્ત જીવ (એટલે કે એક શરીરવાળો એક જીવ, અથવા અદ્ય સસારવાળો જીવ) જાનાવરણીય કર્મ બાધે ? અપરિત્ત જીવ (એટલે કે અનત જીવો સાથે એક જગીરમા રહેતા હોય તે—અથવા અનત નમાગવાળો જીવ) બાધે કે નોપરિત્ત—નોઅપરિત્ત જીવ બાધે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પરિત્ત જીવ કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે,^૩ અપરિત્ત જીવ બાધે, અને નોપરિત્ત^૦ એટલે કે સિદ્ધ ન બાધે એ પ્રમાણે આયુષ સિવાય સાતે માટે જાણુવું પહેલા બે આયુષને કદાચ બાધે^૪ અને કદાચ ન બાધે, પણ નોપરિત્ત^૦ (સિદ્ધ) તો ન બાધે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! આભિન્નિઓધિકજ્ઞાની (મતિજ્ઞાની), ક્ષુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનપર્યવજ્ઞાની કે કેવલજ્ઞાની જાનાવરણીયકર્મ બાધે ?

૧ વીતરાગભાપક ન બાધે, અભાપકમા અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ ન બાધે, પણ વિગ્રહગતિએ જનારા પૃથ્વી આદિ જીવો બાધે

૨ અયોગી અને સિદ્ધ ન બાધે, પૃથિવી વગેરે બાધે

૩ વીતરાગ ન બાધે

૪ આયુષના બધકાળે

મ — હં ભગવન્' પર્વણ ચાર કામ જાધે અને કદાચ ન જાધે.^૧ કેવલજ્ઞાની ન જાધે. એ પ્રભાણે વેદનીય વિના માતે મારે નણુ પ્રથમના ચાર વેદનીયને જાધે અને કેવલજ્ઞાની કામ જાધે^૨ અને કામ ન જાધે.

મો — હં ભગવન્' મતિઅજ્ઞાની મુતઅજ્ઞાની અને વિભઅજ્ઞાની જ્ઞાનાવરણીયકર્મ જાધે ।

મ — હે જોતમ' આયુઃ સિવાયની માતે જાધે આયુઃને કદાચ જાધે^૩ અને કદાચ ન જાધે.

મો — શુ અસોગી વચનસોગી કામસોગી અને અસોગી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ જાધે ।

મ — પ્રથમ ત્રણ કદાચ જાધે અને કામ ન જાધે^૪ અસોગી^૫ ન જાધે. એ પ્રભાણે વેદનીય સિવાય માતે કર્મપ્રકૃતિઓ મારે નણુ વેદનીયને પ્રથમ ત્રણ મારે અસોગી ન જાધે.

મો — હે ભગવન્' આકાર ઉપસોમ (જ્ઞાન) વાળો કે અનાકાર ઉપસોમ (દશન)વાળો જ્ઞાનાવરણીય જાધે ।

મ — હં જોતમ' આડે કર્મપ્રકૃતિઓ કદાચ જાધે અને કદાચ ન જાધે. (સસોગી જાધે અસોગી ન જાધે.)

૧ જોતસય ન જાને.

૨ સસોગીએવહી જાધે; અસોગીએવહી ન જાને.

૩ આયુષ્યપણધાણે જાધે.

૪ ૧૧મા ૧૨મા તુલ્યસ્થાનવાચી સસોગીએવહીઓ નથી જાધવા.

૫ અસોગીએવહી અને સિય

ગોં—હું ભગવન્ ! આહારક ક અનાહારક છું જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! જન કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે ? એ પ્રમાણે વેદનીય અને આયુષ સિવાયની જ કર્મ-પ્રકૃતિઓ માટે જાણુવું વેદનીય કર્મ આહારકછવ બાધે,^૨ તથા અનાહારક^૩ કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે, આયુષકર્મને આહારક કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે^૪ અનાહારક^૫ ન બાધે

ગોં—હું ભગવન્ ! સૂક્ષ્મ છવ, બાદર છવ કે નોસૂક્ષ્મ-નોબાદર છવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે ?

મં—હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ છવ બાધે, બાદર છવ કદાચ બાધે, કદાચ ન બાધે,^૬ નોસૂક્ષ્મ (મિદ્ધ) ન બાધે એ પ્રમાણે આયુષ સિવાયની સાને માટ જાણુવું આયુષને પ્રથમ બે કદાચ બાધે અને કદાચ ન બાધે^૭, નોસૂક્ષ્મ ન બાધે

૧ વીતરાગ આહારક ન બાધે, અને અનાહારક એટલે કેવલી, તથા વિમ્બહગતિને પ્રાપ્ત છવ, એ બનેમા કેવલી ન બાધે, બીજા બાધે

૨ કારણકે અયોગી સિવાયના બધા જ વેદનીય બાધે

૩ વિમ્બહગતિવાળો છવ, સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કેવલી, અયોગી અને સિદ્ધ એ બધા અનાહારક છે તેમા પહેલા બે વેદનીયને બાધે, બાકીના બે ન બાધે

૪ આયુષબ વજાળે બાધે

૫ વિમ્બહગતિને પ્રાપ્ત છવ પણ આયુષનો અબ વક જ છે.

૬ વીતરાગ ન બાધે

૭ આયુષબ વજાળે જ બાધે, નહિ તો ન બાધે

મો — હે ભગવન્ ! શુ ચરમશ્વર ? કે અચરમશ્વર ?
જાનાવરણીય કમ બધી ?

મ — હે મોતમ ! એ બને આદે કમ પ્રકૃતિનો
કદાચ બધી અને કદાચ ન બધી. ૩

— સતક ૬ છંદ ૩

૪ કર્મો વિષે કેટલીક વિગતો

૧

તાન્મયક્રમા ભગવાનના સિધ્ધ માકદિપુત્ર પૂછે છે

મા — હે ભગવન્ ! શ્રવે જે પાપકમ કર્યું છે અને
કહે પછી કરશે તેમા પરપર કઈ ભેદ છે ?

મ — હા માકદિપુત્ર ! તેમાં પરપર ભેદ છે ૭મ
કોઈ પુરુષે આકાશમા બેસે ફેડેલા બાણના કપનમા તેના
પ્રચલની વિશ્વતાથી ભેદ દોષ છે તેમ જુરુષે કરેલા
શૂલ, વર્તમાન અને અવિષ્વકાળના કર્મમા તીવ્ર મદારિ
પરિશુભના ભેદથી ભિન્નતા હોય છે

મા — હે ભગવન્ નૈરસિકા ? પુદ્ગલોન આકારકપે
મહણુ કરે છે તે પુદ્ગલોનો દેહભામે ભાગ અવિષ્વકાળમા
આકારકપે સૂચીત થાય છે અને દેહભામે ભાગ (નિર્વરાય)
નળય છે ?

૧. એટલે કે એનો ઉત્તરો જન થવાનો છે તે.

૨. એનો ઉત્તરો જન નથી થવાનો એટલે કે સસારી તેમ જ
સિદ્ધ.

૩. અયોગી ચરમ નથી બાપતો; અચરમ-સસારી બાપો;
અચરમ-સિદ્ધ ન બાપે.

મ૦—હે માકદિપુત્ર ! આહાર માટે મહણ કરેલા પુદ્ગલોનો અસખ્યાતમો ભાગ આહારરૂપે ગૃહીત થાય છે, અને અનતમો ભાગ (નિર્જરાય) તગ્મય છે

મા૦—હે ભગવન્ ! નિર્જરાતા પુદ્ગલો ઉપર એમવાને વા મૂવાને કાર્મ પુરુષ સમર્થ છે ?

મ૦ હે માકદિપુત્ર ! એ નિર્જરાતા પુદ્ગલો કાર્મ પણ ધારણ કરવાને સમર્થ નથી એમ કહ્યું છે

મા૦—હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે, હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે

—શતક ૧૮, ઉદે૦ ૩

૨

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! હિંસા, અસત્ય, ચૌર્ય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ અધા (ત્રી ઉત્પન્ન થયેલુ કર્મ, અથવા એ અધાને ઉત્પન્ન કરનાર ચારિત્રમોહનીય કર્મ) કટલા વર્ણ, ગધ, ગ્સ અને સ્પર્શવાળા છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પાચ વર્ણવાળા, એ ગધવાળા, પાચ રમવાળા અને ચાર સ્પર્શવાળા^૧ છે

તે પ્રમાણે ક્રોધ તથા તેના વિશેષો — જ્ઞેવા કે કોપ (વભાવથી ચલિત થવારૂપી), રોપ (ક્રોધની પરપરારૂપી), દોપ (પોતાને કે પરને દૂષણ આપવારૂપી), અક્ષમા, મન્વલન (વાગ્વાર ક્રોધથી બળતું તે), કલ્હ (મોટેથી ખૂમ પાડીને

૧ સૂક્ષ્મ ચરિણામવાળા પુદ્ગલોને ત્રિગ્ધ, રૂક્ષ, શીત અને હ્રણ એ ચાર સ્પર્ગ હોય છે અને કર્મ પણ સૂક્ષ્મ ચરિણામવાળુ છે, માટે તેને પણ તે ચાર સ્પર્ગ છે

બોધવુ તે) આગ્રહ (શ્રેયકાર) ન ન (કડાથી બુદ્ધિ
 રવુ તે) અને વિવાદ (વિરોધથી ઉત્પન્ન થયેલાં વચનાં)
 — એ મધ્ય (થી) થના કમોને કે તે બધાને ઉત્પન્ન કરનાર
 કમને) પણ તેમ જ બાધવડ.

તે જ પ્રમાણે માન અને તેના વિશેષો — જેવા કે મન
 (દન) દન ત્તમ (અનમન) મન (અહકાર) અત્યુકોચ
 (બીજાથી પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા બતાવવી તે) પરપત્તિ
 (નિંદા) ઉત્કૃષ્ટ (માનથી પોતાની કે પરની કિંમતે ઉત્કૃષ્ટ
 કરવી તે) અપકાર (અભિમાનથી પોતાના અથવા પરના
 કાર્મ પણ કાર્મથી બંધે થવુ તે) ઉન્નત (પૂર્વ પ્રવૃત્તિ
 નમનનો ત્યાગ અથવા કિંમત અભિમાનથી નીતિના
 ત્યાગ) ઉન્નત (નમેષાને અભિમાનથી ન નમવું) અને
 દુન્નત (મનથી કુદ રીતે નમવું) — વિષે પણ બાધવડ.

તે જ પ્રમાણે મધ્યા અને તેના વિશેષો — જેવા કે
 ઉપાધ (ઉત્તરવા મોખ્ય મનુષ્યની પાસે જવાના કારણજન
 બાવ) નિહતિ (આદર વડે બીજાને ઉત્તરવો તે) વપર
 (વક્તાનના સ્વભાવ) મહન (ન સમજી શકાય તેવી
 વચન નહ) નમ (બીજાને કમવા નીચનાનો કે નીચ
 ન્યાનનો આશ્રય કરવો તે) કમ (હિમાદિ નિમિત્ત
 બીજાને ઉત્તરવાનો અભિપ્રાય) કુરુપા (નિન્દિત ગીતે મોઠ
 પમાડનાર અભિપ્રાય) નિહતા (બીજાને ઉત્તરવાની બુદ્ધિથી
 ૧૨મા મહતાનું અવલન) કિન્નિય (૭ માસથી અર્ધ
 જ કિન્નિયકના જેવો થાય તે) આદરણતા (માન
 વિશ્લેષથી કેમ પણ વળુનો આદર કરવો તે અથવા બીજાને
 ઉત્તરવા ચિન્નિય કિન્નિય આદરણ કરવુ તે આદરણતા)

મૂલનતા (પોતાના સ્વરૂપને છુપાવવું તે), વચનતા (ખીજને છુતવો તે), પ્રતિકુચનતા (સરલપણે કહેલા વચનનું ખડન કરવું તે), સાતિયોગ (ઉત્તમ દ્રવ્યની સામે હીન દ્રવ્યનો યોગ કરવો તે) — એ બધા વિષે પણ જાણવું

તે જ પ્રમાણે ક્ષોભ અને તેના વિશેષો — જેના કે ઇચ્છા (અભિલાષા), મૂર્છા (અગ્નિ કરવાની નિગ્તર અભિલાષા), ઝાલા (અપ્રાપ્ત પદાર્થની ઇચ્છા), ગૃહ્ણિ (પ્રાપ્ત અર્થમાં આસક્તિ), તૃણા (પ્રાપ્ત પદાર્થનો વ્યય ન થાય તેવી ઇચ્છા), ભિધ્યા (વિષયોનું ધ્યાન), અભિધ્યા (અદ્દ આગ્રહ — ચિત્તની ચલાયમાન સ્થિતિ), આશમના (પોતાને ઇષ્ટ અર્થની ઇચ્છા), પ્રાર્થના (ખીજ માટે ઇષ્ટ અર્થની માગણી), લાલપનતા (અત્યંત બોલીને પ્રાર્થના કરવી), ઝામાશા (ઇષ્ટ શબ્દ અને રૂપની પ્રાપ્તિની મલાવના), ભાગાશા (ઇષ્ટ ગદ્યાદિની પ્રાપ્તિની મલાવના), હવિતાશા (હવિતવ્યની પ્રાપ્તિની મલાવના), મરણાશા (કોઈક અવસ્થામાં મરણપ્રાપ્તિની મલાવના), નદીરાગ (છતી સમૃદ્ધિનો રાગ) — વિષે પણ જાણવું

ગૌં—હે ભગવન! પ્રેમ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન (ખાટા આક્ષેપ), પૈશુન્ય (ચુગલી), રતિ-અરતિ, પરપરિવાદ (ખીજની નિંદા), માયામૃપાવાદ, અને મિથ્યાદર્શનશત્ર્ય (કુદેવ, કુધર્મ અને કુગુરને સાચા માની મેવવા તે) — એ બધા કેટલા અર્શવાળા છે ?

મં—હે ગૌતમ! ક્રોધની પેઠે ચાર અર્શવાળા છે

ગૌં—હે ભગવન! તે બધાની પેઠે, તે બધાનો ત્યાગ — જેમ કે પ્રાણાતિપાતવિગ્મણ વગેરે, ક્રોધનો ત્યાગ વગેરે,

અને મિયા સનસમનો ત્યાગ — એ નધા મેટલા વર્ષે
વમેરે વાળા છે †

મ — હે મીતમ † ને નધા વધુ વિનાના મધે
વનાના ગમ વિનાના અને અલુ વિનાનાં છે કાગળ કે ન
નધા છવના ઉપમામગ્ગપ છે અને છવના ઉપમામ અમન
નામ છે તેથી વધુદિરિદિત દોષ છે

મી — હે મનવન † ઓતપત્તિડી (આભાવિક ઉત્પન્ન
ધમેલી) વૈનરિડી (મુખા વિનમ-સામ્પાદિ દોષ ધમેલી)
કર્મિડી (કમ દોષ ધમેલી) અને પાગ્ગિમિડી (કાળા
કાળ મુખી પૂર્વોપર અવના અવમોહનાદિથી ધમેલી) મુદિ
કમ્પા વર્ષોદિવાળી છે †

મ — હે મીતમ ને નધા વર્ષોદિ વિનાની છે
(છવનો અભાવ દોષાથી) ને પ્રમાણે અવમક ઈલા
અવામ અને ધારણા † પણ છવના ઉપમા † વગ્ગ દોષાથી
વર્ષોદિરિદિત છે ને † પ્રમાણે ઉત્પાન કમ નધા વીર
અને પુરુષાર પરાકમ — એ નધા પણ વર્ષોદિ રિદિત છે

— સુતક ૧૨ ઉક ૫

૩

મી — હે મનવન † છવો આભોમથી (નલુપણે)
આમુખનો નધ કરે કે અનાભામથી (અનલુપણે) †

મ — હે મીતમ † છવો આભોમથી (નલુપણે)
આમુખના નધ ન કરે પણ અનલુપણે કરે

— સુતક ૭ ઉક ૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, એક જીવ એક સમયે બે આયુષ્ય કરે છે આ ભવનુ અને પરભવનુ જે સમયે આ ભવનુ આયુષ્ય કરે છે, તે સમયે પરભવનુ કરે છે, અને જે સમયે પરભવનુ કરે છે, ત્યારે આ ભવનુ કરે છે વળી આ ભવનુ આયુષ્ય કરવાથી પરભવનુ કરે છે, અને પરભવનુ આયુષ્ય કરવાથી આ ભવનુ આયુષ્ય કરે છે ર હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે કેમ હોઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે લોકોનુ કહેવુ ખોટુ છે હું એમ કહું છું કે, એક જીવ એક સમયે એક આયુષ્ય કરે છે આ ભવનુ અથવા પરભવનુ

—શતક ૧, ઉદે૦ ૯

ગૌં—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, જેમ જાળ એક છે, પણ તેમા જેમ અનેક ગાંઠો પરસ્પર વળગી ગ્રહેલી છે, તેમ કર્મે કરીને અનેક જન્મો માથે મઅધ ધરાવનારા વણા આયુષ્યો ઘણા જીવો ઉપર પરસ્પર કર્મે કરીને ગૂથાયેલા છે તેથી તેમાનો એક જીવ પણ એક

૧ આ મતનો અર્થ સ્પષ્ટ સમન્વિતો નથી ટીકાકાર કહે છે કે, “તેઓના મત પ્રમાણે ‘જીવ પોતાના પર્યાયિના સમૂહરૂપે તેથી જ્યારે તે આયુષ્યરૂપે એક પર્યાયિને કરે છે ત્યારે જીવનને પણ કરે છે’ પરંતુ તેમનું કહેવું ખોટું છે જારણ કે આત્મા જ્યારે સિદ્ધત્વ પર્યાયિને કરે છે, ત્યારે સસારિત્વ પર્યાયિને નથી કરતો, તેમ જીવ એક કાળે બે આયુષ્યોને ન કરી શકે”

૨ આ ભવનુ એટલે જે આયુષ્યના કળરૂપ આ આહુ ભવ છે, તે આયુષ્ય — ટીકા

નમયે મે આયુઃ સનુભવે છે આ ભવનું તેમ જ પરભવનું
હં ભગવન્' ત એ પ્રમાણે તેમ હર્ષ કરે ?

મ — હં ઔતમ' તેઓ ? હર્ષ કરે જ તે મધુ
અમત્ય છે હું તો એમ કહું છું કે જેમ હર્ષ એક જાણ
હાથ તળી મઢિતી તે ક્રમે કરીને અનેક જ મો મારે
મનમે ધરાવતા । પણ આયુષ્યો એક એક છવ છપર
માઠગીના મઢિતી પેઠે પરસ્પર ક્રમે કરીને નવાંચેલાં દેશ
છ અને એમ હોવાથી એક છવ એક સમયે એક આયુષ્યને
સનુભવ છે આ ભવનું, ભવવા પરભવનું

— સતક ૫ શ્લોક ૩

મો — હં ભગવન્' ? છવ નરકે જવાને ચોખ્ખો હોય,
ત શુ અહીંથી આયુઃ સક્ષિત થઈને નરકે જાય ?

મ — હં ઔતમ' અહીંથી આયુઃ સક્ષિત થઈને
તથા પણ આયુઃ વિનાનો ત જાય.

મો — હં ભગવન્' તે છવે તે આયુઃ ક્યાં જાય
અને ત આયુઃ મનથી જાયરહેા ક્યાં જાયર્યા ?

મ — હં ઔતમ' ત છવ ત આયુષ્ય પૂર્વભવમાં
જાયુ અને ત આયુઃ સનથી જાયરહેા પણ પૂર્વ
ભવમાં જાયર્યા ત પ્રમાણુ હક વમાનિકા સુધી જાયુ
? છવ જે ચોનિયા પ્રિયજવાને ચોખ્ખો હોય, તે છવ તે
ચોનિ મનથી આયુઃ જાયે

— સતક ૫ શ્લોક ૩

મો — હં ભગવન્' આયુનો જાયે કેટલા પ્રકારનો
કર્મી છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! આયુષનો અથ ૭ પ્રકારનો કહ્યો છે તે જેમકે જાતિનામનિધતાયુ, ગતિનામનિધતાયુ, સ્થિતિનામનિધતાયુ, અવગાહનાનામનિધતાયુ, પ્રદેશનામનિધતાયુ, અને અનુભાગનામનિધતાયુ

વિવરણ અહીં જાતિ એટલે એકે દ્રિયાદિ પાંચ પ્રકારની જાતિ, તે ૩૫ જે નામકર્મ તે જાતિનામ કહેવાય, તેની સાથે નિધત્ત - નિપિક્ત - નિષેકને પ્રાપ્ત થયેલું - એટલે અનુભવવા માટે તૈયાર થયેલું જે આયુષકર્મ તે જાતિનામનિધતાયુ કહેવાય તે પ્રમાણે ગતિ એટલે નૈરયિકાદિ ચાર પ્રકારની ગતિ, અને અવગાહના એટલે ઔદાગ્રિક વગેરે શરીર એ જ જાતિ, ગતિ અને અવગાહનાની સ્થિતિ, પ્રદેશ અને અનુભાગ (વિપાક) તે બાકીના ત્રણ

તાત્પર્ય એ છે કે, નારકાદિ આયુષનો ઉદય થાય ત્યારે જ જાતિ વગેરે નામકર્મોનો ઉદય થાય છે, એકલું આયુષકર્મ જ નેરયિકાદિના ભવનું ઉપગ્રાહક હોય છે

— શત્ ૬, ઉદે ૮

ગૌ૦—હું ભગવન્ ! દ્રવ્યસ્થાનાયુ, ક્ષેત્રસ્થાનાયુ, અવગાહનાસ્થાનાયુ, અને ભાવસ્થાનાયુ, એ બધામાંથી કયું જ્ઞાનાત્મી અધિક છે ?

મ૦—સૌથી થોડું ક્ષેત્રસ્થાનાયુ છે ક્ષેત્રાયુ એટલે એક પ્રદેશાદિ ક્ષેત્રમાં પુદ્ગલોનું જે અવસ્થાન, તદ્દરૂપ જે આયુ તે ક્ષેત્રાયુ ક્ષેત્ર અમૂર્તિમાન હોવાથી અને તેથી જ તેની માથે પુદ્ગલોના અથનું કાગળ (ચીકાશ) ન હોવાથી પુદ્ગલોનો ક્ષેત્રાવસ્થાનકાળ કાળ થોડો છે તે ડરતા અસખ્યગણ અવગાહનાસ્થાનાયુ છે અવગાહનાસ્થાનાયુ એટલે કે અમુક

નમમે મે આયુષ્ય અનુભવે છે આ બવનું તેમ જ પરમવર્તુ.
દ બમવન' ત એ પ્રમાણે કેમ હોઈ શકે ?

મ —હે જોતમ' તેઓ ૭ કાર્ક કહે છે તે મધુ
અમલ છે કૃ તો એમ કહે પુ કે જેમ કાર્ક એક જાણ
દામ તલી મોઢાલી પેઠે કમે કરીને અનેક જ મો માથે
નળમે ધરાવનારા ધણા આયુષ્યો એક એક છવ ઉપર
માઝગીના મોઢાલી પેઠે પરસ્પર કમે કરીને ઝઘારેલા દોમ
છ અને એમ દોવાથી એક છવ એક મમમે એક આયુષ્યને
અનુભવ છે જ્યાં બવનું, અથવા પરમવર્તુ

—શ્લોક ૫ ઉરે ૨

મો —હ બમવન' / છવ નરે જ્યાંને ચામ્ય દોમ
ત મુ અહીંથી આયુ મદિત થઈને નરે જાય ?

મ —હા જોતમ અહીંથી આયુ મદિત થઈને
તમ પળ આયુ વિતાવતા ન જાય.

મો —હે બમવન' ત છવે ત આયુ ક્યાં જાંધુ
અત ત આયુ મેળધી આચરશે ક્યાં આચરા ?

મ —હ જોતમ' ત છવ તે આયુષ્ય પૂરબરમા
જ્યાં પુ અત ત આયુ મ મેળધી આચરશે પળ પવ
બવમા આચરા ત પ્રમાણુ છેક વમાનિમે મુધી જાણ
૭ છવ / માનિમા ઝિપજ્યાને ચોમ્ય દોમ, તે છવ ત
ચેદિ મેળધી આયુ નધિ

—શ્લોક ૫ ઉરે ૩

મો —હ બમવન' આયુનો નમે કેદમા પ્રમાણ
ક્યાં છે ?

વિવરણુ જેના કેવલનાનીની પ્રજાથી પણ વિભાગ ન
હોય શકાય, એવા સૂક્ષ્મ અંશોને અવિભાગપરિચ્છેદ કહે
છે તે કર્મપરમાણુઓની અપેક્ષાએ અથવા જ્ઞાનના
જેટલા અવિભાગપરિચ્છેદોનું આચ્છાદન કર્યું હોય, તેની
અપેક્ષાએ અનંત છે જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે આકે કર્મ-
પ્રકૃતિના અવિભાગપરિચ્છેદો કહેવા

ગૌ—હે ભગવન્! એક એક જીવનો એક એક
જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના કેટલા અવિભાગપરિચ્છેદો
(અંગો)થી આવેષ્ટિત છે?

મં—હે ગૌતમ! કદાચ આવેષ્ટિત હોય, અને કદાચ
નહોય,^૧ જે આવેષ્ટિત હોય, તો અવશ્ય અનંત અવિભાગ-
પરિચ્છેદો વડે આવેષ્ટિત હોય

—શતક ૮, ઉદે૦ ૧૦.

પ

વિવરણુ મોહનીયકર્મના એ પ્રકાર છે ચારિત્રમોહનીય
અને દર્શનમોહનીય તેમા દર્શનમોહનીયને કાક્ષામોહનીય પણ
કહે છે, કારણ કે કાક્ષા એટલે બીજા બીજા મનોનું ગ્રહણ
કરવું, અર્થાત્ અમુક મતમા જ શ્રદ્ધા ન રાખતા ભિન્ન
ભિન્ન મનોને અવલંબવું તદ્દપ કાક્ષાક્રમ જે મોહનીયકર્મ
ને કાક્ષામોહનીય અથવા મિત્યાત્વમોહનીયકર્મ છે હવે
કોઈ પણ ક્રિયા કરવાની પદ્ધતિ લોકમા ચાર પ્રકારે પ્રસિદ્ધ
છે હા ત, કોઈ મનુષ્ય કશાને ઢાકવાની ક્રિયા કરતો હોય.

૧ કેવલજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ આવેષ્ટિત ન હોય, કારણ કે તેને
જ્ઞાનાવરણીયકર્મ ક્ષીણ થયેલું હોય છે ઇતર જીવોના પ્રદેશો
અનંત અવિભાગપરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત છે

ભાવવાળા આત્મા પુરુષોત્તમ જે અવમાદિપણે અચાર
ગદેવાપણુ તે અવમાદનારથાનાયુ છે. જેનાયુ ક તા
અવમાદનાયુ વધારે હોવાનું કારણ એ છે કે પુરુષ અક
ક્ષેવમા નિયત ત્યારે જ સ્ત્રી સ્ત્રી ત્યારે પુરુષસ્ત્રી કેઈ પણ
અમુક નતની અવમાદના હોય અને પોતે તદન નિશ્ચય
હોય પણ અવમાદના કાંઈ ક્ષેત્રમાત્રમા નિયત નથી તે
ક્ષેત્રમાં કે જીવન ક્ષેત્રમા અવમાદના તે ન તે / ગદ છે નથી
ક્ષેત્રકાળ કળા અવમાદનકાળ વધારે છે તે કસ્તી
અમ-અમણુ દ્રવ્યથાનાયુ છે કારણ કે મહિમ અથવા
વિકાસથી અવમાદના નાશ પામી નાશ, નોપણુ નેટલાં હોય
તે કા જ બોલુ કાળા કાળ સુધી અવમાદન ગદે છે
નથી વધારે ભાવરથાનાયુ છે દ્રવ્ય ભાગી નાશ કે વના
ખડ મર્મ નાશ નોપણુ લેના શુદ્ધારિ શુદ્ધો તો કાચમ ગદ
છે મારે દ્રવ્યથાનાયુ કળા ભાવરથાનાયુ વધારે હોય છે

—સતક ૫ ક્રમ ૭

૪

ઓ —ઈ ભગવન્ ! જ્ઞાતાવરણીયકમના કટલા
અવિભાગપરિગ્રહે કળા છે ?

મ —ઈ જોતમ ! જનત અવિભાગપરિગ્રહે કળા છે

૧ ક્ષેત્ર જરે અવમાદનામા ફેર ને છે કે પુરુષસ્ત્રી આપ
હોય તે ક્ષેત્ર નેવાય, જરે પુરુષસ્ત્રી પોતાના આધારસ્થક
આત્મા જ એક પ્રકારનો આધાર તે અવમાદના, અમુક આસ
ક્ષેત્રથી બીજા ક્ષેત્રમા પણ પુરુષસ્ત્રી તે ક્ષેત્રના માત્ર પ્રમાણે
ગદેતું તે અવમાદના

વિવરણુ તેના દેવજ્ઞાનીની પ્રજાથી પણ વિભાગ ન
હોય શકાય, એવા સૂક્ષ્મ અગોને અવિભાગપરિચ્છેદ કહે
છે તે કર્મપગ્મ્યાઓની અપેક્ષાએ અથવા જ્ઞાનના
જેટલા અવિભાગપરિચ્છેદોનું આચ્છાદન કર્યું હોય, તેની
અપેક્ષાએ અનત છે જ્ઞાનાવગણીય પ્રમાણે આકે કર્મ-
પ્રકૃતિના અવિભાગપરિચ્છેદો હોવા

ગૌ—હે ભગવન્' એક એક જીવનો એક એક
જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના જેટલા અવિભાગપરિચ્છેદો
(અગો)થી આવેષ્ટિત છે ?

મં—હે ગૌતમ' કદાચ આવેષ્ટિત હોય, અને કદાચ
નહોય,^૧ જો આવેષ્ટિત હોય, તો અવશ્ય અનત અવિભાગ-
પરિચ્છેદો વડે આવેષ્ટિત હોય

—શતક ૮, ઉદે૦ ૧૦

૫

વિવરણુ મોહનીયકર્મના બે પ્રકાર છે ચારિત્રમોહનીય
અને દર્શનમોહનીય તેમા દર્શનમોહનીયને કાક્ષામોહનીય પણ
કહે છે, કારણ કે કાક્ષા એટલે બીજા બીજા મનોનું ગ્રહણ
કરવું, અર્થાત્ અમુક મતમા જ શ્રદ્ધા ન રાખતા બિન્ન
બિન્ન મનોને અવલગવું તદ્દપ કાક્ષા૩૫ જે મોહનીયકર્મ
તે કાક્ષામોહનીય અથવા મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મ છે હવે
કોઈ પણ ક્રિયા કરવાની પદ્ધતિ લોડમા ચાર પ્રકારે પ્રગિદ્ધ
છે ૧ ત, કોઈ મનુષ્ય કશાને ઢાકવાની ક્રિયા કરતો હોય.

૧ દેવજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ આવેષ્ટિત ન હોય, કારણ કે તેને
જ્ઞાનાવરણીયકર્મ ક્ષીણ થયેલું હોય છે ઇતર જીવોના પ્રદેશો
અનત અવિભાગપરિચ્છેદોથી આવેષ્ટિત છે.

તે તે વસ્તુને ચાર પ્રકારે યાંત્રી કરે પેતાના સ્ત્રીગ્ના
 ર્થે દાઢ વગેરે બામ વડે વસ્તુના ર્થે બામને ઘડે
 ગરીરના ર્થે બામ વડે આખી વસ્તુને ઘડે આખા
 ગરીર વ' વસ્તુના ર્થે બામને ઘડે અને આખા સરીર
 ને આખી વસ્તુ ને ઘડે. એ ચાર પદ્ધતિઓમાંથી કઈ
 પદ્ધતિ વડે જાતમા કમન કરે છે એ પ્રશ્ન છે

બો — હ બ્રહ્મવત્! શુ એવા કાક્ષામોદનીય કર્મ
 રે છે ?

મ — હા જાતમ !

બો — હે બ્રહ્મવત્! શુ એવ પેતાના ર્થે પશુ બામ
 વ' કાક્ષામોદનીયતા ર્થે એક બામ કરે છે કે બામ વડે
 આખુ કરે છે કે આખા વડે બામને કરે છે કે આખા વડે
 આખુ ન કરે છે ?

મ — હે જોતમ આખા એવ પેતે ન આખા
 કાક્ષામોદનીય કર્મ કરે છે ને ન્યથે એવના નધા પ્રદેશો
 છે તે ન્યથે સ્વર્ણા અને એક સમયે નામવા ચોખ ને કર્મ
 ગુહ્યત્ત્વે હોય ન નધાયને નામવામાં એવના નધા પ્રદેશો
 ક્રિયા કરે છે કારણકે એવનો સ્વભાવ એવા પ્રકારનો છે

બો — હ બ્રહ્મવત્! એવા કાક્ષામોદનીય કર્મને કેવી
 રીતે અનુભવ છે ?

મ — હે જોતમ ! તે તે કારણે^૧ વડે સકાવાળા,
 શાવાળા (અન્ય દેહને સ્વીકારવાની હચ્છાવાળા)
 વિચિકિત્તાવાળા (હા સત્યે સકા પામેલા), નેક પામેલા
 (અનિશ્ચયપ મતિબંધ પામેલા) કમુત્તાવાળા (એ એમ

નથી' એ પ્રમાણે વિપરીત શુદ્ધિ પામેલા) ધર્મને તેઓ
ઠાકામોહનીય કર્મ અનુભવે છે

ગૌં—હે ભગવન્! જિનોએ જે જાણાવ્યું છે, તે જ
મત્ય અને નિશઃ છે ?

મં—હા ગૌતમ! જિનોએ જે જાણાવ્યું છે, તે જ
મત્ય અને નિશઃ છે

ગૌં—હે ભગવન્! જે છવ 'જિનોએ કહ્યું છે તે
જ સત્ય છે' એ પ્રમાણે માનીને મનને ચિથર કરે છે, તથા
'ખીજા મનો મલ્ય નથી' એ પ્રમાણે મન વડ ચિંતવે છે
તથા એ પ્રમાણે મનને ખીજા મનોથી પાછું વાળે છે, તે
છવ જિનની આજ્ઞાનો આગધઃ (મેવઃ) થાય છે'

મં—હા ગૌતમ! તેવો પ્રાણી જિનની આજ્ઞાનો
આગધઃ થાય છે

—શતઃ ૧, ઉદ્દેઃ ૩

ગૌં—હે ભગવન્! છવો ઠાકામોહનીય કર્મ કેવી
રીતે બાધે છે ?

મં—હે ગૌતમ! પ્રમાદરૂપ હેતુથી, અને યોગરૂપ
નિમિત્તથી છવો ઠાકામોહનીય કર્મ બાધે છે

વિવરણુ પ્રમાદ એટલે મિથ્યાત્વ,^૧ અવિરતિર અને
કપાય ડ પ્રમાદના આઠ પ્રકાર આ પ્રમાણે પણ કહેવાય છે :

૧ વસ્તુના યથાર્થ શ્રદ્ધાનનો અભાવ, તથા અયથાર્થ
વસ્તુનું શ્રદ્ધાન

૨ દોષોથી ન વિરમણુ તે

૩ સમભાવની મર્યાદા તોડવી તે મુખ્યત્વે ક્રોધ, માન,
માયા, અને લોભ

જ્ઞાન સદૃશ, મિષ્ટાન્ન, રામ દેહ, મતિમણ મનનો
અનાદર, ખેંચો અને દુધનો.

ચોખ્ખો એટલે મન વચન અને શરીરના આપારો.

મી — હે ભગવન્ તે પ્રમા સાચી માથ છે ?

મ — હે જીતમ તે પ્રમા ચોખ્ખી, મન-વાણી-માથના
આપારોથી પેદા માથ છે

મી — હે ભગવન્ તે ચોખ્ખો સાચી પેદા માથ છે ?

મ — હે જીતમ તે ચોખ્ખો વીચથી પેદા માથ છે

મી — હે ભગવન્ તે વીચ સાચી પેદા માથ છે ?

મ — હે જીતમ તે વીચ શરીરથી પેદા માથ છે

મી — હે ભગવન્ તે શરીર સાચી પેદા માથ છે ?

મ — હે જીતમ તે શરીર છત્તથી પેદા માથ છે અને
ત્યારે તેમ છે તો ઉત્થાન, કમ ભજ વીચ અને પુરુષાર-
પરાક્રમ છે

૧. ઉત્થાનના છત્તને મન-વાણી (વાચ સાધનવાળો
જ્ઞાનપ્રદેશના પરિસ્પર્શન ન આપાર તે વીચ ઉત્થાનનીના
ને ચેલા વિચારો અજ્ઞાનિત પરિણામ તે પણ વીચ છે, પરંતુ
તે નહીં અભિપ્રેત નથી.

૨. ઉત્થાન એટલે જાગૃત્ કમ એટલે જાગૃત્ ફેરવું, વીચ
ફેરવું વચેરો, જાગૃત્ એટલે શરીરિ પ્રાણ; છત્તને હે છત્ત તે વીચ
અને જાગૃત્ને સાધનાર પુરુષાર (પુરુષત્યાગિમાન) તે પરાક્રમ.

૩. નેસાદેશના મતમા ઉત્થાનચિક્રિતિ નથી કમ છત્ત તે તેને મતે
ઉત્થાનચિક્રિતિ પુરુષાર સિદ્ધિ થતો નથી, પણ નિવૃત્તિથી ન
પુરુષાર સિદ્ધિ થાય છે નિવૃત્તિને પ્રમાને ને છત્તાદેશ અર્થ
મનુષ્યને મનવાનો હોય તે અવસ્થા મળે છે છત્તે અને તેમણે
મનવલ કરે પણ ન મનવલ થત નથી, અને મનવલ તે જાગૃત્ નથી.

ગૌં—હે ભગવન્ ! શુ હવ પોતાની મેળે જ તે કર્મને ઉદારે છે,^૧ પોતાની મેળે જ તેને ગર્હે છે, અને પોતાની મેળે જ તેને અટકાવે છે ?

મં—હા ગૌતમ ! કોઈ પણ હવને જગ પણ બધાદિ બ્રીજ પદાર્થના નિમિત્તથી કલ્યા નથી

—શતક ૧, ઉદે૦ ૩

ગૌં—હે ભગવન્ ? નૅગચિંત્ર કાક્ષામોહનીય કર્મને અનુભવે છે ?

મં—હા ગૌતમ ! એ પ્રમાણે ત્તનિતક્રમાગે મુધી જાણુવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પૃથ્વિઝાયિત્ર કાક્ષામોહનીય કર્મ અનુભવે છે

મં—હા ગૌતમ ! ‘અમે કાક્ષામોહનીય કર્મ વેદીએ ળીએ’ એ પ્રમાણે તે હવોને તર્ક,^૨ મજા, પ્રજા, મન કે

૧ જે કર્મ સામાન્ય ક્રમમા ભવિષ્યકાળમા જ ફળ આપવાનુ છે, તેને કરણવિશેષથી એચી લાવી અત્યારે જ ભોગવવામા નાજી દેવુ, જેથી તેનો જલદી નાગ થઈ જાય, તે જિયાને ઉદીરણા કહે છે તેમા યાદ રાખવાનુ કે, જે કર્મની ઉદીરણા ઘણી મોડી થવાની છે, તથા જે કર્મની ઉદીરણા ભવિષ્યમા થવાની નથી, તેની ઉદીરણા વર્તમાન કે ભવિષ્યકાળમા હોઈ શકતી નથી પરંતુ જે કર્મ તુરતમા જ ઉદીરણાને યોગ્ય હોય, તેને ઉદીરાય છે

૨ ‘આમ થશે’ એવા સ્વરૂપવાળો તે તર્ક, સજ્ઞા એટલે અર્થાવગ્રહસ્વરૂપ જ્ઞાન, પ્રજ્ઞા એટલે બધા વિશેષ સબધી જ્ઞાન અને મન એટલે એક પ્રકારના સ્મરણાદિ રૂપ મતિજ્ઞાનનો ભેદ

વચન નથી છતાં નેજા તેને વહે છે ત પ્રભાણ આ
ઇન્દ્રિયાણા રૂપા સુધી વણતુ

નો — હે ભગવત ! અમણનિર્મિષો પણ કાશામોહની
કર્મને વેદે છે ।

મ — હા જોતમ ! રાનાતર, ઇન્દ્રિયાતર, આરિચતર
સિંચાતર પ્રવચનાતર^૧ પ્રત્યક્ષનિકર્તાતર^૨ કાપ્યાતર,^૩ આર્જાતર,
મનાતર, ભમાતર,^૪ નશાતર,^૫ નિશ્ચાંતર, અને પ્રભાણાતર
વડે રુકાવાળા કાશાવાળા વિચિત્રિસાવાળા મોહસમાપન,
અને કમુપસમાપન થઈને તે અમણનિર્મિષો પણ કાશામોહની
કર્મને વેદે છે

— સતક ૧ શ્લોક ૩

નો — હે ભગવત ! કાશામોહની^૧ ક્ષીણ થવા પછી
અમણનિર્મિષ અંતર અને અંતિમ સરીસ્વામી થાય ।
અથવા પૂવની અવસ્થામાં જડુ મોહવત્તો થઈને વિદ્યો^૨
પણ પછી મદન થઈને મરણ પામે તો સિદ્ધ થાય ।

મ — હા જોતમ તે પ્રભાણે થાય

— સતક ૧ શ્લોક ૪

૧ પ્રવચન એટલે સિદ્ધાંત

૨ પ્રવચનને બલે કે કલે તે પ્રાવચનિક

૩ કાપ્ય એટલે આચાર

૪ જન્મ એટલે વિનયો, એમ કહિયાની આશ્વત્થા
દ્રવ્યથી પણ ભાવથી નહિ, ભાવથી પણ દ્રવ્યથી નહિ મન.

૫ નશ એટલે હિંમિતુ

૬ જીભના મદમા અસહિષ્ણુ મારો રોષ.

૬

ગૌં—હું ભગવન્ ! હવેને કર્તવ્યવેદનીય — દુષ્પૃર્વક
ભાગવવા યોગ્ય કર્મો—કેવી ગીતે અધાય ?

મં—હું ગૌતમ ! હવેહિંમાથી માડીને મિથ્યાદર્શન-
શય્ય મુખીના^૧ દોષોને ડાગણે હવેને કર્તવ્યવેદનીય કર્મો
અધાય છે

ગૌં—હું ભગવન્ ! હવેને અકર્તવ્યવેદનીય — મુષ્પૃર્વક
ભાગવવા યોગ્ય કર્મો કેમ અધાય ?

મં—હું ગૌતમ ! હિંમાદિનો ત્યાગ કરવાથી ^૨

ગૌં—હું ભગવન્ ! હવેને માતાવેદનીય કર્મ કેમ
અધાય ?

મં—હું ગૌતમ ! બીજને વિષે અનુક્રપાથી, બીજને
દુષ્પ ન દેવાથી, ગોઠ ન ઉપજાવવાથી, ખેદ ન ઉત્પન્ન
કરવાથી, વેદના ન કરવાથી, ન મારવાથી, તેમ પરિતાપ ન
ઉપજાવવાથી હવે માતાવેદનીય કર્મો આધે છે

ગૌં—હું ભગવન્ ! હવેને અસાતાવેદનીય કર્મ કેમ
અધાય ?

મં—હું ગૌતમ ! બીજને દુષ્પ દેવાથી, ગોઠ
ઉપજાવવાથી, ખેદ ઉત્પન્ન કરવાથી, વગેરે વડે

—શતક ૭, ઉદ્દેશ ૬

૧ જુઓ આગળ પા ૫૧

૨ નારવથી માડીને વૈમાનિ- મુધીનાને સયમનો અભાવ
હોવાથી તે કર્મ બાધવાપણું હોય નથી, મનુષ્યહવેને માટે જ
તે શક્ય છે

૭

ઓ —હં ભગવન! નારીકા વડે ને પાપકમ કરાવેલું
 છે કરામ છે અને કરાશે, તે સખળું કુખરૂપ છે અને ને
 નિર્જીવ થયું તે સુખરૂપ છે!

મ —હા મોલમ! એ પ્રમાણે વૈમાનિકા સુધી જાણવું

—શ્લોક ૭ અને ૮

૪

પુદ્ગલવિભાગ

૧ પુદ્ગલ

૧

ગૌં—હે ભગવન્' પુદ્ગલ (પરમાણુ) ભૂતકાળમાં હતું, વર્તમાનકાળમાં છે, અને ભવિષ્યકાળમાં રહેશે, એમ કહેવાય ?

મં—હા ગૌતમ' એમ કહેવાય

—શતક ૧, ઉદ્દે ૪

૨

ગૌં—હે ભગવન્' પુદ્ગલારિતકાય ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે, કે અગુરુલઘુ છે ?

મં—હે ગૌતમ' ગુરુલઘુ છે, અને અગુરુલઘુ પણ છે. ઔદારિક વગેરે ચાર દ્રવ્યો^૧ ગુરુલઘુ છે, અને કાર્મણ વગેરે^૨ દ્રવ્યો અગુરુલઘુ છે^૩

—શતક ૧, ઉદ્દે ૯

૧ ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તૈજસ

૨. કાર્મણ, મન, અને ભાષા એ બધી વર્ગણાઓ

૩ અહીં આજવાપ્ય નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ (પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ) આખો છે તે દૃષ્ટિ પ્રમાણે સૌથી બારે અને સૌથી હળવુ એવું કોઈ દ્રવ્ય

૩

હે ભગવત' જન્યતીશિરો એમ ક' હ કે ને
 પરમાત્મપુરુષના એકએકને ચો તા નથી કારણકે ને પરમાત્મ
 પુરુષના આ ચીકાઈ નથી પરંતુ તથા પરમાત્મપુરુષનો એ
 એકને પર પડ ચોરિ હ કારણકે તથા પરમાત્મપુરુષનો
 ચીકાઈ નથી હ વગી ને તે તથા પરમાત્મજોના બામ
 કસ્ટામા આવે ના તેના ને બામ પણ થઈ શકે (એક તરફ
 દોડ પરમાત્મ અને બીજી તરફ દોડ એમ) તથા તથા બામ
 (પણ એક એક પરમાત્મ, એ પ્રમાણે) થઈ શકે એ પ્રમાણે
 આ પરમાત્મ તિમે પણ જાણવું પામિ પરમાત્મપુરુષનો
 એક એકને ચોટી જાવ હ અને હુ અપણે - કમપણે થાવ હ
 ન હુ અ - કમ - સાચત હ અને હમેશા મારી રીતે
 કૃપાપા પામે હ તથા અપમય પામે હ હે ભગવત'
 આ ગણુ મનુ હ ?

નથી. એ દ્રવ્યો પણ રચાયાનાં હ અને એ અર્થો હ તે તથા
 અતુલ્ય હોય હ; અને જાણનાં આદ્ય રચાયલાં હુલ્ય હ -
 એમ જિજ્ઞાસનનું મત હ જન્યદ્વારનવથી તેા હુલ્ય હુલ્ય
 અને અતુલ્ય એમ થાને પ્રકારનાં દ્રવ્યો હોય હ હેતુ હુલ્ય
 હ; પુમાદો હુલ્ય (હવે) હ; થાતુ હુલ્ય હ; અને જાણનાં
 અતુલ્ય હ

૧ અતી જિજ્ઞાસાની જોગવાઈ - એટલે જ જાણ અસિદ્ધિ હ
 સરખારો નેચાવિશદિનો મત.

૨ જે પરમાત્મ મૂલ્ય દોચથી તેમા જોગસ નથી હોતી
 પરંતુ જ્યારે તથા જાર કે થાવ નરો પરમાત્મ સેવા થાવ
 જારે તેમાં રચાયલું આવે હ; તેથી તેમાં થાવ પણ હોય હ

મ૦—હે જૌતમ! અન્યતીર્થિકો જે એ બધું કહે છે, તે ખોટું છે. હું એમ કહું છું કે એ પરમાણુપુદ્ગલો એક એક પરસ્પર ચોટી જાય છે એ પરમાણુપુદ્ગલોમા સીકાશ છે માટે એ પરમાણુપુદ્ગલો એક એક પરસ્પર ચોટી જાય છે. જો તે એ પરમાણુપુદ્ગલોના એ ભાગ કરવામા આવે તો એક તરફ એક પરમાણુપુદ્ગલ આવે, અને બીજી તરફ એક આવે? તે પ્રમાણે ત્રણ અને ચારનું પણ સમજવું પાચ પરમાણુપુદ્ગલો એક એકને ચોટીને સ્કંધ અને ખરો, તથા તે હાનિવૃદ્ધિ પણ પામે, ‘પરંતુ તે દુષ્કર્મ—પણે ન મળવે, કારણ કે કર્મ અનંત પરમાણુરૂપ હોવાથી અનંત સ્કંધરૂપ છે પાચ પરમાણુ તો માત્ર સ્કંધરૂપ જ છે એમ જો પાચ જ પરમાણુરૂપ હોય તો અમરજ્યાત પ્રદેશવાળા ડાલને કેવી રીતે ઢાઢી શકે? વળી કર્મને શાશ્વત માનવામા આવે તો તેનો ક્ષયોપશમ વગેરે ન થવાથી જ્ઞાનાદિની હાનિ અને વૃદ્ધિ ન મળવે, માટે કર્મ શાશ્વત ન હોવું જોઈએ તેનો ચય અને નાશ મળવે જ છે.’

વિવરણ પુદ્ગલો સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણવાળા છે. ત્યાં સ્પર્શ હોય ત્યાં અધે રસ, ગંધ અને રૂપ પણ હોય માટે પૃથ્વીની પેઠે પાણીમા, વાયુમા અને તેજમા પણ એ ચારે ગુણો છે, તથા પૃથિવીપરમાણુની પેઠે મનમા પણ

૧ જો એ બાળુ દોઢ આવે, તો અડત્રા પરમાણુમા પણ સીકાગળ સ્વાકારી, તો પત્રી એ પરમાણુ ન ચોટે એમ કહેવાનો પણ અર્થ જો? વળી જોનો અડત્રો ભાગ થઈ શકે, તે પરમાણુ પણ જ્ઞાનો?

એ ચારે મુદ્દા હ કારણો ખન મનવ્યાપી નથી અને ૭
મીઝ મનવ્યાપી નથી દર્શી તેમા એ ચારે મુદ્દો દોષ ૭

અપમા જ્ઞાન હ નરમ્, ખરમચો. ચારે દગવલ
કીડા ત્રો. મીઝાસવાળો અને તુનેલ એ આખાના ચાર
૮ અપર્મ પરમાત્મોમા દાર્ઢી છે. મીઝાસગર, તુનેલ કીડા
અન મિના? અને મોરા મધીમાં તે એ આઠે રમો
પરમાસિનવલે દાર્ઢી છે. પરમાત્મ મુખ્મ હ તથા ક્રિય હ
તમા એક ૩૫ એક રમ્ અને એક મધે દોષ હ તથા
કિપરના ચાર અપર્મોમાંના કોઈ રમ્ ને અચિત્ત અપત એક
પરમાત્મા એક ૪૪ કાચે ૫૫ હ તેમાં નિયમ એ હ ૬
તેમા મરખી મીઝાસ દોષ અને તેમા સરખી તુખાસ દોષ
તથા પુરમસા પર ૫૦ ચોટના નથી પણ એકખીજ કરતા
ઓછી વધતી (એટલ કે એમણી ૩ તેથી વધુ) મીઝાસ
અને તુખાસવાળા પુરમસો ૫૦૫૦ ચોટી તથા હ
એટલે કે જેમ એકખીજ કરતાં ઓછીવધતી મીઝાસવાળા ને
પરમાત્મ પર ૫૦ ચોટી તથા તેમ એકખીજ કરતા
ઓછીવધતી તુખાસવાળા પણ પર ૫૨ ચોટી તથા હ ૯

—છતાં ૧ ઉરે ૧૦

૪

મી —૬ બમવત્ પરમાત્મપુરમસ કપે?

મ —૬ ઓતમ' કાચ કપે અને કાચ ન ૩૫

૧ એટલે કે એ આખાની અચિત્તથી એવા નમે ત એ
અને તે એક પરમાત્મમા દોષ

૨ આ નિષે રમ્ નિચલ મારે હુમ્મો વત્તાવસુવ
નન ૫ સુ કરન

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે પ્રદેશનો ઝકધ કેપે ?

મં—હે ગૌતમ ! કદાચ કેપે કદાચ ન કેપે, કદાચ એક ભાગ કેપે એક ભાગ ન કેપે એ પ્રમાણે બેથી અનત પ્રદેશવાળા ઝકધો માટે સમજવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! પરમાણુપુદ્ગલ તરવાગ્ની ધારનો આશ્રય કરે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે ધાર ઉપર આગ્રિત પરમાણુ છેદાય-ભેદાય ?

મં—ના ગૌતમ ! પરમાણુઓમા શસ્ત્ર ક્રમણ કરી ન શકે નહિ તો તે પરમાણુ જ ન કહેવાય તે જ પ્રમાણે અમખ્ય પ્રદેશવાળા ઝકધ સુધીના ઝકધ પણ શસ્ત્ર દ્વારા ન છેદાય કે ભેદાય ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! અનત પ્રદેશવાળો ઝકધ તરવારની ધારથી છેદાયભેદાય ?

મં—હે ગૌતમ ! કોઈ એક છેદાય અને કોઈ એક ન ભેદાય સૂક્ષ્મપરિણામવાળા^૨ કેટલાક ન છેદાય, અને અતૂલ-પરિણામવાળા કેટલાક છેદાય —શતક ૫, ઉદે ૭

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! શુ પરમાણુપુદ્ગલ અર્ધસહિત છે, મધ્યમસહિત છે, અને પ્રદેશસહિત છે, કે તે બધાથી રહિત છે ?

૧ કારણ કે તે સૂક્ષ્મ હોય છે.

૨. અનત પરમાણુનો ઝકધ પણ સૂક્ષ્મ પરિણામવાળો હોય તો ન છેદાય

મ — હ મીતમ ન જાણી રહિત છ પણ એકા
 સુખ્યાવાળા — એ ચાર, ૭ આઠ છતાંજ મજ્યાવાળા —
 પ્રદેશોનુક્રમ ક્રમે અર્ધસદિત કહેવાય પરંતુ વિવિધ
 મજ્યાવાળા — એકા સુખ્યાવાળા — તથા પાંચ સાત
 છતાંજ મજ્યાવાળા — પ્રદેશોનુક્રમ ક્રમે નમધ્ય — મજ્યા-
 ભાગસદિત કહેવાય.

મી — હે ભમવત્ ૫ માત્રને સ્થળ કરેતા પરમાત્મ
 (૧) એક ભાગ વડે એક ભાગનો સ્થળ કરે (૨) એક
 ભાગ વડે પચા ભાગનો સ્થળ કરે (૩) એક ભાગ વડે
 ચારનો સ્થળ કરે (૪) પચા ભાગ દ્વારા એક દેશને સ્પર્શે
 (૫) પચા દેશ દ્વારા પચા દેશને સ્પર્શે (૬) પચા દેશ દ્વારા
 ચારને સ્પર્શે (૭) ચાર વડે એક ભાગને સ્પર્શે (૮) ચાર
 વડે પચા ભાગને સ્પર્શે (૯) ૩ ચાર વડે ચારને સ્પર્શે.

મ — હ મીતમ ચાર વડે ચારને સ્પર્શે કારણ કે
 પરમાત્મ ભાગસદિત છ તેવી માકાના વિકાસોના તેમજ
 નમવ તરી.

એ પ્રમાણ એ પ્રદેશવાળા સ્થળને પચાનો ૫ માત્ર
 માત્રમા અન નરમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે એ કે ૬ ચાર વડે
 એક ભાગને સ્પર્શે કે ચાર વડે ચારને સ્પર્શે.

૧ એ પરમાત્મ એના ચારને મતિ આમરના લે પ્રદેશને
 શેકે અથવા એક પ્રદેશને પચા શેકે પરમાત્મના એવી એ
 પ્રકારની શાબ્દિકા છે કે અનેક પરમાત્મનો પણ મર્દ વાર એક
 દેશમા ન સિદ્ધ હોય એ પ્રમાણે જ્યારે લે પરમાત્મ એક ન
 પ્રદેશમાં સિદ્ધ હોય ત્યારે પચા પરમાત્મ તેને ચાર વડે
 સ્પર્શે સ્પર્શે.

એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રદેશવાળા ન્દધને સ્પર્શતો પરમાણુ માત્રમા, આદમા અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે, એટલે કે સર્વથી દેશને, સર્વથી ત્રણ ભાગોને અને સર્વથી સર્વને એ પ્રમાણે ચાર-પાચ એમ અનત પ્રદેશવાળા ન્દધની માથે મમજવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પરમાણુને સ્પર્શતા એ પ્રદેશવાળો ન્દધ કેવી રીતે સ્પર્શે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રીજા અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે એવી રીતે એ પ્રદેશવાળા ન્દધને સ્પર્શતો દ્વિપ્રદેશિક ન્દધ પ્રથમ, તૃતીય, મમમ અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે, ત્રણ પ્રદેશવાળા ન્દધને સ્પર્શતો દ્વિપ્રદેશિક ન્દધ પહેલા ત્રણ વિકલ્પો વડે તેમ જ છેલ્લા ત્રણ વિકલ્પો વડે સ્પર્શે એ પ્રમાણે ચાર-પાચ અને અનત પ્રદેશવાળા સુધી જાણવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પરમાણુને સ્પર્શ કરતો ત્રણ પ્રદેશવાળો ન્દધ કેવી રીતે સ્પર્શે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રીજા, છઠ્ઠા અને નવમા વડે સ્પર્શે દ્વિપ્રદેશિકને સ્પર્શ કરતો ત્રિપ્રદેશિક પ્રથમ, તૃતીય, ચતુર્થ, પચ્ચ, મમમ અને નવમા વડે સ્પર્શે ત્રિપ્રદેશિકને સ્પર્શ કરતો ત્રિપ્રદેશિક નવે વિકલ્પ વડે સ્પર્શે તે પ્રમાણે ચાર, પાચ અને અનત પ્રદેશવાળા સુધી જાણવુ

—શતક ૫, ઉદ્દે ૭

૬

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! એ પરમાણુ એકલા થાય તો શુ થાય ?

મ — હે મૌતમ ! તેમનો દ્વિપ્રદેશિક રકષ થાય અને તેનો ને એક થાય, તો તેના બે વિભાગ થાય, એક તરફ એક ગદ્ અને બીજી તરફ બીજો રહે. ને ત્રણ પરમાણુ એક થાય તો તેના ત્રિપ્રદેશિક રકષ થાય. ને તેનો એક થાય તો ત્યાં બે કે ત્રણ વિભાગ થાય ને બે વિભાગ થાય તો એક તરફ એક પરમાણુ, અને બીજી તરફ દ્વિપ્રદેશિક રકષ રહે અને ને ત્રણ વિભાગ થાય તો રેકમા એક એક પરમાણુ રહે.

તે પ્રમાણુ ચાર, પાંચ ૭ એક દસ પરમાણુઓ મુખી નાણુ નેમકે તે દસ પરમાણુનો એક દસપ્રદેશિક રકષ થાય અને ને તેના વિભાગ કરવામાં આવે તો બેથી દસ વિભાગ થાય.

બે વિભાગનું સ્વરૂપ — ૧-૬ ૨-૮ ૩-૭ ૪-૬ ૫-૫

ત્રણ વિભાગ — ૧-૧ ૮ ૧-૨ ૭ ૧-૩ ૬ ૧-૪ ૫ ૨-૩-૫

૨-૪-૪ ૩-૩-૪

એ પ્રમાણુ આગળ નાણુ.

તે પ્રમાણે સંખ્યાતા પરમાણુઓ એકસાથે મળે તો સંખ્યાતા પ્રદેશનો રકષ થાય અને તેનો વિભાગ થાય તો બેથી દસ કે સંખ્યાતા વિભાગ થાય. તે નેમકે

[સ એકલે સંખ્યાત મણુવા.]

બે વિભાગનું સ્વરૂપ — ૧ પરમાણુ-મ ૨-મ ૩-મ

એ પ્રમાણે ૧ સ અથવા સ સ

ત્રણ વિભાગ ૧-૧-સ ૧-૨-સ ૧-૩-સ એ

પ્રમાણે ૧-૧-સ અથવા ૧-સ સ ૨-સ-સ એ

પ્રમાણે ૧-૨-સ અથવા ૨-સ-સ

એ પ્રમાણે ૧૦ વિભાગ સુધી ગણ્યા ડગ્ગુ
તો તેના મળ્યાતા વિભાગ કરવામા આવે, તો મળ્યાત
પરમાણુ થાય

અસખ્યાતા પરમાણુ એકદા મળે તો અમળ્યાત-
પ્રદેશિક મધ થાય તેનો વિભાગ કરીએ તો મેથી ૧૦ સુધીના
તેમજ મળ્યાતા કે અમળ્યાતા વિભાગ થાય તેનું સ્વરૂપ
આ પ્રમાણે છે

મે વિભાગનું સ્વરૂપ ૧-અસ ૦ એ પ્રમાણે ૧૦-અમ ૦
અથવા સ ૦-અસ ૦, અથવા અમ ૦-અમ ૦

ત્રણ વિભાગ ૧-૧-અમ ૦, ૧-૨-અસ ૦ એ પ્રમાણે
૧-૧૦-અસ ૦, અથવા ૧-મ ૦-અમ ૦ અથવા ૧-અસ ૦-
અસ ૦, અથવા ૨-અમ ૦-અસ ૦, એ પ્રમાણે ૧૦-અમ ૦-
અસ ૦, અથવા સ ૦-અસ ૦-અમ ૦ અથવા અમ ૦-અમ ૦-
અસ ૦ એ પ્રમાણે દશ સુધી જવું

તો સખ્યાતા વિભાગ કરવામા આવે તો

સંપરમાણુ-અસ ૦, મંદિપ્રદેશિક-મધ-અમળ્યાત-
એ પ્રમાણે સંદશપ્રદેશિક-અમળ્યાત, અથવા સખ્યાત-
મળ્યાતપ્રદેશિક-અમ ૦, અથવા મળ્યાતા અસખ્યાત-
પ્રદેશિક મધો

તો તેના અસખ્ય વિભાગ કરવામા આવે તો અસખ્ય-
પરમાણુપુદ્ગલો થાય છે

હવે અનતપરમાણુના અનતપ્રદેશાત્મક મધના વિભાગ
કરવામા આવે, તો મેથી દશ, તેમજ સખ્યાત, અમળ્યાત
અને અનત વિભાગ થાય

તે વિભાગનું સ્વરૂપ — ૧-અન એમ ૬૪ સુધી અથવા

અન-અન

તથા વિભાગ ૧-૧ અન ૧-૨-અન એમ ૬૪ સુધી

અથવા ૧-અન-અન અથવા ૧-અન-અન અથવા

અન અન એમ ૬૪ સુધી અથવા ૧-અન-અન

અન-અન-અન એ પ્રમાણે ૬૪ સુધી ગણવું

તે મેખ્યાત વિભાગ કરવામાં આવે તો એ બધા
નધારો અમેખ્યાતની પેઠે અનનને પણ કહેવા પરંતુ એક
અનત રુદ્ધ અધિક કહેવો મેખ્યાત મેખ્યાતપ્રદેશિક-અનત-
પ્રદેશિક મેખ્યાત અનતપ્રદેશિક-અનતપ્રદેશિક અથવા
મેખ્યાત અનતપ્રદેશિક

તે તના અમેખ્યાત વિભાગ કરીએ તો એક તરફ
અમેખ્યાત પરમાણુ અન એક તરફ એક અનતપ્રદેશિક
કથે અથવા એક તરફ અમેખ્યાત દ્વિપ્રદેશિક-અનત એ
પ્રમાણુ ૬૪ સુધી અથવા અમેખ્યાત મેખ્યાતપ્રદેશિક
અધી-અનત અથવા એક તરફ અમેખ્યાતા અમેખ્યાત
પ્રદેશિક રકષી-અનત અથવા અમેખ્યાત અનતપ્રદેશિક રકષી
તે તના અનત વિભાગ કરવામાં આવે તો અનતપરમાણુ થાય.
— સુત્ર ૧૭ છે ૪

૭

ઓ — હે ભગવન ! પરમાણુ કાળથી (એકરૂપે) કયા
સુધી છે ?

મ — હે મૌન્ય ! જોઈએ એવો એક સમય અન
વધારેમા વધારે અમેખ્યાત સુધી એ પ્રમાણે અનતપ્રદેશિક
કથ સુધી સમજાવે

ગૌં—હે ભગવન્ ! એક આકાશપ્રદેશમા ન્થિત પુદ્ગલ જ્યા હોય તે જ્થળે અથવા બીજે સ્થાને કાળથી જ્યા સુધી સકપ રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામા ઓછા એક સમય અને વધારેમા વધારે આવલિકાના અમખ્યેય ભાગ સુધી મકપ રહે ? એ પ્રમાણે આકાશના અમખ્યેય^૨ પ્રદેશમા ન્થિત પુદ્ગલ સુધી જાણવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! પુદ્ગલ એકગણુ કાળુ કાળથી જ્યા સુધી રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામા ઓછા એક સમય અને વધારેમા વધારે અમખ્યેય કાળ સુધી એ પ્રમાણે અનતગણુ કાળા પુદ્ગલ સુધી જાણવુ તથા વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ

એમ અનતગણુ રૂક્ષ સુધી જાણવુ એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મપરિણુત તેમ જ બાદરપરિણુત પુદ્ગલ માટે જાણવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! શબ્દપરિણુત પુદ્ગલ કાળથી જ્યાં સુધી રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામા ઓછા એક સમય અને વધારેમા વધારે આત્તલિકાના અસખ્યેય ભાગ સુધી રહે અશબ્દ-પરિણુત પુદ્ગલ તો એકગણુ કાળા પુદ્ગલની જેમ સમજવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે પુદ્ગલ પરમાણુરૂપે છે, તે પરમાણુપાણુ તથા, ચક્રધાદિરૂપે પરિણુમે, પછી તેને પરમાણુપાણુ પાણુ પ્રાપ્ત કરતા કાળથી કેટલુ લાણુ અતર હોય ?

૧ પુદ્ગલનુ સક પત્તવ તો આકરિમક હોવાથી, નિષ્પત્તવની પેઠે અલનનો અસખ્યેય ગળ નથી હોતો

૨ કોઈ પણ પુદ્ગલ આકાશના અનત પ્રદેશાવગાઠ નથી

મ —હે યૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અસખ્યકાળ સુધીનું અતર હોય.

મી —હે ભગવન્! દિપ્રદેશિક કષ્ણે કેટલું હોય?

મ —હે યૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અનંતકાળનું અતર^૧ છે એ પ્રમાણે અનંત પ્રદેશિકરૂપ સુધી ગણી શેવું.

મી —હે ભગવન્! એક પ્રદેશમાં સ્થિત સકલ પુણ્ય અને પોતાનું કપન પશું મૂકી ફરીથી મર્યાપન થતાં કેટલો કાળ ગયે?

મ —હે યૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અસખ્યકાળ એ પ્રમાણે અસખ્ય-પ્રદેશસ્થિત રૂપી મરિ પશું સમજવું.

મી —હે ભગવન્! એક પ્રદેશમાં સ્થિત નિષ્કલ પુણ્ય અને પોતાની નિષ્કલતા છોડી ફરીથી નિષ્કલ થતા કેટલો કાળ ગયે?

મ —હે યૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે આવશિકનો અસખ્યકાળ એ પ્રમાણે અસખ્યપ્રદેશસ્થિત રૂપી મરિ પશું ગણવું. વધુ ગર્હ, રસ રસ સુક્ષ્મ અને બાહરપરિણતોને મરિ આમળ ત્યાંવેસો ઋતિકાળ જ અતરકાળ^૨ સમજી શેવો.

૧. એ પ્રદેશવાળાને તે બાહ્યના મર્યાપે વચાવે કાળ અને પરમાણુરૂપે વચાવે કાળ તે અંતરકાળ છે અને તે અંતર છે મરણને બાહ્યના સવ રૂપિ અંતર છે.

૨. એક સ્થિતિ છોડી ફરી-તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા વચમા વધુ કાળનું અંતર.

ગૌં—હે ભગવન્' શબ્દપરિણુત પુદ્ગલને કરી શબ્દ-
રૂપે પરિણમતા પહેલા કાળતુ કેટલુ અતર થાય ?

મં—હે ગૌતમ' ઓછામાં ઓછો એક મમય, અને
વધારેમા વધારે અસખ્યકાળ

ગૌં—હે ભગવન્' અશબ્દપરિણુતને કરી અશબ્દ-
પરિણુત થતા કાળથી કેટલુ અતર વીતે ?

મં—હે ગૌતમ' ઓછામાં ઓછો એક સમય, અને
વધારેમા વધારે આવલિકાનો અસખ્યેય ભાગ

—શતક ૫, ઉદ્દે ૭

૮

રાજગૃહમા કાલોદાયી^૧ પૂછે છે

કાં—હે ભગવન્' અચિત્ત છતાં પણ ક્યા પુદ્ગલો
પ્રકાશ કરે ?

મં—હે કાલોદાયિ' ક્રોધાયમાન થયેલા સાધુની તેજો-
લેશ્યા દૂર જઈને દૂર પડે છે ત્યાં ત્યાં તે પડે છે, ત્યાં
ત્યાં (તેના) અચિત્ત પુદ્ગલો પણ પ્રકાશ કરે છે

—શતક ૭, ઉદ્દે ૧૦

૯

ગૌં—હે ભગવન્' પુદ્ગલનો પરિણામ કેટલા પ્રકારનો
છે ?

મં—હે ગૌતમ' પાચ પ્રકારનો છે વર્ણપરિણામ, ગધ-
પરિણામ, રમપરિણામ, અર્શપરિણામ અને મસ્થાનપરિણામ

ગૌં—હે ભગવન્' વર્ણપરિણામ કેટલા પ્રકારનો છે ?

૧ તેની ક્યા માટે જુઓ આગળ અન્યતીર્થિક ખ ૩

મ —હે યોતમ ! પાંચ પ્રકારનો એ પ્રમાણે ગ'પ-
પરિણામ બે પ્રકારનો, રમપરિણામ પાંચ પ્રકારનો અને
પદપરિણામ આઠ પ્રકારનો બન્યો.

ઓ —હે ભગવન્ ! સમ્બાન(આકૃતિ)પરિણામ કેટલા
પ્રકારનો છે ?

મ —હે યોતમ ! પાંચ પ્રકારનો છે પરિમ'સ (કા
જ્યો) વૃણાકા (કમિયા જ્યો) વજ (ત્રિકોણ) ચતુરજ
(ચોપૂણ) અને આવત (સમિા)

— સતકે ૨૫ ઉકે ૩

ઓ —હે ભગવન્ ! સસ્થાનો - પુરુષ ક'થના
આકારો - કેટલા કલા છે ?

મ —હે યોતમ ! છ કલા છે પરિમ સ જત
અમ ચતુરમ આવત (દીપ') અને અનિત્યમ
(પરિમ'સાદિથી મિત આકાસ્પાણુ) તે બધાં મમ્બાનો
દમ્બાવકપે અનત છે

ઓ —હે ભગવન્ પરિમ'સાદિ મમ્બાનોમા કેણ
જાનાયી અધિક છે ?

મ —હે યોતમ ! પરિમ'સ સૌથી ઘેાડ છે તેથી જત
સ થાનો સખ્યાતમણ છે તેથી ચતુરમ તેથી અમ તેથી
આવત, અને તેથી અનિત્યમ મમ્બાનો અત ખ્યાતમણ છે *

* સરવાળ એ સરવાળની અવેશાએ બહુ પ્રમેયવતારી
હોય તે સ્વાધાવિક રીતે થતા છે પરિમ'સ મસ્થાન એકમ
આકાર પ્રમેયની અવગાહનાવાહુ હોય છે; અને જત ચતુ મ
અમ અને આવત સરવાળ અનુક્રમે બિલખા યોજા પાંચ ચાર
ચતુ અને બે પ્રમેયની અવગાહનાવાર્ધા છે

જાણે પરિમિત મન્યાવાળા પુરુષોત્તમને વડે નિમિત્ત
બરજા છે તેમા તુલ્ય પ્રદેશવાળા, તુલ્ય પ્રદેશાવગાહી,
અને તુલ્ય વર્ણોપિ પર્યાયવાળા જે જે પરિમિત ડબ્બો હોય,
તે ગદાને કલ્પનાથી એક એક પક્ષિમા ન્યાપિત કરતા તથા
તેની ઉપર તેમ જ નીચે એક એક જાતિવાળા પરિમિત ડબ્બો
એક એક પક્ષિમા ન્યાપિત કરતા, તેમા અપત્વગદ્ય
થવાથી પરિમિત મન્યાનોનો નમુદાય થવના આકાશવાળો
થાય છે તેમા જવન્યપ્રદેશિક ડબ્બો નવભાવથી અલ્પ
હોવાથી પ્રથમ પક્ષિ નાની હોય છે, અને ત્યાર પછી ગાંધીની
પક્ષિ અધિક - અધિકતર પ્રદેશવાળી હોવાથી અનુક્રમે મોટી
અને વધારે મોટી થાય છે ત્યાર પછી ક્રમશઃ વડતા છેવટે
ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળા ડબ્બો અત્યંત અલ્પ હોવાથી છેવટની
પક્ષિ અત્યંત નાની હોય છે આમ યવાગર ક્ષેત્ર થાય છે

ગૌ—હું ભગવન્ ! વૃત્ત મન્યાન કેટલા પ્રદેશવાળું
છે ? અને કેટલા આકાશપ્રદેશમા અવગાહ રહેલું છે ?

મ૦—હું ગૌતમ ! વૃત્ત મન્યાન વનવૃત્ત અને પ્રતર-
વૃત્ત એમ બે પ્રકારનું છે તેમા પ્રતરવૃત્ત બે પ્રકારનું છે
ઓજ પ્રદેશવાળું (એકી સખ્યાવાળું) અને યુગ્મસખ્યા-
પ્રદેશવાળું (એટલે કે એકી સખ્યાવાળું). તેમા જે
ઓજ પ્રદેશવાળું પ્રતરવૃત્ત છે, તે ઓછામા ઓછું પાંચ
પ્રદેશવાળું, અને પાંચ આકાશપ્રદેશમા અવગાહ છે, અને
વધારેમા વધારે અનંત પ્રદેશવાળું, અને અસખ્યાત આકાશ-
પ્રદેશમા અવગાહ છે

વનવૃત્ત પણ ઓજપ્રદેશિક (એકીસખ્યાવાળું) અને
યુગ્મપ્રદેશિક (એકી સખ્યાવાળું) એમ બે પ્રકારનું છે

તેમાં ઓળખદેશિક ઓછામાં ઓછું સાત પ્રદેશવાળું અને સાત આકાશપ્રદેશમાં આવગાડ છે અને વધારેમાં વધારે અનંત પ્રદેશવાળું અને અસંખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં આવગાડ છે તેમાં જે યુગ્મપ્રદેશિક ધનત્વ છે તે ઓછામાં ઓછું ભગ્નીય પ્રદેશવાળું અને ૩૨ આકાશપ્રદેશમાં આવગાડ છે અને વધારેમાં વધારે અનંત પ્રદેશવાળું અને અસંખ્ય આકાશપ્રદેશમાં આવગાડ છે

તે જ પ્રમાણે અમરના પણ વિભાગો સમજાવા પરંતુ ઓળખદેશિક પ્રતરઅમરના ઓછામાં ઓછા ત્રણ પ્રદેશ સમજાવા અને યુગ્મપ્રદેશિક પ્રતરઅમરના ઓછામાં ઓછા ૭ પ્રદેશ સમજાવા તથા ઓળખદેશિક ધનઅમરના ઓછામાં ઓછા ૩૫ પ્રદેશ અને યુગ્મપ્રદેશિક ધનઅમરના ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રદેશ સમજાવા

તે જ પ્રમાણે ચતુરસના પણ વિભાગો સમજાવા પરંતુ ઓળખ પ્રતરના ઓછામાં ઓછા નવ પ્રદેશ અને યુગ્મ પ્રતરના ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રદેશ જાણવા તથા ઓળખ ધનના ઓછામાં ઓછા ૨૭ તથા યુગ્મ ધનના ઓછામાં ઓછા આઠ જાણવા

આપત સરથાનના ત્રણ પ્રકાર જાણવા મેલિઆપત, પ્રતરાપત અને ધનાપત.^૧ માહી નામુ ઉપર પ્રમાણે જાણવું પરંતુ ઓળખ મેણી ને ઓછામાં ઓછું ત્રણ પ્રદેશવાળું

૧. જે ત્રણ ધનાપતિ વિશ્વમેલિરૂપ પ્રતરાપત મેણાવ છે બહારી અને વિશ્વ સહિત અને મેલિમેણે ધનાપતિ છે જે મેલિઆપત ઓળખમાં બિહુ ત્રિપ્રદેશિક હોય છે, અને યુગ્મ પ્રદેશિક મેણાપતિ દ્વિપ્રદેશિક છે

૧૦૦ યુગ્મઽગ્રાગીઁને એ પ્રદેશવાળું જાણવું ઓગ્રઽપ્રતઃ ને ઓગ્રામા ઓછું ૧૫ પ્રદેશવાળું, અને યુગ્મઽપ્રતઃ ને ૯ પ્રદેશવાળું મનજવું તથા ઓગ્રઽવનઁને ઓછામા ઓછા ૪૫ પ્રદેશવાળું, અને યુગ્મઽવનઁને ૧૦ પ્રદેશવાળું જાણવું

પશ્ચિમિઽલ મગ્ધાન પણ એ પ્રકારનું છે ધનપશ્ચિમિઽલ, અને પ્રતર પશ્ચિમિઽલ પણ તે જ ને માત્ર યુગ્મપ્રદેશિઃ જ છે પ્રતરપશ્ચિમિઽલ ઓછામા ઓછું ૨૦ પ્રદેશવાળું અને ધનપશ્ચિમિઽલ ૪૦ પ્રદેશવાળું છે

ગૌઁ—હું ભગવન્ ! આઠાશપ્રદેશની ટ્રેણીઓ દ્વ્યરૂપે સમજાતી છે, અમ જ્યાતી છે કે અનત છે ?

મઁ—હું ગૌતમ ! અનત છે

ગૌઁ—હું ભગવન્ ! પૂર્વ અને પશ્ચિમ લાખી ટ્રેણીઓ દ્વ્યરૂપે સમજાતી છે, અમ જ્યાતી છે કે અનત છે ?

મઁ—હું ગૌતમ ! અનત છે એ પ્રમાણે જ દક્ષિણ અને ઉત્તર લાખી, તથા ઊર્ધ્વ અને અધો લાખી ટ્રેણીઓ મળથે જાણવું

પરંતુ લોકાકાશની ટ્રેણીઓ દ્વ્યરૂપે અમ જ્યાતી છે, તમ જ તેની પૂર્વપશ્ચિમ આદિ ટ્રેણીઓ પણ અસમજાતી છે પરંતુ અલોકાકાશની મર્વ પ્રકારની ટ્રેણીઓ અનત જાણવી

આકાશની સર્વ પ્રકારની ટ્રેણીઓ પ્રદેશરૂપે અનત છે પરંતુ લોકાકાશની ટ્રેણીઓ પ્રદેશરૂપે કોઈ સમજાત પ્રદેશરૂપ છે, તથા કોઈ અસમજાત પ્રદેશરૂપ છે, પણ અનત પ્રદેશરૂપ નથી (વૃત્તાકાર લોકના અલોકમા ગયેલા દંતકની ટ્રેણીઓ સમજાત પ્રદેશાત્મક છે, અને યાકીની અસમજાત પ્રદેશાત્મક

૭) તે પ્રભાણુ પૂર્વ અને પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ અને ઉત્તર વાળી મણીઓ નહીં. પરંતુ ઋષ્ટ અને અધિ શાળી શાકાકાશની મેણીઓ સખ્યાત પ્રદેશરૂપ નથી પણ અમખ્યાત પ્રદેશરૂપ છે.

અબોહાકાશની મણીઓ કેટલેક સખ્યાત પ્રદેશરૂપ હોય, કેટલેક અમખ્યાત પ્રદેશરૂપ હોય અને કેટલેક અનત પ્રદેશરૂપ હોય. (શોભમધ્યવતી સુસ્થાક પ્રતરની નજીકમાં આવેલી ઋષ્ટ-અધિ શાળી અધિશોભની મેણીઓમાં ૭ પ્રારંભની છે તે સખ્યાત પ્રદેશની છે અને ત્યાર પછી આવેલી અમખ્યાત પ્રદેશની છે. તીરછી શાળી અબોહાકાશની મેણીઓ તા અવસ્થા અનત પ્રદેશરૂપ હોય છે.) પૂર્વ અને પશ્ચિમ શાળી તથા દક્ષિણ અને ઉત્તર શાળી અબોહાકાશની મેણીઓ અનત પ્રદેશની છે.

ઔ — 'ભગવન્' મણીઓ યુ આદિ-સાન્ત છે આદિ-અનત છે અનાદિ-સાન્ત છે કે અનાદિ-અનત છે.

મ — હં મૌતમ અનાદિ અને અનત છે.

ઔ — હં ભગવન્ શોભાકાશની મેણીઓ સદિ-આન્ત છે.

મ — હા મૌતમ.

ઔ — હં ભગવન્ 'અબોહાકાશની મેણીઓ આદિ-નાન્ત છે.

મ — ના મૌતમ. કેટલેક આદિ-સાન્ત છે કેટલેક આદિ-અનત છે કેટલેક અનાદિ-સાન્ત છે તથા કેટલેક અનાદિ-અનત છે. (મધ્યશોભની સુસ્થાક પ્રતરની નજીક આવેલી ઋષ્ટ અને અધિ શાળી મેણીઓ સદિ-આન્ત છે શાકાશની આ બી એનાક ત્તી આદિ-અનત છે.

સોઝાન્તની પામે બધી ટ્રેણીઓને અતઃથતો હોવાથી તેની અપેક્ષાએ અનાદિ-સાત છે, અને સોકને છોડીને જે ટ્રેણીઓ આવેલી છે, તે અનાદિ અનત છે એ પ્રમાણે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાખી, અને દક્ષિણ-ઉત્તર લાખી ટ્રેણીઓ સબધી જાણવું, પણ તે માદિ-સાત નથી કાગણ કે અક્ષોક વિષે પૂર્વ-પશ્ચિમ અને ઉત્તર-દક્ષિણ ટ્રેણીઓને આદિ છે, પણ અત નથી)

ગૌં—હે ભગવન્ ! કેટલી ટ્રેણીઓ છે ?

મં—હૈ ગૌતમ ! માત ટ્રેણીઓ છે

વિવરણ જ્યાં જ્યાં અત પુદ્ગલની ગતિ થાય, તે આઝાગપ્રદેશની પક્તિ, તેનું નામ ટ્રેણી તેના સાત પ્રકાર છે ૧ ઋજુઆયત — મીઠી અને લાખી (ગિર્ધ્વસોકાદિમાથી અધોસોકાદિમા મીઠા જાય ત્યારે) ૨ એકતવકા — એક તરફ વાડી (મીઠા જઈને વક્રગતિ કરે, અર્થાત્ બીજી ટ્રેણીમા પ્રવેશ કરે ત્યારે) ૩ ઉભયતવકા — એ તરફ વાડી (એટલે કે એ વાર વક્રગતિ કરે — એ વાર બીજી ટ્રેણીમા પ્રવેશ કરે ત્યારે આ ટ્રેણી ગિર્ધ્વસોકની આગ્નેયી દિશાથી અધોસોકની વાયવી દિશામા જે ઉત્પન્ન થાય તેને હોય છે પ્રથમ સમયે આગ્નેયી દિશામાથી તીરછો નૈઋતી દિશામા જાય, ત્યારથી બીજા સમયે તીરછો વાયવી દિશામા જાય, અને ત્યારથી ત્રીજા સમયે અધો — નીચે વાયવી દિશામા જાય) ૪ એકતપ્પા — એટલે કે એક તરફ સોકનાડી મિવાયના આઝાશવાળી (ત્રસ નાડીના વામપાશ્ચાદિ ભાગથી ત્રસનાડીમા પ્રવળ કરે, અને પુન તે ત્રસનાડી દ્વારા જઈને તેના વામપાશ્ચાદિ ભાગમા ઉત્પન્ન થાય તે એકતપ્પા ટ્રેણી કહેવાય કારણકે તેની એક દિશામા જ એટલે સોકનાડી

સિવાયનું આકાશ આવેલ છે આ મેલ્લી બે, ત્રણ અને ચાર નમનની વક્રમતિ સહિત દેવા છતાં છેવટની વિશેષતાથી જુદી થઈ છે) ૫ ઉભયતપ્ત્યા - બે તરફ મોઝાની મિલાયના આકાશવાણી. (ત્રસનાદીની મદાર તેના વામપાશ્ચાદિ બામથી પ્રવહ કરીને તે ત્રસનાદી દ્વારા જઈને તેના જ દક્ષિણ પાશ્ચાદિ બામમાં ઉત્પન્ન થાય તે ઉભયતપ્ત્યા મળી શકવાય છે જેમકે ત્રસનાદીની મદારના વામ અને દક્ષિણ આકાશની માણુનો ૨૫૪ થાય છે) ૬ ૭ મળી દ્વારા પરમાત્મ વચ્ચે જોળ બમીને ઉત્પન્ન થાય તે મહવાસ અને ૭ અર્ધજોળ બમીને ઉત્પન્ન થાય તે અર્ધમહવાસ

—ગતક ૨૫ ઉદક ૩

૧૦

મો —૬ ભગવત્' પરમાત્મપુરુષ એક સમયમાં શાળના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડામાં પશ્ચિમ છેડામાંથી પૂર્વ છેડામાં દક્ષિણ છેડામાંથી ઉત્તર છેડામાં ઉત્તર છેડામાંથી દક્ષિણ છેડામાં ઉપરના છેડામાંથી નીચેના છેડામાં અને નીચેના છેડામાંથી ઉપરના છેડામાં ૧૫૧

મ —૬ મોતમ' ૧૫

૧૧

મો —૬ ભગવત્' પરમાત્મપુરુષ વાયુક ૧ ૨૫૪ (આમ) છે ૩ વાયુક પરમાત્મપુરુષ વડે ૨૫૪ - થાય છે

મ —૧ મોતમ પરમાત્મપુરુષ વાયુક વડે આમ છે ૫૫ વાયુક પરમાત્મપુરુષ વડે આમ થઈ એ

પ્રમાણે અન ય્યાન પ્રદેશિક સ્કંધ સર્વી નાગવૃ પન્તુ
અનતપ્રદેશિક સ્કંધ ગાયનાય વડે અપૂર્ણ છે, પણ વાયુકાય
અનતપ્રદેશિક સ્કંધ વડે ક્ષાય અપૂર્ણ હોય અને ક્ષાય અપૂર્ણ
ન હોય

ગૌ—હે ભગવન ! મમક વાયુકાય વડે અપૂર્ણ છે કે
વાયુકાય મમકવડે અપૂર્ણ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! મમક વાયુકાય વડે આમ છે પણ
વાયુકાય મમક વડે આમ નથી

—શતક ૧૮ ઉદ્દેહ ૧૦

૧૨

ગૌ—હે ભગવન ! પરમાણુપુદ્ગલ ફટલા વર્ણવાળો,
ફટલા ગંધવાળો, ફટલા રમવાળો અને ફટલા સ્પર્શવાળો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે એક વર્ણવાળો, એક ગંધવાળો,
એક રમવાળો અને એ સ્પર્શવાળો છે ને તે એક વર્ણવાળો
હોય તો ક્ષાય ડાળો, ક્ષાય લીધો, ક્ષાય ગતો ક્ષાય પીળો
અને ક્ષાય ઘોળો હોય ને તે એક ગંધવાળો હોય તો
ક્ષાય મુગધી અને ક્ષાય દુર્ગંધી હોય ને તે એક રમવાળો
હોય, તો ક્ષાય કડવો, ક્ષાય તીખો, ક્ષાય તૂરો, ક્ષાય
ખાટો અને ક્ષાય મધુર હોય ને તે એ સ્પર્શવાળો હોય
તો ક્ષાય શીત અને ગ્નિગ્ધ, ક્ષાય શીત અને રૂક્ષ, ક્ષાય
ઉષ્ણ અને ગ્નિગ્ધ તથા ક્ષાય ઉષ્ણ અને રૂક્ષ હોય છે

૧ ન્યારે તે મોટો હોય ત્યારે

૨ પરમાણુમા શીત, ઉષ્ણ, ગ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ એ ચારમાના
કોઈ પણ અવિરોધી એ સ્પર્શ હોય છે

ત્રિપ્રદેશિક રૂપે કદાચ એ વણવાણી કદાચ એ વણવાણી, કદાચ એક ગણવાણી કદાચ એ ગણવાણી, કદાચ એક ગમવાણી, કદાચ એ રસવાણી કદાચ એ ગપ્પવાણી કદાચ તણ પણવાણી અને કદાચ માર રપ્પવાણી પણ કદાચ બ્યારે જને પ્રદેશોના એક વણકપે પરિણામ થાય છે ત્યારે તેના કાળો વગેરે પાંચ વિકલ્પ થાય બ્યારે જને પ્રદેશોના બિન બિન વણકપે પરિણામ થાય ત્યારે તેના દ્વિભગવતી (કાળો-રાના કાળો-પણી ભત્તવાદિ) ૧ વિકલ્પ થાય એ પ્રમાણે મધ રસ અને પશુ સમજાવું

ત્રિપ્રદેશિક રૂપે એ પ્રમાણ એક વણવાણી, એ વણવાણી, અને કદાચ તણ વણવાણી હોય એમ રમ મળી પણ તણ મુખી મણવું નાહી મધુ દ્વિપ્રદેશિક રૂપે પ્રમાણ

એમ જનુ પ્રદેશિક રૂપે વિન પણ મણવું પણ એકથી માંડીને જા વણ વગેરે મણવા

એમ પચપ્રદેશિક રૂપે વિન પણ સમજાવું પણ આકર્ષી માંડીને પાંચ વણ વગેરે મણવા તે પ્રમાણે અમખ્યાતપ્રદેશિક રૂપે મુખી પણ કહેવું

મુકમપરિણામવાળા અનતપ્રદેશિક રૂપે પચપ્રદેશિક રૂપેથી માફક / કહેવું ૧

૫૨નુ મુદ્ધપચ્છિન્નમવાણી અનતપ્રદેશિક રૂપે ૧ થી પાંચ વણવાણી ૧ થી એ ગણવાણી, ૧ થી પાંચ રમવાણી,

૧ અનતપ્રદેશિક રૂપે જનુ સમજ હોય તે તેમાં નરમખન ૨ ખરજખદાખનું તથા બારેપણ ૩ હવવાપાન સજવગ વધી બ્યારે પૂર રૂપેમા તે સમજે ૭

પણ કદાચ ચાર સ્પર્શવાળો, કદાચ પાચ સ્પર્શવાળો કદાચ
૭ સ્પર્શવાળો, કદાચ સાત સ્પર્શવાળો તથા કદાચ આઠ
સ્પર્શવાળો પણ હોય ?

ગૌ—હે ભગવન્ ! કાણિત — ગોળની રાગમા કેટલા
વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! અહીં પાગ્માર્થિક (નેત્રચિહ્ન) અને
વ્યાવહારિક એમ બે નયો (દષ્ટિચિહ્નઓ) થી જવાબ આપી
ગયા વ્યાવહારિક નયની અપેક્ષાએ કાણિત ગોળ મધુર

૨ ચાર સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કર્કશ, સર્વ ગુરુ,
સર્વ શીત, અને સર્વ મ્નિગ્ધ હોય, કે સર્વ કર્કશ, સર્વ ગુરુ, સર્વ
શીત અને સર્વ રુક્ષ હોય, ઇત્યાદિ મૃદુ, લઘુ, કષ્ણુ, અને રુક્ષતા
૧૬ વિકલ્પો સમજવા

પાચ સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કર્કશ, સર્વ ગુરુ, સર્વ
શીત, એકદેશ મ્નિગ્ધ અને એકદેશ રુક્ષ હોય (અથવા છેવટના
બેમાં અનેકદેશ મ્નિગ્ધ અને એકદેશ રુક્ષ હોય, અથવા એક-
દેશ મ્નિગ્ધ અને અનેકદેશ રુક્ષ હોય, અથવા અનેકદેશ
મ્નિગ્ધ અને અનેકદેશ રુક્ષ હોય) એમ ગમે તે એક નેડકાને એક-
દેશાદિ રૂપે ગણી ૩૨ વિકલ્પો કરવા

૭ સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કર્કશ, સર્વ ગુરુ, એકદેશ શીત,
એકદેશ લઘુ, એકદેશ મ્નિગ્ધ, એક રુક્ષ, એમ ગમે તે બે
નેડકાને એકદેશાદિ રૂપે ગણતા ૩૮૪ વિકલ્પો થાય

સાત સ્પર્શવાળો હોય, તો સર્વ કર્કશ, એકદેશ ગુરુ, એકદેશ
લઘુ, એકદેશ શીત, એકદેશ લઘુ, એકદેશ મ્નિગ્ધ, એકદેશ
રુક્ષ એમ ગમે તે ત્રણ નેડકાને એકદેશાદિરૂપે ગણતા ૫૧૨
વિકલ્પો થાય અને આઠ સ્પર્શવાળામાં ચારે નેડકા એકદેશાદિ
રૂપે ગણતા ૧૨૯૬ વિકલ્પો થાય

રમવાનો હતો છે પણ નૈમિત્તિક નવની અપેક્ષાએ તેમાં પાંચ વસ્તુ ને મધ, પાંચ રસ અને આઠ રસો છે [એટલે કે તેમાં પાંચે વસ્તુ છે પણ અમુક એક પ્રધાન વસ્તુને તેનો તથા વ્યવહારમાં કહેવામાં આવે છે ઇત્યાદિ]

— સતક ૧૮ શ્લોક ૬

૧૩

શ્રી — હે ભગવન્ પરમાત્મ સંજ્ઞાત છે જનમજ્ઞાત છે કે જનત છે

મ — હે મોતમ ' જનત છે એ પ્રમાણે જનત પ્રદેશવાળા કૃષી સુધી જાણવું

શ્રી — હે ભગવન્ ' આકાશના એક પ્રદેશમાં ગુરૂર્વા પુરુષનો મજ્ઞાત છે અસંજ્ઞાત છે કે જનત છે ?

મ — હે મોતમ ' જનત છે એ પ્રમાણે જનમજ્ઞાત પ્રદેશમાં રહેલાં ગુરૂર્વા સુધી જાણવું

શ્રી — હે ભગવન્ ' એક મનુષ્યની સ્થિતિવાળાં પુરુષનાં કેટલાં છે ?

મ — હે મોતમ ' જનત છે એ પ્રમાણે જનમજ્ઞાત મનુષ્યની સ્થિતિવાળાં ગુરૂર્વા સુધી જાણવું

શ્રી — હે ભગવન્ એકતુલ્ય માળાં પુરુષના કેટલાં છે ?

મ — હે મોતમ ' જનત છે એ પ્રમાણે જનતકુલ્ય માળાં મનુષ્ય તેમ જ જાદાના વસ્તુ મધ રસ અને ષડ મનુષ્ય જાણવું

શ્રી — હે ભગવન્ ' પરમાત્મ અને દિગ્પ્રેરિત કેય એમાં કમ્પારિસને કેવું ક્રેલાથી વિષ્ટાપિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશિક કરતા પરમાણુઓ દ્રવ્યાર્થ-
રૂપે^૧ ઘણા છે તે પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક કરતા દ્વિપ્રદેશિક નકઘો
વળા છે એ પ્રમાણે દશ પ્રદેશવાળા કરતા નવ પ્રદેશવાળા
વધારે છે પરંતુ દશ પ્રદેશવાળા નકઘો કરતા સખ્યાત-
પ્રદેશવાળા નકઘો વળાર છે, અને સખ્યાતપ્રદેશિક નકઘો
કરતા અસખ્યાતપ્રદેશિક નકઘો વળાર છે પરંતુ અનત-
પ્રદેશિક નકઘો કરતા અસખ્યાત પ્રદેશિક નકઘો વળા છે^૩

પરંતુ પ્રદેશાર્થપણે વિશેષાધિકત્વ વિચારીએ, તો
પરમાણુ કરતા દ્વિપ્રદેશિક નકઘો વળાર^૪ છે, એ પ્રમાણે
નવપ્રદેશિક કરતા દશપ્રદેશિક વળા છે, દશપ્રદેશિક કરતા
સખ્યાતપ્રદેશિક વળા છે, સખ્યાત^૦ કરતા અસખ્યાતપ્ર-
વળા છે, અને અનતપ્ર^૦ કરતા અસખ્યપ્ર^૦ વળા છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! એક પ્રદેશમા રહેલા અને બે
પ્રદેશમા રહેલા પુદ્ગલોમા દ્રવ્યાર્થરૂપે કયા કોનાવી
વિશેષાધિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! બે પ્રદેશમા રહેલા કરતા એક

૧ આણુ કરતા દ્વિપ્રદેશિક થોડા છે, કારણ કે તે સ્વૂલ છે
બીજા એમ પણ કહે છે કે, તેનું કારણ વસ્તુસ્વભાવ જ છે

૨ તેમના ન્યાન વધારે હોવાથી — પીઠા

૩ કારણ કે અનતપ્રદેશિક નકઘનો તથાવિવ મૂલ્ય
પરિણામ થાય છે

૪ જેમકે દ્રવ્યત્વ વડે પરિમાણથી પરમાણુ સો હોય, અને
દ્વિપ્રદેશિક ૬૦ હોય, તોપણ પ્રદેશાર્થપણે પરમાણુઓ તો સો જ
થાય, પણ દ્વિપ્રદેશિકો તો ૧૨૦ થયા.

પ્રદેશમાં ગ્રંથો વિશિષ્ટ છે એમ સ્તુ કરતા નવ
પ્રદેશવાળા અધિક છે એમ સ્તુ કરતા મધ્યમ પ્રદેશવાળા
અને નધ્યમ અને અત્યધ્યમ પ્રદેશમાં રહેલા પુદ્ગલો
આશયથી અધિક છે

જ્યાં પ્રદેશો જ્યાં વિચારનાં એક કરતાં બે પ્રદેશો
યા પુદ્ગલો અધિક છે એમ નવ કરતાં દસ પ્રદેશો
ગ્રંથો અને સ્તુ કરતાં નધ્યમ પ્રદેશમાં ગ્રંથો અને મધ્યમ
કરતાં અત્યધ્યમ પ્રદેશમાં ગ્રંથો અધિક છે

તો — ૧ ભગવત્ એક નમવતી સ્થિતિવાળાં અને
અ નમવતી સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોમાં સ્વાયંદેવે કર્યા પુદ્ગલો
કાનાથી આપા ૩ /

મ — ૧૭ અવગાદનાનું (અક પ્રદેશમાં રહેલ અને
ન પ્રદેશમાં ગ્રંથ ૬ નું કર્યું) ૧૭ સ્થિતિનું મમળનું

મો — ૧ ભગવત્ અકમળ કાળા અને દિમુળ કાળા
દેશમાં સ્વાયંદેવે કર્યા પુદ્ગલો કાનાથી વિશિષ્ટ છે /

મ — ૧૭ માત્ર મયાદિની પો મપુ કરતું એ પ્રમાણ
તથા ૧૫ ૧૫ અને ૨૨ મજા પો કરતું

મો — ૧ ભગવત્ એકમળ કાળા અને દિમુળ કાળા
દેશમાં સ્વાયંદેવે કર્યા પુદ્ગલો કાનાથી અધિક છે /

મ — ૧ નીતમ એક ૧૫ કરતું કરતાં દિમુળ કાળા
દેશમાં અધિક છે એમ નવનુ કરતાં દશમુળ કાળા

૧ મિત્ર વાદ રાજ્ય કે પાયાપુષી ખાતેને અવગાદો મક
પે જ્યાં આપ્રેલોવવાદ દેવ ૭, અને કચાપુષી ખાતે
તથા ૧ ૧૫ ૫ પ્રેલોવવાદ દેવ ૭ ૬

વિગેષ છે, દશગુણુ ક્રમતા મજ્જ્યાતગુણુ, સજ્જ્યાતગુણુ ક્રમતા અમજ્જ્યાતગુણુ, અને અમજ્જ્યાતગુણુ ક્રમતા અનતગુણુ ક્ર્કશ પુદ્ગલો અધિક છે એ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થપણે સમજવું, અને એ પ્રમાણે મૃદુ, ગુરુ અને લઘુસ્પર્શ વિષે પણ કહેવું પણ ગીત, ઉણુ, ત્રિગ્ધ અને અદ્વિગ્ધ વિષે વર્ણની પેઠે કહેવું

ગૌ—હે ભગવન્' એ પરમાણુપુદ્ગલો, તથા મજ્જ્યાત-પ્રદેશિક, અમજ્જ્યાતપ્રદેશિક અને અનતપ્રદેશિક સ્કધોમા દ્રવ્યાર્થરૂપે, પ્રદેશાર્થરૂપે અને દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે કયા કોનાથી વિગેષાધિક છે ?

મ—હે ગૌતમ' દ્રવ્યાર્થરૂપે સૌથી થોડા અનત-પ્રદેશિક સ્કધો છે, તેથી પરમાણુપુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે અનતગણા છે, તેથી મજ્જ્યાતપ્રદેશિક દ્રવ્યાર્થરૂપે મજ્જ્યાતગણા છે, અને તેથી અસજ્જ્યાતપ્રદેશિક સ્કધો દ્રવ્યાર્થરૂપે અસજ્જ્યાતગણા છે પ્રદેશાર્થરૂપે — અનતપ્રદેશવાળા સ્કધો પ્રદેશાર્થરૂપે સૌથી થોડા છે, તેથી પરમાણુપુદ્ગલો અપ્રદેશાર્થરૂપે^૧ અનતગણા છે તેથી સજ્જ્યાતપ્રદેશિક સ્કધો પ્રદેશાર્થરૂપે સજ્જ્યાતગણા છે, અને તેથી અસજ્જ્યાતપ્રદેશિક સ્કધો પ્રદેશાર્થરૂપે અસજ્જ્યાતગણા છે, દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે દ્રવ્યાર્થરૂપે અનતપ્રદેશિક સ્કધો સૌથી થોડા છે, અને તે જ સ્કધો પ્રદેશાર્થરૂપે અનતગણા છે તેથી પરમાણુપુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-અપ્રદેશાર્થરૂપે અનતગણા છે, તેથી સજ્જ્યાતપ્રદેશિક સ્કધો દ્રવ્યાર્થરૂપે મજ્જ્યાતગણા છે અને તેથી તે જ સ્કધો પ્રદેશાર્થરૂપે સજ્જ્યાતગણા છે

૧ પરમાણુનો પ્રદેશ ન હોવાથી.

તેથી અસંખ્યાતપ્રદેસિક ગ્રંથો દ્વાચરૂપે અસંખ્યાતગણા
છ અને તેથી તે ૧ સંધિ પ્રદેસારૂપે અસંખ્યાતગણા છે

મૌ —હ ભગવન્ એક પ્રદેસમા સ્ત્રી સ્ત્રી તેવાં
અસંખ્યાતપ્રદેસોમા સ્ત્રી સ્ત્રી તેવા અને અસંખ્યાત પ્રદેસમા
ગ્રંથી સ્ત્રી તેવાં પુરુષોમા દ્વાચરૂપે, પ્રદેસારૂપે અને
દ્વાચ-પ્રદેસારૂપે ગણા ગણાથી અધિક છે ?

મ —હ મૌતમ ! એકપ્રદેસો ગ્રંથાર્થસ્વ સૌથી થોડાં
છ તેથી સંખ્યાત પ્રદેસમા સ્ત્રી સ્ત્રી તેવા પુરુષો દ્વાચ
રૂપે અસંખ્યાતગણાં છે અને તેથી અસંખ્યાત પ્રદેસમા સ્ત્રી સ્ત્રી
તેવા પુરુષો દ્વાચરૂપે અસંખ્યાતગણાં છે પ્રદેસાર્થસ્વ
એક પ્રદેસમા સ્ત્રી સ્ત્રી તેવા પુરુષો અપ્રદેસારૂપે સૌથી
થોડાં છે તેથી સંખ્યાતા પ્રદેસમાં સ્ત્રી સ્ત્રી તેવા પુરુષો
પ્રદેસારૂપે સંખ્યાતગણાં છે અને તેથી અસંખ્યાત પ્રદેસમાં
ગ્રંથો પુરુષો પ્રદેસારૂપે અસંખ્યાતગણા છે ગ્રંથાર્થ-
પ્રદેસસ્વ એક પ્રદેસમા સ્ત્રી સ્ત્રી તેવા પુરુષો દ્વાચ-
અપ્રદેસારૂપે મૌથી થોડાં છે તેથી સંખ્યાતા પ્રદેસમા
ગ્રંથી સ્ત્રી તેવાં પુરુષો દ્વાચરૂપે અસંખ્યાતગણા છે અને
તે જ પુરુષો પ્રદેસારૂપે સંખ્યાતગણા છે તેથી અસંખ્યાત
પ્રદેસમાં સ્ત્રી સ્ત્રી તેવાં પુરુષો દ્વાચરૂપે અસંખ્યાતગણા
છ અને તેથી તે જ પુરુષો પ્રદેસારૂપે અસંખ્યાતગણા
છ

અવગણના મનથી અવતલનકૃત્ય કશું છે તેમ ચિન્તિત
સમજિ (એક સમયની ચિન્તિતવાળાં સંખ્યાત મમયની
ચિન્તિતવાળાં અને અસંખ્યાત સમયની ચિન્તિતવાળાં અવતલ
નકૃત્ય) કહેજું. પરમાત્મપુરુષનું અવતલનકૃત્ય કશું તેમ

એકગુણ કાળા, સખ્યાતગુણ કાળા, અસખ્યાતગુણ કાળા અને અનતગુણ કાળા એમ) વર્ણ, ગદ્ય અને રસ સબધે જાણવું

ગૌ—હે ભગવન્ ! એકગુણ કર્કશ, સખ્યાતગુણ કર્કશ, અમખ્યાતગુણ કર્કશ અને અનતગુણ કર્કશ એ પુદ્ગલોમા દ્રવ્યાર્થરૂપે, પ્રદેશાર્થરૂપે તથા દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે કાણ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! એકગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે સૌથી થોડા છે, તેથી મખ્યાતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે સખ્યાતગણા છે, તેથી અમખ્યાતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે અમખ્યાતગણા છે, તેથી અનતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે અનતગણા છે પ્રદેશાર્થરૂપે પણ એમ જ જાણવું, પરંતુ મખ્યાતગુણ કર્કશ પ્રદેશાર્થરૂપે અમખ્યાતગણા કહેવા

દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે એકગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થપણે સૌથી થોડા છે, તેથી મખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે મખ્યાતગણા છે, અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે મખ્યાતગણા છે, તેથી અસખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે અસખ્યાતગણા છે, અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે અસખ્યાતગણા છે અનતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે તેથી અનતગણા છે, અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે તેથી અનતગણા છે એ જ રીતે મૃદુ, ગુરુ અને લઘુ સ્પર્શોનું જાણવું, પરંતુ શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોનું વર્ણ પ્રમાણે જાણવું

૧૪

જો —હે ભગવન્ સકલ પરમાત્મપુરુષ સ્થાનની કપાયમાન અવસ્થાથી બંધ પડી, પાછા ફેટશે કાણ કે ?

મ —હં મૌનમ્ । અવસ્થાનની અપેક્ષાએ (એટલું કે પરમાત્મકે / રહી સારે) જોઈમાં જોઈ એક સમય અને વધારેમાં વધારે અમંજ્ય કાળનું અંતર હોય પરંતુ પરસ્થાનની અપેક્ષાએ (એટલું કે તે જ્યારે દિગ્દેશાદિ કંઈની અંતરગત હોય ત્યારે) જોઈમાં જોઈ એક સમયનું અંતર હોય (પણ ત્યારે તે અમંજ્યાત કાળપદ ત દિગ્દેશાદિ કંઈકે રહી પુનઃ તેમાંથી જુદો પડીત કય ત્યારે) વધારેમાં વધારે અસંખ્યાતકાળનું હોય

એ પ્રમાણે નિષ્કલ પરમાત્મપુરુષ કપીને પાછા નિષ્કલ થાય તેનું અંતર સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ જોઈમાં જોઈ એક સમય અને વધારેમાં વધારે આવશ્યકનો અમંજ્ય ભાગ હોય. પરંતુ પરસ્થાનની અપેક્ષાએ (એ વ નિશ્ચય થઈ પોતાના સ્થાનથી અસિત થાય અને જોઈમાં જોઈ એક સમય દિગ્દેશાદિ રંધરે રહીને પુનઃ નિશ્ચય થાય ત્યારે) જોઈમાં જોઈ એક સમય, અને વધારેમાં વધારે (એટલું કે જ્યારે અસંખ્યાતકાળ સુધી દિગ્દેશાદિ કંઈકે રહી તેથી જુદો થઈને સ્થિર થાય ત્યારે) અમંજ્યાતકાળનું અંતર હોય

તે જ પ્રમાણે સકલ જે પ્રદેશવાળા કંઈને અવસ્થાનની અપેક્ષાએ જોઈમાં જોઈ એક સમય અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાતકાળ અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ જોઈમાં જોઈ એક સમય અને વધારેમાં વધારે (એટલું કે

દ્વિપ્રદેશિઃ સ્કંધ ચલિત ધર્મને અનતકાળ પર્યાંત ઉત્તરોત્તર
ખીજા અનતપુદ્ગલોની સાથે સમઘ કર્તો પુન તે જ
પરમાણુની સાથે સમઘ ધર્મને પુન ચાલે ત્યારે)
અનતકાળનું અતર હોય

એ પ્રદેશવાળા નિષ્કપ સ્કંધને સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ
ઓછામા ઓછું એક સમયનું અને વધારેમા વધારે આવલિકાના
અસખ્ય ભાગનું, તથા પરસ્થાનની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછા
એક સમયનું અને વધારેમા વધારે અનતકાળનું અતર હોય.
એ પ્રમાણે અનતપ્રદેશિક સ્કંધ સુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! સકપ અને નિષ્કપ પરમાણુઓમા
કાણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સકપ સૌથી થોડા છે, અને નિષ્કપ
અસખ્યાતગણા છે એ પ્રમાણે અસખ્યાત પ્રદેશવાળા
સ્કંધો સુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! સકપ અને નિષ્કપ અનત પ્રદેશ-
વાળા સ્કંધોમા કાણુ કોનાથી વિશેષાધિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અનત પ્રદેશવાળા નિષ્કપ સ્કંધો
સૌથી થોડા છે, અને તેથી અનત પ્રદેશવાળા સકપ અનત-
ગણા છે *

ગૌં—હે ભગવન્ ! પરમાણુ અમુક અગે કપે, સર્વ
અશે કપે, કે નિષ્કપ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! તે સર્વ અશે કપે અને કદાચ
નિષ્કપ પણ હોય

* મૂળમા એ બવાના પાછા દ્રવ્યાર્થકપે, પ્રદેશાર્થકપે અને
લક્ષ્યાર્થકપે વિશેષાધિકત્વના અનેક વિકલ્પો આપ્યા છે

પરંતુ દિગ્ગેષિક ગ્રંથે કદાચ અમુક અસિ કપે કદાચ
નવ અસિ કપે અને કદાચ નિષ્કપ પશુ રહે ?

— સતક ૨૫ ઉદ્ધે ૪

૧૫

ઓ — ૬ ભગવન ! પરમાત્મપુરુષદાના સુખોત્તમ અને
બદના સમર્થથી અનતાનત પુરુષધર્મસ્થિતો^૧ જાણવા મેળવ
છે સુખોત્તમ અને બદના મોક્ષથી એ પરમાત્મપુરુષદાના
અનતાનત પુરુષધર્મસ્થિતો જાણ છે કારણકે એક જ
પરમાત્મ દ્વિધર્મકથી માંડી અનતાત્મક દ્રવ્યો સાથે
મધોગ્ગનો અનત પરિવર્તો પામે છે અને પરમાત્મ અનત
છે તથા દરેક પરમાત્મને અનત પરિવર્તો અભવતા હોવાથી
પરમાત્મપુરુષદાના પરિવર્તો અનતાનત જાણ છે તો તે
પુરુષધર્મસ્થિતો કેટલા પ્રકારના છે ?

મ — ૬ યોતમ ! (પુરુષધર્મપરમાત્મના સાત પ્રકાર
પ્રમાણે) તે સાત પ્રકારના છે ઔદારિક પુરુષધર્મસ્થિત^૨
વૈદિક પુરુષધર્મસ્થિત તેમજ પુરુષધર્મસ્થિત કાર્મણ્ય પુરુષધર્મ
પસ્થિત મન પુરુષધર્મસ્થિત^૩ વચન પુરુષધર્મસ્થિત^૪ અને
આનંદાન પુરુષધર્મસ્થિત

ઓ — ૬ ભગવન ઔદારિક પુરુષધર્મસ્થિતનું તે નામ
જાણી છે ?

મ — ૬ યોતમ ! ઔદારિક સરીઆ વતતા છવે

૧ મૂળના આને માટે પણ દ્રવ્યનું નવર અને પશ્ચ તે
અધ્યાત્મ દ્રવ્યાર્થસ્થિતિ વિશેષાધિક્યની વિચિત્રતા છે

૨ પુરુષધર્મ દ્રવ્યો સાથે પસ્થિત — એટલે કે પરમાત્મજોના
મિલન તે પુરુષધર્મસ્થિત

ઔદાગિક શરીરને યોગ્ય દ્રવ્યો ઔદારિકશરીરપણે ગ્રહણ કરેલા છે, તથા તેપણે તે પરિણામ પામેલા છે, નિર્જરાયેલા છે, જીવપ્રદેશથી નીકળેલા છે અને જીવપ્રદેશથી છૂટા થયેલા છે, માટે તે ઔદાગિક પુદ્ગલપરિવર્ત કહેવાય છે એ પ્રમાણે બીજાનું પણ સમજી લેવું

ગૌં—હે ભગવન્' ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા ઢાળે નીપજે?

મં—હે ગૌતમ' અનત હિસર્પિણી અને અવસર્પિણી^૧ વડે નીપજે એ પ્રમાણે અન્યનું પણ સમજવું

ગૌં—હે ભગવન્' એ બધાની નિષ્પત્તિકાળમા કયો ઢાળ દેનાથી વિશેષાધિક છે?

મં—હે ગૌતમ' સર્વથી થોડો કાર્મણુનો છે (જાગણ કે તે સૂક્ષ્મ તથા બહુતમ પદ્માણ્નિષ્પન્ન હોય છે, એક વારે બહુ સ્વીકારાય છે, તથા સર્વ નાગકાદિપદ્મા વર્તમાન જીવ વડે તે નિરતર ગ્રહણ કરાતા હોવાથી, તે સર્વળા પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થોડા વખતમા થઈ શકે), તેનાથી અનતગણો તૈજસનો છે (કાર્મણુથી અશ્રૂલ હોવાથી), તેનાથી અનતગણો ઔદાગિકનો (તેનાથી અશ્રૂલ હોવાથી), તેનાથી અનતગણો આનપ્રાણુનો^૨, તેનાથી અનતગણો

૧ એટલે કે એક જીવ ગ્રાહક હોવાથી, અને પુદ્ગલ અનત હોવાથી, તથા 'પૂર્વ' ગ્રહણ કરેલા ગણવાના ન હોવાથી

૨ જોકે તે ઔદારિક પુદ્ગલ કરતા સૂક્ષ્મ હોય છે, તથા બહુપ્રદેશિક હોય છે, છતાં અપર્યાપ્ત અવસ્થામા તેમનું ગ્રહણ હોતું નથી, તથા પર્યાપ્ત અવસ્થામા પણ ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલો કરતા તે થોડા લેવાયા હોય છે

મન ના^૧ તેનાથી અનતમત્તા ક્ષયનનો^૨ અને તેનાથી
અનતમત્તા વૈદિય નો છ^૩

—છાન્દ ૧૨ છંદ ૪

૧૬

મો —હે ભગવત્! પરમાત્મ સાધ્ય છે કે અસાધ્ય?

મ —હે મોતમ! દ્રવ્યાર્થે તે સાધ્ય છે અને
વર્ત્તા પરીવર્તે તે અસાધ્ય છે

મો —હે ભગવત્! પરમાત્મ ચરમ છે કે અચરમ છે?

મ —હે મોતમ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમ નથી પણ
અચરમ છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ચરમ છે અને
કદાચિત્ અચરમ છે કાલની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ચરમ છે
અને કદાચ અચરમ છે તથા ભાવની અપેક્ષાએ કદાચિત્
ચરમ છે અને કદાચિત્ અચરમ છે

—છાન્દ ૧૪ છંદ ૪

[વિવરણ ૭ પરમાત્મ વિવક્ષિત પરિણામથી રહિત
મર્ષિને જુન તે પરિણામને પામમે નથી તે પરમાત્મ તે
પરિણામની અપેક્ષાએ ચરમ કહેવાય છે અને ૭ પરમાત્મ
પૂન ન પરિણામ પામમે તે અપેક્ષાએ તે અચરમ છે
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પરમાત્મ ચરમ નથી કારણ કે ગ્રંથ
મનવા છતાં તે હરી પરમાત્મ જનમે ક્ષેત્રસામાન્યની દૃષ્ટિએ
તો તે અચરમ છે કાચુ કે પ માત્મ હરીથી ત્યાં આવમે,

૧ એકે ત્રવાદિ ભવમાં તેનું મહત્ત્વ ન દેવાયું.

૨ મતોદન્વયથી આ દ્રવ્ય અતિ વૃદ્ધ દેવાથી એક સાથે
કદાચ અ કહેવાય છે તેથી.

૩ વૈદિક સ્તરીય જદું કહે પ્રાપ્ત વદ્ દેવાથી.

પરંતુ અમુક કેવલજ્ઞાનીએ સમુદ્ધવાત ક્યો હોય, તે કેવલ-
જ્ઞાનીના સગ્ગધવિશિષ્ટ પરમાણુ કોઈ પણ સમયે તે ક્ષેત્રનો
આશ્રય નહીં કરે, કારણ કે તે કેવલીનું નિર્વાણ થવાથી તે
ક્ષેત્રમાં પુનઃ કદી નથી આવવાના માટે તે અપેક્ષાએ તે
ચગ્મ છે તે પ્રમાણે પૂર્વાણુદિ કાળને વિષે જે કેવલીએ
સમુદ્ધવાત ક્યો, તે કાલને વિષે જે પરમાણુ રહેલો છે, તે
પરમાણુ તે કેવલિસમુદ્ધવાતવિશિષ્ટ તે કાળને કદી પણ પ્રાપ્ત
નાહી કરે માટે તે ચગ્મ છે, પણ વિશેષણરહિત કાલની
અપેક્ષાએ તે અચગ્મ છે તે જ પ્રમાણે કેવલિસમુદ્ધવાતને
અવસરે જે પરમાણુ વર્ણાદિ વિશેષભાવને પ્રાપ્ત થયો હતો,
તે પરમાણુ વિવક્ષિત કેવલિસમુદ્ધવાતવિશિષ્ટ વર્ણાદિપણિભની
અપેક્ષાએ ચગ્મ છે]

૧૭

ગૌ—હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારના પુદ્ગલો કલા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના પુદ્ગલો કલા છે

૧ પ્રયોગપરિણત—એટલે કે જીવના આપાગથી શરીરાદિરૂપે
પણિભ પામેલા ૨ મિશ્રપરિણત (પ્રયોગ અને સ્વભાવ
અનેના સગ્ગધથી પરિણામ પામેલા*), અને ૩ વિસ્ત્રસા-
પરિણત (સ્વભાવથી પરિણમેલા)

* પ્રયોગપરિણામનો ત્યાગ કર્યા વિના વિસ્ત્રસા—સ્વભાવથી
પરિણામાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલા મૃત ક્લેવરાદિ પુદ્ગલો તે મિશ્ર
પરિણત, અથવા વિસ્ત્રસાથી પરિણત થયેલી તથા ઔદારિકાદિ ગરી-
પણે પરિણામ પામેલી ઔદારિકાદિ વર્ગણુઓ જીવના પ્રયોગથી
જ્યાં ઔદારિકાદિ ગરીર વર્ગે રૂપે પરિણત થાય ત્યાં તે પણ
મિશ્રપરિણત કહેવાય છે

મૌ —હે ભગવન્ ! પ્રયોગપરિણત પુરુષો કેટલા પ્રકારના હતા છે ?

મ —૬ જોતમ પાંચ પ્રકારના હતા છે એકેદિશ-પ્રયોગપરિણત (એટલે કે એકેદિશ છવના વ્યાપાર વડે પરિણત પામેલા એ ઉદિશપ્રયોગપરિણત એમ પર્ચેદિશ પ્રયોગપરિણત^૧

મૌ —હે ભગવન્ ! મિથપરિણત પુરુષો કેટલા પ્રકારના હતા છે ?

મ —૬ જોતમ પાંચ પ્રકારના હતા છે તે આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિશમિથપરિણત એમ પર્ચેદિશ મુખી

મૌ —હે ભગવન્ ! વિશ્વસાપરિણત-અભાવથી પરિણતને પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષો કેટલા પ્રકારના હતા છે ?

મ —૬ જોતમ પાંચ પ્રકારના હતા છે વર્ણપરિણત મધપરિણત, રમપરિણત, પદપરિણત અને મત્સાનપરિણત^૨

૧ મૂળમાં પણ તે દેહના પેદા વિષાને પણ જણાવેલા છે. એમને એકેદિશના પૃષ્ઠી જ્ઞાતિ પાંચ પર્ચેદિશના નેરશિક વિશ્વ નેર નેર મનુષ્ય પાંગ તે દેહના સુર્ય વ્યાપર જ્ઞાનર, અવવર પર્વાતિ અપર્વાતિ રથ ન સંનૃકિમ — એમ એટલા પેદાવિષાત પ્રસિદ્ધ છે તે જણાવેલા છે

૨ તે વર્ણ વરેષેના પેદાવિષાત્રો પણ મૂળમાં જણાવેલા છે મૂળમાં જાણી પણ પ્રયોગના મન-વાળી-કાવના પ્રયોગ ક્રિમ પણ પેદાવિષાત્ર પાડ્યા છે અને મન-વાળીના પાત્ર સહ મિથ્યા જ્ઞાતિ પેદાવિષાત્ર પાડ્યા છે કવપ્રયોગમાં જીવાશિક્ષિ મરીયે પેદાવિષાત્ર પાડ્યા છે, અને તે દેહના

ગૌં—હે ભગવન્ ! પ્રયોગપરિણુત, મિશ્રપરિણુત અને વિસ્રસાપરિણુત એ પુદ્ગલોમા કયા પુદ્ગલો કોનાથી વિશેષાધિન છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પ્રયોગપરિણુત^૧ છે, તેથી મિશ્ર અને તગણા છે અને તેથી વિસ્રસાપરિણુત અને તગણા છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે

—શતક ૮, ઉદ્દે ૧

પાછા એકેન્દ્રિયાદિ રૂપે ચેટાવિભાગ પાડ્યા છે તે જ પ્રમાણે મિશ્રના પણ મનોમિશ્ર, વચનમિશ્રાદિ ચેટાવિભાગ પાડ્યા છે અને વિસ્રસાના વર્ણાદિ ચેટાવિભાગ પાડ્યા છે, તે વર્ણાદિના પણ કૃષ્ણાદિ ચેટાવિભાગ પાડ્યા છે

આમ એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આટલો વિસ્તાર કરી, પાછું બે દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ તે બધું ગણાવ્યું છે તેમા એક અમુક રીતે અને બીજું બીજી રીતે એવા પણ વિભાગો સંભવતા હોવાથી વિસ્તારનો પાર નથી રહ્યા એ પ્રમાણે પાછો ત્રણ દ્રવ્યોનો, અને આ તે ચાર દ્રવ્યોનો એમ અસંખ્યાત અને અને ત દ્રવ્યોનો ઉલ્લેખ કરી પ્રકરણ પૂરું કર્યું છે

૧ કારણકે પ્રયોગપરિણુત એટલે ગતિરાદિરૂપે પરિણુત, પરંતુ જીવપુદ્ગલનો સખ વકાળ થોડો છે, તેથી તે થોડો છે, વિસ્રમાં તો અને ત છે, કારણકે જીવથી અદ્ધણ ન થાય તેવા પણ અને ત પુદ્ગલો છે

૫

અસ્તિકાય અને કાલવિભાગ

૧ અસ્તિકાય

૧

વિવરણ અન્તિ એટલે પ્રદેશ અને કાય એટલે મસદ. એ પ્રમાણે અસ્તિકાય એટલે પ્રદેશનો મસદ. એવ જુદામય વચ્ચે પાંચ દબ્બેને અન્તિકાય પણ કહેવામાં આવે છે કારણકે તે દબ્બે પ્રદેશના મસદરૂપ છે તેઓ એક પ્રદેશરૂપ ભણવા એક અવયવરૂપ નથી જુદામય તે કે અવયવરૂપ તથા અવયવપ્રમયરૂપ એમ બે પ્રકારનું છે

જેનકલન એવ સિવાય બીજુ અણુવતત્વ માને છે તે અણુવતત્વ પાંચ પ્રકારનું છે ધર્મોસ્તિકાય અધર્મોસ્તિકાય આકાશસ્તિકાય કાલ અને પુરુષસ્તિકાય તેમાં કાલનો પ્રદેશસમદ સમાવતો ન હોવાથી તેને અસ્તિકાય કહેવામાં નથી આવતો. ઉપર્યત કેદયાક આવ્યાને તે તે

અનત તત્ત્વ પણ નથી માનતા એટલે અણતત્ત્વમા ચાર અસ્તિત્વકાયો છે, અને પાચમો જીવાસ્તિત્વકાય. એમ કુલ પાચ અસ્તિત્વકાયો થયા.

એમા જીવ, આકાશ અને પુદ્ગલ એ તત્ત્વો તો વેગેપિદ, ન્યાય, સામ્ય આદિ દર્શનોને પણ માન્ય છે, ને પુદ્ગલાસ્તિત્વકાયને અદ્વૈતે ખીજા દર્શનોમા પ્રકૃતિ, પરમાણુ આદિ શબ્દોનો ઉપયોગ થાય છે. પરંતુ, ધર્માસ્તિત્વકાય અને અધર્માસ્તિત્વકાય એ બે તત્ત્વો જૈનદર્શન સિવાય ખીજા કોઈ પણ દર્શન માનતું નથી.

અથા દ્રવ્યો આકાશમા અવકાશ મેળવીને ગ્રહેલા છે તે પ્રમાણે ધર્મ, અધર્મ જીવ, અને પુદ્ગલ પણ આકાશમા જ સ્થિત છે. તેમા જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યો જ ગતિશીલ અને ગતિપૂર્વક સ્થિતિશીલ છે, અર્થાત્ ગતિ અને સ્થિતિનું ઉપાદાનકારણ જીવ અને પુદ્ગલ જ છે. તો પણ નિમિત્તકારણ કે જે કાર્યની ઉત્પત્તિમા અવશ્ય અપેક્ષિત છે, તે ઉપાદાનકારણથી ભિન્ન હોવું જ જોઈએ એથી જીવ-પુદ્ગલની ગતિમા નિમિત્તરૂપે ધર્માસ્તિત્વકાયની અને સ્થિતિમા નિમિત્તરૂપે અધર્માસ્તિત્વકાયની સિદ્ધિ થઈ જાય છે. આ અભિપ્રાયથી શાસ્ત્રમા ધર્માસ્તિત્વકાયનું લક્ષણ જ ‘ગતિશીલ પદાર્થોની ગતિમા નિમિત્ત થવું’ અને અધર્માસ્તિત્વકાયનું લક્ષણ ‘સ્થિતિમા નિમિત્ત થવું’ એટલું બતાવ્યું છે.

એ ધર્મ અને અધર્મનું કાર્ય આકાશથી મિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. કેમકે તે અનત અને અખડ હોવાથી જડ તથા ચેતન દ્રવ્યને પોતાનામાં સર્વાત્ર ગતિ અને સ્થિતિ કરતા રોકી શકે નહીં. એટલે અનત પુદ્ગલ અને અનત જીવવ્યક્તિઓ

અનંત પરિભાષુ વિસ્તૃત આકાશકૃતમા શોકાયા વિના સમાર
કરશે તેથી તે એવી પૃથક્ ઘડી જોડે કે જેથી એમનું હરીથી
મળવું અને નિવન મુદિ રૂપે તે હરે આવી પ નું એ અસંભવિત
તા નહીં તો કલ્પિત તો જાણી શકાય. આ કારણથી ઉપગ્યા
નતિમાત્ર કલ્પેલી મતિમર્ષાદને નિવૃત્તિ કરતા તત્ત્વના
ત્રીકાર જેવું દર્શન કરે છે એ / તત્ત્વ ધર્માગ્તિકાચ કહેવાય
એ જ દલીલથી એ રીતે ચિત્તિમર્ષાદના નિવામકરૂપે
અધર્માસ્તિકાચ તત્ત્વનો ત્રીકાર થાય છે

એ ધમ આદિ એ મમમ આકાશમાં નથી રહેતા
પણ આકાશના અનુક પરિમિત બામમા / ચિત્ત છે જેટલા
બામમા તે સ્થિત છે તેટલો બાજ સોક - સોકાકાશ કહેવાય
છે આ બામની મહાર આસપાસ ચારે તરફ જે અનંત
આકાશ વિસ્તર્યાન છે તે અપોકાકાશ કહેવાય છે

ધર્માગ્તિકાચાર્ધિ પાંચે દ્રવ્ય નિર્મલ છે અર્થાત્ તે પેલ
પોતાના મામાન્ય તથા વિસ્તારથી કદાપિ અમુત થતાં નથી
તે પાંચે અંશર પણ છે — એટલે કે તેમની અખ્યાત્ય ક્યારેય
જોડાવતાપણું થતું નથી ધમ અધમ આકાશ અને જીવ
એ ચાર અર્થી છે કુદમસ હરી (મૂલ) છે વચ્ચે ધમ
અધમ અને આકાશ એક એક અગ્તિરૂપ છે એમની જે
અથવા એથી અધિક વ્યક્તિઓ નથી હોતી એ જ રીતે
તે ત્રણે નિર્મલ પણ છે

કાચ એટલું સમૃદ્ધ એ ઉપરથી એવું સૂચિત થયું
છે કે તે પાંચે પ્રદેસસમૃદ્ધ પણ પ્રદેસ એટલે એવો મદ્ય
અથ કે જેના બીજા અર્થોથી કલ્પના મવશની શુદ્ધિથી પણ
તે થઈ શકે ધર્મ અને અધમ અને એક એક વ્યક્તિરૂપ

છે, અને એમના પ્રદેશ અમખ્યાત છે અર્થાત્ કિંમત અને દ્રવ્યો એક એવા અખડ મધ્યક છે કે જેના અમખ્યાત અવિભાજ્ય અશ કિંમત શુદ્ધિથી રૂપી શકાય છે, પણ વસ્તુમૂલ મધ્યથી અલગ કરી શકાતા નથી

અવધ્ય વ્યક્તિરૂપે અનત છે પ્રત્યેક જીવ એક અખડ વસ્તુ છે તેને પણ અમખ્યાત પ્રદેશ છે

આકાશદ્રવ્ય ખીન્ન ગદા દ્રવ્યોથી મોટા મધ્ય છે ક્રમકે તે અનતપ્રદેશપરિમાણ છે

પુદ્ગલદ્રવ્યના મધ્ય નિયતરૂપ નથી હોતા, કાર્ત્ત્વ્ય અખ્યાત પ્રદેશનો, કાર્ત્ત્વ્ય અમખ્યાત પ્રદેશનો, કાર્ત્ત્વ્ય અનત-પ્રદેશનો તો કાર્ત્ત્વ્ય અનતાનત પ્રદેશનો પણ હોય છે પુદ્ગલના પ્રદેશ પોતાના મધ્યથી જુદા પણ થઈ શકે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! અસ્તિકાયો કેટલા છે ?

મં—હૈ ગૌતમ ! પાંચ છે ધર્માન્તિકાય, અધર્માન્તિકાય, આકાશાન્તિકાય, જીવાન્તિકાય અને પુદ્ગલાન્તિકાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકાયમા કેટલા રંગ, ગદા રસ અને સ્પર્શ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ધર્માન્તિકાય અરૂપી છે, તેથી તેમા રંગ, ગદાદિ નથી તે અરૂપી, અજીવ, અને શાશ્વત અવસ્થિત ક્ષોકદ્રવ્ય છે દ્રવ્યથી ધર્માન્તિકાય એક દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રથી તે ક્ષોક જેવડો છે, કાળથી તે નિત્ય છે, ભાવથી તે રંગ ગદાદિ વિનાનો છે ગુણથી તે ગતિગુણવાળો છે, એ પ્રમાણે અધર્માન્તિકાય સ્થિતિગુણવાળો છે આકાશાન્તિકાય તો ક્ષોક-ક્ષોક જેવડો છે, અને ગુણથી અન્ય દ્રવ્યોને અવકાશ આપવારૂપ અવગાહનાગુણવાળો છે

મી — હે ભગવન! છત્રાન્તિકાચ કેટલાં ઉપગ્રહાદિ વાત્રો છે ?

મ — હે મૌતમ! છત્રાન્તિકાચ પણ અઠી દર્શા ઉપગ્રહાદિ વિનાના છે. દ્વયથી તે અનત દ્વયપ છે. દ્વયથી તે શ્રીકે જેડો છે. કાળથી તે નિત્ય છે. ભાવથી તે નિષાદિ વિનાનો. તથા ગુણથી મોખ્યાપારગ્રહ ઉપગ્રહગુણ વાત્રો છે.

મી — હે ભગવન! પુરુષાન્તિકાચમાં કેટલાં રમ નિષાદિ છે ?

મ — હે મૌતમ! તે પાંચ રમ, પાંચ રમ એ ત્રણ અને આઠ પદ્ધતિઓ છે. મૂત છે અશ્વ છે શાખત છે અન અવશિષ્ટ સોઠન છે. દ્વયથી તે અનત દ્વયપ છે. દ્વયથી તે જેડો છે. કાળથી નિત્ય છે. ભાવથી ઉપગ્રહાદિવાત્રો છે. અને ગુણથી તે (૫૨૫૨ સમપ્રગ) મદ્યગુણવાત્રો છે.^૧

મી — હે ભગવન! ધર્માન્તિકાચનો એક પ્રદેશ તે ધર્માન્તિકાચ એમ કહેવાય ?

મ — ના મૌતમ! એ પ્રમાણે એ ત્રણ કે અમરને પ્રદેશો પણ ન કહેવાય, તથા સુધી ધર્માન્તિકાચ ના એક પ્રદેશ પણ નહીં છે. ત્યાં સુધી તેને ધર્માન્તિકાચ ન કહેવાય. તો જુ કે ચક્રો ભાગ તે ચક્ર ન કહેવાય તે આપુ દીપ

૧ મદ્ય કે ઔગ્રહિમદિ અને પુરુષો. ચક્રો અને અમરને અમર કે અમર પ્રાણધારી અને ઔગ્રહિમદિ અને અમર પુરુષોનું મદ્ય ત્યાં કરે છે.

ત્યારે જ ચક્ર કહેવાય તે પ્રમાણે, બ્યારે ધર્માન્તિકાય
પૂરો હોય ત્યારે જ ધર્માન્તિકાય એમ કહેવાય

—શતક ૨, ઉદ્દે ૧૦

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! આકાશના કેટલા પ્રકાર છે ?

મં—હે ગૌતમ ! બે પ્રકાર છે લોકાકાશ અને
અલોકાકાશ જે ક્ષેત્રમા ધર્માન્તિકાય વગેરે દ્રવ્યો રહે છે, તે
ક્ષેત્ર, તે દ્રવ્યો સહિત લોક-લોકાકાશ કહેવાય છે, અને તેથી
જિલદુ તે અલોકાકાશ અલોકાકાશમા જીવાદિ દ્રવ્યો નથી
આકાશ પોને અગુરુલધુ છે,

—શતક ૨, ઉદ્દે ૧૦

૩

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકાય કેટલો મોટો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે લોકપ્રમાણુ છે, લોકને અર્ધજો
તથા લોકને જ અડીને રહેલો છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકાયના કેટલા ભાગને
અધોલોક અર્ધ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અધોલોક ધર્માન્તિકાયના અડધાથી
વધારે ભાગને અડકે છે ?

ગાં—હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકાયના કેટલા ભાગને
તિર્યક્ષોક અર્ધ છે ?

૧ કારણકે ૧૪ રજ્જુપ્રમાણુ લોકમા અધોલોક સાત રજ્જુ
પ્રમાણુથી વધારે છે રજ્જુ માટે જુઓ આગળ પા ૫૫૧

મ —હે ઓતમ ! અસંખ્યેય ભાગને ?

મો —હે ભગવન્ ! ધર્મોસ્તિકાયાના કેટલા ભાગને
અસંખ્યેય પક્ષે છે ?

મ —હે ઓતમ ! ધર્મોસ્તિકાયાના કાર્ષ્કિ આજા અધ
ભાગને અડકે છે

—છતક ૨ ઉદે ૧

૩

મો —હે ભગવન્ ! આ લોક કેવો કહેવાય છે ?

મ —હે ઓતમ ! આ લોક પચાન્તિકામકપ
કહેવાય છે

મો —હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકામ વડે જીવેાની શી
પ્રવૃત્તિ થાય ?

મ —હે ઓતમ ! ધર્માન્તિકામ વડે જીવેાનું ગમન-
અમન બારા ઉન્નયેય મનોભોમ વચન્ભોમ અને કામ્યભોમ
પ્રવર્તે છે તે મિવાય તેવા પ્રકારના ૭ ભિન્ન અમનસીસ
ભાવો છે તે સ્વ ધર્માન્તિકામથી પ્રવર્તે છે તેમજ
ધર્મોસ્તિકામ અતિપશ્ચાત્ત છે

મો —હે ભગવન્ અધર્માન્તિકામ વડે જીવેાની શી
પ્રવૃત્તિ થાય ?

મ —હે ઓતમ અધર્માન્તિકામવડે જીવેાનું જિભા
રડેવું મેનડું યવું અને મનને વિર કરવું વગેરે ને કાર્ષ્ક
વિર ભાવો છે તે પ્રવન છે કારણકે અધર્માન્તિકામ
રિપતિસપ્ત છે

૧ કારણકે વિવદ્યોનું પ્રમાણ ૧૮ થાજનું છે અને
ધર્માન્તિકામનું તે અસંખ્યેયજન છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! આકાશાસ્તિકાયવડે જીવોની અને અજીવોની શ્રી પ્રવૃત્તિ થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય એ જીવ અને અજીવદ્રવ્યોના આશ્રયરૂપ છે (જેમ એક ઓરડાનું આકાશ એક દીવાના પ્રકાશથી ભરાય, અને બીજા મહત્ત્વ દીવાનો પ્રકાશ પણ ત્યાં જ સમાય, તેમ પુદ્ગલના પગ્ણિભામની ત્રિચિત્રતાને લીધે) એક કે એ પરમાણુથી પૂર્ણ એક આકાશ પ્રદેશની અદર એ પરમાણુ પણ માય અને હજાર કરોડ — કે અનંત સુધીના પરમાણુઓ પણ સમાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! જીવાસ્તિકાયવડે જીવોનું શું પ્રવર્તે ?

મં—હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાય વડે જીવ અનંત આભિનિષેધિક જ્ઞાનના (મતિજ્ઞાનના) અને અનંત શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોના — એમ કેવલજ્ઞાન અને દર્શનના અનંતપર્યાયોના — એમ તે તે જ્ઞાન અને દર્શનના ઉપયોગને પ્રાપ્ત થાય છે કેમકે ઉપયોગ (બોધવ્યાપાર) એ જીવનું લક્ષણ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય વડે શું પ્રવર્તે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેના વડે જીવોને ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, (અને) કાર્મણ (શરીર), શ્રોત્રેન્દ્રિયથી માડીને સ્પર્શનેન્દ્રિય સુધીની ઇન્દ્રિયો, મનોયોગ, વચનયોગ, યાચયોગ અને શ્વાસોચ્છ્વાસનું ગ્રહણ પ્રવર્તે છે કેમકે ગ્રહણલક્ષણ પુદ્ગલાસ્તિકાય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માન્તિકાયનો એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માન્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પર્શાયેલો હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા ત્રણ, અને વધારેમાં વધારે ૭ (કારણકે જ્ઞોજાન્તે આવેલા ત્રિકોણ

ખૂણામાં આવેલા પદ્મસ્થિતિમાં એક ઉપરનો અને એ
માડુના એમ ત્રણ ૪ પદ્મસ્થિતિમાંના પ્રદેશોની અપરના
દોષ ત્યારે તેવો ખૂણો ન હોય ત્યારે ચાર દિશાના ચાર
એક ઉપરનો અને એક નીચેનો જગતે કુલ ૭ થાય)

ગૌ — હે ભગવન્ ! તે કેટલા અપદ્મસ્થિતિમાંના પ્રદેશો
વડે પરીચિત્તો હોય ?

મ — હે ગૌતમ ! જોગામાં જોગા ચાર, અને
વધારેમાં વધારે માત્ર ૧

ગૌ — ભગવન્ ! તે કેટલા આકાશસ્થિતિમાંના પ્રદેશો
વડે પરીચિત્તો હોય ?

મ — હે ગૌતમ સાત (સોઠાને પણ આગમ
હોવાથી તેના જોગામાં જોગુ એ વિકલ્પ સંભવનો નથી)

ગૌ — હે ભગવન્ ! તે કેટલા જ્વાલમ્ભસ્થિતિમાંના પ્રદેશો
વડે પરીચિત્તો હોય ?

મ — હે ગૌતમ અનંત પ્રદેશો વડે (કારણકે તે
એક જ કેસે અનંત જ્વાલમ્ભ પ્રદેશો આવી રહેલા હોય છે)

ગૌ — હે ભગવન્ ! તે કેટલા પુરુષસ્થિતિમાંના પ્રદેશો
વડે પરીચિત્તો હોય ?

મ — હે ગૌતમ ! અનંત પ્રદેશો વડે

ગૌ — હે ભગવન્ ! તે કેટલા કામ (અકા)ના અમરો
વડે પરીચિત્તો હોય ?

૧. કારણકે પદ્મસ્થિતિમાંના પ્રદેશોની વડે ત્રણ અને ૭ તો
અથવા ૪ ઉપરના તથા પદ્મસ્થિતિમાંના પ્રદેશ ૭ તથા અપદ્મ
સ્થિતિમાંના ત્રણ ૭ તેથી એક વધેલા

મ૦—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સ્પર્શયેત્તો હોય, અને કદાચિત્ ન સ્પર્શયેત્તો હોય ¹ જે સ્પર્શયેત્તો હોય તો અનત નમયો વડે ² સ્પર્શયેત્તો હોય

[અધર્માસ્તિકાયમા પણુ તે પ્રમાણે જ છે]

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! આઝાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેત્તો હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ¹ (લોકની અપેક્ષાએ) સ્પર્શ કરાયેત્તો હોય, અને (અલોકની અપેક્ષાએ) સ્પર્શ કરાયેત્તો ન હોય ² જે સ્પર્શ કરાયેત્તો હોય, તો ઓછામા ઓછા એક, ³ એ, ત્રણ કે ચાર વડે સ્પર્શ કરાયેત્તો હોય, અને વધારેમા વધારે માત્ર પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેલા હોય ⁴ તે પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયનુ પણુ જાણુવુ આઝાશાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો વડે ન સ્પૃષ્ટ હોય, અવાસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ

¹ કારણક લોકમા પણુ કાલ તો માત્ર અઢી કીપમા ન વ્યાપેત્તો છે

² કારણક તે અનાદિ હોવાથી તેને અનત સમયની સ્પર્શના હોય છે, અથવા વર્તમાન સમયવિશિષ્ટ અનત દ્રવ્યો ને અનત નમય કહેવાય છે, માટે

³ અલોકનાગના અગ્રભાગમા વર્તનો આઝાસપ્રદેગ લોકાન્તમા વર્તતા એક ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેગને ન સ્પર્શે ⁴ વર્તત આકાશપ્રદેગ જે વડે સ્પૃષ્ટ હોય, તે અલોકનાગના પ્રદેગની આગળ, નીચે અને ઉપર ભર્ગવના પ્રદેગો હોય, તે ત્રણ વડે સ્પૃષ્ટ હોય, લોકાન્તને વિરે ખૂણામા રહેલો આઝાસપ્રદેગ ઉપર, નીચે, અને જે દિશામા રહેલા જે એમ ચાર પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોય

⁴ જે આકાશના પ્રદેગ ઉપર-નીચે, ચાર દિશા અને ચોરસ છે ત્યાં ન પ્રદેશ પ્રદેગ વડે સ્પર્શાય તે માત્ર વડે સ્પર્શાય

દાણ કે ન દાણ દાણ તો જવસ્થા જનન પ્રદેશો વડે રૂપ દાણ એ પ્રમાણે પુરુષસ્થાસ્તિકાવના પ્રદેશો જન દાણના મમથોની રૂપસ્થાના જાણી.

શ્રી —હે ભગવન્ જવસ્થાસ્તિકાવનો એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માસ્તિકાવના પ્રદેશો વડે રૂપ દાણ ?

મ —હ મોતમ ! જોનામા જોગ માર જન વધારેમાં વધારે સાત વડે એ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાવનું પણ તણવું આકાશસ્તિકાવના સાત પ્રદેશ વડે અપરિચિદ દાણ બાકી બધું ધર્માસ્તિકાવ પ્રમાણે જાણવું.

શ્રી —હે ભગવન્ ! પુરુષસ્થાસ્તિકાવના એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માસ્તિકાવના પ્રદેશો વડે રૂપ દાણ ?

મ —હ મોતમ ! જવસ્થાસ્તિકાવની પેઠે બધું જાણવું.

શ્રી —હે ભગવન્ ! દાણના એક મમથ કેટલા ધર્માસ્તિકાવના પ્રદેશો વડે રૂપ દાણ ?

મ —હ મોતમ ! માત્ર પ્રદેશો વડે^૧ અધર્માસ્તિકાવ, જને આકાશસ્તિકાવનું એ મુજબ / જાણવું જવસ્થાસ્તિકાવ અને પુરુષસ્થાસ્તિકાવના જનન પ્રદેશો વડે રૂપ દાણ, ૧૪^૨ આકાશ મમથવિચિદ અવદ્ધ-જને પણ આકાશમથ ક્ષીએ તો જનન આકાશમથો વડે પણ રૂપ દાણ ૭ એમ કહવું તેમજ

૧ મુજબા જહી પુરુષસ્થાસ્તિકાવના એ પ્રદેશો પણ પ્રદેશો એમ સંખ્યાવ, જસ જ્યાવ જને જનન પ્રદેશોની પણ મથના ૭ તે કેટલા જાણિને તો થેઘ કહવ મને ૭; પણ જીવ રીતે તે તિરુપથોની જેમથી તેને જહી પદવી મુજી ૭.

૨ જહી જોનામા જોગ એનો વિભવ સંજવતો નથી; ધણ ૭ જોમનના મુજા વિષે પ્રક ૭ ન વધે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્મોન્નિકાયદ્રવ્ય ધર્મોન્નિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેલ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પર્શ કરાયેલ ન હોય, પરંતુ અધર્મોન્નિકાયના અસખ્યાત પ્રદેશો વડે, આકાશોન્નિકાયના અસખ્યાત પ્રદેશો વડે, જીવાન્નિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે, અને પુદ્ગલાન્નિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોય પરંતુ અદ્ધા—કાલ—સમયો વડે તો કદાચ સ્પૃષ્ટ હોય, અને કદાચ સ્પૃષ્ટ નહોય (કાળુ કે અદ્ધા—સમય—માત્ર અઢીઢીપમા જ છે) એ પ્રમાણે બીજે બધે પણ સમજવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્મોન્નિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઠ હોય, ત્યાં બીજા કેટલા ધર્મોન્નિકાયના પ્રદેશો અવગાઠ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! એક પણ નહિ, પણ અધર્મોન્નિકાયનો એક, આકાશોન્નિકાયનો એક, જીવાન્નિકાયના અનંત અને પુદ્ગલાન્નિકાયના અનંત હોય, અદ્ધા—સમયના તો કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય હોય તો અનંત હોય

એ પ્રમાણે અધર્મોન્નિકાયનું સમજવું આકાશોન્નિકાયનો એક પ્રદેશ હોય, ત્યાં પણ એ મુજબ જ જાણવું, પરંતુ આકાશોન્નિકાયમા સર્વત્ર ધર્મોદિ નથી, તેથી આકાશના પ્રદેશ આગળ કદાચ ધર્મોદિનો પ્રદેશ ન પણ હોય

જીવાન્નિકાયના પ્રદેશ આગળ ધર્મં પ્રમાણે જ સમજવું, પરંતુ તેના પ્રદેશ આગળ જીવના પણ અનંત પ્રદેશો હોય

એમ નાણુવું^૧ પુરુષાસ્તિકામ જીવની પેઠે / નણુવો ૫ તું
પુરુષાસ્તિકામના ને વચ્ચે પ્રેરેલા અવગ્રહ હોય ત્યાં
ધર્મોન્તિકાવાદિના પેટલા હોય તે પ્રમતે પ્રસંગે નો પુરુષમતા
પ્રેરેલા અસમ રહ્યા હોય, તો તેની મધ્યમાં મુજબ નાણુવો
પણ તેના પ્રેરેલા મળીને એક જ થઈ ગયો હોય, તો
એક જ નણુવે, છતાં પુરુષ અને અદા સમયના તો દરેક
ઠેકાણે જનત જ મળુવે.

શ્રી —હે ભગવન્ ! જ્યાં એક ધર્મોન્તિકામ અવગ્રહ
હોય, ત્યાં પેટલા ધર્મોન્તિકામના પ્રેરેલા રહેલા હોય ?

મ —એક પણ નહિ. પણ અધર્મોન્તિકામ અને
આકાશાસ્તિકામના અસમ્પ્રમાન હોય પરંતુ છવાસ્તિકામ,
પુરુષાસ્તિકામ અને અદા-સમયના જનત હોય. એમ
જો સમજી તેવું.

શ્રી —હે ભગવન્ ! આ ધર્મોન્તિકામ અધર્મોન્તિકામ
અને આકાશાસ્તિકામને વિષે કેઈ પુરુષ બેસવાને સ્થિતો
ગૂંથાને, અને અત્રિહવાને શક્તિમાન છે ?

મ —ના મોતમ ! પરંતુ તે અંતે જનત છવે
અવગ્રહ છે. જેમ કોઈ જોરદારનાં મારણા નષ્ટ કરી તેમાં
દબાવ દીધા સજાવો તો તે દીવાળીનું તેજ પરંપરા મળીને
એકાગ્રે થઈને એ છતાં તેમાં કેઈ પુરુષ અત્રિહવા-એમવાને

૧ મણુવું કે ધર્મોન્તિકામના એક જ અસ્તિત્વ છે. એટલે
જ્યાં તેનો પ્રેરેલ હોય, ત્યાં તેનો જાણે ન હોઈ શકે; પરંતુ છતાં
તો જનત અસ્તિ હોવાથી કોઈ છવના એક પ્રેરેલ અવગ્રહ અવગ્રહ
જનત છવના પ્રેરેલ હોઈ શકે.

શક્તિમાન ન થાય, અને છતાં ત્યાં હજાર દીવાનો પ્રકાશ
મુક્તો છે, તેમ — શતક ૧૩, ઉદ્દે ૪

૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાયના મધ્ય પ્રદેશો
કેટલા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આઠ^૧ છે

એ પ્રમાણે અધર્માગ્નિકાય, આકાશાગ્નિકાય, અને
જ્વાગ્નિકાયનું પણ મમજવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જ્વાગ્નિકાયના એ આઠ મધ્ય-
પ્રદેશો આકાશાગ્નિકાયના કેટલા પ્રદેશોમાં સમાઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા એક, બે, ત્રણ,
ચાર, પાંચ અને છ પ્રદેશોમાં સમાય, તથા વધારેમાં વધારે
આઠમાં સમાય, પણ સાતમાં ન સમાય^૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે, હે ભગવન્ ! તે
એમ જ છે — શતક ૨૫, ઉદ્દે ૫

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! ધર્માગ્નિકાયના અભિવચનો —
અભિધાયક શબ્દો — પર્યાયો — કેટલા છે ?

૧ મેદુના મન્યજાગમાં આવેલા આઠ દુચક પ્રદેશોથી આઠ
દિશાઓની ગરુડાત થાય જે, તેની અપેક્ષાએ આ મન્યજાગો
ગળ્યા હોય એમ લાગે છે — દીકા

૨ જ્વપ્રદેશોનો સક્રોચ અને વિકાસ વર્મ હોવાથી એથી
મારીને છ આકાશપ્રદેશોમાં સમાય પણ વસ્તુસ્પર્શાવથી
આત્મા ન સમાય

મ — હે ઓતમ! અનેક છે ધર્મ ધર્મોન્નિકાણ-
પ્રાણાતિપાતવિરમણ, મુદાવાદવિરમણ એમ પાંચ-
વિરમણ મુધી કાષવિવેક એમ મિત્રા સનસમ્પન્ના ત્વામ
મુધી ઈર્ષાદિ પાત્ર સુમિતિ, અને મનાદિ તથા મુમિ — એ
મર્મા તથા તેના નેના બીજા શબ્દો ને સર્વે ધર્મોન્નિકાણના
અભિવચન છે ?

તે પ્રમાણે અધર્મોન્નિકાણના અભિવચન આ પ્રમાણે છે
અધર્મ અધર્મોન્નિકાણ — અને પ્રાણાતિપાતથી મારીને કાશ્મી
અમુમિ — એ તથા અને તેના નેના બીજા ૭ અનેક વચ્નો
છે તે મધ્ય.

આકાશાન્નિકાણના આ પ્રમાણે છે આકાશ
આકાશાન્નિકાણ મનન નભ મમ, વિતમ, અદ વિદાય,
વીસિ વિવર, અનર, અનરસુ (અન — ત્વમ્ ૫ મ મોધી
પ્રામ યાય છે ને) ઝિ મુપિર, માર્મ વિમુખ (મુખ આદિ
ગદત), અદ [(અદ) ૭ દાગ મનન કગાય તે], અદ
આધાર એમ, આજન અતગ્નિષ્ઠ આજ અવકાશાન
અજમ (મનનક્રિયા રહિત) મુટિક (નરમ) અને અનત —
એ તથા એના નેના બીજા અનંક

શ્વાન્નિકાણના આ પ્રમાણે છે શ્વ શ્વાન્નિકાણ
પ્રાણ, શૂત નત્વ વિદ્ય, એના (પુરુષમેનો ચમ કગના) ૭
નેના (કમક્રી સતુને) આત્મા ગમણ (ગમયુક્ત) દિત
(મનન કરના) પ્રમય, માનવ (નવીન તરી પછી
પ્રાચીન) કાળ, વિદ્યા (વિવિધરૂપે કમેના) નરમ

૧ અહીં ધર્મોન્નિકાણ ક્રમની સાથે અલિચ્છિત ધર્મો
વચના છે તે પાનમા રાખવા એવું છે

(ગમન શીવ) જતુ, થોનિ (હિતાદક), અય્યજ્ઞિ, શર્મા, નાયક (કર્મનો) અને અતન્નામા આ તથા તેના જેવા બીજા અનેક નામો હિમાન્તિકાયનાં અભિવચનો છે.

— શતક ૨૦ ઉદ્દેશ ૨

૨ કાલ

૧

ગોઠ—હું ભગવન્ ' આ મમયક્ષેત્ર ગુ કહુંવાય ?

મઠ—હું ગૌતમ ' આ જળુદ્વીપ, તેની આસપાસ આવેલો લવણમુદ્ર,^૧ તેની આસપાસ આવેલો ધાતક્રીખડ દ્વીપ, તેની આસપાસ આવેલો કાલોદધિ, અને તેની આસપાસ આવેલા પુષ્કરદ્વીપનો અર્ધોભાગ એમ અઢીદ્વીપ અને બે મુદ્ર એ મમયક્ષેત્ર છે

વિવરણ ઉપર જણાવેલા ભાગ મનુષ્યક્ષેત્ર પણ કહુંવાય છે મર્યંની ગતિથી ઓળખાતો દિવસ અને મામાદિઉપરાળ મનુષ્યક્ષેત્રમા જ છે, પણ આગળ નથી, કારણકે આગળ ગંડનાગ મૂયેા ગતિવાળા નથી મનુષ્યક્ષેત્રમા જો જ્યોતિષક છે, તે મદા ભ્રમણ કરે છે, એમનુ ભ્રમણ મેરુની ચારે બાજુ થાય છે મનુષ્યક્ષેત્રમા કુલ સૂર્ય અને ચંદ્ર એકમેકબીજાસ

૧ જળુદ્વીપ થાળી જેવો ગોળ છે તેની આસપાસ લવણમુદ્ર કડાની પેઠે ગોળ વી ટળાયેલો છે, તેની આસપાસ ધાતક્રીખડ અને તેની આસપાસ કાલોદધિ પણ તે જ રીતે કડાની પેઠે ગોળ વી ટળાયેલા છે તેની આસપાસ પુષ્કરદ્વીપ પણ કડાની પેઠે ગોળ વી ટળાયેલો છે તે પુષ્કરદ્વીપની જડાઈના ગોળ ફરતા બે ભાગ કરતી વચ્ચેની લીટી જેવો માનુષ્યોત્તર પર્વત છે તેની આ તરફનો ભાગ તે અર્ધો પુષ્કરદ્વીપ

એકમોક્ષત્રીસ છે તેમજ નજીકપણ જે-એ સવધુમમુક્તિ
ચાર-ચાર, પાંચપાંચમાં બાર-બાર કોલોદધિમાં ૪૦-૪૦
અને પુષ્કરાર્ધમાં ૭૦-૭૦ એક એક મનો પરિવાર વીસ
નજીક અકુશી મદ અને ઊસદ દળરે । નવમાં ન પચેતેર
કોટીમાં તારાઓ છે

મનુષ્યલોકમાં મુદત અદારાત્ર પદ્મ છત્યાદિ રૂપે અનેક
પ્રકારનો કાળ-વ્યવહાર થાય છે તેની મહાર નહિ. મનુષ્ય
લોકની મહાર તે કાર્મ કાળ-વ્યવહાર કરવાવાળું હોય અને
એવા વ્યવહાર કરે તો પણ તે મનુષ્યલોકમાં પ્રમિલ
વ્યવહાર પ્રમાણે જ કરી શકે કેમકે વ્યાવહારિક કાળવિભાગનો
મુખ્ય આધાર નિશ્ચય ક્રિયા છે અગ્રી ક્રિયા મુલ્ય ચક્ર આદિ
જ્યોતિષની મતિ જ છે પરંતુ મનુષ્યલોકની મહારના મુલ્ય
આદિ જ્યોતિષો વિષય છે આ કારણથી તેમની નિશ્ચય
અન પ્રકાર એકરૂપે છે

—છતક ૨ શ્લોક ૬

૨

મૌ —દે બ્રમવન્ નરકમાં રહેલા નૈરર્થિકો એમ જાણે
કે સમય જાત્યસિદ્ધ કૃતમર્ષિણી અને અવસ્થર્ષિણી ।

મ —ત્વ મૌતમ' તે સમયાદિનું માન જાણી
મનુષ્યલોકમાં જ' છે તેઓનું પ્રમાણ અહીં છે અને તેઓનું
અહીં જ પ્રમાણે જણાય છે પરંતુ નૈરર્થિકોને એ પ્રમાણે
જાણ નથી તે ૮ પ્રમાણે મનુષ્યલોકની અદરના ડેરલાક
પર્યેદિય તિથ એ ભવત્પતિઓ વ્યતરે અને જ્યોતિષો
પણ મનુષ્યલોકમાં છે તો પણ તે કાળના અવ્યવહારી છે

—છતક ૫ શ્લોક ૬

૧ સુશાંતિની વચિને મરણે

૬

લોકવિભાગ

૧ લોક

૧

તે જાણે, તે સમયે શ્રમણુભગવત મહાવીરના શિષ્ય રોહ નામે અનગાર હતા, તે અવભાવે ભદ્ર દ્રોમળ, વિનયી, શાત, ઓઝા ક્રોધ-માન-માયા અને ક્ષોભવાળા અત્યંત નિર્ભિમાની, ગુરુને આશરે ગહેનાગ કાઠીને સંતાપ ન કરે તેવા, અને ગુરુભક્ત હતા તે રોહ નામના અનગાર પોતે કિબડક રહેલા, નીચે નમેલ મુખવાળા ધ્યાનરૂપ કાશમા પેડેલા, તથા સયમ અને તપ વડે આત્માને ભાવિત કરતા, શ્રમણુભગવત મહાવીરની આબુઆબુ વિહરે છે

તે રોહ અનગારને એક વખત નીચેની શકા થતા તેઓ ભગવાનને આવી પછવા લાગ્યા

પ્ર૦—હે ભગવત્! પહેલો કોડ છે અને પછી અલોડ છે કે પહેલો અલોડ છે અને પછી કોડ છે ?

છ — 'દે રોક' રોક અને અરોક બને પહલા પશુ છે
અને પછી પશુ છે એ બને સાધન ભાવ છે દે રોક
એ બેમા અમુક પહલો અને અમુક પછી એવો કમ નથી.

એ પ્રમાણે જીવ-અજીવ મસારી સિદ્ધ છે નૃકડી
વગેરે બાવોનુ પશુ નાણુ.

— સતક ૧ છે ૧

૨

આમગ આવેલ ૨૬ રોકની કથામાથી ૧

૨૬ — 'યુ મોક' અંતવાસો છે ૩ અંત વિનાનો છે

મ — 'દે ૨૬૬૩' મે રોકને ચાર પ્રકારનો લખ્યો છે
કમથી કમથી કાળથી અને આવથી તેમા જે કલ્પમા
છે તે એક છે અને અંતવાસો છે ૭ છેવટોક છે ૧
અમખ્ય કાલોઠોડી ચોત્તન નુધી લખ્યો અને પદોગાઈવાસો
છ તથા તેનો પરિધિ અમખ્ય ચોત્તન ૬૩ કિલોનો છે વળી
તેનો છ'ગ છે ૭ કાળરોક છે તે દમેઈ કનો દમેઈ
છ અને દમેઈ રદેમ તે ક્રવ સાધન, અને નિત્ય છે
વળી તેનો અંત નથી ૭ ભાવરોક છે તે અનત પણ
પપવ અનત મપપપવ, અનત ૨૫૪૫૫૫ અને અનત
નમ્બાનપપવ૩૫ છે વળી તેનો અંત નથી.

— સતક ૨ છે ૧

૩

મી — 'મમવત' માક કેદશ મેરો છે

મ — 'મીતમ' માક અત્તત મેરો છે તે પૂવ પશિમ
મધી કિનારે અમખ્ય કોટકોટિ ચોત્તન લખિ પદોત્રો ૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! એવડા મોટા આ લોકમા એવો કાઈ પરમાણુ નેટસો પણ પ્રદેશ છે કે જ્યાં આ જીવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય કે મરણ પામ્યો ન હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! એ અર્થ યરાયર નથી જેમા કાઈ એક પુરુષ સો બકરી માટે એક વાડો ડરે, અને તેમા વધારેમા વધારે હજાર બકરી પૂરે, અને તે વાડામા ઘણુ પાણી અને ચરવાનુ સ્થળ હોવાથી તે બકરીઓ ત્યાં વધારેમા વધારે ૭ માસ સુધી રહે, તો હે ગૌતમ ! તે વાડાનો એવો કાઈ પરમાણુ નેટસો પ્રદેશ હોય કે જે તે બકરીઓની લીંડીઓથી, મૂત્રથી, રોમથી, શીંગડાથી, ખરીથી અને નખથી પૂર્વે સ્પર્શ ન કરાયેલો હોય ? “ના, એવો ન હોય ” હે ગૌતમ ! તો પણ એમ માની શકાય કે એ વાડામા એકાદ પ્રદેશ એવો હોય કે જ્યાં તે બકરીની લીંડી વગેરેનો સ્પર્શ ન થયો હોય, પરંતુ આ લોક તે શાશ્વત હોવાથી, સસાર અનાદિ હોવાથી, જીવ નિત્ય હોવાથી, તથા કર્મની અને જન્મ-મરણની અહુલતા હોવાથી એવો એક પણ પ્રદેશ નથી કે જ્યાં આ જીવ જન્મ્યો ન હોય કે મર્યો ન હોય

—શતક ૧૨, ઉદ્દે ૭

૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! લોકના પૂર્વ ચરમાતમા (પૂર્વ આણુના છેડાને અને) જીવો, જીવદેશો, જીવપ્રદેશો, અજીવો કે તેમના દેશ પ્રદેશો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવો નથી પણ જીવદેશો અને જીવપ્રદેશો છે, (લોકનો કેલ્લો ભાગ વિષમ એ

પ્રદેશના પ્રતરૂપ હોવાથી તેના અસખ્ય પ્રદેશાવગ્રહી છવનો મર્યાદા નથી પરંતુ છવદેશો અને છવપ્રદેશોનો તે એક પ્રદેશન વિશે પણ અવગ્રહ સંભવે છે તેથી તે તે છે) દરે ને છવદેશો છે તેમાં પૃથિવ્યાદિ એકેન્દ્રિય છવના દેશો લોકાન્તે અવગ્રહ હોય છે અથવા (૧) એકેન્દ્રિયોના પચા દેશો અને બે ઉદ્વિયોના એક દેશ અથવા (૨) એકેન્દ્રિયોના દેશો અને બેઉદ્વિયોના અનેક દેશો, અથવા (૩) એકેન્દ્રિયોના દેશો અને બે ઉદ્વિયોના દેશો હોય એમ ત્રણે ઉદ્વિયોનાના સુધી ત્રણ ત્રણ વિકલ્પો બાધુવાન અનિન્દ્રિય છવ એન્દ્રે ઉપયોગરહિત જ્યેષ્ઠતાની ત્યારે જ્યેષ્ઠ નમુદ્ધાત કરે ત્યારે નના દેશ પણ ત્યાં સંભવે છે પરંતુ આજથી વગેરે દિશાની પેઠે ૩૧ દિશામાં ત્રણ વિકલ્પો ન હતા ૫ તુ એકેન્દ્રિયોના દેશો અને અનિન્દ્રિયોના દેશ એ વિક ૫ છાંયી દેવો કારણકે જ્યેષ્ઠ નમુદ્ધાતતત્ત્વનામાં અદ્યમ પ્રદેશો કપાલના આકારના થાય ત્યારે પૂર્વ દિશાના મર્યાન્તે પ્રદેશની ત્રણ - હાનિ વડે વિષમતા થતી હોવાથી લોકના વાતાઓમાં અનિર્ણિત છવના પચા દેશોનો સંભવ છે પણ એક દેશનો સંભવ નથી

વળી ત્યાં ગુરુમધ્યકર્ષણ તથા ધર્માન્તિકારપ્રતિભા દેશો અને પ્રદેશો હતાથી અછવો અછવદેશો અને અછવ પ્રદેશો તો હોય ન છે ત્યાં ને અછવો અછવો સંભવ છે ૧ ધર્માન્તિકારદેશ અધર્માન્તિકારદેશ અને આકાશ-

૧. કોઈકે તે દ્વિઉદ્વિય હોય ન નહીં; પણ એ દ્વિઉદ્વિય એકેન્દ્રિયમાં કે પછ ત્રણની કલ્પનાવાશે થઈ માત્રુદ્વિય સમુદ્ધાત છે તેની અપેક્ષામાં અહીં વિચ્છેદ જરૂર છે

નિઝાયદેશ તથા ત્રણેના પ્રદેશ એમ કુલ છ પ્રકારના છે ત્યા અદ્વાસમય (જાળ) નથી, કારણ કે તે તા અઢીકીપમા જ હોય છે ડપીઅણવના તો મધ્ય, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણ એ ચાર પ્રકાર છે

એ જ પ્રમાણે લોકના દક્ષિણ દિશાના ચરમાતમા, તથા પશ્ચિમ અને ઉત્તર ચરમાતમા પણ બાણુવુ

પરંતુ લોકના ઉપરના ચરમાતમા થોડોડ કેર છે ત્યા સિદ્ધા હોવાથી ત્યા એકેદ્રિયોના દેશોની માફક અનિદ્રિયોના દેશો અવશ્ય હોય છે તેથી ત્યા જે જીવદેશો છે તે અવશ્ય એકેદ્રિયોના દેશો અને અનિદ્રિયોના દેશો છે, અથવા એકેદ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને બે ઇદ્રિયોના એક દેશ છે,^૧ અથવા એકેદ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને બે ઇદ્રિયોના દેશો છે એ પ્રમાણે વચલા વિરુદ્ધ સિવાયના બીજા બધા વિરુદ્ધો પચેદ્રિયો સુધી કહેવા ત્યા જે જીવ-પ્રદેશો છે, તે અવશ્ય એકેદ્રિયોના પ્રદેશો, અને અનિદ્રિયોના પ્રદેશો છે, અથવા એકેદ્રિયોના પ્રદેશો, અનિદ્રિયોના પ્રદેશો અને એક બેઇદ્રિયના પ્રદેશો છે, અથવા એકેદ્રિયોના

---

૧ અહીં ઉપરના પૂર્વ દિશાના ચરમાન્તની પેઠે 'એકેદ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને બે ઇદ્રિયના દેશો' એવો વિરુદ્ધ નથી, કારણ કે, પ્રદેશની હાનિવૃદ્ધિથી થયેલ વિષમભાગ અહીં ન હોવાથી પૂર્વ ચરમાન્તની પેઠે ત્યા બે ઇદ્રિયના અનેક દેશો સંભવતા નથી પૂર્વ ચરમાન્તમા તો પ્રદેશની હાનિવૃદ્ધિ થતી હોવાથી અનેકપ્રતરાત્મક લોકદેશના હોવાથી ત્યા બેઇદ્રિય જીવના અનેક દેશ સંભવે છે

પ્રદેશો^૧ અનિદ્રિયોના પ્રદેશો અને નેઇદ્રિયોના પ્રદેશો ૭
એ પ્રમાણે પચેદિવ સુધી નણ્ણુ અણ્ણવોના ત્યાં ૬૪
પ્રકાર મળવા રૂપીઅણ્ણવના ૨૪૫ દેશ પ્રદેશ અને
પગમણ્ણુ એ ચાર તથા ધમ અધમ અને આકાશના દેશ
અને પ્રદેશો એ ૭ મળીને કુલ ૧

હોના હેઠળના ચરમાતમા ૯૦ જીવદેશો છે તે અવસ્થ
એકદ્રિયોના દેશો છે અથવા એકદ્રિયોના દેશો અને ને
ઇદ્રિયોના દેશ ૭^૨ અથવા એકદ્રિયોના દેશો અને ને
ઇદ્રિયોના દેશો છે એ પ્રમાણે અનિદ્રિયો સુધી નણ્ણુ
મવના પ્રદેશોની માત્રવર્ધા પૂર્વ ચરમાતમા પ્રસૂતગ પ્રમાણે
નણ્ણુ, પણ્ણુ તેમા એકદ્રિયોના પ્રદેશો અને નેઇદ્રિયોના
પ્રદેશ એ વિહસ્ય અસંખ્યવિત હોવાથી મરિત નથી.^૩
અણ્ણવોની માત્રવર્ધા તો ઉપગ્ન ચરમાત પ્રમાણે નણ્ણુ

ગ્લપ્રમાના ચરમાત માટે એ પ્રમાણે પ્રથમ પૂજારી
પાકના ચાર ચરમાત કલા તેમ તેના પ્રણ્ણુ ચારે કહેવા.
પણ્ણુ ઉપરના ચરમાતમા જીવદેશો અવસ્થ એકદ્રિયોના દેશો હોય
૭ અથવા (૧) એકદ્રિય દેશો અને નેઇદ્રિયોના દેશ

૧ અહીં પચ્ચરો એકદ્રિયોના પ્રદેશો અનિદ્રિયોના
પ્રદેશો અને નેઇદ્રિયોના પ્રદેશો એવા વિહસ્ય ન નણ્ણુરો મરણ
૩ તેમાં 'એકદ્રિયોના પ્રદેશ' એ અંગરો અસંખ્ય ૭ કેવલિસકુદ
પાત સમયે હોનાપણ્ણુ અવસ્થા સિવાય હોરોના અર્થાં એક
પ્રદેશ હોય ત્યાં અસંખ્યાવા પ્રદેશો હોય ૭

૨ અહીં એકદ્રિયોના દેશો અને નેઇદ્રિયોના દેશો એ
પચ્ચરો વિહસ્ય હોઈવળ્ય અજાણથી નથી થતા.

અથવા (૨) એકે દ્રિયદેશો અને બેઘદ્રિયદેશો અથવા (૩) એકદ્રિય દેશો અને બેઘદ્રિયોના દેશો — એમ ત્રણે વિકલ્પો સાચ છે, કારણકે રત્નપ્રભામાં બેઘદ્રિયો રહે છે, અને તેઓ એકે દ્રિયની અપેક્ષાએ થોડા હોય છે, તેથી તેના ઉપરના ચગ્માતમાં બે ઘદ્રિયનો એક, અથવા અનેક દેશ સંભવિત છે એ પ્રમાણે અનિદ્રિય મુઠ્ઠી જાણવું

જીવના જે પ્રદેશો છે, તે અવમ્ય એકે દ્રિયના છે અથવા એકે દ્રિય પ્રદેશો અને બેઘદ્રિયના પ્રદેશો,^૧ અથવા એકે દ્રિયજીવપ્રદેશો અને બેઘદ્રિયોના પ્રદેશો — એમ બે બે વિકલ્પ જાણવા ત્યાં રૂપી અજીવના ચાર અને અરૂપી અજીવના માત્ર પ્રકાર જાણવા, કારણ કે તે સમયક્ષેત્રની અદ્વૈત હોવાથી ત્યાં અદ્વામય પણ હોય છે

રત્નપ્રભાનો નીચેનો ચરમાત લોકના નીચલા ચગ્માતની પેઠે જાણવો, પણ વિશેષ એ કે, જીવદેશો સળધે લોકના નીચેના ચરમાતમાં બેઘદ્રિયાદિના મધ્યમ વિકલ્પ રહિત બે બે વિકલ્પો કહ્યા છે પણ અહીં પચ્ચેદ્રિય એકલાની જાણતમાં ત્રણે વિકલ્પ કહેવા, કારણકે રત્નપ્રભાના નીચેના ચરમાતમાં દેવરૂપ પચ્ચેદ્રિયોના જન્મનાગમન દ્વારા પચ્ચેદ્રિયનો દેશ અને તેના દેશો સંભવે છે અને બેઘદ્રિયાદિ તો રત્નપ્રભાના નીચેના ચરમાન્તમાં મરણસમુદ્ધાતથી જાય ત્યારે જ તેનો સંભવ હોવાથી ત્યાં તેમનો દેશ જ સંભવિત છે પરંતુ દેશો સંભવતા નથી, કેમકે રત્નપ્રભાનો નીચેનો ચગ્માત એક પ્રતરૂપ હોવાથી અનેક દેશનો હેતુ થતો નથી

૧ અહીં પછીનો ‘એકે દ્રિયપ્રદેશો અને બેઘદ્રિયનો પ્રદેશ’ એ વિકલ્પ ન સંભવવાના કારણ માટે જુઓ પા ૫૪૨ નો ૧

પ્રદેશો^૧ અને દ્વિષોના પ્રદેશો અને ત્રેલોદિષોના પ્રદેશો છે એ પ્રમાણે પચોદિશ સુધી ગણવું અશ્વેના ત્યાં હતે પ્રકાર મમ ત્યાં રૂપીઅશ્વના નીચે રેલ પ્રદેશ અને પગભાણુ એ ચાર તથા મમ અધમ અને આકાશના રેલ અને પ્રદેશો એ ૭ મળીને કુલ ૧

લોકના હેઠળના ચરમાતમા ૭ જીવદેશો છે તે અવસ્થા એકદિષોના રેશો છે અથવા એકદિષોના રેશો અને ત્રેલોદિષોના રેલ છે^૨ અથવા એકદિષોના રેશો અને ત્રેલોદિષોના રેશો છે એ પ્રમાણે અનિદિષો સુધી ગણવું મવના પ્રદેશોની જાણતમા પૂર્વ ચરમાતમા પ્રમોત્તર પ્રમાણે ગણવું પણ તેમાં એકદિષોના પ્રદેશો અને ત્રેલોદિષોના પ્રદેશ એ વિષય અસંભવિત હોવાથી પટિત નથી^૧ અશ્વેનોની જાણતમા તે ઉપરના ચરમાત પ્રમાણે ગણવું

ગ્લપ્રમાના ચરમાત મારે એ પ્રમાણે પ્રમ પૂજતા માકના ચાર ચરમાત કલા તેમ તેના પણ ચારે કહેવા પણ ઉપરના ચરમાતમા જીવદેશો અવસ્થા એકદિષોના રેશો હોય ૬ અથવા (૧) એકદિષો રેશો અને ત્રેલોદિષોના રેલ

૧ અટી પળનો એકદિષોના પ્રદેશો અનિદિષોના પ્રદેશો અને ત્રેલોદિષોના પ્રદેશ એવા વિષય ન મળીને હારણ છે તેમાં 'એકદિષોના પ્રદેશ એ અળનો અસંભવ છે કેવલિસમુદ્ધાત સમયે સોભ્યાપક અવસ્થા સિવાય હોયોને જ્યાં એક પ્રદેશ હોય ત્યાં અસંભવ પ્રદેશો હોય છે

૨ અટી 'એકદિષોના રેશો અને ત્રેલોદિષોના રેશો એ પળનો વિષય સોભ્યાપક અધ્યાયથી નથી થતો.

લોકનો આકાર

ઉપો જ લા ૧૪ પદ્યગાન - -
 ૧ લોકને આશરીને ઉપોનો ચરને - - - - -

—૫૧—

૨ લોકનો આકાર

૧૪૫ લોકના અર્થો, મધ્યમ
 ૧ જે નીચેનો ભાગ મેરુ જ
 ૧૪૫૦ યોજનના ઊંડાણુ પડ
 ઊંધા ડરેલા સંકેત જેવો છે,
 જુ છે સમતલની નીચે નવમે
 ના નવમે યાત્રન એમ કુદ ૧૪
 છે, જેનો આકાર ગાંધર્વ
 ૧૪૫૦૧૦૦ જે મધ્યમ દાક્ષી
 વર્ણ લોક છે, જેનો આકાર ૫ મન
 નાગકોના નિવાસસ્થાનની સુ-
 લોહમા આવેલી છે તે માત્ર એક
 તે દરેક નીચેની નીચેની જમિની
 અધિક છે તે માત્ર જમિની એક
 એકબીજાને અડીને રહેલી નથી એક
 બધું જ મોડું અંતર છે આ આકાર
 તનુવાત, અને આકાર, કમરો દરેક ન
 નગકજમિની નીચે વનોદ્રિ છે, એક
 ૧૪૫૦૧૦૦ નીચે તનુવાત અને તનુવાત
 તેની પછી બીજી નગકજમિ છે. તેની

ચલપ્રમાના ચાઝ ચરમાતની પેઠે શકરાપ્રમાના પણ
ચાઝ ચરમાન કહેવા અને ચલપ્રમાના નીચેના ચરમાતની
પેઠે શકરાપ્રમાનો ઉપસો તમા નીચરો ચરમાન સમજાવે.
અ પ્રમાણે માતમી પૃથિવી મુખી ગણ્યુ^૧ તથા ઔપમ
દેવલોકથી અમુત મુખીના દેવલોક મનથી પણ એમ જ
નણ્યુ મૈવેયક વિમાનો માટે પણ એમ જ ગણ્યુ પણ તેમા
વિશ્વેષ એ કે ઉપમા અને દોહા ચરમાત વિષે જીવદેવો
તમને પચેડિયેમા પણ વચરો વિકલ્પ ન કહેવો — કાચુકે
મૈવેયક તથા અનુચર વિમાનમા દેવોનું યમનામન ન
હોવાથી^૨ પચેડિયમાં પણ જાએ વિકલ્પ છે

—શ્લોક ૧૬ કહે ૮

૫

ઔતમ^૧ હં બમવન^૨ મોટી જહિવાણો દેવ લોકાતમા
જીમા ગદી જાણેકમાં પેનાના હાથ ઉત્પાદિને મોઝાવા કે
પમાગ્વા સમજ છે.

મ —ના ઔતમ પ્રમાણિકામના જાણાવથી અલોકમાં
જીવ અને પુરુષ હાથ નહીં માટે ત્યાં જીવ અને પુરુષની
મતિ નથી. જીવેકની સાથે રહેલા પુરુષો જાહારરૂપે સગી
રૂપે કમેવરૂપે તથા જાણે ધ્રુવસાદિગે ઉપચિત મરેલા હાથ
છે અર્થાત પુરુષના કમેઈનાં જીવાનુમાની સ્વભાવવાળા હાથ

૧ દેવોનું યમનામન તેા ત્રીજી નરકજુગી મુખી જ છે
સાચી જાણતની નરકજુગી વિષે દેવોનું યમનામન ન હોવાથી
પચેડિયા મે વિકલ્પો જ હોય જ્યાં તથા કલા છે તે
વિચારણીય છે —શ્રીક

૨ અમુત દેવલોક મુખી દેવોના યમનામનનો સમજ છે

છે, જે ક્ષેત્રમા જીવો છ ત્યા જ પુદ્ગલોની ગતિ હોય છે, તેમ જ પુદ્ગલોને આશરીને જીવોનો અને પુદ્ગલોનો ગતિ-ધર્મ હોય છે

—શતક ૧૬, ઉદ્દે ૮

૨ લોકનો આકાર

વિવરણ લોકના અધો, મધ્યમ અને ઉર્ધ્વ એવા ત્રણ ભાગ છે નીચેનો ભાગ મેરુ પર્વતની સમતલ ભૂમિની નીચે નવસો યોજનના ઊંડાણ પછી ગણાય છે, જેનો આકાર ઊંધા ડરેલા શકોરા જેવો છે, અથવા નીચે નીચે વિન્તીર્ણ છે સમતલની નીચે નવસો યોજન તેમ જ તેની ઉપરના નવસો યોજન એમ કુલ ૧૮૦૦ યોજનનો મધ્યમ લોક છે, જેનો આકાર ઝાલરની પેડે બરાબર લગાઈ પહોળાઈવાળો છે મધ્યમ લોકની ઉપરનો મપૂર્ણ લોક ઉર્ધ્વ લોક છે, જેનો આકાર પખાજ જેવો છે

નારકોના નિવાસસ્થાનની સાત નરકભૂમિઓ અધો-લોકમા આવેલી છે તે સાતે એકબીજાથી નીચે છે, તથા તે દરેક નીચેની નીચેની ભૂમિની લગાઈ પહોળાઈ અધિક અધિક છે તે સાતે ભૂમિઓ એકબીજાથી નીચે છે, પણ એકબીજાને અડીને રહેલી નથી અર્થાત્ તે દરેકની વચ્ચેમાં બહુ જ મોટું અંતર છે આ અંતરમા વનોદધિ, વનવાત, તનુવાત, અને આકાશ, ક્રમથી નીચે નીચે છે અર્થાત્ પહેલી નરકભૂમિની નીચે વનોદધિ છે, વનોદધિની નીચે વનવાત છે, વનવાતની નીચે તનુવાત અને તનુવાતની નીચે આકાશ છે તેની પછી બીજી નરકભૂમિ છે તેની નીચે પાછો વનોદધિ

આલિંગ એ જ કમ હ ઉપગતી અપેક્ષાએ નીચેની
પૃથ્વીની જાડાઈ જોણી જોણી છે જેમકે ૧૮ હજાર
ચોળન, ૧૭૦ હજાર ચોળન ૧૦૮ હ ન૦ ચોળન ૧૨
હ નર ચોળન ૧૧૮ હજાર ચો / ન ૧૧૬ હ નર ચોળન,
અને ૧ ૮ હજાર ચોળન. તે સાતેની નીચે જે સાત
ધનાકષિ છે તેમની જાડાઈ એક સરખી એટલે વીસ વીસ
હ નર ચોળનની છે અને જે સાત ધનવાન અને માત તનુવાત
છે તેમની જાડાઈ માત્રા-ચરપથી જસ ખ્યાત ચોળનપ્રમાણ
હોવા છતાં એક એકથી નીચેનાની જાડાઈ વિગેર છે

નરકની પહેલી જમિ રત્નપ્રધાન હોવાથી રત્નપ્રમા
કહેવાય છે એ રીતે સકરા એટલે કાંકરાની જડુક્ષતાને કષિ
બીજી સકરાપ્રમા, વાસુકા એટલે રેતીની મુખ્યતાને કષિ
ત્રીજી વાસુકાપ્રમા ૫૬ એટલે કાદવની અધિકતાથી ચોથી
૫૬પ્રમા ધૂમ એટલે ૩ ધૂમાડાની અધિકતાથી પાંચમી
ધૂમપ્રમા તમ એટલે ૬ અધારની વિશેષતાથી છઠી તમ પ્રમા
અને મહાતમ એટલે ૩ ધન અધારની પ્રચુરતાથી
માતમી મહાતમપ્રમા કહેવાય છે

તેમા રત્નપ્રમા ધૂમિના પાછા ત્રણ કાંડ છે પહેલો
ખરકાંડ રત્નપ્રચુર છે જે સૌથી ઉપર છે તેની જાડાઈ ૧૬
હજાર ચો / ન પ્રમાણ છે જેની નીચેનો ૮૪ હજાર ચોળન
જાડાઈવાળો કાંડ ૫૬મુક છે અને જેની નીચેનો ત્રીજો
જસમુક છે તેની જાડાઈ ૮ હજાર ચો / ન છે
બીજીથી સર્વ સાતમી જમિ સુધીમાં આવેા વિભાગ તથા
તેમા મહાંશ આદિ જે જે પદાર્થો છે તે તથા જગાએ એક
સરખા છે

માતે ભૂમિઓની નેટનેટલી જાડાઈ હોઈ છે, એની ઉપર તથા નીચેના એક એક હબ્બર યોજન છાંડતા યાકીના મધ્ય ભાગમાં નરડવાસ છે દરેક નરકભૂમિમાં માળવાળા વગ્ના તળની પેઠે પ્રતર છે રત્નપ્રભામાં તેવા ૧૩, શર્ંગપ્રભામાં ૧૧ એમ દરેક નીચેની ભૂમિમાં એ એ ઓછા ઝગ્ના માતમીમાં એક જ પ્રતર છે એ પ્રતરોમાં નરક છે એ પ્રતર અને ળીજ પ્રતર વચ્ચે જે અવકાશ છે, તેમાં નરક નથી દરેક પ્રતરની જાડાઈ જે ત્રણ ત્રણ હબ્બર યોજનની માનવામાં આવે છે, એમાં એ વિવિધ મધ્યાન (આકાર) વાળા નરક છે

પહેલીથી સાતમી ભૂતમ સુધીના નરક વધતી જતી અનુભવાયુક્ત ગ્યનાવાળા છે રત્નપ્રભાને છોડીને યાકીની ૭ ભૂમિઓમાં નથી દ્વીપ, સમુદ્ર, પર્વત, સરોવર, ગામ કે શહેર વગેરે નથી વૃક્ષલતાદિ, કે નથી એકેદ્રિયથી લઈને પચેદ્રિય પર્યાંત તિર્યચ, નથી મનુષ્ય કે નથી દેવ રત્નપ્રભાને છોડીને એમ કહેવાનું કારણ એ કે, એની ઉપરનો થોડો ભાગ મધ્યલોકમાં સમિલિત છે તેથી તેમાં દ્વીપાદિ મળી આવે છે રત્નપ્રભા સિવાયની યાકીની ૭ ભૂમિઓમાં ફક્ત નારક અને કેટલાક એકેદ્રિય જીવ હોય છે એ ભૂમિઓમાં ક્યારેક કોઈ ગ્યાન ઉપર મનુષ્ય, દેવ અને પચેદ્રિય તિર્યચોનો પણ મલવ છે મનુષ્યનો મલવ એ અપેક્ષાએ છે કે કેવલિસમુદ્ધાત કર્તો મનુષ્ય સર્વલોકવ્યાપી હોવાથી એ ભૂમિઓમાં પણ આત્મપ્રદેશ કેલાવે છે એ ઉપરાંત વૈક્રિયલગ્ધિવાળા મનુષ્યો અને તિર્યચો પણ ત્યાં પહોંચે છે કેટલાક દેવો પણ ક્યારેક પોતાના પૂર્વજન્મના

મિત્ર ના કેની રામે એમને દુઃખમુક્ત કરવાના ઉદ્દેશથી
 નમ છે એ રીતે જના । પણ દક્ષ તથા જૂમિઓ સુધી
 તઈ સહે છે આમળ નહી પરમજ્ઞાપામિક નામના ન ક
 પાવ દેવો જ મધી જ પહેલી તથા જૂમિઓના હોમ છે
 બીજા દેવો દક્ષ પહેલી જૂમિઓ જ હોમ છે

મધ્યમયોગની આકૃતિ ઝાસત જેવી છે મધ્યમશક્તિમા
 દ્વાપ અને મધુ અસખ્યાત છે તે કમથી દ્વાપની પછી
 સમુદ્ર અને સમુદ્રની પછી દ્વાપ એ રીતે જોડવાયેલા છે
 ૧ જુદીપ ઘાળી જેવો જોળ છે અને બીજા બધા દ્વાપ-
 મમુદ્રની આકૃતિ વસવના જેવી એટલે કે જુદીના જેવી છે

ગૌથી પ્રથમ જ જુદાપની બધાની વચમાં છે તેનો
 પૂવ પશ્ચિમ તથા ઉત્તર દક્ષિણ વિસ્તાર સામસામ ચોક્કસના
 છે તેની વીંટના સત્રણસમુદ્રો વિસ્તાર એનાથી જમણે
 છે ધાતકીખડ સ્વચ્છમમુદ્રો વીંટીને આવેલો છે અને
 તેનો વિસ્તાર તથા જમણો છે ધાતકીખડો વીંટનાર
 કાષોદધિના વિસ્તાર તેનાથી જમણો છે તેની વીંટનાર
 કુન્દવરુદીપનો કાષોદધિથી જમણો છે અને કુન્દરોદધિને
 તનાની જમણો છે આ જ કમ છેવટના દ્વાપ સ્વચ્છ મમુદ્ર
 અને છેવ ના અવજૂરમમુદ્ર સમુદ્ર સુધી જાયવેલ

જ જુદાપની મધ્યમાં મેરુ પવત છે તથા તેમાં માત
 સયા છે તેમાં પદ્મ બગત છે તે દક્ષિણ તરફ છે

૧ મૂલમા સતક ૬ શ્લોકે ૧મા જ જુદીપ કહે છે અને
 કથે સ્વચ્છે રહેલો છે તે પ્રસન્ના અભાજમાં બહી આખી અંત
 દ્વાપપ્રકાશિ (૫૧૫ ૧૩૮૧) કહેવી એમ અજ્ઞાનુ છે કિન્ત
 અજ્ઞાનુ પુનઃક ના મધમાં અવશ્ય નિરપક હોવાથી કથાજ્ઞ નથી

મન્વની ઉત્તરે દૈમવત, દૈમવતની ઉત્તરે હિમ, હિમની ઉત્તરે વિદેહ, વિદેહની ઉત્તરે ગમ્યક, ગમ્યકની ઉત્તરે હિગમ્યવત, અને હિગમ્યવતની ઉત્તરે ઐરવત છે. માને ક્ષેત્રોને એક શ્રીગન્ધી જીના પાડવા માટે તેમની વચ્ચેના છ પર્વતો છે. તે વર્ષધર, ઝંડવાય છે. તે ગંધા પૂર્વથી પશ્ચિમ લાગ્યા છે. ભગ્ત અને દૈમવતની વચ્ચે હિમવાન છે, તે પ્રમાણે પશ્ચિમના નામ મહાહિમવાન, નિપથ, તીલ, ઝકમી અને શિખરી છે.

જમ્બુદ્વીપની અપેક્ષાએ ધાતકીખડકીપમા મેરુ, વર્ષ અને વર્ષધરની મજ્યા ગમણી છે. જોકે તેમના નામ એક-મજ્યા છે. વલયાદૃતિ ધાતકીખડકી પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ એમ બે ભાગ છે. તેમનો વિભાગ બે પર્વતથી થાય છે. તે દક્ષિણથી ઉત્તર ફેલાયેલા છે અને ગાણુ મમાન મગ્ગ છે. પ્રત્યેક ભાગમા એક એક મેરુ, માત સાત વર્ષ, અને છ છ વર્ષધર છે.

મેરુ, વર્ષ અને વર્ષધરોની જે મજ્યા ધાતકીખડકીમાં છે, તે જ પુટારાધ્વીપમા છે. એટલે કે એમા પણ બે મેરુ આદિ છે. તે પણ ગાણુઝાર પર્વતોથી વિભક્ત થયેલા પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં રહેલા છે. આ રીતે સગ્વાળો દગ્તા અઢીધ્વીપમાં કુલ પાંચ મેરુ, ત્રીશ વર્ષધર, પાત્રીશ ક્ષેત્રો, પાંચ દેવકુરુ, પાંચ ઉત્તરકુરુ, પાંચ મહાવિદેહના ૧૦૮ વિજય, (ક્ષેત્રવિશેષો) અને પાંચ ભગ્ત તેમ જ પાંચ ઐરવતના ગસો પચાવન આયદેશ છે. અતરદ્વીપ કુલ કવણુમમુદ્રમા ૫૬ છે. જેમા મોક્ષમાર્ગને જાણનારા

૧ નવમા ગતકમા ત્રીજા હદેગકમા ‘જીવાન્નિગમસૂત્રમા જણાવ્યા પ્રમાણે અતરદ્વીપોનુ વર્ણન હેલુ અને એમ ૨૮ હદેગકો ગણી લેવા’, એમ જણાવ્યું છે. પરંતુ એ રીતે (પ્રતિ ૩,

અને તેનો ઉપદેશ કરનાર તીર્થંકર પેના જઈ સહે ન /
કમભૂમિ છે અદ્વીદીપમા મનુષ્યની પેદાશવાળા પાત્રીશ
દ્વંત્રા અને ૧૬ અંતરદીપ કહેવાય છે (બાહીના મનુષ્ય-
દ્વંત્રમાં ત વિદ્યા અથવા અધિષ્ઠાતા નિમિત્તથી દેખાય છે)

ત્રિપદ્મોકર્મા દેનો હાથ છે દેવેના ચાર મમદ અથવા
જાતિ છે ભવનપતિ વ્યતર ત્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક

ભવનપતિના અસુરકુમારાદિ દસ ચતરનિકાપના
કિમગદિ આઠ ત્યોતિષ્ઠના મર્ચ્યાદાદિ પાંચ અને
વૈમાનિકના કપોપપમ અન કલ્પાતીત એમ એ મુ ૫ મહો
છે તેમાં મૌધર્માદિ ૧૨ કલ્પ અથવા અવસર રહેનાગ તે
કપોપપમ છે તે ૧ કલ્પોની ઉપર અનુક્રમ નવ વિમાન
મૈવેવક દેવોનાં છે એની ઉપર વિજય વજ્રપત ન્યત

ક ૧ ૫૪ ૧૪૪ ૨ ૧૫૧ ૧) બીજા અથવા અથવા હિ સે આ
અથવા કથારો નીક ન લાગવાથી કથારો નથી તે અતર
દીપોમાના એકોતુક દીપનુ વજ્રન મૂલમા આરતું આપ્યું છે

હે મીતમ જુદીપ નામના દીપમા આવેલા મેદુપવતની
દસિલે મુલદિમવત નામ ૧૫૫૨ પવતના પૂવના ઉગાથી
ઈશ્વાનોજાનુમાં રણસે શેલન લવજસમુદ્રમાં ગયા પછી એ અમે
દસિલે રિશ્વાના એકોતુક (એક જુદા-અથવાના) મનુષ્યોનો
એકોતુક નામ દીપ ન્હો છે એ દીપની લગાઈ અને પદોગાઈ
રણસે શેલન છે અને તેનો પરિનિ નવસે શિવજુષવાલ
શેલનથી કઈક જન છે એ દીપના મનુષ્યો મરીને
તેવચિમા ઉપર છે એ જુદા વજ્ર બીજા અતરદીપોનું વજ્રન
છવાલિયમસુવર્માંથી સમજા રેડુ

આ જ વસ્તુ ૧ મા સત્ત્વા ૭ થી ૩૪ કહેલો ખારે ૫૫
સમજા રેવાનું મૂલમા રડુ છે ।

અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાત્ર અનુત્તરવિમાન છે એ બધા કલ્પાતીત કહેવાય છે કલ્પોપપન્નમા જ્વામીમેવક ભાવ છે, કલ્પાતીતમા બધા ઇન્દ્ર જેના અહમિદ છે મનુષ્યલોકમા જવાનું થાય તો પણ કલ્પોપપન્ન દેવો જ જાય છે, કલ્પાતીત દેવો પોતાનું ધ્યાન છોડી કયાય જતા નથી તેથી ઉપર પછી ઇપતપ્રાગભારાપૃથ્વી અથવા સિદ્ધ લોકોનું સ્થાન જેની ઉપર આવેલું છે તે છે પછી લોકાન્ત છે

વિવરણ એટલું યાદ રાખવાનું કે સમસ્ત લોક જીવોથી ભરેલો છે પરંતુ વિવિધ પ્રકારના ને વિવિધ વર્ગના જીવ સરખા પ્રમાણમા સર્વત્ર આવેલા નથી, પણ અમુક પ્રકારે વહેચાયેલા છે

પ્રથમ તો નિગોદ એટલે કે અત્યંત સૂક્ષ્મ - આપણી ઇન્દ્રિયોને અગોચર - એવા સ્થાવર જીવો છે નિગોદના બે વર્ગ છે નિત્યનિગોદ - એટલે કે જેમાના જીવો આ નીચતમ વર્ગમાંથી કદી બહાર નીકળવાના નથી અને ૨ ઇતરનિગોદ - એટલે કે જેમાના જીવો જિયા વર્ગમાં જઈ શકે, પણ તેમના ડર્મથી પાછા આ વર્ગમાં આવી પડે

ત્રસ જીવો વિશ્વના અમુક ભાગમાં એટલે કે ત્રસનાડીમાં રહેલા છે આ ત્રસનાડી લોકની આરપાગ ઉપરથી નીચે મુઘી આવેલી છે તે ૧૪ રજ્જુ^૧ જિયી, ૧ રજ્જુ પહોળા અને ૧ રજ્જુ લાંબી છે ત્રસનાડીમાં સ્થાવર અને તિર્યાચ સર્વત્ર હોય છે, પણ મનુષ્યો માત્ર મધ્યલોકમાં અને તેમાં પણ અઢી

૧ કોઈ દેવ એક પલકમાં ૨૦૫૭૧૫૨ થોજન ગાયે તે રીતે ૭ માસમાં જોટલું ક્ષેત્ર તે ઓળંગે તેટલાને '૨૪ રજ્જુ' કહે છે

દીપમા ૪ વમે છે ત્રયનાદીની મહાઃ આવગનાદી ૭
તેમા જેવજ શાવર છવ ૮ દોષ.

મો —હે ભગવન્' શાકનું અધ્યાન (આકાઃ) જે
કર્મુ છે.

મ —હ ગૌતમ' શોક સરવના આકાર જેવા છે
[એટલે જે મુદગના એ જેટલા તળિયાવાળા] સરવ
(જોડિયા) ને જિપુ વાળી તેના ઉપર મુદગ જમુ મધુ દોષ
તેવા છે અથવા જેથી નીચે પહોંચે જતો પાપરો પહેરી
દામ કેમ્પીએથી વાળી જે મુદા જામેલા પુરુષ જે છે] ને
નીચ વિગ્તીણ — પહોંચે છે અને ઉપર શિખા મુદગના આકારે
સ્થિત છે

— સતક ૭ ક્રમે ૧

૨

મો —હે ભગવન્' શોકનો ભરામર મમ (પ્રદેશની
હાનિ વહિરહિત) ભાગ ક્યા આવેલો છે? તથા શોકની
સર્વથી મક્ષિત—સાકડો ભાગ ક્યા આવેલો છે?

મ —હે ગૌતમ ગ્લપાબા ૫ વીનો ઉપરના મુદગ પ્રત
અપાથી ઉપર પ્રતરની વહિ જવા નહિ છે તથા નીચેનો પ્રત
અપાથી નીચે પ્રતરની વહિ જવા માડ છે ત્યાં શોકનો
સમભાગ તેમ ૮ સાકડો ભાગ છે

મો —હે ભગવન્' આ અપિલોક તિમન શોક અને
નપ્પલોકમાં કેણુ કેનાપી વિજ્ઞાપિક છે?

મ — સૌથી શોકો તિમનવાક છે તેથી અસખ્યાત
અથવા નપ્પલોક છે અને તેથી વિજ્ઞાપિક અપિલોક છે

સતક ૧૭ ક્રમે ૪

૩

ગૌં—હે ભગવન્ ! ક્ષત્રક્ષોઽ ડેટલા પ્રકાગ્નો ડહો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકાગ્નો ડહો છે અંધા, તિર્યગ અને ત્રિર્વ તેમા અંધાક્ષોઽ માત પ્રકાગ્નો છે (નતપ્રભાવી અધમમમૃત્વી મુધીની માત પૃથ્વીઓ પ્રમાણે)

તિર્યગ્ક્ષોઽ અમ ય્ય પ્રકાગ્નો છે (જશુક્રીપથી માડીને વ્યવમૃગમણ નમુદ્ર મુધીના દ્વીપ-સમુદ્રો પ્રમાણે)

ત્રિર્વક્ષોઽ પદર પ્રકાગ્નો છે (મૌઘર્મથી માડીને અચ્યુત મુધીના ૧૨ કંપો, ત્રિવેયક વિમાન, અનુત્તરવિમાન, અને ઇપતપ્રાજ્ઞારપૃથિવી પ્રમણે)

ગૌં—હે ભગવન્ ! અંધાક્ષોઽ દેવા આકારે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રાપાને આકારે તિર્યગ્ક્ષોઽ કાવગ્ને આકારે છે અને ત્રિર્વક્ષોઽ કાભા મૃદગને આકારે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! અક્ષોઽ દેવા આકારને છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પોલા ગોળાના આકારને છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ક્ષોઽ કેટક્ષો મોટા ડહો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આ જશુક્રીપ મર્વ દ્વીપોની અદર છે, અને ત્રણ લાખ, મોળ હજાર, યમો સત્તાવીશ યોજન, ત્રણ કોશ, એકમો અઠ્ઠાવીશ ધનુષ અને કાઠક અધિક માડનેર આગળ પગિધિવાળો છે હવે મોટી દિવ્ય ઋદ્ધિ - શક્તિવાળા છ દેવો જશુક્રીપમા મેરુપર્વતની ચૂલિકાને ચાર તરફ વીટાઈને કાભા ગહે પછી નીચે મોટી ચાર ત્રિકુમારીઓ ચાર અલિપિડને ગ્રહણ કરી, જશુક્રીપની ચાર દિશામા અહાર સુખ ગમ્મીને કાભા ગહે પછી તે ચારે

મહિપિજો તેઓ એક સાથે મહાર હોય તો પણ હે જોતમ !
 તેમના એક દેવ તે ચારે પિજો પૃથ્વી ઉપર પડ્યા પડ્યા
 ગાંધ્ર મદલ્ય કરવા સમય છે હે જોતમ ! એવી અતિવાળા
 ને દેવોમાંથી એક દેવ ત્વરિત અતિ વડે પૂવ દિશા તરફ જાય
 એક દક્ષિણ તરફ ત્રણ એક પશ્ચિમ તરફ, એક ઉત્તર તરફ
 એક દક્ષિણદિશા અને એક અધોદિશામાં જાય હવે તે
 વખતે હજાર વપના આયુષવાળો એક જાળક ઉત્પન્ન થાય
 ત્યાર પછી તે જાળકના માતાપિતા મળ્યું પામે પણ તે દેવો
 શોકના અત્તને ન પામી શકે ત્યાર પછી તે જાળકનું આયુષ્ય
 પૂરું થાય તાપણ તે દેવો શોકના અત્તને ન પામી શકે
 પછી તે જાળકના અગ્નિ અને મધ્યમ પણ ત્યાં પામે
 છતાં તે દેવો શોકાત્તન પામી શકે નહિ. પછી તે જાળકની
 માત્ર પેદી નુખીના કુપ્પરજ નષ્ટ થાય તો પણ તે દેવો શોકાત્તને
 પ્રાપ્ત કરી શકે નથી. પછી તે જાળકનું નામચોવ પણ નષ્ટ
 થઈ જાય ત્યાં ને દેવો શોકના અત્તને પામે નહિ, ત્યારે પણ
 ને દેવાએ નહિ જોગ નથી માત્ર જોગ નથી માત્ર કર્તા
 અસપ્તાતમા માત્ર જોડયા માકી રહી હોય હે જોતમ
 મોક એટલે મેરો કહી છે

૧ — હે ભગવત ! અહાં કેટલો મેરો કહી છે !

૨ — હે જોતમ ! આ મનુષ્યને અમાર્ગ અને
 પદોગધર્મી જય લાખ ચોત્ત છે [પછીની ઉપમા ઉપર
 પ્રમાણ જણાવી પરંતુ દેવો દરેક અણવા દિકુમ્હારીઓ
 અને મહિપિડ આઠ આઠ અણવા અને તે દેવો મનુષ્ય
 પાકની ચારે જાળુ ક્રિયા હોય તથા દિકુમ્હારીઓ માનુષાતર
 પવત્તી ચારે દિશા—અને ચારે વિદિમાં નાનાનિમુખ

બિભી મ્હી માનુષોત્તર પર્વતની બહારની દિશામા પિડ કેડે
એમ ગણુવુ આ દાખલામા જન્મેલા બાળકનુ આયુષ એડ
લાખ વર્ષનુ ગણુવુ અને અતે ગમન કરાયેલા ક્ષેત્ર ડગ્તા
નહી ગમન કરાયેલુ ક્ષેત્ર અનતગણુ ગણુવુ] હે ગૌતમ !
અયોક એટલો મોટો છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! લોકના એડ આઠાશપ્રદેશમા જે
એકદ્રિય જીવોના પ્રદેશો છે તેમજ બે દ્વિચર્યા માડીને
પચેદ્રિયના પ્રદેશો અને અનિદ્રિયના પ્રદેશો છે, તે બધા
પરસ્પર બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને સબદ્ધ છે ! વળી હે ભગવન્ ! તે
બધા પરસ્પર એકબીજાને આબાધા ઉત્પન્ન કરે તથા
અવયવનો છેદ કરે ?

મં—હે ગૌતમ ! એ વાત બરાબર નથી જેમ
શૂંગારના આકાર સહિત, સુદર વેશવાળી અને સગીતાદિને
વિષે નિપુણતાવાળી કાર્ધ એડ નર્તકી હોય, અને તે એકટો
અથવા લાખો માણસોથી ભરેલા રંગચાનમા બત્રીશ પ્રકારના
નાટ્યમાનુ કાર્ધ પણ એક પ્રકારનુ નાટ્ય દેખાડે, તો હે
ગૌતમ ! તે પ્રેક્ષકો શુ તેને અનિમેષ દષ્ટિએ ચોતરફથી
જુએ ? ‘હા ભગવન્ ! જુએ !’ તો હે ગૌતમ ! તે પ્રેક્ષકોની
દષ્ટિએ તે નર્તકીને વિષે ચારે બાજુથી પડેલી હોવા છતાં
તેને કાર્ધ આબાધા ઉત્પન્ન કરે અથવા તેના અવયવનો
છેદ કરે ? ‘ના ભગવન્ !’ અથવા તે નર્તકી તે પ્રેક્ષકોની
દષ્ટિએને કાર્ધ આબાધાદિ ઉત્પન્ન કરે ! ‘ના ભગવન્ !’
તે પ્રમાણે કિપર પણ સમજવુ

ગૌં—હે ભગવન્ ! લોકના એક આઠાશપ્રદેશમા
ઓઠામા ઓઠા રહેલા જીવપ્રદેશો, વધારેમા વધારે મ્હેલા

હવપ્રદેશી અને સવ હવા-એ ત્રણમા મેલુ કાનાથી વિભાજિક છે /

મ —૬ ગૌતમ ! એજામા એજા રહેલા હવપ્રદેશી નોથી થાત છે તેના કરતા સવ હવો અસખ્યાતમણા છે અને ત કરતાં પણ વધારેમા વધારે રહેલા હવપ્રદેશી વિભાજિક છે

—સતક ૧૧ ઉદ ૧

૩ ભાકની સ્થિતિ

૧

ગૌ —૭ ભાવન ! ભાકની સ્થિતિ કયા પ્રકારની રહે છે ?

મ —૮ ગૌતમ ! ભાકની સ્થિતિ આઠ પ્રકારની રહે છે વાયુ આઠમને આધારે રહેલા છે ઉદાધિ વાયુને આધારે રહેલા છે ૧ વીર ઉદાધિને આધારે રહેલી છે તમ-જ તમ-હવા અને આવર હવો ૨ વીરે આધારે રહેલા છે ૩ વધારી હવને આધારે રહેલા છે હવા ૪ કર્મને આધારે રહેલા છે અહવેને હવોએ સધરેલા છે અને હવન કર્મોએ સધરેલા છે

ગૌ મર્ત્ય પુરુષ આમકાની મમકને પવન વડે કુધારે, અને તનુ મુખ મધ કરી મમકન વચ્ચે ભાગે ગાંઠ ભરિ.

૧ સિદ્ધિલા પુણ્ય ધરોગધિને આધારે નથી રહી પણ નામન આધારે રહેલી છે ૨૧૨૭ બાહ્યની (૧૯૨૭૫૫૫૫) આત પુણ્યધરોગધિને આધારે કોનાથી, કોઈવારિક પ્રશ્ન થઈ છે

૨ કારણે ૩ કારણી હવેલ

પછી મમકનુ મો ઉઘાડુ ડરી તે ભાગનો પવન કાઢી નાખે, પછી તે મમકના ઉપરના ભાગમા પાણી ભરી, પાછું તે મમકનુ મુખ આધી દે, અને પછી તેની વચલી ગાંઠ છોડી દે, તો હે ગૌતમ ! તે ભરેલું પાણી તે પવનની ઉપર ઉપરના ભાગમા રહે ? ‘હા રહે.’ અથવા હે ગૌતમ ! જેમ કાંઈ એક પુરુષ ચામડાની મમકને કુલાવી પોતાની કંઠે બાંધે, પછી તે પુરુષ ખૂબ ઊંડા પાણીમા પ્રવેશ કરે, તો હે ગૌતમ ! તે પુરુષ પાણીના ઉપર ઉપરના ભાગમા રહે ? ‘હા રહે.’ તે કાચુથી હે ગૌતમ ! લોહની સ્થિતિ આ પ્રકારની ડહી છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૬

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! લવણુસમુદ્રનો આકાર કેવો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ગોતીર્થ જેવો, નૌકા જેવો, છીપના મપુટ જેવો, અશ્વઝકધ જેવો, તથા વલ્લભી જેવો વૃત્ત અને વલયના આકારનો છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેનું માપ શું છે ?

મં—હે ગૌતમ ! લવણુસમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કભ જે લાખ યોજનનો છે તેનો ઘેરાવો ૫૬૨ લાખ, એકાશી હજાર, અને એકસો ઓગણચાલીસ યોજન ઉપરાત થોડો ઘણો વત્તો ઓછો છે તેનો ઉદ્દેધ એકહજાર યોજન છે, તેનો ઉત્સેધ મોળ હજાર યોજન છે, અને તેનું સર્વાંચ ૧૭ હજાર યોજન છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તો પછી એવડો મોટો લવણુ-સમુદ્ર આ જલુદ્વીપ નામના દ્વીપને શા માટે કુઆડતો નથી ? અને જલમય ડરી દેતો નથી ?

મ — હે યૌતન! જજુડીપ નામના આ રીપમા
 ભરત અને ઐસ્વત દ્વત્રીમાં અરહતો, અકવર્તીઓ, જળદેવો,
 વાસુદેવો, મારણો, વિદ્યાધરો, અમણો, અમણીઓ, માલિકાઓ,
 અને એક ધર્મવાળા મનુષ્યો રહે છે તેઓ અવભાવે બધ
 વિનીત અને ઉપશાત હાથ છે સ્વભાવથી જ તેઓના
 કાષાદિ કાષો મદ દોષ છે તેઓ નરજ અને કોમજ હાથ
 છે તથા તેઓ જિતેન્દ્રિય બધ અને નિમ્ન હાથ છે તેવા
 મનુષ્યોના પ્રભાવથી સવણસમુદ્ર જજુડીપને કુળા નો નથી
 અને ત્થમ્મ કરી શકતો નથી

—શ્લોક ૫ થી ૭

૪ કર્મ અને અકર્મજુમિ

યૌ — હે ભગવન! કર્મજુમિઓ કેટલી છે ?

મ — હે યૌતમ પદર છે પાંચ ભરત પાંચ ઐસ્વત,
 અને પાંચ મહાવિદદ

યૌ — હે ભગવન! અકર્મજુમિઓ કેટલી કહી છે ?

મ — હે યૌતમ ત્રીસ કહી છે પાંચ દેમસ્ત, પાંચ
 દેસ્પયવન, પાંચ હરિવય પાંચ રમ્મકવય પાંચ દેવકુડ
 અને પાંચ ઉત્તરકુડ^૧

યૌ — હે ભગવન! એ ત્રીસ અકર્મજુમિઓમાં
 કૃત્મપિણ્ડી અને અવસપિણ્ડી૫ કાળ છે ? છે નથી.

૧ દેવકુડ અને ઉત્તરકુડ વિભાગે વિરેલની અરુના છે,
 જતા તે અકર્મજુમિઓ નથી. કમકે ત્યાં કુલકથમ (એકકારિયે
 જ મર્ત્ય, અને તે જ એકકથમે પતિપત્ની૨૫૫ રહેલું છે) દેવકથી
 ચારિયનો સમય નથી.

ગૌં—હે ભગવન્ ! પાપ ભરતોમા અને પાપ ઐશ્વર્યોમા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીરૂપ કાળ છે ?

મં—હા, ગૌતમ ! છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! પાપ મહાવિદેહમા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ છે ?

મં—તથા 'હે આયુષ્માન્ શ્રમણ' ત્યા એકરૂપે અવસ્થિત કાળ કહ્યો છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! એ પાપ મહાવિદેહોમા અરહત ભગવાનો પાપ મહાવ્રતવાળા અને પ્રતિક્રમણુસહિત ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પાપ ભરતોમા અને પાપ ઐશ્વર્યોમા પાંડલા અને છેડલા એ બે અરહત ભગવતો પાપ મહાવ્રતવાળા તથા પ્રતિક્રમણુસહિત ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે, આડીના અરહત ભગવતો ચાર મહાવ્રતવાળા ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે વળી પાપ મહાવિદેહમા પણ અરહત ભગવતો ચાર મહાવ્રતવાળા ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! જલુદ્રીપ નામે દ્વીપના ભારતવર્ષમા આ અવસર્પિણીમા કેટલા તીર્થ કરે થયા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચોવીશ તીર્થ કરે થયા છે ઋષભ, અજિત, સભવ, અભિનદન, સુમતિ, સુપ્રભ, સુપાર્શ્વ,

---

૧ એ બે વસ્તુઓ પાર્શ્વના સિક્કાતથી જુદી પડતી મહાવીરના માર્ગની વિશેષતાઓ છે પાર્શ્વ ચાર મહાવ્રત જ ઉપદેશતા બ્રહ્મચર્યને અપરિગ્રહમા સમાવી લેવામા આવતુ અને પ્રતિક્રમણુ પણ હ મેશ કરવાને બદલે પ્રસંગ આવ્યે જ કરવામા આવતુ.

શરી-ચક્રમ્, પુષ્પ તન્નુવિધિ શીતલ, મેધામ વામુપૂર્ણ,
વિમલ અનત ધમ શાન્તિ કુમુ, અર, મસ્તિ મુનિસુવત,
નમિ નમિ પાર્શ્વ અને વધમાન ૧

મો — હં ભગવન્ ! એ એવીજ તીર્થકરોનાં ૨૩
જિનાતરોમા કયા જિનના અતરમાં કાલિકા મુતનો વિચ્છ
કલી છે ?

મ — હં જોતમ ! એ ૨૩ જિનાતરોમા પદસા અને
એસાં જાડ આડ જિનાતરોમા કાલિકામુતનો અવિચ્છે કલી
છ અને વચસા માત જિનાતરોમા કાલિકામુતનો વિચ્છે કલી
છ હજિવાદના વિચ્છે તે જધામ જિનાતરોમાં કલી છે

મો — હં ભગવન્ જલુદીપ નામે દ્રાપના ભારતવરમાં
આ અવસર્પિણીમા આપ દેવભુમિમનુ પૂર્વજત મુત દેસા
કાળ મુધી રહેમે ?

મ — હં જોતમ ! એક હજાર વળ મુધી રહેમે

મો — હં ભગવન્ ! બાકી જધા તીર્થકરોનું પૂર્વજત
મુત દેસા કાળ મુધી રહ્યું હતું ?

મ — હં જોતમ દેસાક તીર્થકરોનું અંખ્યાતા કાળ
મુધી અને દેસાકનું અર્મખ્યાન કાળ મુધી

૧ તેમનાં જ મલ્લાનપરિ ગારે જુએ આ મામાનું
મોગશ્યજ પુત્તક પા ૧૭૭

૨ એનાં જ વચનાદિ કાલે—દિવસ અને રાત્રીના પહેલા વચ
એવા પ્રકારે જ થઈ શકે તે અવધારાવાદિ કાલિકા મુત એવા
છ અને એના અવધારાદિ જધા કાલે થઈ શકે તે દરવેશાદિ પ્રિ
જાનકિકા મુત એવા છે.

ગૌં—હે ભગવન્ ' જમ્બુદ્વીપ નામે દ્વીપના ભાગતવર્ષમા
આ અવસર્પિણી કાળમા આપ દેવાનુપ્રિયનુ તીર્થ કેટલા
કાળ સુધી રહેશે ?

* મં—હે ગૌતમ ! એકવીશ હજાર વર્ષ સુધી રહેશે ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેવી રીતે ભાવી તીર્થકરોમાના
છેલ્લા તીર્થકરનુ તીર્થ કેટલા કાળ સુધી રહેશે ?

મં—હે ગૌતમ ! કાશલ દેશના ઋપભદ્રેવ અર્હતનો
જેટલો જિનપર્યાય કલ્પો છે, તેટલા (હજાર વર્ષ ન્યૂન લાખ
પૂર્વ)^૧ વર્ષ સુધી

ગૌં—હે ભગવન્ ! તીર્થ એ તીર્થ છે કે તીર્થકર
તીર્થ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અર્હત તો અવશ્ય તીર્થકર છે, પરંતુ
ચાર પ્રકારનો અમણુપ્રધાન મધ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક
અને શ્રાવિકા, તે તીર્થરૂપ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! પ્રવચન એ પ્રવચન છે કે પ્રવચની એ
પ્રવચન છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અર્હત તો અવશ્ય પ્રવચની (પ્રવચનના
ઉપદેશક) છે, અને દ્વાદશાંગ ગણિપિટક (આચારાગાદિ
૧૨ અંગગ્રંથ) પ્રવચન છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! આ જે ઉગ્રકુલના, ભોગકુલના,
રાજન્યકુલના, ઇક્ષ્વાકુકુલના, જાતકુલના અને ઝૌરવ્યકુલના
ક્ષત્રિયો આ ધર્મમા પ્રવેશ કરે છે, અને પ્રવેશ કરીને આદુ
પ્રકારના કર્મરૂપ ગ્નેમલને ધુએ છે, તેઓ ત્યાર પછી મિદ્ધ

આમ હે અને સવ દુષ્કર્મો અંત કરે છે ।

મ—હા યોતમ । પરંતુ કેટલાક કોઈ એક દેવદોષમાં વેચણે ઉત્પન્ન થાય છે

—શતક ૨ ઉકે ૬

૫

ગો —હે ભગવન્ । જંમુપીપ નામના દ્રીપમા આ અવસર્પિષ્ઠીમા ઉત્તમ અર્થોને પ્રાપ્ત મુદ્ધમુદ્ધમા કાળમા ભારતવર્ણના આકાર અને આવેળો આવિભાવ કેવા હતો ?

મ —હે યોતમ જ્ઞમિભાગ બહુ મમ હોવાથી મણીય હતો, તે જોમકે આશ્વિન પુનર-તપધાનુ મુખપુટ-હોય તેવો ભારતવર્ણના જ્ઞમિભાગ હતો. [અહીંથી આગળ, શ્વાશ્વાભિગમસૂત્રમા ઉત્તરકુરુના વણનમા આપેલી વિમલો, જેવી કે જ્ઞમિભાગમા રહેલાં વણ અને મણિજોના પાચ વણ સુરભિ ઈંધ, કોમળ સ્પષ્ટ સારા સન્ધ વાવ વજેરે, વાવ વજેરેમા અનુગત ઉત્પાતપવતાદિ ઉત્પાતપવતાદિને આશ્રિત હસાસનાદિ હતાસુહાદિ અને સદાપદ્મદિનું વણન સમજી લેવું—એમ રીકાકાર કહે છે ૧] તે કાળમા ભારતવર્ણમાં તે તે દેહોમાં કુલ અને વિકુલથી વિશુદ્ધ વસુધૈવ કથા (ત્યાંથી માર્દીને) હે પ્રકારના માણસો હતા તે જોમકે પદ્મ સમાન અધવાળા કસ્તૂરી સમાન અધવાળા, મમ્બ વિનાના, તેજસ્વી અને કપાળા, સહનશીલ તથા ઉતાવળ વિનાના (સનેશરી)

૧ એ પ્રકારનાં વણનો જુદા જુદા પ્રકારના તે તે અવધા વણનો મારે સમાન એવાં જ હોઈ તેમની રિયતોમાં મહત્ત્વનું કંઈ ન હોવાથી અહીં ઉલ્લેખ નથી.

ગૌં—હે ભગવન્ ' તે એ પ્રમાણે છે, તે ભગવન્ ' ને
એ પ્રમાણે છે

—શતક ૬, ઉદ્દે ૭

૬

ગૌં—હે ભગવન્ ' જળુદ્રીપ નામે દ્વીપમા ભારતવર્ષન
વિષ્ણુ આ અવસર્પિણીમા દ્વિપમાદ્વિપમા કાલ અત્યત ઉત્કટ
અન્યથાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે ભારતવર્ષનો આકાર અને
ભાવેનો આવિર્ભાવ કેવે પ્રકારે થશે ?

મં—હે ગૌતમ ' હાહાભૂત (જે કાળે દુષ્ટી શોધા
'હાહા' શબ્દ કરશે), ભભાભૂત (જે કાળે દુષ્ટાર્ત પશુઓ
ભા ભા શબ્દ કરશે), અને કાલાહલભૂત (જ્યારે દુષ્ટ-
પ્રીડિત પક્ષીઓ કાલાહલ કરશે) એવા ને કાલ થશે કાલના
પ્રભાવથી વણા કંઠાર, ધૂળથી મેલા, અસહ્ય, અનુચિત અને
ભયંકર વાયુ, તેમ જ સર્વત્ર વાયુ (ભમરિયા વાયુ) વાગે
આ કાળે વાગવાર ચારે બાજુએ ધૂળ ઝિડતી હોવાથી
જળથી ભલિત, અને અધકાર વડે પ્રકાશરહિત દિશાઓ
ધૂમાડા જેવી ઝાખી દેખાશે કાલની રક્ષતાથી ચંદ્રો અધિક
શીતતા આપશે અને સૂર્યો અત્યત તપશે વળી વાગવાર
ઘણા ખરાબ રસવાળા, વિરુદ્ધ ગમવાળા, ખાગ, ખાતર
અમાન (ખાટા) પાણીવાળા, અગ્નિની માફક દાહક પાણી
વાળા, વીજળીયુક્ત, કરા વરસાવનાગ કે પર્વત ભેદનારા
અશનિમેવ, વિષમેધ તથા વ્યાધિ-રોગ-વેદના ઉત્પન્ન કરનાર
પાણીવાળા અને મનને રુએ નહી તેવા પાણીવાળા મેઘો
તીક્ષ્ણ ધારાઓ નાખતા પુષ્કળ વરસગે તેથી ભારતવર્ષમા
ગામ-નગર વગેરે ઠંડાણે રહેલા મનુષ્યો, ચોપગા, ખેતર,

તમ ૮ નામ અને ૮ મધ્યમાં આપના ૪૪મ છવો તથા ૪૪
પ્રકારના ૭૫૫ ગુણો સત્યો વેદોનો પામ ૩૦૫
વરો પરી વરો સાચી વરો તથા પ્રવાદા અને અકુરાદિ
ગુણવત્ત્વતિઓ નામ પામશે. વૈનાદયો સિવાયના પવતો
૫૪૦ ધૂળનાં ધોવાં અને તથા ૩૪ વિનાની શ્રુતિઓ
નામ પામશે. નવા અને સિંધુ સિવાય પામીના ઝડાઓ
ખાત્રાઓ તથા દુર્ગમ અને વિભા શ્રુતિમાં ૨૮૫ ધોવાં અને
નીચા અને ૩૦૫ મરી.

તે વખતે બારતવતી શ્રુતિ પણ અમાર ૭૫
પામીના અગ્નિ જેવી અગ્નિશ્રુત, તરી અને ૬૫ ૭૫,
અગ્નિ સરખી ૪૪ રજવાળી ૪૪ ધીમવાળી, ૪૪ મેવાળ-
વાળી પણ ૬૬૫વાળી અને પ્રમત્તીઓના આશરું મુ ૬૬
૫૩ તરી મરી.

તે વખતે આત્મવતના મનુષ્યો અરામ રૂપવાળા,
અગ્નિ વધુવાળા અરામ અંધવાળા કુટ્ટ રક્ષવાળા અરામ
પણવાળા અનિષ્ટ અમનાય, મને ન મને તેવા લીન
સ્વસ્વાળા નીત અસ્વાળા અનિષ્ટ સ્વસ્વાળા મને ન મને
તેવા અસ્વાળા જેનાં વચન અને ૮ મ અમાર ૭ જેવાં
નિષ્કળ ૬૬૫૮ સ્વસ્વ વધ, નધ અને વૈદ્યના આસક્ત
મનોદાનુ ઉદ્ધવન કરવામાં મુખ્ય અકાર કરવામાં
નિત્ય તત્પર, માતપિતાદિને અરસ કરવા મોખ વિનમથી

૧ અસ્તરેવના મ મમાં આવેલો મેવાતો પવત. કુલ
હિમવત પર્વત ઉપરથી નીચેનાં ઝંખા અને સિંધુ નદીના મે
પર્વતની કુદામાં મરેને રસિશાપ અસ્તરે હામલ વાવ ૭

રહિત, એકાળ રૂપવાળા, વધેલા નખ-કેશ-દાઢી-મૂછ અને રોમવાળા, કાળા, અત્યંત કઠોર, શ્યામવર્ણ વાળા, છૂટા કેશવાળા, ઘોળા કેશવાળા, બહુ આયુયી બાંધેલ હોવાને લીધે દુર્દર્શનીય રૂપવાળા, વાકા અને કરચલીઓવાળા પ્રત્યેક અગયુક્ત, વૃદ્ધાવસ્થાયુક્ત પુરુષ જેવા, છૂટા અને સડી ગયેલા દાંતની શ્રેણિવાળા, ભયકર એવો ડોક પાછળનો ભાગ અને મુખવાળા, વિપમ નેત્રવાળા, વાકી નાસિકાવાળા, વાકા અને વલિઓથી વિકૃત થયેલા, ભયકર મુખવાળા, ખસ અને ખગળથી વ્યાપ્ત, ડહાણુ અને તીઠણુ નખો વડે ખજવાળવાથી વિકૃત થયેલા, દરાજ-કોઢ-અને ડરોળિયાવાળા, ફાટી ગયેલ અને કઠોર ચામડીવાળા, વિચિત્ર અંગવાળા, ઊષ્ટાદિના જેવી ગતિવાળા, માધાના વિપમ બધનવાળા, યોગ્ય સ્થાને નહીં ગોઠવાયેલ તથા છૂટા દેખાતા હાડકાવાળા, દુર્બલ, ખરાબ બાંધાવાળા, ખરાબ પ્રમાણવાળા, ખરાબ આકૃતિવાળા, ખરાબ રૂપવાળા, ખરાબ સ્થાન અને આસનવાળા, ખરાબ શય્યાવાળા, ખરાબ ભોજનવાળા, જેઓના પ્રત્યેક અંગ અનેક વ્યાધિઓથી ખીડિત છે તેવા, અખલનાયુક્ત વિર્જીલ ગતિવાળા, ઉત્સાહરહિત, મત્વરહિત, વિકૃત એષ્ટાવાળા, તેજરહિત, વારંવાર શીત, ઉષ્ણ, અને કઠોર પવન વડે વ્યાપ્ત, જેઓના અંગ ધૂળ વડે મલિન અને ગ્જ વડે વ્યાપ્ત છે એવા, બહુ ક્રોધ, માન અને માયાવાળા, બહુ લોભવાળા, અશુભ દુષ્ખના ભાગી, પ્રાય ધર્મસજા અને સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ, વધારેમા વધારે એક હાથ પ્રમાણ શરીરવાળા, વધારેમા વધારે સોળ અને વીશ વર્ષના આયુષવાળા, પુત્રપૌત્રાદિ પરિવારમા અત્યંત સ્નેહવાળા (ત્રણ પુત્રપૌત્રાદિનું પાલન કરનારા), ખીજના જેવા, અને

ભીષ્મમાત્ર એવાં મનુષ્યોના મહેનેઝ કુટુંબો ગયા, અને નિં
એ બે મહાનદીઓ અને વૈતાલન પવતનો આશ્રય કરીને
દરમા રહેવારા થશે.

ઔ — 'દ ભગવત્' તે મનુષ્યો જેવા પ્રકારનો આદાર
કરશે ?

મ — 'દ ઓતમ' તે કાલે અને તે મમ્મે રથના નામ
ગેટલા વિસ્તાગવાળી ગયા અને સિંધુ એ મહાનદીઓ
રથની ખરીત પસવાળા હિંદુ ગેટલા બાજમા પાણીને વહમે
તે પાણી ધણા માણસા અને કામના વજેરેથી ભરેલું હમે
પણ તેમા પણ પાણી નહિ હોય. ત્યારે તે મનુષ્યો મૂળ
લગ્યા પછી એક મુદતની અંદર અને મૂળ જાણમા પછી
એક મુદતમા પોતપોતાના દરોમાંથી બહાર નીકળશે અને
માણસ તથા કામના વજેરેને જાણીનમા દાટમે, પછી દાટ
અને તડકા વડે ભરાઈ મહેલા માણસા અને કામના વજેરેથી
તેઓ એકવીસ હજાર વપ મુધી જાણવિકા કરતાં ત્યા
સંજે.

— સતક ૭ ઉદે ૬

પરચૂરણ વિભાગ

૧. ચાલતું ચાલ્યું કહેવાય

૧

વિવરણ મહાવીરના મમયમાં જે અનેક દાર્શનિક હતા, તેના જમાલિ નામના મહાવીરના ભાણેજ પણ એક દાર્શનિક તરીકે હતા. મહાવીરનો આગમ અનેકાતવાદપૂર્ણ છે, એટલે તે એક જ પદાર્થને પણ અનેક પ્રકારની દૃષ્ટિઓથી ભિન્ન ભિન્ન રૂપે જોઈ શકે છે. જમાલિ અને મહાવીર વચ્ચે જે એક આત્મતા મતભેદ હતો એમ જણાય છે, તેનું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે છે. એક શાળવીને આપણે સૂતર આપી વણવાનું કહ્યું. તે શાળવીએ કપડું વણવાનું શરૂ પણ કર્યું. પત્ની બે ચાર દિવસ માદ આપણે તેને પૂછીશું કે સૂતરનું શું થયું? ત્યારે તે કહેશે કે કપડું વણાયું.

છ ખગી રીતે તો ૬૩ પૂરું ૪૫૩ વજાણુ નથી જ્યાં
સાકમા તેવો વ્યવહાર આજે છે

આ પ્રમથમા તમાયિનું મત-જ એવું છે કે સાગવીનું
જન્મ જન તેને માયુ માની વ્યવહાર કરનાર મમસ્ત્ર જોડ
ખરો છે કારણકે ૪૫૨ પૂરું વજાણુ નથી જ્યાં સાગવી
જન જોડ ૪૫૨ વજાણુ છે એમ માને છે મદાતીરો.
મિદાત એવો છે કે સાગવીનું વજન-જ અને જોડમત જને
નામા પણ છે પારમર્થિક દષ્ટિએ (નિમગ્નવધી) ૪૫૩નો
શુભ જાન વજાણો દાખ તો પણ ૪૫૩ વજાણુ એમ
જોખવામા અમત્યતા નથી તેજે વ્યવહારનવધી તો પૂરું
૪૫૨ વજાણુ ત્યારે જ ૪૫૩ વજાણુ કહેવાય. જ્યામિના
મનનું નામ મદુગતદષ્ટિ છે કારણે જદુ-તરન પૂરું-થયું
૬૫ ત્યારે ૮ નેન ફૂન કાચ કહી છે ખરો જે મતજ્ય જદ
બાગમા - શુભ જાનમાં - ૨૧ દાખ તે મદુરન કહેવાય

જો — જમરનું જે માયનું દાખ તે માયું
કહેવાય?

મ — હા જોતમ માયનું દાખ તે માયું કહેવાય

ગિઠામાંથી ૪૫૨ વજાણુ દાખ ત્યારે પ્રથમ તનુનો
પ્રમેગકાગ જડ થવો તે સાધી જ ૪૫૨ વજાણુ એવો
વ્યવહાર જડ થાય છે જે પ્રથમ મમરે પણ ૫ ઉત્પન્ન
જતા નથી એમ માનવામાં આવે, તો પ્રથમ મમજી
પરાધામિકા દિવા નિવરણ મર્મ મજાવ. કારણકે ઉત્પન્ન
જતા પરાધીને ઉત્પન્ન કરવાને ખરો જ દિવાઓ દાખ ૪
જને દિવા નિવરણ નેતા જ્યાં કાચ ન થાય તો

તે ક્રિયા નકામી ગણાય છે તો પછી પટ જેમ પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમ ઉત્તર સમયોને વિષે પણ ઉત્પન્ન ન જ થવો જોઈએ. કારણકે ઉત્તર સમયની ક્રિયાઓમા શુ વિશેષતા છે કે, જેથી પ્રથમ સમયની ક્રિયાથી પટ ઉત્પન્ન ન થાય અને ઉત્તર સમયની ક્રિયાઓથી થાય ?' તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે અત્ય સમયે આપણે પટને ઉત્પન્ન થયેલો જોઈએ છીએ, ત્યારે તે પટને અત્ય સમયની પહેલા આદિ દરેક સમયમા અશે અશે ઉત્પન્ન થતો માનવો જ જોઈએ. અર્થાત્ ઉત્પદ્યમાન પટ ઉત્પન્ન થાય છે, એ મતવ્ય નિર્વિવાદ છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે ૧, ૧૦

૨

રાજગૃહનગરમા ગુણુશિલક ચૈત્યની આસપાસ થોડે દૂર ઘણા અન્યતીર્થિંગ્રે ગહેતા હતા તેઓ ભગવાનના મથવિરોને આવીને કહેવા લાગ્યા કે, “ તમે અસયમી અને પાપી છો કારણ કે તમે અદત્ત (કોઈએ નહિ આપેલ) પદાર્થનું ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત પદાર્થને ખાઓ છો અને અદત્તનો આદ કો છો. કારણ કે તમને આપવામા આવતો પદાર્થ જ્યાં સુધી પાત્રમા પડ્યો નથી, તેવામા વચમાથી કોઈ તે પદાર્થને લઈ લે, તો દાતા ગૃહસ્થના પદાર્થનું અપહરણ થયું કહેવાય, પણ તમારા પદાર્થનું અપહરણ થયું ન કહેવાય માટે તમે અદત્તનું ગ્રહણ અને ભોજન કરો છો એમ કહેવાય. અને તે કારણે તમે જરૂર અસયમી છતાંદિ છો.”

ત્યારે તે સ્વવિરોધે તેમને કહ્યું કે હે આર્યો!
 અમારા મતમાં અપાત્ર તે અપાત્ર મહત્ત્વ કરાવું ન
 મહત્ત્વ કરાવેલું અને પાત્રમાં ન પાત્ર તે ન પાત્રેલું છે તેથી
 હે આર્યો! અપાત્રો પદાર્થ આ મુખી પાત્રમાં નથી પણ
 તેવામાં વચમાં કેઈ પદાર્થો તે અપહાર કરે તો તે
 અમારા પદાર્થો અપહાર થશે એમ કહવામાં આવે અને
 પાત્ર ન મહત્ત્વ કરીએ છીએ અને બોળન કરીએ છીએ
 નથી અને અમલમાં વગેરે નથી

—શ્લોક ૮ છે ૩

૫ કેટલા મતો છે ?

અનેક પ્રકારના પરિણામવાળા છવા જેને વિષે ૬
 ન સમવચરણ - મત અથવા જ્ઞાન કહેવામાં છે

ગૌ — હે ભગવન્ કેટલા નમન્યમરણો — મનો
 દર્શા છે ?

મ — હે ગૌતમ આ સમવચરણો કલા છે
 ક્રિયાવાદી અક્રિયાવાદી અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી

વિવરણ આ મનોના સંખ્યા અવિચાર કટીકત મળી
 શકતી નથી સૂત્રકર્તાએ સૂત્રના પ્રથમ મુદ્ધેષના આગ્રા
 સમવચરણ અધ્યક્ષનાર આ મનોનું સંક્ષિપ્ત વધુ ન

૧ મુલમાં તે પેલા અન્યતીર્થિત ત્યારે મતે અપાત્ર
 તે અપાત્રેલું નથી માટે તમે કોઈ એ જોવા આદેશ ન છે
 કદાચ અમારે જેમ કોઈ જા તો મત કપર પ્રમાણે કોઈથી
 પશાઓને આ જોવાને પણ એમ કહું કોઈ

૨. જુઓ આ માધ્યમ સંવચરણ પુસ્તક પા ૧૭૪

છે ? પરંતુ તે ઉપરથી તેમની ચોક્કસ માન્યતા શી હતી તે સ્પષ્ટ જાણી શકાતું નથી. તોપણ એટલું જાણી શકાય છે કે ક્રિયાવાદી વગેરે સ્વતંત્ર મતો નહીં હોય, પરંતુ મહાવીર ભગવાનના સમયમા જે મતો પ્રચલિત હતા, તે બધાનો પૂર્વોક્ત ચાર પ્રકારમા સમાવેશ કર્યો હશે.

૧ ક્રિયાવાદી આ મતોની ભિન્ન ભિન્ન વ્યાખ્યા છે. પ્રથમ વ્યાખ્યા પ્રમાણે, કર્તા સિવાય ક્રિયા સંભવતી નથી, માટે ક્રિયાના કર્તા તરીકે આત્માના અસ્તિત્વને માનનાર ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે, ક્રિયા પ્રધાન છે, અને જ્ઞાનનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી એવી માન્યતાવાળા ક્રિયાવાદી છે. ત્રીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે જીવાદિ પદાર્થના અસ્તિત્વને માનનારા ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. ક્રિયાવાદીના કુલ એવી પ્રકાર કહેવાય છે.

૨ અક્રિયાવાદી તેઓનું મતવ્ય એ છે કે, કાંઈ પણ અનવસ્થિત પદાર્થમા ક્રિયા હોતી નથી જો તેમા ક્રિયા હોય, તો તેની અનવસ્થિતિ ન હોય. માટે ક્રિયાના અભાવને માનનારા અક્રિયાવાદી છે. અથવા, ક્રિયાનું શું પ્રયોજન છે ? માત્ર ચિત્તશુદ્ધિ જ આવશ્યક છે—એવી માન્યતાવાળા અક્રિયાવાદી કહેવાય. અથવા જીવાદિના નાસ્તિત્વને માનનારા અક્રિયાવાદી કહેવાય. અક્રિયાવાદીના ૮૪ પ્રકાર કહેવાય છે.

૩ અજ્ઞાનવાદી ‘અજ્ઞાન ત્રેયરૂપ છે, ડારણકે જ્ઞાનથી ઝર્મનો તીન બધ થાય છે, અને અજ્ઞાનપૂર્વક ઝર્મબધ.

નિ હજી થાય છે - એવી માન્યતાવાળા અજ્ઞાનવાદી કહેવાય છે તેમના સડસડ પ્રકાર છે

૪ વિનયવાદી અગ્રીપવર્ગોદિ મધ્યનું કારણ વિનય છે - એમ વિનયન ન પ્રધાનપણે માનનારા અને તેને કેટલેક પણ નિમિત્ત સિંમ આમાર કે સામ નથી તે વિનયવાદી કહેવાય ૩ તેમના મત્રીસ પ્રકાર છે *

૧ — દે ભગવત્ ! સેત્પાનુક્ત છવો કયા વાદવાળા દોષ ?

૨ — હ મોતમ આરે વાદ વાળા દોષ.

૩ — દે ભગવત્ ! સમ્પારકિત છવો કયા વાદવાળા દોષ ?

૪ — હ મોતમ તેઓ કિયાવાદી દોષ ? તે પ્રમાણે કૃષ્ણપાશિકરે છવો હસા નજુન વાદવાળા દોષ છે મુક્તપશિકો આરે વાદવાળા દોષ સમ્પારકિત છવો કિયાવાદી ન દોષ મિ મારદિ છવો સેમ્પા તણ વાદવાળા દોષ સમ્પાર મિ મારદિ છવો અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી ન દોષ

* આ આરે વર્ત મિમ્પાચાદના ૭; કયાં અદી કિયાવાદી છવાવના અન્વિતવને માનવા દોવાળી સમ્પારકિત બજુન.

૧ મારજુકે અથોમિતેવદિ અને સિદ્ધા ન અતેસ્ય દોષ ૭ નમ્પેને તે કિયાવાદના હેતુમત વચારિયન દ્રવ્યત્વરવનું કાન તેવ ૭

૨ એમને અપ પુરતવાવત એટલો સમય સસારમાં બહાવનું છે તે છવો અને અને તેની અદર મોફે બ્યાનું ૭ તે સમ્પારકિત બુન્ય પા ૨૩ નોખ ૧

૩ મારજુકે તેમ્પે તારિ ૭ પણ નથી કે અસ્તિક પણ નથી.

પાત્ર જ્ઞાન વાળાઓમાનો દરેક ક્રિયાવાદી જ હોય પરંતુ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય પત્રીના ત્રણ વાદવાળા હોય.^૧

નૈરગિકા ચારે વાદવાળા હોય પૃથિવીકાચિકા માત્ર અક્રિયાવાદી અને અજ્ઞાનવાદી હોય^૨ એમ જ ચતુરિદ્રિય મુધીનું જાણવું

ગૌ—હું ભગવન્ ! ક્રિયાવાદી હોય કેાનું આયુષ્ય આપે ?

મં—હું ગૌતમ ! નૈરગિક અને તિર્યચ્યોનિકનું ન આપે, પણ મનુષ્ય અને દેવનું આપે દેવનું આપે તો વૈમાનિકનું જ આપે.

અક્રિયાવાદીઓ નૈરગિકથી માડીને દેવ મુધીનું આપે એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી વિષે પણ જાણવું

ક્ષેષ્યાવાળા ક્રિયાવાદી મનુષ્ય અને દેવનું આપે કૃણક્ષેષ્યાવાળા ક્રિયાવાદી મનુષ્યનું આપે કૃણક્ષેષ્યાવાળા અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી નૈરગિક, તિર્યચ્ય,

૧ એ પ્રમાણે મૂળમા સજ્ઞાઓવાળા, નોસજ્ઞાવાળા, વેદવાળા, કપાથી, યોગવાળા, ઉપયોગવાળા વગેરેના ઉલ્લેખો છે. પણ તેમા સ્મૃતિની કસરત સિવાય બીજું મહત્ત્વ નથી તેથી અહીં તે બધા ઉતાર્યા નથી

૨ તેઓ મિચ્યાદષ્ટિ છે તેથી તેઓ અક્રિયાવાદીઓ અને અજ્ઞાનવાદીઓ જ હોય કોઈ પણ વાદનો અભાવ હોય તો પણ તે બે વાદને યોગ્ય જીવનો પરિણામ સભવે છે મૂળમા આ ઉપરાંત અન્ય ચોત્તરોના પણ ઉલ્લેખ છે

૩ જે દેવો અને નારકો છે તેઓ મનુષ્યનું, અને મનુષ્યો તમા પાંચે દ્વિચતિર્યો દેવોનું બાવે

દેવ અને મનુષ્યનું જાણે. એ જ નીચ અને કાપોત મારે
પણ જાણુ તેજેભેસ્થાવાળા ક્રિયાવાદીઓ મનુષ્ય અને દેવનું
જાણે. તેજેભેસ્થાવાળા અક્રિયાવાદીઓ તિર્થંચ મનુષ્ય અને
દેવનું જાણે. ન જ પ્રમાણે તેજેભેસ્થાવાળા અજ્ઞાનવાદી અને
વિનયવાદીનું પણ જાણુ. તથા તેજેભેસ્થા પ્રમાણ પણ
અને શુદ્ધવાળાનું પણ જાણુ. જેઆવદિત છવે કોઈનું
આત્મ નથી જાણના.

કૃષ્ણપાણિક ક્રિયાવાદી મારે પ્રકાશનાં આત્મ જાણે.
કૃષ્ણપાણિક અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પણ મારે પ્રકાશના
આત્મ જાણે. શુદ્ધપાણિક મનુષ્ય અને દેવનું જાણે.

મમ્મન્દદિ ક્રિયાવાદી મનુષ્ય અને દેવનું જાણે. મિ થા
દદિ મારે પ્રકાશનાં જાણે. મમ્મન્મિથ્વાદદિ અજ્ઞાનવાદી કોઈનું
ન જાણે. મમ્મન્મિથ્વાદદિ વિનયવાદી કોઈનું ન જાણે.

જ્ઞાની મતિજ્ઞાની સુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય અને
દેવનું જાણે. મનુષ્યવજ્ઞાની (ક્રિયાવાદી) દેવનું (વમાનિકનું)
જાણે. દેવજ્ઞાની કોઈનું ન જાણે.

ક્રિયાવાદી નગ્ધિકો મનુષ્યનું જાણે. અક્રિયાવાદી નગ્ધિકો
નિયમ અને મનુષ્યનું જાણે. અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી
ન ગ્ધિકો નિર્વચ અને મનુષ્યનું જાણે.

અક્રિયાવાદી પૃથ્વીકાગ્ધિકો નિયમ અને મનુષ્યનું જાણે.
અજ્ઞાનવાદી પૃથ્વીકાગ્ધિકો નિર્વચ અને મનુષ્યનું જાણે.

૧. દેવવાચના ૫ પીઠવિદ્યાના પ્રકરણને તેજેદેવવામાં મેળવું
ન જાણે. એમ કહેતાં મારણ કે તે દેવવા તેજે દક્ષિણવર્તીમ પૃથ્વી
વવા પદેવા દોષ ૦ અને દક્ષિણવર્તીમ પૃથ્વીવવા પળી ૦

કેટલા મતો છે ?

ક્રિયાવાદી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ, દેવનુ બાધે અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો ચારે પ્રકારના બાધે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ક્રિયાવાદી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ કોઈનુ ન બાધે^૧ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો ચારે પ્રકારનુ બાધે તેમજ નીલ અને કાપોત લેશ્યાવાળા પચ્ચેદ્રિય તિર્યચોનુ પણ જાણુવુ તેજ્જેલેશ્યાવાળા ક્રિયાવાદી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચો વૈમાનિક દેવનુ જ બાધે પરંતુ તેજ્જેલેશ્યાવાળા અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પચ્ચેદ્રિયતિર્યચો દેવ, તિર્યચ અને મનુષ્યનુ બાધે એમ જ પદ્મ અને શુક્લવાળાનુ પણ જાણુવુ

સમ્યગ્દષ્ટિ વૈમાનિકન જ બાધે મિથ્યાદષ્ટિને કૃષ્ણ-પાક્ષિકોની જેમ જાણુવા સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ એક પણ ન બાધે^૨

પરમવનુ આયુષ બધાય છે અપ્રકાથિક અને વનસ્પતિજાયનુ પૃથ્વીજાયિક પ્રમાણે જ જાણુવુ અગ્નિજાય અને વાયુકાય તિર્યચનુ જ બાધે જે ઇદ્રિયથી ચાર ઇદ્રિય સુધીના પણ પૃથ્વીકાય પ્રમાણે જાણુવા પણ સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનમા તેઓ એક પણ આયુષ નથી બાધતા જરણ કે તેમને તેનો કાળ અલ્પ હોય છે

૧ કારણ કે જ્યારે સમ્યગ્દષ્ટિ પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ કૃષ્ણાદિ અશુભ લેશ્યાના પરિણામવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ કોઈ પણ આયુષનો બધ નથી કરતા અને તેજ્જેલેશ્યાદિ શુભ પરિણામ-વાળા હોય છે ત્યારે જ કેવળ વૈમાનિકાયુષનો બધ કરે છે

૨ આમ આ ઉપરાંત અન્ય લાખો વિસ્તાર મૂળમા છે

ગૌ —હે ભગવન્' શુ ક્ષિપ્રવાદી છવો ભવમિદિક છે કે અભવસિદ્ધિક ?

મ —હે જોતમ' તેઓ ભવસિદ્ધિક છે નાજીના ત્રણ વાદી બને છે ?

—શ્લોક ૩ ઉદ ૧

૩ વૃક્ષના પ્રકાર

જોતમ —હે ભગવન્' વૃક્ષના કેટલા પ્રકાર કહેલ છે ?

મ —હે જોતમ' ૭ પ્રકારે વૃક્ષ કહેલ છે દ્રવ્યવૃક્ષ,

દ્યુત કાલ ભવ ભાવ અને સંજ્ઞાન વૃક્ષ

૧ એક પરમાણુ બીજા પરમાણુ સાથે દ્રવ્યથી વૃક્ષ છે

૨ આકાશના એક પ્રદેશમાં રહેલ પુદ્ગલ એક પ્રદેશમાં રહેલ પુદ્ગલદ્રવ્યની સાથે દ્યુતથી વૃક્ષ છે

૩ એક સમયની સ્થિતિવાળું પુદ્ગલદ્રવ્ય, એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલની સાથે કાલથી વૃક્ષ છે

૪ નારક જીવ નારકની માથે ભવરૂપે વૃક્ષ છે

૫. એકગુણ કાળા વણવાળું પુદ્ગલ દ્રવ્ય એકગુણ કાળા વણવાળા પુદ્ગલદ્રવ્યની માથે ભાવથી વૃક્ષ છે

૬ પરિમિત્ત સંજ્ઞાન પરિમિત્ત સંજ્ઞાન માથે મરજ્ઞાન વડે વૃક્ષ છે

—શ્લોક ૧૪ ઉદે ૭

૧ બહી પાછા દેશવાવાળા જ્ઞાનોવાળા કવાવવાળા વચ્ચેનો આબો લાગી કમ નુબત્રા આવે છે

૨. સંજ્ઞાન મિદલે આકાશવિદ્યુત તેના જુદા જુદા ભવરૂપ અને આશ્વત્થ કોમ જાન્ય પ્રકારો માટે જુદા જુદા ભવરૂપ વા. ૪૬૧

૪ પરચૂરણ બાબતો

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! હમેશા સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય - અપ્કાય (એક જાતનું પાણી) માપપૂર્વક પડે છે ?

મં—હા ગૌતમ ! પડે છે તે જિએ પડે છે, નીચે પણ પડે છે, અને તીરછે પણ પડે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે સૂક્ષ્મ અપ્કાય, આ મામાન્ય મ્થૂલ અપ્કાયની (પાણીની) માથે પરમ્પર સમાયુક્ત થઈને લાગાકાળ સુધી રહે ?

મં—ના ગૌતમ ! તે શીઘ્ર નાશ પામી જાય છે

—શતક ૧, ઉદે૦ ૬

૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમા પરિણમે, અને નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમા પરિણમે છે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે શુ પ્રયોગથી - જીવના વ્યાપારથી તેમ પરિણમે છે કે સ્વભાવથી ?

મં—હે ગૌતમ ! તે પ્રયોગથી અને સ્વભાવથી એમ બંને પ્રકારે પરિણમે છે

—શતક ૧, ઉદે૦ ૩

૩

ગૌતમં—હે ભગવન્ ! જહ્નુદ્રીપમા આ ભારતવર્ષમાં આ અવસર્પિણીના કાળમાં કેટલા કુલકરો થયા ?

મ — હે મૌતમ ! સાત કુસકરો થયા વિમલવાહન,
અમુક્માન ધરીમાન, અભિચદ્ર પ્રસેનજિત મરુદેવ,
અને નાભિ ?

વિવરણ આ અવસ્યપિણ્ડીના પ્રથમ સુવમસુવમા નામના
આ આ હોઠો સુખી હતા તેમનામા રાજ રાજ કે નાતજાત
નહોતાં જ્યાં મમાનભાવે વસતા, એમને કશી ઝીજ મારે
પ્રમત્ત કરવો પડતો નહોતો કારણ કે કમ્પવક્ત્રી તેમને જ્યાં
ઝીજે આપતા જ્યાં જાળક (શ્રી-પુરુષના) મુગસમ્પે
અવતરતા અને તે બે જ પતિપત્ની થતા ૩૬ દિવસમાં તે
તેમને માજાપત્ની સમાજની જગર રહેતી નહીં. કમ્પવક્ત્રી
ફળ પછુ તેમને ત્રણ ત્રણ દિવસે ખાવા પડતાં ત્યાર પછીના
ન્યુમા આરામા વસ્તુચ્છિતિ જમડી મર્ધ ફળ તેમને બે બે
દિવસે ખાવા પડતાં અને જાળકોને મેઘા થતાં ૬૪ દિવસ
સામના પરણુ જાડી સુધી મરીને તેઓ દેવપણે જ
જિપજવા પરણુ પછીના સુવમદુ રમા આરામા વસ્તુચ્છિતિ
વધુ જમડી જાળકો ૭૬ દિવસે મેઘા થતાં મરીને પછુ
ચારે તરિએ જન્મતા ફળ રાજ ખાવા પડતાં મનુષ્યોના
મદ્યુજ્જ મટયા અને તેઓની માનસિક વૃત્તિઓ જમડ્યા
સામી તેથી કાવડાની જગર પડવા સામી તે વખતે
અનુક્રમે માત કુસકરો થયા અને તેમણે માનવજીવન મારે

૧. જાડી પછી ત્રીજ કરો તેમની માતાઓ પિતાઓ
અકબનીઓ તેમની ઝીંઝી વાસુદેવો, જહાદેવો વાસુદેવના
માત-પિતા વાસુદેવના પ્રતિષ્ઠાત્ર્યો વચેરે જમડી વિરોધવામ
અવવા પૂતી માહિતી સમવાવાસુવર્માની હેવી એવું મૂલમાં
જાણવેલું છે

નિયમ આધ્યા દિગળરો ૧૪ કુલકર માને છે, અને તેમને 'મનુ' પણ કહે છે બ્રાહ્મણુગ્રથોમા એ રીતે મનુઓએ વ્યવસ્થા દાખલ કર્યાની હકીકત આવે જ છે ધીમેધીમે રૂપવૃક્ષ ઓછા થવાથી તથા દરેક વસ્તુ માટે લડાલડી થવાથી અનુક્રમે દરેક કુલકરે મનુષ્યોને જમીનની મીમાઓ નક્કી કરી આપી, હાથીધોડા ઉપર બેસવાનું શીખવાડ્યું, (પર્વતો અને નદીઓ થતા) પર્વત ઉપર ચડતા અને વહાણુ આધતા શીખવાડ્યું, (નાળ સાથે આળકો અવતરવા લાગતા) નાળ વહેરવાનું શીખવ્યું, વગેરે રસિક વર્ણુન આપવામા આવે છે એ છેલ્લા કુલકર નાભિના પુત્ર તે જ પ્રથમ તીર્થ ૮૨ ઋષભદેવ

ઋષભદેવને નાભિની સૂચનાથી જ લોકોએ રાજ બનાવ્યા પૃથ્વી ઉપર એ પ્રથમ જ રાજ થયા તેમણે જ પહેલી વાર પોતાના પુત્રપુત્રીના લગ્ન વખતે બેડડાના ભાઈ બહેન પગણાવવાની પ્રથા તોડી કલ્પદ્રુમ તેમના સમયમા જ એકસાથે નિષ્કળ થવા લાગ્યા તેથી મનુષ્યોને ઉદરનિર્વાહ અર્થે પ્રયત્ન કરવો પડ્યો ઋષભદેવે જ પોતાની પ્રજને કુબારનું, દરજીનું, હજમનું, ચિત્રકારનું અને વણકરનું એ પાંચ જામ શીખવ્યા (પાછલા શુભ આરાઓમા મનુષ્યોને વાળ-નખ વધતા નહોતા) વળી એમણે એમને ખેતી, વેપાર અને રાધવાની કળા શીખવી તેમ જ લિપિ, ગણિત અને પુરુષોની ૭૨ અને સ્ત્રીઓની ૬૪ કળાઓ પણ શીખવી તેમના મરણ વખતે જ અગ્નિસસ્કારની પ્રણાલી દેવોએ દાખલ કરી ત્યાં સુધી મડદાને વનમા જ મૂકી આવવામા આવતું ઋષભના નિર્વાણ પછી ૩ વર્ષ અને

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૪ થો

અન્યતીર્થિક-ખંડ

અન્યતીર્થિકો

૧

એક સાથે એક જ વેદ હોય

ગજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે

ધર્મકથાદિ પતી જવાથી લોકો વેરાઈ ગયા બાદ
ગૌતમમુનિ મહાવીર ભગવાનને આવીને પોતાની શકા પૂછે છે :
ગૌં—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો^૧ એમ કહે છે કે,
‘કાઈ પણ નિર્ઘ્રીય મર્યા પછી દેવ થાય તો, તો તે દેવ ત્યા
ખીજા દેવો સાથે કે ખીજા દેવોની દેવીઓ સાથે વિષયસેવન
કરતો નથી, તેમ જ પોતાની દેવીઓને વશ કરીને તેઓની
સાથે પણ વિષયસેવન કરતો નથી પરંતુ તે દેવ પોતે જ
પોતાના નવા બે રૂપ કરે છે તમા એક રૂપ દેવનું અને
ખીજું દેવીનું હોય છે તે પ્રમાણે બે રૂપ બનાવી તે દેવ
કૃત્રિમ દેવી સાથે વિષયસેવન કરે છે એ પ્રમાણે એક જીવ
એક જ કાળે બે વેદ અનુભવે છે પુરુષવેદ અને સ્ત્રીવેદ’
હે ભગવન્ ! એવું કેમ કરીને હોય ?

---

૧ અન્યના તીર્થને - માર્ગને - સિદ્ધાંતને - અનુસરનારા

મ — હ જોતમ ! એ લોકોનું એ બધું કહેવું ખોટું છે
 હું તો એમ કહું છું કે તે દેવ જીગ્મ દેવા સાથે તથા જીગ્મ
 દેવની દેવીઓ સાથે તેઓને વશ કરીને વિષયમેવન કરે છે
 જ્ઞાન પોતાની દેવીઓને વશ કરીને તેઓની માથે પણ
 વિષયમેવન કરે છે પણ પોતે પોતાના એ રૂપ બનાવીને
 વિષયમેવન કરતો નથી. એક છપ એક મમમે એક /
 વદ અનુભવ છે એ કહી નહિ.

— સતક ૨ છંદ ૫

૨

કર્મ પ્રમાણે જ વેદના ન અનુભવે

ગો — હે ભગવન ! અન્યતીર્થિકા એમ કહે છે કે
 મવ જૂતાણો જે પ્રમાણે કર્મ બાંધ્યું હોય તે પ્રમાણે જ
 વેદના અનુભવે છે તે એમ સાચી છે ?

મ — હે જોતમ તેમનું તે કહેવું ખોટું છે હું તો
 એમ કહું છું કે દેવસાક છવે કર્મ પ્રમાણે વેદના અનુભવે
 છે જ્યારે દેવસાક નથી જુદી વેદના અનુભવે છે

ગો — હે ભગવન એ કેવી રીતે ?

મ — હે જોતમ ! જેઓ કર્મ અનુસાર વેદના
 અનુભવે છે તેઓ કર્મ અનુમાર વેદના અનુભવે છે અને જેઓ
 તેથી જુદા અનુભવે છે તેઓ તેથી જુદા અનુભવે છે ?

— સતક ૫ છંદ ૫

૧ મહાવીરના જ્ઞાન ક્ષેત્ર તરો જુદાસો નથી આવતો
 શિલ્પકાર કમરે છે કે કર્મની સ્થિતિ વશ વપ્રેરમાં પુરુષપ્રવત્તથી
 દેશ્વાર કરી ગમવ છે તેથી દેવસાક કર્મ પ્રમાણે જ વેદના
 નથી અનુભવતા.

૩

આર્થી નયું દુઃખ જ નથી

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકા એમ કહે છે કે, નરે એવા એકાંત દુઃખરૂપ વેદનાને અનુભવે છે ત એમ કેમ હોય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! તમેાન ન કહ્યું ખાતર છે હ એમ કહે છું કે, કેટલાક એવા એકાંત દુઃખરૂપ વેદના અનુભવે છે, અને ક્ષાયિત નુષ્પ પણ અનુભવે છે, ત્યારે કેટલાક એકાંત નુષ્પ અનુભવ છ અને ક્ષાયિત દુઃખ અનુભવે છે ત્રીજી કેટલાક ક્ષાયિત નુષ્પ અને ક્ષાયિત દુઃખ એમ વિવિધ પ્રકારે વેદનાને અનુભવ છ

તેમકે નારકા એકાંત દુઃખરૂપ વેદના અનુભવે છે અને ક્ષાયિત નુષ્પ અનુભવે છે ૧ દેવા એકાંત નુષ્પરૂપ વેદના અનુભવે છ અને ક્ષાયિત દુઃખને અનુભવે છે ૨ ત્યારે પૃત્વીકાયત્રી માટીને મનુષ્યો મુધીના એવા (ક્ષાયિત નુષ્પ અને ક્ષાયિત દુઃખ એમ) વિવિધ પ્રકારે વેદના અનુભવ છ

—શતક ૬, ઉદ્દે૦ ૧૦

૪

એકાંતખાલ

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકા એમ કહે છે કે, 'જિનોને મતે શ્રમણો મર્વ પાપગ્યાનોમાથી વિગતિવાળા હોવાથી

૧ તીર્થ કરના જન્માદિ પ્રમગે તથા પૂર્વજન્મના મિત્ર દેવના પ્રયોગ દ્વારા

૨. પરંપર આહુનનમા, અને પ્રિય વસ્તુના વિયોગાદિમા

પણિ કહેવાય છે અને મમલોપાસો દેવ - એટલે કે અમુક
અંગે - વિરતિવાળા દેવાથી માધવપણિ કહેવાય છે ૫૨૭
? અને એક પણ છવના વધતી અવિરતિ છે તે છવ
માધવપણિ ન કહેવાયો એમ એ તો દે અમવન' તેઓનું
નામ કહેવું મલકે છે

મ — દે મોતમ તેઓનું નામ કહેવું મિથ્યા છે
કુ તો એમ કદુ છુ કે ને છવે એક પણ પ્રણીતના વધતી
વિરતિ કમી છે તે છવ એકાંતમાધ ન કહેવાય ૫૨૭
માધવપણિ કહેવાય

નો — દે અમવન' છવે માધ એકલે કે વિરતિમદિત
છે? પતિ એટલે કે નવ વિરતિવાળા છે કે માધવપણિ
અધોત સ્થિરવિરતિવાળા છે?

મ — હ મોતમ' છવે માધ પણ છે પણિ પણ છે
અન માધવપણિ પણ છે તમાં નૈરુનિદેશી ચાર ઉદ્ધિવાળા
છવે મુખીનાઓ માધ દેવ છે પચાંદ્રિય તિરતો માય
અને માધવપણિ દેવ છે અનુજો માધ પણિ અન
માધવપણિ દેવ છે તથા વાનવ્યતર વચેરે દેવો માધ છે

— મતક ૧૭ કહે ૨

૫

કેવલરૂપની અને વક્ષ

રાજ્યવદ નમ્રઓ પ્રમજ છે

નો — દે અમવન' અવતીર્ણો એમ કહે છે કે
કેવલી વક્ષના આનેકથી અવિદ્ય કર્મને કદાચ ને પ્રકાશની
માયા નેહ છે મુદામાળા અને સત્વ-રૂપા માયા તો કે
અમવન' એ ખરું છે?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેમનું તે કહેવું ખોટું છે હું તો એમ કહું છું કે, કેવલજ્ઞાની વૃક્ષના આવેશથી આવિષ્ટ થતા નથી, તેથી તેઓ તો પાપવ્યાપાર વિનાની અને ખીજનો ઉપવાત ન કરે તેવી એ ભાષા કદાચ ખોટી છે સત્ય અને નમત્ય-નમૃપા ૧

—શ્લોક ૧૮, ઉદ્દે ૭.

૬

રાજગૃહનગરનો ઊના પાણીનો કુંડ

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે રાજગૃહનગરથી બહાર વૈભાર પર્વતની નીચે એક મોટા પાણીનો હ્રદ આવેલો છે તેની લગ્નાર્ધ અને પહોળાર્ધ અનેક યોજન જેટલી છે, તથા તેનો આગળનો ભાગ અનેક જાતના વૃક્ષખડાવી સુશોભિત છે તેમા અનેક ઉદાર મેઘો વગ્સવાની તૈયારીમાં હોય છે અને વગ્સે છે વળી તે ઉપગત ને હ્રદમાથી હમેશા ઊનુઊનુ પાણી ઝર્યા કરે છે હે ભગવન્ ! એમ કેમ હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેઓએ જે કાર્ષ કહ્યું છે, તે ખોટું છે હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, રાજગૃહનગરની બહાર વૈભાર પર્વતની પાસે ‘મહાતપોપતીગ્રભવ’ નામનું ઝરણું છે. તેની લગ્નાર્ધ અને પહોળાર્ધ પાંચમે ધનુષ જેટલી છે તેનો આગળનો ભાગ અનેક જાતના વૃક્ષખડાવી સુશોભિત છે તે ઝરણામા અનેક ઉણ્ણુ યોનિવાળા છંદા

૧ સખોધન, આજ્ઞા વગેરેમા વપગની ભાષા સત્ય નથી કે અસત્ય નથી

અને પુરુષના પાણીપણું ઉત્પન્ન થાય છે નાસ્ત પામે છે અને
 ૪ જન કૃપચર પામે છે તદુપરાંત તે ઋણામાંથી હમેશ
 મિનુજિનુ પાણી ઝરો કરે છે એ મહાતપોધર્મી પ્રભવ
 નામના ઋણીનો ભર છે ૧

—છતક ૭ કું ૫

૭

ત્રિધ્વાદિતું વિપરીત જ્ઞાન

મો —હે ભગવન્ ! રાજસુક્તનમરમા રહેલો ત્રિધ્વાદિ
 (જન્ય મતવાયો) ભાવિતક્રમા માધુ વીષલક્ષ્મિથી
 રૈશ્વિલક્ષ્મિથી અને વિભ્રમજ્ઞાનલક્ષ્મિથી વારાણસી નગરીનું
 વિકુવણું કરીને તદ્વત કપેને ગણે-શુએ ૧

મ —હા મોતમ ૧

મો —હે ભગવન્ ! શુ તે જોવું છે તેવું ગણે અને
 શુએ કે વિપરીત રીતે ગણે અને શુએ ૧

મ —હા મોતમ તે વિપરીત રીતે ગણું અને શુએ
 કારણ કે તેના મનમાં તો એમ થાય છે કે વારાણસીમાં રહેલો
 ૫ રાજસુક્ત નગરીની વિકુવણું કરીને તદ્વત કપેને ૧૩
 ૫૭ અને જોઈ ૫૭ એવું તેનું જ્ઞાન વિપરીત હોય છે
 જ્યાં તેને એવો ખ્યાલ નથી થીતો કે આ જે દેખાય છે તે

૧ મહા-અર્થ = મોટા વાપા તેની પાસે જેની પાસે છે
 તે મહાવીરે વિશેષ શુ નહીં તથા પ્રત્યક્ષવસ્તુમાં કેવલજ્ઞાની કે
 સામાન્યજ્ઞાનીના વર્ણનમાં યો. દેર જો તે કપરના કાનવાથી
 તે સમજવું નથી કદાચ પછીના કાનવામાં તેના કાંઈ
 શુભાસી છે

મારી વીર્યલબ્ધિ આદિથી બિભુ થયેલુ છે ને તો તેને વાસ્તવિક માને છે આવુ તેનુ દર્શન વિપરીત હોય છે

પરંતુ અમાથી, સમ્યગ્દષ્ટિ ભાવિતાત્મા અનગાર તો રૂપોને જેમ હોય તેમ જાણે છે તેના મનમા થાય છે કે હું રાજગૃહનગરમા રહીને વારાણસીનગરીની વિકુર્વાણા ડરીને તદ્દગત રૂપોને જાણુ છુ તથા જોઉં છુ વળી તે સાધુના મનમા એમ થાય છે કે આ વારાણસીનગરી નથી, પણ એ મારી વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ, કે અવાધજ્ઞાનલબ્ધિ છે એ મે મેળવેલા ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર-પરાક્રમરૂપ છે તેથી તે સાધુ તથાભાવે જાણે છે અને જુએ છે, પણ અન્યથાભાવે નથી જોતો

—શતક ૩, ઉદ્દે ૬

૮

નારકલોક

ગૌં—હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે જેમ કોઈ યુવતી ને યુવાન હાથમા હાથ ભિડાવીને જિભેલસી હોય, અથવા જેમ આગઓથી ભિડાયેલી ચક્રની નાભિ હોય, તે પ્રમાણે ચારસે પાચસે ચોજન સુધી મનુષ્યલોક મનુષ્યોથી ખીચોખીચ ભરેલો છે હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે કેમ હોઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ જે કહે છે, તે ખોટુ છે હું એમ કહું છુ કે, એ પ્રમાણે તો નારકલોક નારકોથી ખીચોખીચ ભરેલો છે કારણ કે તેઓ મોટી મોગરી, કચ્ચત, તરવાર, હળ, ગદા, મુશળ, ચક્ર, નારાય કુંત (ભાલો), તોમર, શળ,

નથા લાકડી આદિનાં એક કે અનેક સંખ્યેય રૂપો વિદ્યુતી સે
૭ તે નથા સખદ દોષ છે, અસખદ નથી હોતા વળી તે
સદૃશ દોષ છે અસદૃશ નથી હોતા. એ રૂપેને વિદ્યુતિને
એક ખીળના સરીગ્ને અભિદ્યુતા અભિદ્યુતા તેઓ વિપ્રલ,
પ્રજાલ કલ્પ પડુયા નિપુરા, ચક્ર વીર, કુખરપ કુર્મ
અને દુર્યધસજ વેદનાને કિના કરે છે

—સતક ૧ શ્લોક ૧

૯

મુખકુખ દેખાડી સકાચ નહિ

મૌ —હે ભગવન્ ! અન્યનીચિંતા એમ કહે છે કે
રાજસૂદનનગરમાં નેટલા છવે છે તેટલા છવેને રોઈ
મોરના ઢીંગણા નેટલું પણ, વાલ નેટલું પણ, કાશાન કે
ઝોખા નેટલું પણ, અડ નેટલું પણ, મગ નેટલું પણ,
ખૂ નેટલું પણ, અને લીચ નેટલું પણ મુખ ના કુખ
કાગને દેખાડવા સમજ નથી. હે ભગવન્ ! તે એમ કેવી
રીતે રોઈ રહે ?

મ —હે મોતમ ! તે સોંઠા ને કહે છે તે મિથ્યા છે
નૂ એમ કહું છું કે સવ લોકમાં પણ સવ છવેને રોઈ
મુખ ના કુખ દેખાડવા સમજ નથી. રોઈ મહા મરિ
અને પ્રભાવવાળા દેવ એક મેરો મધ્યમનો રામડો લઈને
ઉપાડે અને તેને ઉપાડી, સંપૂર્ણ નજીવીને તણ મરડી
વનાડે તેટલામાં ૨૧ વાર હરી શીખ પાડે આવે, તે ૬

૧ મૂળમાં તે ઉપરાંત મુમુદિ સક્તિ ચિદમય આદિ
વધારે ૭

ગૌતમ ! તે મૂર્ખ જીવદાસ તે ગધપુદ્ગલોના સ્પર્શવાળો થયો કે નહીં ? 'હા' થયો !' હે ગૌતમ ! કોઈ તે ગધ-પુદ્ગલોને બોળના હળિયા જેટલા પણ દર્શાવવા સમર્થ છે ? 'ના' ! તેમ, હે ગૌતમ ! સુખાદિને પણ કોઈ દર્શાવવા સમર્થ નથી ?

—શતક ૬, ઉદ્દે ૧૦

૧૦

નિંદા એ સંયમ છે ?

પાર્શ્વનાથના વગમા થયેલ કાલામ્યવેષિપુત્ર નામનો નાથુ એક વખત મહાવીરના મથિર ભગવતો પામે આનીને કહવા લાગ્યો હે આર્યો ! સામાયિક એટલે શુ પ્રત્યાખ્યાન એટલે શુ, સયમ એટલે શુ, સવર એટલે શુ વિવેક એટલે શુ અને વ્યુત્સર્ગ એટલે શુ, તે તમે જાણો છો ? ત્યારે તે મથિરોએ કહ્યું કે, 'હે આર્ય ! અમારો આત્મા એ જ સામાયિક છે અમારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે તથા અમારો આત્મા જ સયમ, સવર, વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ છે ૩

૧ દીકાદાર એ આખાનો સાર દૂકમા જણાવે છે કે, અતિસૂક્ષ્મપણાને લીધે ગધના પુદ્ગલો અમૂર્ત તુલ્ય હોવાથી જેમ કોઈ દર્શાવવા સમર્થ નથી, તેમ સુખ અને દુઃખ પણ દેખાડી ગદાય નહીં

૨. સામાયિક એટલે સમભાવ, પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિયમપૂર્વક પાપકર્માદિનો ત્યાગ, સયમ એટલે પૃથ્વી વગેરે જીવોને સાચવવા તે, સવર એટલે ઇન્દ્રિય-મનની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવી તે, વિવેક એટલે વિશેષજ્ઞાન, અને તેને પરિણામે હેયવસ્તુઓનો ત્યાગ, વ્યુત્સર્ગ એટલે ગરીર વગેરેમાં અનાસક્તપણું

૩ 'કર્મ'નું નહિ બાધવું' વગેરે જીવના ગુણો છે, અને જીવના ગુણોથી જીવ જુદો નથી, માટે સામાયિકનો અર્થ પણ આત્મા છે

પ્ર —નો ૫ ની દે આર્થે ને આત્મા જ મામાધિક વજેરે કામ નો તમે કોષ માન, માયા અને કોભના ત્યાગ કરી શા માટે તે કોષ વજેરેને નિદા છે ૮

ઉ —દે કાશ્યામ્બવેવિપુત્ર ૧ મવમને માટે અમે કાશ્યામ્બને નિદાએ છીએ ૧

પ્ર —દે ભગવતો નિદા એ સંયમ છે કે અનિદા ૧

ઉ —હં કાશ્યામ્બવેવિપુત્ર ૧ (અહીં) નિદા એ સંયમ છે પણ અનિદા નહિ (દોષોની) નિદા બધા દોષોના નાશ કરે છે આત્મા સર્વ મિથ્યદ્રવ્યને (અવિરતિને) મળીને નિદા દ્વારા બધા દોષોને ત્યાગ કરે છે એ પ્રમાણે અમારો આત્મા (નિદા દ્વારા શિશરો) સંયમમાં સ્થાપિત થાય છે

આ મ્હાંબળા કાશ્યામ્બવેવિપુત્રને બાન ૧ આબ્ધુ, અને તે પેલા ભગવતોને નમસ્કાર કરી બોલ્યા હ ભગવત ૧ પૂર્વ જ્ઞાન દોષાથી સમ્પાન્નનું મવણુ ન હાવાથી તથા નિષ્કમની પ્રાપ્તિ ન થયેલી દોષાથી આવા પદો મે સામન્વા ન હતા ચિત્તવ્ય ન હતા નિષ્ક્રીત ક્યો ન હતા તથા તેજોમા મે મહા પ્રીતિ, કે તથા રુચિ કરી ન હતી પરંતુ હવે તો હુ તેજોમા મહા પ્રીતિ તથા રુચિ કરું છુ હ ભગવતો તમે જેમ કહો છો તે એ પ્રમાણે જ છે

ત્યાગ્યાદ તે ભગવતોન્મી અનુદાસી કાશ્યામ્બવેવિપુત્ર મા

૧ આ મા એ જ સામાધિક (સમજાવ) ૬૫ છે જેમ માનનાર ક્યાની નિદા જેવી રીતે કરી શકે ૧-જેવો જાવ છે

૨ અર્થાત્ પાપની નિદા કરવાથી સંયમ થઈ જાય છે કાશ્યકે તેમથી પાપસંજથી અનુમતિથી જનવચ્ચે થાય છે

મહાત્મતવાળો^૧ ધર્મ મટી પ્રતિક્રમણવાળો^૨ અને પાંચ મહાત્મતવાળો ધર્મ સ્વીકાર્યો, ત્યાર પછી તે સાધુએ વળા વર્ષો સુધી સાધુપણ પાળ્યું અને એ પ્રયોગન સારું નમ્મપણ, મુડપણ, આન ન કર્યું, દાતણ ન કર્યું, છત્ર ન ગમ્મવું, જોડા ન પહેરવા, ભાંયપથારી કરવી, પાટિયા ઉપર મૂવું, લાકડા ઉપર સૂવું, કેશનો ક્ષોય કરવો, બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ગંહેવું બિક્ષા માટે ખીજાને ઘેર જવું, બિક્ષા મળે કે ન મળે અથવા ઓછી મળે એ સહન કર્યું, તથા અનુદ્રુલ અને પ્રતિકૂલ બાવીશ પરિપહેને સહન કર્યા — એ બધું કર્યું પછી છેલ્લા શ્વામેઝઘ્ઘાસ વખતે તે કાલામ્યવેપિપુત્ર મિદ્ધ થયો, બુદ્ધ થયો અને મુક્ત થયો.

— શતક ૧, ઉદ્દે ૯

૧૧

આજીવિક સિદ્ધાંત

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે શ્રમણોપાસકને પૂર્વે (સ્થૂલ) હિંસાદિના ત્યાગનો નિયમ (પ્રત્યાખ્યાન) ન હોય, તે પછીથી તે નિયમ ક્ષેતો શુ કરે ?

મં—હે ગૌતમ ! ભૂતકાળમાં કરેલ હિંસાદિને નિરે, વર્તમાન હિંસાદિનો મવર — રોધ કરે, અને ભવિષ્યકાળના હિંસાદિનું પ્રત્યાખ્યાન — ‘ નહીં કરું એવી પ્રતિજ્ઞા ’ — કરે

૧ પરિગ્રહેલી સ્ત્રી ભોગવાય છે, એમ કરીને પાર્શ્વનાથના મતમાં મૈથુનને પરિગ્રહમાં જ સમાવ્યું છે

૨ પાર્શ્વનાથનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ વિનાનો છે કારણ કે તેમના સાધુઓ કારણ હોય ત્યારે જ પ્રતિક્રમણ કરે છે જ્યારે મહાવીરના સાધુઓ કારણ હોય કે ન હોય, તે પ્રણ પ્રતિક્રમણ ચોક્કસ કરે છે

તેવો ધમણોપાસક પછી મન-વાસ્તુ-કાપાથી કે કરવા કરાવવા
અનુમતિ આપવાથી તે હિંસાદિ કરતો નથી આપા
પ્રકારના ધમણોપાસકો હોય છે પણ આપા પ્રકારના
આછવિક (એઠાલક) ના ઉપાસકો નથી હોતા.

તેઓનો સિદ્ધાંત એવો છે કે દરેક જીવ, જીવતે / ખાવ
છે અને પછી તે હણીને, છેદીને, મેદીને ચોપીને^૧ વિચોપીને^૨
કે વિનાશ કરીને ખાવ.

પણ આછવિકના મતમા આ જાર આછવિકોપાસકો
કહ્યા છે ત્યાજ તાજપ્રજાપિ ઉદ્ધિષ સવિધ અવવિધ ઉત્ત
નામોદય, નમોદય અનુપાસક સખપાસક અર્ધશુદ્ધ અને
કાન? તેઓનો દેવ અદત્ (એઠાલક) છે માતાપિતાની
અવા કન્નારા તેઓ પણ આ પામ પ્રકારના કળતે ખાતા
નથી ઉત્તરના રણ વડ્યા રણ મોર મતરના રણ અને
પીપળાના રણ. તેઓ અણી કસણ અને કદમુસના
વિવર્જક છે. તેઓ નહિ ખસી કરેલા, તથા નહી નાથેલા
એવા જાગરો વગેરે જમ જીવેલી હિંસારહિત બાપાર વડે
આછવિકા કરે છે ત્યારે એ પ્રેષાસકના માલકો પણ એ
પ્રકારે (અદિસા) ધમીને છુટે હ તે પછી ને આ
ધમણોપાસકો છે તેઓને મદિ ચુ કદેવું! તેઓએ આ
પર કમીદનો^૩ પેત્ર ન કર્યાં, શીળ પામે ન કરાવ્યાં કે
કળાસે અનુમતિ ન આપી.

૧ પાંચ વધેરના કાપવા વડે

૨ આમદી ઉવારના વડે.

૩ કમીદખવા દેવુદય બાપારો.

૧ અગાનકર્મ (અગાગ પાડવા, વેચવા કે છંટાના ભદા પકવવા વગેરે) ૨ વનકર્મ (વન છેંદવુ, વેચવુ છં) ૩ ગડટકર્મ (ગાડા કેવવા, તૈયાન કરવા, વેચવા છં) ૪ બાટકર્મ (ખીજનની વગતુઓ બાંડે ગાડા ભરીને ખીજે દેશાણે લઈ જવી છં) ૫ ઝોટકર્મ (જમીનન લણ કોપાળી વગેરે વડ ઝાડવી) ૬ તવાણિત્ય (હાથીફાત, ચર્મ, ચામર વગેરેનો વેપાર) ૭ લાક્ષાનાણિત્ય (લાખ વગેરેનો વેપાર) ૮ કશવાણિત્ય (કશવાળા ગાય, બેસ, ઓ વગેરેનો વેપાર) ૯ અવાણિત્ય (દાડ વગેરેનો વેપાર) ૧૦ ત્રિપવાણિત્ય (ઝેર, શસ્ત્ર વગેરેનો વેપાર) ૧૧ યત્રખીલનકર્મ (કાલુ, ઘાણી વગેરે ચલાવવા) ૧૨ નિર્લાછનકર્મ (પશુઓને ખમી કરવા વગેરે) ૧૩ દ્વાસિદાપન (દ્વ સળગાવવા છં) ૧૪ મરોવર-તળાવ વગેરેનું શોપણ, અને ૧૫ અમતીપોપણ (દામી વગેરે સખી ડમાણી કરવી)

આ કર્મોમાંના ત્યાગનારા શ્રમણોપાસકો પવિત્ર (શુક્લ) અને પવિત્રતાપ્રધાન ચર્મને, મરણકાળે મરણ પામી, કોઈ પણ નેવસોકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે — શતક ૮, ઉદં ૫

૧૨

અસ્તિકાચનો સિદ્ધાંત

રાજગૃહ નગરના ગુણશીલ ચૈત્યની પાસે થોડે દૂર વણા અન્યતીર્થિકો ગહેતા હતા તેમના નામ આ પ્રમાણે હતા કોસોદાયી, શૈક્ષોદાયી, મેવાક્ષોદાયી, ઉદય, નામોદય, નર્મોદય,^૧ અન્યપાલક, શૈલપાલક, ગખપાલક,^૧ અને સુહસ્તી ગૃહપતિ

૧ આ નામો તથા ઉપર જણાવેલ આજીવિક આવકોના નામોમાના ઘણા મળતા આવે છે પા ૫૯૪.

તેઓ એક વાગ એકા બંધી વાનો હસતા હતા તે વખતે તમન ધર્મ કે અમન જાતપુત્ર (મદાવીર) પાસે અગ્નિકાષો^૧ ઉપર છે તેમાં ધર્માસ્તિકાસ અધર્માસ્તિકાસ, અધાશાન્તિકાસ અત પુરુષશાન્તિકાસ એ અષ્ટવકાસ છે અને ઇવાન્તિકાસ એ ડ્રવકાસ છે વળી ધર્મક અધર્મ આકાશ અને ડ્રવ એ આગ અસ્તિકાસો અરૂપી છે અને પુરુષશાન્તિકાસ રૂપી છે આ બધુ કેમ ખાતરી રહેશે ?

૧ અરમામાં જ અમવાન મદાવીર હસતા હસતા ગા રુદ્રમા આતી પદાઆ અને ગુપ્તસિદ્ધ ચૈત્યમાં જનપો એક વખત મદાવીરના મોટા સિધ્ધ ઔતમરાત્રી હરજતિ ગાનરુદ્રમા બિદ્યા માત્રી પાછા કરતા હતા ત્યારે પેલા અન્યનીશિકોએ તેમન મોઢાવીન પોતાનો અભિપ્રાય તેમની આમળ વ્યક્ત કર્યો. સારે ચોનમે તેમને કશું કે ઇવાનુપ્રિયો ! અમે વિષમાન વસ્તુને અવિષમાન નથી કહેતા અને અવિષમાન વિષમાન નથી કહેતા. અમે તો અગ્નિમાવને જ અસ્તિ કહીએ છીએ અને નાસ્તિમાવને નાસ્તિ કહીએ છીએ મારે હે ઇવાનુપ્રિયો ! જાન વડે તમે સ્વયમેવ એ અર્થનો વિચાર કરો. આમ કહી ઔતમ આમ્યા મયા.

સા પછી એક વખત મદાવીર અમવાન ધર્મી માધુસાને ધમકયા મમળાવતા હતા સારે કાશોકાન્ત સા આલ્યો. તેને આલ્યો જ્યણે અમવાને તેને પૂર્વે બીજાએ તાથે મળીને અસ્તિકાવના સિદ્ધાંત વિષે તેણે કરેલો વિચાર કહી સમજાવ્યો અને તેને પૂછ્યું કે એ વાત મલાલ છે કે

કેમ? સારે કાસોનાયાએ તેની હા પાડી ૧ પન્ડી ભગવાને તેને કહ્યું કે, હે કાસોદાયિ ' એ વાત મત્ત છે હું પાચ અન્તિકાયનો મિદ્ધાન ઉપદેશુ છું

સારે કાસોનાયાએ તેમને કહ્યું, ' હે ભગવન્ ' એ અઝપી અશ્વકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અનં આકાશાન્તિકાયમા એમવા-અવા-આજોટવાને કોઈ શક્તિમાન ને ?

મ૦—ના, પરંતુ હે કાસોદાયિ ' એક ઝપી અશ્વકાય પુદ્ગલાસ્તિકાયમા એમવા-અવા-આજોટવાને કોઈ પણ શક્તિમાન નું

જા૦—હે ભગવન્ ' એ ઝપી અશ્વકાય પુદ્ગલાન્તિકાયને જીવોના અશુભ કલસહિત પાપકર્મો લાગે ?

મ૦—ના કાસોદાયિ ' પરંતુ અઝપી જીવકાયને કલ સહિત કર્મો લાગે

અહીં કાસોનાયા બોધ પામ્યો, અને તેણે ભગવાન પામ નકદની પેઠે પ્રવ્રત્ત્યા ન્વીકારી

—શતક ૭, ઉદ્દે૦ ૧૦

૧૩

એકસાથે બે ક્રિયા ન હોય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ' અન્યતીર્થિકો એમ કહે નું કે, એક જીવ એક સમયે બે ક્રિયાઓ કરે છે ઐર્યાપથિકી અને

૧ આ પ્રમાણે ગ કા પૂજવા આવનારને તેની ગ કા કહેતા પહેલાં વિનયજ્ઞાનથી ભણી લઈ કહી બતાવવાની અને રાકા કરનારમા દલીલ કરતા ચમત્કારથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવવાની જીકીક્ત આ ગ્રથમા ઠેર ઠેર આવે છે

આપરાધિની ત્યારે ને ઐર્ષ્યાપ્રિયિની કરે છે ત્યારે
 આપરાધિની કરે છે અને ત્યારે સાપરાધિની કરે છે ત્યારે
 ઐર્ષ્યાપ્રિયિની કરે છે તથા ઐર્ષ્યાપ્રિયિની કરવાથી સાપરાધિની
 કરે છે અને સાપરાધિની કરવાથી ઐર્ષ્યાપ્રિયિની કરે છે તે
 ભગવન્ ! ને એ પ્રમાણે કેવી રીતે દાખ !

મ — દે મૌભાવ તેઓનું એ કહેવું બોલુ છે ૬ એ
 પ્રમાણે કહુ છું કે એક છવ એક મમરે એક કિયા ન
 કરે છે ?

— સુત્ર ૧ કહે ૧૦

૧ કાણુ કે ઐર્ષ્યાપ્રિયિનીનું કારણ કષાય વિનાની સ્થિતિ છે
 અને સાપરાધિનીનું કાણુ કષાયવાળી સ્થિતિ છે મારે તે જને
 પરસ્પર વિરુદ્ધ કિયાની ક પત્તિ એક જ મમે જેવી રીતે દોઢ
 મહેર — યમ.

ન્યય (પા. ૪૫૨) કપર એક મમે એક છવ ને
 આકુખ કષાઈ રહે છે એવું માનવાશયે મત જ્ઞાન્યો છે
 તે મત જને જા મતને જહુ જા ૧ દોઢ એક જ્ઞાન્ય નથી
 કાણુ કે એક મમે એ આકુખ કષાયવાનું માનવારે જ્યુ એક
 મમે એ કિયા કરવાનું માનવુ એકેએ વિરોધાવરણમુજબ
 (ના ૨૪૨૪-૫) જન નામના આચાર વજા તેમના સારે મદિ
 કદેત્યારા ધનકુસ નામના ગુરુની કથા છે જન એક વજત ગુરુ
 વડન કરવા પાદવા નથી પાર કસા દત્ત્ય તે વજતે કપર
 વાપથી તેમના મહિલા માણને વાપ લાગતો હતો, અને તીજ
 પત્ર પછીમા દોષથી દંડક લાગતી હતી તેથી તેમણે એક
 મમે એ કિયાના અનુલભ્યો સિદ્ધાન મદ્યા પછ મહિલાન
 નામના મહાવીરના અનુયાયી નામે તેમને કાઢરે ચારી
 નાજવાની પમથી આપી ત્યારે ને કપરેજ આપવાનું તમણે
 ઉદ્યુ

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૫ મો

વિજ્ઞાન-ખંડ

૮

ખગોળ

૧ સૂર્ય

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! જોટલે દૂરથી ઊગતો સૂર્ય શીઘ્ર નજરે પડે છે, તેટલે જ દૂરથી આથમતો સૂર્ય પણ શીઘ્ર નજરે જોવાય છે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઊગતો સૂર્ય પોતાના તાપ દ્વારા જોટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, તેટલા જ ક્ષેત્રને આથમતો સૂર્ય પણ પ્રકાશિત કરે છે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! સૂર્ય જે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, તે ક્ષેત્ર સૂર્યથી સ્પર્શાયેલું હોય છે કે અસ્પર્શાયેલું ?

મં—હે ગૌતમ ! સ્પર્શાયેલું હોય છે

—શતક ૧, ઉદે • ૬

૨

ચપા નનરીમા પૂણ્ડ ઐસમા મહાતીર ભગવાન
જિતવી હતા, સારનો પ્રમન છે

ઔ —હે ભગવત' જાણાપનાં સૂરો ઇંદિાનખણમાથી
ત્રીની અત્રિખૂણમા આશમે છે અત્રિખૂણમા ત્રીની
નૈકસખૂણમા આશમે છે નૈકસખૂણમા ત્રીની વાલ્વ-
ખૂણમા આશમે છે અને વાલ્વ-ખૂણમા ત્રીની ઇંદિાન
ખૂણમા આશમે છે /

મ —હા ઔતમ' એ જ પ્રમાણે મરુનું પણ જાણ
ત્રિવરણ જેન માન્યતા અન્ય માન્યતાએ કરતાં
જુદી છે એક / સૂર પશ્ચિમ તરફના દરિયામા પેલી
પાતાળમા જઈને ફરી પૂર્વ તરફના સમુદ્ર ઉપર જાય છે
એમ જેનો નથી માનતા તેઓની માન્યતા મુજબ વાળ
જેવા જાણીપના મધ્યમા મેડુ છે તેની આસપાસ
સૂરમદાદિ રમી કરે છે એક અદોરાત્તનાં ક મુહૂર્તમાં
સૂર વગેરે મેડુ પવતની આસપાસનું માત્ર અર્ધ /
વતુજ ફરી શકે છે તેથી ભરતવર્ષમાં રાત ત્યારે પૂર્ણ
ચાંદ, ત્યારે ને સૂર આજરો દિવસે પ્રકાશનો હતો, તે મેડુ
પવતની વાલ્વ દિશાએ જાતી ગઈ. તેથી તે સમયે
ભરતવપતની પૂર્વમાં ને સૂર જાય છે તે જાતલી સંધ્યાએ
આશમેસો સૂર ન દોર્લ શકે પણ તેનાથી બીજો જ સૂર
દોર્લ શકે ત્રીનો દિવસે સવારે પછા પડેલા દિવસનો મૂળ
ત દરમ્યાન આપ્તેથી દિશાએ જાતી પડેથીને જાય છે અને
એ વ્યવસ્થા નિરંતર ચાલ્યા કરે છે આથી જેનો જાણીપમાં
ને મડ ને સૂર એ પ્રમાણે મડુ મેરકુ મને છે

બરતવર્ષમા તો એક કાળે એમાથી એકેક જ દેખાય છે. પણ અને અત્યંત સમાન હોવાથી દેખાવમા ડગો ભેદ પડતો નથી.

જામુદ્રીપ ઉપર જેટલા જ્યોતિષ્કો છે, તેથી બીજા દ્રીપો અને સમુદ્રો ઉપર સ્વાભાવિક રીતે જ વધારે હોય છે. કારણ કે તે મેરુથી બહુ દૂર આવેલા છે એમ લવણ-સમુદ્રમા જૈનો ચાર સૂર્ય માને છે, ધાતકીખડમા ૧૨, કાલોદધિમા ૪૨, અને અર્ધા પુષ્કરદ્રીપમા ૭૨ એ રીતે મનુષ્યલોકમા મૌ મળીને ૧૩૨ સૂર્ય તથા ૧૩૨ ચંદ્ર છે.

જોકે સૂર્ય બધી દિશાઓમા ગોળ કરે છે, તો પણ તેનો પ્રકાશ મર્યાદિત છે તેથી જેટલી હદ સુધી સૂર્યનો પ્રકાશ જેટલો વખત પહોંચે, તેટલી હદમા તેટલો વખત દિવસ કહેવાય છે અને બાકીના રાત્રી કહેવાય છે. વળી જગતમા એ સૂર્યની હાજરી હોવાથી એક જ વખતે એ દિશામા દિવસ હોય, અને એ દિશામા રાત્રી હોય.

ગૌ—હે ભગવન્ ! ત્યારે જામુદ્રીપના દક્ષિણ તરફના ભાગમા દિવસ હોય છે, ત્યારે ઉત્તર તરફના ભાગમા પણ દિવસ હોય છે, અને તે વખતે મેરુની પૂર્વ પશ્ચિમે રાત્રી હોય છે ?

મં—હા ગૌતમ ! તે પ્રમાણે પૂર્વપશ્ચિમમા દિવસ હોય, ત્યારે ઉત્તરદક્ષિણે રાત્રી હોય.

વળી, મોટામા મોટા દિવસ અઢાર મુહૂર્તનો અને નાનામા નાની રાત્રી બાર મુહૂર્તની હોય છે જે ક્રમ પ્રમાણે દિવસનું માપ ઓછું થાય, તે ક્રમ પ્રમાણે રાત્રીનું માપ

વધતું તથા એમ બાગ મુદ્દતનો નાનામાં નાનો દિવસ
અને ૧૮ મુદ્દતની મેહામાં મોટી યાત્રી થાય. ૧

—મનક ૫ હરે ૧

૩

મૌ —હા ભગવન્ ! જહુડીપમાં બે સુયો ભગવાને
મમમે દૂર છતાં પાસે દેખાય છે મધ્યાહ્ન સમયે પામ
છતાં દૂર દેખાય છે અને આશ્રમવાને સમયે દૂર છતાં પાસે
દેખાય છે ?

મ —હા જોતમ !

મૌ —હે ભગવન્ ! જહુડીપમાં બે સુયો ભગવાને
સમયે મધ્યાહ્ન સમયે અને આશ્રમવાને સમયે જિજ્ઞાસા
મરખા છે ?

મ —હા જોતમ !

મૌ —હે ભગવન્ ! તો પછી ભગવાને અને આશ્રમવાને
સમયે તે પાસે કેમ દેખાય છે અને મધ્યાહ્ન સમયે દૂર
કેમ દેખાય છે ?

મ —હે જોતમ ! તેમના પ્રતિપાતથી તેમ અને છે

૧ શ્રીમદા જ્ઞાન્યા પ્રમાણે સુવર્ણ બર્ષા મળે ૧૮
મહત્ત્વ છે તેમાં જ્યારે સીંધી બહરના મહત્ત્વમાં સુવ હોય
ત્યાં ૧૮ મુદ્દતની સીંધી મોટા દિવસ હોય અને જ્યારે સીંધી
જહાવના મહત્ત્વમાં સુવ હોય ત્યારે નાનામાં નાનો ૧૬ મુદ્દતની
દિવસ હોય યાત્રી અને ત્રિવસનાં બર્ષા મળે ૩ મુદ્દત છે યાત્રી
દિવસ વધે તેમ યાત્રી પડે, અને યાત્રી વધે ત્યારે દિવસ પડે
મહત્ત્વ ૩ કુલ ૩ મુદ્દત તર્કા મેરડે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! જહુદ્રીપમા સૂર્ય કેટલુ ક્ષેત્ર ઊંચ તપાવે છે, કેટલુ નીચે તપાવે છે, અને કેટલુ તીરછુ તપાવે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સો યોજન ઊંચેનુ, અઢારસો યોજન નીચેનુ, અને સૂડતાલીસ હજાર અસે ત્રેસઠ યોજન તથા એક યોજનના સાહિયા એકવીશ ભાગ જેટલુ તીરછુ ક્ષેત્ર તપાવે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! માનુષોત્તર પર્વતની અદર જે ચંદ્રો, સૂર્યો, ગ્રહગણુ, નક્ષત્ર અને તારાશ્પ દેવો છે, તે શુ (કલ્પ-ચ્વર્ગથી પણ). ઉપર આવેલા છે, કલ્પોમા આવેલા છે, સામાન્ય વિમાનોમા આવેલા છે, જ્યોતિશ્ચક્રની મહલગતિના ક્ષેત્રમા આવેલા છે, જ્યોતિશ્ચક્રના સ્થિતિક્ષેત્રમા^૧ આવેલા છે, ગતિમા પ્રીતિવાળા છે, તથા ગતિયુક્ત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ કલ્પની ઉપર, કલ્પમા કે વિમાનોમા નથી આવેલા, પણ જ્યોતિશ્ચક્રની મહલગતિના ક્ષેત્રમા આવેલા છે, તથા ગતિમા પ્રીતિવાળા તથા ગતિયુક્ત છે પરંતુ માનુષક્ષેત્રની બહાર જે ચંદ્રાદિ છે, તેઓ ગતિ વિનાના છે

—શતક ૮, ઉદે૦ ૮

૪

એક વખત ભગવત ગૌતમે તુરતનો ઊગેલો અને જસૂમણના પુષ્પના પુજ જેવો ગતો બાલસૂર્ય જોયો તે

૧ જે જ્યોતિષ્કે સ્થિર રહે છે, મહલગતિ કરતા નથી તેમના ક્ષેત્રમા.

જોઈને તે મહાવીર ભગવાન પામે આત્મી પૂજવા સામ્યા
 કે ભગવત્' સુખ એ ચુ છે અને કે ભગવત્' સુખનો
 અર્થ શો છે ?

મ—હં જોતમ સુખ એ શુભ પદાર્થ છે અને
 સુખનો અર્થ પણ શુભ છે ?

—શ્લોક ૧૪ થી ૬

૨ અક્ષ

રાજસૂદ નગરમાં જોતમ સ્વામી પૂછ છે હં ભગવત્'
 જીવદીપમાં દેહમાં ચત્રીએ પ્રકાશ કર્યો, દેહમાં પ્રકાશ કરે
 છે અને દેહમાં પ્રકાશ કરશે ?

મ —હે જોતમ ! જીવદીપમાં ને ચત્રે પ્રકાશ કર્યો
 છે કરે છે અને કરશે તે જ પ્રમાણે સુખ પણ ને
 સમજાવ્યા એકેક ચત્ર તથા સુખનો પરિવાર ૮૮ મહા ૨૮
 નક્ષત્ર અને ૬૬૬૭૫ ઉપર ૧૪ મોડા એટલા તારાઓ છે

—શ્લોક ૬ થી ૯

૩ અક્ષ

જો —હં ભગવત્' પણા માણસો પરસ્પર એમ કહે
 છે કે રાહુ ચંદ્રને પ્રસે છે હં ભગવત્' એમ કેમ કોણ ?

૧ જાનો શો અર્થ પણ ? શ્રીભક્ષર જણાવે છે કે સુખ
 વિશ્વાનમાં આવેલા પુત્રીભક્ષિની આત્મ નામની પુરુષ
 પ્રકૃતિના કલ્પમાં રહેલ દોષાથી સુખવસ્તુ ઇલાસ્વાથી છે; પણ
 શોભેમાં પણ તે પ્રકૃતિ જ મનાય છે તથા ન્યૈતિકોના તે
 વક્ષ છે સુખનો અર્થ : સુર નિદ્રા કે કુમારી, વનવીર
 શાનવીર, સજામવીર ઇત્યાદિ વીરો પ્રત્યે દિવસરાત્રે તે સુખ

મં—હે ગૌતમ ! એ લોકો જે કહે છે, તે અસત્ય કહે છે હું તો આ પ્રમાણે કહું છું રાહુ મહા ઋદ્ધિવાળો, મહા સુખવાળો, ઉત્તમ વસ્ત્રો, ઉત્તમ માલા, ઉત્તમ સુગંધ અને ઉત્તમ આભૂષણ ધારણ કરનાર દેવ છે તે રાહુ દેવના નવ નામો કહ્યા છે શૃંગાટક, જટિલક, ક્ષત્રક, ખર, દર્દૂર, મંડર, મત્સ્ય, કચ્છપ અને કૃષ્ણસર્પ તે રાહુદેવના વિમાનો પાંચ વર્ણવાળા છે કાળા, લીલા, લાલ, પીળા અને શુક્લ તેમા રાહુનું જે કાળું વિમાન છે, તે કાળજીના જેવા વર્ણવાળું છે જે લીલું વિમાન છે, તે કાચા તુળડાના વર્ણ જેવું છે જે લાલ વર્ણનું વિમાન છે, તે મજ્જના વર્ણ જેવું છે જે પીળું વિમાન છે, તે હળદરના વર્ણ જેવું છે અને જે ઘોળું વિમાન છે, તે રાળના ઢગલાના વર્ણ જેવું છે જ્યારે આવતો કે જતો, વિવિધ રૂપ ધારણ કરતો કે કામક્રીડા કરતો રાહુ પૂર્વમાં રહેલા ચંદ્રના પ્રકાશને આવરીને પશ્ચિમ તરફ જાય, ત્યારે ચંદ્ર પૂર્વમાં દેખાય છે અને રાહુ પશ્ચિમમાં દેખાય છે એ પ્રમાણે અન્ય દિશાઓનું પણ જાણવું

પરંતુ જ્યારે આવતો કે જતો, વિવિધ રૂપ ધારણ કરતો કે કામક્રીડા કરતો રાહુ ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાનું આવરણ કરતો કરતો ગ્રિતિ કરે છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે, ‘રાહુ ચંદ્રને ઘસે છે’ એ પ્રમાણે જ્યારે રાહુ આવતો કે જતો, ચંદ્રના પ્રકાશને આવરીને પામે થઈને નીકળી જાય, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે, ‘ચંદ્રે રાહુની કુક્ષિ ભેદી,’ અર્થાત્ રાહુની કુક્ષિમાં પ્રવેશ કર્યો એ પ્રમાણે જ્યારે રાહુ ચંદ્રની ક્ષેત્રાને ઢાકીને પાછો વળે,

ત્યારે મનુષ્યપ્રાકૃર્માં મનુષ્યો ૬ છ ૩ રાદુએ ચડીને ચમ્પો
એ પ્રમાણે ત્યારે રા ચડના પ્રકારને ચારે દિશાએ જાતરીને
રહે ત્યારે મનુષ્યો કરે છ ૩ રાદુએ ચડીને ચમ્પો.

મો — હે ભગવન્ ! રાદુ કેટલા પ્રકારના હવા છ ?

મ — હે ઐતમ રાદુ એ પ્રકારના હવા છે ધ્રુવરાજ
(નિત્યરાજ) અને પવરાજ તેમાં જે ધ્રુવરાજ છે તે કૃષ્ણ
પક્ષના પડવાથી માડીને (પ્રતિદિવસ) પોતાના પદરમાં જામ
વડે ચક્રર્જિનના પદરમાં જામને દાંઠો રહે છે પડવાને
દિવસ પ્રથમ જામને દાંઠે છે બીજાને દિવસે બીજા જામને

એમ અમાવાસ્યનો દિવસ ચડના પદરમાં જામને દાંઠે
છ અને કૃષ્ણપક્ષને જામને મળે ચક્ર મવજા જામગમિતિ
જામ છે પછી શુક્રપક્ષના પડવાથી માડીને ત્રરોજ ગત
ચડીને ધરમાના પદરમાં જામને વધુ ન વધુ દેખા તે જામ
છ અને શુક્રપક્ષને જામને સમજ ચક્ર ગદૃથી મવજા
મુક્ત હોય છે પવરાજ તે જોજામાં જોજા છે મળે
ચડીને ૬ સૂરને દાંઠે છે અને વધારેમાં વધારે ૪૨ જામ
ચડન અને વધારેમાં વધારે જામતાલીસ વખ સૂરને દાંઠે છે ?

૧ ગીઝમાથી મમ — ચક્રનું વિમાન તે ૫-૧૧ જામ
એકા એક એક જામન છે જ્યારે રાદુનું વિમાન સદ્વિમાન
હોવાથી જ્યારે જામન છે તે પછી પાવાતાથી મોડા બેલા ચક્ર
વિમાનને રાદુનું વિમાન જામ રહે રીતે દાંઠે ? સમાજ—જે
વિમાનનું માપ જ્યાં જામન જ્યાંનું છે તે તે સમાનરૂ
જ્યાં હું છે એકે રાદુનું વિમાન મોટું પણ દોઢ છે જામ
એમ પણ કહે છે કે રાદુનું વિમાન તે નાનું જ છે પણ એમાં
જામના કિલ્લોનું જામ મોટું હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્' શાથી ચંદ્રને 'મમી'—સશ્રી—
એ પ્રમાણે કહે છે ?

૧ મં—હે ગૌતમ' જ્યોતિષકના છદ્ધ અને જ્યોતિષકના
રાજા ચંદ્રના મૃગાદ વિમાનમા મનોહર દેવો, મનોહર
દેવીઓ, મનોહર આસન, શયન, સ્તબ્ધ તથા સુદર પાત્ર
વગેરે ઉપકરણો છે, તથા ચંદ્ર પોતે પણ સૌમ્ય, કાત,
સુભગ, પ્રિયદર્શન, અને સુરૂપ છે તે માટે ચંદ્ર 'મમી'—
સશ્રી—શોભાસહિત કહેવાય છે

ગૌં—હે ભગવન્' શા હેતુથી સૂર્યને આદિત્ય
(આદિમા થયેલો) એમ કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ' સમયો, આવલિકાઓથી માડીને
ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓનો આદિભૂત—કારણ—
સૂર્ય છે, માટે આદિત્ય આદિમા થનાર કહેવાય છે [અર્થાત્
કાલના મમય, આવલિકા, આદિ ભેદો સૂર્યની અપેક્ષાએ
થાય છે, માટે સૂર્ય અહોરાત્રાદિ કાલનો આદિભૂત હોવાની
આપ્તિ કહેવાય છે]

—શતક ૧૨, ઉદ્દે ૬

૪ અજવાળું-અધારુ'

ગૌં—હે ભગવન્' દિવસે અજવાળું અને રાત્રીએ
અધારુ શાથી હોય છે ?

મં—હે ગૌતમ' દિવસે સારા પુદ્ગલો હોય છે અને
મારો પુદ્ગલપરિણામ હોય છે તથા રાત્રિમા અશુભ
પુદ્ગલો હોય છે અને અશુભ પુદ્ગલ-પરિણામ હોય છે
તેથી તેમ થાય છે

શ્રી — હે ભગવન્! નૈરવિદ્યો પ્રકાશ હોય છે કે અધમાર ?

મ — હ જોતમ! અધમાર હોય છે કારણ કે નૈરવિદ્યોને^૧ અશુભ પુરુષ તથા અશુભ પુરુષપરિણામ છે

શ્રી — હે ભગવન્! અસુરકુમારોને પ્રકાશ છે કે અધમાર ?

મ — હ જોતમ! પ્રકાશ હોય છે કારણ કે તેઓને શુભપુરુષો છે અને શુભ પુરુષપરિણામ છે એ પ્રમાણે ત્તનિતકુમારો સુધી જાય છે.

પૃથ્વીકાચિક્ષી માંડોને ત્રેહસ્ત્રિ સુધીના છવેએ નૈરવિદ્યો જેવા જાય છે.^૨

અતુરિન્દ્રિયોને પ્રકાશ પણ હોય છે કે કારણ કે તેઓ શુભ અને અશુભ પુરુષ હોય છે તથા શુભ અને અશુભ પુરુષ પરિણામ હોય છે તે પ્રમાણે મનુષ્યો સુધી જાય છે.

૧. એટલે કે તેઓના હૃદયમાં.

૨. તેઓ આ હૃદયમાં પણ છે અને જ્યાં સૂર્યના કિરણ વધેરેલો સળધ પણ છે જ્યાં તેઓને અધમાર મ્હો તેનું કારણ એ છે કે તેઓને નેત્ર વદિર નથી મારે તેઓ વાદ છલ પુરુષવતુ મય ન થઈ હોવાથી તેઓને અવધી જાય છે પુરુષો મ્હો છે.

૩. અતુરિન્દ્રિય છવાને જાંબ હોવાને કારણે સ્વચ્છિન્દ્રિયોના સૂચાવ હોય ત્યારે હસ્ય પદાર્થના જ્ઞાનમાં હેતુ હોવાથી તેમ પુરુષો મ્હો છે અને સ્વચ્છિન્દ્રિયોના સંસર્ગ ન હોય ત્યારે પદાર્થજ્ઞાનના અભવક હોવાથી જાય છે પુરુષો મ્હો છે.

સેવુ જેમ અસુરકુમારો કહ્યા, તેમ વાનવ્યતર, ન્યોતિપિક
અને વૈમાનિક માટે બાણુલુ

— શતક ૫, ઉદે૦ ૯

૫. તમસ્કાય

તમસ્ — અધારા પુદ્ગલો — તો કાય — એટલે મશિ તે
તમસ્કાય આ લોકમા આવેલો એક ખાસ તમસ્કાય અહી
વિવક્ષિત છે તે તમસ્કાય કા તો પૃથ્વીકાય હોઈ શકે કે
અપ્કાય હોઈ શકે કારણ કે એ એ કાયો સિવાયનો કોઈ
તમસ્કાય જેવો હોઈ શકે નહી તેમા શકા છે

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! આ તમસ્કાય પૃથ્વીતમસ્કાય છે
કે પાણીતમસ્કાય છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે પાણી—તમસ્કાય છે કારણ કે
કેટલાક મણિ વગેરે જેવો પૃથ્વીકાય તો પ્રકાશિત પણ હોય
છે, પરંતુ પાણીતમસ્કાય તો અધારો જ હોય

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! એ તમસ્કાય ક્યાથી શરૂ થયો છે
અને તેનો અંત ક્યા છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! જમ્બુદ્વીપની બહાર તીરછે
અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો ઓળગ્યા પછી અરુણવરદ્વીપ
આવે છે તે દ્વીપની બહારની વેદિકાના અંતર્યા
અરુણોદય સમુદ્રમા ૪૨ હજાર યોજન દૂર જઈએ, ત્યારે
ઉપરિતન જલાત આવે છે ત્યાંથી એક પ્રદેશની ઓળીએ^૧
તમસ્કાય શરૂ થાય છે ત્યાંથી શરૂ થઈ તે ૧૭૨૧ યોજન
ઊંચો જઈ, ત્યાંથી પાછો તીરછો વિસ્તાર પામતો સૌધર્મ,

^૧ એટલે કે સમક્ષિતિપણે, નહિ કે એક પ્રદેશવાળા
ઓળીએ — દીન

પ્રજ્ઞાન મનતકુમાર, અને માર્દેક એ મારે કફોન પણ
આનંદાદીને જ એ પણ અઘરાક કફમા શિષ્ટિમાનના પ્રત્યેક
નુત્રી ન પડેએ. છ

તો આકાર નીચેની બાજુ કેડિયાના નીચેના બામ
તેવા છે અને ઉપર કુઠાના પાજરા જેવો છે કાર્ક દેવ
આ રજુદીપને પણ અવરી વાગતાંમાં ૨૧ વાગે રી
આવે. તેવો દેવ પણ છે મહિના મામે છતા તેના મજ્જે
વિસ્તૃત ભાગને તો પહેલે પણ અસખ્યે વિસ્તૃત ભાગને
તો ન પડીએ^૧ તે તમ કાવમા મામ, પર કે સનિવર્તાદિ
કાર્ક નથી માત્ર તેના મેષપુરુષનો એકલા મવાથી
માટા મધ ઉત્પન્ન થાય છે અને વરસે છે તે પણ દેવ અમુર
અથવા નામને કારણે થાય છે તેમાં ને અધુષ ન ત્યા
અને નીચી છે તે પણ દેવ અમુર અથવા નામને કારણે જ
છે^૨ તમકાવમા અધુષ પૃથ્વી અને અગ્નિની હવાની નથી
કંઈ પણ ને બાહર (પૃથ્વી) પૃથ્વી અને બાહર અગ્નિ વિગ્રહ
અતિમા વતના થાય છે તેઓ જ ત્યાં હોઈ રહે છે એ
નૃષ મદ નક્ષત્ર અને તારાઓ તમ કાવમા નથી પણ
તે પડે છે તેમની પ્રમા તમ કાવમાં તથા છે ખરી
પણ તપ્તી રોને ર અધારાકપ કાર્ક તથા છે તે તમ કાવના

૧ આ એ સાચો મરણ તેનો કાર્કિયા જેવો વચ્ચે
વિનવવાવાળો આકાર છે

૨ કાર્કે કે અર્ધ રજુદી નીચી મજ્જાથી તેજસમયિમાં
ત સમજવા મરણને અર્ધ તેજોનો વિષય કાર્કનો છે પણ
દેવના પ્રમાવથી કે પત્ત વધેલાં બારેનર પુરુષોને અર્ધ કુદ
તેજાથી સમજવાનાં છે

પણ એટલો કાળો, ગભીર, ડવાટા ઊભા કરનાર તથા
ભયકર છે, કે તેને જોઈને જ કેટલાક દેવો પણ ક્ષોભ પામે
અને કદાચ કોઈ દેવ તેમા પ્રવેશ કરે તોય પણ તે શરીરની
ત્વગથી અને મનની ત્વરાથી તેને જલદી ઉલ્લઘી જાય
તે તમસ્કાયના તેર નામ છે તમ, તમસ્કાય, અધકાર,
મહાધકાર, ક્ષોદાધકાર, ક્ષોદતમિસ્ર, દેવાધકાર, દેવતમિસ્ર,
દેવારબ્ય, દેવચ્યુહ, દેવપરિધ, દેવપ્રતિક્ષોભ અને અરુણોદય
મમુઃ

ગૌં—હે ભગવન્ ' તમસ્કાય પૃથ્વીનો પરિણામ છે,
પાણીનો પારણામ છે, જીવનો પરિણામ છે કે પુદ્ગલનો
પાગણામ છે ?

મં—હે ગૌતમ ' તે પાણીનો પણ પરિણામ છે, જીવનો
પણ પરિણામ છે અને પુદ્ગલનો પણ પરિણામ છે ^૧ પણ
પૃથ્વીનો પાગણામ નથી તે તમસ્કાયમા સર્વ ગ્રાણો, ભૂતો,
જીવો અને સર્વો અશ્રૂલ વાયુ, અશ્રૂલ વનસ્પતિ અને વ્રસ-
પણે અનેક વાર અથવા અનંત વાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે,
પણ અશ્રૂલ પૃથ્વીકાયિકપણે અને અશ્રૂલ અગ્નિકાયિકપણે
નથી થયા

— શતક ૬, ઉદ્દે ૦ ૫

૬ કૃષ્ણગણિ

કૃષ્ણગણિ એટલે કાળા પુદ્ગલોની રેખા તેવી આઠ
કૃષ્ણગણિઓ છે ૨ ઉપર સનતકુમાર-માહેન્દ્ર કલ્પમા અને

૧ પાણી એ જીવ અને પુદ્ગલના પરિણામરૂપ જ છે

૨ આ આખો વિભાગ તમસ્કાય જેવો હોવાથી તેમાથી
પ્રગત્તરો દુઃ -ચાં ૩

નીચે યદ્યપ્પાક કમ્પમા (અ)સ્થિતિ વિમાનના પ્રસ્તરમાં ૧ આવેલી છે તે જોમકે ને પૂવમાં ને પશ્ચિમમાં ને દક્ષિણમાં અને ને ઉત્તરમાં. તેમાં પૂવ-અમ્બતર કૃષ્ણગણિ દક્ષિણ-પાશ્વ કૃષ્ણરાગિને અર્પેલી છે દક્ષિણ-અમ્બતર રાત્રિ પશ્ચિમ-પાશ્વને પર્ણેલી છે પશ્ચિમ-અમ્બતર રાત્રિ ઉત્તર-પાશ્વને અર્પેલી છે અને ઉત્તર-અમ્બતર રાત્રિ પૂવ-પાશ્વને પર્ણેલી છે પૂવની અને પશ્ચિમની ને નાજ ગણિઓ અખૂણી છે ઉત્તરની અને દક્ષિણની ને નાજ રાગિઓ ત્રાંબી-ત્રિખૂણી છે પૂવની અને પશ્ચિમની ને અમ્બતર ગણિઓ ચોખડી છે અને ઉત્તરની અને દક્ષિણની ને અમ્બતર ગણિઓ પણ ચોખડી છે

તે રાત્રિઓના જાવામ અમખ્યેય ચો લમદસ છે ત્રિકલ અખ્યેય ચો લમદસ છે અને પશ્ચિમ અમખ્યેય ચો લમદસ છે એક વિષળ જોટલા વખતમાં જાખા રાત્રિ દાખને જોડવીસ વાગ કરી આવે જોવા દેવ પામમાગટ જાખા મામ મામ ના પણ ત્તા તખ્યેય મામને પદેચિ પગ્ગ અને અ્યેય મામને ન પદેચિ

૧ રાત્રિઆમાં મામ વનરે નથી મહા મેપા છે પણ ત્ત દેવ કરે છે અમુર ૬ નામ નગીર અપુસ મગ્ગનમ્મા સુન્દોનું મેપ પ્રમાણે જખવુ વિમદમતિપાળા સિવાય ત્ત પુસ અપાસ પુસ અત્રિઠાસ અને અપુસ વનઅપતિઠાસ દાર્ઠ સહે નદિ ત્ત મદ રે નુવની પ્રમા પણ નથી ૧

૧ કૃષ્ણરાગિ જાવક અસુરક્રમાને અને નાચામાં તુ વમત સુવવડ નથી — ગીતા.

કાળી તથા મહાભયઝર — દેવને પણ ડરાવે તેવી છે તે કૃષ્ણરાજિના આઠ નામ છે કૃષ્ણરાજિ, મેઘરાજિ, મધા, માધવતી, વાતપરિધા, વાતપરિક્ષોભા, દેવપરિધા, દેવપરિક્ષોભા.

કૃષ્ણરાજિ પૃથ્વીનો પરિણામ છે, પણ જલનો પરિણામ નથી તથા જીવનો પણ પરિણામ છે અને પુદ્ગલનો પણ પરિણામ છે તેમા સર્વ પ્રાણો ભૂતો વગેરે પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થયા છે, પણ સ્થૂલ અપ્કાયપણે, સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયપણે, અને સ્થૂલ વનસ્પતિકાયપણે ઉત્પન્ન થયા નથી

—શતક ૬, ઉદે ૫

૨ ભૂગોળ

૧

ઋતુઓ

ગૌં—હે ભગવન્ ! ત્યારે જાણીપના દક્ષિણાર્ધમાં વર્ષાની મોસમનો પ્રથમ મમય હોય, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ હોય, તથા દક્ષિણાર્ધમા વરસાદની શરૂઆત થાય છે તે જ મમય પછી તુરંત જ જીન સમયે મદર (મેરુ) પર્વતની પૂર્વ પશ્ચિમે પણ વરસાદની શરૂઆત હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! એ જ પ્રમાણે અહોરાત્ર, પલ, મામ, ઋતુ, અયન, મવત્સર એ બધા મબધે પણ મમયની પેઠે જાણવું (પાંચ વરસનો) યુગ, વર્ષશત વર્ષમહન્ન, તથા એમ છેક પલ્યોપમ અને નાગરોપમ સુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! ત્યારે જાણીપમા દક્ષિણાર્ધમા પ્રથમ અવમર્ષિણી હોય છે, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમા પણ પ્રથમ

અવસર્પિણી હોય છે અને ત્યારે ઉત્તરાધમા પશુ તેમ હોય
છે ત્યારે જજ્ઞીપમા મદર પવતની પૂવ પશ્ચિમે
અવસર્પિણી નથી તેમ ઉત્તરપિણી નથી પણ ત્યા
અવચિત કાળ છે ।

મ — હા મોતમ ।

— સુતક ૫ ઉચે ૧

૨

વાયુઓ

મો — હા બ્રહ્મવત ઈત્યુરોવાત (એટલે કે પૈણી
બીનાસવાળા) પશ્ચવાત (એટલે વનપતિ વગેરેને કિતકર)
મવાયુ, અને મહાવાયુ વાય છે ।

મ — હા મોતમ । ત વાયુઓ બધી વિશાળોમા અને
ખૂણાઓમા છે ત્યારે પૂર્વમા ઈત્યુરોવાત વગેરે વાયુઓ
વાય છે ત્યારે ત બધા પશ્ચિમમા પણ વાય છે અને ત્યારે
પશ્ચિમમા ત બધા વાય છે ત્યારે પૂર્વમા પણ તે બધા
વાય છે એમ બધી વિશાળો અને ખૂણાઓમા સમગ્ર

વળી ત બધા વાયુઓ પોતા તેમ જ સમુદ્રોમા પણ
હોય છે તરતુ એટલા ફેર છે કે ત્યારે દ્રીપના વાયુ વાતા
હોય છે ત્યારે મનુક્તા નથી વાતા અને ત્યારે મનુક્તા
વાતા હોય ત્યારે દ્રીપના નથી વાતા ।

૧ પુષ્પાદની વાયુમા ગ્રાહ બીનામ હોય છે એમ કહે છે
વાયુમાથીને કહે છે રેદને એક પણ કહે છે

૨ મરુતની નાસમમા એ કીત વાયુઓ વાય છે તે સમુદ્ર
તરણી કારણે હોય છે તે વળતે જમીનના કણ વાયુમાંથી વાય ।
તથી જામ જમીનના અને સમુદ્રના વાયુમાં ૫૧ ૫૨ વિગુપ
ગુપ હોવાથી તે જાને એક સ્વરૂપ પાડે મને વહી

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઇપિતપુરોવાત વગેરે વાયુઓ
કયારે વાય છે ?

મં—હૈ ગૌતમ ! જ્યારે વાયુકાય પોતાના સ્વભાવ-
પ્રવૃત્તિ ગતિ કરે છે, ત્યારે તે બધા વાયુ વાય છે અથવા
વાયુકાય વેદ્યશરીર બનાવીને ગતિ કરે છે, ત્યારે તે બધા
વાયુ વાય છે અથવા જ્યારે વાયુકુમારો અને વાયુકુમારીઓ
પોતાને, ખીજને કે બીજા માટે વાયુકાયને ઉદારે છે, ત્યારે
તે બધા વાયુઓ વાય છે

—શતઽ ૫, ઉદ્દેઽ ૨

૪

ભરતીઓટ

ગૌં—હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર યૌદ્ધશને દિવસે,
આદ્યમને દિવસે, અમાસને દિવસે, અને પૂનમને દિવસે વધારે
કેમ વધે છે અને વધારે કેમ ઘટે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રની વચ્ચે ચારે દિશામાં
ચાર મોટા પાતાળઢળશો છે વડવામુખ, કેયૂપ, ચૂપ અને
ઈશ્વર તેમનો ઉદ્દેશ એટલે લાખ યોજનનો છે તેમનો
મળનો વિષ્કલ દશહજાર યોજનનો છે, મધ્યમ વિષ્કલ
લાખ યોજનનો છે અને મુખભાગનો વિષ્કલ દશહજાર
યોજનનો છે તે ઢલગોના ત્રણ ભાગ છે — નીચેનો, વચ્ચેનો
અને ઉપરનો તેમાં જે નીચેનો ભાગ છે તેમાં વાયુ છે,
વચ્ચેનામાં પાણી અને વાયુ છે, તથા ઉપરના ભાગમાં પાણી
છે એ ઉપરના લવણસમુદ્રમાં ખીજ પણ નાના (એકહજાર
યોજનના ઉદ્દેશવાળા, તથા મો મો હજાર અને મો યોજનના

અનુક્રમે વિષ્ણુભવાળા) સાત દળર આપ્તો મોરારી સુ-
કષ્ઠી છે તે દરેકના તથા આગેનાં પણ એ રીતે વાયુ-
વાયુ-પાણી અને પાણી રહેલાં છે જ્યારે તે ક્ષમોના
વાયુઓના વિશીષ્ણુ તથા છે ત્યારે સ્વચ્છસમુદ્રમાં પાણીના
વધારો પડાડો દેખાય છે

— સત્ક ૩ કહે ૩

૪

૪૬

જો — હે ભગવન્ શુ એમ છે કે કાશી વગમના
૫ / ન્ય (મેષ) જટિલાય (નક્ષત્રમંત્ર) ને વસ્ત્રાવે ?

મ — હા જોતમ

જો — હે ભગવન્ જ્યારે દેવેન્દ્ર અને દેવો સમ
શક જટિ કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય ત્યારે તે કેવી રીતે
જટિ કરે ?

મ — હા જોતમ ત્યારે દેવેન્દ્ર શકે અશ્વત્થામ
પરિવરના દેવોને મોઝાવે છે તે દેવો અશ્વત્થ પરિવરના
દેવોને મોઝાવે છે તે દેવો અશ્વત્થ પરિવરના દેવોને મોઝાવે
છે ત્યારે પછી તે દેવો અશ્વત્થ-અશ્વત્થ દેવોને મોઝાવે છે
પછી તે દેવો આનિમેષિક (વસ્ત્ર) દેવોને મોઝાવે છે તે
દેવો જટિલાયિક (જટિ કરનારા) દેવોને મોઝાવે છે પછી
તે જટિલાયિક દેવો જટિ કરે છે

જો — હે ભગવન્ અશ્વત્થમાર દેવો પણ શુ જટિ
કરે છે ?

મ — હા જોતમ અશ્વત્થ ભગવતીના ૧ મંત્ર —

સાનોત્પત્તિ — નિવાણના ઉત્સવ પ્રસંગે તેઓ પણ વૃષ્ટિ કરે છે એમ વૈમાનિક સુધીના દેવો માટે સમજવું ?

— શતઃ ૧૪, ઉદેઃ ૨

૫

દિશાઓ

ગૌં—હે ભગવન્ ! આ પૂર્વ દિશા એ શું કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! (ત્યાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવ રહેલ હોવાથી)

તે જીવરૂપ, તેમ જ (ત્યાં પુદ્ગલાગ્નિકાય વગેરે અજીવ પદાર્થ રહેલા હોવાથી) અજીવરૂપ પણ કહેવાય છે એ પ્રમાણે બધી દિશાઓનું જાણવું દિશાઓ દશ છે પૂર્વ, પૂર્વદક્ષિણ (અગ્નિકોણ), દક્ષિણ, દક્ષિણપશ્ચિમ (નૈઋત્યકોણ), પશ્ચિમ, પશ્ચિમોત્તર (વાયવ્યકોણ), ઉત્તર, ઉત્તરપૂર્વ (ઈશાનકોણ), ઊર્ધ્વ અને અધો તેમના અનુક્રમે નામે (તેમના સ્વામી દેવોના નામ પ્રમાણે) એન્દ્રી (પૂર્વ) આગ્નેયી (અગ્નિકોણ), યામ્યા (દક્ષિણ), નૈઋતી (નૈઋત્યકોણ), વારુણી (પશ્ચિમ), વાયવ્યા, મોમ્યા (ઉત્તર), ઐશાની (ઈશાનકોણ), વિમલા (ઊર્ધ્વ દિશા પ્રજાશ યુક્ત હોવાથી), અને તમા (અધો દિશા અધકાગ-યુક્ત હોવાથી)

૧ એ પ્રમાણે જ્યારે તમસ્કાય (અધારુ) કરવું હોય ત્યારે તમસ્કાયિક (તમસ્કાય કરનાર) દેવોને જોતાવવામા આવે અને તેઓ તમસ્કાય કરે અસુરકુમાર દેવો પણ ક્રીડા કરે રતિ નિમિત્તે, રાત્રીને મોહ પમાડવા માટે, છુપાવેલા દ્રવ્યને સાચવવા માટે અને ચોતાના ગરીરને ઢાકી દેવા માટે તમસ્કાય કરે છે એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું

શ્રી — હં ભગવત્' અન્ની (પૂર્વ) દિશા છવગ્ગ છે
 હવના દેશગ્ગ છે કે હવના પ્રદેશગ્ગ છે? અથવા અછવગ્ગ
 અછવના દેશગ્ગ છે કે અછવના પ્રદેશગ્ગ છે?

મ — હં ઔતમ તમા ? હવા છે તે અવમ્મ
 એકેવિ મે ઠદિવ એમ મચ્ચદિવ સુધી તથા અનિદિવ
 (મિદી) છે હવના દેશો અને પ્રદેશો પણ તે જથ્થા
 ગણવા ? અછવા છે ન મે પ્રકારના છે રૂપી અને
 અગ્નિ તમા ન રૂપી અછવ છે તે ચાર પ્રકારના છે
 નકમ્, ઠપદેશ ઠપપ્રદેશ અને પરમાણુ-પુદ્ગલ ?
 અગ્નિ અછવા છે ન નાન પ્રકારના છે નોઅધર્મોન્તિકાવગ્ગ^૧
 ધર્મોન્તિકાવના દેશ ધર્મોન્તિકાવના પ્રદેશો નોઅધર્મોન્તિકાવગ્ગ
 અધર્મોન્તિકાવનો દેશ અધર્મોન્તિકાવના પ્રદેશો નોઆકાશ-
 ન્તિકાવગ્ગ આકાશોન્તિકાવનો દેશ આકાશોન્તિકાવના પ્રદેશો
 અને અદામગ્ગ (કાલ)

શ્રી — હં ભગવત્ આગ્નયો દિશા (અગ્નિગેણ) ચ
 હવગ્ગગ્ગ છે હવદેશગ્ગ છે (ઉપર પ્રમાણે) અછવના
 પ્રદેશગ્ગ પણ છે

મ — હં ઔતમ અગ્નિગેણ નોછવગ્ગ^૨ હવના દેશ

૧ પ્રાચીન વિદ્યાને જાનક ધર્મોન્તિકાવગ્ગ ન કહી સમજા
 તેથી ન નોઅધર્મોન્તિકાવગ્ગ છે તે પ્રમાણે નોઅધર્મોન્તિકાવગ્ગ
 પણ જણાવી.

૨ અગ્નેયો દિશા છવગ્ગ વર્ણ. કાલ છે તે
 નિરિમાનો બ્રાહ્મ બેક પ્રદેશગ્ગ છે અને બેક પ્રદેશમા હવનો
 સમાવેશ થતો નથી; કેમકે તેની જથ્થાકતા અસંખ્ય
 પ્રદેશ માં છે

અને પ્રદેશરૂપ છે, અણુરૂપ છે, અણુવના દેશરૂપ છે, અને અણુવના પ્રદેશરૂપ પણ છે તેમા જે છવના. દેશો છે તે અવમ્ય એકેન્દ્રિય છવના દેશો^૧ છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ ઇન્દ્રિયોના દેશો^૧ છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ ઇન્દ્રિયના દેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ ઇન્દ્રિયોના દેશો છે અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને ત્રિઇન્દ્રિયોના દેશ છે એમ અહીં પણ ત્રણ વિકલ્પો જાણવા એમ અનિન્દ્રિય મુધી ત્રણ વિકલ્પો જાણવા

તેમા જે છવના પ્રદેશો છે, તે અવમ્ય એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો અને એ ઇન્દ્રિયના પ્રદેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો અને એ ઇન્દ્રિયોના પ્રદેશો છે એમ મર્વાત્ર પ્રથમ સિવાયના એ વિકલ્પો જાણવા^૨ એ પ્રમાણે અનિન્દ્રિય મુધી જાણવું અણવો માટેનું અધુ ઉપર પ્રમાણે જાણવું

યામ્યા (દક્ષિણા), વારુણી (પશ્ચિમ), અને સામ્યા (ઉત્તર) દિશાઓને માટે પૂર્વ દિશાની પેઠે જાણવું અને નૈઋતી, વાયવ્ય, અને ઐશાની દિશાઓ માટે આગ્નેયી પેઠે જાણવું વિમલા (ઉર્ધ્વ) દિશામા^૩ આગ્નેયીની પેઠે

૧. કારણ કે એકેન્દ્રિય છવો સકલલોકમા વ્યાપેલા હોવાથી આગ્નેયીમા પણ તે તો અવમ્ય હોય જ પરંતુ દ્વિઇન્દ્રિય તો અલ્પ જ હોવાથી કદાચિત્ એક પણ સભવે

૨. કારણ કે લોકવ્યાપી અવસ્થામા રહેલા અનિન્દ્રિય (મુક્ત) છવ સિવાય બધા છવોનો જ્યાં એક પ્રદેશ હોય છે ત્યાં તે અસખ્ય હોય છે

૩. વિમલામા છવોનો અવગાહ ન હોવાથી

છવેા નાણવા અને બૈન્દીની પેઠે અછવેા નાણવા જે પ્રમાણે તમા (અધી) દિશા મારે પણ નાણવું, પરંતુ તેમા આપી છવેા હ પ્રકાન્તા ન કહેવા કારણ કે ત્યા અદા-અમલ (કાલ) નથી ૧

— સતક ૧ ઉપે ૧

દ મોતમ ૧ નાંજુડીપમાં મેરુ પવતના મરોન^૨ મખ માખે વિષે આ રત્નપ્રમા પૃષ્ઠીના ઉપર અને નીચેના કુદ (સવ કરતા ઘણુ) એવા ને પ્રવરો છે તેને વિષે તિર્થ જાકના મખમામરપ આઠ પ્રદેશનો રુચક કહેલો હ ત્યાંથી આ દશ દિશાઓ નીકળે છે

તેમાં બૈન્દી દિશાની આદિમા રુચક હ તેની આદિમ ને પ્રદેશ હ ને પ્રદેશની ઉત્તરોત્તર દક્ષિણ હ દાકની અપેક્ષાએ તે અસખ્યાત પ્રદેશવાળી છે અને જ્ઞેાકની અપેક્ષાએ અનત પ્રદેશાત્મક છે દેાકની અપેક્ષાએ આદિ અને અંત સહિત છે અને જ્ઞેોકની અપેક્ષાએ સાદિ અને અનત છે દેાકની અપેક્ષાએ તે મૂક અને આકાર છે અને જ્ઞેોકની અપેક્ષાએ ગાઝાની કીધને આકારે કહેલી છે

આમેથી દિશા પણ એ પ્રમાણે નાણવી પરંતુ તેની આદિમાં એક પ્રદેશ છે તે ઉત્તરોત્તર દક્ષિણ હિત છે

૧ સમયનો અવધાર સૂરના પ્રકાશ ઉપર અવલમ્બિત છે તે પ્રકાશ તમા વિષે નથી મારે જાં અવધારમ (અવ) નથી. વિમલારે વિષે પણ ચતિમ્બન સૂરનો પ્રકાશ નથી, તેા પણ મેરુપવતના રશ્મિક કાંઠે વિષે ચતિમ્બન સૂરના પ્રકાશનો સંકલ્પ થાય છે — ચીકા.

એક પ્રદેશના વિસ્તારવાળા છે તે તૂટી ગયેલી મોતીની માળાને આકારે છે

ઐન્દ્રી પ્રમાણે ચારે દિશા ગણુવી, અને આગ્નેયી પ્રમાણે વિદિશાઓ જાણુવી

વિમલા દિશાની આદિમા ચાર પ્રદેશ છે તે એ પ્રદેશના વિસ્તારવાળા છે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ રહિત છે બાકી બધું આગ્નેયી પ્રમાણે જાણુવું, પણ તેનો આકાર રુચક જેવો જાણુવો એ પ્રમાણે તમાદિશા પણ જાણુવી

— શતક ૧૩, ઉદે૦ ૪

૩ ઓપધિ

૧

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! ઓદન, કુલ્માષ અને મદિરા એ ત્રણે દ્રવ્યો કયા જીવના શરીરો કહેવાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે ત્રણેમા જે ધન (કઠણ) પદાર્થ છે તે તેમના જૂના આકારની અપેક્ષાએ વનસ્પતિજીવનાં શરીરો છે અને જ્યારે તે ખાણિયા વગેરે શસ્ત્રોથી કુટાય છે, નવા આકારના ધારક થાય છે, અને અગ્નિથી તેમના વર્ણો (ગંગો) બદલાય છે, અગ્નિથી પોતાના પૂર્વ સ્વભાવને છોડનારા થાય છે, અને અગ્નિથી નવા આકારના ધારક થાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્યો અગ્નિના શરીરો કહેવાય છે વળી સુરા (મદિરા) મા જે પ્રવાહી પદાર્થ છે, તે તેના જૂના આકારની અપેક્ષાએ પાણીના જીવના શરીરો છે, અને જ્યારે તે પ્રવાહી ભાગ શસ્ત્રથી કુટાય છે તથા અગ્નિથી જુદા ગંગને ધારણ કરે છે, ત્યારે તે ભાગ અગ્નિકાયના શરીરો છે એમ કહેવાય છે

ત પ્રમાણે લોકુ તાંજુ કાનલો કદ વજેરે જો તેમના
જૂના આકારની અપેક્ષાએ પૃથ્વીજીવના શરીરો છે અને
પછી સત્ત્વ દ્વારા કુટાવા પછી અગ્નિજીવના શરીરો કહેવાય
છે. ત પ્રમાણે માત્ર હાડકુ વજેરે તસજીવના શરીર છે
પણ આમથી વિકૃત ધર્મેષ હાડકુ આમડ વજેરે જૂના
આકારની અપેક્ષાએ તસજીવના શરીર કેઈ સત્ત્વ દ્વારા
સપદ્ધિત થયા ના. અગ્નિના જીવના શરીર કહેવાય તે પ્રમાણે
અમારો, રાખ (નરેણુ)^૧ જાણુ વજેરે જૂના આકારની
અપેક્ષાએ ઓદ્રિય જીવના શરીર કહેવાય કે તથામનવ
પચેપિ જીવના^૨ શરીર પણ કહેવાય. પરંતુ સત્ત્વ દ્વારા
નપદ્ધિત થયા પછી અગ્નિના જીવના શરીરો કહેવાય.

— મતક ૫ છંદે ૨

૨

જો —દે ભગવન! સાચી વીઠિ થઈ ત્વ અને
ત્વજીવ એ બધા માન્યો રેણુસામાં હોય, વામના પાપામાં
હોય માથામાં હોય માગમાં હોય જાણથી સિંધ હોય, ઘરેષ
હોય માટી વજેરે વડે મુદ્ધિત કરેલા હોય તો તેજોની
ચોનિ—અંકુરની ઉત્પત્તિમાં હેતુમૂલ સક્તિ રેટલા કાગ
કાગમ ગહે ?

૧ અમારો જને યમ તો મૂલ નવસ્થામાં લીલા લાભામાંથી
વધેલુ છે. લાભામાં જને છે અને તે લાભુ તો ઓદ્રિય
જીવ ન છે પણ અજુ તો નાવ વજેરેએ ન્વારે માસ નાનિ
હયુ હોય ત્યારે ઓદ્રિય જીવના શરીરપ હોય છે પણ ન્વાર
મે ઓદ્રિયવાળા પણ ઓદ્રિયવાળા વજેરે કહેવાનું બસજુ શરીરો રેણુ
હોય નારે તે મે ઓદ્રિયવાળા વજેરે જીવના શરીરપ હોય છે

મં—હૈ ગૌતમ ! ઓઝામા ઓછું અતર્મુદ્ધર્ત, અને વધારેમા વધારે ત્રણ વગ્સ ડાયમ રહ્યું ત્યારબાદ તે ચોનિ મ્હાન થાય છે, અને પ્રતિધ્વસ પામે છે પછી તે બીજા અ-બીજા થાય છે

તે પ્રમાણે ડલાય, મસૂર તલ, મગ, અડદ, વાલ, કળથી, ચોળા, તુવેર અને ગોળ ચણાનું પણ બાણુવું પણ વધારેમા વધારે પાચ વર્ષ બાણુવા તે પ્રમાણે અળમી, કુંચુભ, કોફરા, કાગ, બટી, શણ, સરસવ એને મૂલકબીજનું પણ બાણુવું, પણ વધારેમા વધારે સાત વર્ષ બાણુવા

—શતક ૬, ઉદ્દે ૭

૩

ગૌં—હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાયિકો કયા કાળે સૌથી અલ્પ આહારવાળા હોય છે, અને કયા કાળે સૌથી મહા-આહારવાળા હોય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! શ્રાવણ, ભાદરવો અને ડારતકર્મા મહાઆહારવાળા હોય છે પછી શરદમા, પછી હેમાતમા, પછી વસંતમા અને પછી ગ્રીષ્મઋતુમા અનુક્રમે અલ્પ આહારવાળા હોય છે ગ્રીષ્મમા સૌથી અલ્પ આહારવાળા હોય છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગ્રીષ્મમા જો વનસ્પતિકાયિક સૌથી અલ્પ આહારવાળા હોય, તો ઘણા વનસ્પતિકાયિકો ગ્રીષ્મમા પાદડાવાળા, પુષ્પવાળા, ફળવાળા, લીલાછમ દીપતા અને વનની ગોલા વડે અત્યંત સુશોભિત કેમ હોય છે ?

મ—હે જોતમ' શ્રીભક્તગુર્મા ધણા ઉપ્પરોનિવાળા
હવેા અને પૂજ્યો વનસ્પતિકામયજે ભપને છે અને વધે
૩ તેથી શ્રીભક્તગુર્મા તેમ મામ છે

જો —હે ભગવત મૂંઝો મૂંઝના છવથી વ્યામ છે
કદી કદના છવથી વ્યામ છે અને એમ બીજો બીજના
છવથી વ્યામ છે ?

મ —હા જોતમ

જો —હે ભગવત ને મૂંઝો મૂંઝના છવથી વ્યામ
છે ૪૦ તે વનસ્પતિકામિક જેવી રીતે આહાર કરે અને
જેવી રીતે પરિણામે ?

મ —હા જોતમ' મૂંઝો મૂંઝના છવથી વ્યામ છે અને
ને પૂર્વીના છવ સાથે સમદ છે માટે વનસ્પતિકામિકજો
આહાર કરે છે અને તેને પરિણામે છે એ પ્રમાણે
બીજો બીજના છવથી વ્યામ છે અને તે કદના છવ સાથે
સમદ છે માટે તે આહાર કરે છે અને તેને પરિણામે છે

જો —હે ભગવત' આપુ (મટાણા) મૂંઝા, આપુ
હિરિલી સિરિસિ, સિરિમરિસિ કિરિમ કિરિસિ
હીરવિદારિકા વજ્જકદ સરણકદ, બપુમ આદમકમેલ
પિંચકિદ, રોહિણી હધીદ ચિરુમા, મુદમપણી, અપકણી
સિંકકણી સીકરી મુમુરી અને તેના પ્રકારની બીજ
વનસ્પતિજો શુ અનેત છવવાળા અને બિન બિન
છવવાળા છે ?

મ —હા જોતમ'

૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! વૃક્ષો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! વૃક્ષો ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે

સખ્યાત શ્રવણા, અસખ્યાત શ્રવણા (તાડ, તમાલ, નાળિયેરી વગેરે)^૧ અને અનત શ્રવણા (ખટાકા, આદુ વગેરે) તેમા અસખ્યાત શ્રવણાના બે પ્રકાર છે એક ખીજવાળા (નિંખ, આમ્ર, જાણુ, ઇંડા, ઇંડા, અને ખાદુ ખીજવાળા (કેડુ, ખીજુ, ઉંચરો વગેરે) —શતક ૮, ઉદે ૩

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઉત્પલ એક શ્રવણુ છે કે અનેક શ્રવણુ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે એક શ્રવણુ છે, પણ અનેક શ્રવણુ નથી ત્યાં પછી જ્યારે તે ઉત્પલને ખીજના શ્રવે — શ્રવશ્રિત પાદડા વગેરે અવયવો — ઊગે છે, ત્યારે તે ઉત્પલ એક શ્રવણુ નથી, પણ અનેક શ્રવણુ છે ૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે શ્રવે ક્યાથી આવીને ઊપજે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે શ્રવે નૈરયિકથી આવીને ઊપજતા નથી, પણ તિર્યચથી, મનુષ્યથી કે દેવથી^૩ આવીને ઊપજે છે

૧ જુઓ પ્રજ્ઞાપના પદ ૧, પૃં ૩૩-૪

૨ જ્યાં સુધી એક જ પાન હોય છે, ત્યાં સુધી એક જ શ્રવ હોય, પણ પછી પાન વધતાં જાય, તેમ તેમ ખાદુ શ્રવે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય

૩ દેવમા પણ સનતકુમારથી ઉપરનાં લોકોમાથી નદી વળી સાલી, ઘઉં વગેરેના મૂળપણે દેવ કદી ન ઉત્પન્ન થાય, પણ પુષ્પાદિ શુભ અંગમા ઉત્પન્ન થાય —શતક ૨૧, ઉદે ૧

મી —હે બમવન' તે છવો ઉત્પત્તિ તતિર્થ અઠ
મમમમા ફેટલા ઉત્પત્તિ થાય ।

મ —જોજામા જોજા એક મે કે ત્રણ અને વધારેમા
વધારે સખ્ખાત કે અસખ્ખાત છવો એક મમમમા ઉત્પત્તિ
થાય અને મમમે સમમે અમખ્ખ કાઢવામાં આવે તે
અમખ્ખ અવસર્પિંચી અને ઉત્સર્પિંચી ત્યાં કર્યા પગ
કાઢી ન શકાય તેમના શરીરનીક અવચાલના જોજામા
જોજી અગુલના અસખ્ખાતમા ભાગ નેટલી અને વધારેમાં
વધારે કમકે અધિક દળર યોજન હોય છે ૧

તે છવ અથવા છવો જ્ઞાનાવસ્થીવથી અતરાય સુધીના
કમના બધેક છે આયુરકમના બધેક કે અન્યથા કે જને
પણ છે ૨ જ્ઞાનાવસ્થીય કમથી માંડીને અતરાય કમ સુધીના
કમના વેદકત્વનું પણ તે પ્રમાણે જાણવું તે પ્રમાણે તેમને
સાતના તેમ જ અસાતના વેદક જાણવા, તેઓ જ્ઞાનાવસ્થીવથી
અતરાય સુધીના કમોના ઉદયવળા છે તે કમોના ઉદય
પણ છે પરંતુ વેદનીય અને આયુર કમના ઉદયથી
અપેક્ષાએ કેઈ ઉદય છે કેઈ નથી. વનસ્પતિજીવને પ્રથમ
ચાર વસ્ત્રાઓ હોય. એટલે ઉત્પત્તિના છવોનું પણ તેમ જાણવું

* ગાંધી શ્રીકૃષ્ણ વરેન્ચ મૂવના છવના શરીરની વધારેમાં
વધારે અવચાલના થેથી નવ પદ્મજ્ય એકથી છે

●

— સ્વક ૧૧ ક્રેડ ૧

૧ અસખ્ખ સમુદ્ધા વધારેમાંથી તેવા પ્રકારના ગાંધ સમુદ્ધમાં
તેથી થોડા અવચાલના હશે — મીઠા

૨ એક છાત્રમાં અનેક છવ હોવાથી ગાંધ જાણતો હોય
ગાંધ ન જાણતો હોય

તે શ્રવે મિથ્યાદષ્ટિ છે. અજ્ઞાની છે, [મન-વાણીના યાગ મિથ્યાય] માત્ર કાયયોગી છે, સાકાર ટે નિગકાર ઉપયોગવાળા છે, તેમના શરીરો પાચ વર્ણવાળા, પાચ રંગવાળા, એ એ ગંધવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા છે તે શ્રવે પોતે વર્ણાદિગિહિત છે. ઉચ્ચાસક-નિશ્વાસક છે, (તથા અપર્યાપ્ત અનુચ્ચામા) અનુચ્ચાસક-નિશ્વાસક પણ છે, તે શ્રવે આહારક છે અને વિગ્રહગતિમા અનાહારક પણ છે, તેઓ અવિગતિવાળા છે, સક્રિય છે, માત્ર અથવા આઠ કર્મના બધક છે, આહાર-ભય-મૈયુન-પગિરહ સજ્ઞાના ઉપયોગવાળા છે, ક્રોધ-માન-માયા-ક્ષોભ કપાયવાળા છે, નપુમક વેદવાળા જ છે પણ શ્રીવેદના, પુરુષવેદના તેમ જ નપુસકવેદના બધક તો છે, તેઓ અમજી છે, તથા ઇન્દ્રિયવાળા છે.

તે ઉત્પલનો શ્રવ ઉત્પલપણે ડાળની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછા અતર્મુદ્દર્ત સુધી રહે અને વધારેમા વધારે અસખ્ય-કાલ સુધી રહે. તે ઉત્પલનો શ્રવ પૃથ્વીકાયિકમા આવે અને કરી પાછો ઉત્પલમા આવે એ પ્રમાણે ભવની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછા એ ભવ^૧ અને વધારેમા વધારે અમખ્યાત ભવ સુધી ગમનાગમન કરે એમ વાયુકાયિક સુધી સમજવું પણ વનસ્પતિમા આવે તો ઓછામા ઓછા એ ભવ અને વધારેમા વધારે અનત ભવ સુધી ગમનાગમન કરે એ ઇન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ઓછામા ઓછા એ ભવ, અને વધારેમા વધારે સખ્યાત ભવો ગમનાગમન કરે એમ ચતુરિન્દ્રિય શ્રવ સુધી ગમનાગમનનો કાલ સમજવો.

૧ પ્રથમ ભવ પૃથ્વીકાયિકપણે, અને બીજો ઉત્પલપણે, ત્યાર બાદ મનુષ્યાદિ ગતિમા આવે

પરોક્ષિય તિર્થની અપેક્ષાએ જોતામા જોતા મં જન
વધારેમાં વધારે આઠ નવ કરે એમ મનુષ્યની અપેક્ષાએ
પણ નણવ

તેમનું આયુષ્ય જોતામાં જોઈું અંતમુદ્ધત અને
વધારેમાં વધારે દસ દહાસર વા ૭૧ તેમને વેદના-કપાલ-
નારજ્વાલિકા એ તણ સમુદ્ધાન હોય છે તેઓ મરીને તમ
નૈઋતિકામાં ન ઉત્પન્ન થાય, પરંતુ તિર્થે જન મનુષ્યમાં
ઉત્પન્ન થાય પણ દેવોમાં ન ઉત્પન્ન થાય, સ્વ હવે
અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્નના મયપણે, કંઈપણે
સ્વાધિપણ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે

— છાંદ ૧૧ શ્લોક ૧

ટિપ્પણી

ટિપ્પણ ન ૧ :

આ પ્રકરણમાં જેમ ઉત્પન્નતા શ્રવ સમયે કશું તથા
ગંગામાં સ્નાનમાં સ્નાતી વચ્ચેના મુજ તથા કંઈ મારે કશું તેમ
અનંક ધાન્યો તથા વનપત મારે ઉપર ત્યાંવેલ નથી
વિમનોએ મૂળ મયમાં વજનવના છે તે નથીમાં કેઈ ખામ
વિમય નથી પણ શરીરની અવમાલના કે આયુષ્યમાં વચ્ચેના

૧ સ્નાતી શીદિ વચ્ચેના મૂળમાં સ્નાતી વધારેમાં વધારે
રિવિનિ મધી નવ વચ્ચેની છે — છાંદ ૧૧ શ્લોક ૧ આ
કપાલ તે કેમણે તે નધાન રકમ તથા કંઈ શાખા પ્રવાહ
પાદર્શ, પ્રાપ્ત તે અને શીલ્પમાં સ્નાતી પણ વજનવના મે વજ
મારે કુપ્તિ પ્રાપ્તને અતિ ટિપ્પણ ન ૧ પ્રાપ્તના સ્નાતી કેવ
પણ કપાલ થાય છે એવો વિધેય છે

કાઈ કે પડતો હોય છે તે જાધાના નામ સધગય તે દષ્ટિએ અહીં જુદા જુદા વર્ગોના નામ ઉતાર્યા છે

૧ ડલાય-વટાણા, મસૂર, તલ, મગ, અડદ વાલ, ડલથી, આલિમદક, મટિન, અને પલિમથડ-ચણા. (શાલી મુજબ)

૨ અળગી, કુસુબ, કોદરા, કાગ, ગળ, તુવેર, કોદમા, મણ, મરસવ, અને મૂળકબીજ (શાલી મુજબ)

૩ વાસ, વેણુ, ડનક, ડકાંવશ, ચારુવશ, દડા, હડા, વિમા, અડા, વેણુકા અને કલ્યાણી (શાલી મુજબ. પણ અહીં કોઈ ફેકાણે દેવ ઉત્પન્ન નથી થતા, તથા ત્રણ જ ક્ષેત્રમાં ગણવી)

૪ ઇશુ-ગેરડી, ઇશુવાટિકા, વીરણ, ઇકકડ, ભમાસ, સૂક, શર, વેત્ર (નેતર), તિમિર, સતપોગ્ગ અને નડ (શાલી મુજબ પણ ચક્રધની આગતમા દેવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તથા તેઓને ચાર ક્ષેત્રમાં હોય છે એમ કહેવું)

૫ મેડિય, ભતિય, દર્બ, કોતિય, દર્બકુશ, પર્વડ, પોદેઈલિ (પોઈદઈલિ), અર્જુન (અજન), આપાદક, રોહિતક, મમુ, અ(ત)વખીગ, ભુસ, એરડ, કુરુકુંદ, કગ્કર, સૂદ, વિભગ, મધુરયણ (મધુવયણ), યુરગ, શિલ્પિક અને મુકલીતૃણ (વામના વર્ગ મુજબ)

૬ અબ્રુહ, વાયણ, હરિતક, તાદળજી, તૃણ, વત્યુલ, પોરક, માર્જરક, વિલ્લિ (ચિલ્લિ), પાલક, દગપિપલી, દવિદર્વી, અગ્નિક, શાકમકુકી, મૂલક, સરમવ, અગિલશાક, જિયતગ (વાસના વર્ગ મુજબ)

૭ વૃક્ષમી કૃષ્ણ, દરશ, રહેજાન, જાન ન ચાલે
ચેરા છરા દમણ, મરુવા છદીવર અને રતપુષ્પ
(વાસના વચ મુજા)

—શ્લોક ૨૧

૪ અતિ અને બધ

૧

અતિ

મૌતમ—હે ભગવન્ ! અતિપ્રપાતો ષ્ટકા પ્રકારના ૭૧

મ —હે મૌતમ ! પાંચ પ્રકારના છે ૧ પ્રયોગમતિ

—એટલે કે મનવાહી-કાયાના આપારો વડે મન વચેરના
દુઃખસોની મતિ ૨ તત્તમતિ—એટલે કે માત્ર ભણુ

વચેરેષ વચ્ચાસ્વાચ્છા મતિ ૩ બધનકલ્પન મતિ—

એટલે કે બધનના જેવડી થતી મતિ, જેમકે છવમુકા

છરીરની કે છરીમુકા છવની ૪ ઉપપાતમતિ—એટલે

કે ધંત્રાદિકર્મ મતિ જેમકે આકાશાદિકર્મ નારકાદિ છવે,

સિદ્ધ છવે ભગવા દુઃખસોની મતિ અને ૫ વિકાસોમતિ—

એટલે કે આકાશમા ચમન કરવું તે જેમકે પરમાત્મની

શોકાન્ત મુખીની

—શ્લોક ૮ થી ૭

૨

બધ

મૌ —હે ભગવન્ ! બધ ષ્ટકા પ્રકારનો કલ્પો છે ૧

મ —હે મૌતમ ! બે પ્રકારનો છે પ્રયોગ (ક્રિયા)

બધ અને વિકાસ (સ્વાભાવિક) બધ. ૧ તેમા વિસમાન્ય

એ પ્રકારનો છે આદિ અને અનાદિ તેમા અનાદિ વિષ્ણુમાયધ ત્રણ પ્રકારનો છે - ધર્માગ્નિદાયનો અન્યોન્ય અનાદિ વિષ્ણુમાયધ, તેમ જ અધર્માગ્નિદાયનો અને આદિમાગ્નિદાયનો ૧

માનવિસ્રસાગધ ત્રણ પ્રકારનો છે (૧) બધન-પ્રત્યયિક — એટલે કે મ્નિગ્ધત્વાદિ ગુણ દ્વારા દ્વિપ્રદેશિદાદિ પરમાણુઓનો બધ (૨) ભાજનપ્રત્યયિક — એટલે કે ભાજન — આધારને નિમિત્તે થતો બંધ ૨ અને (૩) પગ્નિભા-પ્રત્યયિક — એટલે કે ઉપાન્તર નિમિત્તે થતો બધ ૩

૨ પ્રયોગબધના ત્રણ પ્રકાર છે (૧) અનાદિ અનત (૨) માદિ અનત અને (૩) સાદિ સાત

પ્રયોગબધ એટલે જીવના વ્યાપારવડે જીવપ્રદેશોનો અને ઔનાગિદાદિ શરીરના પુદ્ગલોનો જે બધ થાય તે

૧ તે બધ દેગબધ છે, પણ સર્વબધ નથી ધર્માગ્નિદાયાદિના પ્રદેશોનો ખીન્વ પ્રદેશો સાથે પરસ્પર સબધ તે દેગબધ ને તેમનો સર્વબધ હોય તો એક પ્રદેશમા ખીન્વ સર્વ પ્રદેશોનો અતર્ભાવ થાય, અને તેથી ધર્માગ્નિદાયાદિ એક એક પ્રદેગરૂપ થાય — દીકા વળી તે ત્રણેનો તે બધ સર્વકાલ સુધી હોય છે

૨ ન્દની મદિરાનો, ન્દના ગોળનો અને ન્દના ચોખાનો ભાજનપ્રત્યયિક બધ છે એક ભાજનમા રહેલી ન્દની મદિરા અદે થાય છે અને ન્દના ગોળ તથા ચોખાનો પિડ થાય છે

૩ વાદળા, ઇદ્રવનુષ, સન્ધ્યા, ગાધર્વનગર, વીજળી, દિગ્દાહ, ધ્રુવની વૃષ્ટિ, ધૂમિકા, મહિના, ચદ્રમહાણુ, કિરણના સીઓરા ઇત્યાદિ

(૧) જનપદિ જનત બધેતો જીવના જાડ મધ્ય પ્રદેશોને છે [જીવ જનસંખ્યાત પ્રદેશિક છે પણ તેમાં વચ્ચેના જે જાડ પ્રદેશો છે તે ગમે ત્યારે (જેટલે કે કેવલસમુદ્ધાત વખતે પણ, કે ત્યારે જીવ સમગ્રલોકને વ્યાપીને રહે છે ત્યારે) પણ તેની જ સ્થિતિમાં રહે છે માટેના જીવ પ્રદેશોમાં મહત્ત્વ વિકાસરૂપે વિપરિતિતન થવા કરે છે જેટલે જા જાડ પ્રદેશોનો બધ જનપદિજનત છે ૧]

(૨) સાદિ જનત બધ સિદ્ધના જીવપ્રદેશોનો છે.
(૩) સાદિ માત બધ ચાર પ્રકારનો છે એ આસાપન બધ — જેટલે કે રજ્જુ વગેરેથી તૃણપદ્ધિના બધ, મા જાલીન બધ — જેટલે કે સાખ વગેરેથી થતો બધ ૬. સરીરબધ — જેટલે કે સમુદ્ધાત કરવામાં વિસ્તારિત અને મર્યાદિત જીવપ્રદેશોના સમબંધી તૈજસાદિ સરીરપ્રદેશોનો સમબંધ ૧ જન ૬. સરીરપ્રવેગબધ — જેટલે કે ઔદરિકાદિ સરીરના વ્યાપારથી સરીરના પુનરુત્થાને પ્રવૃત્ત કરવાગ્રંથ બધ.

અ. તેમાં જાલીનબધ ચાર પ્રકારનો છે સ્વપ્નજાગ્રત (શિખરેનો, હરસબંધનો, ગતમેજાના પ્રામાદેનો, સાક્રમંજોના, ચામક્રમંજોનો, પદાંજોનો, કપડાંજોનો અને માદ્યંજોનો જૂના વડે કચરા વડે, વસ્ત્રવ વડે સાખ વડે તથા મીઠું છસાદિ ભોજન દ્રવ્ય વડે થતો બધ) ઉચ્ચબ બધ (તૃણ, કાંઈ પત્ર, ડુંડ

૧ એ જાડ પ્રદેશોમાં પણ મોટાં પણ એક પ્રદેશો તેની ખાસે પડેલા જે પ્રદેશો બરે હવર કે નીચે પડેલા એક પ્રદેશ ત્યારે એમ વધુ વધુ પ્રદેશ ત્યારે જનપદિજનત બધ છે — શ્રીમ

૬. જાગ્રત સમુદ્ધાત કરવામાં સમુચિત થયેલા જીવપ્રદેશોનો સમબંધ તે સરીરબધ, એમ જન્ય જન્યાય બારે છે — શ્રીમ

બમુ, છાણુ, કચગ વગેરેના દગલાનો બંધ) મમુચ્ચય બંધ (દવા, તળાવ, નદી ધરા, વાપી, પુષ્કગિળી, દીર્ઘિકા, ગુળલિંગ, મરોવરો, ગિલ, દેવકુલ, મળા, પગ્ગ, મ્તપ, ખાઈ, પગ્ગિ, કિલ્લા, કાગગ, ચાગકો, કાર, ગોપુર, તોરણ, પ્રામાદ, ધગ મગણુ, લેણુ (ગૃહવિશેષ), હાટ, ગૃગાટકાકારમાર્ગ, ત્રિકમાર્ગ, ચતુરમાર્ગ, ચત્વરમાર્ગ, ચતુર્મુખમાર્ગ અને રાજમાર્ગોદિતો અના કારા, કચગ કાગ અને વજ્જલેપના મમુચ્ચય વડે થતો બંધ) અને મહનનબંધ તે એ પ્રકારનો છે દેશસહનનબંધ (એટલે કે કોઈ વસ્તુના અશથી કોઈ વસ્તુના અશનો શરૂઆતિ^૧ અવયવોની પેઠે પગ્ગપર સબંધરૂપ બંધ) અને સર્વસહનનબંધ (એટલે કે ક્ષીરનીગાંઠિની પેઠે સર્વાત્મ-મબંધરૂપ બંધ)

ક શરીરબંધ એ પ્રકારનો જી પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિક (-એટલે કે વેદના, ડપાયાદિ મમુદ્વાતરૂપ જીવનો વ્યાપાર, તે નિમિત્ત થયેલો જીવપ્રદેશોનો કે તદાગ્રિત તૈજસ-કાર્મણુ શરીરનો બંધ) અને પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક (એટલે કે વર્તમાન કાલે કેવલિસમુદ્વાતરૂપ જીવવ્યાપારથી થયેલો તૈજસ-કાર્મણુ શરીરનો બંધ^૨)

૧ ગાડા, રથ, ચાન, યુગ્યવાહન, ગિલ્લી (અખાડી), ચિલ્લિ (પલાણુ), ગિણિકા, અન્નમાની (પુરૂષ જેટલું મોટું વાહન), તેમ જ લોઢી, લોઢાના કડાયા, કડછા, આસન, ગયન, મ્તલો, ભાડ (માટીના વાસણુ), પાત્ર અને નાના પ્રકારનાં-૧૬૫કરણુ

૨ કેવલિસમુદ્વાત વડે મમુદ્વાત કરતા અને તે મમુદ્વાતથી ખાજા કરતા, વચ્ચે મથાનાવમ્થામા વર્તતા-

ફ. સરીગ્રપ્રયોગનંધ પાસ પ્રકારના સરીગ્ર પ્રમાણે
પાસ પ્રકારનો ૭ જેમકે ઔદારિકસરીગ્રપ્રયોગનંધ^૧
ઉત્પાદિ.

એ ઔદારિકસરીગ્રપ્રયોગનંધ છવની સમીપતા,
મરોમતા અને મદ્વ્યતાથી પ્રમાણરૂપ હતુથી કમ^૨ મેમ
(કાપમેમ) બવ અને આપુરને આસરી ઔદારિકસરીગ્ર
પ્રયોગનામકમના ઉદયથી ચાલ છે^૩.

ઔદારિકસરીગ્રપ્રયોગનંધ ફેટનંધ પશુ છે અને
સવળંધ પશુ છે [તેમ પતાવિથી બરેલી અને તપી
અથેલી ક્યારેક નાખેલો પુરો પ્રથમ સમયે પુતાવિકને ફેવળ
મદલુ કરે છે અને જાડીને સમયે તો મદલુ કરે ૭ અને એક
૩ તેમ છવ જ્યારે પૂર સરીગ્રને એકીને ખીલું સરીગ્ર
મદલુ કરે ૭ ત્યારે પ્રથમ સમયે ઉત્પત્તિજ્ઞાનકે રહેવા
સરીગ્રપ્રયોગ પુરમયેન ફેવળ મદલુ કરે છે મારે એ સર્વળંધ
ક ત્યારપછી દ્વિતીયાદિ સમયે તે સરીગ્રપ્રયોગ પુરમયેન
મદલુ કરે છે અને એ ૭ મારે તે ફેટનંધ છે^૪]

ફેવજ્ઞાની આગામના તેજસ અને કમજ ગરીરનો જંધ તે જંધે
જા મરેદેથી સપાત પામવા હોવાથી તેજસ અને કમજ
ગરીરનો જંધ ચાલ ૭

૧ મૂળમાં ઔદારિકાદિના પાંખ કોટ્ટિવ ઔદારિક કિમ
પાંચદિવ ઔદારિક વધા કોટ્ટિવના પાંખ પુરોમવિમાદિ કિમ
જપર્મામ ગસજ મનુષ્યપન્નદિવ ઔદારિકસરીગ્રપ્રયોગનંધ
પુથી પેશનિમારો પાદ-પાદ મર્ષા ૭

૨ એ પ્રમાણે અન્ન પેશનિમારોનું વશુ ન મૂળમાં ૭

ઔદારિકશરીરપ્રયોગબધમાં સર્વબધ ઢાળની અગેક્ષાએ એક સમય અને દેશબધ ઓછામાં ઓછા એક સમય અને વધારેમાં વધારે એક સમય ન્યૂન ત્રણ પદ્યોપમ સુધી હોય છે ૧

ઔદારિક શરીરના બધનું અતર કાલથી ગાળીએ તા સર્વબધનું અતર ઓછામાં ઓછું ત્રણ સમય ન્યૂન ક્ષુદ્રક બવગ્રહણુ પર્યંત છે, અને વધારેમાં વધારે સમયાધિક પૂર્વદોષ્ટી અને તેત્રીશ સાગરોપમ છે દેશબધનું અતર ઓછામાં ઓછું એક સમય અને વધારેમાં વધારે ત્રણ સમય અધિક તેત્રીશ સાગરોપમ છે ૨

૧ પૂરણના દેહાદરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સર્વબધ એક સમય જ હોય અને ત્યારે વાયુકાયિક - મનુષ્યાદિ વૈક્રિય શરીર કરીને અને તેને છોડીને ઔદારિક શરીરનો એક સમય સર્વબધ કરે, અને પુનઃ તેનો દેશબધ કરી, એક સમય પછી તરત જ મગ્ન પામે, ત્યારે ઓછામાં ઓછા એક સમય દેશબધ થાય ઔદારિક શરીરવાળાની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમ છે તેમાં પ્રથમ સમયે તેઓ સર્વબધક છે, અને પછી એક સમય ન્યૂન ત્રણ પદ્યોપમ સુધી દેશબધક છે પેટાવિસાગમાં દરેકની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ અલગ અલગ જાણવી અહીં વિસ્તાર પડતો મૂક્યા છે

૨ કોઈ જીવ મનુષ્યાદિ ગતિમાં અવિગ્રહગતિએ આવી ત્યાં પ્રથમ સમયે સર્વબધક થઈ, પૂર્વદોષ્ટીવર્ષ પર્યંત ત્યાં રહી, તે ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળો નારક કે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ થાય, અને પછી તે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિએ ઔદારિકશરીરધારી થાય, વિગ્રહગતિના બે સમયમાં તે અનાહારક હોય અને ત્રીજો સમયે તે ઔદારિકશરીરનો સર્વબધક થાય. હવે તેમાં વિગ્રહગતિના

[મૂળમાં એના પે વિલાએના તથા પછીથી એ બધી
ગતે વૈકિર્ણાદિ સરીરના વસ્તુઓ છે એમ કુલ આ વિભાગનાં
૧૧ મુત્ર છે]

ઓદારિક સરીરના સવનખવાળો છવ વૈકિર્ણસરીરનો
અનખક છે (કારણકે ઓદારિક અને વૈકિર્ણનો નખ એક
અમયે ન હોય) આદારક સરીરનો પણ અનખક છે
તૈજસનો દેહનખક છે (કારણકે તે સરીર સદા રહે છે
તેથી) તથા કામણનો પણ દેહનખક છે ઓદારિક
સરીરના દેહનખવાળા છવનું પણ તે પ્રમાણે મણવું

વૈકિર્ણસરીરના સવનખવાળો છવ ઓદારિક અને
આદારકનો અનખક છે પણ તૈજસ અને કામણ સરીરનો
દેહનખક છે વૈકિર્ણસરીરના દેહનખવાળો છવ ઉપર પ્રમાણે
૮ મણવે.

આદારક સરીરના સવનખવાળો છવ ઓદારિક
અને વૈકિર્ણનો અનખક છે પણ તૈજસ અને કામણનો
દેહનખક છે દેહનખવાળાનું તેમ ૪ મણવું

તે ૮સરીરના દેહનખવાળો છવ ઓદારિકનો નખક છે
તેમ ૪ અનખક પણ છે^૧ વૈકિર્ણ અને આદારકનું પણ તેમ ૪

૮ એ સમય અન્યદારક છે તેમાંથી એક સમય પૂર્વગામીના
સવનખવાળે પ્રક્ષિપ્ત કરીએ તેથી પૂર્વગામી પણ વર્તીને એક
અધિક વધે. એ રીતે સર્વનખનું કલ્પક જગતે સમવાધિક
પૂર્વગામી અને તેથીજ સ્થાયરોપ્ત થાય

૮. વિષકમવિધા અનખક છે, અવિષકમ અનખક છે
અનખક પણ દેહનખક તેમ ૮ સવનખક એમ જાને પ્રકારે છે

જાણુ કાર્મણનો બંધ ન છે અબંધ નથી બંધ
પણ દેશબંધ ન છે

કાર્મણગરીરનો દેશબંધ ન હોય તે જીવનુ બધું
તૈન્મશરીરની પેઠે જાણુ તજસ શરીરનો દેશબંધ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ' ઔદાગિકિ શરીરના દેશબંધ,
મર્વબંધ, અને અબંધ એવા મર્વ જીવોમા કયા જીવો
કયા જીવોની વિશેષાધિક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! મૌથી થોડા જીવો આહારક શરીરના
મર્વબંધ છે,^૧ તેથી તેના દેશબંધ સંખ્યાતગણા છે તેથી
વૈક્રિય શરીરના મર્વબંધ અમંખ્યાતગણા છે, તેથી તેના
દેશબંધ અમંખ્યાતગણા છે તેથી તૈન્મસ અને કાર્મણ-
શરીરના અબંધ જીવો અનંતગણા અને પરમ્પગતુલ્ય છે,^૨
તેથી ઔદાગિક શરીરના મર્વબંધ અનંતગણા છે,^૩ તેથી
તેના અબંધ વિશેષાધિક^૪ છે, તેનાથી તેના દેશબંધ જીવો
અમખ્યેયગણા છે,^૫ તેનાથી તૈન્મસ અને કાર્મણ શરીરના
દેશબંધ વિશેષાધિક છે,^૬ તેથી વૈક્રિય શરીરના અબંધ

૧ ચતુર્દશગર્ભ નજીનારા ન તે ગરીર બનાવતા હોવાથી,
તથા સર્વબંધ પ્રથમ સમયે ન હોવાથી

૨ કારણ કે તેઓ તો સિદ્ધો ન છે અને તેઓ વનસ્પતિ
સિવાયના સર્વ જીવો કરતા અનંતગણા છે

૩ કારણ કે તેમા વનસ્પતિજીવ આવ્યા

૪ કારણ કે તેઓ વિગ્રહગતિવાળા તથા સિદ્ધો છે

૫ વિગ્રહસમય કરતા દેશબંધસમય અસંખ્યાતગણા છે

૬ કારણ કે સર્વે સસારી જીવો તે જ શરીરના બંધક
છે — મોક્ષ સુધી તે બંને કાયમ રહેતા હોવાથી

છવેઃ વિમેશધિક છે ૧ તથા તેથી આદારક મરીગત
અનધિક છવેઃ વિમેશધિક છે ૨

સતક ૮ ઉકે ૬

ભગવાનના સિધ્ધ માક દિપુત રા ત્યુદર્ભા પૂછે છે

મા —હે ભગવન્ નધે કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ —હે માકદિપુત ને પ્રકારનો છે દ્વ્યનધ અને
ભાવનધ દ્વ્યનધના ને પ્રકાર છે પ્રયોગનધ અને
વિક્ષસાનધ ભાવનધના ને પ્રકાર છે મધ્યપ્રકૃતિનધ અને
ઉત્તરપ્રકૃતિનધ ૬

—સતક ૧૮ ઉકે ૩

મો —હે ભગવન્ નધે કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ —હે જોતમ તથુ પ્રકારનો છે (૧) છપ્પસોગ
નધ —એટલે કે છવના મનવાણ્વી-કાષાના આપાર વડે
કમપુદ્ગલોનો આક્રમા માથે નધે થવો તે (૨) અનતરનધ
—એટલે કે કમપુદ્ગલોનો નધે થવા પછીના મમકો
નધે (૩) અને ચગપરનધ —એટલે કે ત્યાર પછીના
દ્વિતીયાદિ સમયે થવો નધે

—સતક ૨ ઉકે ૭

૧. મરણ કે મુચ્ચત્વે થવો અને નાસો ન રોકિયના નધે
૭ બાજીના નધા તથા સિદ્ધા અનધિક ૭

મરણ કે માત કેટલાક મનુષ્યો ન આદારકના નધે ૭

૨. સ્વાનાવરણીયાદિ આક્રમા થઈ તે મુચ્ચપ્રકૃતિ ૭ અને તે
૧૦ના પાષા અર્ધાસરે તે ઉત્તરપ્રકૃતિ

૫ પરચૂરણ

૧

આશીવિષે

વિવરણ આગી એટલે દાઢ, તેમા જેઓને વિષ હોય તે પ્રાણીઓ આશીવિષ કહેવાય છે તેમના જે પ્રકાર છે જાતિ (એટલે કે જન્મથી) આશીવિષ, અને કર્મોશીવિષ સાપ વીછી વગેરે જાતિઆશીવિષ છે, અને કર્મ એટલે શાપાદિકથી ખીજાને ઉપદ્રાત કરનારા કર્મોશીવિષ છે પર્યાપ્ત પચેદ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યને તપશ્ચર્યા આદિકથી અથવા ખીજા કોઈ કારણથી આશીવિષલઙ્ઘિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી તેઓ શાપાદિકથી ખીજાનો નાશ કરવાની શક્તિવાળા હોય છે તેઓ આશીવિષલઙ્ઘિના સ્વભાવથી સહસાર દેવલોક સુધીના દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે અને પૂર્વે તેમણે આગીવિષ ભાવનો અનુભવ કરેલો હોવાથી અપર્યાપ્ત અવગ્રામા તે દેવો કર્મોશીવિષલઙ્ઘિવાળા હોય છે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! આશીવિષે કેટલા પ્રકારના છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! આશીવિષે જે પ્રકારના છે. જાતિઆશીવિષ અને કર્મોશીવિષ તેમા જાતિઆશીવિષે ચાર પ્રકારના હોય છે ૧ વૃશ્ચિકજાતિઆશીવિષ, ૨. મૃદુજાતિઆશીવિષ, ૩ ઉગ્ગજાતિઆશીવિષ, અને ૪. મનુષ્યજાતિઆશીવિષ

તેમા વૃશ્ચિકજાતિઆશીવિષનુ વિષ અર્ધભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ શરીરને વિષ વડે વિદલિત કરવા સમર્થ છે પણ તે તેનુ માત્ર સામર્થ્ય છે, ડહી તેઓએ તેમ ક્યુ નથી, કરતા નથી,

અને કમલે પણ નહિ. મહુકશ્વતિઆશાવિષ પોતાના વિષથી
બરતક્ષેત્રપ્રમાણ સરીરને તે પ્રમાણે વ્યાપ કરવા સમર્થ છે
ઉરમળતિઆશાવિષ જહુદીપ્રમાણક્ષેત્રને અને મનુષ્યમળતિ
આશાવિષ મનુષ્યક્ષેત્રપ્રમાણ સરીરને.

૭ કમ્પૌણવિષ છે તે તિષ્ઠચ્ચેનિક કમ્પૌણવિષ છે
મનુષ્યકમ્પૌણવિષ છે અને દેવકમ્પૌણવિષ છે

૮ તિષ્ઠચ્ચેનિક કમ્પૌણવિષ છે તે પર્ણ
મંખાતવવના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય કમજૂર્મિર્મા ઉત્પન્ન
ચ્ચેષા પચેદિય તિષ્ઠચ્ચેનિક જાણવા

જે મનુષ્યકમ્પૌણવિષ છે, તે પણ પર્ણ મંખાતવવના
આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને કમજૂર્મિર્મા ઉત્પન્ન ચ્ચેષા
મનુષ્ય જાણવા

જે દેવકમ્પૌણવિષ છે તે અપર્ણ^૧ અવસ્થાવાળા
અવન્તવસ્તી વાન્તવતર, ભોતિષ્ અને સદ્માર કલ્પ
મુખીના વૈમાનિક દેવા છે — સતક ૮ શ્લોક ૨

૨

દીવે.

મો —હે ભગવત જગતા દીવામા શું જાણે છે ?
દીવે, દીવી વાટ તેમ, દીવાનું ઘાઘું કે જ્ઞોતિ જાણે છે ?

મ —હે મોતમ^૧ જ્ઞોતિ જાણે છે તે પ્રમાણે જગતા
પર્ણા પણ પર ભીતો ત્રાડી ધારણ (ભોળની નીચેના
સ્તબ) મોમ વાંસ મમ્મ (ભીતોના આધારસ્તબ)
છાસ્તીઓ ઝાપડું, કે ઝાન નથી જાણતું પણ જ્ઞોતિ
જાણે છે — સતક ૮ શ્લોક ૩

૧ અર્થ પ્રકરણની અવસ્થામાં વિવરણ

૩

સ્વપ્ન

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! સ્વપ્નદર્શન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારનું છે ૧ યથાતત્ય સ્વપ્નદર્શન—એટલે કે સત્ય અથવા તાત્ત્વિક સ્વપ્નદર્શન તેના દષ્ટાંશવિસવાદી અને કલાવિમવાદી એવા બે પ્રકાર છે સ્વપ્નમા જોયેલા અર્થને અનુસારે જાગૃત અવસ્થામા બનાવ અને, તે દષ્ટાંશવિમવાદી કહેવાય, અને સ્વપ્નના અનુસાર મપત્તિ આદિ ક્ષણ અવશ્ય મળે તો તે કલાવિમવાદી કહેવાય ૨ પ્રતાનસ્વપ્નદર્શન—એટલે કે વિસ્તાગવાળું સ્વપ્ન તે યથાતત્ય પણ હોય કે અન્યથા પણ હોય ૩ ચિતા-સ્વપ્નદર્શન—એટલે કે જાગૃત અવસ્થામા જે અર્થનું ચિતન કરેલું હોય તેને સ્વપ્નમા જુએ તે ૪ તદ્વિપરીત સ્વપ્ન-દર્શન—એટલે કે જેવું સ્વપ્ન જોયું હોય, તેથી વિરુદ્ધ વસ્તુની જાગૃત અવસ્થામા પ્રાપ્તિ થાય તે અને ૫ અવ્યક્ત સ્વપ્ન-દર્શન—એટલે કે સ્વપ્નમા અસ્પષ્ટ અર્થનો અનુભવ કરવો તે સૂતેલો પ્રાણી સ્વપ્ન ન જુએ, કે જાગતો પ્રાણી સ્વપ્ન ન જુએ, પણ સૂતો-જાગતો પ્રાણી સ્વપ્નને જુએ ૧

૧. અહીં મૂળમા ‘સૂતેલા’ અને ‘જાગતા’ ના બે અર્થ અતાવ્યા છે નિદ્રાચુક્ર જવ દ્રવ્યથી સૂતેલો કહેવાય, અને વિરતિરહિત જવ ભાવથી સૂતેલો કહેવાય નૈરચિક્ષા ભાવથી સૂતેલા છે, એ પ્રમાણે ચતુર્વિદ્રિય મુધી જાણેલું ૫ ચેદ્રિયતિર્થ ચા ભાવથી સૂતેલા છે અને સૂતેલા-જાગતા જે, પણ તદ્દન જાગતા નથી મનુષ્યો સૂતેલા છે, જાગૃત પણ કે અને સૂતા-જાગતા પણ છે વાનવ્યંતર, જ્યાંતિપિંક અને વૈભાનિકોને નૈરચિક્ષા જેવા જાણવા

મંદત (સર્વથી) હવ સત્ય સ્વમ શુએ અમરૂત
અત્થ પશુ ગુએ અને અસત્ય પશુ ગુએ અને મંદતામંદત
અમરૂત નેતુ શુએ.

સ્વમ ૪૨ પ્રકારના છે અને મહાસ્વમ ૩૨ પ્રકારના
૭ વળી મુશ ૩૨ સ્વખો છે [અહીં તીર્થંકનો હવ
અર્ચનાં બિતરે ત્યારે તેમની ખાતાઓ કેટલા સ્વમ શુએ
વચેરે બધુ આગળ પા. ૨૧૬ મુદ્દાન નસુવુ]

ત્યારે મમણ અમરૂત મહાવીર હાસ્યપણામાં હતા
ત્યારે તેઓ એક રાત્રિના છેલા પ્રહારમાં આ ૬૪ મહાસ્વખો
તેમને તથા હતા ૧ એક બચક^૧ તાડ નેવા પિચાચને
પરાજિત^૨ કર્યો ૨ એક ધાણી પાખવાળા નરોત્તમને
નેપો^૩ ૩ એક ચિત્રવિચિત્ર પાખવાળા નરોત્તમને નેપો^૪
૪ એક સર્વરૂપમય માસામુજસ નેપુ^૫ ૫ એક પિત્ત
માયોના પશુને નેપુ^૬ ૬ ચોતરે પીતેલા પદ્મસરોવરને નેપુ^૭
૭ એક મહાસાગરને હાથ વડે તથો^૮ ૮ એક તેમલી

૧ તેના જુદાંપે તેમજે મોહનીય કરને નૃલથી નજ મુ

૨ તેના જુદાંપે છુકવખાનને પ્રાસ મુ

૩ તેના જુદાંપે દાઝાંત મહિપિરક મુ

૪ તેના જુદાંપે સાધુનો અને ચુદાંબનો જોમ બે પ્રકારનો
પદ્મ મુદ્દા

૫ તેના જુદાંપે સાધુ, સાધી આવક અને માનિમનો
મુદ્દા પ્રાસ મુદ્દા

૬ તેના જુદાંપે બારે પ્રકારનાં હવાને પ્રતિજાપ કર્યા

૭ તેના જુદાંપે સસારને વર્ષ

મોટા સૂર્યને જોયો,^૧ ૯ મોટા માનુષોત્તર પર્વતને પોતાના
લીલા વર્ણના આતરડા વડે સર્વ બાળુએથી આવેષ્ટિત,
પગિવેષ્ટિત કરેલો જોયો^૨ અને ૧૦ મેરુ પર્વતની ચૂલિકા
ઉપર સિંહામન ઉપર બેઠેલ પોતાના આત્માને^૩ જોયો.

સ્વાનને અને^૪ અશ્વ, ગજ કે બળદની પકિત જુએ
અને તેના ઉપર ચડે તથા તેના ઉપર પોતાને ચઢેલો માને,^૫
તો તે તે જ ભવમા સિદ્ધ થાય.

મમુદ્રને બને પડખે અડેલું તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમ
તરફ લાણુ મોટું દામણુ જુએ અને તેને વીટાળે, બને
બાજુએ લોકાન્તને સ્પર્શેલું તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમ લાણુ
મોટું દોરડું જુએ, અને તેને ડાબી નાખે, ડાણુ અથવા^૬
ધોળુ સૂતર જુએ અને તેને ઉકેલે, લોદું, તાણુ, કથીર કે
મીમાનો ઢગલો જુએ અને તેના ઉપર ચઢે, રૂપાના, સુવર્ણના,
રત્નના કે વજ્રના ઢગલાને જુએ અને તેના ઉપર ચઢે, ધામના,
જાંદના, પાદડાના, છાલના, કોતરાના, ભૂસાના, છાણના કે

૧ તેના ફળરૂપે દેવલજ્ઞાન અને દર્શન પ્રાપ્ત કર્યા

૨ તેના ફળરૂપે દેવલોકમા, મનુષ્યલોકમા અને અસુર-
લોકમા ઉદાર કીર્તિ, મૃતિ, અને સન્માન પ્રાપ્ત કર્યા

૩ તેના ફળરૂપે દેવ મનુષ્ય અને અસુરચુક્ત પરિષદમા
કેવળી થઈને ધર્મ કહ્યા.

૪ એટલે કે એ સ્વપ્ન જોઈને તરત જાગે અહીં જોનાર
શ્રી ૬ પુરુષ બને ગણાવાના છે જુઓ નીચે મોઢ પ

૫ આ ભાગ પડીના સ્વપ્નમા ફરી નથી લખ્યો, પણ
અવે સમજી લેવો.

૬ તાળા રજથી માડીને લોળા સુધીનું

કચરાના દમધાને જુએ જાને તેને વિખેરે શરસ્તાબને વીરવ-
ન્તાબને, વચીમુક્તબને કે વશિષ્ઠમુક્તબને જુએ અને
તેને ઉખેડે શીરકુબને હાધિકુબને ખતકુબને કે મધુકુબને
જુએ જાને તેને ઉપાડે સુરાતા સૌવીરતા તૈક્ષ્ણા કે વચાતા
માગા કુબને જુએ જાને તેને બદી નાખે કુસુમિત મો ।
પદ્મસરોવરને જુએ અને તેમાં પ્રવેશ કરે મોટા નામજને
તુએ જાને તેને તરી નમ અવરુનમય મોડુ ભવન જુએ
જાને તેમાં પ્રવેશ કરે તથા અવરુનમય મોડુ વિમાન જુએ
જાને તેના ઉપર ચડે — તો તે સિદ્ધ થાય.

— છત્રક ૧૧ છંદ ૧

૪

૨૫

ઓ — હે ભગવાન પ્રવાહી જાળ (રાશિત) જેટલા
વજ્ર ગ્રંથે સુ જાને પદ્મવાણા રોય છે ।

ખ — હે ઐતમ! જાલી જે પ્રકારના નવો (દષ્ટિ-
નિંદુઓ) વિવક્ષિત છે નૈઋતિક (પારમાત્મિક) નમ પ્રમાણે
ના ન પાંચ વજ્ર જે ગ્રંથ પાંચ રસ જાને આઠ પદ્મવાણા
છ પદ્મ આવદારિક નવની જાણેલાંજે તે મધુર રમવાણા છ

જે પ્રમાણે જામસો કાણા વજ્ર પોપટની કીલી પાખ
ગાતી મછા પીણી કળદર પીણા રાખ, સુમધી કુજ કુમધી
મધુ કડવો લીમળ, લીળી સુઠ વૃંદુ કાંડુ ખાલી જામલી
અણી ખાંડ, કકલ વજ્ર મુવાળુ માખણ, ખારે મોડુ દળતું
ખારીતું પાન હોઠા દિમ, હિન્દુ જામિકાપ, જાને જિન્દુ નમ
ખારે જાળજુ રાજ સુખા રપલવાળી છે જુમલ એક વજ્ર

વાળો, એક ગધવાળો, એક રસવાળો અને બે સ્પર્શવાળો હોય છે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ કદાચ એક વર્ણુવાળો કે કદાચ બે વર્ણુવાળો કે કદાચ એક ગધવાળો કે કદાચ બે ગધવાળો, કદાચ એક રસવાળો કે કદાચ બે રસવાળો, કદાચ બે સ્પર્શવાળો, કદાચ ત્રણ સ્પર્શવાળો, અને કદાચ ચાર સ્પર્શવાળો હોય એ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ જાણવો, પણ તે કદાચ ત્રણ વર્ણુવાળો અને ત્રણ રસવાળો પણ હોય એ પ્રમાણે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ વિષે પણ જાણવું, પણ તે કદાચ ચાર વર્ણુવાળો અને ચાર રસવાળો પણ હોય, એ પ્રમાણે પચ્ચપ્રદેશિક સ્કંધને વિષે પણ જાણવું પણ તે કદાચ પાંચ વર્ણુ અને પાંચ રસવાળો પણ હોય તેમ છેડ અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ સુધી જાણવું તથા સૂક્ષ્મ પરિણામવાળો અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ પણ તેમ જ જાણવો તેમ જ સૂક્ષ્મ પરિણામ વાળો અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ પણ જાણવો, પણ તે કદાચ પાંચથી આઠ સુધીના સ્પર્શવાળો પણ હોય ૧

— શતક ૧૮, ઉદ્દે ૭

૫

શબ્દ

ગૌં— હે ભગવન્' છન્નમ્થ મનુષ્ય વગાડવામા આવતા શખ, ગણુશિયુ, શખલી, કાહલી, કુકરના ચામડાથી મઢેલ મોઢાવાળુ વાળુ, ઢોલ, ઢોલકી, ડાડલુ, હોરભી,^૨ ઝાલર,

૧ કારણ કે સૂક્ષ્મ સ્કંધોમા જ આઠેય સ્પર્શ હોય છે

૨ એનો અર્થ રૂઢિથી જાણવો — એમ શ્રીકાકર પણ સૂચવે છે

કુકુભિ વીણા વગેરે તત્ત વા ન દોષ વગેરે વિતતવાળા
નક્કરે વાળા અને પોઈ વાળના સન્દો સામગ્રે છે ।

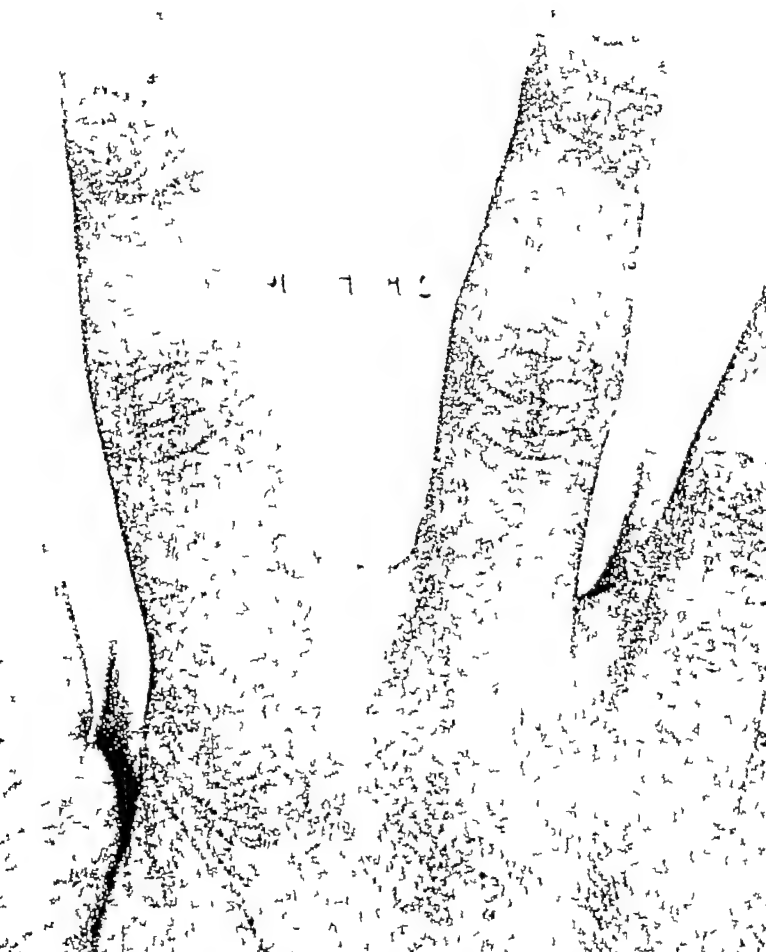
મ — હા મીતમ ।

મો — હે ભગવન ! તે સન્દો જ્ઞાન સાથે જગદાયા પછી
મબળાય છે કે જગદાયા વિના ?

મ — હા મીતમ જગદાયા પછી મબળાય છે વળી
તે જોરે રહેલા સન્દોને ન સામગ્રે છે પરે સંકલ્પને નથી
૫ તુ કેવળા તો જોર કે પરે એવા જાદિ અને જ્ઞાત વિનાના
મવ પ્રાપ્તના સન્દોને જાણે છે કારણ કે તે સર્વ દિશાથી મિત
તેમ । અમિત વસ્તુને પણ નાણે છે અને જુએ છે તે બધુ
જાણે છે અને બધુ જુએ છે તે મવકાળે સવ પદાર્થો-
બાબેન જાણે છે અને જુએ છે તેન જ્ઞાનત જ્ઞાન જ્ઞાન
જ્ઞાનત જ્ઞાન છે વળી તે જ્ઞાન અને જ્ઞાન જોઈ જાતના
જાવરણવાળુ નથી.

— સતક ૫, શ્લોક ૪

11. 11. 11. 11. 11.

16

17

18

19

20

21

22

પ્રવેશનકતું ગણિત

ખીજી ગતમાથી આવીને વિજ્ઞતીય ગતિમા જીવનો
પ્રવેશ—ઉત્પાદ થવો તે પ્રવેશનક કહેવાય

નરકો સાત છે રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાત્રુકાપ્રભા,
પકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને તમસ્તમ પ્રભા આઠી તેમના
વિષે ગણિત છે

વાણિજ્યગ્રામના દ્વિતિપલાશ ચૈત્યમા પાર્શ્વપ્રભુના શિષ્ય
ગાગેય પ્રશ્ન પૂછે છે

ગા૦—હે ભગવન્ ' એક નારક જીવ નૈરયિક પ્રવેશનક
દ્વારા પ્રવેશ કરતો રત્નપ્રભામા હોય, શર્કરાપ્રભામા હોય
એમ તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીમા હોય ?

મ૦—હે ગાગેય ' તે રત્નપ્રભામા પણ હોય, શર્કરા-
પ્રભામા પણ હોય એમ તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીમા પણ
હોય

બેનું મણિત

૧ બે નારકા નૈરિક પ્રવેશનકારા પ્રવેશ કરતા હોય
તો તે બંને રત્નપ્રભામાં હોય કે સર્કરાપ્રભામાં હોય.
એમ તમસ્તમપ્રભા પૃવીમાં હોય.

૨ અથવા એક રત્નપ્રભામાં હોય અને એક સર્કરા
પ્રભામાં હોય અથવા એક રત્નપ્રભામાં હોય અને એક
વાયુકાપ્રભામાં હોય એમ એક રત્નપ્રભામાં હોય અને
એક તમસ્તમપ્રભા પૃવીમાં હોય.

૩ અથવા એક સર્કરાપ્રભામાં હોય અને એક વાયુકા-
પ્રભામાં હોય એમ એક સર્કરાપ્રભામાં હોય
અને એક તમસ્તમપ્રભા પૃવીમાં હોય.

એમ આગળ આગળ તો બહુ જોયી બે નૈરિકોને
આગરી દિકમ્બોની કુલ ૧૫૪-૩-૨૧ એમ ૧ વિશ્વો
મય.

ચણનું મણિત

ચણ નૈરિકો પ્રવેશ કરે તેનો દસામ મણવો

૧ તે ચણે રત્નપ્રભામાં ચણ હોય, સર્કરાપ્રભામાં ચણ
હોય એમ તમસ્તમપ્રભામાં ચણ હોય

૨ અથવા એક રત્નપ્રભામાં અને બે સર્કરાપ્રભામાં
એમ એક રત્નપ્રભામાં અને બે તમસ્તમપ્રભામાં
હોય અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને એક સર્કરાપ્રભામાં
એમ બે રત્નપ્રભામાં અને એક તમસ્તમપ્રભામાં હોય.

૩ અથવા એક સર્કરાપ્રભામાં હોય અને બે વાયુકાપ્રભામાં
હોય એમ એક સર્કરાપ્રભામાં અને બે તમસ્તમપ્રભામાં

પ્રભામા હોય અથવા એ શર્કરાપ્રભામા અને એક વાલુકા-
પ્રભામા એમ એ શર્કરાપ્રભામા અને એક તમન્તમ-
પ્રભામા હોય

તેમ આગળની પૃથ્વીઓની વક્તવ્યતા કહેવી તે રીતે
ગ્નપ્રભાના કુલ ૧૨ વિકલ્પ, શર્કરાપ્રભાના ૧૦, વાલુકા-
પ્રભાના ૮, પટપ્રભાના ૬, ધૂમપ્રભાના ૪, અને તમ
પ્રભાના ૨ એમ કુલ ૪૨ વિકલ્પો થશે

૪ અથવા એક ગ્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા, અને
એક વાલુકાપ્રભામા હોય, અથવા એક ગ્નપ્રભામા, એક
શર્કરાપ્રભામા અને એક પટપ્રભામા એમ એક
ગ્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા અને એક તમન્તમ પ્રભામા
હોય (કુલ પાંચ)

અથવા એક ગ્નપ્રભામા, એક વાલુકાપ્રભામા અને
એક પટપ્રભામા હોય, અથવા એક ગ્નપ્રભામા એક
વાલુકાપ્રભામા અને એક તમન્તમ પ્રભામા હોય (કુલ ચાર
વિકલ્પ)

અથવા એક ગ્નપ્રભામા, એક પટપ્રભામા અને
ધૂમપ્રભામા હોય અથવા એક ગ્નપ્રભામા, એક
પટપ્રભામા અને એક તમન્તમ પ્રભામા હોય (કુલ ત્રણ
વિકલ્પ)

એ પ્રમાણે પટપ્રભા છાંડીને કુલ એ વિકલ્પ, તથા
ધૂમપ્રભા છાંડીને એક વિકલ્પ એમ કુલ ગ્નપ્રભાના
૫-૪-૩-૨-૧ મળીને ૧૫ વિકલ્પ થાય

એ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભાના ૪-૩-૨-૧ મળીને ૧૦
વિકલ્પ થાય એ પ્રમાણે વાલુકાપ્રભાના ૩-૨-૧ મળીને ૬

વિક્રમ વાવ એ પ્રમાણે ૫૬ પ્રમાણ ૧-૧-૧ મળીને ૩

વિક્રમ વાવ એ પ્રમાણે ધૂમપ્રમાણ ૧ વિક્રમ વાવ

એમ ત્રણ નૈરવિઠોને અનુક્રમે એકસપોત્રી ૭
દિક્ષમપોત્રી ૪૨ અને ત્રિક્ષમપોત્રી ૩૫ મળીને કુલ ૮૪
વિક્રમ વાવ છે

ત પ્રમાણે ચાર નૈરવિઠોના એકસપોત્રી ૭ દિક્ષ-
મપોત્રી ૬૩ ત્રિક્ષમપોત્રી ૧ ૫ અને ચતુર્ક્ષમપોત્રી ૩૫
મળી કુલ ૭૧ વિક્રમ ગણવા.

પાંચનું મણિવ

તે પ્રમાણે પાંચ નૈરવિઠોના અનુક્રમે ૭-૮૪-૨૧ -૧૪
૭૧ મળી કુલ ૪૬૨ વિક્રમ ગણવા.

તે પ્રમાણે ૭ નૈરવિઠોના અનુક્રમે ૭-૧ ૫-૩૫ -
૩૫ -૧ ૫-૭ મળી કુલ ૬૨૪ વિક્રમો વાવ છે

તે પ્રમાણે સાત નૈરવિઠોના ૭-૧૨૧-૫૨૫-૭ -
૩૧૬-૪૨-૧ મળી કુલ ૧૭૧૬ વિક્રમો વાવ છે

તે પ્રમાણે આઠ નૈરવિઠોના ૭-૧૪૭-૭૩૫-૧૨૨૫-
૭૩૫-૧૪૭-૭ મળી કુલ ૮ ૩ વિક્રમ વાવ છે.

ત પ્રમાણે નવ નૈરવિઠોના ૭-૧૬૮-૬૮ -૧૬૧-
૧૪૭-૭૬૮-૭૮ મળી કુલ ૫ ૫ વિક્રમો વાવ.

ત પ્રમાણે દસ નૈરવિઠોના ૭-૧૮૬-૧૨૧ -૨૬૪ -
૭૧૪૧-૮૮૭-૮૪ મળી કુલ ૮ ૮ વિક્રમ વાવ છે

સંખ્યાતનું મણિવ

૧ નવારે સંખ્યાત^૧ નારો તે સાત પૂનીઓના
૧ નવી ૧૧વી માંદને રાવપરેદિના (નુચ્છે પા ૧૧૪)
મુખીની સંખ્યાને સંખ્યાત ગણવું

પ્રવેશ કરતા હોય, ત્યારે તેઓ રત્નપ્રભામા પણ હોય
એમ તમસ્તમ પ્રભામા પણ હોય [એમ એકસયોગી ૭
વિકલ્પ]

૨ અથવા એક રત્નપ્રભામા હોય અને સખ્યાતા
શર્કરાપ્રભામા હોય . એમ એક રત્નપ્રભામા હોય અને
મખ્યાતા તમસ્તમ પ્રભામા હોય [૬ વિકલ્પ]

અથવા બે રત્નપ્રભામા અને સખ્યાતા શર્કરાપ્રભામા
હોય એમ ૨ રત્નપ્રભામા અને સખ્યાતા તમસ્તમ-
પ્રભામા હોય (૬ વિકલ્પ) એમ ત્રણ રત્નપ્રભામા
એમ દશરત્નપ્રભામા અને સખ્યાતા તમસ્તમ પ્રભામા

અથવા સખ્યાતા રત્નપ્રભામા અને સખ્યાતા
શર્કરાપ્રભામા એમ સખ્યાતા રત્નપ્રભામા અને
સખ્યાતા તમસ્તમ પ્રભામા

એમ શર્કરાપ્રભામા આદિનુ પણ ગણી લેવું એમ
દ્વિત્વયોગી ૨૩૧ વિકલ્પો થશે .

૩ અથવા એક રત્નપ્રભામા, એક શર્કરાપ્રભામા
અને સખ્યાતા વાલુકાપ્રભામા . એમ એક રત્નપ્રભામા,
એક શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાતા તમસ્તમ પ્રભામા

અથવા એક રત્નપ્રભામા, બે શર્કરાપ્રભામા અને
મખ્યાતા વાલુકાપ્રભામા એમ એક રત્નપ્રભામા, દશ
શર્કરાપ્રભામા અને મખ્યાતા વાલુકાપ્રભામા પછી એક
રત્નપ્રભામા, સખ્યાતા શર્કરાપ્રભામા અને સખ્યાતા વાલુકા-
પ્રભામા હોય પછી બે રત્નપ્રભામા, સખ્યાતા શર્કરાપ્રભામા
અને મખ્યાતા વાલુકાપ્રભામા . એમ ૧૦ રત્નપ્રભામા
મખ્યાતા શર્કરાપ્રભામા અને મખ્યાતા વાલુકાપ્રભામા પછી

સખ્યાતા રત્નપ્રભામાં સખ્યાતા શકરાપ્રભામાં અને
સખ્યાતા વામુકાપ્રભામાં.

એ ૪ પ્રમાણે એક રત્નપ્રભામાં એક વામુકાપ્રભામાં
અને સખ્યાતા પદ્મપ્રભામાં હોય — એમ મણુતા મણુતા
જાણી સખ્યાતા રત્નપ્રભામાં સખ્યાતા વામુકાપ્રભામાં અને
સખ્યાતા પદ્મપ્રભામાં હોય એ ૮ગાએ બાવવું.

એમ જાણીતી બધી પૃથ્વીઓનું મણુવું એમ
ત્રિકસંયોગની કુલ ૭૩૫ વિકલ્પો થશે.

૪ હવે એક રત્નપ્રભામાં એક શકરાપ્રભામાં એક
વામુકાપ્રભામાં અને સખ્યાતા પદ્મપ્રભામાં ત્યારબાદ પૃથ્વીના
કમની ત્રીજી દૃષ્ટીમાં જે થી માંદીને સખ્યાત પદ્મનો સંચાર
કરતા બીજા ના વિકલ્પ થાય છે એમ બીજી તથા પ્રથમ
દૃષ્ટીમાં પણ જેથી માંદીને સખ્યાત પદ્મનો સંચાર કરતા
૨ વિકલ્પ થાય. એમ બધા મળીને ૩૧ વિકલ્પ થાય.
તે ૩૧ વિકલ્પો માથે માત્ર નરકનાં અનુષ્ઠસંયોગી ૩૫
પદ્મો ગુણકાર કરતાં કુલ ૧ ૮૫ વિકલ્પો થશે.

એમ બાદિની પાસે પૃથ્વીઓ સાથે પચસંયોગ કરવા
તેના પ્રથમ ચારમાં એક એક અને પાંચમાંમાં સખ્યાતા
એમ પ્રથમ વિકલ્પ થાય. ત્યારબાદ ચોથી પૃથ્વીમાં અનુક્રમ
જેથી માંદીને સખ્યાત પદ્મ સુધી સંચાર કરવો. એ રીતે
બાદાની ત્રીજી બીજી અને પ્રથમ પૃથ્વીમાં પણ કરવો. એમ
બધા મળીને પચસંયોગી ૪૧ વિકલ્પો થાય. તેની સાથે
નરકપૃથ્વીના પચસંયોગી ૨૧ પદ્મો ગુણકાર કરતાં કુલ
૮૬૧ વિકલ્પો થશે.

પદ્મસયોગમા પૂર્વોક્ત ક્રમથી ૫૧ વિકલ્પો થાય છે તેની સાથે સાત નરકના પદ્મયોગી ૭ પદોનો ગુણાકાર કરતા ૩૫૭ વિકલ્પો થાય છે

સમસયોગમા તો પૂર્વોક્ત ભાવનાથી ૬૧ વિકલ્પો થાય છે એ પ્રમાણે સખ્યાત નૈરયિકોને આશરીને ૭-૨૩૧-૭૩૫-૧૦૮૫-૮૬૧-૩૫૭-૬૧ મળી કુલ ૩૩૩૭ વિકલ્પો ગણવા

અસખ્યાતનું ગણિત

૧ થી ૧૦, પછી સખ્યાત અને પછી અસખ્યાતપદ ઉમેરી અસખ્યાતનું ગણિત ગણવું તેના ૭-૨૫૨-૮૦૫-૧૧૯૦-૯૪૫-૩૯૨-૬૭ મળી કુલ ૩૬૫૮ વિકલ્પો થશે

આ પ્રમાણે એકેદ્રિય, દ્વિદ્રિય, ત્રિદ્રિય, ચતુર્દ્રિય અને પચ્ચેદ્રિય તિર્યચયોનિકપ્રવેશનકમા એક તિર્યચયોનિક જીવથી માડીને અસખ્યાત જીવ સુધીનું ગણિત ગણવું

મનુષ્યપ્રવેશનક મમૂર્છિમ અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકારનું છે તેનું પણ એક મનુષ્યથી માડીને અસખ્યાત મનુષ્ય સુધીનું ગણિત ગણવું

દેવપ્રવેશનક ચાગ્ર પ્રકારનું છે- ભવનવામિદેવપ્રવેશનક, વાનચતગ્રદેવ૦ ન્યોતિષ્કદેવ૦ અને વૈમાનિકદેવપ્રવેશનક. તેનું પણ એક દેવથી માડીને અમખ્ય દેવ સુધીનું ગણિત ગણવું.

—શતક ૯, ઉદ્દે૦ ૩૨

૨

રાશિઓ

૧

રા ત્યુદનવરમા ભગવાન ઓતમ પૂછે છે

ઓ —હે ભગવન તુમ્હો જાણવા રાશિઓ કેટલી છે ?

મ —હે ઓતમ ! ચાર છે કૃતયુગ્મ જ્યોત્ત
દાપરયુગ્મ, અને કલ્પોત્ત ને રાશિભાષી ચાર ચાર
કાલ્પાં છેવરે ચાર બાકી રહે તે રાશિ કૃતયુગ્મ કહેવાય
ને રાશિભાષી ચાર ચાર કાલ્પાં છેવરે ત્રણ બાકી રહે, તે
રાશિ જ્યોત્ત કહેવાય. ગેમાધી ચાર ચાર કાલ્પાં છેવરે બે
બાકી રહે, તે રાશિ દાપરયુગ્મ કહેવાય અને ને રાશિભાષી
ચાર ચાર કાલ્પાં એક બાકી રહે તે રાશિને કલ્પોત્ત
કહે છે

ઓ —હે ભગવન નૈરશિકો કૃતયુગ્મરાશિય છે
જ્યોત્ત છે દાપરયુગ્મ છે કે કલ્પોત્ત દપ છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેઓ જવન્યપદે (ઓછામા ઓછી સખ્યાએ) કૃતયુગ્મ છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદે (વધારેમા વધારે સખ્યાએ) ટ્યોજ છે,^૧ તથા મધ્યમપદે કદાચ કૃતયુગ્મરૂપ હોય વી માડીને કલ્યોજરૂપ પણ હોય એ પ્રમાણે અનિતકુમારો સુધી જાણુવુ

વનસ્પતિકાયિકો તો જવન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદની અપેક્ષાએ અપદ છે—અર્થાત્ તેમા જવન્ય પદ અને ઉત્કૃષ્ટ પદનો સભવ નથી^૨ પણ મધ્યમપદની અપેક્ષાએ તેઓ કદાચ કૃતયુગ્મથી માડીને કદાચ કલ્યોજરૂપ હોય છે

• બેઘદ્રિય જીવો જવન્યપદની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્મ અને ઉત્કૃષ્ટપદે દ્વાપરયુગ્મ અને મધ્યમપદે ચારે ગણિરૂપ હોય એમ ચતુરિદ્રિય જીવો સુધી જાણુવુ બાકીના એકે દ્રિયો બેઘદ્રિયોની પેઠે જાણુવા પચ્ચેદ્રિય તિર્યચથી માડીને વૈમાનિકો સુધી નૈરયિકોની પેઠે જાણુવા અને સિદ્ધો વનસ્પતિકાયિકોની પેઠે જાણુવા^૩

સ્ત્રીઓ જવન્યપદે કૃતયુગ્મ છે, ઉત્કૃષ્ટપદે પણ કૃતયુગ્મ છે, અને મધ્યપદે ચારે ય છે એ પ્રમાણે અસુરકુમારથી

૧ આમ કહેવાનુ કારણુ શુ એ પ્રશ્નના જવાબમા ટીકાકાર જણાવે છે કે તેની માત્ર 'આક્ષા' છે

૨ જવન્યપદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ તો નિયત સખ્યારૂપ છે, અને તે નૈરયિકાદિને વિષે કાળાન્તરે પણ ઘટી રહે પરંતુ વનસ્પતિ વિષે તે ઘટી શકે નથી કારણુકે તે અનત હોવાથી અનિયત સ્વરૂપે હોય છે

૩ કારણુકે તેઓની સખ્યા વધતી જતી હોવાથી તેઓ અનિયત પરિમાણરૂપ હોય છે

અનિતકુમાર મુધીની બીજો દોષ છે તિવચ્ચેનિક બીજો તેમ / મનુષ્યનાઓથી માફતે વાનસ્પતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકદેવની બીજો પણ તેમ જ તથા.

૭૮૬ા અપજ્ઞામુખ્યવાળા અધઃવદ્ધિ છવો છે તેમજા કૃતકૃષ્ણામુખ્યવાળા અધઃવદ્ધિ^૧ છવો છે

—સતક ૧૮ હવે ૪

૨

પરિમડલ વચ્ચે સ થાનો એટલે આકૃતિઓ વિશે આમળ થા ૪૬૬ ઉપર આવી મચેલું છે

બી —૬ જમવત પરિમડલ સંસ્થાન થા કૃતકૃષ્ણ પ્રદેશાવગાદ છે કે કચ્છો પ્રદેશાવગાદ છે /

મ —૬ જોતમ માત્ર કૃતકૃષ્ણપ્રદેશાવગાદ છે તે પ્રમાણ થા સંસ્થાન કાપકૃષ્ણ સિવાય કૃતકૃષ્ણવદ્ધિ તથા પ્રકાર થા અવગાદ થા. અજ્ઞાન થાન કચ્છોજ મિતમ

૧ વાદર અભિમતિક છવ. —૬મ જીન આગાથે સુખ આત્મનાથક છવ. નવો અ હરે છે

૨ ૧૧૬ કે પરિમડલ સંસ્થાન જોજમા જોજા થા પ્રદેશની અવગાદનાવાલું મુ છે

૩. મજલો કે પ્રવચન ૧૨ પ્રદેશિક છે અને કે અવગાદ ૩૨ પ્રદેશિક છે તેને તેા થાથે આગાથા માઈ આગી ન છે તેથી કૃતકૃષ્ણ કે વચ્ચન અવ પ્રદેશિક છે તેને થાથે આગાથા તથા થા છે માટે તે જીન કે પ્રવચન પાંચ પ્રદેશિક છે તેને થા આગાથા થા થા માટે સંસ્થાન

અન્ય ત્રણ વડે^૧ અવગાઢ હોય ચતુરસ્રમસ્થાન વૃત્ત-
મસ્થાન જેવું જાણવું^૨ આયતસમ્થાન તો ચારે પ્રકારનું^૩
હોય

—શતક ૨૫, ઉદ્દે ૩

૩

ધર્માન્તિકાયથી મારીને અક્ષાસમય (કાલ) સુધીના ૭
સ્યો છે ધર્માન્તિકાય દ્રવ્યાર્થરૂપે કલ્પ્યોજ છે, કારણ કે
તે એક દ્રવ્યરૂપ હોવાથી ચારે ભાગતા એક જ બાકી રહે
છે એ પ્રમાણે અધર્માન્તિકાય અને આકાશાન્તિકાયન પણ

૧ જે વનચસ્ર ચાર પ્રદેગવાળું છે, તે કૃતયુગ્મ૦, જે
પ્રતરચસ્ર ત્રણ પ્રદેગાવગાઢ છે, અને જે ધનચસ્ર ૩૫
પ્રદેગાવગાઢ છે, તેને ચારે ભાગતા ત્રણ વધતા હોવાથી ત્ર્યોજ૦,
અને જે પ્રતરચસ્ર ૬ પ્રદેગિઃ છે તેને ચારે ભાગતા બે વધતા
હોવાથી દ્વાપર૦

૨ જે પ્રતરચતુરસ્ર ચાર પ્રદેશિક છે, તથા જે વનચતુરસ્ર
આઠ પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્મ૦, જે ધનચતુરસ્ર ૨૭
પ્રદેગિઃ છે, તેની અપેક્ષાએ ત્ર્યોજ૦, તથા જે પ્રતરચતુરસ્ર
નવપ્રદેગિઃ છે તેની અપેક્ષાએ કલ્પ્યોજ૦

૩ જે ઋણીઆયત દ્વિપ્રદેશિક છે, અને જે પ્રતરાયત ૬
પ્રદેગિઃ છે તેની અપેક્ષાએ દ્વાપર૦, જે ઋણીઆયત ત્રણ
પ્રદેગાવગાઢ છે, અને જે પ્રતરાયત પદ્મ પ્રદેગિઃ છે, તેની
અપેક્ષાએ ત્ર્યોજ૦, જે ધનાયત ૧૨ પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષા
કૃતયુગ્મ૦, તથા જે ધનાયત ૪૫ પ્રદેશિક છે, તેની અપેક્ષાએ
૨૮ત્ર્યોજ૦

નણુવુ જીવાસ્તિકાચ દ્વાર પછે કૃતયુગ્મરૂપ છે કારણ કે ન અનન દોવાથી કૃતયુગ્મરૂપ ન છે પુદ્ગલાસ્તિકાચ પછે અનન છે પણ તેના મધાત અને બેઢથી તેનું અનનપણ અનવશિત દોવાથી ને ચારે રાશિરૂપ હોય છે અથવા નમયન જીવાસ્તિકાચ જેવો નણવેલ.

ધર્મીસ્તિકાચના અવશિષ્ટ અનન પ્રદેશો દોવાથી ને પ્રદેશાચરૂપે કૃતયુગ્મ ન ૮ ૯ એમ અદ્વાયમય મુખી નાણુવુ

જીવ દ્વારારૂપે કમ્બોજરૂપ છે કારણ કે જીવ દ્વારે એક જ બ્રહ્મા છે અને જીવો દ્વારારૂપે અનન અવશિષ્ટ દોવાથી તેઓ કૃતયુગ્મરૂપ ૮ હોય છે જીવ પ્રદેશની અપેક્ષાએ જીવો કૃતયુગ્મ છે કારણ કે સમગ્ર જીવોના પ્રદેશો અવશિષ્ટ અનનરૂપ છે અને એક જીવના પ્રદેશો અવશિષ્ટ અસંખ્યાત છે તેથી તમને ચારે માથા ચાર માંકી રહે પરંતુ સરીરપ્રદેશની અપેક્ષાએ સામાન્યરૂપે ત્ય જીવના સરીરપ્રદેશો મધાત અને બેઢથી અનવશિષ્ટ અનનરૂપે દોવાથી બિન બિન નમયે તેમાં ચતુર્વિધ રાશિનો મમવતાર થઈ શકે વિસ્તારરૂપે એક એક જસગીના પ્રદેશોમાં ચારે રાશિનો મમવતાર થાય છે કારણ કે કેઈક જીવસગીરના પ્રદેશો કૃતયુગ્મરૂપ હોય છે તે અન્યના બીજ ગણિતરૂપ હોય છે સિદ્ધી પ્રદેશાચ પછે કૃતયુગ્મ ન ૮ છે

જીવ આકાશન કૃતયુગ્મપ્રદેશોને આસરીને નેરો હોય કે એમ કમ્બોજ પ્રદેશોને આસરીને રહેરો હોય. કારણ કે બૌદ્ધારિકાદિસરીરોની અવગાહના ચિચિત્ત હોય છે

સમસ્તજીવો સામાન્યરૂપે^૧ આકાશના કૃતયુગ્મ પ્રદેશોને આશરીને જ રહેલા છે કારણ કે સમસ્ત જીવો વડે અવગાઢ પ્રદેશો અસંખ્ય છે, અને વિશેષરૂપે^૨ ચારે પ્રકારની રાશિવાળા પ્રદેશોને આશરીને રહેલા હોય

નારકો સામાન્યરૂપે^૧ ચારે પ્રકારની રાશિવાળા પ્રદેશોને આશરીને રહેલા હોય, કારણકે તેમના પરિણામ વિચિત્ર છે, તથા તેમના શરીરનું પ્રમાણ પણ વિચિત્ર છે વિશેષ રૂપે પણ તેમ જ ગણાવુ એકે દ્રિય અને સિદ્ધ સિવાય બાકીના બધા જીવો માટે એમ જ બાણુવુ સિદ્ધો અને એકે દ્રિયો સામાન્ય જીવોની પેઠે બાણુવા

જીવ કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો છે કારણકે સામાન્ય જીવની સ્થિતિ સર્વ કાળમા શાશ્વત છે, અને સર્વકાળ નિયત અનત સમયાત્મક છે

પરંતુ નૈગયિક ચારે પ્રકારની રાશિવાળા સમયની સ્થિતિવાળો હોય, તેવું જ વૈમાનિક મુધી બાણુવુ કારણકે નારકાદિની ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિ હોવાથી કોઈ વાર તે કૃતયુગ્મ સમયની સ્થિતિવાળો હોય તો કોઈ વાર કલ્પ્યેજ સમયની સ્થિતિવાળો હોય સિદ્ધને જીવની પેઠે બાણુવુ

જીવના કાળા વર્ણના પર્યાયો, શરીરના વર્ણની અપેલાએ ચારે પ્રકારના હોય એમ વૈમાનિક મુધી બાણુવુ સિદ્ધ

૧ એક સમયે જ નહીં, એ અર્થમા અયોગપદ્ધ

૨ એક સમયે-યુગપત્

સમયે આ વિવેક જાગત કાર્ત્ત ન પૂતુ કાળજી નેમ
સરીર ન હોય.

એમ જ્યાં વણે અને પડ્યાં સુધી જાણું

જીવના આભિનિમોદિકજ્ઞાનપદાર્થો કદાચ કૃતજ્ઞગમ્ય
હોય એમ મારે પ્રકારના હોય. કારણકે આત્મસ્વના કારોપ-
જમની વિચિત્રતાથી આભિનિમોદિક જ્ઞાનની વિશેષતાએ અને
તેના સૂક્ષ્મ અવિભાજ્ય અસ્થિ અવત ક પશુ સંયોગજમની
વિચિત્રતાથી તેનું અવતપત્તું ચોક્કસ નથી. આમ એકદિવ
સિવામના વૈભાવિક સુધાના જીવો મારે નજરું એકદિવ
જીવને અમ્મકત્વ ન હોવાથી આભિનિમોદિક જ્ઞાન કેટલું
નથી

મતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનના પદાર્થો સમયે પણ
એમ જ જાણુ, પણ વિકલેદિવ જીવોને અવધિજ્ઞાન ન કહેવું
એમ મતપ્રવચનના પદાર્થો સમયે પણ નજરું, પરંતુ તે
નામાન્ય જીવો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાએ કહેવું જાણીત
એમ ન કહેવું જીવના જીવજ્ઞાનના પદાર્થો કૃતજ્ઞગમ્ય છે
એ પ્રમાણે મનુષ્ય તથા મિદ્ધ સમયે પણ જાણુ

પ્રતિજ્ઞાનના પદાર્થોની જાતમતમા આભિનિમોદિક
જ્ઞાની જે કહેવું મુતજ્ઞાન, વિષમજ્ઞાન મધુકરન,
મધુકરન અને અવધિજ્ઞાનના પદાર્થો સમયે પણ એ
કહેવું એ ને હોય તે તેને કહેવું જીવજ્ઞાનના
પદાર્થો જીવજ્ઞાનના પદાર્થોની જે સમજાવું

૪

પરમાણુપુદ્ગલ દ્રવ્યાર્થરૂપે કલ્પ્યોજરૂપ છે, કારણકે તે એવું જ છે પરંતુ પરમાણુપુદ્ગલો સામાન્યરૂપે ચારે પ્રકારના હોય કારણકે તેઓ છે તો અનત, પણ સઘાત-ભેદથી તેમનું સ્વરૂપ અનવશ્ચિત છે,

દ્વિપ્રદેશિક રૂકધ દ્વાપરયુગ્મ છે, ત્રિપ્રદેશિક રૂકધ ત્ર્યોજ છે ચારપ્રદેશિક રૂકધ કૃતયુગ્મ છે એમ આગળ ચાલવું

મખ્યાતપ્રદેશિક રૂકધ, અસખ્યાતપ્રદેશિક રૂકધ, તથા અનતપ્રદેશિક રૂકધ ચારે પ્રકારના હોય

પરમાણુ પુદ્ગલ કલ્પ્યોજપ્રદેશાવગાઠ હોય, દ્વિપ્રદેશિક રૂકધ કદાચ દ્વાપરયુગ્મ કે કદાચ કલ્પ્યોજ પ્રદેશાશ્રિત હોય^૧

ત્રિપ્રદેશિક રૂકધ ત્ર્યોજ, દ્વાપર, કે કલ્પ્યોજપ્રદેશાશ્રિત હોય, ચતુષ્પ્રદેશાશ્રિત ચારેરૂપ હોય, એમ અનતપ્રદેશિક રૂકધો મુધી જાણવું

પરમાણુપુદ્ગલ કદાચ કૃતયુગ્મની સ્થિતિવાળું હોય, એમ ચારે પ્રકારની સ્થિતિવાળું હોય, એમ અનતપ્રદેશિક રૂકધ મુધી જાણવું

—શતક ૨૫, ઉદ્દે ૪

૫

રાજગૃહનગરમા ગૌતમ પૂછે છે હે ભગવન્ 'શુદ્ધ (નાના) સુગ્ધો કેટલા છે ?

૧ કારણકે તે એવું પ્રદેશમા સ્થિત પણ હોય

સત્યધે આ વિવેક બાજત દાર્ઠ ન પૂગુ કાચ્છો તેમ
શરીર ન હોવ.

એમ જાણ વલ્લે અને રપગી સુધી જાણુ

જીવના આભિનિમોધિક જ્ઞાનપદ્ધતિ. કદાચ કૃત્યુગ્રાપ
હોવ એમ ચારે પ્રકારના હોય કારણકે આવરણના ક્ષેત્ર
જમની વિમિત્રતાથી આભિનિમોધિક જ્ઞાનની વિશેષતાએ અને
તેના સૂક્ષ્મ અવિભાજ્ય બંધો અને ત હે પણ ક્ષેત્રોપજમની
વિમિત્રતાથી તેનું અનતપણું એકત્વ નથી જામ એકેન્દ્રિ
મિત્રાવના વૈભાનિક સુધીના જીવો માટે જાણુ એકેન્દ્રિ
જીવન મમ્મકત્વ ન હોવાથી આભિનિમોધિક જ્ઞાન એવું
નથી

મતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનના પદ્ધતિ સત્યધે પણ
એમ જ જાણુ પણ વિષેન્દ્રિય જીવોને અવધિજ્ઞાન ન કહેવું
એમ મનઃપ્રવજ્ઞાનના પદ્ધતિ સત્યધે પણ જાણુ પરંતુ તે
નામાત્ર જીવો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાએ કહેવું જાણીત
એવું ન કહેવું જીવના જ્ઞેયજ્ઞાનના પદ્ધતિ કૃત્યુગ્રાપ હ
એ પ્રમાણે મનુષ્ય તથા મિત્ર સત્યધે પણ જાણુ

મતિજ્ઞાનના પદ્ધતિની જાણતમાં આભિનિમોધિક
જ્ઞાનની પેઠે કહેવું મતિજ્ઞાન, વિભજ્ઞાન અમુદચન
અમમુદચન અને અવધિજ્ઞાનના પદ્ધતિ સત્યધે પણ એ
પ્રમાણે કહેવું જેને જે હોય તે તેને કહેવું જ્ઞેયજ્ઞાનના
પદ્ધતિ સત્યધે જ્ઞેયજ્ઞાનના પદ્ધતિની પેઠે અમમ્મ

કૃતયુગ્મ ૧૪ કલ્પોન્નચ્ચોન્ન ૧૫ કલ્પોન્નદ્વાપરયુગ્મ
૧૬ કલ્પોન્નકલ્પોન્ન ૧

૬

આવલિડા અસખ્યાતા મમયરૂપ છે તે જ પ્રમાણે
સ્તોકથી માડીને શીર્ષપ્રહેલિકા, પલ્પોપમ, માગરોપમ
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના મમયો સુધી જાણવું,^૨
પુદ્ગલપરિવર્ત^૩ અનતમમયરૂપ છે તે જ પ્રમાણે ભૂતકાળ,
ભવિષ્યકાળ તથા સર્વકાળનું પણ જાણવું

આનપ્રાણ સખ્યાતી આવલિકારૂપ છે એ પ્રમાણે
શીર્ષપ્રહેલિકા સુધી જાણવું પલ્પોપમ અસખ્યાતી
આવલિકારૂપ છે એમ સાગરોપમ, અવસર્પિણી અને
ઉત્સર્પિણી મળ્યે પણ જાણવું પુદ્ગલપરિવર્ત અનત
આવલિકારૂપ છે એ પ્રમાણે સર્વકાળ સુધી જાણવું

સ્તોકમા કેટલા આનપ્રાણ છે — વગેરે બધું આવલિકાની
પેઠે જાણવું એ પ્રમાણે શીર્ષપ્રહેલિકા સુધી સમજવું

સાગરોપમ સખ્યાતા પલ્પોપમરૂપ છે એ પ્રમાણે
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પણ જાણવું પુદ્ગલપરિવર્ત
અનત પલ્પોપમરૂપ છે એ પ્રમાણે સર્વકાળ સુધી જાણવું

અવસર્પિણી કેટલા સાગરોપમરૂપ છે, એ “બાઅતમા”
પલ્પોપમ જેવું બધું જાણવું.

૧ અહીં બન્ને, જેટલીવાર કાઢ્યા તે પદ પહેલું છે, અને
જેટલા વચ્ચા તેની અપેક્ષાએ બીજું પદ છે

૨. જુઓ પા ૨૧૩-૫

૩ જુઓ પા ૮૯ નોંધ ૧

મ — હે જીતમ ! ચાર કુલ્યુઓ ક્યા છે કૃતયુગ્મ
ઓ / દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્પોત્તર વિવરણ સમુદ્ર સ્થાવળા
રાસિવિસ્તરને કુલ્યુઓ કહે છે તેમાં ચાર આઠ બાગ વગેરે
સમ્પ્રદાયના રાસિને કુલ્યુઓ કહે છે તથા સાત, અગ્નિવા
વગેરે રાસિને કુલ્યુ ઓત્ર ને છ વગેરે રાસિને કુલ્યુ દ્વાપરયુગ્મ,
અને એક પાંચ વગેરે સમ્પ્રદાયના રાસિને કુલ્યુ કલ્પોત્તર
કહેવામાં આવે છે

જો — હે ભગવન કેટલાં મહાયુગો—મહારાસિઓ
ક્યા છે ?

મ — હે જીતમ ! સોળ મહાયુગો ક્યા છે તે આ
પ્રમાણે

૧ કૃતયુગ્મકૃતયુગ — એટલે કે ૭ રાસિમાંથી પ્રતિ મમ
ચાર ચાર કાઠીએ તો છવ્વે ચાર બાગી રહે અને ૮
કેટલી વાર કાઠીયા તે મ સ્થાવળાથી પણ ચાર ચાર કાઠીએ તો
આઠ બાગી રહે તે. [તે પ્રમાણે] ૨ કૃતયુગ્મઓત્ર
૩ કૃતયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ ૪ કૃતયુગ્મકલ્પોત્તર ૫ ઓત્રકૃતયુગ્મ
૬ ઓત્રઓત્ર ૭ ઓત્રદ્વાપરયુગ્મ ૮ ઓત્રકલ્પોત્તર
૯ દ્વાપરયુગ્મકૃતયુગ્મ ૧૦ દ્વાપરયુગ્મઓત્ર ૧૧
દ્વાપરયુગ્મ દ્વાપરયુગ્મ ૧૨ દ્વાપરયુગ્મકલ્પોત્તર ૧૩ કલ્પોત્ર

૧ એમને ૧૧માંથી ચાર ચાર કાઠીએ તો જાતે ચાર રહે
ગા અને એટલીવાર કલ્પોત્ર તે સમ્પ્રદાય પણ ચાર છે

૨ એમને ૧૬માંથી ચાર ચાર કાઠીએ તો તથા વધે નરે
એટલીવાર કલ્પોત્ર તેની સંખ્યા ચાર છે

ક્રતયુગ ૧૪ કલ્પોઃ૧૭૦ ૧૫ કલ્પોઃ૧૮૧૫૨૫૦
૧૬ કલ્પોઃ૧૭૦

૬

આવલિકા અમખ્યાતા મમયરૂપ છે તે જ પ્રમાણે
મોઝથી માડીને શીર્ષપ્રહેલિકા, પત્યોપમ, માગરોપમ
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના મમયો મુધી જાણુવું,^૨
પુદ્ગલપરિવર્ત^૩ અનતમમયરૂપ છે તે જ પ્રમાણે ભૂતકાળ.
ભવિષ્યકાળ તથા સર્વકાળનું પણ જાણુવું

આનપ્રાણ મખ્યાતી આવલિકારૂપ છે એ પ્રમાણે
શીર્ષપ્રહેલિકા મુધી જાણુવું પત્યોપમ અસખ્યાતી
આવલિકારૂપ છે એમ સાગરોપમ, અવસર્પિણી અને
ઉત્સર્પિણી મમયે પણ જાણુવું પુદ્ગલપરિવર્ત^૩ અનત
આવલિકારૂપ છે એ પ્રમાણે સર્વકાળ મુધી જાણુવું

મોઝમા કેટલા આનપ્રાણ છે — વગેરે બધું આવલિકાની
પેઠે જાણુવું એ પ્રમાણે શીર્ષપ્રહેલિકા મુધી સમજવું

માગરોપમ સખ્યાતા પત્યોપમરૂપ છે એ પ્રમાણે
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પણ જાણુવું પુદ્ગલપરિવર્ત^૩
અનત પત્યોપમરૂપ છે એ પ્રમાણે સર્વકાળ મુધી જાણુવું

અવસર્પિણી કેટલા સાગરોપમરૂપ છે, એ^૧ બાબતમાં
પત્યોપમ જેવું બધું જાણુવું.

૧ અહીં બલે, જેટલીવાર કાઢ્યા તે પદ પહેલું છે, અને
જેટલા વધ્યા તેની અપેક્ષાએ બીજું પદ છે

૨ જુઓ પા ૨૧૩-૫

૩ જુઓ પા ૮૯ નોંધ ૧

દુઃખપરિવત અનત હિતપિંડી અને અવપિંડીય
 છે એ પ્રમાણે સુવકાળ મુધી નાણુ

શૂતકાળ અનત દુઃખપરિવતીય છે એ પ્રમાણે
 અનામતકાળ અને મર્વાકાળ સજાધી નાણુ ભવિષ્યકાળ
 શૂતકાળથી એક સમય અધિક છે સુવકાળ શૂતકાળ કરતાં
 કાર્ષ્ક અધિક નમણું છે અને ભવિષ્યકાળ કરતા કાર્ષ્ક નવ
 નમણું છે

—શ્લોક ૨૫ ઉદે. ૬

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૭ મો

કુતૂહલ-ખંડ

૧

વિવિધ પ્રશ્નો

૧

ગૌં—હે ભગવન્ ! લોકનો અત અલોકના અતને સ્પર્શે, અને અલોકનો પણ અત લોકના અંતને સ્પર્શે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે સ્પર્શીય છે તે શુ સ્પૃષ્ટ છે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! એટનો છેડો સમુદ્રના છેડાને સ્પર્શે ? સમુદ્રનો પણ છેડો એટના છેડાને સ્પર્શે ?

મં—હા ગૌતમ !

ગૌં—હે ભગવન્ ! એ પ્રમાણે પાણીનો છેડો વહાણના છેડાને સ્પર્શે, કાણાનો છેડો વસ્ત્રના છેડાને સ્પર્શે અને ઢાયાનો છેડો તડકાના છેડાને સ્પર્શે ?

મં—હા ગૌતમ !

૨

ગૌ — હે ભગવન્ ! વાહણુ (મેષ) એક મોટા નીકપ વગેરે પરિણુમાવવા સમર્થ છે ? તથા તેનું રૂપ કરીને અનેક મોજના સુધી જવા મમથ છે ?

મ — હા મૌતમ !

ગૌ — હે ભગવન્ ! મેષ આદ્યમત્સ્યદ્વિધી ગતિ કરે છે કે પરમત્સ્યદ્વિધી ?

મ — હા મૌતમ ! તે પરમત્સ્યદ્વિધી ગતિ કરે છે તથા પરકમ અને પરપ્રમોજથી.

ગૌ — હે ભગવન્ ! એ મેષ સ્ત્રી છે ?

મ — ના મૌતમ ! તે સ્ત્રી નથી પણ મેષ છે એ પ્રમાણે કુરુ, મોગા તથા હાથી વગેરે વિષે પણ જાણવું

ગૌ — હે ભગવન્ ! તે મેષ એક મોટા વાહનનું રૂપ કરી અનેક મોજનો સુધી ગતિ કરે ?

મ — હા મૌતમ ! વળી તે એક તરફ પૈ રાખીને પણ ચાલે, અને બીજી તરફ પૈ રાખીને પણ ચાલે.

— શ્લોક ૩ ઉપે ૪

૩

ગૌ — હે ભગવન્ ! તરતનો મળાવેલો અગ્નિ જાળવારૂપ મહાક્રિયાવાળો હોય છે પણ પછી તે ફાલે ફાલે એમલો બને જાય છુટાઈ જાય અંતારરૂપ થાય મુમુરૂપ થાય અને પછી બ મરૂપ થઈને અગ્નિ ક્રિયાવાળો થાય ?

મ — હા મૌતમ !

— શ્લોક ૪ ઉપે ૧

૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! રાજગૃહનગર પૃથ્વી કહેવાય, જલ કહેવાય, કંટ કહેવાય, શૈલ કહેવાય કે અચિત્ત અને મિત્ર વ્યો કહેવાય ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ગદાનો સમુદાય એ રાજગૃહ-નગર છે

—શતક ૫, ઉદ્દે ૯

૫

ગૌં—હે ભગવન્ ! લવણસમુદ્ર ઊછળતા પાણીવાળો છે કે અસુબ્ધ પાણીવાળો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ઊછળતા પાણીવાળો છે .

—શતક ૬, ઉદ્દે ૮

૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! દુખી જીવ દુખથી વ્યાપ્ત હોય કે, અદુખી જીવ દુખથી વ્યાપ્ત હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! દુખી જીવ દુખથી વ્યાપ્ત હોય. એ પ્રમાણે દુખી નારક દુખથી વ્યાપ્ત હોય, પણ દુખરહિત નારક દુખથી વ્યાપ્ત ન હોય એ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાય

—શતક ૭, ઉદ્દે ૧

૭

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઘોડો દોડતો હોય છે, સારે ‘ખુખુ’ શબ્દ કેમ કરે છે ?

મ — હે ઔતમ' ત્યારે તે ફોડતો હોય છે ત્યારે
ફડવ અને ઘડતની વચ્ચે કંઈ નામે વાણી ઉત્પન્ન થાય છે
તેથી થોડો તે સ્પષ્ટ કરે છે

— સતક ૧ ઉરે ૩

૮

મો — હે ભગવન્ આ ઉત્તર જલની સાખા મરણ
અમમે મરણ પામીને ક્યા ઉત્પન્ન થશે ?

મ — હે ઔતમ' તે આ જ જલુદીપના બારતવાંશ
પદ્મસિપુર નામના નમરમાં પદ્મસિંહસૂત્રે ઉત્પન્ન થશે
અને ત્યાં તે અર્ચિત વહિત અને પૂજનીય થશે ?

— સતક ૧૪ ઉરે ૮

૯

મો — હે ભગવન્ જન્માત્માય દેવો જન્માત્માય
એટલે કે ઊંડા નદિ કનારા કેમ ફરવાય છે ?

મ — હે ઔતમ એક એક જન્માત્માય દેવ એક એક
પુરુષી એક એક પાંચણ ઉપર ને પુરુષને જરાય કુળ થયા
દીધા સિવાય જગીસ પ્રકારનો નાટ્યવિધિ જતાથી સહવા
નમય છે તથા ૧ જન્માત્માય કહેવાય છે

મો — હે ભગવન્ દેવતા ઉડ સહ કેઈ પુરુષના
આધાર તાજ વડે તરતારથી કાપી નાખી કમકપુર્ણ નાખવા
અમય છે ?

૧. પૂજમાં આવા સે રવુ પ્રજા ૭ એમો સ્વરૂપને
સ્વરૂપની નાની સાખાએને ૬૪

મં—હા ગૌતમ ! તે તેના માથાને છેદી છેદીને, બેદી બેદીને, ડરી ડરીને અને ચૂર્ણ કરીને કમણ્ડુમાં નાખે, અને જતા તે પુરુષને જગ પણ પીડા ન થાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! ગૃભક દેવો ગૃભક (સ્વચ્છ દયારી) કેમ કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ હમેશા પ્રમોદવાળા, અત્યંત દોડાળાલ્લ દર્પને વિષ રતિવાળા, અને મૈયુન મેવવાના સ્નાનવાળા હોય છે જે તે દેવોને ગુપ્તે થયેલા જુએ છે તે વણો અપયશ પામે છે, અને જે તેઓને તુષ્ઠ થયેલા જુએ છે, તે ઘણો યશ પામે છે તેમના દશ પ્રકાર છે અન્નગૃભક, પાનગૃભક, વસ્ત્રગૃભક, ગૃહગૃભક, શયનગૃભક, પુષ્પગૃભક, ફલગૃભક, પુષ્પ-ફલગૃભક, વિદ્યાગૃભક અને અન્યક્રત-ગૃભક^૧ તેઓ બધા દીર્ઘ વૈતાલ્યોમા, ચિત્ર વિચિત્ર, યમક અને સમક પર્વતોમા તથા કાચનપર્વતોમા વસે છે તેમની મિથિતિ એક પલ્લોપમની છે

—શતક ૧૪, ઉદ્દે ૮

૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! ઉદાયા^૨ નામનો હાથી કઈ ગતિમાથી આવ્યો છે, અને મરીને કયા જવાનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવોમાથી આવ્યો છે, અને મરીને રત્નપ્રભાપૃષ્ઠીમા એક સાગરોપમની વધારેના

૧ અન્નાદિ વિભાગ વિના સામાન્યરૂપે સ્વચ્છ દયારી—ટીકા

૨ ક્ષણિકનો હાથી જુઓ પા ૨૫૪-૫

વધારે શ્રિતિવાળા નરકાવાસમાં નાગકપળ ઉત્પન્ન થવાનો છ
 ન પ્રમાણ જૂતાનદ દામીનું પણ નક્કરું

— સતક ૧૭ છે ૧

૧૧

ઓ — હે ભગવન્ ! દેવ જ્ઞે અનુરોધો મમ્મામ
 થાય છી

મ — હા મીતમ ! ત્યારે તેમનો મમ્મામ થતો હોય,
 ત્યારે દેવા તથ્યમર્થ સાક્ષર પાંદર કે કાંકરો વગેરે કે
 કેઈ વસ્તુનો સ્પર્શ કરે, તે વસ્તુ તેમને સમ્પ્રદાયે પશ્ચિત્ત
 થાય છે પણ અસુરકુમાર દેવોને તો હમેશા વિદુવર્મા
 સમ્પરના હોય છે

ઓ — હે ભગવન્ મેળા પ્રભાવવાળો દેવ હજાર કપે
 વિદુવર્મા પરસ્પર સમ્મામ કરાવવા સમર્થ છી

મ — હા મીતમ ! તે જ્યાં સરીરો એક જીવ ત્યારે
 સમ્પ્રદાયો હોય છે જ્ઞે કેઈ પુરુષ તે સરીરો વચ્ચે
 અંતરાત્માને પોતાના હાથ વડે કે સમ્પ્ર વડે સ્પર્શ કરે
 તો પણ જીવને કશી ખીડા ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં.

— સતક ૧૮ છે

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૮ મા

.

સામાન્યકથન

દેવોના પ્રકાર

ગૌં—હે ભગવન્ ! દેવો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના કહ્યા છે ભવનપતિ,
વાનવ્યતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક

—શતક ૨, ઉદ્દે ૭

ગૌં—હે ભગવન્ ! દેવો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ગૌં—હે ભગવન્ ! દેવો પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે
૧ ભવિષ્યમા દેવપણાને પ્રાપ્ત થનાર ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ’
૨ મનુષ્યોમા દેવની પેઠે પૂજ્ય ‘નરદેવ’ ૩ શ્રુતાન્ધિ ધર્મ
વડે દેવો જેવા ‘ધર્મદેવ’ ૪ પારમાર્થિક દેવપણુ હોવાથી
સામાન્ય દેવો કરતા અધિક—ગ્રંથ ‘દેવાધિદેવ’ અને ૫
દેવગત્યાન્ધિ કર્મના ઉત્પત્તિ દેવપણાનો અનુભવ કરનાર
‘ભાવદેવ’

અગિહત ભગવનો ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન અને દશનને
ધાગણુ કરનારા વગેરે હોવાથી ‘દેવાધિદેવ’ કહેવાય છે

મવનપાત્ર, વાનવતર ન્વપાત્ર અને રૂમાન રૂપો રવનના
નમસ્કી નામ અને નેત્ર કમોતિ અનુભવે ૪ નાદ આવશે
સ્વાર ૪

નો — ૮ અમરન અન્વચરવો કથાથી આતીન
કે પત્ર થાય ?

મ — ૯ નોતમ નૈરુધિકાથી આતીને ઉત્પત્ત થાય,
તમ ૮ તર્કવાથી મનુષ્યોથી અને રવોથી પણ આતીન
કે પત્ર થાય ?

નરદેવા નૈરુધિકાથી અને રવોથી આતીન કે પત્ર થાય,
પણ નિર્વચ અને મનુષ્યોથી આતીન કે પત્ર ન થાય
નાગકાયા પણ અન્વચમાન નાગકોમાંથી ન આવે, અન્વચમાંથી
નર્દા ધમરેવા આરે અતિ થઈ આતીને ઉત્પત્ત થાય ?
સ્વાધિકેરો નૈરુધિકો અને રવેત્તમાંથી ન આતીને ઉત્પત્ત થાય
નૈરુધિકામાં પણ પ્રથમ ત્રણ રૂપોમાંથી ન આવે, અને રેવામાં
પણ રેમાનિકાથી આતીન નવાચમિક રેવા મુધીનામાંથી ન
આવ, આવરો પણ આરે અતિમાંથી અન્વચલ ?

અન્વચ-રવો (વૈદિકસાધ્વિનપત્ર મનુષ્ય ૬ નિર્વચ)
એક રૂપ થામ્યુ કરવાન તમ અનેક રૂપો થામ્યુ કરવાને પણ
સમય ૪ તે રૂપો સજ્જાન, અમજ્જાન, મનદ, અમનદ,
નમાન કે અમમાન પણ હાય, એ રૂપો થામ્યુ કર્યા થઈ

૧ વિશેષ વિચિત્રા મારે જુઓ પ્રજાપત્યાસુર પર ૧
૫ ૨૧૫

૨ વિચિત્રો મારે જુઓ પ્રજા પર ૧, ૫ ૨૧૫

૩ વિચિત્રો પ્રજાપત્યા પર ૧, ૫ ૨૧૧ મારે અન્વચમાંથી
ચેવા કે પત્રાન પ્રમાણે અમુચી,

તે પોતાના યથેષ્ટ કાર્યો કરે છે એ પ્રમાણે નરદેવ અને ધર્મદેવ મળ્યે પણ કહેવું દેવાધિદેવમા પણ તે બંધી ગણિ છે, પણ ઔત્મુક્યના અભાવથી તેમણે તેમ કર્યું નથી, કરતા નથી અને કરશે પણ નહીં ભાવદેવોનું ભવ્યદ્રવ્યદેવો જેવું જ જાણવું

ભવ્યદ્રવ્યદેવો મરીને દેવોમા જ ઉત્પન્ન થાય, નગદેવો તો નૈરયિકોમા જ^૧ થાય ધર્મદેવો વૈમાનિકથી ઉપરના દેવોમા જ ઉત્પન્ન થાય છે, દેવાધિદેવો તો મરણ પામીને નિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત થાય છે. ભાવદેવો તિર્યચ્યોનિકોમા અને મનુષ્યોમા જ ઉત્પન્ન થાય

મૌથી થોડા નગદેવો છે, તે કરતા દેવાધિદેવો સખ્યાતગણા છે, તે કરતા ધર્મદેવો સખ્યાતગણા છે, તે કરતા ભવ્યદ્રવ્યદેવો અમખ્યાતગણા છે, અને તે કરતા ભાવદેવો અમખ્યાતગણા છે — શતક ૧૨, ઉદ્દે ૯

૨

દેવોની સ્થિતિ

આલભિકા નગરીમા શખવન ચૈત્ય હતું તે નગરીમા ઘણા શ્રાવકો રહેતા હતા એક વખત એકઠા થયેલા અને એકેલા તે શ્રાવકોમા વાર્તાલાપ થયો કે, ‘દેવલોડમા દેવોની કેટલા ઝાલ સુધી સ્થિતિ ઝડી છે?’ ત્યારે દેવસ્થિતિ મળ્યે મત્ય હકીકત જાણનાર ઋષિભપુત્ર તેમને કહ્યું કે,

૧ કોઈ ચક્રવર્તી દેવમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે નરદેવપણ્ણ છાડીને ધર્મદેવપણ્ણ પામે તો જ કામલોગનો ત્યાગ કર્યા સિવાય તો તે નૈરયિકમા જ જાય.

હે આયો! દેવશોકમાં દેવેલી ઝોઝામાં ઝોઝી ચિત્તિ
 દસ દબાર વાની કહી છે અને વધારેમાં વધારે ચિત્તિ
 નરીમ મામરોપમ વધતી કહી છે. તેથી ઉપરની ચિત્તિના
 દેવો કે દેવશોકો નથી પરંતુ આવશેને તેના કલા ઉપર
 અદા થઈ નહીં.

પછી એક વખત અમવાન મહાવીર ત્યા આવના તે
 આવશેને તેમને તે બાજત પૂછ્યું ત્યારે અમવાન મહાવીરે
 ઋષિપુત્રના કહેવાન બનુમેલન આપ્યું તેથી તે આવશેને
 જઈને ઋષિપુત્રની હાથ માગી.

પછી તે ઋષિપુત્ર પશુ યીસવનો વગેરે પાળે
 પશુ વગ્મ મુષી અમણપણ પારીને અતિ ૬ દબાર
 ઉપવાસથી મરણ પામી, ઓપમકપમા અનુકુલ નામે
 વિમાનમાં દેવ ગયો ત્યા તેની ચિત્તિ આર પમ્પોપમની હતી
 ત્યાથી તે મહાવિદેહસુત્રમાં મિદિપદ પામ્યો.

*

*

*

આસન્નિકામાં સપવન ચેતથી થોડે દૂર પુરુષ
 નામના બાહ્યપ્રધર્મી પરિવારક ગંગેના હતો. તેને નિત્ય
 ૭ દબાર ઉપવાસ કરતાં અને દાસ નમા રાખી તો
 તપતા તપનાં સિવગત્તિની પેઠે વિભવ્યાન કૃપમ થતું
 અને તેથી તે બ્રહ્મશોક કૃત્યમાં રહેલા દેવોની ચિત્તિ ગણવા
 તથા તેના સાચો, અને કહેવા સાચો કે દેવોના વધારેમાં
 વધારે ચિત્તિ દસ મામરોપમ વળેની ૭ પરંતુ પછી એક

૧ દેવ દેવશોકની ચિત્તિની વિગતો ખારે જુઓ આ
 માન્યું અતિમ ઉપરેમ પુ. પા. ૨૧૧

વખત મહાવીર ભગવાન એ નગરીમા આવતા, અને તેમને
મોઢે તેત્રીસ સાગરોપમની વધારેમા વધારે ગિયતિ જાણુતા
ઝડકની પેઠે પુદ્ગલ પણ તેમની પાસે પ્રવ્રજિત થયો
ત્યાગ પછીનુ બધુ શિવગજર્ણિની પેઠે જાણુવુ

—શતક ૧૧, ઉદ્દે ૧૨

૩

દેવોના આવામ

ગૌતમના પ્રશ્નો છે

અમુરકુમારના ચોમક લાખ આવાસો છે તેમા જે
આવાસો નાના છે, તે સખ્યાત યોજન વિસ્તારવાળા છે,
અને મોટા છે, તે અસખ્ય યોજન વિસ્તારવાળા છે

તેમા સખ્યાત યોજન વિસ્તારવાળા આવાસોમા એક
મમયે ઓછામા ઓછા એક જે કે ત્રણ અને વધારેમા વધારે
મખ્યાત અમુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ઓછામા ઓછા
એક જે કે ત્રણ અને વધારેમા વધારે સખ્યાતા કાપોતાદિ-
ચાર ક્ષેત્રવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, કારણકે, ત્યા કાપોતાદિ ચાર-
ક્ષેત્ર હોય છે, તે પ્રમાણે દ્વિજપાક્ષિક, શુક્લપાક્ષિક સગી,
અસગી, ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક, મતિજાની, શ્રુતજાની, અવધિ-
જાની, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની તથા વિભગજ્ઞાનીનુ પણ
જાણુવુ ચક્ષુર્દર્શનવાળા જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, પરંતુ ઓછામા
ઓછા એક જે અથવા ત્રણ અને વધારેમા વધારે સખ્યાતા
અચક્ષુર્દર્શનવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે (કારણકે ઉત્પત્તિ
સમયે સામાન્ય ઉપયોગરૂપ અચક્ષુર્દર્શન હોય છે) એમ
અવધિદર્શનવાળા પણ જાણુવા એમ આહારસજ્ઞા, ભવસજ્ઞા
મૈત્રુનમજ્ઞા અને પગ્ગિરહમજ્ઞાવાળાનુ પણ જાણુવુ તે પ્રમાણે

શ્રી અને પુરુષ વેદવાળા ઉત્પન્ન થાય છે, (પણ નર્પુમક વ વાળા ત્યાં જીવજાતા નથી.) ઉપર પ્રમાણે કોષધ્યાયીથી માંડીને બોભકરાથી સુધીના જાણુવા. ઓત્રદિવાદિના ઉપબોધવાળા ઉત્પન્ન થતા નથી પણ નોઈદિય (મન) ના ઉપબોધવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રમાણે કાષ્ઠોપબોધવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. (પણ મનબોધી અને વચનબોધી ઉત્પન્ન થતા નથી.) એ પ્રમાણે આકારોપબોધવાળા અને એ રીતે જ્ઞાનાકારોપબોધવાળા પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

વળી એ મજ્જાના ચોત્તરવાળા જ્ઞાવામામ્ભથી એક નમ્ભે ઓછામાં ઓછા એક ભે કે ત્રણ અને વધારેના વધારે મજ્જાના અમુરકુમારો જન - ખરણ પામે. એ પ્રમાણે કાષ્ઠોપબોધવાળા ઉદને મલ્લાદિ જાણુ. ૧ વિમર એટલે કે અવધિજ્ઞાની અને અવધિરક્ષની ત્યાંથી નીકળતા નથી (કારણકે અમુરકુમારાદિથી નીકળેલા તીર્થકરાદિ ન થાય અને અવધિજ્ઞાન અને અવધિરક્ષન સદિત તે તીર્થકરાદિ જ ઉદન.) અમુદગની ઉદનતા નથી ઓત્રદિવાદિના ઉપબોધવાળા ઉદનતા નથી મનોબોધી અને વચનબોધી પણ ઉદનતા નથી.

મજ્જાના ચોત્તર વિભાગવાળા અમુરકુમારાવાએને ત્રિ મજ્જાના અમુરકુમારો છે. મજ્જાના કાષ્ઠોપબોધવાળા છે ત્યાંથી માંડીને સજ્જાના સગીજ્ઞો સુધી એમ જ જાણુ.

૧. વલ્લપિ અહીં અવધાંત્રાવગ્ધામાં મન વધાંત્રિનો અજ્ઞાપ દોષથી દ્વન્દ્વમન થેડ નથી. પણ દ્વિત્વદોષ જાણમન કનસ દોષ છે.

૨. હજાન દેવદોષો સુધીના રવા પુરુષવતિ અસત્તીર્થ ક્રિયન છે. ઘારે અસત્તી પણ અવધી થવા.

અમરી ડહાય હોય છે અને કદાય નથી હોતા ^૧ સખ્યાતા ભવસિદ્ધિ કહેલા છે, એમ સખ્યાતા પુરુષવેદવાળા ૭૭ લા મુધી ડહેવુ ક્રોધકપાયવાળા કદાય હોય છે, અને ડહાય નથી હોતા એ પ્રમાણે માન, માયા મળધે પણ જાણુવુ ^૨ સેભાકપાયવાળા તો સખ્યાતા હોય છે ડારણકે દેવગતિમા સેભાકપાયી ઘણા હોય છે ગ્રાન્થેન્દ્રિયાદિ ઉપયોગવાળા સખ્યાતા છે નોઈદ્રિયના ઉપયોગવાળા અમરીની પેઠે જાણવા સખ્યાતા મનોયોગી છે, એ પ્રમાણે અનાકારોપયોગી મુધી જાણુવુ

ચરમ-એટલે કે જેને છેલ્લો જ અસુરકુમારભવ યાકી છે, અથવા અસુરકુમારભવને છેલ્લે સમયે વર્તતા જીવો ડહાયિત હોય છે અને ડહાયિત નથી હોતા હોય તો અસરીની પેઠે જાણવા.

અસખ્યાતા યોજન વિમ્તારવાળા આવાસોમા પણ યધુ એ પ્રમાણે જ જાણુવુ, પણ સખ્યાતને યદ્ધે અસખ્યાત પદ મૂકવુ

નાગકુમારને ૮૪ લાખ ભવનો છે, સુવર્ણકુમારને ૭૨ લાખ, વાયુકુમારને ૯૬ લાખ, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર ઉદધિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમારના

૧ અસરીઓમાથી મરણ પામીને જીવો અસુરકુમારપણે ઉત્પન્ન થયા છે, તેઓ અપર્યાપ્તિવસ્થામા ભૂતભાવની અપેક્ષાએ અસરી કહેવાય છે તેઓ અદ્ય હોય છે, માટે કદાય હોય છે અને કદાય નથી હોતા એમ કહ્યું છે

૨ દેવોમા ક્રોધ, માન, અને માયતા ઉદયવાળા કોઈન સમયે જ હોય છે તેથી

પ્રત્યેક યુગમને ૭૬ સાખ બવતા હાજ છે બાકીનું બધુ
જપર પ્રમાણે જ જાણવું

વાનન્મતર દેવોના આવાસ અમંજ્ય સાખ છે અને
ત મંજ્યાત યોજન વિસ્તારવાળા જ છે બાકીનું બધુ
અમુ કુમારોના સંજ્યાત પદમા કહ્યું તેમ જાણવું

ત્યોતિથિક દેવોના^૨ અમંજ્યસાખ આવાસ છે
બાકીનું બધુ વાનન્મતર પ્રમાણે જાણવું પણ અહીં માત્ર
નેત્રેન્દ્રેશ્વા કહેવી અને ઉત્પાદ તથા સત્તાને વિષે અસમી
કેવો બ્રહ્મજ્ઞતા કે ઉદ્ધતતા નથી એમ કહેવું

સૌધમ દેવલો^૩ના મંજ્યાત તેમ જ અસંજ્યાત યોજન
વિસ્તારવાળા ૩૨ સાખ વિમાનાવાસ છે બાકી બધુ
ત્યોતિથિક પ્રમાણે જાણવું પણ ત્રણે આશાપદોમા
મંજ્યાતા પાદ કહેવો, અહીંથી નીકળીને તીર્થ^૪કરાદિ સાખ
છે મારે અવધિશાની અને અવધિહતની આવે એમ કહેવું
બાકી બધુ પૂવ પ્રમાણે અસંજ્યાત યોજન વિસ્તારવાળા
વિમાનાવાસોમા અમંજ્યાત ૧૬ મુકીને એમ જ કહેવું પણ
અવધિશાની અને અવધિહતની સંજ્યાતા આવે છે એમ
કહેવું કારણ કે તીર્થ^૫કરાદિક જ અવધિશાન અને
અવધિહતન મહિત આવે અને તે મંજ્યાતા ૮ હાજ

સૌધમની પેઠે ઈશાનનું પણ કહેવું સનકુમારનું પણ
તમ જ જાણવું, પણ અહીં સ્ત્રીવેદવાળા ઉત્પન્ન થતા નથી
તમજ સત્તામા પણ જાતા નથી ત્રણ આશાપદોને વિષે

૧ પૃથ્વીમાવિભવ પણ અસંજ્યેશ સાખ આવાસો કહ્યા છે

અમરી ન કહેવા, કારણ કે અહીં સરીથી આવીને ઊપજે
છ અને સરીને વિષે જાય છે એ પ્રમાણે સહસ્રાર સુધી
જાણુવું, પરંતુ વિમાનો^૧ અને લેશ્યાઓમા^૨ વિશેષ છે, બાકી
બધું પૂર્વ એકે જાણુવું

આનંત અને પ્રાણુતમા મજ્યાત અને અમજ્યાત
ચોજન વિસ્તારવાળા ચારસો વિમાનાવાસ છે મજ્યાત
ચોજન વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોને વિષે ત્રણ આલાપકો
નહસ્રાર દેવલોકની પેઠે કહેવા, અસજ્યાત ચોજન
વિસ્તારવાળા વિમાનોને વિષે ઉત્પાદ અને વ્યવન સંબંધે
એ પ્રમાણે ‘સજ્યાતા’ પદ કહેવું,^૩ માત્ર મત્તામા
અમજ્યાત પદ કહેવું મનના (નોષ્ટ્રિયના) ઉપયોગવાળા
ઓછામા ઓછા એક, બે કે ત્રણ અને વધારેમા વધારે

૧ પહેલાં સ્વર્ગમા ૩૨ લાખ વિમાનો છે, ખીજામા ૨૮
લાખ, ત્રીજામા ૧૨ લાખ, ચોથામા આઠ લાખ, પાંચમામા ૪
લાખ, છઠ્ઠામા પચાસ હજાર, સાતમામા ચાલીસ હજાર,
આઠમામા છ હજાર, નવમાથી બારમા સુધી સાતસો, અધોવર્તી
ત્રણ શ્રેણીકમા ૧૧૧, મધ્યમ ત્રણમા ૧૦૭, અને જીર્વ ત્રણમા
૧૦૦, તથા અનુત્તરમા પાંચ

૨ શુકાદિ વિમાનવાસીની લેશ્યાઓ અનુક્રમે આ પ્રમાણે
છે તેજ, તેજ, તેજ, પદ્મા, પદ્મશુક્લા, શુક્લા, પરમશુક્લા
અહીં તો સર્વ શુકાદિ દેવથાનોમા પરમશુક્લા જાણવી

૩ આનંતાદિમા અસજ્યાત ચોજનવાળા વિમાનોમા પણ
ઉત્પાદ અને વ્યવન વિષે સજ્યાતા પદ મૂકવાનું કારણ એ કે,
ગર્ભજ મનુષ્ય થકી જ આનંતાદિમા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે
દેવો ત્યાંથી વ્યવનીને ગર્ભજ મનુષ્યમા જ ઉત્પન્ન થાય છે,
અને તે સજ્યાતા જ હોય છે

નમ્યાન નપતે અને સત્તામાં અસખ્યાત દોષ એમ કહ્યું
જાનત અને પ્રાણુતની પેઠે આરણ્ય અને અમ્યુતને વિષ
કહ્યું પણ વિમાનાવાઓ ત્રણો કહવા એ પ્રમાણ
પ્રેવચકનું પણ નહયું

અનુત વિમાનો પાંચ છે તેમાં મર્વાર્થમિદ મંખ્યાન
યાજ્ઞનવાણુ છે બાકીના અસખ્યા મોક્ષનવાર્ગા છે
મર્વાર્થમિદમાં મખ્યાત વિસ્તારવાર્ગા પ્રેવચક મનષિ કયું
નમ કહ્યું વિષય એ કે કૃત્યપાસિકો અભવ્યો અને ત્રણ
જ્ઞાનવાર્ગા અહીં પ્રપન્નતા નથી આવતા નથી અને
સત્તામાં પણ હોતા નથી વળી અહીં ચરમ જ દાવ છે ^૧
અમખ્યા વિસ્તારવાર્ગાને પણ પૂર્વાંગ કૃત્યપાસિકાદિ ન
કહવા પણ ત્યાં અચરમ (જે છેલ્લો ભવ નથી એવા
પણ) તપ જે છે બાકી ત્રણ પ્રેવચક પ્રમાણે ^૨

અમુરકુમારાવાઓમાં મમ્બરદિ અમુરકુમારો પણ પ્રવર
તથા ૧૫ વારદિ પણ તપ જે પરતુ મમ્બરમિથ્થાદિ ન તપ જે
અવરની જાતનમાં પણ એ પ્રમાણે નહયું વળી ૧
આવામાં મમ્બરદિ અમુરકુમારો ૧૦ અવિરદિન છે પણ
મમ્બરમિથ્થાદિ ૧૬ કદાચ અવિરદિન છે અને કદાચ
વિરદિન છે એમ મવચક અને અનુતર મુખી તાણુ
પણ વિગત એટલો કે અનુતર વિમાનમાં મિથ્થાદિ આ
મિથ્થાદિ ન કદવા

—છત્ર ૧૩ ક્રે ૨

૧ સખ્યાન.

૨ ૧૧૫ અમખ્યાન.

૪

દેવોની વધઘટ

ગૌં—હું ભગવન્ ! નૈરયિકો કટલા કાળ સુધી વધે છે, વટે છે કે અવસ્થિત રહે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી, અને વધારેમાં વધારે આવલિંગના અસખ્ય ભાગ સુધી તેઓ વધે છે એ પ્રમાણે ઘટવાનો કાળ પણ જાણવો.

પરંતુ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૨૪ મુહૂર્ત સુધી તેઓ અવસ્થિત રહે છે ? એમ સાતે પૃથ્વીઓમાં જાણવું પણ એટલો ભેદ છે કે, રત્નપ્રભામાં ૪૮ મુહૂર્ત, શર્ડરાપ્રભામાં ૧૪ રાત્રિદિવસ, વાલુકાપ્રભામાં એક માસ, પકપ્રભામાં બે માસ, ધૂમપ્રભામાં ચાર માસ, તમપ્રભામાં આઠ માસ, અને તમગ્તમાપ્રભામાં બાર માસ અવસ્થાનકાળ છે.

જેમ નૈરયિકો માટે કલ્પે તેમ અસુગ્રહમારો માટે પણ જાણવું પરંતુ ઓછામાં ઓછા એક સમય સુધી અને વધારેમાં વધારે ૪૮ મુહૂર્ત સુધી તેઓ અવસ્થિત રહે છે એમ દશે પ્રકારના ભવનપતિનું જાણવું.

૧ સાતે પૃથ્વીઓમાં બાર મુહૂર્ત સુધી કાઈ જીવ ઉત્પન્ન થાય નહિ, અને કોઈનું મરણ થાય નહિ એ પ્રકારનો વધારેમાં વધારે વિરહકાળ હોવાથી તેટલો કાળ તેઓ અવસ્થિત રહે છે તથા બીજા બાર મુહૂર્ત સુધી જેટલા જીવ નૈરયિકમાં ઉત્પન્ન થાય, તેટલા જ મરે એવો પણ નૈરયિકનો અવસ્થાનકાળ હોવાથી—એ બંને મળી ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી નૈરયિકની એકપગિમાણના હોવાથી તેઓની અવસ્થિતતા જાણવી.

એકેદિવે વધે પશુ^૧ છે ૫૨ પશુ છે અને અવશિષ્ટ પશુ રહે છે એ ત્રણેનો કાળ જોજામાં જોજો એક સમય અને વધારેમાં વધારે આવશિષ્ટનો અસખ્ય ભાગ લખવો

બેઠદિવે તથા ત્રણઠદિવે તે જ પ્રમાણે વધે છે કે ૫૨ છે તમેાનું અવસ્થાન જોજામાં જોજો એક સમય અને વધારેમાં વધારે ને અતમુદ્ધત^૨ લખવું એ પ્રમાણે અતુરિદિવ સુધી તથા નાકીના વધા જીવેાનો વધવા રહવાનો કાળ પૂર્વ પ્રમાણે લખવો પશુ તેઓના અવસ્થાન કાળમાં આ પ્રમાણે ને છે સમૃદ્ધિમ પચેદિશિતવ ચનો ને અતમુદ્ધત મમજ પચેદિશિતવ^૩ચનો ચોવીસ મુદ્ધત નમજિમ મનુષ્યનો ૪૮ મુદ્ધત જમજ મનુષ્યનો ૨૪ મુદ્ધત વાનસ્પતર જ્યોતિરિક સૌધમ અને હિતાનમાં ૪૮ મુદ્ધત મન્દકુમારમાં ૧૮ રાત્રીદિવસ અને ૪ મુદ્ધત માહેદેવલોકમાં ૨૪ રાત્રીદિવસ અને ૨ મુદ્ધત જલસેલમાં ૪૫ રાત્રીદિવસ સાંતકમાં ૬ રાત્રીદિવસ મહાશુક્રમાં ૧૧ રાત્રીદિવસ સહસ્રારમાં ૨ રાત્રીદિવસ જ્ઞાનત અને

૧ તેઓ નિરંતર ૬ પત્ર થવા હોવાથી તેમને વિરહમત ૭ ન નહિ પશુ પશુ ૬ પત્ર થવા હોવાથી અને શાશ્વત મરણ થવ હોવાથી તથે પશુ ૭ એમ મ્હુ ૭; પશુનું મરણ થવાથી અને શાશ્વતી ૬ પત્તિ થવાથી ૫૨ પશુ ૭ એમ મ્હુ તથા સરખાની ૬ પત્તિ થવાથી અને સરખાતું મરણ થવાથી અવરિવત પશુ ૭ એમ મ્હુ

૨ એક અતમુદ્ધત વિરહમત ૭ અને જીનું અતમુદ્ધત તેા સરખી સંખ્યાવાચ્યઓના ૬ થાક અને મરણનો સમય ૭ એમ વિરહમત તથે અવસ્થાનમતથી કર્ણો ન્હાવેા.

પ્રાણુતમા સખ્યેય માસો, આરણુ અને અચ્યુતમા સખ્યેય વર્ષો,
અને ઐવેયક,^૧ વિજય, વૈજયત, જયત અને અપરાજિતમાં
અસખ્ય હજાર વર્ષ, તથા સર્વાર્થસિદ્ધિમા પલ્યોપમનો સખ્યેય
ભાગ

સિદ્ધિ ઓછામા ઓછો એક સમય અને વધારેમા
વધારે આઠ સમય સુધી વધે છે, અને ઓછામા ઓછો એક
સમય અને વધારેમા વધારે છ માસ સુધી અવગ્નિત રહે છે

—શતક ૫, ઉદ્દે ૮

૫

દેવોનો વિષયભોગ

ગૌ—હે ભગવન્ ! દેવોનો ઇન્દ્ર અને દેવોનો ગન્ધ
શકે જ્યારે ભોગવવા યોગ્ય દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાને ઇચ્છે,
ત્યારે તે તેમને તે વખતે કેવી રીતે ભોગવે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે વખતે તે એક મોડું ચક્રના જેવું
સ્થાન વિદુર્વે છે^૨ તેની લગાઈ અને પહોળાઈ એક લાખ

૧ ઐવેયકના નીચલા ત્રણ ભાગમા સખ્યાત ગત વર્ષો,
મધ્યમ ત્રિકમા સખ્યાત હજાર વર્ષ અને હપરના ત્રણ ભાગમા
સખ્યાત લાખ વર્ષ વિરહકાળ છે વિજયાદિમા તેા અસખ્યાત-
લાખ વિરહ છે સર્વાર્થસિદ્ધિમા પલ્યોપમનો સખ્યેય ભાગ
વિરહકાળ છે આનંદ પ્રાણુતનો સખ્યાત માસ અને આરણુ-
અચ્યુતનો સખ્યાત વર્ષ વિરહકાળ છે

૨. ગદને સુધર્માસમા ભોગગ્ધાન છે, તેાપણુ તેમા માણુવક
તત્ત્વને વિષે દાખડામા જિનના અગ્નિઓ છે, અને તેની પામે
મૈથુનનિમિત્ત વિષયભોગ ન કરવા પડે માટે તે ખીન્નુ ગ્ધાન
વિદુર્વે છે

મોડાની અને પરિધિ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બે
 મહાવીસ મોડા ત્રણ હાસ એકમો અઠાવીસ પંચા અને
 ઘાઠક અધિક સાદાતેર આગળ છે તે માનની ઉપર સમ
 અને મણીય મુનિમાત્ર દોષ છે તેના મધ્યમાત્ર એક
 મુદર પ્રાસાદ દોષ છે તેની ઊંચાઈ પાંચસો મોડા અને
 તેનો વિસ્તાર અઠીસો મોડા દોષ છે તેમા આઠ મોડા
 ત્રણ એક મણિપીઠિકા દોષ છે તેની ઉપર એક મોડી
 દેવશ્યા દોષ છે ત્યાં તે ઠીક પોતપોતાના પરિવારજન
 આઠ પટરાણીનો નામે નાદય ગીત અને વાદિના સન્દો
 વાં મોમવવા મોજ્ય વિજ મોત્રો મોમવે છે સહી પેડે
 મહાનનુ પશુ સમજવુ એ પ્રમાણે સનતકુમારનુ પશુ નણુ
 પરવુ તે મહાસ ૬ x૩ મોડાનો નણુવો તથા મણિ-
 પીઠિકા ઉપર સમ્યાત જ મે સિદ્ધામન ઠંડવુ કારણે ત્યાં
 પશુમાત્રથી વિરમમોતનુ રજ દોષ છે * તે પ્રમાણે પ્રાચીન
 તથા અત્યુત સુધી નણુવુ પશુ નેનો મેદસો પશ્ચિમ દોષ
 નેનો મેદસો અઠી ઠંડેવો પોતપોતાના કલ્પનાં વિમળોની

* ભગવતપત્ર જ્ઞાતર, જ્ઞાતિક અને પહેલા વધા બીજા
 નવવા રેમાનિક નારદા રેરા મનુષ્યની માર્ગ કમસુખ
 મોતરે છે બીજા અને મોશા કમમા ક્રીના રજસ દ્રાવ પાવમા
 અને છુટા કલ્પમા રેવીએના રૂપ એકને જ, સાવમા અને
 આઠમા રેવીએના સન્ત સાદાજેને જ, અને નવમા-દશમા વધા
 ૧૧-૧૨મામા રેવીએના વિવિધથી જ સાચા છે બીજા રજર્
 સુધી જ રેવીએની કલ્પિ છે પણ તે આઠમા રજમ સુધીને
 રેવીની કલ્પા મુજબ તેથી ત્યાં ઉપર પહેલી નવ છે નારદ
 નવ ઉપરના રેવાને મનસુખની અપેક્ષા નથી.

હિંચાઈ નેટલી મહેલની હિંચાઈ જાણવી અને હિંચાઈના અડધા ભાગ નેટલો વિસ્તાર જાણવો ?

— શતક ૧૪, ઉદ્દે ૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! જ્યોતિષકના ઇંદ્ર અને રાજા ચંદ્ર અને મૂર્ચ કેવા પ્રકારના કામભોગોને ભોગવતા વિહરે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેમ પ્રથમ યુવાવસ્થાના પ્રાગ્ભા અવધાન કાઈ એક પુરુષે પ્રથમ હિંગતી યુવાવસ્થામાં અળવાળી ભાર્યા સાથે તાજે જ વિવાહ કર્યો, પછી ધન મેળવવા તે ૧૬ વર્ષ મુઘી પગ્દેશ ચાલ્યો ગયો. પછી, તે ધનને મેળવી, ડાર્ય સમાપ્ત કરી, વિન્નરહિતપણે પાછો પોતાને ઘેર આવ્યો. પછી તેણે રનાન કરી, બલિકર્માદિ કરી અઢાર પ્રકારના શાકાદિથી યુક્ત મનોજ અને શુદ્ધ ભોજન કર્યું, પછી સુદૃઢ ગયનોપચારયુક્ત વાસગૃહમાં ઉત્તમ શૃંગારના શૃલકપ, સુદૃઢ વેપવાળી, કલાયુક્ત, અત્યંત ગગયુક્ત અને મનને અનુદૂલ એવી સ્ત્રી સાથે ઇષ્ટ શબ્દાદિ પાત્ર પ્રકારના મનુષ્યસબધી કામભોગ ભોગવતો વિહરે, તો હે ગૌતમ ! તે પુરુષ કામશાંતિ સમયે કેવા પ્રકારના સુખને અનુભવે ? ‘હે

૧ હિંચાઈ પહોળાઈ સનત્કુમાર અને માહેન્દ્રમાં ૬૦૦×૩૦૦, બ્રહ્મ અને હાન્તકમાં ૭૦૦×૩૫૦, શુક અને સહસ્રાર ૮૦૦×૪૦૦, આનત, પ્રાણત અને આરણ્ય-અશ્યુતના ૯૦૦×૪૫૦ સનત્કુમારથી માડીને આગળના ઇંદ્રા પરિવાર સહિત ભોગ ભોગવે છે, કારણ કે સ્પર્શમાત્રનો ભોગ ખીજની હાજરીમાં અવિરુદ્ધ છે પણ શક અને ઈશાને દ્ર તો ગરીર દ્વારા વિષયભોગ કરતા હોવાથી પરિવાર સહિત જતા નથી

જાગૃધમન મમજી ' ત પુરુષ કિં? સુખો અનુભવે. દ
 જીતમ ' તે પુરુષના કામભોજી કરના વાનજ્યતરદેવોને અનત
 મજા વિશિષ્ટતર કામભોજી દામ છે તેમનાથી અમુરકુમાર દેવના
 નિવાસના ભવનવાસ્તી દેવોને તેમનાથી અમુરકુમાર દેવના
 નમનાથી મહા નમ્રતા અને તારાઓન અન તેમનાથી
 મદ અને સૂર્યને અનતમજા વિશિષ્ટતર કામભોજી દામ છે

— સતક ૧૭ ઉદે ૬

૬

દેવોની બાપા

જો — હ બાવન દેવક સયત કહેવાય ?

મ — ના જીતમ તેમ કહેવું એ જો છે પગ
 તમન અમયત કહેવા એ નિમુર વચન છે તેમને સયતા
 સયત કહેવા એ જાણુ છતુ કરવા તેણે છે પણ તમન
 નાસયત કહેવા

જો — હે ભગવન ' દેવો કઈ બાપામા બોલે છે ?

મ — હ જીતમ દેવો અર્ધમાત્રથી બાપામા બોલ
 છે અને ત્યાં બાલાતી બાપાઓમા પણ તે / બાપા
 વિશિષ્ટપ છે ?

— સતક ૫ ઉદે ૪

૧ પ્રાણ સંગ્રહ, માયથી પેરાથી ગૌરસેની અને અપજન
 એ સુખ્ય છે બાપામાની માયથી બાપાનું અને પ્રાણનાયક
 કાઈ કાઈ રસપુ એ બાપામાં છે તે અર્ધમાત્રથી
 દેવાય — ગીતા

૭

દેવોની શક્તિ

ગૌં—હે ભગવન્ ! દેવ પોતાની શક્તિ વડે ચાગ પાચ દેવવાસોને ઉલ્લઘન કરે, અને ત્યાર પછી ખીજની શક્તિ વડે ઉલ્લઘન કરે ?

મં—હા ગૌતમ ! અસુરકુમારો પણ આત્મશક્તિથી અસુરકુમારોના આવાસોનું ઉલ્લઘન કરે, ત્યાર પછી ખીજની શક્તિ વડે ઉલ્લઘન કરે એ રીતે વૈમાનિક સુધી જાયુવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! અલ્પ ઋદ્ધિવાળો દેવ મહા ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને જાય ?

મં—ના ગૌતમ ! તે પ્રમાણે સમાન ઋદ્ધિવાળો પણ મમાન ઋદ્ધિવાળાની વચ્ચે થઈને ન જાય, પણ જો તે પ્રમત્ત હોય તો તેમની વચ્ચે થઈને જાય

ગૌં—હે ભગવન્ ! શું તે દેવ સામેના દેવને વિમોહ પમાડીને જઈ શકે, કે વિમોહ પમાડ્યા વિના જઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ ! વિમોહ પમાડીને જઈ શકે ? મહાઋદ્ધિવાળો દેવ તો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને—તેને વિમોહ પમાડ્યા વિના, કે વિમોહ પમાડીને—જઈ શકે

એ પ્રમાણે અલ્પ શક્તિવાળો અસુરકુમાર મહાશક્તિવાળા અસુરકુમારની વચ્ચે થઈને જઈ શકે વગેરે વૈમાનિક

૧ એ પ્રમાણે રાક્ષસપ્રહાર કરીને જઈ શકે, એ વિદ્વત્ પણ જાણે

નુષીના વિકાસો નમ ત્વા. એ પ્રમાણે અત્થ સક્તિવાણો
 દેવ અને મહાસક્તિવાણો દેવી વગેરે, તથા અત્થ સક્તિવાણો
 દેવી અને મહાસક્તિવાણો દેવ વગેરે તથા અત્થ સક્તિવાણો
 દેવી અને મોગી સક્તિવાણો દેવી વગેરે માટે પણ સમજવું

—શ્લોક ૧ ઉદે ૩

મૌ —૬ ભગવન્ ! મેહા પત્તિવાસ્ત્રો દેવ ભાવિ
 તાત્મા અનમારતી વચ્ચે શકિતે નય ?

મ —૬ મૌતમ દેવો એ પ્રકારના છે માનિમિધ્વાદિ
 અન અમાપિસમ્પન્નદિ તેમા ને માવિ છે તે તે
 અનમારત નોઈને વડનો નથી તેથી તે તેની વચ્ચે શકિતે
 નય પણ ને અમાવિ છે તે તે તેને નોઈને નમે છે
 તેથી તે ન નય

મૌ —૬ ભગવન્ ! નારદેભ્ય મત્કાર, સ મત્ત વડન
 અબ્યુત્થાન અંતરિક્ષરણ, આસનપ્રદાન, આમનાનુપ્રદાન^૧
 મામા નવુ, મેદેસાની મેવા કરવી, અને નય ત્યારે તેની
 પાછળ ૧૭, ૫૮૫૬ વિનય છે ?

મ —ના મૌતમ તેવુ ન ૫ વીકાપિક્ષી માંડીને
 મતુરિદ્ધ્ય જ્યો મનધિ પણ ૧૭૫૫ પમેદિય તિયમોમા
 મ્હકારાં દોવ છે પણ આસન આપવું, અને દેસ્વવું એ ને
 નથી અસુરકુમારાદિ દેવો તથા મનુષ્યોમાં તે નથી વિનય છે

—શ્લોક ૧૪ ઉદે ૩

૧. ચીરમ શાસ્ત્ર જ્ઞાતિ માટે આસનને ક્રિષ્ણ આનંદી બીજ
 રથને લાવવું

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૧૬૭

મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ હજારરૂપો ધાગણુ ડરી હજાર
ભાપા ખોલવા મમર્થ છે

—શતક ૧૪, ઉદે૦ ૯

૮

દેવ મરીને ક્યાં જાય ?

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! મહાઋદ્ધિવાળો દેવ મગણુ પામીને
તુગ્ત જ એ શરીરને જ ધાગણુ ડરનાગ નાગોમા (એટલે કે
જેઓ નાગનુ શરીર છોડીને મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરે તેઓમા) ઉત્પન્ન થાય ?

મ૦—હા ગૌતમ ! ત્યાં તે નાગના જન્મમા અર્થિત,
વન્તિ, પૂજિત, દિવ્ય, પ્રધાન, સત્ય, તથા સલાવપાતરૂપ (જેની
મેવા મકલ છે તેવો), થઈને તે સસારનો અત ડરે, અને
પામે રહેલા પૂર્વના મગધી દેવોએ જેનુ પ્રતિહારકર્મ કર્યું
છે, તેવો થાય ત્યાંથી મરણ પામીને તે સિદ્ધ થાય, અને
મુક્ત થાય એ પ્રમાણે એ શરીરવાળા મણિમા અને એ
શરીરવાળા વૃક્ષોમા પણ જાણુવુ પણ જે વૃક્ષમા ઉત્પન્ન
થાય, તે વૃક્ષ સમીપમા રહેલા દેવ વડે કૃતપ્રાતિહાર્ય
(રક્ષણાદિ કાર્ય)વાળુ થાય, તથા તેની આમપાસ છાણુ
વગેરે વડે લીંપેલ અને ખડી વગેરે વડે ઘોળેલ ચોતરો હોય

—શતક ૧૨, ઉદે૦ ૮

૯

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ?

૧ નૈરયિકો

પ્ર૦—નૈરયિકો ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ?

૭ —મનુષ્યોમાંથી અને તિલચરણનોભયથી (૧) ૭
 ૧ તિલચા પશુ પચેદિલ પથોમ મગી અને અમગી
 તમના તમા અમગી પચેદિલ તિલચ નાન તમ-
 હનીમા ઉત્પન્ન થાય તેમા રત્નપ્રમામા ઉપમ થનાગ રિત
 નીચની વિચના મમગી તેઓ એક મમવ જોખમા જોગ
 અક ને તમુ અને વધારેમા વધારે ન ખ્યાત કે અનખ્યાત
 ઉપમ થાય તમના સરીર ઉપર^૧ મહનના(પા)રાગા દાવ
 તમની ઉચ્ચ જોખમા જોડી જામગના જમખ્યાતમા
 બામની અને વધારેમા વધારે એક દત્ત ચોત્તી દાવ
 તમનુ ન થાન (સરીરાનુ) દૂક દોવ^૨ તેમન પ્રથમ તમ
 ૩ થાઓ દાવ તેઓ મિથ્યાદિ ૪૫ તમા મનિ અને મુન ન
 અજાન દાવ વચન અને થાય એ ન વ્યાપાગ દોવ, આદા^૩
 બન મયુન-પરિમદ એ ચારે મગા દાવ ચારે ક્યાવ દાવ
 પાચે ઉદિય ૪૫ રે નાકસાન માચ્છુનિક એ તમુ સુમુરપાન
 દાવ મુખ આ ૬૫ ના ૧૦૫ દાવ તપુસકરે દાવ
 તથા તમના અપવસાના પ્રસન્ન તમ ૮ અપ્રસન્ન દાવ ૯
 નગમિક થાય ફરી તિલચ થાય અને ફરી નરમિક થાય
 એવુ મમનામમન ન બર પર્વત દરેક આ પ્રમાણે બીજી
 અનેક ૧૦૫૦૫ તથા અનેક વિભાગો પાડીને મળમા વિચાર

૧ અંદરે કે સિવાઈ — ૭૭ ૭ મહનચોની રિચતો મારે
 જુઓ આ માથાનુ નવિમ ઉપરેસ પુસ્તક પા ૧૨૭

૨ જુઓ ઉપરનું પુસ્તક પા ૧૩

૩ અર્થાત્ બીજી સવમા નારક થઈ તે ફરી જસગી ૫
 તિલચ ન થાય પશુ અવરથ સચીપશુ પ્રાપ્ત કરે

છ^૧ તે જેમકે - જે તે જવન્ય આયુષવાળા રત્નપ્રભાના નારટી તરીકે ઉત્પન્ન થાય તો, ઉત્કૃષ્ટ આયુષવાળા નારટી તરીકે ઉત્પન્ન થાય તો, અથવા તે અમળી તિર્યચ પોતે જવન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો,^૨ અથવા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો હોય તો, પાછો પોતે જવન્ય આયુષવાળો હોઈ રત્નપ્રભામાં જવન્ય આયુષવાળો થાય, અથવા ઉત્કૃષ્ટ આયુષવાળો થાય તથા પોતે ઉત્કૃષ્ટ આયુષવાળો હોઈ રત્નપ્રભામાં જવન્ય અથવા ઉત્કૃષ્ટ આયુષવાળો થાય — એ પ્રમાણે^૩ આ મળી પચેદ્રિય તિર્યચ મખ્યાતવર્ષ આયુષવાળા તથા પર્યાપ્તમાથી જ આવે, અને સાને પૃથ્વીઓમાં ઉત્પન્ન થાય તેમની બાળતમા રત્નપ્રભામાં જ્યે સહનન ડહેવા, જ્યે સમ્થાન ડહેવા, જ્યે લેખ્યા ડહેવી, ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિહસ્યો ડહેવા, ત્રણ યોગ, ત્રણ વેદનાઓ અને પાચ સમુદ્ધાનો ડહેવા^૪ અને ગમનાગમન બેથી આઠ ભવ મુર્ધી ડહેવું પોતે જવન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો તેની શિચાઈ આગળના અસખ્યાતમા ભાગથી માડી બેથી નવ ધનુષ મુર્ધીની ડહેવી, ત્રણ લેખ્યા, મિષ્ટાદિષ્ટિ, એ અજ્ઞાન અને ત્રણ સમુદ્ધાત

૧ તેની બધી વિગતો આપવી નિરર્થક છે જે જે વિશેષતાઓ છે તે નોંધ વગેરેમાં દેક્યા આપી છે

૨ તેને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયો જ હોય, તેનું આયુષ અતર્મુદ્ધર્તનું જ હોય

૩ નિર્વિશેષણ, પર્યાપ્ત, અને અસહી, તથા એ ત્રણ જવન્ય સ્થિતિને અપેક્ષી તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને અપેક્ષી એમ ત્રણ નવ વિહસ્યો ગણવા

૪ અત્ય એ મનુષ્યને જ હોય

કહેવા. એ પ્રમાણે મર્કટપ્રમાદિનું ભણવું પણ વાપુશ પ્રમાણ પાંચ મહાનન પદપ્રમાણ ચાર, ધૂમપ્રમાણ ત્રણ તમ પ્રમાણ એ અને તમસ્તમ પ્રમાણ પ્રથમ સંકલન કહેવું વળી તેમાં આપણે ન કહેવો. વળી એ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકામાં ઉત્પન્ન થાય તેા ત્રણથી પાંચ ભવ કહેવા તે પોતે જ્યન-જ્ય સ્થિતિવાળો હોય તેા ત્રણથી સાત ભવ કહેવા તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થવાનો હોય તેા ત્રણથી પાંચ ભવ કહેવા તેવું ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં થવાનો હોય તેા ભણવું.

૨ એ તે મનુષ્યોમાંની જાતીને ઉત્પન્ન થાય તેા પર્ણોમ નિજ્ઞાન આધુષ્યવાળા મરીમાંથી જ આવે, અને માને પરીમાં ઉત્પન્ન થાય. રત્નપ્રમાણ ૭ મહાનન, દ્વિચાર્થ એથી નવ આમળથી માફતે પાંચમેા ધનુષ (માફા નહીં મરી પચેદિય તિરચ્ચની પેડે પણ) ચાર જ્ઞાન, અને ત્રણ અજ્ઞાન વિષયે,^૧ તથા ૭ સમુદ્ધાત કહેવા. એ તે મનુષ્ય પોતે જ્યન-જ્ય કાળની સ્થિતિવાળો હોય તેા જીવાઈ એથી નવ આમળ કહેવી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિષયે કહેવા પાંચ સમુદ્ધાત^૨ કહેવા, અને એ તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો હોય, તેા દ્વિચાર્થ પાંચમેા ધનુષ કહેવી.

૧ સીએ છઠી નરક ૫ થી સુધી જ રૂપને છે

૨ એ મનુષ્ય જન્મિ મન-જન્મ અને આદ્યારક સરીક પ્રાપ્ત કરી નરકમાં રૂપને તેને જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિષયે હોય.

૩ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાને જ આદ્યારક સમુદ્ધાત સંભવે તેથી

હેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૭૦૧

શર્કરાપ્રભામા ઊંચાઈ બેથી નવ હાથથી માડીને પાચસો ધનુષ સુધી કહેવી જો તે પોતે જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો તેની ઊંચાઈ બેથી નવ હાથ કહેવી, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો હોય તો પાચસો ધનુષ કહેવી એ પ્રમાણે છઠ્ઠી પૃથ્વી સુધી જાણુવું, પણ ત્રીજી પૃથ્વીથી એક એક સહનન ઘટાડવું મમમ નરકમા પ્રથમ સહનન કહેવું, સ્ત્રીવેદ ન કહેવો, અને બે ભવ કહેવા

૨ ભવનવાસી

૧ અસુરકુમારો તિર્યચો અને મનુષ્યોમાથી આવે— (એ વિગત નૈરયિકો પ્રમાણે જાણુવી) ૧ અ પર્યામ અસરી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ પોતે જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો તેને પ્રશન્ત અધ્યવસાય કહેવા

આ સરી પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ સખ્યાત તેમ જ અસખ્યાત આયુષવાળામાથી આવીને ઉત્પન્ન થાય તેમા અસખ્યાતને પ્રથમ સહનન, ઊંચાઈ બેથી નવ ધનુષથી માડીને છ ગાઉની, મમચતુરસ્ત સમ્થાન, મિચ્યાદષ્ટિ, બે અજ્ઞાન ત્રણ યોગ, ચાર સજ્ઞા, ચાર કષાય, પાચ ઇન્દ્રિયો, ત્રણ સમુદ્ધાત,^૧ બે વેદના, બે વેદ,^૨ બે અધ્યવસાયો, અને બે ભવ કહેવા પોતે જઘન્ય આયુષવાળો હોય તો ઊંચાઈ બેથી નવ ધનુષ અને ગાંઠક અધિક એક હજાર ધનુષ કહેવી.

૧ તે સમુદ્ધાત કરીને પણ મરે છે અને ક્યાં વિના પણ મરે છે

૨ અસખ્યાત વર્ષવાળા નપુ સ્ત્રવેદવાળા ન થાય — દીક્ષા.

૬ સખ્યાત વરવાળામાંથી આવે તો રત્નપ્રભા મમાન નણવું પણ ભેટ્યા ચાગ કહેવી અધ્યવસાય પ્રસન્ન કહેવા.

૭ મનુષ્યોથી આવે તો મત્તીમાંથી આવે સખ્યાત તથા અસખ્યાત વય આયુષ્યવાળામાંથી આવે, અમખ્યાત વરવાળાના શરીરની ઊંચાઈ ઓછામાં ઓછી કાર્ક અધિક પાચમો ધનુષ અને વધારેમા વધારે તણુ ઝાઝ કહેવી. નાકી તિલચ્છેનિકાની પેઠે કહેવું પણ પોતે જાન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો શરીરની ઊંચાઈ કાર્ક અધિક પાચમો ધનુષ કહેવી અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો હોય તો તણુ ઝાઝની કહેવી.

સખ્યાતવરવાળા પર્ણામમાંથી જ આવે તેમણે રત્નપ્રભામાં ઉત્પન્ન થનાર મનુષ્યો જેવું કહેવું.

નામકુમારો તિલચ્છે અને મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તિર્થંચાની જાનનમાં અસુરકુમારો જેવું કહેવું સગી પચેદિવ મખ્યાત તેમ જ અસખ્યાત વયના આયુષ્યવાળા કહેવાં મખ્યાત વયવાળા પર્ણામમાંથી જ આવે. મનુષ્યોમાં સગીઓમાંથી આવે બીજાં અસુરકુમારની પેઠે કહેવું અસખ્યાત વયવાળા સગી મનુષ્યની ઊંચાઈ કાર્ક અધિક પાચસો ધનુષથી તણુ ઝાઝ સુધીની કહેવી. મખ્યાત વયવાળા પર્ણામમાંથી જ આવે.

એમ સ્તનિતકુમાર સુધી કહેવું.

૮ એકેદિવારિ તિર્થંચ

પૃથ્વીકાર્કિષા તિલચ્છ મનુષ્ય અને દેવતા આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

૧ ને તિર્થંચમાંથી આવે, તો એકેદિવથી આવીને પચેદિવ તિર્થંચમાંથી આવે.

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૭૦૩

અ જો પૃથ્વીકાયિકમાથી જ આવે, તો તેમનું સહનન ઈવં હોય, તેઓ નિરતર અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય, તેઓનું શરીર ઓછામાં ઓછું અને વધારેમાં વધારે આગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ જોડાઈ હોય, તેઓની આકૃતિ મસૂરની માળ જેવી હોય તેઓને ચાર લેશ્યા, મિત્યાદષ્ટિ, મતિ અને શ્રુત જે અજ્ઞાન, કાયયોગ, ચાર સજ્ઞા, ચાર કપાય, અર્ગેન્દ્રિય, ત્રણ સમુદ્વાત, જે વેદના, નપુસક વેદ, અને પ્રજાગ્ના અધ્યવસાય, અને જેથી માડીને સંખ્યાત ભવ હોય

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થાય, તો તે નિરતર એક-એ-ત્રણ, સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય, તેમને જેથી આઠ ભવ હોય પોતે જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોય, તો ત્રણ લેશ્યાઓ^૧ કહેવી, તથા અપ્રશન્ત અધ્યવસાય કહેવા, પોતે જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોઈ, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થાય, તો એક-એ-ત્રણ, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું, તથા જેથી આઠ ભવ કહેવા

આ અપૃકાયિકમાથી આવે, તો તેના શરીરની આકૃતિ મિતિષુક-પરપોટા-જેવી કહેવી, જેથી આઠ ભવ કહેવા, કે, અસંખ્યાત ભવ કહેવા

૬ તેજસ્કાયિકનું શરીર સોયના સમૂહ જેવું કહેવું, ત્રણ લેશ્યાઓ કહેવી ૨

---

૧ જઘન્ય સ્થિતિવાળામાં દેવો ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી તેમાં તેજલેશ્યા ન હોય — ટીકા

૨ અપૃકાયિકમાં તો દેવ પણ ઉત્પન્ન થાય એટલે ચાર સહી હતી — ટીકા

૬ વાયુકામિકનું શરીર પવનના આકારનું કહેવું

૭ વનસ્પતિકામિકની આકૃતિ અનેક પ્રકારની કહેવી
શરીરનું પ્રમાણ આગળના અસખ્યાતમા ભાગથી માપીને
એક હજાર થોડન ગેટનું કહેવું

૮ મેઠદિવથી આવે તે પશીમ અને અપશીમ
મનમાંથી આવે એક સમયે એક-બે-ત્રણ સખ્યાત કે
અસખ્યાત ઉપન્ન થાય તેમત ઉર્ધ્વ સદનત, ત્રિચ્છ
આગળના અસખ્યાતમા ભાગથી ૧૦ થોડન સુધીની ફુલ
સંખ્યા, ત્રણ ભેખડ, બે દણિ, બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન
(અવસ્થા) વચન અને કાચ એ બે થોડ ચાર સળા
ચાર કપાલ બે ઇંદિય તથા ત્રણ મસુદાત કહેવા નાકીનું
સ્ત્રીકામિકની પેઠે કહેવું બેની માગીને અસખ્યાત ભવ કહેવા
પોતે જાન્ય ગિતિવલો દાન તે આગળના અસખ્યાતમા
ભાગ ગેટનું શરીર, ત્રિચ્છાદણિ બે અજ્ઞાન કાચથોડ,
અપ્રચન્ન અખવમાય તથા મેથી આઠ ભવ કહેવા.

૯ ત્રણ ઇંદિયોનું પણ તે પ્રમાણે ત્રણનું પણ
શરીરની ત્ર્યાર્ધ વધારેમા વધારે ત્રણ આઠ કહેવી, ત્રણ
ઇંદિયો કહેવી

૧૦ ચારિંદિયનું પણ તે પ્રમાણે પણ વધારેમા વધારે
ચાર માછની જ ત્ર્યાર્ધ તથા ચાર ઇંદિયો કહેવી.

૧૧ પચેંદિયમાંથી આવે તે મગ્ની અને અસગ્ની
મનમાંથી આવે અસગ્નીએ પશીમ અને અપશીમ મનમાંથી
આવે શરીરની ત્ર્યાર્ધ આગળના અસખ્યાતમા ભાગથી
માપીને એક હજાર થોડન કહેવી પાંચ ઇંદિય તથા મેથી

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ?

આઠ ભવ ડહેવા મજીઓ મજ્યાત વર્ષ આયુપવાળામ
જ આવે શરીરની ઊંચાઈ આગળના અસજ્યાતમા ભાગ
માડી એક હજાર ચોળન કહેવી, પોતે જવન્ય સ્થિતિવ
હોય, તો ઊંચાઈ માત્ર આગળનો અસજ્યાતમો
કહેવી ત્રણ સ્થેસ્યા, મિથ્યાદષ્ટિ, એ અજ્ઞાન, કાયયોગ,
સમુદ્ધાનો અને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાયો કહેવા

૨ જે મનુષ્યથી આવે તો સગી અને અ-
જનેમાથી આવે મજી સજ્યાત વર્ષના આયુપવાળામ
જ આવે, તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જનેમાથી
સજ્યાતવર્ષવાળાનું શરીર આગળના અસજ્યાતમા ભાગ
માડીને પાચમો ધનુષ જેટલું કહેવું

૩ જે દેવોમાથી આવે તો ચારે વર્ગોમાથી આવે

અ અનુગુમારો એક-એ-ત્રણ, સજ્યાત કે અસજ્યાત
ઉત્પન્ન થાય, તેઓ છયે સહનન રહિત હોય (કારણકે તે
અસ્થિ, શિરા અને સ્નાયુ ઇત્યાદિ નથી, પણ તેમના પુદ
ઘટ, અને મનોજ છે) તેમના શરીરની ઊંચાઈ આગળના
અસજ્યાતમા ભાગથી માડીને સાત હાથની કહેવી
વૈક્રિયશરીરની આગળના સજ્યાતમા ભાગથી માડીને
સાપ્ત ચોળન કહેવી સસ્થાન સમયતુરસ્ત કહેવું, વૈ
અનેક પ્રકારનું કહેવું ચાર સ્થેસ્યાઓ, ત્રણ દષ્ટિ, ત્રણ
(અવસ્થ) અને ત્રણ અજ્ઞાન (વિકલ્પે^૧), ત્રણ યોગ,

૧ સમ્યગદષ્ટિને ત્રણ જ્ઞાન અવસ્થ હોય, મિથ્યા
ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે, પણ જેઓ અસજ્ઞીમાથી આવે તે
અપર્યાપ્ત અવસ્થામા વિભજન નથી હોય

મગ્ધા ચાર કરામ પાંચ હદિમ પાંચ સમુદ્ધાન બે
 વેદના બે વેદ બને અધ્યવસાયો અને બે ભવ હોય છે
 નાગકુમાર વગેરેનું પણ તેમ જ જાણવું આ વાત
 ચત્રુ પણ તેમ જ હ તેણે જ જ્ઞોતિષોનું પણ તેમને
 એક તેજોદેશ્યા જ કહેવી તથા ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ
 અજ્ઞાન અવસ્થા કહેવા. હ વૈભાનિકોમાં કપોતપન્નમાંથી જ
 આવે અને તે પણ મૌઘમ અને ઇશાન એ બેમાંથી /
 તમનું જ્ઞોતિષ પ્રમાણે જાણવું.

*

અપકાશિકોનું પૃથ્વીકાશિકોની જેમ જાણવું તેણે જ
 નજ કાશિકનું પણ, પગલું તેઓ દેવોમાંથી આવતા નથી
 એમ કહેવું વાયુકાશિકનું પણ તેજઃકાશિકની જેમ જાણવું
 વનપતિકાશિકનું પૃથ્વીકાશિકની જેમ જાણવું પણ અગ્નિક
 વનમાં નિ તર અને ત જીવ ઉપજાય છે એમ કહેવું
 અને ભવ બેથી માડીને અને ત કહેવા.

*

*

*

જેઠમિજીવો પૃથ્વીકાશિકની જેમ જાણવા પણ
 અપ્કાશિકથી માડીને ચતુરિદિશો સાથે આઠ અને સંખ્યાત
 બવો કહેવા. પચેદિશ તિથ્યો અને મનુષ્યો સાથે આઠ
 બવા કહેવા. દેવોમાંથી આવતા નથી એ પણ કહેવું

તેણે મામાન્ય રીતે ત્રણહદિશનું જાણવું તથા ચાર
 હદિશનું પણ જાણવું

*

*

*

પચેદિશ તિથ્યો નૈરશિક તિથ્યો મનુષ્યો અને
 દેવોમાંથી પણ આવે ૪ જ નૈરશિકોમાંથી આવે તે સને

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૭૦૭

પૃથ્વીના નૈગયિકોમાથી આવે રત્નપ્રભાના નારકનું અમુરકુમાર જેવું કહેવું, પણ તેના પુદ્ગલો અનિષ્ટ અને અમનોજ કહેવા શરીરની અવગાહના આગળના અસંખ્યાતમા ભાગથી માડીને સાત ધનુષ્ય, ત્રણ હાથ અને ૭ આગળની કહેવી વૈક્રિયની આગળના સંખ્યાતમા ભાગથી ૫૬૭ ધનુષ્ય અને અઠી હાથ કહેવી તેમને હુડક સંખ્યાન, કાપોતસેશ્યા, ચાર સમુદ્ધાત, નપુસકવેદ, અને બેથી આઠ ભવ કહેવા શર્કરાપ્રભાનું પણ એ પ્રમાણે કહેવું પણ અવગાહના પ્રજ્ઞા ૦ ૫૬ ૨૧, ૫, ૪૧૭-૧૭ માં કહ્યા પ્રમાણે કહેવી તથા ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન અવશ્ય કહેવા એમ છઠ્ઠી સુધી જાણવું પણ અવગાહના, સંખ્યા આદિમા ફેર સમજી લેવો.

માતમી પૃથ્વીના નારકને બેથી છ ભવ, કહેવા

આ જો તિર્યચોમાથી આવે તો બધું પૃથ્વીકાયિડ પ્રમાણે જાણવું પૃથ્વીકાયિડને બેથી આઠ ભવ કહેવા, એમ ચતુર્ગિદ્રિય સુધી જાણવું પચ્ચેદ્રિયમાથી આવે તો મંજી-અસંજી બનેમાથી આવે ૪૦, પૃથ્વીકાયિડ પ્રમાણે જાણવું અસંજી ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળામા ઉત્પન્ન થાય તો રત્નપ્રભા પેઠે જાણવું, પણ પરિમાણ એક-બે-ત્રણ અને સંખ્યાતા કહેવું પોતે જવન્ય સ્થિતિવાળો હોય, તો પૃથ્વીકાયિડ પેઠે જાણવું પણ બેથી આઠ ભવ કહેવા.

સંજી સંખ્યાત વર્ષના આયુષવાળામાથી જ આવે જો તે ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળામા ઉત્પન્ન થાય, તો પરિમાણ એક-બે-ત્રણ અને સંખ્યાત કહેવું શરીર આગળના

અન્યથાતમા ભાગ્યથી માલીને એક દુઃખ વેળાન કહ્યું
જાણી ૧૫ લાખમા પ્રમાણે

૬ જે મનુષ્યોમાંથી આવે તે મગી અને અમગી
નતમાંથી આવે. મગી અન્યથાતમા આયુરવાગમાંથી આવે,
તથા ન પર્ણામ અને અપર્ણામ બનેમાંથી આવે. મગી
મનુષ્યની બધી વસ્તુઓ પૃથ્વીકાચિકતી પેડે તથા
ન તે કૃત્રિમ કાવવાગમાં ૧ મે તે કૃત્રિમમાંથી જેથી
નવ આગળથી માલીને પાચસો ધનુઃ કહ્યું અને એ બવ
દેવા

૭ દેવોમાંથી આવે તે ચારે વર્ગોમાંથી આવે.
વર્માનિકમાંથી આવે તે કપોરપર્ણમાંથી અને તે પશુ
નદસા કપ મુધીનામાંથી આવે. સૌધમદેવને જેથી આવે
બવ કહવા તેમાં સનતકુમાર માટે અને પ્રહસોકમાં
એક પદ કહવી અને જાણી બધાને શુકલ કહેવી. વેદમાં
પુરુષે કહેવેલ

૪ મનુષ્ય

મનુષ્યો ચારે જાતિમાંથી આવે. જ નારીઓમાં માતમી
પૃથ્વીનામાંથી ન આવે. ૧ તિથિ ચોમા તેજ કાચ અને
વાયુકાચમાંથી ન આવે. દેવોમાંથી આવે તે ચારે જાતિમાંથી
આવે.

જે પ્રમાણે મધુ પચેદ્રિયતિથિ પ્રમાણે મહાર
દેવો મુધી કહ્યું જ્ઞાનન પ્રાણત, આરણ અને જ મુવર્ત
પશુ તેમ સમગ્ર હેવુ

૧ પરિમાણ જેને વધારેમાં વધારે સંખ્યાના કહેવું.

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવેને ઉત્પન્ન થાય ? ૭૦૬

સ્પાતીતમા પણ ધ્રુવેયક અને અનુત્તરૌપપાતક
જનેમાથી આવે. ધ્રુવેયકદેવને વૈક્રિય શરીર ન હોવું, તેની
અવગાહના આગળના અમૃતપ્રાપ્તિમા ભાગથી માડીને એ
હાજરી હોવી સમયતુલ્ય અસ્થાન, તથા પાત્ર અમુદ્ધાતો
હોવા, પણ વૈક્રિય તથા નેજાન તેઓ કરી શકતા નથી કે
કરે પણ નહિ, એમ કહેવું

અનુત્તરૌપપાતકમા પણ પાત્રેમાથી આવે પ્રથમ ચાતુ
ધ્રુવેયક મુજબ જાણવું, પણ અવગાહના આગળના
અમૃતપ્રાપ્તિમા ભાગથી માડીને એક હાથ કહેવી અમૃતદાટ
હોવી ત્રણ જ્ઞાન અવશ્ય હોવા એથી ચાત્ર ભવ હોવા
સર્વાર્થમિદ્ધની આગતમા તે પ્રમાણે જાણવું પણ એ
ભવ હોવા

૫ દેવો

વાનવ્યતર દેવોનું નાગકુમારો જેવું જાણવું

જ્યોતિષિકાનું પણ તેમ જ જાણવું, પરંતુ તિર્થચોમા
તે મંત્રી પચેદ્રિય તિર્થચોથી ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું તેઓ
સંખ્યાતા કે અમૃતપ્રાપ્તિ વર્ષના આયુષ્યવાળામાથી આવે
અમૃત વર્ષવાળાનું શરીરપ્રમાણ એથી નવ અને ૧૮૦૦
ધનુષ્યની ઠાઠ વધારે હોવું

અમૃતપ્રાપ્તિ વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યની અવગાહના
ઠાઠ અધિક નવમો ધનુષ્યથી ત્રણ ગાઉ મુધીની જાણવી

મૌઘર્મદેવોનું જ્યોતિષિક ઉદ્દેશ પ્રમાણે જાણવું
અમૃતપ્રાપ્તિ વર્ષવાળા મંત્રી પચેદ્રિય તિર્થચને એ દષ્ટિઓ
કહેવી, એ જ્ઞાન કે અજ્ઞાન અવશ્ય કહેવા સંખ્યાત
વર્ષવાળાને એ દષ્ટિ, એ જ્ઞાન અને એ અજ્ઞાન અવશ્ય કહેવા

અમખ્ય વરના આપુધવાળા મગી મનુષ્યનું પ્રમાણ એકથી
નવું મારીનું કહવું

મનકુમારોની ઉત્પત્તિ શકરાપ્રભાતી પડ તજી
માઠ અઘરોઠા અને મદસાગ મુધી એ પ્રમાણે વણું
ધાતક વજેરેમાં જન્મ્ય ગિયતિવાળા તિર્યચ્ચેનિકો છ સમ્પાઓ
કહેવી અઘરોઠા અને સાતકમા પાચ મદનન કહેવાં તથા
મદાગુઠા અને મદમા મા ચાર કહવાં ?

આનન દેવોના તિર્યચ્ચેનિકો ઉત્પન્ન તથી ચત્ત
મખ્યાત વરવાળા પર્ણામ સગી મનુષ્યને તજી મદનન કહવા
અને તજીથી નાત બવ કહવા, એવેમક દેવોને એ મદનન
કહવા વિજય વૈ ત્વત જન્મત અને અપગગિતમા પ્રથમ
મદનન કહવું અને તજી પાચ બવ કહેવા મનુષ્યની નાખતમા
પ્રથમ સદનન કહવું મર્વાચનિક દેવોની નાખતમા મગી
મનુષ્યોને તજી બવ કહવા સગી મનુષ્ય પોને જન્મ્ય કાળની
ગિયતિવાળો દાચ તે પ્રમાણ એથી નવ દાચ કહવું

— શ્લોક ૭૪

૧૦

દેવની સરમ

ઓ — હે ભગવત મોટી ઋદિવાળો દેવ મરજી મન
મવનો સરમને સીધી ઠેકઠાક કાળ મુધી આદાર તથી કને ?

મ — હા મીતમ ! ત્યારે દેવ મગ્ધાની તૈયારીમા તાપ
છ ત્યારે પોત તા ઉત્પન્ન થવનો છે તે કાણને — પુત્ર
દાગ ભાગવાતી જ્ઞાના ગમીશ્યને — જોઈને સરમાય છે
તથા તેને પુણ્યા આવે છે કારણકે પોતાની ઉત્પત્તિમા મદાગુઠા

૧ આ વજન્નવા તિર્યચ્ચા અને મનુષ્યોને આગરીને જણવી

સીધું વગર કારણ છે એમ ન જુઓ છે આમ અગ્નિન
સીધે એન ન પડવાથી તે ન આહાર નથી કરતા ૧ પરંતુ
પડી બળથી થતી પીડા વાંઘા ત્રાણ મરન ન થવાથી આહાર
કરે છે પડી તેનું દેવઆયુષ્ય સર્વથા નષ્ટ થતાં તે જ્યાં
હિતવન્ત થાય છે ત્યાંનું આયુષ્ય ભોગવે છે તે આયુષ્ય
મનુષ્યનું જાણુ ૨

— અનંત ૧ કુદ્દ ૭

ટિપ્પણ

દેવલોકો વિષય થોડી-સામાન્ય લક્ષીકત અંત્ર એકાગ્રિત
કરી છે

૧. દેવોના આગ વર્ગોમાથી ત્રીજા વર્ગ - ત્યોતિષ્ઠા
માત્ર પીત - તેજોજ્વલા જ છે આદીયા લેખ્યાના અર્થ
દ્રવ્યજ્વલા એટલે કે શારીરિક વર્ણ મનજ્વલા અધ્યત્માય-
વિગેષક બાવજ્વલા ના ચારે નિકાલોના દેવોમા છે
હાય છે

૨ ઉપગતા ચારે દેવવર્ગો ઇંદ્ર, મામાનિક આદિ
દશ વિભાગોમા વિભક્ત છે ૧ મામાનિક આદિ ગદ્યા
પ્રચારના દેવોના જ્વામી ઇંદ્ર કહેવાય ૨ આયુષ આદિમા
ઇંદ્રની સમાન એટલે કે જે અમાત્ય, પિતા, ગુરુ આદિની
માફક પૂજ્ય છે, પરંતુ જેનામા કક્ત ઇંદ્રત્વ નથી, તે

૧ દેવો આહાર એટલે તથાવિધ પુદ્ગલોને મનથી ગ્રહણ
કરવા તે

૨ મહાઋક્ષિવાળો દેવ મરીને નારક કે દેવ તથા તિર્થ ચ
નથી યતો

નામાનિક કહેવાય છે ૩ મત્રી અથવા પુરોહિત જેવા તે
 નામનિક ૪ મિત્ર જેવા તે પારિવર ૫ શબ્દ ઉનામીને
 તીક પઠવા નમા રહે તે આત્મચક્ષુ ૬ સરકાની ગદા
 ફરે તે શાકપાલ ૭ ચૈનિક કે સેનાપતિ જેવા તે અનીક
 ૮ નમસ્વામી જેવા તે પ્રકીણક ૯ ઘાન જેવા તે
 આભિષેક અને ૧ અલ્પજ જેવા તે કિલ્મિયિક

પરંતુ અતરો અને જ્યોતિષોમાં ત્રામનિક અને
 શાકપાલ નથી

ભવનવાનીમાં અને અતરોમાં બે બે છ ૭ અમ
 અન અસિ અમુરકુમારોમા ૫૨૭ અને સુતાનક
 નામકુમારોમા ૬ ૧

૩ ભવનપતિ અને વ્યત જાતિના દેવોમાં શારીરિક
 વણ ૫ દન્વહસ્થા ચાર ૮ છ કૃષ્ણ નીચ કાપેલ
 અને તેજ

૪ ફરી પ્રકારના ભવનપતિ ૮જ્ઞીપમાં આવેલા સુમ
 પવત નીચે એના હસિણ અને ઉત્તર ભાગમાં તીરજા અનેક
 કે ઊંડી છદ્ધા ચોત્ત સુધી રહે છે અમુરકુમારો મોરે
 બાજે આત્મામાં અને ક્યારેક ભવનોમાં વસે છે તથા
 નામકુમાર આિ મોરે બાજે ભવનોમા ૮ વસે છે મલ્લ
 પ્રભાતા પૃષ્ઠીપિડામાં જીએ નીચે એક એક ફળર ચોક્કસ
 હાડી ઈર્ધન, વચ્ચા એક સાખ અગ્રીતેર દળત ચોક્કસ
 પડિમાણુ ભાગમા આવસો ફરેક જગાએ છે પરંતુ ભવનો

તો રત્નપ્રભામા નીચે નેવું હજાર ચોજનપ્રમાણ ભાગમા જ
 ૭ આવામો મોટા મડપ જેવા હાય છે, અને ભવન
 નગર જેવા હાય છે

૫ અવધિજ્ઞાનનો વિષય અવધિજ્ઞાનનું સામર્થ્ય
 ઉપર ઉપરના દેવોમા વધારે છે પહેલા અને ખીજા સ્વર્ગના
 દેવોને નીચેના ભાગમા રત્નપ્રભા મુધી, તીરજા ભાગમા
 અસખ્યાત લાખ ચોજન મુધી અને ત્રિયા ભાગમા પોત-
 પોતાના વિમાન મુધી જાણવાનું સામર્થ્ય હોય છે ત્રીજા
 અને ચોથા સ્વર્ગના દેવોને નીચેના ભાગમા ચારંગપ્રભા મુધી,
 તીરજા ભાગમા અસખ્યાત લાખ ચોજન મુધી અને ચિધર્વ
 ભાગમા પોતપોતાના ભવન મુધી જોવાનું સામર્થ્ય છે એ
 ગીતે વધતા વધતા અનુત્તર વિમાનવામી દેવો સપૂર્ણ
 સોડનાલીને જોઈ શકે છે

૮ ગમનક્રિયાની શક્તિ અને પ્રવૃત્તિ ઉપર ઉપરના
 દેવોમા ઓછા હોય છે કેમકે ઉપર ઉપરના દેવોમા
 ઉત્તરોત્તર મહાનુભાવતા અને ઉદાસીનતા અધિક હોવાથી
 દેશાતર વિષયક કીડા કરવાની ગતિ ઓછી થતી જાય છે
 શક્તિ ગમે તેટલી હોય તોપણ કોઈ દેવ નીચેના ભાગમા
 ત્રીજા નગરથી આગળ ગયો નથી અને જશે નહિ

વિરોધ કથન

૧

જવનવાસી રેવો.

૧

મો — હ બમવન^૧ બધા અસુરકુમારો સરખા આહાર^૨ વાળા અને મરખા સરીસ્વાળા છું !

મ — ના નોતમ અસુરકુમારો જે પ્રકારના છે મોટાસરીસ્વાળા અને નાના સરીસ્વાળા^૩ તેમા મો ! સરીસ્વાળા પણ પુરુષોનો આહાર કરે છે પણ સ્ત્રીઓનું નિષાસ છે છ વારવાર આહાર કરે છે^૪ તથા વારવાર

૧ તેમનું ચાનામા નાનું મરીર આંચવના અસુચ્છિત ભાવ લેવા છે અને મોઝમા મોક સ્વદ લાવવું છે એવું મરીર તેા મોઝમા મોક એક લાભ પોષવવું છે

૨ એના સમ પ્રમા સામાન્ય નિવમ એ છે કે હવે હવે વરના આયુષવાળા રેવો એક એક રિવસ વચમાં ઠાકરને આહાર દે છે, પત્નીપમના આયુષવાળા રેવો કિતપૂરકત્વની પત્ની (મિત્રી તથા સુધી) આહાર દે છે અને સ્વમરોપમના આયુષવાળા માટે એવો નિવમ છે કે એનું આયુષ એટલા સ્વમરોપમનું તે તેમના હવે વય પછી આહાર દે છે

દ્વિમનિશ્વામ યે છે ? પણ નાના શરીરવાળા તેથી
કદ કદ છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! યદ્યા અમુરકુમારો મગ્ધા
ર્મવાળા છે ?

મં—ના ગૌતમ ! જેઓ પહેલા ઉત્પન્ન થયેલા છે
ઓએ વાળુ અશુભ ડર્મ એકદુ ક્યુ ? હોવાથી મહાકર્મવાળા
, અને જે પછી ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેઓ અત્ય ડર્મવાળા
તે પ્રમાણે પહેલા ઉત્પન્ન થયેલાઓનુ શુભકર્મ લીણ
યુ હોવાથી તેઓનો શુભ વર્ણ અને શુભ લેખ્યા પણ
દી જાય ન

ગૌં—હે ભગવન્ ! યદ્યા અમુરકુમારો મગ્ધી
ર્મવાળા છે ?

મં—ના ગૌતમ ! જે અમુરકુમારો સન્નિવ્રત છે, ૨

૧ સામાન્ય નિયમ એવો છે કે, જેમ જેમ દેવોની સ્થિતિ
ધતી જાય, તેમ તેમ ઉચ્ચાસનુ કાલમાન પણ વધતુ જાય
કર્મક ફગ હજાર વર્ષના આયુષવાળા દેવોને એક એક ઉચ્ચાસ
સાત સાત સ્તોત્રપરિમાણુ કાળમા થાય, એક પલ્લોપમ આયુષ-
વાળાનો એક દિવસમા એક જ હોય, અને માગરોપમ આયુષ્ય-
વાળાનુ આયુષ જોડલા સાગરોપમનુ હોય તેનો એક એક ઉચ્ચાસ
મેટમેટલે પખવાડિયે થાય છે

૨ તેઓનુ ચિત્ત અતિ કદર્ષ અને દર્ષ યુક્ત હોવાથી અને
પ્રકારની ચાતના વડે નારકોને પીડા પમાડતા તેઓ ઘણુ અશુભ
કર્મ એકદુ કરે છે —ટીકા

૩ સજ્ઞા એટલે સમ્યગદર્શન પહેલા અસજ્ઞી હોઈ પછી
સજ્ઞી થયા હોય, અર્થાત્ મિથ્યાદર્શન છોડીને જેઓ જન્મથી
સમ્યગદર્શનયુક્ત ઉત્પન્ન થયેલા હોય તે મજ્જિભૂત હોવાય

એને પોને કરેલી આરિત્રની વિરાધના માફ આવતી હતાથી
ચિત્તને મતાપ થાય છે તેથી તેઓ મદા વેદનાવાળા છે
પણ ૭ અનંજિત્રૂત-મિ વાદ્યદિઓ છે તેઓનું મન ઉપતાપ-
ગદિત છે મારે તેઓ ઓછી પીઠાવાળા ૧

—શ્લોક ૧ છંદ ૭

એ પ્રમાણે ત્વનિતકુમારો મુધી જાણુ

૧

ગો —દ બગવત્ ૧ અસુગકુમારોના છંદ અને તેઓના
ગાન અમરની મુધમાં નામની સખા કથા રહેલી છે ?

મ —દ મૌતમ જલ્લદીપમાં રહેલ મેરુપવતની
સિધ્ધિ બાળુએ તીચ્છા અસખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રી ઓળખા
પડી અરુણવર નામના દ્વીપ આવે છે તે દ્વીપની વેદિકાના
માથમા છેડાથી આગળ વધીએ ત્યારે અરણ્યોદય નામનો
નમુ આવે છે તેમા ૪૦ સાખ ચોળત બેઠા બિતથી બાદ
ત કેકાણ તિત્રિચ્છકકુટ નામનો ઉપાતપવત આવે છે તે
પવત મૂળમા વિસ્તૃત છે વચ્ચે સાકડો છે અને ઉપર
વિગળ છે તે પહાડ આખો રત્નમય છે તે પવતના
ઉપગના અમતળ બાગમાં એક મોટો મહેલ છે તે તિત્રિચ્છક-
કુટ પવતની હક્ષિણે અરુણોદય સમુદ્રમાં ડબે કરોડ પચાવત
કરો પાત્રીસ સાખ અને પચામ દળાર ચોળત તીરધું જમા
પડી તથા નીચે રત્નપ્રભા પૂર્ણીનો ૪ દળાર ચોળત નેહરો
બામ અવગાણા પછી અસુરના રાજા અમરસી અમરજમા નામની

૧ વિષ્ણુદેવમા જ્યાં સાધુ જ્યાં જાણીને અમર ૭ પવત
કહે - કહે તે સ્થળનું નામ ૭ પાવપવત કહેવાય

રાજધાની આવે છે તેનો કિલ્લો ૧૫૦ ચોજન ઊંચો છે તે કિલ્લો નીચે ૫૦ ચોજન પહોળો છે અને ઉપર તે ચોજન પહોળો છે તેને એક એક બાહુમા પાચમે પાચમે દરવાજા છે તેની ઊંચાઈ ૨૫૦ ચોજન છે, અને વિસ્તાર ૧૦૫ ચોજન છે તેમા તેની સુધર્માસભા વગેરે આવેલા છે

—શતક ૨, ઉદે ૮

મોઝા નગરીના નદન ચૈત્યમા ભગવાનના ખીજા શિષ્ય અગ્નિભૂતિર પૂછે છે હે ભગવન્ 'અસુરગાજ ચમગ કેવી ઋદ્ધિ, ઝાતિ, બળ, કીર્તિ, મુખ, પ્રભાવ અને વિદુર્વાણ શક્તિવાળો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે ત્યા ૩૪ લાખ ભવનાવાસી ઉપર, ૬૪ હજાર સામાનિક દેવો ઉપર, ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિશઠ દેવો ઉપર, ચાર લોહપાશ્વો ઉપર, પાચ પટરાણીઓ ઉપર સાત મેનાઓ ઉપર, તથા બે લાખ ૫૬૦૦૦ આત્મગૃક્ષક દેવો ઉપર અને ખીજા નગરવાસી દેવો ઉપર સત્તાધીશપણુ બોગવતો વિહરે છે એ ચમગ આખો જબુદ્રીપ તો શુ, પણ આ તીરઝા લોહમા પણ અમખ્ય દ્વીપ અને મમુદ્ર મુધીનુ

૧ વિગત માટે જુઓ જીવાભિગમસૂત્ર પર ૧-૬૩૦

૨ તેમનો જન્મ મગવદેગના ગોખર ગામમા ગૌતમગોત્રીય વિપ્ર શ્રીવસુભૂતિને ત્યા પૃથ્વીદેવીની કૃપે થયો હતો ત્રીસા મુમયે તે ૪૩ વર્ષના હતા બાદ તે ૧૨ વર્ષ દશમ્યપણે અને ૧૬ વર્ષ દેવળીપણે વિદ્યમાન હતા તેમનુ કુલ આયુષ્ય ૭૬ વર્ષનુ હવે તેમનુ નિર્વાણ મહાવીરના જીવનકાળમા જ રાજગૃહમા થયુ હતુ

અગ્ર અસુરકુમારેવો અને દેવીઓથી માદ ભરતી જન
નપ્રા અર્ધા ઉપો વિદુર્ધા સુકે છે ૧

— સુતક ૩ કો ૧

ત્રી ૧ કાશ્મિરમોનીય વામુભૂતિર અનમાઝ ભગવાને
અસુરરાજ અસિ વિષ પૂકે છે તેનાં ભવનો ત્રીસ સાખ
નામાનિઠા ૬ દળર બીજું બધુ ચમર પ્રમાણે જલ્પું
અભિભૂતિ નામરાજ ધરણ વિષે પૂકે છે તેના ભવનાવભો
૪૪ સાખ મામાનિઠા ૭ દળર, ત્રાયજિસુકો ૩૩ લેખપાશ
૪ પટચણ્ડીઓ ૭ આદ્યમરસકો ૨૪ દળર બીજું બધુ
કૃપા પ્રમાણે

એ પ્રમાણે જ્ઞાનિવકુમારો વાનખતરો તથા ભોતિઠો
પણ જલ્પવા વિશેષ એ કે દક્ષિણ દિશાના બધા કો
વિષ અભિભૂતિ પૂક છે અને ઉત્તર દિશાના વિષે વામુભૂતિ
પૂક છે

અતરોને અને જ્યોતિરિઠોને ત્રાયજિસુકો તથા
માદપાશો નથી હોતા તેઓને ચાર દળર સામાનિઠા અને

૧ અસુરકુમારોમા એ મિખ્વારકિ છે તે પારે તેથી કનક
૧૫ વિદુર્ધા મકે છે; ૪૫ એ સમ્મનરકિ છે તે એક પારે લેકે
૧૫ વિદુરે છે — સુતક ૧૮ કો ૫

૨ તે પણ દ્વિભૂતિ અને અભિભૂતિ એ જ અસુરોના
મવા જાણ હવા તેમની રીસા સુમરે હમર ૪૨ ૫૫ લી તે
૧ ૫૫ જગરે ૧૬૫ અને ૧૮ ૫૫ કેવલીપણે ૧૬૫ કુલ અસુર
૭ ૫૫ લ

૧૬૦૦૦ આત્મરક્ષકો હોય છે દરેકને ચાર ચાર પટરાણી હોય છે ૫

— શતક ૩, ઉદ્દે ૧

ચમર વગેરે ધત્રોને ત્રણ ત્રણ સભાઓ હોય છે તેમના નામ શમિકા, ચડા અને જતા છે પહેલી સ્થિર સ્વભાવવાળી છે, બીજી ચડ છે, અને ત્રીજી કોપ વગેરે ભાવોને વગર પ્રયોજને પણ ભજનારી છે એ ત્રણે સભા ક્રમપૂર્વક અભ્યતરા, મધ્યમા અને બાહ્યા છે પ્રથમ સભામાં ૨૪૦૦૦ સભાસદો છે, બીજીમાં ૨૮૦૦૦ અને ત્રીજીમાં ૩૨૦૦૦ પ્રથમ સભામાં ૩૫૦ દેવીઓ, બીજીમાં ૨૦૦ અને છેલ્લીમાં ૨૫૦ દેવીઓ સભાસદ છે એ પ્રમાણે અલિ વગેરેનું પણ જાણવું પણ સભાસદ બધેથી ચાર ચાર હજાર ઓછા કરવા, અને દેવીઓમાં સો સો ઉમેરવી ?

— શતક ૩, ઉદ્દે ૧૦

૨

વૈમાનિકો

૧

ધિશાનેદ્રના લોકપાક્ષો, તેમના વિમાનો, અને રાજધાનીઓ માટે શતક ૪, ઉદ્દે ૧-૮, મા જોયું શકરાજના લોકપાક્ષો વગેરેના વર્ણન માટે જુઓ શતક ૩, ઉદ્દે ૭ તેને ચાર લોકપાક્ષો છે સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ સોમરાજની

* અસુરકુમાર વગેરેની પટરાણીઓનાં નામ વગેરેનું વર્ણન શતક ૧૦, ઉદ્દે ૫માં છે

૧ એમ બીજા ઠેકાણે પણ ચતા ફેરફારને માટે જુઓ છનાભિગમ સૂત્ર પૃ ૧૬૪-૧૭૪ તથા ૩૮૮-૩૯૦

આજામા આ દેવા ૨૬ ૭ મોમકાપિડો મોમદેવકાપિડો
 વિષ્ણુમારો વિષ્ણુવૃક્ષમારીઓ અગ્નિમારો અગ્નિમારીઓ
 વાયુમારો, વાયુમારીઓ, ૨૬ સુરો મહા નામો,
 નારાઓ વગેરે અનગ્નિમાર્ ૭ ઉત્પાનો થાય ૭ તે નવા
 મોમ મહારાગની નજુમા (વશર્મા) ૭ તે ને નેવા
 મહ ૧ મહમુસલ ૧ મહમનના મહમુદ ૨ અમરદશ
 મમનનર, ઉમ્માવાત, દિગ્માહ ચુપક ૭ વશાત્વસિન ધૂમિકા
 અદિકા ૨ ઉદ્દિપાત ૪ ચીપરામ (મદલુ) સુરોપરામ
 પ્રતિમદ (બીજા ચી) ઉકમ્મઅ (ઉ કમુપના ખડો)
 કપિદસિત (વાળા વિનાના આકાશમા પીનળીનો કમકારો)
 અમોષ (મૂળના ઉદવ અન અન્ત વખને સુપના કિમ્બુના
 વિકારથી થતા લામા લીમોગ) પૂર્વાદિ દિશાના પવનો
 વાતોદ્ભામ (હેકાશુ વિનાના પવનો) વાનેદકમિ.
 (સમુક્તા કલ્પાધની પેદ વાના પવનો) મહાધિકાવા
 (પવનની ઓગાઓ) અનુતા પવનો (અ નવાનો) અગ્રવાનો
 અને (તજુખલા વગેરે હેગ્વનાગ) અવતક વાને.

મમરા નને નીચેની વગ્નુઓ નજુમા (વશર્મા) ૭
 ડિન (વિધી) ડમર (એક રાજ્યમા ૪ રાજકુમાર વગેરેએ

૧ વજુ ચાર મહોની લાગી હાર થયી

૨ એક દક્ષિણમા અને એક ઉત્તરમા એવી રીતે સામસામી
 હારમાં બે મહોનું રહેતું તે.

૩ અનવાનિથાના દિવસોમા પડેલા જીવ અને ત્રીજા મુધી
 જે વડે સંવાળ્ય ઉગા હાથ ૭ તે

૪ દિશાઓનું સ્વસ્વરૂપ

ડરેલા ઉપદેવો), ડલટ, બોલ, ખાટ (૫૨ ૫૨ મત્તમ), મહાયુદ્ધો, મહાપુરુષના મળેલા. દુર્ભૂતો (માણસ, અનાજ વગેરેને નુકસાન પહોંચાડનારા નાના ડવો), રોગો, મહામારીઓ, વેદનાઓ, વળગાડો, એકાતરિયા વગેરે તાવો. તાલ, સડા, અઠ્ઠુ, પાકુરોગ, ગૂળ, મગ્ગી, મહામાર્ગી વગેરે

વરુણગજની જાણુમા અતિવૃષ્ટિ, મદવૃષ્ટિ, મુવૃષ્ટિ. કુર્ટવૃષ્ટિ, ઉદ્દેશ્યભેદ (પહાડ વગેરેમાથી પાણીની ઉત્પત્તિ). ઉદ્દેશ્યભેદ (નળાવ વગેરેમા પાણીનો મમૂલ), અપવાહ (પાણીનું થોડું વહેવું), પાણીના પ્રવાહ, ગામનું તણાઈ જવું, પ્રાણલય, વગેરે બધા છ

વૈષ્ણવમણના તાઆમા કોઠાની વગેરે ખાણો, માધ્યાહ્નિકી વૃષ્ટિ, અન્નાહ્નિકી વૃદ્ધિ-હાનિ, નધણિયાતા વરો, જમીનમા મોટેલી સપત્તિ વગેરે છ

—શતક ૩, ઉદે૦ ૭

૨

લવસત્તમદેવો લવમત્તમ એટલા માટે કહેવાય છે, કે માર્ગ જીવાન નથા કુશળ પુરુષ ગીર્ધતાપૂર્વક ડગર થઈ વગેરેના માત લવ (કોળી) જેટલા સમયમા તીલણુ મતરડાથી ડાપી નાખે, તેટલું આયુષ (માત લવ જેટલું) તેમને વધારે હોત, તો તે દેવો તે જ ભવમા સિદ્ધ થાત

અનુત્તરૈપપાતિક દેવો પાસે અનુત્તર (સર્વોત્તમ) શબ્દાદિ હોય છે, માટે તે અનુત્તરૈપપાતિક કહેવાય છે છ ટકના તપ વડે જેટલા ડર્મની નિર્જંગ થાય તેટલું કર્મ બાકી રહે સારે અનુત્તરૈપપાતિક દેવપણે ઉત્પન્ન થવાય

—શતક ૧૪, ઉદે૦ ૭

લોકાતિક વિમાનો આઠ કૃષ્ણરાજાઓના આઠ
અવકાશાતરમા આવેલાં છે અને વચમાં સ્થિતિ વિમાન છે
આઠ લોકાતિક વિમાનોમાં આઠ જાતના લોકાતિક દેવા રહે
છે સારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ વરુણ મહતોષ દુષિત,
અગ્નિમાત્ર અને આગ્નેય તથા વચમાં સ્થિતિ દેવ રહે છે
લોકાતિક વિમાનામાં સ્થિતિ આઠ આમરોપમની છે
અમરોપમ દ્વાર મોજનને અંતરે લોકાતિક વિમાનોથી લોકાંત
આવેલો છે આ વિમાનોમાં અનેક વાર તથા અનંત વાર
પૂર્વે સુવ છવો દૃષ્ટીકામિકારિ પછે ઉત્પન્ન થયા છે પણ
દેવપણે અનંત વાર નથી ઉત્પન્ન થયા.

—શ્લોક ૬ ઉરે ૫

૩

અસુરકુમારોની શ્રિતિ જોજામાં જોજી રૂઠ ૬ નર
વડની અને વધારેમાં વધારે આમરોપમ કરતા વધારે રૂઠી
છે તેઓ જોજામાં જોજા સાત સ્તોક વડે, અને વધારેમાં
વધારે પખવાડિયા કરતાં વધારે કાળ મથા પછી શાસુ રે
અને નિશાસુ મૂકે તેઓ આદારનાક અભિષેકી છે

• તેઓ આદારમાં આવતા પુત્રવધો રીર્ષા, ધોળાં સુવધો
ખાઈ મધુરા મોમજ, હવરા ચોમ્મી અને કપ્પ હોય છે ખડ
નારોમાં મથા નીર્ષા કુર્ષીથી લીર્ષા, મર્યા કકસ, નારો
મદા અને રૂનાં હોય છે નારો અને દેવાને અલિપ્ત આદાર
હોરો પણ જુઓથી માઠને મનુષ્યને સલિપ્ત અલિપ્ત અને
ત્રિપ્ત આદાર હોરો.

તેમનો આહાર એ પ્રકારનો છે આભોગનિર્વર્તિત એટલે
જ્ઞાનપર્વક કરેલો, અને અનાભોગનિર્વર્તિત એટલે અજ્ઞાન-
પર્વક કરેલો જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તેનો
અભિલાપ તેઓને ઓછામાં ઓછી ચાર ટક — એક
દિવસ પછી — અને વધારેમાં વધારે હજાર વર્ષ કરતા વધારે
ગણ ગયા પછી થાય છે અનાભોગનિર્વર્તિતનો અભિલાપ
તો નિરંતર થયા કરે છે ૧

નાગકુમારોની ઓછામાં ઓછી ગ્રિથિત દશ હજાર
વર્ષની, અને વધારેમાં વધારે કાઈક જિણા એ પલ્લોપમની
છે તેઓ ઓછામાં ઓછા સાત મોઢો અને વધારેમાં
વધારે એ થી નવ મુદ્દર્તની અદર શ્વાસ લે અને મકે
તેઓને આભોગનિર્વર્તિત આહારનો અભિલાપ ઓછામાં ઓછા એક
દિવસ પછી અને વધારેમાં વધારે એ થી નવ દિવસની
અદર થાય છે એમ મ્તનિતકુમારો મુખી કહેવું

નૈરયિકોની ગ્રિથિત ઓછામાં ઓછી દશ હજાર વર્ષની
અને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમની છે તેઓ અત્યંત
દુખી હોવાથી સતત શ્વાસ મકે છે અને લે છે,
તેઓને આભોગનિર્વર્તિત આહારનો અભિલાપ અત્યંત મુદ્દર્ત
ગાદ થયા કરે છે

૧ વર્ષાનળમાં મૂળાવગેરે વધારે થાય છે, તેથી એમ
જણાય છે કે ગરીરમાં શીત પુદ્ગલો અધિક ગયા હોવા જોઈએ
એમ તે શીત પુદ્ગલોનો આહાર અભિપ્રાય વિના — અનાભોગ-
નિર્વર્તિત છે — તેમ જ અસુરકુમારોને પણ અનાભોગનિર્વર્તિત
આહાર હોય છે

૧ તી પ્રિયોની મિત્રિ જોગમાં જોડી અનમુદત
 અને વધારેમા વધારે જાતીમ દ નર વરની કહી છે તેઓ
 વિમાત્રાએ એટલે વિવિધ કાજે શામ છે છે તેઓને
 આદારો અભિધાન નિરતર દોષ છે તેઓ આરાત ન
 ન તો છે દિશામયી આદાર છે છે પણ નો નાશ
 નાશ તો પણ દિશામયી, આર દિશામયી અને પામ
 દિશામયી ન છે ૧

એ પ્રમાણે નિષકામિક અનિષકામિક વાપુસમિક તથા
 વન પનિકામિક મુધી નાશુવુ. વિષય એ કે તેની ૭ મિત્રિ
 દોષ ત કહી અને વિવિધપણે કુશળીમ નાશુવે ૨

બેઠકિયની મિત્રિ આર વરની છે અને કુશળીમ
 વિમાત્રાએ છે આદારો અભિધાન અસુખ્યેય સમવરણા
 અનમુદતમા વિમાત્રાએ શામ છે

બેઠકિય કુવેનો આદાર બે પ્રકારો કહી છે
 રોમાદાર, એટલે કે જ્યાં દારા સવાતો આદાર અને
 પ્રસપાદાર, એટલે કે મુખમાં સેવાઈને થનો આદાર તેમા

૧ ત આચાર તેમને દોષાંતવા ખુલાસા વિષે સહારે છે
 આરે પુષ્પીમવનો દવ નીચેના અત્યંત કપરના ખુલા વિષે
 સહારો દોષ ત્યારે નીચે અલોક દોષ છે તેમ જ પૂર તથા
 કમિયુને વિષે અલોક દોષ આ પ્રમાણે પણ દિશા અલોક વે
 આ મિત્રિ દોષથી અન્ન વલુમાંથી આદાર સહારે છે

૨ તે સવની મિત્રિમાં જોડી સ્થિતિ અવમુદતની છે
 અને વધારેમા વધારે અપુષ્પીમની સાતદબર વધ તેમજની પણ
 અલોકાચરની વાપુની પણ દબર વધની અને અનિષકામીની
 દવ દબર વધની છે

તેઓ જે પુદ્ગલોને રોમાહારપણે ગ્રહે છે, તે જ્યાં નિપૂર્ણપણે
ખાવામાં આવે છે, અને જે પુદ્ગલો પ્રક્ષેપાહારપણે લેવામાં
આવે છે, તેમાંનો અસખ્ય ભાગ ખાવામાં આવે છે, અને
બીજા અનેક હજાર ભાગો ચખાયા વિના તેમ જ સ્પર્શ્યા
વિના જ નાશ પામે છે તેમાં નહીં સ્પર્શ્યાલા પુદ્ગલો
ચખાયેલા કરતા અતગણા છે

ત્રણેન્દ્રિયવાળાની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ૪૯
ગત્રીદિવસ, તથા ચારેન્દ્રિયવાળાની છ માસની છે બાકી
અધુ પૂર્વ પ્રમાણે

પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ત્રણ
પદ્મોપમ છે તેઓનો ઉચ્છ્વાસ વિમાત્રાએ છે તેઓને
આભોગો આહાર ઓછામાં ઓછો અતર્મુહર્તે અને વધારેમાં
વધારે ૭ ટકે - એ દિવસ ગયા પછી - હોય છે તે પ્રમાણે
મનુષ્યોનું જાણવું, પણ આહાર ઓછામાં ઓછો અતર્મુહર્તે
અને વધારેમાં વધારે આઠ ટકે - ત્રણ દિવસ ગયા પછી
હોય છે

વાનસ્પતરોની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ દશહજાર
વર્ષની, અને વધારેમાં વધારે પદ્મોપમની છે બાકી બીજા
નાગકુમારોની પેઠે જાણવું એ પ્રમાણે ન્યોતિષ્ક દેવો
પણ જાણવું પણ તેમને ઓછામાં ઓછું અને વધારેમાં
વધારે એથી નવ મુહર્ત પછી શ્વાસોચ્છ્વાસ હોય છે આ
આહાર ઓછામાં ઓછો અને વધારેમાં વધારે એથી નવ
દિવસ પછી હોય છે તેઓની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ

પશ્ચોપમના આઠમા ભાગની અને વધારેમા વધારે પશ્ચોપમ ઉપરત એક ધાખ વાંની છ

વૈમાનિકાની સ્થિતિ પશ્ચોપમથી આરમ્ભી ત્રીસ આમરોપમ મુધી ભણવી તેમા ઝોઝામા ઝોઝી મોધમને આસરીને અને વધારેમા વધારે અનુત્તર વિમાનવખીએને આસરીને મમજવી ઉચ્છ્વાસનું પણ ઝોઝામાં એણુ પ્રમાણુ ઝોઝી સિતિવાળાએને આસરીને અને વધારેમા વધારે પ્રમાણુ વધારે સિતિવાળાને આસરીને ભણતુ વમાનિકામા જેની જેટલા સામરોપમની સ્થિતિ દ્વાપ તેટલા પખવાડિએ તેમનો ઉચ્છ્વાસ અને તેટલા હ નર વર્ષે અઢાલ મમજવો ૧

—શ્લોક ૧ ઉર્ ૧

૧ ઝોઝામા ઝોઝી એથી નવ દિવસ પછી અને વધારેમા વધા તરીકે હલ્લ ૧૫ પછી [પ્રથમ અંકમાં ઝોઝામા એ ૧ના અને પછીના વધારેમા વધારેવા એમ અણાં સૌધમ એથી નવ દિવસ—એ હલ્લ ૧૫ હમ્યાન તેનાથી થોડો વધારે સમય લેનેમા; સ્વ કુમાર એ હલ્લ ૧૫—સાત હલ્લ ૧૫ માટેં તેથી થોડો વધારે સમય; (હવે પછીના ત્રણ અંકમાં નેરલા હલ્લ ૧૫વા ચમુચ). અક્ષરો ૭ ૧ ૧ હોલ ૧ ૧૪ મહાશુક ૧૪-૧૭ સદાચાર ૧૭-૧૮ અનવ ૧૮ ૧૯ પ્રાણ ૧૯-૨૦ આસ ૨૦-૨૧ અનુત ૨૧-૨૨ વરેવખી ચમુ ૨૨થી અનુક્રમે ૨૨-૨૩ ૨૩-૨૪ ૨૪-૨૫ ૨૫-૨૬ ૨૬ ૨૭ ૨૭-૨૮ ૨૮ ૨૯ ૨૯-૩૦ ૩૦ ૩૧ વિજયથી માંત્ર અવસાનિ ૩૧ ૩૩; અને સુધાસિધ ૩૩ ૩૩]

એમ સાથે પૃથ્વીઓમા જાણવું માત્ર ક્ષેત્રમા ભેદ છે પહેલી અને બીજીમા કાપોત ક્ષેત્રમા છે, ત્રીજીમા મિશ્ર (કાપોત-નીલ) છે, ચોથીમા નીલ છે, પાંચમીમા મિશ્ર (નીલ-કૃષ્ણ) છે, છઠ્ઠીમા કૃષ્ણ છે, અને માતમીમા પરમ-કૃષ્ણ છે

અનુરકુમારોના કપાઓ ક્રોધ, માન, માયા, ક્ષોભ એમ ન ગણવા, પણ ક્ષોભ, માયા, માન અને ક્રોધ એ પ્રકારે ગણવા તેમના શરીર પણ સહનન વિનાના છે તેમના શરીરના પુદ્ગલો ધટ અને સુદર હોય છે તેમનું શરીર સમયોગ્મ સન્ધાનવાળું છે તેઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજો-ક્ષેત્રમા એમ ચાર ક્ષેત્રમા છે

પૃથ્વીકાયિકોને ત્રણ શરીર ગણવા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ તેમના શરીર પણ મહનન વિનાના છે તેમના શરીરના પુદ્ગલો માગ અને નરસા બને કહેવા તેમને એ પ્રકારનું શરીર ન કહેવું તેમને ચાર ક્ષેત્રમાઓ કહેવી તેઓને મિત્રાદૃષ્ટિ જ જાણવા તેઓને પ્રથમ જે અજ્ઞાન જ હોય, તથા કાયયોગ જ હોય

અપ્કાયિકોમા પણ પૃથ્વીકાયિકોની પેઠે કાર્મ દેવ કે દેવો દેવલોકથી ચ્યવીને ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેઓમા તેજોક્ષેત્રમા પણ હોય છે એટલે ચારે ક્ષેત્રમા ગણવી આપી બધું પૃથ્વીકાયિક પેઠે જાણવું તેજસ્કાયિકમા દેવો ઉત્પન્ન નથી થતા, એટલે તેજોક્ષેત્રમા ન કહેવી વાયુકાયમા ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એમ ચાર

૪

રૂપપ્રભા પૂર્વીમાં નાનામાં નાનું શરીર આમળના
અનુષ્ઠેષ બામ જેટલું છે અને વધારેમાં વધારે સાત
ધનુષ ત્રણ હાથ અને ૭ આમળ છે ત્યાંના નારંગેને ત્રણ
શરીર હતા છે વૈક્રિય તેજસ અને કાર્મણુ. તેઓનાં શરીર
સદનન-શાધા વિનાનાં છે તેમના શરીરમાં કાઠકાં સિરા
અને ત્નાયુ નથી તેમના શરીરનાં પુષ્કલો અનિષ્ટ આગત
અપ્રિય અશુભ વસ્ત્રે છે તેમનાં શરીરો બે પ્રકારનાં
કે બવધારણીય- ત્યાં સુધી હવે ત્યાં સુધી એનાર્યાં અને
ઉત્તરવૈક્રિય તે બંને પ્રકારનાં શરીરો હું મ જાન
(આકૃતિ) જ્વાળા છે

તેમની શેષ્યા કાપોત છે તેઓ સમ્મનદષ્ટિ
શિષ્યાદષ્ટિ અને મમ્મગ્નિ શાદષ્ટિ છે તેમાં જેઓ ગાંધી
છ તેઓને ત્રણ જ્ઞાન નિવસપૂર્વકર હાથ છે અને તેઓ
અજ્ઞાની છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન^૩ વિક પે હાથ છે
તેઓન મન વામ્ની કાયા ત્રણના આપારો છે

૧ સર્વ અધ્યાપ્યમ પદ્મજ-ટીનાપિઠ દોષ તે હું સંજ્ઞાન
અંશાય જુઓ અતિમ હપરેસ પા ૧૩

૨ જ્યાં સમ્મકુલસંદિત હ પદ્મ શાય છે તેઓને જ મ
મત્રથી માત્રીને જવમ્મ વચ અવધિજ્ઞાન દોષ

૩ જ્યાં સહીએથી હ પદ્મ શયેલા દોષ છે તેઓને
સવમ્મવચ વિમ્મ શ દોષથી તેઓ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા દોષ છે અને
એવે અસહીએથી હ પદ્મ શયેલા દોષ છે તેઓને જ મ શીષ્યા
પણ પ્રથમ અવધુર્લભ શીલા વાદ વિમ્મ નજ્ઞાન હપરે છે, જ્યારે
તેઓને પહેલાં તા મ અજ્ઞાન દોષ છે અને પછી ત્રણ

એમ સાથે પૃથ્વીઓમા જાણવું માત્ર લેખ્યામા ભેદ
જ પહેલી અને બીજીમા કાપોત લેશ્યા છે, ત્રીજીમા મિશ્ર
(કાપોત-નીલ) છે, ચોથીમા નીલ છે, પાચમીમા મિશ્ર
(નીલ-કૃષ્ણ) છે, છઠીમા કૃષ્ણ છે, અને સાતમીમા પરમ-
કૃષ્ણ છે

અસુરકુમારોના કપાયો ક્રોધ, માન, માયા, ક્ષોભ એમ ન
ગણવા, પણ ક્ષોભ, માયા, માન અને ક્રોધ એ પ્રકારે ગણવા
તેમના શરીર પણ સહનન વિનાના છે તેમના શરીરના
પુદ્ગલો ધટ અને સુદર હોય છે તેમનું શરીર સમયોગ્સ
સમ્બાનવાળું છે તેઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજ્ને-
લેશ્યા એમ ચાર લેશ્યા છે

પૃથ્વીકાયિકોને ત્રણ શરીર ગણવા ઔદારિક, તૈજસ
અને કાર્મણ તેમના શરીર પણ મહનન વિનાના છે તેમના
શરીરના પુદ્ગલો માગ અને નગ્સા બને કહેવા તેમને
એ પ્રકારનું શરીર ન કહેવું તેમને ચાર લેખ્યાઓ કહેવી
તેઓને મિત્ર્યાદષ્ટિ જ જાણવા તેઓને પ્રથમ બે અજ્ઞાન જ
હોય, તથા કાયયોગ જ હોય

અપ્કાયિકોમા પણ પૃથ્વીકાયિકાની પેઠે કોઈ દેવ કે
દેવો દેવલોકથી રચવીને ઉત્પન્ન થાય છે, સારે તેઓમા
તેજ્નેલેખ્યા પણ હોય છે એટલે ચારે લેશ્યા ગણવી
બાકી અધુ પૃથ્વીકાયિક પેઠે જાણવું તેજ્સકાયિકમા દેવો
ઉત્પન્ન નથી થતા, એટલે તેજ્નેલેશ્યા ન કહેવી વાયુકાયમા
ઔદારિક, વૈશ્વિય, તૈજસ અને કાર્મણ એમ ચાર

સરીર કહેવા, વસ્ત્રપતિકામિકા પૃષ્ઠીકામિકોની પેઠે /
નજીવતા.

બે ઉદ્વિચી માદીને ચાર ઉદ્વિચે સુધીના વિકસેદિચે
સમ્પન્નદષ્ટિ અને મિત્રાદષ્ટિ એમ બે દષ્ટિ કહેવી.^૧ આ
(સમ્પન્નત્વ હોવાને કારણે જ) મતિગ્ધાન અને મુતગ્ધાન પણ
કહેવા તથા બે અગ્ધાન પણ કહેવા તેમને વચનવાન
અને કામયોગ એમ બે યોગ બાણુવા, તેજોદેશ્યા ગરી
ન કહેવી.

પચોદિચ તિચ એને પણ નેત્રમિકોની પેઠે કહેવા
નમતા સરી આગ કહેવા ઔદાગિક વૈદ્યિય, નૈજમ અને
કામણુ તેમને છ મદનન કહેવા અને છબે સુરચાન
કહેવા તેઓના જેમના પણ છબે કહેવી.

મનુષ્યોના ઔદારિક વૈદ્યિય બાહ્યા ક તેજસ અને
કામણુ અમ પામ ગરીર કહેવા છબે સદનન કહેવા છબે
નન્યાન કહેવા પાચે જ્ઞાન કહેવા છબે જેમનાઓ કહેવી.

ભવનવસ્ત્રીની પેઠે વસ્ત્રવતર, અર્ચાતપિક અને
વમાનિક નજીવતા વ્યતરોની માત્રનમા જ હોમને બાધિર્મ
મુકવા બાધીતામા નહિ. વ્યોપતિષ્ઠોને એક તેજોદેશ્યા જ
કહેવી ત્રણ જ્ઞાન કહેવા અને ત્રણ અગ્ધાન કહેવા.^૨

૧ આત્માદનદ્યારે બહી સમ્પન્નત્વ સમરે ૭

૨ કારણકે ત્યાં અસંખી છબોનો ૭ પાદ નથી આરે
અપર્ચાશાવસ્થામા પણ વિશ્વમજ્જન હોય ૭

વૈમાનિકોની યાગ્યતમા તેજોક્ષેપ્યાયી માડીને ત્રણ ક્ષેપ્યાગ્રો
ઢલેવી યાદી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ઢલેવા

—શતક ૧, ઉદે ૫

નૈરયિકો આગભવાળા છે, અને પગ્ગિહવાળા છે
કાગણુકે, તેઓ પૃથ્વીકાયથી માડીને ત્રસકાયનો મમારભ ડો
છે, તેઓએ શરીર, ડર્મો, તથા સચિત્ત, અચિત્ત અને મિત્ર
દ્રવ્યો પરિગૃહીત કર્યા છે અમુરકુમારો' પણ તેવા જ છે,
તેઓએ તો ઉપરાતમા દેવો, દેવીઓ, આસન અને શયન
વગેરે પરિગૃહીત કર્યા છે

નૈરયિકોની પેઠે એકે દ્રિયોનુ જાણવું તેઓએ પ્રત્યાખ્યાન
ન કરેલું હોવાથી તેઓને પગ્ગિહી ગણવા બેધદ્રિયથી
માડીને ચતુરિદ્રિય મુધીનુ પણ તેમ જ જાણવું પચે દ્રિયોએ
પર્વતો, શિખરો, જલ, મ્થલ, ગિલ, ગુહા, ઝરા, જલમ્થાન
કચારા, દ્રવા, તળાવ, ઉદ્યાન, વન, વૃક્ષ, દેવકુલ, આત્રમ,
પગ્મ, સ્તૂપ, ખાઈ, ડિલ્લા, દેવભુવન, ગજભુવન, સામાન્ય
વર, હાટ, શૃંગાટક (સિંગોડાના આકારનો) માર્ગ, ત્રિઙ્માર્ગ
ચતુષ્કમાર્ગ, ચત્વર (જ્યાં સર્વ રમ્તા ભેગા થાય તે),
શકટ, ચાન, અખાડી, ઘોડાના પલાણુ, ડોળી, મેના, સુખપાલ
લોઢી, લોઢાના કડાયા, ભવનપતિના નિવાસો, દેવ, મનુષ્યો
તિર્યચો અને આસન-શયનાદિ પરિગૃહીત કર્યા છે તેમ જ
મનુષ્યો જાણવા વાનવ્યતરો ન્યોતિષ્ઠો અને વૈમાનિકોને
ભવનવાસીઓની જેમ જાણવા

—શતક ૫ ઉદે ૭,

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૯ મો

તારક-ખંડ.

૧

સામાન્ય કથન

ગૌં—હે ભગવન્ ! સાતે નરકપૃથ્વીઓમા નારકીનાં
ગેહાણો કેટલા કહ્યા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સાત નરકભૂમિઓમા નારકીના
ગેહાણોની મધ્યા નીચે મુજબ છે પહેલીમા ત્રીસ લાખ,
બીજીમા પચીસ લાખ, ત્રીજીમા પદર લાખ, ઈથીમા દસ લાખ,
પાચમીમા ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમા નવ્વાણુ હજાર, નવસે પચાણુ,
અને માતમીમા પાચ જ છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૫

બધા નૈરયિકો સરખા આહાર, શરીર ઇત્યાદિવાળા
નથી જે મોટા શરીરવાળા^૧ છે તે ઘણા પુદ્ગલોનો

૧ મોટામા મોટું પાચસે ધનુષ, અને ઓછામા ઓછું
આગળના અસખ્ય ભાગ જેટલું વૈકિંચ ગરીર મોટામા મોટું
એ હજાર ધનુષનુ

આદાર કરે છે પણો ઉચ્ચાસ નિશામ સે છે અને ને ભવ
વાગવાગ કરે છે નાના કરીશ્વાજાનું તથી નિમકુ ભણતુ
ને નૈરવિકો પૂવ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ અત્ય કમવાળા
છે કાગજો તમણે પોતાના આજુ વચેરે કર્યોનો મોઝી
ભાગ અનુભવી લીધો છે અને ને નવા ઉત્પન્ન થયા
છે તે વધારે કમવાળા છે તે ૧ રીતે તેઓ પૂવ ઉત્પન્ન
થયા છે તે વિશુદ્ધ વણવાળા છે અને પછી ઉત્પન્ન થયેલા
અવિશુદ્ધ વણવાળા છે તેણે જ હેસ્તાનું પદ્ય ભણતુ
વેદનાની ભાવતમા ને મજિષ્ટુત છે તે મોગી વેદનાવાળા
છે કારણ કે તેમને પમ્તાવો થાય છે અને અમજિષ્ટુત
ઓછી વેદના વાળા છે વળી તેઓમા ને સમ્મમદષ્ટિ
છે તેઓને મિશ્વાદષ્ટિપ્રત્યવા સિવાયની બીજી આગભિગી
આદિ ચારે ક્રિયા દોષ છે અને મિશ્વાદષ્ટિને પામે
દોષ છે

—શ્લોક ૧ ઉકે ૨

૨

મી —હે ભગવન ' નૈરવિકો ભારે (મુડ) છે કે દળવા
(સમુ) છે ભારે-દળવા (મુડસમુ) છે કે (અમુડસમુ) નહીં
ભારે-નહીં દળવા છે '.

મ —હં મોતમ ' તેઓ મુડ-સમુ છે તથા અમુડસમુ
છે કારણકે વૈકિષ અને તૈનમ કરીરની અપેક્ષાએ તેઓ
મુડસમુ છે અને છવ તથા કમની અપેક્ષાએ અમુડસમુ છે

—શ્લોક ૧ ઉકે ૬

ગૌં—હે ભગવન્ ! નરકગતિ કેટલા કાળ મુઠ્ઠી ઉપપાત વિનાની કહી છે ? [અર્થાત્ કેઈ નવો નારકી ન ઊપજે એવું કેટલો સમય અને ?]

મં—હે ગૌતમ ! ઓછામા ઓછો એક સમય, અને વધારેમા વધારે બાર મુહૂર્ત તેવું જ પચ્ચેદ્રિય તિર્યચ ગતિમા, મનુષ્યગતિમા અને દેવગતિમા જાણુવું રત્નપ્રભાદિ માત પૃથ્વીઓમા ઉત્પાદ-વિરહકાળ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે ૨૪ મુહૂર્ત, સાત અહોરાત્ર, ૫૬૦ અહોરાત્ર, એક માસ, બે માસ, ત્રણ માસ અને છ માસ ઓછામા ઓછો ઉત્પાદવિરહ એક સમયનો છે એ પ્રમાણે ઉદ્દર્તનાના વિરહ સબધી પણ જાણુવું અને સખ્યા એક-બે-ત્રણ-મખ્યેય અને અસખ્યેય જીવો એક મમયે ઊપજે છે, સ્થવે છે અને ઉદ્દર્તે છે

તિર્યચગતિમા, વિક્ષેદ્રિયો અને સમૂર્છિમોનો વધારેમા વધારે વિરહકાળ ભિન્ન મુહૂર્તનો છે, અને ગર્ભજ જીવોનો બાર મુહૂર્તનો છે, એ બધાનો ઓછામા ઓછો વિરહકાળ એક સમયનો છે એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનો વિરહકાળ જ નથી મનુષ્યગતિમા ગર્ભજોનો વધારેમા વધારે વિરહકાળ બાર મુહૂર્તનો છે, અને સમૂર્છિમનો ૨૪ મુહૂર્તનો છે અનેનો ઓછામા ઓછો વિરહકાળ એક સમયનો છે

દેવગતિમા ભવનપતિ, વાનચતર, જ્યોતિપિક, સૌધર્મ અને ઇશાન એ પાંચેમા વધારે વિરહકાલ ૨૪ મુહૂર્તનો છે, અને ઓછો એક સમયનો છે એ પ્રમાણે ત્રીજા સ્વર્ગમા નવ દિવસ અને વીસ મુહૂર્ત, ચોથામા બાર દિવસ અને દશ મુહૂર્ત, પાંચમામા સાડીવીસ દિવસ, છઠ્ઠામા ૪૫ દિવસ,

મ્પતમામા ૮ દિવસ આઠમામા મેા દિવસ, અને નવમા-
ત્તમામા એક વર્ષની અંદર, તથા ૧૧-૧૨ મા મેા વર્ષની
અંદર-એટલેા કાળ નાણુવેા.

નીચલા ઐવેશકર્મા સપ્તમેશ મેા વર્ષ વચલામાં
સપ્તમેશ હજાર વા અને ઉપલામાં સપ્તમેશ લાખ વર્ષ છે
વિ ૧૫ વએરેમા વધારેમાં વધારે પશ્ચોત્તમનો અસંખ્ય માત્ર,
અને એ નધામા ઓછામા ઓછો એક સમયનો વિરહકાળ
નાણુવેા.

ઉદ્ધતનાકાળ પશુ એ જ પ્રમાણે નાણુવેા.

સિદ્ધમતિમા ઉપપાત-વિરહકાળ ઓછામા ઓછો એક
અમય અને વધારેમા વધારે ૭ માસ નાણુવેા. તાની
ઉદ્ધતના કાળ છે જ નહીં કારણ કે ત્યાં તથા પછી મરણ
હાલુ નથી.

—છતક ૧ છે ૧

નૈરશિકેા સાતર તેમ જ નિરતર ઉત્પન્ન થાય છે એ
પ્રમાણે અત્તનિનકુમારેા સુધી નણુવુ પૃથ્વીકારિકેા નિરતર
ઉત્પન્ન થાય છે એમ વનરપતિકારિક સુધી નાણુવુ ને
હરિષોધી માંડીને વૈમાનિકેા સુધીના નૈરશિકેાની રેંડે નાણુવા
એવુ જ અવન વિને નાણુવુ.

—છતક ૬ છે ૩૨

નારિકેા નરકમતિમાં એક સમય ને સમય અને ત્રણ
અમયની અતિ વડે ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં વાણુમતિ એક
સમયની દોષ છે અને વિશ્વમતિ ને અથવા ત્રણ સમયની
દોષ છે હાથ પસારનાં મુદ્દા ઉપાદાનાં કે આજ મોચર્તા-

ઉદાહરણ તો અસખ્ય સમય વીતી જાય છે તેની અપેક્ષાએ આ ત્રણ સમયની ગતિ તો ફેટલી બધી શીઘ્ર કહેવાય ? એકદ્રિય જીવને વધારેમા વધારે ચાર સમયની વિગ્રહગતિ હોય છે બાકી બધાને નૈરયિકાની પેઠે જાણવું

—શતક ૧૪, ઉદ્દે. ૧

ગૌ. —હે ભગવન્ ! નારક અગ્નિકાયના મધ્યમા થઈને જાય ?

મ. —હે ગૌતમ ! નારક એ પ્રકારના છે ૧ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલા, અને ૨ ઉત્પત્તિક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયેલા તેમાં જે વિગ્રહગતને પ્રાપ્ત થયેલા છે, તે અગ્નિકાયની મધ્યમા થઈને જાય, પણ તેને અગ્નિરૂપ શસ્ત્ર અસર કરતું નથી ઉત્પત્તિક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયેલો નારક અગ્નિકાયની મધ્યે થઈને જતો નથી, કારણ કે નારક ક્ષેત્રને વિષે આદ્ય અગ્નિકાયનો અભાવ છે

એ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું નવું જ એ ઇન્દ્રિયથી અતુરિન્દ્રિય સુધી જાણવું, પણ તેઓ અગ્નિ વચ્ચે થઈને જાય ત્યારે બળે એમ કહેવું

પચ્ચેદ્રિયમા પણ જે વિગ્રહગતિવાળા છે, તે નૈરયિક જેવા જાણવા, પણ જે ઉત્પત્તિક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયેલા છે, તેમના પાછા એ પ્રકાર છે વૈક્રિયલગ્નિધયુક્ત, અને વૈક્રિયલગ્નિધરહિત તેમાં જે લગ્નિધયુક્ત છે તેઓ અગ્નિમા ન બળે, બીજા બળે એ પ્રમાણે મનુષ્ય મગધે પણ જાણવું વાનવ્યતર્યા વૈમાનિક સુધીનાનું અસુરકુમારોની જેમ જાણવું

નાગકો દશ યાનોને અનુભવતા વિદગે છે અનિષ્ટ શબ્દ, અનિષ્ટ ૩૫, અનિષ્ટ ગધ, અનિષ્ટ ગ્મ, અનિષ્ટ

પર અનિષ્ટ ાતિ (નરકમતિરૂપ) અનિષ્ટ નિષ્ઠિતિ (ન ક્રમા
દવા ૫) અનિષ્ટ સારખ્ય અનિષ્ટ પરકીત અન
અનિષ્ટ કિલ્લાન કમ-અસ-વીચ પુરુષારપરાક્રમ.

અસુરકુમારોથી અનિતકુમારોને છટ સખ્દ છટ ૩૫
વમેરે કહેવું પૃથ્વીકામિદાન છટાનિષ્ટ મતિ છટાનિષ્ટ
પુરુષારપરાક્રમ. એ પ્રમાણે વનપતિકાવિક સુધી નવરુ

મેઘદિપ ઇવો સાત આંખોને અનુભવે છે છટાનિષ્ટ
રમ છટાનિષ્ટ પુરુષારપરાક્રમ. ત્રણ દ્વિવર્મા તે ઉપરાત
નવ ઉમેરી આઠ આંખ કહેવા ચતુરિંદ્રિયા ૨૫ ઉમેરી
નવ કહેવાં અને પચ્ચંદ્રિયા સખ્દ ઉમેરી છ કહેવાં
વાનવ્યતરથી વૈમાનિક સુધીતને અસુરકુમારની પેઠે કહેવું

— સતક ૧૪ છે ૫

માત નરકપૃથ્વીઓ છે તેમા અધ નમમર્મા પાંચ
અત્યન્ત મોટા નરકાવાસો છે તે નરકાવાસો છાંતી
નરકાવાસો કરતા અત્યન્ત મોટા વિસ્તાસ્વાળા કે અવકાશ
વાળા પછાત ન કિત, અને સખ્દ છે તેમાં પછાત
કહેવોનો પ્રવશ નથી નથી તે અત્યન્ત સહીષ્ણુ અને આમ
નથી તેમા એવા નારકો છાંતીના નારકો કરતાં મહાકમ
મહાદ્વિપ, મહાઆશવ અને મહાવેદનાસ્વાળા છે વળી તે
અત્યન્ત અ વ ઝડિ અને અપ્ય વુત્તિવાળા છે એમ દરેક
આનજની પૃચીને તેથી આમજની પૃચીને મુકાબલ
કહેતા નવુ

સ્વપ્નમાના નારકો અનિષ્ટ અને મનને પ્રતિક્ષ એવા
પૃથ્વીના ૨૫૪૦ અનુભવતા વિદરે છે એમ સાતે પૃથ્વીર્વ

કહેવું એ રીતે અનિષ્ટ અને પ્રતિકૂલ પાણીના સ્પર્શને
એમ વનસ્પતિના સ્પર્શને અનુભવે છે

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૪

અધોક્ષોક્તના આયામ-લગાઈ-નો મધ્યભાગ ચોથી
પદ્મપ્રભા પૃથ્વીના આકાશના ખડનો કઈક અધિક અરધો
ભાગ હિલવન કર્યા પછી આવે છે લોકની લગાઈનો
મધ્ય ભાગ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના આકાશનો અમખ્યાતમો ભાગ
ઉલ્લધન કર્યા બાદ આવે છે ઊર્ધ્વલોકની લગાઈનો મધ્ય
ભાગ, મનતકુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકની ઉપર અને બ્રહ્મ-
લોકની નીચે રિષ્ટ નામના ત્રીજા પ્રતર વિષે છે અને
તિર્યગ્લોકના આયામનો મધ્યભાગ, જંજુદ્વીપમા મેરુપર્વતના
અગેઅગ મધ્યભાગને વિષે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપર અને
નીચે કુદ એવા જે એ પ્રતરો છે, તેમને વિષે છે તેને જ
આક પ્રદેશનો રુચક કહે છે, અને ત્યાંથી દગે દિશા નીડળે
છે

—શતક ૧૩, ઉદ્દે ૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! ભવ્યદ્રવ્યનૈગયિકો છે ? અને જે
હોય તો તે તેમ શાથી કહેવાય છે

મં—હે ગૌતમ ! ભૂત અથવા ભાવી પર્યાયનું કારણ
દ્રવ્ય કહેવાય છે ભાવી નારકપર્યાયનું કારણ પચેદ્રિય
તિર્યચ કે મનુષ્ય ભવ્યદ્રવ્યનૈગયિક કહેવાય છે તે પ્રમાણે
જે તિર્યચ મનુષ્ય કે દેવ પૃથ્વીકાયિકમા ઉત્પન્ન થવાને
ચોગ્ય હોય છે, તે ભવ્યદ્રવ્યપૃથ્વીકાયિક કહેવાય છે તે
પ્રમાણે અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક બાણુવા અગ્નિકાય

વાયુકાચ દ્વિધ્વિ, ત્રીધ્વિ અને ચૌરિધ્વિ વિશે ? શક
તિપૈય કે મનુષ્ય થવાને શોભા હોય તે બન્ધન
અસકાશિકાદિ કહેવાય છે જે કોઈ નૈરમિક તિપય
મનુષ્ય, કે જેવ પચેદિય તિર્થચેનિકર્મા ઉત્પન્ન થવાન
શોભા હોય, તે બન્ધનપચેદિયતિર્થચેનિક કહેવાય છે
એ પ્રમાણે મનુષ્યો સમષ્ટિ નસુવુ. વાનસ્પતરથી વૈમાનિક
મુધીનાન નૈરમિકની પેઠે જણવા.

બન્ધનનૈરમિક શોભામાં શોભા અંતરુદ્ધતની
સ્થિતિવાળો હોય અને વધારેમાં વધારે પૂરકોટિ વાની
સ્થિતિવાળો^૧ હોય. અમુરકુમારની માંડીને અનિતકુમા મુધી
કૃત્કૃષ્ટ તથા પચોપમની બન્ધ પૃથ્વીકાશિકની કૃત્કૃષ્ટ કાર્ક
અધિ એ માગરોપમની^૨ એ પ્રમાણે અપૂર્કાશિકની અમિ
કાશિકની અને વાયુકાશિકની નૈરમિક પ્રમાણે વનસ્પતિ
કાશિકની પૃથ્વી પ્રમાણે મેઘદિયથી ચતુરિધ્વિની નૈરમિક
પ્રમાણે પચેદિયતિર્થચની કૃત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેથીસ માગરોપમ
એ જ પ્રમાણે મનુષ્યની વાનસ્પતરથી વૈમાનિકો મુધીનાની
અમુરકુમારોની પેઠે જણવી.

સતક ૧૮ ઉદે *

૧ એ સફી કે અસફી અવસ્થાકર્વતા અણુવવાળા મરીને
ન સ્થિતિમાં જવાના છે તે અણુઓને અવસ્થાકર્વતા અને કૃત્કૃષ્ટ
પરકોટિ અણુવવાળો સફી નૈરમિકતિર્થમાં જાય તે અણુઓ
કૃત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

૨ મનુષ્યો તેમાં કિંમતદેવકોઓ દેવ પણ આવે

મોટા આસ્રવ, મોટી ક્રિયા, મોટી વેદના અને મોટી નિર્જરા તેમા નૈરયિકો થોડી નિર્જરાવાળા હોય, પણ મોટા આસ્રવ, મોટી ક્રિયા અને મોટી વેદનાવાળા હોય (મૂળમા તો મોળ વિકલ્પો જુદા જુદા ગણાવ્યા છે) અસુરકુમારોથી માડીને સ્તનિતકુમારોને અલ્પ વેદનાવાળા અને અલ્પ નિર્જરાવાળા કહેવા, બાકી મોટી ક્રિયા અને મોટા આસ્રવવાળા કહેવા પૃથ્વીકાયિકોથી માડીને મનુષ્યો સુધી અલ્પ આસ્રવ, તેમ જ મોટા આસ્રવ, એમ ચારે બાબતો બને પ્રકારે કહેવી વાનવ્યતરથી માડીને વૈમાનિકોને અસુરકુમાર જેવા કહેવા

—શતઽ ૧૯, ઉદ્દે ૦ ૫

૧ જે અપ્રાપ્તકાળે આયુષનો ક્ષય કરી શકે તે સોપક્રમ આયુષવાળા કહેવાય, અને બીજા નિરુપક્રમ આયુષવાળા કહેવાય દેવો, નૈરયિકો, અસાખ્યાત વર્ષના આયુષવાળા તિર્યચ અને મનુષ્યો, ઉત્તમ પુરુષો તથા ચરમશરીરી નિરુપક્રમ આયુષવાળા છે, બાકીના સર્વ નસાગી સોપક્રમ તેમ જ નિરુપક્રમ આયુષવાળા છે

૨ નૈરયિકોથી માડીને વૈમાનિકો સુધીના બધા પોતે પોતાના વડે જ પૂર્વભવના આયુષને ઘટાડીને ઉત્પન્ન થાય છે, અન્ય વડે ઘટાડીને ઉત્પન્ન થાય છે, કે કાર્ઠ પણ ગીને આયુષને ઘટાડ્યા સિવાય પૂરેપૂરું ભાગવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે

૩ નૈરયિકોથી સ્તનિતકુમારો સુધીના નિરુપક્રમ આયુષ વડે ઉદ્ભવે છે, પૃથ્વીકાયિકોથી મનુ' ૧ સુધીના ત્રણે વડે ઉદ્ભવે છે, બાકી બધા નૈરયિકોની પેઠે જાણવા વિગેય એ ૩ ત્ર્યોત્તિકો અને વૈમાનિકો 'ચ્યવે છે' એમ કહેવું

૪ ક્રતિસમિત એટલે એક સમયે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થયેલા અક્રતિમયિત એટલે એક સમયે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થયેલા અને અવકાશ-સમિત એટલે એક સમયે એક જ અમ ઉત્પન્ન થયેલા.

નૈરયિકો એ પણ પ્રકારના છે પૃથ્વીકાશિઠા અક્રતિ-મયિત ૭ કારણ કે તેઓ એક સાથે જન્મ્યા પ્રવેશ કરે છે એમ વસ્તુપતિકાશિક સુધી જાણવું એ પ્રક્રિયા વખાનિકો સુધીનાને નૈરયિકોની તમ જાણવા સિદ્ધી ક્રતિમયિત અને અવકાશ-સમિત છે પણ અક્રતિમયિત નથી.

એ પણ પ્રકારના નૈરયિકોમાં અવકાશ-સમિત સૌથી થોડા છે ક્રતિસમિત સંખ્યાતમણા છે અને અક્રતિસમિત અનંત-સંખ્યાતમણા છે એમ એકોદિમ ચિવાય સર્વને કહેવું એકોદિષોનું જાણત્વમદૂત નથી. સિદ્ધીમાં ક્રતિમયિત સૌથી થોડા છે અને અવકાશ-સમિત સંખ્યાતમણા છે.

૫. એક સમયે જની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય તે ૫ સમર્પિત કહેવાય, એકથી આરબી પાંચ સુધીની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય, તે નોત્પદ્કસમર્પિત કહેવાય.

નૈરયિકો દ્વકસમર્પિત પણ છે અને નોત્પદ્કસમર્પિત પણ છે વળી એક નૈરયિક અને એક નોત્પદ્કપે ઉત્પન્ન થયેલા છે વળી અનેક પદ્કની સંખ્યા વડે તેમ ૮ અનેક પદ્ક અને એક નોત્પદ્કની સંખ્યા વડે પણ ઉત્પન્ન થયેલા છે એમ સ્થાનિતકુમારો સુધી જાણવું પણ પૃથ્વીકાશિઠા માત્ર અનેક પદ્કવડે અને અનેક નૈરયિક તથા નોત્પદ્ક વડે સમર્પિત છે એમ વસ્તુપતિકાશિક સુધી જાણવું એ

ઇદ્રિયથી આગલી વૈમાનિકો અને સિદ્ધો નૈરયિકાની જેમ જાણવા તેમા એક પટ્કસમર્જિત નૈરયિકો સૌથી થોડા છે, નોપટ્કં તેથી સખ્યાતગણા છે, તેથી એક પટ્ક અને નોપટ્કં સખ્યાતગણા છે, તેથી અનેકપટ્કં અસખ્યાતગણા છે, અને તેથી અનેક પટ્ક અને નોપટ્કં સખ્યાતગણા છે. ૭ એમ સ્તનિતકુમારો મુધી જાણવું

પૃથ્વીકાયિકોમા અનેકપટ્કં સૌથી થોડા છે, અને તેથી અનેકપટ્કં તથા નોપટ્કં સખ્યાતગણા છે એમ વનસ્પતિકાયિક મુધી જાણવું એ ઇદ્રિયથી વૈમાનિક મુધીના નૈરયિકાની પેઠે જાણવા

સિદ્ધોમા અનેકપટ્કં તથા નોપટ્કં મૌથી થોડા છે, અને તેથી અનેકપટ્કં સખ્યાતગણા છે, તેથી એકપટ્કં તથા નોપટ્કં સખ્યાતગણા છે, તેથી પટ્કં સખ્યાતગણા છે, અને તેથી નોપટ્કં સખ્યાતગણા છે

એ પ્રમાણે મળમા પાંચ દાદશમર્મજિત, તથા ચોરામી મર્મજિતની પણ ગણતરીઓ છે

—શતક ૨૦, ઉદ્દે ૧૦

ગૌં—હે ભગવન્ ! નૈરયિક છવો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?

મં—હે ભગવન્ ! જેમ ટાઈ દુદનારો હોય અને તે જેમ દુદ્ધો દુદ્ધો અધ્યવસાય—ઇચ્છાજન્યકર્મણુ—ક્રિયાના સાધન વડે—તે સ્થળને તજી આગળના ખીજા સ્થાનકે જાય છે તેમ નારંગી પણ પૂર્વવર્તી ભવને છોડી અધ્યવસાયરૂપ કારણ વડે (પશિણામજન્ય કર્મરૂપ ક્રિયાના સાધનથી) આગળના ભવને પ્રાપ્ત કરે છે

તેઓ પોતાના પરિણામરૂપ અને મન વગેરેના આપા-
રૂપ કરણોપાધ-કર્મબંધના દેવ દાગ-પરમવર્તુ આયુષ
જાણે છે

ત જીવોના આયુષનો ક્રમ થવાથી અને તે જીવોની
સ્થિતિનો વિનાશ થવાથી તે જીવોની ગતિ પ્રવતે છે

તેઓ પોતાની ઋદ્ધિથી, પોતાના કર્મથી અને પોતાના
પ્રયોગ-વ્યાપારથી જીવજો છે પણ પરતી ઋદ્ધિ, કર્મ
પ્રયોગથી જીવજાતા નથી

—શ્લોક ૨૫ ઉદે ૮

ત નરસિંહ જીવો આત્માના યજ્ઞ-સમયથી નથી ઉત્પન્ન
થતા પણ અયજ્ઞ-અસમયથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ
આત્માના અસમયનો આશ્રય કરે છે અસુરકુમારો પણ ઉત્પન્ન
અસમયથી થાય છે અને આયજ્ઞ અસમયનો પણ કરે છે

—શ્લોક ૨૬ ઉદે ૧

ઔ —હે બ્રહ્મવર્તુ આ રુદ્રાક્ષાની નીચે મુઠા
મુઠાપણા કે મામા વગેરે છે

મ —ના ઐતમ પણ તેની નીચે મેટા એવો
એકાદા થાય છે અને વરસે છે તેમને દેવ પણ કરે છે
અસુર પણ કરે છે અને નામ પણ કરે છે તે પુરુષો
અનિત થઈને છે તથા તેમ પણ ઉપરના જણે કરે છે તે
પુરુષો નીચે બાહર અગ્નિદામ નથી તે ત્યાં અગ્નિ મારીને
તારાઓ કે તેમની પ્રજાઓ પણ નથી એ પ્રજાણે બીજી

૧ અથ વિષેષ વિગ્રહચરિત્રમાપન્નક સિદ્ધાન્ત મારે
અભ્યુદય

પૃથ્વીમા પણ કહેવું, અને ત્રીજીમા પણ કહેવું, પણ ત્રીજીમા નાગોનો નિષેધ કરવો. કારણ તે ત્રીજીથી આગળ જઈ શક્તા નથી. ચોથીમા પણ એમ જ કહેવું, પણ ત્યાં અસુર-કુમાર તેમ જ નાગકુમાર બંનેનો નિષેધ કરવો. એ પ્રમાણે બંધી નીચેની પૃથ્વીઓમા એકલો દેવ વૃષ્ટિ આદિ ડરે છે.

મૌઘર્મકલ્પ અને ઈશાનકલ્પમા મેવની ખાખતમા દેવ અને અસુરને કહેવા તેમ જ સ્તનિત શબ્દનું પણ જાણવું લાગે. આદર પૃથ્વીકાય કે આદર અગ્નિકાય નથી. ચંદ્ર વગેરે કે તેમનો પ્રકાશ નથી, તથા ગ્રામાદિ નથી.

એ પ્રમાણે સનતકુમાર અને માહેન્દ્રમા પણ જાણવું, પણ ત્યાં એકલો દેવ વૃષ્ટિ આદિક ડરે છે એમ કહેવું એમ બ્રહ્મલોક અને તેની ઉપર પણ જાણવું.

— શતક ૬, ઉદે. ૮

ગૌ.—હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા મહ્યાત-યોજન વિસ્તારવાળા અને અમહ્યાતયોજન વિસ્તારવાળા નગરાવાસો છે. તેમાના મહ્યાતયોજન વિસ્તારવાળા નગરા-વાસોમા એક સમયે કેટલા નારક જીવો ઉત્પન્ન થાય ?

મ.—હે ગૌતમ ! ઓછામા એક બે કે ત્રણ અને વધારેમા વધારે સહ્યાતા નાગકો ઉત્પન્ન થાય. તે કાપોત ક્ષેત્રવાળા હોય, સસ્ત્રી હોય, અસત્રી હોય, કૃષ્ણપાક્ષિક હોય, શુક્લપાક્ષિક હોય, ભવસિદ્ધિક હોય, અભવસિદ્ધિક હોય. મતિજ્ઞાનવાળા હોય, સ્તત્ત્વજ્ઞાનવાળા હોય, અવધિજ્ઞાનવાળા હોય, (એમ ત્રણે અજ્ઞાનવાળા પણ કહેવા) અનુર્દશન-

વાળા ન હોય અમુદ્ધનવાળા હોય^૧ અવધિદનવાળા
 હોય બ્રાહ્મગ્નવાળા હોય બવસદાવાળા હોય મૈથુન
 નવાળા હોય પરિમહસગ્નવાળા હોય, નપુંસકવેદવાળા
 હોય સિધ્ધવાળા હોય જ્ઞાનવાળા હોય માયાવાળા હોય,
 માખવાળા હોય શ્રોત્રથી મૂંઠીને રૂપરૂપિના ઉપશોભવાળા
 ન હોય પણ નાદરૂપિના ઉપશોભવાળા હોય^૨ તથા મનસોત્રી
 અને વચનસોત્રી ન હોય પણ કાવ્યશોભવાળા હોય

ઉદ્ધતના પણ મંજ્ઞાતની હોય અસહી ન ઉદ્ધર્તે^૩
 વિભમજ્ઞાની અને ચક્રદશની ન ઉદ્ધર્તે શોત્રેન્દ્રિયથી મૂંઠીને
 ન્યૂનરૂપિના ઉપશોભવાળા ન ઉદ્ધર્તે મનસોત્રી અને
 વચનસોત્રી ન ઉદ્ધર્તે

ગ્લમિભાગા મજ્ઞાત નારોડા છે એ પ્રમાણે નવું
 પડેલા મુળજ પણ અનગી કદાચિત્તજ કહેવા^૪ માન-માયા-
 માખ કામી (અસહીની પેટ) કદાચિત્ત હોય છે અને કદાચિત્ત
 નોતા નથી

૧ મરણકે કષ્ટિ સમયે સામાન્ય ઉપશોભપ અવધ
 જગન હોય છે

૨ જાવમનની અપેક્ષાએ

૩ ઉદ્ધતના પશ્ચવને પ્રથમ સમયે જ હોય અને નારજી
 અસહી વિશે ન કહેવ

૪ અસહીથી મરણ પામીને જેણે નાર પછે કષ્ટાન વધા
 છે તેના અપર્વામાવસ્થામાં બૃહવની અપેક્ષાએ અસહી કહેવાય
 છે તેણે અવધ હોય છે માટે કદાચ હોય છે અને કદાચ
 નથી હોવા—ગી.મ

હવે અસખ્યાતનુ ગણુવુ તેમા સખ્યાતને બદલે અસખ્યાત શબ્દ કહેવો બાકીબધુ પ્રથમ પ્રમાણે માત્ર સ્થિતિને વિષે વિશેષતા છે^૧ સખ્યાત તેમ જ અસખ્યાત વિસ્તારવાળા બનેમા અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની સખ્યાતા જ રચવે છે એમ કહેવુ કારણ કે અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની તીર્થંગદિ જ હોય, અને તે થોડા જ હોય

શર્કરાપ્રભાનુ રત્નપ્રભાની પેઠે જ બાણુવુ, પણ અસજી ન કહેવા, કારણ કે અસજી પ્રથમ પૃથ્વી વિષે જ ઊપજે છે વાલુકાપ્રભાનુ તેમ જ બાણુવુ, પણ સ્થિતિ વિષે વિશેષતા છે^૧ પદપ્રભામાથી અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની રચવતા નથી^૨ ધૂમપ્રભાનુ પદપ્રભાની જેમ જ બાણુવુ તેમ જ તમાન પણ સાતમીમા સખ્યાત યોજન વિસ્તરવાળામા પદપ્રભાની પેઠે બાણુવુ, પણ અહીં ત્રણ જ્ઞાન સંહિત નથી ઊપજતા ને નથી રચવતા^૩ એમ અસખ્યાત યોજન વિસ્તારવાળા માટે પણ સમજવુ (પણ અસખ્યાત શબ્દ વાપરવો)

રત્નપ્રભામા સમ્યક્ અને મિથ્યા એ બે દષ્ટિઓવાળા જ ઊપજે, રચવનાર પણ એ જ કહેવા સત્તામા પણ તે બે હોય, પણ સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિ કદાચ હોય અને કદાચ ન

૧ પ્રજ્ઞા ૧૭ ૬૦ ૨, ૫૦ ૩૪૩-૨ પ્રથમની જેમા કાપોત, ત્રીજીમા કાપોત-નીલ મિશ્ર, ચતુર્થમા નીલ, પાંચમીમા કૃષ્ણ-નીલ મિશ્ર, છઠીમા કૃષ્ણ અને સાતમીમા પરમકૃષ્ણ

૨ ચાથીમાથી નીકળેલા તીર્થંકર ન થાય

૩ કમકે સમ્યક્ત્વબ્રહ્મ જ લ્યા ઊપજે

દાન એમ તમા મુખી જણવું સાનમીર્મા મિત્યાદાદ જ
 જપ ? ૧ એ પ્રમાણે કહતના પણ કહેવી. સત્તા મળવે
 રત્નપ્રભાની પેઠે કહેવું

—સતક ૧૩ ઉપે ૧

૧ સમ્ભવમિત્યાદિમિત્યા તે શાક મરે જ નહી

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૧૦ મો

અત્યુવ-ખંડ

પૃથ્વીકાયિકાદિ જીવો

પૃથ્વીકાયિકોનો આહાર, ડર્મ, વર્ણ અને લેશ્યા એ બધું નૈરયિકોની^૧ પેડે જાણવું પૃથ્વીકાયિકોની વેદના સરખી જ ગણવી, કારણકે તે બધા અસત્તીઓ છે વળી તે બધા માયા અને મિથ્યાદષ્ટિ છે તથા તેમને આરભિકી આદિ પાચ ક્રિયાઓ નિયમપૂર્વક હોય છે તેમની પેડે જ એષ્ટદ્રિયથી માડીને ચારષ્ટદ્રિયવાળા કહેવા પચેદ્રિય તિર્યચો નૈરયિકોની પેડે જાણવા, પણ તે ત્રણ પ્રકારના છે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને મમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ. તેમાં જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તે એ પ્રકારના છે અસયત અને સયતાસયત તેમાં મયતાસયતને આરભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયા એમ ત્રણ ક્રિયાઓ છે, જે અસયત છે તેમને ચાગ, અને મિથ્યાદષ્ટિ તથા સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને પાચ

મનુષ્યોના આહારાદિ નૈરયિકોની પેડે જ કહેવા પણ મોટા શરીરવાળા કદાચિત્ આહાર કરે છે,^૨ અને નાના

૧ જીઓ પા ૭૩૫ થી

૨ કારણકે તે દેવકુરુ આદિના મિથુનકો છે, અને તેઓ કદાચિત્ જ (ત્રણ દિવસ પછી) ક્વણાહારપૂર્વક આહાર કરે છે.

અપ્રમત્તમયત ન કહેવા કાગળ કે કૃષ્ણ અને નીલ વખતે
મયમતો નિષેધ છે કાપોતક્ષેશ્યાવાળાને પણ એમ જ
કહેવું, પણ નાગકોને સજિભૂતાદિ કહેવું તેજ તે પદ્મ
ક્ષેશ્યાવાળાને પણ તેમ જ કહેવા, પણ મનુષ્યોના સગા
અને વીતગગ એવા ભેદ ન કહેવા કારણ કે તે ક્ષેશ્યાઓ
વખતે વીતગગપણુ સભવતુ નથી

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! અસગી છવ કેટલા પ્રકારનું
આયુષ્ય બાધે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનું બાધે છે નેરયિડ,
તિર્યચ, મનુષ્ય, અને દેવ નેરયિડનું આયુષ્ય કરતો અસગી
છવ ઓગામા ઓછું દશ હજાર વર્ષનું અને વધારેમા વધારે
પદ્યોપમના અમખ્યેયભાગ જેટલું આયુષ્ય કરે
તિર્યચ્યોનિડનું આયુષ્ય કરતો ઓગામા ઓછું અતર્મુહર્તનું
અને વધારેમા વધારે પદ્યોપમના અસખ્યેય ભાગ જેટલું
કરે એ જ પ્રમાણે મનુષ્યનું પણ સમજવું દેવનું
નેરયિડની પેઠે સમજવું તેમા દેવઅસજિઆયુષ્ય મૌથી થોડું
છે, તે કરતા મનુષ્ય અસખ્યેયગણુ છે, તે કરતા તિર્યચ
અમખ્યેયગણુ છે અને તે કરતા નેરયિડઅમજિઆયુષ્ય
અમખ્યેયગણુ છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે આ બે ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ
ઇન્દ્રિયવાળા, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા છવો
છે, તેઓનો શ્વાસોચ્છ્વાસ આપણે જાણીએ છીએ અને
દેખીએ છીએ પણ આ એકેન્દ્રિય પૃથ્વીના, પાણીના, વાયુના,

શરીરવાળા વારવાર કરે છે એમ કહેવું મનુષ્યોની કિંમતે
નીચે પ્રમાણે કહેવી. તેમના ત્રણ પ્રકાર છે સમ્યક્દષ્ટિ
મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ. તેમાં સમ્યક્દષ્ટિના ત્રણ
પ્રકાર છે સચત સચતાસચત, અને અસચત. તેમાં ૭
અચત છે તેને પ્રકારના છે સરામસચત અને વીતરામમંચત.
તમા ને વીતરામમંચત છે તે કિંમત વિનમ્ના છે ૭
અરામમંચત છે તે પાછા ને પ્રકારના છે પ્રમત્તસચત અને
અપ્રમત્તસચત. તેમાં ને અપ્રમત્તસચત છે તેએને એક
માધ્યમસમાધિયા છે અને પ્રમત્તસચતને આરંભિકી અને
નાશપ્રત્યાયા એ બે છે ને સચતાસચત છે તેએને
પ્રથમની ત્રણ છે અને અસચતને ચાર છે મિથ્યાદષ્ટિએને
તથા સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિએને પાંચે હોય છે.

વાનવ્જતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકને અસુરકુમારોની
ચેડે કહેવા. વેદનામાં બેદ છે જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકમાં
ને માધ્યમિમિથ્યાદષ્ટિ છે તે એાછી વેદનાવાળા છે અને ને
અમાનિસમ્યક્દષ્ટિ છે તે મોટી વેદનાવાળા છે.

હેત્વાવાળા નવા છવોની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ
તો વિશેષણ વિનમ્ના નારાદિનો સહેત્વેનો અને
શુક્લહેત્વાવાળાએનો સામાન્ય પાઠ છે કૃષ્ણહેત્વા અને
નીલહેત્વાવાળાએનો પાઠ પણ સરખો છે પણ વેદનામાં
બેદ છે મદ્ધિભૂત અને અસંદ્ધિભૂતનો નદ કહેવને નદરે
માધી અને મિથ્યાદષ્ટિ અને અમાધી તથા સમ્યક્દષ્ટિ
કહેવા. તથા માધી—મિથ્યાદષ્ટિએ અગુભ રિશતિ વિશેષ
ઉપમ કરતા હોવાથી મહાવેદનાવાળા કહેવા કૃષ્ણ અને
નીલમાં મનુષ્યો સરામસચત, વીતરામસચત પ્રમત્તસચત ૭

અપ્રમત્તસયત ન કહેવા કારણ કે કૃષ્ણ અને નીલ વખતે મયમનો નિષેધ છે કાપોતક્ષેસ્થાવાળાને પણ એમ જ કહેવું, પણ નાગકોને સજિભૂતાદિ કહેવું તેજ ને પદ્મ ક્ષેસ્થાવાળાને પણ તેમ જ કહેવા, પણ મનુષ્યોના સરાગ અને વીતરાગ એવા ભેદ ન કહેવા કારણ કે તે ક્ષેસ્થાઓ વખતે વીતરાગપણુ સભવતુ નથી

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! અસગ્રી જીવ કેટલા પ્રકારનું આયુષ્ય પામે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનું પામે છે નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય, અને દેવ નૈરયિકનું આયુષ્ય કરતો અસગ્રી જીવ ઓછામાં ઓછું દશ હજાર વર્ષનું અને વધારેમાં વધારે પચ્ચોપમના અસખ્યેયભાગ જેટલું આયુષ્ય કરે તિર્યચ્યોનિઙ્નું આયુષ્ય કરતો ઓછામાં ઓછું અતર્મુહૂર્તનું અને વધારેમાં વધારે પચ્ચોપમના અસખ્યેય ભાગ જેટલું રૂંદે એ જ પ્રમાણે મનુષ્યનું પણ સમજવું દેવનું નૈરયિકની પેઠે સમજવું તેમાં દેવઅસગ્રીઆયુષ્ય સૌથી થોડું છે, તે કરતા મનુષ્યં અસખ્યેયગણુ છે, તે કરતા તિર્યચં અસખ્યેયગણુ છે અને તે કરતા નૈરયિકઅસગ્રીઆયુષ્ય અસખ્યેયગણુ છે

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે આ પે ઇન્દ્રિયવાળા, ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા અને પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો છે, તેઓનો શ્વામોઽદ્વાસ આપણે જાણીએ છીએ અને દેખીએ છીએ પણ આ એકેન્દ્રિય પૃથ્વીના, પાણીના, વાયુના,

અગ્નિના અને વનસ્પતિના છવે છે તેઓના આમોદ્દાત્તને
આપમુ દેખના અને નજુના નથી તો શુ તેઓને
આમારૂંદામ છે ?

મ — હા ગૌતમ !

— સતક ૨ ઉદ ૧

ગૌ — હે ભગવન ! વાયુકામ વાયુકામમાં જ અને
લાખવાર મરીને (બીજાં જાતને) પાછા લાં /
(વાયુકામમાં જ) ઉત્પન્ન થાય ?

મ — હા ગૌતમ ! તે વાયુકામ સ્વ નતિના કે
પગ્નતિના છવે જામે અવગ્રાવાથી મરણ પામે પણ કેઈ
સાથે અપાળા સિવાય ન મરણ પામે, તેને આજ સર્ગી
૭ જો દ્રિક વૈદ્યિ તૈજસ અને કામણ મન્તી વખતે તે
જો ગિક અને વૈદ્યિને ભેદીને નવ છે

— સતક ૨ ઉદ ૧

૧ ત્રીકાચિકોના અમરખેર લાખ આવડો છે

ગૌ — હે ભગવન ! ૫ ત્રીકાચિકો કેટલા વણવાળા છે ?

મ — હે ગૌતમ ! જોદારિક અને તૈજસ પુદ્ગલોની
અપેક્ષાએ પાંચ વણવાળા થી માંદીને આઠ
વણવાળા ૭ કામણની અપેક્ષાએ પાંચ વણ પંચ રસ
એ મધ અને ચાર રણવાળા છે અને છવની અપેક્ષાએ
વણાંદિરહિત છે એ જ પ્રમાણે ચતુરિવિ સુધીનું નજુ
પણ વિશ્વ એ છે ૬ વાયુકાચિકો જોદારિક વૈદ્યિ અને તૈજસ
પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ વણ થી માંદીને આઠ
વણવાળા છે નૈરચિકો વૈદ્યિ અને તૈજસ પુદ્ગલોની

અપેક્ષાએ પાત્ર વર્ણ થી માડીને આઠ સ્પર્શવાળા છે. પચેદ્રિય તિર્થચોને વાયુકાયિકની પેઠે જાણવા મનુષ્યો ઔદારિક, વૈક્રિય, આહાર, અને તૈજસ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાત્ર વર્ણ થી માડીને આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે. વાનવ્યતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકને નૈરયિકની જેમ જાણવા કૃષ્ણસેશ્યા બાદર પુદ્ગલપરિણામરૂપ હોવાથી પાત્ર વર્ણ થી માડીને આઠ સ્પર્શવાળા છે, પણ ભાવસેશ્યા આતરપરિણામરૂપ હોવાથી વર્ણોદિરહિત છે.

જીવ કર્મવડે વિવિધ મનુષ્યાદિરૂપે પશુજીમે છે, જગત કર્મ વડે વિવિધરૂપે પરિણમે છે, કર્મથી જીવ અને જગતનો નમૂદ્ધ વિવિધરૂપે પરિણમે છે.

—શતક ૧૨, ઉદ્દે. ૫

જ્યા એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઠ છે ત્યા બીજા અસખ્યાત પૃથ્વીકાયિકો ગૂંદલા હોય, અસખ્ય અપ્કાયિકો હોય, અસખ્ય તેજ કાયિકો હોય, અસખ્ય વાયુકાયિક હોય, અને અનત વનસ્પતિકાયિક હોય.

—શતક ૧૩, ઉદ્દે. ૪

ગૌં—હે ભગવન્ ! એરણ ઉપર હથોડો મારતી વખતે વાયુકાય ઉત્પન્ન થાય ?

મં—હા ગૌતમ ! તે વાયુકાયનો બીજા કોઈ પદાર્થ નાથે સ્પર્શ થાય તો જ તે મરે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! સગડીમા અગ્નિકાય કેટલા ઝાળ સુધી રહે ?

મં—હે ગૌતમ ! ઓગામા ઓછું અતર્મુહર્ત અને વધારેમા વધારે ત્રણ ગત્રિદિવસ વળી ત્યા અન્ય વાયુકાયિક

હવે પણ ઉત્પન્ન થાય છે કારણકે વાયુકાય વિના અગ્નિકાય પ્રત્યક્ષિત થતો નથી

—સતક ૧૬ શ્લોક ૧

ગો —હે ભગવન્! હવેા ધર્મમાં ચિત્ત હાય અધર્મમાં ચિત્ત હોય કે ધર્માધર્મમાં? ચિત્ત હોય ?

મ —હે ગોતમ! ત્રણેમાં ચિત્ત હોય. નૈરશિકાથી માહીને ચતુરિદ્રિય સુધી અધર્મમાં ચિત્ત હાય. પચ્ચેદ્રિય તિષ્ઠેા અધર્મમાં અને ધર્મોધર્મમાં ચિત્ત હોય. મનુષ્યેા ત્રણેમાં ચિત્ત હોય. વાનસ્પતરો, વ્યોતિષ્ઠો અને વૈમાનિગેા નાગેા તેા બધાવા

—સતક ૧૭ શ્લોક ૨

ગો —હે ભગવન્! કદાચ મેં ચાર, પાંચ પૃથ્વીકાપિષો મેંમા થઈને એક આમારણ સરીર ભાષે તથા ભાષ્યા પત્રી આહારાદિ કરી સરીરનો નષ્ટ કરે ?

મ —ના, મોતમ! પૃથ્વીકાપિષો પ્રત્યેક જુદો જુદો આહાર કમ્પાવળા અને બિન્ન બિન્ન સરીર ભાષનાય છે

ગો —હે ભગવન્! તેઓને ઢેરલી સેસ્થાઓ છે ?

મ —હે મોતમ! ચાર સેસ્થાઓ છે તેઓ ત્રિપાદદિ છે અવસ્થા મેં અજાનવાળા છે કાપયોત્તવાળા છે તેઓનું અમે આહાર કરીએ છીએ એવી સગા પ્રજા મન અને વચન નથી ક્રતા તેઓ આહાર કરે છે એવું / પશુનું સમ તુ તેઓ પ્રાણ્યુપનિષાતાદિમાં રમ્ધા છે તથા તેઓ ૭ બીજા પૃથ્વીકાપિષાદિની કિસાદિ કરે છે તેઓનું પણ આ અમારી દિસા કરનાર છે એવો બેદ જ્ઞાન નથી. તેમની

ઓછામાં ઓછી મિથિ અંતર્મુહર્ત્ અને વધારેમાં વધારે ૨૨૦૦૦ વર્ષની છે તેમને ત્રણ સમુદ્ધાત છે તેવુ અપ્કાયિકોનુ જાણવુ, પણ તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત હજાર વર્ષની જાણવી તેવુ જ તેજ્ઞાચિકનુ જાણવુ પણ તેમની સ્થિતિ ત્રણ અહોરાત્રની કહેવી તથા તેમને ત્રણ લેક્ષ્યા કહેવી તેવુ જ વાયુકાચિકનુ જાણવુ પણ તેમને ચાર સમુદ્ધાત કહેવા

વનસ્પતિકાચિકોનુ પણ અગ્નિકાચિકોનુ પેઠે જાણવુ, પણ અનત વનસ્પતિકાચિકો ભેગા થઈને એક સાધારણ શરીર બાધે એમ કહેવુ, તથા મિથિ અંતર્મુહર્ત્ની કહેવી

પૃથ્વી, અપ્, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ ચાગ્મા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક સૌથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર છે, પ્રથમ ચાગ્મા વાયુકાચ સૂક્ષ્મ છે, પ્રથમ ત્રણમાં અગ્નિકાચ સૂક્ષ્મ છે, પ્રથમ બેમાં અપ્કાચ સૂક્ષ્મ છે વળી એ પાચમાં (પ્રત્યેક) વનસ્પતિકાચ સૌથી બાદર અને બાદરતર છે, પ્રથમ ચારમાં પૃથ્વીકાચ અપ્, અગ્નિ અને વાયુમાં અપ્, અને અગ્નિ તથા વાયુમાં અગ્નિ બાદર તથા બાદરતર છે

અનત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિકોના જેટલા શરીર થાય, તેટલુ એક સૂક્ષ્મ વાયુકાચનુ શરીર છે, અસખ્ય સૂક્ષ્મ વાયુકાચના શરીરો જેટલુ એક સૂક્ષ્મ અગ્નિકાચનુ શરીર છે, અસખ્ય સૂક્ષ્મ અગ્નિકાચના શરીરો જેટલુ એક સૂક્ષ્મ અપ્કાચનુ, અસખ્ય સૂક્ષ્મ અપ્કાચ જેટલુ એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાચનુ, અસખ્ય સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાચ જેટલુ એક બાદર વાયુકાચનુ, અસખ્ય બાદર વાયુકાચ જેટલુ એક બાદર અગ્નિકાચનુ, અસખ્ય બાદર અગ્નિકાચ જેટલુ એક બાદર

અપુકાવનું, અને અમખ્ય આ ૭ અપુકાવ ૭૮૬૦ એક આ ૨
૫ વીકાવનું સરીર છે

તા પછી, અકવતી રાજાની કાર્મ મુવાન, મધવાન
નીરોમી ઉમરવાચક દસ્ટી જુલુ વાટરાની વચ્ચેની કાંધુ સિયા
ઉપર વ જમય કાંધુ પાસાણ વડે લાખના દડા નેટલા એક
માટા ૫ વીકાવના પિંજે લઈને તન વારવાર એકઠો કરી
રીને તેનો મધય કરી કરીને વાડ અને એકવીસ વાર
પીચ તો પછી ફેટલાએક પૂર્વીકામિફેડી તે સિલા અને
વાટવાના પાસાણનો માત્ર ૨૫૨૪ થાય છે અને ફેટલાએકન
૫૨ ૫૨ નથી થતા, ફેટલાએક મરે છે અને ફેટલાએક
નથી મળતા ફેટલાએક પિસાય છે અને ફેટલાએક નથી
પિસાતા પૂર્વીકાવના સરીરની એટલી મુકમ અવમાહના
કા છે

નો — હે બમવન! ત્યારે પૂર્વીકાવ લ્યાય ત્યારે
ત કેવી રીકાનો અનુભવ કરે?

મ — હ નોતમ! જેમ કોઈ એક જુવાન અને મધવાન
પુરુષ કોઈ ધાપણથી જુલુ મધેલા સરીરવાળા કુળના તથા
જ્ઞાન ગુરુના માથામા પોતાના બને હાથ મારે તો તે જલ
કવી રીકા અનુભવે? હ આનુ મન મમલુ તે જલ ધણી /
અનિષ્ટ પીડાને અનુભવે. હે નોતમ તેથી પછી અનિષ્ટતર,
અગ્રિય અને અણુમમ્મી જેવી ધણી વેળા પૂર્વીકાવ જ્ઞાન
છે ત્યારે અનુભવે છે

સતક ૧૬ ઉપે ૪

અતમુદ્ધત બાહી હાથ ત્યારે મરણાન્ત કુળથી
પીડિત મધેલ જુલુ પોતાના આત્મ-પ્રદેશ વડે મુખપદિ

ઝિંદગીને પૂરીને તથા શરીરપ્રમાણ પડેાળાઈ અને જડાઈ ગામી તથા લગાઈમા ઉત્પત્તિસ્થાન પર્યંત ક્ષેત્રને વ્યાપીને અતર્મુદ્દર્તમા મળણ પામે અને આયુષકર્મના વણા પુદ્ગલોનો જય કરે, તે મળણસમુદ્ધવાત કહેવાય છે કોઈ એક જીવ મસુદ્ધવાત કરીને ભવાન્તરમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં આહાર કરે છે તથા શરીર બાધે છે, જ્યારે, કોઈ જીવ મસુદ્ધવાતથી નિવૃત્ત થઈ, પોતાના શરીરમા આવીને કરી મસુદ્ધવાત કરી ભવાન્તરમા ઉત્પન્ન થાય છે

‘જીવો દેશી અને મર્વથી એમ બે પ્રકારે મળણ-મસુદ્ધવાત કરે છે જ્યારે દેશી મળણમસુદ્ધવાત કરે છે ત્યારે તે મળણસમુદ્ધવાતથી નિવૃત્ત થઈ, પૂર્વના શરીરને મર્વથા છોડી દડાની ગતિથી જાય છે, અને પ્રથમ ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર કરે છે પણ જે સર્વસમુદ્ધવાત કરે છે, તે મલિજા (ધયળની) ગતિથી ત્યાં જઈ પછી શરીરનો ત્યાગ કરે છે તેથી પ્રથમ આહાર કરે છે, અને પછી ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ પૂર્વના શરીરમા રહેલા જીવપ્રદેશોને ધયળની પેઠે મહરી, સમગ્ર જીવપ્રદેશો માથે ઉત્પત્તિસ્થાને જાય, જ્યારે પ્રથમ આહાર (પુદ્ગલગ્રહણ) કરે, અને પછી ઉત્પન્ન થાય

— શતક ૧૭, ૬, ઉદ્દે. ૬

તેને આશરીને અનેક પ્રશ્નો ઉપર જણાવેલ શતકોમા તેમ જ શતક ૨૦, ઉદ્દે. ૬મા છે તેનો એક નમૂનો આ પ્રમાણે છે

ગૌં—હે ભગવન્ ! માગણાતિક સમુદ્ધવાત વડે સમવહત થઈને જે જીવ અસખ્યેય લાખ પૃથ્વીકાયના આવાસોમાના

કાર્ત્ત્ત પશુ આવાસમાં ૮ વીકાવિક્રમણે હિતપત્ર થવાને મેળવે છે
તે ત્યાં જીવે આહાર કરે અને સરીર બાધે ?

મ — ૬ ઓવમ ' ફેટલાક ત્યાં જીવે આહાર કરે
અને સરીર બાધે અને ફેટલાક ત્યાંથી પાછા વળે છે અને
પાછા વળી જઈ શીખ આવે છે અને ફરી વાર મારણાંતિક
મમુદ્ધપાતથી મમવદત થાય છે પછી માર્ત્ત ૮ વીકાવ
પશુ હિતપત્ર થાય છે આહાર કરે છે અને સરી
બાધે છે

— સતક ૧ ઉદ ૧

મો — ૬ ભગવત્ એકેદિય જીવો ફેટલા
પ્રારના છે ?

મ — ૬ ઓવમ ' પાત્ર પ્રકારના છે પૃથ્વીકામિકરી
માદીને વનગ્ધતિકાદિક તેમજ પૃથ્વીકામિકના બે પ્રકાર છે
સુદમ અને માદર પાછા તે ફરેકના પર્ણોમ અને અપર્ણોમ
અવા બે ભાગ છે તે બધાને (જ્ઞાતવસ્તુમાદિ) આઠ કમ
પ્રકૃતિઓ હાથ લેઓ જ્યાં સાત કે આઠ કમ પ્રકૃતિઓને
બાધે (આયુષ્ય ન બાધે ત્યારે સાત, જોડે તે આઠ)

તે જ્યાં ફેટલી કમ પ્રકૃતિઓ વહે એ પ્રસન્ના ત્યાંજ
કે વુ કે ઓઢ કમ પ્રકૃતિઓ વહે તેમજ જ્ઞાતવસ્તુમાદી
અવગર મુખીની આઠ પછી મોત્તદિયથી માદીને નિદ્વેદિય
મુખીની ચાર ઉચિત્તરજી અવિદાવગ્જ અને પુરુષવેદાવગ્જ

— સતક ૩૩ ઉદ ૧

૧. મારણકે આયુષ્ય તે જીવનમયમાં એ જ જન્મત મપાય છે

ગૌ—હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ, જે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પૂર્વ ચરમાન્તમા મરણસમુદ્ધવાત કરીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પશ્ચિમ ચરમાન્તમા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! એક, બે કે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય ત્રેણીઓ સાત છે ઋગ્વાયત (સીધી—લાખી), એક તરફ વક્ર, દ્વિધા વક્ર, એકત ખા (એક તરફ ત્રસ નાડી સિવાયના આકાશવાણી), દ્વિધાખા (બે તરફ ત્રસનાડી સિવાયના આકાશવાણી), ચક્રવાલ (મડલાઝાર), અને અર્ધચક્રવાલ (અર્ધમડલાઝાર) જે પૃથ્વીકાયિક ઋગ્વાયત ત્રેણીથી ઉત્પન્ન થાય તો તે એક સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય જે એકવક્ર ત્રેણીથી ઉત્પન્ન થાય, તો બે સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય, જે દ્વિધાવક્ર ત્રેણીથી ઉત્પન્ન થાય, તો ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય

તે જ જીવ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય, તો પણ એ જ સમજવું એમ આદર અપર્યાપ્તપણે તેમ જ પર્યાપ્તપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય તો પણ મમજવું એમ અપ્રજાયિકને માટે પણ સમજવું પણ તેજપ્રકાયિકમા આદર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ન કહેવા, કારણ કે આદર તેજપ્રકાયિકનો રત્નપ્રભાના પશ્ચિમ ચરમાન્તમા અમભવ છે પણ મનુષ્યક્ષેત્રમા ઉત્પત્તિ કહેવી હોય તો આદરના તે બંને વિવિધો કહેવા

સૂર્યમ અને માદર અપકાશિકની પેઠે મુદમ અને નાદર
રાયુકાશિકમા પણ ઉપપાત કહેવેલ વનરપતિકાશિકમા પણ
એ પ્રમાણ નહયુ

એ પ્રમાણ પછી પશીમ સૂર્યમ ૫ વીકાશિકને સમુદયાત
તી એ વીમ ધ્યાનેમા ઉત્પન્ન કરતવેલ એ પ્રમાણે
અપશીમ નાર ૫ વીકાશિક અને પશીમ નાદર ૫ વીકાશિકને
પણ નહયુ એમ અપકાશિકને પણ ચારે ગમકન આશરીને
નમા અપશીમ અને પશીમ અને પ્રકારના મુદમ તેજસ્કાશને
૧૫

મૂળમા પછી એ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનો વિસ્તાર ૭
ક્રીડીક વિશ્વપતાએ આ પ્રમાણે ૭ અપશીમ મુદમ પૂર્વી
શિક શકરાપ્રમાના પૂર્વ અરમાન્તમા મરણસમુદયાત કરી
પશ્ચિમ અરમાન્તમા અપશીમ મુદમ પૂર્વીકાશિકપણે ઉત્પન્ન
જવાન મેઝમ હાય તો મે સમ્પત્તિ (એક વક) અને ત્રણ
મમવતી (દિશાવક) વિમલમતિથી ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું
એ ગીને પશીમ નાદર તેજસ્કાશિક સમ્પત્તિ કહેવું નાજી
નયુ ગતપ્રમાની નેમ નહયુ

પણ ૮ પશીમ અને અપશીમ નાદર તેજસ્કાશિકો
નમવક્ષનમા સમુદયાત કરી બીજી પૂર્વીના પશ્ચિમ અરમાન્તમા
ચારે પ્રકારના પૂર્વીકાશિકો વિા ચારે પ્રકારના અપકાશિકો
વિષ મે પ્રકારના તેજસ્કાશિકો વિષ ચારે પ્રકારના રાયુ
કાશિકોને વિષ અને ચારે પ્રકારના વનરપતિકાશિકોને વિષ
ઉત્પન્ન થાય ૭ તેઓને પણ મે મમવતી કે ત્રણ મમવતી
વિમલમતિએ ઉત્પન્ન કરતવેલ ન્યારે પશીમ અને અપશીમ
નાદર તેજસ્કાશિકો તેઓમા ૪ ઉત્પન્ન થાય તારે એક મે

અને ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ સમજવી એમ અધ સમમ પૃથ્વી મુધી જાણવું

ગૌં—હે ભગવન્ ! જે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવ અધોલોકની ત્રસનાડીની બહારના ક્ષેત્રમા મરણસમુદ્ધવાત ડરી, બિધ્વં લોકની ત્રસનાડીની બહારના ક્ષેત્રમા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા સમયની વિગ્રહગતિ ઉત્પન્ન થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ કે ચાર સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય જે એક પ્રતરમા સમગ્રેણીમા ઉત્પન્ન થાય છે, તે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિથી થાય છે, અને જે વિગ્રેણીમા ઉત્પન્ન થાય છે, તે ચાર સમયની વિગ્રહગતિથી થાય છે તે જ જીવ જે સમયક્ષેત્રમા અપર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય તો બે કે ત્રણ સમયની વિગ્રહગતિ કહેવી અપર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક સમયક્ષેત્રમા મરણસમુદ્ધવાત કરી, બિધ્વંલોકક્ષેત્રની ત્રસનાડીના બહારના ક્ષેત્રમા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય તો બે, ત્રણ કે ચાર સમય કહેવા

તે જ જીવ જે સમયક્ષેત્રમા અપર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય, તો એક, બે કે ત્રણ સમય કહેવા

અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક લોકના પૂર્વચરમાતમા મરણસમુદ્ધવાત ડરી લોકના પૂર્વચરમાતમા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે ઉત્પન્ન થવાનો હોય, તો એક, બે, ત્રણ કે ચાર સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય જે ઋજ્જ્વાયત ગ્રેણીથી ઉત્પન્ન થાય, તો એક સમયની વિગ્રહગતિથી ઉત્પન્ન થાય, એક તરફ વક્ર ગ્રેણીથી ઉત્પન્ન થાય, તો બે

નમવતી વિમલગતિથી યાવ ઉમ્મત્તવક મેળીથી
 ઉત્પન્ન યાવ તા તે એક પ્રતરમાં - સુમમેળીમાં ઉત્પન્ન
 થવાના છે તે ત્રણ સુમવતી વિમલગતિથી ઉત્પન્ન થાવ
 આત વિમેળીમાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તે ચાર સુમવતી
 વિમલગતિથી ઉત્પન્ન થાવ. હ્વાદિ વિગ્નાર અનેક વિમલોએ
 મગમથી જાણવો.

— સ્તવક ૩૪ હરે ૧

લેખકનું સ્તવન

ગૌતમાદિ ગણધરોને નમસ્કાર । ભગવતીસૂત્રને
નમસ્કાર । દ્વાદશાગ ગણિપિટકને નમસ્કાર ।

કાચગાની પેઠે સુદર ચરણુકમલવાળી, નહી ચોળાયેલ
કારટ વૃક્ષની ડળી સમાન એવી પૂજ્ય શ્રુતદેવી મારા મતિ-
અજાનનો નાશ કરે ।

આ સૂત્રના આદિના આઠ શતકના ગળ્યે ઉદ્દેશકોનો
એક એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે પરંતુ પ્રથમ દિવસે
ચોથા શતકના આઠ ઉદ્દેશકો અને બીજે દિવસે બે ઉદ્દેશકો
ઉપદેશાય છે નવમા શતકથી આરંભી નેટલુ નેટલુ બાણી
ગઝાય તેટલુ તેટલુ એક એક દિવસે ઉપદેશાય છે વધારેમા
નધારે એક શતકનો એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે, મધ્યમ-
પણે બે દિવસે શતકનો, અને ઓછામા ઓછુ ત્રણ દિવસે
શતકનો એમ વીસમા શતક સુધી બાણુવુ પણ પદરમા
ગોશાલક શતકનો એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે જો બાકી
જો, તો તેનો એક આયબિલ કરીને ઉપદેશ કરાય છે,

છતાં જાણી રહે તો બે આયનિસ કરીને ઉપદેશ કરાય ૫
એકવીસમા બાવીસમા અને તેવીસમા શતકનો એક એક
દિવસે ઉપદેશ કરાય છે એવીસમું શતક એક એક દિવસે
૭ ૭ ઉદેશકો એમ બે દિવસે ઉપદેશાય છે પચીસમું
શતક ૭ ૭ ઉદેશકો વડે બે દિવસે ઉપદેશાય છે
બાધિશતકાદિ આઠ શતકો એક દિવસે ચેષ્ટિશતકાદિ બાર
શતકો એક દિવસે એકેદ્વિના બાર મહાયુગ્મ શતકો એક
દિવસે એમ બેષદ્વિ તેષદ્વિ, ચત્તરિદ્વિ અને અસદ્ગી
પચેદ્વિના બાર બાર શતકો તથા સદ્ગી પચદ્વિના એકવીસ
મહાયુગ્મ શતકો અને રાસિકુ મશતકો એક એક દિવસે
ઉપદેશાય છે

જેના હાથમા વિકસિત કમળ છે તેણે અજ્ઞાનના
નાશ કર્યો છે અને જીવો (પતિતો) અને વિજીવો (દેવો)ને
જેને હમેશાં નમસ્કાર કર્યો છે એવી મુતાધિજિત દેવી મન
પણુ જીવિ આપે ।

જામ મુતદેવતાને પ્રણામ કરીએ છીએ જેની કૃપાથી
જ્ઞાનની સિદ્ધિ મળી છે અને ને સવાય શાંતિ કરના
પ્રવચન દેવીને પણ નમસ્કાર કરું છું.

મુતદેવતા કુમધર યજ્ઞ અઘ્નશાન્તિ વૈરોહયા વિદ્યા
અન અતકુરી રોષાને અગ્નિ આપે ।

સૂચિ

અન્તિમ ચિત્ર ૭૪૪	અનુત્તર દેવલો ૩૩, ૨૫૦, ૩૬૩,
અન્નભૂમિ ૭૪, ૩૪૧, ૫૫૮	પ૫૧, ૬૮૮, ૭૨૧
અઠિયાવાદ ૫૭૦	અન્યતીર્થિક ૩૧, ૬૧, ૧૦૬, ૨૩૭,
અગુરુલઘુ ૧૭૫, ૩૧૩, ૪૦૫, ૪૮૩,	૪૭૧, ૬૮૪, ૫૬૬, ૫૮૩ ૬૦
૭૩૬	અપરિત્તજીવ ૪૬૩
અગ્નિ ૬૭૨, -સળગાવવામા પાપ	અપર્યાપ્ત ૩૧૬, ૩૫૧
૧૧૦, -કાય ૭૫૭	અપૂર્વકરણ ૨૧
અગ્નિમૂર્તિ ૭૧૭	અપ્કાય ૭૦૩, ૭૨૬, -(વિગિષ્ટ)
અજવાળુ અને અવારુ ૬૦૯	૫૭૭, -(સામાન્ય) ૩૩૬
અજીવપરિણામ ૩૧૨	અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયકષાય ૨૬,
અજ્ઞાન -ના ત્રણ પ્રકાર ૩૨૬,	૩૮૭
-વાદ ૫૭૦	અભવસિદ્ધિ ૪૫
અતિથિસ વિભાગત્રત ૬	અભવ્ય ૪૫
અતિમુક્તક ૨૪૬	અભીચિ ૨૨૬
અધર્માસ્તિજાય (જીઓ અસ્તિ-	અય પુલ ૨૬૭
કાય), -ના અભિવચન	અયોન્યા ૨૬૪
૫૩૪, -ની રાગિ ૬૬૨	અરુણવરદ્વીપ ૬૧૧, ૭૧૬
અધ સપ્તમ પૃથ્વી ૭૪૦	અરુણોદય સમુદ્ર ૬૧૧, ૭૧૬
અવિકરણ ૩૬૭	અર્જુન ગૌતમપુત્ર ૨૮૮, ૨૬૭
અયોલો ૫૪૫, -નો આયામમધ્ય	અર્હત ૩
૭૪૧	અલોક ૫૩૭, ૫૫૪
અર્ધાકાલ ૨૧૩	અવક્તવ્યમ ચિત્ર ૭૪૪
અનતાનુબધી કષાય ૨૬, ૩૮૭	અવગ્રહ ૩૨૧
અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર ૭૨૩	અવધિજ્ઞાન ૨૦, ૨૭, ૩૨૦, -ના
અનાય નતિઓ ૧૬૬	બે પ્રકાર ૩૨૩, ૩૩૧,
અનાહારક ૮૫, ૪૧૧, ૪૧૩	-દેવોનુ ૭૧૩

અવધિસાન્ધિ ૧૨ (સુભે દાન્ધિ)

અવસર્ગિણી ૭૫, ૧૧૭

અવસ્થાનકાલ - ઇવેન્ગ ૧૬

અવલીચકા ૨૬

અવાચ ૩૨૧

અન્વાભાષ ૨૪૯ - ઈવે ૧૭૪

અયોજનનક ૨

અમુત્યોજનદક્ષાની ૨૩

અઝાન મહાનિમિત્ત ૨૭

અસફી ઇવ ૧૭૪ ૩૫૩; -નું

આયુષ ૭૫૫

અમરૂત અનવાર ૧૩

અસુરુઆરો ૧૬૩ ૫૫૦ ૭ ૫,

-ના અવાસ ૧૬૭ ૧૮૩;

-અને અન્ન અપ્પરામો

૧૬૬; -ની વધપદ ૧૮૬

-નો અઢાર વડનારિજા

જાયા -ની રિષતિ અને

આસોપ્પાસ ૭૨૨; -નાં

સરીર ચેસ્વારિ ૭૨૫ -ના

સન્ધારિ વિવચ ૭૪ -નાં

કિયા નિજ સરિ ૭૩૩; -કેવી

રીતે કંપન થાય ૧ ૭૫૫

અન્તિમક -પાષ ૨૭૭ ૫૨

૫૫૫

અહમિદ ૭૭ ૫૫૧

અનકાષ ૧૨, ૧૧૪

અનમરિદિ પેત્ર ૨૬૨

અવરદીપ ૩૪૧ ૫૫

અવશાય ૨૧

અવશાયતિ ૩૫૫

અવધુદ્ધવ ૫૭

અઢારસાસ્તિકાષ (અજિવચન)

૫૩૪

અવમ -ના બે પ્રકાર ૩૩૮;

-જ્ઞાન ૧૫૫

અવાચ ૩ ૧૨૨

અઢવક ૧૭, ૩૧૫; -મદ ૨૭૭

૫૬૩; -કપાસકો બાર ૫૬૪

અવપા ૧૧૩

અના અઢ પ્રકારના ૩૪૧

અધાકમરોષ ૧ ૨૧૭

અધિકરજિહા કિયા ૩૮ ૧ ૩

અનક ૨૮૧ ૨૮૫

આનકરજિત ૧

અજિનિમિધિક્ષાન ૨૭ ૩૧

૩૨૧ ૩૩૧

અજિથોત્તિ -કેવ ૧૭ ૧૮૮ ૭૧૫

-સુધુ ૧૭

આસોચનિર્વિવંદ અઢાર ૭૨૩

આયુષ ૪૪ ૪૫૪ ૪૭૦ ૪૭૫

-ક પ્રકારનું ૪૭૩; -બે પ્રકારનું

૭૪૩

અરજિહા કિયા ૧ ૧

અરપક ૩૧

અરપના ૩૧

આત્મયાન ૧૫૦
 આર્ય ૩૪૧, -દેશ ૫૪૯
 આસન્નિના ૨૯૨, ૬૮૧, ૬૮૨
 આલોચના ૧૪૧ ઇ૦
 આવશ્વિકા ૨૧૩, ૬૬૭
 આશીવિધ ૨૬૭, ૬૪૧
 આસ્રવ ૨૬
 આહાર (ચતુર્વિધ) ૨૮૦, -જીદી
 જીદી ચોનિઓનો ૭૧૫ ઇ૦,
 -ના જે પ્રકાર ૭૨૩
 આહાર ૮૫, ૪૧૧, -ગરીર ૭૩,
 ૩૫૪
 આખેલ ૧૮૦
 ઇન્દ્ર ૧૬૨
 ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ ૧૧, ૨૪૯
 ઇન્દ્રિયો (પાંચ) ૩૫૯
 ઇન્દ્રાનેક ૧૮૮, ૭૧૯
 ઇન્દ્રા ૩૨૧
 ઇન્દ્રચિની ૨૫૨
 ઇન્દ્રાસ ગ ૯
 ઇન્દ્રલ ૬૨૭
 ઇન્દ્રલ ૨૨૦
 ઇન્દ્રાતપર્વત ૭૧૬
 ઇન્દ્રચિંહી ૭૫, ૬૬૭
 ઇન્દ્રગર્ભ ૪૨૦
 ઇન્દ્રાન ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૫૨, ૨૬૨
 ઇન્દ્રા ચી રાન ૨૫૧
 ઇન્દ્રા હાથી ૨૫૪, ૬૭૫

ઉદીરણા ૮૪, ૪૭૯
 ઉદ્દંડપુર ૨૬૨
 ઉદ્દંતનાકાળ, જીદીજીદી જીવોનો
 ૭૪૮-૯
 ઉન્માદ -જે પ્રકારનો ૧૫૬
 ઉન્માન (પ્રમાણ) ૧૭૩
 ઉપધિ -ત્રણ પ્રકારનો ૧૫૬
 ઉપપાતસભા ૧૬૪
 ઉપયોગ ૨, ૩૧૫, -ના જે પ્રકાર
 ૮૧, ૩૬૨
 ઉપાન્યાય ૩
 ઉપરવૃક્ષ ૬૭૪
 ઉનોદરી ૬૬, ૧૪૭
 ઉર્વલોક ૫૫૦
 ઋતુઓ ૬૧૫
 ઋષભદત્ત ૨૫૬
 ઋષભદેવ ૫૬૧, ૫૭૬
 ઋષભદ્રપુત્ર ૬૮૧
 ઐનાતમાલ ૫૮૫
 ઐકે દ્વિયો -ના પ્રકાર ૭૬૨, -ની
 વધવટ ૬૬૦, -ન્યાયી આવે
 ૭૦૨, -ની નિયતિ, આહાર
 અને શ્વાસોચ્છ્વાસ ૭૨૪, ૭૫૫,
 -ના ગરીરની સરખામણી
 ૭૫૬
 ઐનાના ૧૨૫
 ઐત્રિય = ૨૬૦
 ઐર્યાપચિત્રી ક્રિયા ૩૬, ૧૦૮, ૫૬૮

ઔદારિક સરીર ૭૩,૩૫૪

ન્યાયિક શિક્ષા ૧૭

કૃતિસુનિવ ૭૪૪

ક ન —પાત્ર પ્રસારનું ૩૭૭;

—કૃતિ ૩૫૪; —નીચ ૩૧૬

—સત્ય ૧૧૮

મનેદનીચકમ ૪૮૧

કમ —ની વિધિ ૪૭૩; —ના

જાલક ૪૫૩; —ના વણ

ન આદિ ૪૬૭; —અને વેદના

૫૮૪

કમ પ્રકૃતિ (આક) ૪૫૩

કમ જાલ (આર પ્રસારનો) ૧૨

મ નમિ ૨૨ ૭૪ ૩૪૧ ૫૫

૫૫૮

કમાગનો ૧૫ ૫૨૪

ક૨૫ (કગ) ૬૧

ક૨૫ાપીત ૩૩ ૩૪૩ ૫૫ ૫૫૧

ક૨૫ાવચન ૩૩ ૩૪૩ ૫૫

કવોજ યામિ ૧૫૮

કપ જ આર ૨; —ની આર

કોઠી ૨૦

કાકઠી ૨ ૧

કાપેન્ડેસ્કા ૧૨૧

કામમહાવન ૬૨

કામો ૧૩૧

કાચ ૩૧૧

કાચબા ૪૪૧

કાપેન્ડેસ્કા ૧૮૧

કાર્તિ ચેક ૨૩૧

કામ જુસરીર ૭૩,૩૫૪

કાચ ૫૩૫ ૬; —ના આર પ્રસાર

૨૧૨

કાચારજવેષિપુત્ર ૫૬૧

કાલિકપુત્ર ૧

કાલિકમુદ ૫૧

કાસોદાપી ૧ ૬ ૨૩૭ ૪૬૫ ૫૨૫

કાસ્ત્રપ ૧

કાશિપ્રદોષ ૪૮

કાશાનોદનીચ કમ ૪૭૫

કાશ્વિક સાધુ ૧૭

કિલ્લિનિક દેવ ૭૭ ૪૭૫ ૪૧૨

—સાધુ ૬૭

કુતિમપણ ૭ ૨૧૬

કુલકર (આક) ૫૩૭

કુલિયાવન ૨૪૪; —સીત ૨૬

કુલ (પ્રમાણ) ૩ ૨

કુશીલનિક ૫ ૫૧

કુલ્લિક ૨૫૧

કુમ જામ ૨૮૨

કુવપુ મશાસિ ૧ ૮

કે ગુપાસિક છવ ૪૩૭

કે ગુરાજિ ૧૧૩ ૪૨૨

કેવજાન ૨૧ ૨૮,૩૨

કેવજાની ૧૨૩; —અને વજ

૫૮૧

કેશિદ્માર ૨૦૬
કેલ્વાન્નનિવેગ ૨૮૧
કેશવદેશ ૫૬૧
કેષ્ઠ ચૈત્ય ૨૭૨
કૈતુન્નર્મ ૮,૬૭,૫૫૪
કૌનાળી ૨૦૫,૨૫૦
કૌરિન્યાયન ગોત્ર ૨૮૮
ક્રિયાઓ -પાત્ર ૩૫, -ખે ૩૬,
-એન્ માથે ખે ? ૫૬૭
ક્રિયાવાદ ૫૭૦
ક્રોધ ૩૭૮, -ના વિગેષ ૪૬૭
ક્ષત્રિયકુલ ૨૫૬,૨૬૨
ક્ષુદ્રયુગ્મો ૬૬૬
ગાલુરાન્ન ૨૫૦
ગાલિપિટક ૧૬૩,૫૬૧
ગતિ ૪૦૬, -ના પાત્ર પ્રચાર ૬૩૨,
-દિવ્ય ૧૬૩, -પરિણામ
૩૧૩
ગર્ભગાસ્ત્ર ૪૧૬,૪૦૭
ગગન્ત ૨૩૩
ગગા (પ્રમાણ) ૨૬૦, -નદી
૫૬૬
ગદાહસ્તી ૨૫૩
ગાગેય ૪૪૬
‘ ગુણુરત્ન સવત્સર ’ તપ ૧૮૧
ગુણુમત ૬
ગુણુગિલક ચૈત્ય ૧૧
ગુણુગ્રાન્ન ૧૪,૬૦,૮૩,૩૪૬

ગોખલુલ ૨૭૬
ગોશાલ ૨૭૭,૩૧૫,૫૬૪
ગૌતમ (જુઓ ઇદ્રભૂતિ)
ગ્રહણ ૬૦૬
ગ્રિવેયકન્નવર્ગ ૩૩,૩૪૩,૫૫૦
ઘનવાત ૫૪૬
ઘનોદ્ધિ ૫૪૫
ગોડાનો ગખ્ ૬૭૩
ચતુર્થભક્ત ૪૮,૧૪૬
ચમરચ આનગરી ૧૬૭,૭૧૬
ચમરે ટ ૧૬૭,૨૫૫, -ની સભા
૭૧૬,૭૧૬, -ની ગતિ ૭૧૭
ચરકપરિત્રાન્નક ૬૭
ચરમ (આઠ) ૨૬૬
ચક્ર ૬૦૬, -તુ કામસુખ ૬૬૩
ચદ્રાવતરણ ચૈત્ય ૨૦૫,૨૬૦
ચપા ૨૫૧,૨૬૦
ચાર મહામત ધર્મ ૬,૫૫૬
ચારિત્ર (ગ્રેહભવિક) ૩૨૦
ચારિત્રમોહનીય ૨૫
ચારિત્રલખિય ૩૭૭
ચેલ્લણા ૨૫૨
ચૌદગ -નો જન્મ ૨૦૧
છન્નમ્થ ૬૦,૧૨૩, -સરાગ ૧૬૨
છેદોપગ્રાપનીય ચારિત્ર ૫૬,૭૦,
૩૭૮
છેવટક સહનન ૬૬૮
જમાલિ ૨૫૨,૨૬૨ ૬૦, ૫૬૬

નવની ૨૮૮

અપાપારત્વ ૧૬૭

અનુગ્રીય ૫૪૮

નમસ્કૃતિ (વળ) ૨૨૩

ચિત્રકલ્પ ૭૭

છવો -ના ને પ્રમાણ ૩૧૭; -ના

૭ વચ ૩૩૬; -ના ૧૪

પ્રમાણ ૩૫૭; -નું આરોપણ

૫૧ ૨૨૧; -નું અપાપારત્વ

૫૪ ૫૧; -આત્મારત્ન

૩૧૭ -સાક્ષિ સાત ૭ ૪૩ ;

ની વધવડ ૪૩૨ ૧૮૬ ૬ ;

-ના પ્રદેશ ૪૩૩; -ની ક્રિયા

૪૩૫ -અને પાપભય

૪૩૭ -અને કમલ ૫ ૪૪

-સહજી ૪૪૪ -નો સસાર

અસ્થાનકાલ ૪૪૭; -ની

અવ ૬ અસ્થવ ૬ પત્તિ

૪૫ ; -ની શાસિ ૧૧૨;

-પરિણામ ૩૧૫ -નો

અવસ્થાનમન ૧૬ ; -ની

નિવિતિ, આહાર અને આસી

અસીસ ૭૫૫ -નો પરિવહ

૭૩૧; -નો વિરહકાલ ૭૩૭

-ની વિરહવિતિ ૭૩૮; -ની

ક પત્તિ ૭૪૫; -ના પર્મા

ધમ ૭૫૮

છવાડિતમન (અભિવચન) ૫૩૪

નૃમક ૬૫ ૧૭૫

અવાતિ ૬ ૩૪૩ ૫૫ ; -ના

આવાસ ૧૮૬

ગ્યાન (પાપ) ૨૭ ૩૨ (નહ

અવિઠ) ૩૧૬

જ્ઞાનાવરણીવહન ૨૪ ૮૪

તિનુચાદ ૫૪૫

વચ (ના પ્રમાણ) ૧૪૫

વમઝકાલ ૧૧૨

વમ પ્રમા ૫૪૧

વમસ્થમ પ્રમા (નુઓ મહા

વમ પ્રમા)

વક ૪૩૬

વલવર ૧૬૨

વામઝી ૧૬

વામઝિમી ૧૬

વિચિત્રકૃત ૭૧૧

વિચ રસોઠ (નુઓ મ વમ

સોઠ)

વિચ અ -૪૧

વીચ ૬૨ ૨૪ ૩૨૮ ૫૫૪ ૧૮૬

ગુમ્બના પ્રમાણ ૫૭૧

ગુમ્બના નવરી ૧

તેજસ્વિક ૩૩૬ ૭૭૩

તેજસ્વિક ૧૨ ૮૪ ૨૬૪, ૩ ૨

તેજસ્વિક શરીર ૭૩ ૩૫૪

અમા અશિ ૧૫૮

અસમવિક ૩૪

ત્રસનાડી ૫૫૧
 ત્રાયસ્ત્રિંગ દેવ ૭૭, ૨૦૬ ૬૦, ૭૧૦
 ત્રિંગવા ૨૫૨
 દ્વિતિ ૧૭૬
 દ્વિત્રિવાહન ૨૫૨
 દર્શન (હિપયોગ) ૮૧
 દર્શનમાહત્તીય ૨૫
 દર્શનસંખ્ય ૩૭૭
 દાનામા નીક્ષા ૨૦૦
 દિગ્ગાઓ (દશ) ૬૧૬
 દિગ્ગાપ્રોક્ષક તાપમ ૨૦૮
 દીવો ૬૪૦
 દુ પમદુ પમા ૫૬૩
 દુ પમા ૭૫
 દ્વિતિપલાગચૈત્ય ૨૦૬
 દ્વિતિપ્રતિજ્ઞા ૩૦૬
 દ્વિતિઓ (ત્રણ) ૩૭૧, ૩૭૭
 દ્વિતિવાદ ૫૬૦
 દ્વિતિવિપ સર્પ ૨૮૬
 દેવો -ની ગતિ ૬૭૬, -ના
 પ્રજા ૬૭૬, -ની મિતિ
 ૬૮૧, -ના આવાસ ૬૮૩,
 -ની વધવટ ૬૮૬, -નો
 વિષયભોગ ૬૮૧, -ની ભાષા
 ૬૮૪, -સયમી ? ૬૮૪,
 -ની ગતિ ૬૮૫, -મરીને
 યા નય ? ૬૮૭, -ક્યાથી
 આવીને હૃત્પત્ર થાય ૬૮૭,

-ની નરમ ૬૧૦, -ની
 વિભૂતિ ૭૧૭ ૪૦, -નો
 વિગ્દકાળ ૭૩૭
 દેવએન ૩૦૨
 દેવાધિદેવ ૬૭૮
 દેવાનંદા ૨૫૬
 દેવામુર સમામ ૬૭૬
 દેગો (સોળ) ૨૬૬
 દ્રવ્ય (બે) ૩૦૬
 દ્રવ્યે દ્રિય ૩૫૬
 દ્વાપરયુગ્મરાગિ ૬૫૮
 ધન (આર) ૧૬૦
 ધનુષ (માપ) ૨૧૫
 ધર્મગોપ ૨૧૭
 ધર્મદેવ ૬૭૬
 ધર્માન્તિકાય (જુઓ અન્તિકાય)
 -ના અભિવચન ૫૩૩, -ની
 રાગિ ૬૬૧
 ધાતકીળ ૩ ૫૪૬
 ધાન્યની યોનિગતિ ૬૨૪
 ધારણા ૩૨૧
 ધારિંગી ૨૦૮
 ધૂમપ્રમા ૫૪૬
 ધ્યાન (આગ) ૧૫૦
 નય ૭
 નરક (સાત) ૩૪૦, ૫૪૫, -મા
 હવોત્પત્તિ ૭૪૭
 નરદેવ ૬૭૬

ન દન - વન ૧૨૮; - મૈત્ર ૭૧૭
 ન દીવધન ૨૫૨
 ન દીશ્વર દ્વીપ ૧૨૮
 નાચ ૧૩૭
 નાચ કુમારો (બુઆ જલનપતિ)
 - નો આદાર આસ અને
 ચિતિ ૭૨૩
 નાક (જાવીસ) ૧૮૪
 નારબોક પ ક - ના રહેઠાણો
 ૩૩૫
 નારંગ - અને વેદના ઝડ - ની
 સંજ્ઞા ૭૮૭
 નાનદા ૨૮
 નિનાદગ્ધ પાપ
 નિશાન
 નિગદ્ય પ્રયોગ ૩૪૩
 નિરુપકમ આશુષ ૭૪૩
 નિર્જીવ ૧૩૧ - પાપ ૧૫
 નિવનનિક મ વ ૧૮૨
 નિવ નિર્દોષ ૩૫૪
 નિશાના વિશેષો ૫૩
 નેશનિટો - ની વધવટ ૧૮૬
 - ક્ષાત્રી આને ૧૨૭; - નો
 આદાર નિવિતિ અને આસી
 પૌંસ ૭૨૩ ૭૩૬; - ના
 મરીર લેરવા જત્યાદિ ૭૨૮
 ૩૩૬; - ને પરિષદ ૭૩૧;
 - આરે ૧ ૭૩૬; - ને વિરુદ્ધ

મજ ૭૩૭; - ની ૬ પતિ ૩૩૮
 ૭૮૫ ૭૩૭; - ના મજાદિ
 ૭૩૬; - નાં દિવા નિજ શાંતિ
 ૭૩૭; - કેવી રીતે ૬ પત
 માય ૧ ૭૩૫
 નેયેધિટી ૧૨૩
 નોપકકસમજિત ૭૩૪
 જલાવની ૨૫૩
 ધર્મિયમ્મિ ૨૮૨
 પરમાણુની શાંતિ ૧૧૫
 પરમાવધિજ્ઞાની ૧૨૭
 પરમાવની મજા ૬
 પરિમલ (ચક્ષુ) ૧૧; - બુદ્ધિ
 બુદ્ધિ યોગો ૭૩૧
 પરિવરત્ન ૨ ૨
 પરિવટન ૪૧૩
 પરિમ લ મર્યાદા ૪૬૧ ૧૧
 પરિષદો ૭, ૧૧૧
 પરિહાસનિદ્યુષ્ટિક આરિત્ર ૫૪
 ૭૦ ૩૭૮
 પમ કમન ૧૮૫
 પર્માત્મ ૩૫૧
 પર્માત્મ ૩૫૧
 પર્વા (બિ) ૩૧૨
 પર્વાપત્ન ૨૧૪ ૧૧૭
 પ કર્મના પર્મ
 પર્મમુદ્ધિક મૈત્ર ૨૭૨
 પર્મદિવ તિર્થ ૫ ૩૪ ૭૦૪

-નો આહાર, મિથિતિ ૬૦
૭૨૫, -ના ગરીર લેશ્યાન્નિ
૭૩૦

પાટલિપુત્ર ૨૫૧

પાદ્યોપગમન મરણ ૧૪૬

પાન = (ચાર) ૨૬૬

પાપમ્યાનો (અહાર) ૫૧

પારિગ્રહિષ્ઠી ક્રિયા ૧૦૭

પાત્રિનાપનિટી ક્રિયા ૩૫, ૧૦૩

પાર્શ્વનાથ ૭, ૫૬૧, ૫૬૩

પાદુચન ૧૦૮

પિંગલ ૧૭૨

પુદ્ગલપરાવર્ત ૮૮, ૬૬૭

પુદ્ગલ -નો બંધ ૪૮૭, -ના

અર્ગાન્નિ ૮૮૬, ૫૦૩, -નો

અંધ ૪૮૬, ૫૧૭, -નો પરિ-

ણામ ૪૬૫, -અને વાયુકાય

૧૦૨, -ની સખ્યા ૫૦૬

પુદ્ગલ આઘાત ૬૮૨

પુદ્ગલપરિવર્ત ૫૧૪

પુદ્ગલાન્નિકાય ૪૮૩

પુલાનિર્ગ્રંથ ૫૫

પુન્દરદ્વીપ ૫૪૯

પુષ્પસવર્તમેવ ૨૬૬

પુષ્પલી ૨૨૨

પુષ્પવતી ચૈત્ય ૯

પુડ્ગેશ ૩૦૧

પૂગલ ૨૦૦

પૂર્ણમદ્ર ૨૬૭, ૩૦૨

પૂર્વ-અથ ૧૨૭, -ગતઅત ૫૬૦

-વર્ષ ૨૧૪

પૃવીકાયિ = ૩૩૬, -નો આસો-

અર્ધાસ ૧૧૭, ૭૨૪, ૭૫૫, -નો

આહાર અને મિથિતિ ૭૨૪,

૭૫૩, -ના ગરીર લેશ્યાન્નિ

૭૨૮, ૭૫૮, ૭૫૬, -ના ગમ્ધ

આન્નિ વિષય ૭૪૦, -ના ક્રિયા

નિર્ગ્રંથાન્નિ ૭૪૩, -ની દૃષ્ટિ

તથા ક્રિયા ૭૫૩, -ના અવાસો

૭૫૬, -ના વર્ણાન્નિ ૭૫૬,

-ના હિસાન્નિ ૭૫૮, -ની

વેદના ૭૬૦

પૌષધ્રમત ૬, -ના બે પ્રકાર ૨૨૧

પ્રક્ષેપાહાર ૭૨૪

પ્રણિધાન (ત્રણ) ૧૬૦

પ્રતિક્રમણ ૧૪૫

પ્રતિભાઓ (બાર) ૧૭૯

પ્રતિભેવના ૭૧, ૧૪૧

પ્રત્યનીક (ત્રણ) ૧૫૭

પ્રત્યાખ્યાન ૬, ૧૪, ૧૩૫ ૬૦,

૫૬૧, -નો વિધિ ૫૬૩

પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય અપાય ૨૬,

૩૮૭

પ્રદ્યોત ૨૫૭

પ્રભાવતી રાણી ૨૧૬, ૨૦૬, ૨૫૨

પ્રમાણ -ચાર ૩૩૭, -(માન) ૧૭૩

પ્રમાદ ૪૭૭
 પ્રવચનમાળા ૩૨
 પ્રવચનચિહ્ન ૨૮૬
 પ્રવેશનક ૬૫ ૪
 પ્રાણાવિષાવક્રિયા ૩૫૧ ૪
 પ્રાણામા ડીક્ષા ૧૬૨
 પ્રાસંગિક ચૈત્ય ૨૬૨
 પ્રાચિન (કમ) ૨૪૫
 પ્રાચીનચિહ્ન ૨૪૨
 પ્રિયદર્શના ૨૫૨ ૨૬૨
 પ્રીતિદાન ૧૮
 ભદ્રાગ્નિજ્ઞ ૫ ૫૬
 ભદ્રાચલ ૨૧૬
 ભદ્રિય ૫૪ ૧૬૭ ૧૬૭
 ભદ્રાપુત્રિ ચૈત્ય ૨૩૧
 ભદ્રાસતી ૫૬૮
 ભદ્રા ૧૮૮
 ભદ્રાસતીચૈત્ય ૨૫૮
 ભમ (ચિ) ૪ ૧૩૨; -પરિભાષ
 ૧૨
 ભાદ્રપદિત ૫૮૧
 ભાદ્રમણ (ભાર) ૧૭૬
 ભાદ્રમણ ૬૫૫ ૪૬
 ભાદ્રમણિ ૩
 ભાદ્રમણચૈત્ય ૧૪૬
 ભાદ્રા ૨૭૨, ૩ ૧
 ભારતીઆ ૬૧૭
 ભવપાશ્વતીચમરી ૭૨૮

ભવનવાસી (કસ) ૩ ૫, ૩૪૩
 ૫૫; -ના આવાસ ૬૮૫
 ૭૨૨; -ની વધવધ ૬૮૫
 -કલાથી આવે ૧ ૭૦૧; -નો
 આવાસ કમ અને વેળા
 ૭૨૪ ૪ -નો આવાસ
 સ્થિતિ અને આસો વૈષ્ણ
 ૭૨૨ ૪; -ના સીર
 સૈમ્યાદિ ૭૩ -નો પરિવહ
 ૭૩૩
 ભવસિદ્ધિ ૪૫ ૨૨૬
 ભવદ્રવ્ય -રેવ ૬૮; -નૈરવિક
 ૭૪૨
 ભારતવપ ૫૬૪
 ભારતીઆ ૨૬૨
 ભાવ (પાશ) ૬ ૩૭૨; -સત્ય
 ૧૬૮; -રેવ ૧૭૬
 ભાવિતા મા ૭
 ભાવેત્રિય ૩૫૬
 ભાષા (ભાર) ૧૫૮ ૩૬૨
 ભિક્ષા ૬૬ ૪; -નો ૬૬
 ભદ્રાન ૬ ૬૫૫ ૨૫૫
 ભેદ (પાશ) ૧૩૦ ૩૧૩
 ભેદો ૧૩૧
 ભક્તિભદ્ર ૨૨૭ ૩ ૬
 ભવિજ્ઞાન (ભુજી આર્થ
 વિભાગિકજ્ઞાન)
 ભવિજ્ઞાન ૩૨૫

મદ્રેક ૨૩૭
 મધ્યમલોક ૫૪૫, ૫૪૮
 મન ૩૬૭, ૪૭૬
 મન પર્યાવ - જ્ઞાન ૨૭, ૩૨૦, ૩૨૩,
 - લબ્ધિ ૧૨ (જુઓ લબ્ધિ)
 મનુષ્ય ૩૪૧, - કથાથી આવે
 ૭૦૮, -ના ગરીર લેશ્યાદિ
 ૭૩૦, -ની દૃષ્ટિ તથા ક્રિયા
 ૭૫૪, -ના આહારાદિ ૭૫૪
 મનુષ્યલોક ૫૩૫
 મનોહ્રમૂર્તિ ૨૮૨
 મરણ - બે ૧૭૫, - પાત્ર ૪૦૮
 મરણસમુદ્ધાત ૭૬૧
 મલકિ રાજ્યો ૨૫૪
 મલ્લરામ ૨૬૨
 મહાનંદ ૨૮૬
 મહાગંગા ૨૮૬
 'મહાતપોપતીરપ્રભવ' તીર્થ પટ ૭
 મહાતમ પ્રભા ૫૪૬
 મહાપદ્મ ૩૦૨
 મહાબલ ૨૧૭
 મહામાનસ (ગળ) ૨૬૦
 મહાયુગ્મો ૬૬૬
 મહાવીર -ના સ્વપ્ન ૬૪૪
 મહાગિલાકટ - સ આમ ૨૫૧, ૨૬૬
 મહાસેન ૨૨૯
 મ ખલિ ૨૭૬
 મ ડિક ૨૬૨

મ ડિઝ ચૈત્ય ૨૬૨
 મ ડિતપુત્ર ૩૪, ૪૬
 માઠિપુત્ર ૧૨૭, ૪૦૬, ૪૬૬
 માઠ બિઝ ૧૬૨
 માન -ના વિશેષ ૪૬૮, -નું
 પ્રમાણ ૧૭૩
 માનસસર (ગળ) ૨૬૦
 માનુષોત્તર પર્વત ૧૨૮
 માયા -ના વિશેષ ૪૬૮
 માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા ૧૦૭
 માળા (ચાર) ૨૭૦
 મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા ૧૦૭
 મિથ્યાદૃષ્ટિ ૬૭, -નું વિપરીત
 જ્ઞાન પટ ૮
 મિથ્યાશ્રુત ૩૨૬
 મૂળ (મે જીવ) ૬૨૬
 મૃગવન ૨૨૬
 મૃગાવતી ૨૨૫, ૨૫૨
 મૃત્યુગંગા ૨૬૦
 મેઘ ૬૧૨, ૬૧૪, -ની રાક્ષિ ૬૭૨
 મેઘિલ ૧૦
 મે ઢિઝઆમ ૩૦૦
 મોહનગરી ૭૧૭
 મોહનીય (બે) ૪૭૫
 મૌર્યાવગી તામલી ૧૬૦
 મ્લેચ્છ ૩૪૧
 મુદાખ્યાત ચારિત્ર ૬૦, ૭૦, ૩૭૮
 ચમરાજ ૨૦૬, ૭૧૬

યાત્રા ૪૨
 ચાપનીય ૧૪
 ચોન - ૧૬૨ ૩૮૪; -ચલુ ૩૮૪;
 સુત્ર ૧૧૮
 ચોનેના પ્રકાર ૧૧૪
 ચોનનું ગીત ૪૨૨
 ચળ્લુ (પ્રમાણ) ૫૫૧
 રાનપ્રકાર ૧૪૬ ૩૨૮; -મા આમ,
 મમાદિ ૭૪૬
 રણમુખસપ્રકાર ૨૫૫
 રાત્રીકં ૧૭૩; નો કુદ ૫૭૭
 રાગિણી (આર) ૧૫૮ ૪
 રાહુ ૬ ૧
 રિપટેવ ૬૨૨
 રિધામ વિધાન ૭૨૨
 રુચક પ્રદેશો (આક) ૧૨૨
 રેવળી ૩
 રોમાકાર ૬૨૪
 રોક ૫૭૭
 રાત્રીઆન ૧૧૧
 રોમ્પ (દસ) ૭૬૧; -નો કપરોત
 ૧૨૮; -નિધિ ૩૧ -ગીત ૩૧૬
 રણમુખમુ ૩૪૨ ૫૪૩ ૧૧૭ ૧૭૩
 રણસત્તમદેવ ૭૨૧
 રેષ્મકિ રાખ્ખો ૫૮
 રે વા ૨૮ ૩૬૩; -રેવોમા ૭૧૧;
 -નો રચિત્રિની ૭૨૮ -વા
 વખાદિ ૭૫૭

રોક અને જલોક ૩૮૪; -નિધિ
 વાલો ૧ ૧૭૪ ૫૩૮; -ની
 મોઝાક ૫૩૮; -નો આકાર
 ૧૪૫, ૫૫૭ -ની સિદ્ધિ
 ૫૫૬; -નો આવામમ ૫૭૪
 રોકપાલદેવ ૭૭ ૧ ૬
 રોકાવિક વિધાન ૭૨૨
 રોકાના વિદેશ ૪૬૬
 રોકિક આવામ ૩૩૮
 રાજા-વિદેશ ૨૫૨
 રાજાવલ સહનન ૧૨, ૩૩૧
 રાજપતિમચિત્રો આકાર ૧૨૫,
 ૭૭૪
 રાજુ ૨૫૧
 રાજુરાજ ૨ ૬ ૭૧૬
 રાજીન્નચામ ૨ ૬
 રાહો (વાર) ૫૭૭
 રાનન્ન વર (જુઓ ન્ન વર)
 રાખુઓ ૧૧૧
 રાખુમચિક ૩૩૬; -નો ચાપ ૧૧૩
 ૭૭૪ ૭૭૭
 રાખુમતિ ૭૨૮
 રાજાસુત્રી ૨૬૨
 રાહુકાપ્રકાર ૫૪૧
 રિધામચિત્ર ૪૧ -નુદા નુદા
 ૭૭૦ની ૭૭૮
 રિધામાસુ ૧૨૭
 રિધામ ૨૮૧

વિનય (સાત) ૧૪૮, -વાદ ૫૭૦,
-નૈરયિકાદિમા ૬૯૬

વિપુલપર્વત ૧૮૫

વિભગજ્ઞાન ૨૦,૨૧૦,૩૨૫,૩૩૫

વિભવનાથ ૨૧૭,૩૦૨

વિમલવાહન ૩૦૨

વિરમણ મત ૬

વિરહકાળ, જુદા જુદા જીવોનો ૭૩૭

વિરાવક ૩૧

વિવે- ૫૯૧

વિગાદા ૨૩૬

વિહલ્લ ૫૫૩

વિનયપર્વત ૨૦૦

વીતભય ૨૨૬

વીરાસન ૧૮૨

વીર્ય ૪૭૮

વૃક્ષના પ્રકાર ૬૨૭

વૃદ્ધિ -કેમ થાય છે ૬૧૮

વેદ ૨૬,૫૮૩, -ના પ્રકાર ૩૮૮

વેદ- ૩૬૬

વેદના -અને નિર્જરા ૪૬

વેદનીય ૪૪૦

વેલેલસ નિવેશ ૨૦૦

વેશ્યાયન ૨૮૩

વૈક્રિય ગરીર ૭૩,૩૫૪, -ગતિ
૧૨૧

વૈતાલ્ય પર્વત ૫૬૬

વૈભાર ૧૧૮

વૈમાનિક ૩૮૩,૫૫૦, -ના આવાસ
૬૮૬, -ની ઋદ્ધિ ૭૧૬;

-નો આહાર, મિતિ, ધામ

૭૨૫, -નો પરિચય ૭૩૧

વૈયાવૃત્ય (દ્વગ) ૧૫૦

વૈગાલિ ૨૫૬,૨૬૭

વૈશ્રમણ ૨૧૦,૭૧૬

વ્યવધાન ૧૦

વ્યવહાર (પાત્ર) ૧૫૫

વ્યતર (ગાઠ) ૩૨૭,૩૪૩,૫૫૦,

-ના આવાસ ૬૮૬, -નો

આહાર, મિતિ અને શ્વાસ

૭૨૫

વ્યુત્સર્ગ ૧૫૩,૫૯૧

શક્ટદેવ ૨૩૬,૨૫૪,૬૭૪; -નો

વિષયભોગ ૬૯૧, -ના લો-

પાલ ૭૧૯

ગતદ્વાર ૩૦૧

ગતાનીક ૨૫૨

ગખ્દ ૬૪૮

ગચ્ચાતરપિડ ૧૦૨

ગરવણ ૨૭૬

ગરીર (પાત્ર) ૭૩,૩૫૪, -જુદા

જુદા જીવોના ૭૨૮, -ના

જે પ્રકાર ૭૨૮

શર્કરાપ્રભા ૫૪૬

શલાકાપુરુષ ૫૮૦

શ અવન ચૈત્ય ૬૮૧,૬૮૨

મળસેદ ૨૨
 મિત્રમદ્ર ૨ ૮
 મિત્રચન્દ્ર ૨ ૮ ૪ ૧૮૨
 શીષ પ્રહોલિષ ૨૧૪
 શીલન ૧
 શુભ વાન ૧૫૧ ૧૧૬
 મેલેશી ૧૨૫
 ચામલ્લી ૧ ૧
 અમલ્નિર્મલ —ની નિલ ૧૧ ૪૭
 નુ સુખ ૫૪
 માવરેલી ૧૭૧
 ભુવ —અલિક ૫૧ ; —પૂર્વ ૫૩
 ૫૧ ; —વેલ્લી ૧૨૬
 ભુવલ્લાન ૩૨૫
 ભુવલ્લાન ૩૦૩, ૩૨ ૩૨૩ ૩૨૧
 ૩૩૧
 મેલ્લિક ૨૫૧ ૨૫૨
 મેળી (સાત) ૫ ૧
 મેળી ૧૬૨
 માસોપ્દેશ લુહા લુહા છરો
 નો ૭૨૨, —નિર્દિવાગિની
 ૭૫૫
 મહાસમર્થ ૭૫૪
 મહામર્તિ ૩ ૧
 સમય ૫૭ ૨૧૩ —સેત્ર ૫૩૫
 સમાચારી (દેશ) ૧૪૪
 સમુદ્ધાવ (સાત) ૬૨
 સમ્પત્ત ૧૭

સમ્પત્તિ ૧૭
 સર્વાનુભૂતિ ૨૬૩
 સર્વાથ સિદ્ધ ૩૪૪ ૧૮૮
 સહસામવન ૨૧૬ ૨૩૬
 સન્નિવસનમાય ૨૬ ૩૩૭ ૩૮૭
 સન્નિ ૩૫૩ ૩૭૨ ૪૭૫ —૧૮
 ૩૧૫, ૩૭૨
 સમ્પત્તિ ૧૩૩
 સવત (પાથ) ૫૮
 સલ્લિખના ૧૮૫
 સવર ૨૬ ૫૪૧
 સંજીવ જાતચાર ૧૨
 સસ્યસંસ્થાનમાલ ૪૭૭
 સસ્થાન (પુણ્યલક્ષી) ૪૪૧ ૧૧
 સામરોષયોગ ૩૬૨
 સામરોષમ વય ૨૧૪ ૧૧૭
 સામુદ્રિક ચેત ૩
 સાદીનવચ ૨૬
 સાધુ ૩ ૫૪ ૪
 સામાનિકદેવ ૭૭, ૭૧૧
 સામાનિક ૫૪૧; —આરિય ૫૪
 ૩૭૭
 સાંપરાચિકી દિવા ૩૬ ૧૦૮ ૫૬૮
 સિદ્ધ ૩ ૧૨૩; —ની વધવડ
 વધા જાવસ્થાનમાલ ૧૬
 સિદ્ધર્થમાલ ૧૮૨
 સિદ્ધિ (સ્થાન) ૧૭૫
 સિધુ ૫૧૧

સુદર્શન શેઠ ૨૧૨
 સુદર્શના ૨૫૨
 સુધર્મા સલા (ચમરની) ૭૧૬,
 -ગઠની ૬૯૧
 સુનશ્વત્ર ૨૯૪
 સુનંદ ૨૮૧
 સુમગલ ૩૦૨
 સુમત ૨૩૭
 સુપ્રમસુધમા ૭૫,૫૬૨,૫૭૮
 સુસુમાર ૨૦૦
 સૂક્ષ્મસપરાય ચારિત્ર ૬૦,૭૦,
 ૩૭૬
 સૂર્ય ૬૦૧ ઇ૦, -નું કામસુખ
 ૬૬૩
 સેવનક ૨૫૩, ૨૬૬
 ઓપક્રમ આયુષ ૭૪૩
 સોમરાજ ૨૦૬,૭૧૬
 ઓમિલ ૨૪૨

મકદક ૧૭૧,૫૩૮
 સ્તોત્ર ૬૬૭, ૨૧૩ -
 ગ્યવિર ૪૧,૨૮૭,૩૧૬, -કલ્પ ૭૦
 મિથિતિ, જુદા જુદા જીવોની
 ૭૨૨ ઇ૦
 સ્નાતક ૫૮
 સ્વપ્ન ૨૧૬, -ચૌદ, તીર્થ કરની
 માતાના ૨૧૬, -અને ફળ
 ૬૪૩ ઇ૦, -મહાવીરના ૬૪૪
 સ્વયંભૂરમણ, દ્વીપ અને સમુદ્ર
 ૫૪૮
 હરિણગમેસિ ૨૬૧,૪૨૩
 હલ્લ ૫૫૩
 હલ્લા ૨૬૭
 હસ્તિનાપુર ૨૧૬
 હાલાહલા કુભારણુ ૨૭૭,૨૬૨
 હુડક સ્થાન ૬૬૮

શ્રી પૂજાર્ણવૈનમયમાલા

૧. સુતનિપાત	૧-૦-૦
એ સુપ્રસિદ્ધ લૌકિક ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ	
૨. ભગવાન જીવંતા પચાસ ધર્મસંવાદ	૧-૦-૦
મન્નિગ્મનિદાનના પ્રથમ ૫ સંવાદો	
૩. ભગવાન મહાવીરની ધર્મઠગાઓ	૧-૦-૦
નાવાધમ્મઠાનુવર્તિનો ગુજરાતી અનુવાદ	
૪. ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો	૮-૦
ઉપાસકવ્રતસાનુવર્તિનો ગુજરાતી અનુવાદ	
૫. જૈન દર્શિએ જીવંતધર્મવિચાર	૦-૫-૦
૧ સુન્નમતિપ્રકરણ	૧-૮-૦
મૂળ ગુજરાતી અનુવાદ રિપ્પલો ૪	
૭. મિત્રામ્મકલ્પામ્મ	૧-૪-૦
પ્રાકૃત બાહરધુ કોમ, રિપ્પલો સાથે	
૮. શ્રીમદ્દની ઇવનચાચા	૦-૮-૦
શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રની ઇવનચાચા	
૯. શ્રી રાજ્યદ્રની વિચારસ્તો	૧૨-૦
તેમના લખાણોમાંથી વિવચનાર વારનેલા કથા	
૧૦. મહાવીરસ્વામીનો સંસમધર્મ	૧-૦-૦
શ્રી સુત્રજ્ઞાનસૂત્ર નો ઇવાનુવાદ	
૧૧. મહાવીરસ્વામીનો બાબાજીધર્મ	૧૧
શ્રી બાબાજીસૂત્ર નો ઇવાનુવાદ	
૧૨. જીવંતચરિત્ર	૧-૪-૦
નૂતન પદ્ધતિ મુજબને આધારે લખેલું પ્રામાણિક ઇવનચરિત્ર	
૧૩. મહાવીરસ્વામીનો અતિમ ઉપદેશ	૧-૦-૦
શ્રી કલ્પા વચનસૂત્ર નો ઇવાનુવાદ	
૧૪. શ્રી કુદકુ દાયાજીનાં ગ્રંથ સ્તો	૮-૦
પ્રવચનસાર, સમવચન અને વચ્ચામિત્રવચસારસ ગ્રંથ	
૧૫. યોગસાક્ષી (શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય હૃત)	૧-૦-૦

